

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Kamu Yönetimi Bilim Dalı

**AFGANLI DÜZENSİZ GÖÇÜ BAKIMINDAN SINIR GÜVENLİK
YÖNETİMİNİN İNCELENMESİ: VAN İLİ ÖRNEĞİ**

Alper EKMEKÇİOĞLU

Doktora Tezi

Ankara, 2021

**AFGANLI DÜZENSİZ GÖÇÜ BAKIMINDAN SINIR GÜVENLİK YÖNETİMİNİN
İNCELENMESİ: VAN İLİ ÖRNEĞİ**

Alper EKMEKCİOĞLU

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Kamu Yönetimi Bilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2021

KABUL VE ONAY

[Öğrencinin Adı Soyadı] tarafından hazırlanan “[Tezin Adı]” başlıklı bu çalışma, [Savunma Sınavı Tarihi] tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından [Tezin Türü] olarak kabul edilmiştir.

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Başkan)

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Danışman)

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Üye)

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Üye)

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Üye)

Bu tez çalışmasında Sayın (Unvanı, Adı ve Soyadı) Ortak Danışman olarak görev almıştır.

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

[Unvanı, Adı ve Soyadı]
Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

...../...../.....

“*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir. Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, Prof. Dr. Mete YILDIZ danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde mütevazılıkla bana yol gösteren değerli hocam Prof. Dr. Neşe ÖZGEN'e, metodoloji bölümünde sabırla beni dinleyen ve destek olan kıymetli hocam Dr. Zeynep KURNAZ'a, araştırmanın yürütülmesinde tüm kurum ve kuruluşlarla görüşebilme imkânı sunan Van Valiliğine, değerli zamanlarını bana ayıran mülakat gerçekleştirdiğim tüm kamu görevlilerine ve geçmişini geride bırakıp daha iyi bir yaşam umuduyla yola düşen göçmenlere teşekkür ederim. Bu zorlu süreçte desteğini ve güvenlerini her zaman hissettiren ve beni cesaretlendiren çok değerli hocalarım Prof. Dr. Mehmet Devrim AYDIN'a ve Prof. Dr. Haldun YALÇINKAYA'ya minnettarlığımı ifade etmek istiyorum.

Tez yazım sürecinde ve daha ötesinde lisansüstü akademik eğitimime başlamamdan itibaren akademik kimliğimi bulmamda büyük katkısı bulunan, bana rehberlik edip yönlendiren ve mütevazılığı başta olmak üzere daima kendime örnek aldığım çok kıymetli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Mete YILDIZ'a sonsuz şükranlarımı sunuyorum ve birlikte yeni çalışmalara imza atmak için sabırsızlandığımı belirtmek istiyorum.

Çocuk yaşta adım attığım günden bugüne kadar beni çok yönlü bir bakışla yetiştiren Türk Silahlı Kuvvetleri'ne ve mensubu olmaktan gurur duyduğum Jandarma Genel Komutanlığına minnettarlığımı sunuyorum. Bugüne kadar eğitim hayatımın her aşamasında olduğu gibi doktora eğitimim sürecince eğitimci kimlikleri ile yolumu aydınlatan ve desteğini daima arkamda hissettiğim kıymetli aileme çok teşekkür ederim. Son olarak bu süreçte gösterdiği anlayış ve desteğinden dolayı kıymetli eşim Sakine EKMEKCİOĞLU'na sonsuz teşekkür ederim.

ÖZET

EKMEKCİOĞLU, Alper. *Afganlı Düzensiz Göçü Bakımından Sınır Güvenlik Yönetiminin İncelenmesi: Van İli Örneği*, Doktora Tezi, Ankara, 2021.

Bu çalışmanın amacı, kamu politikaları analizi bakış açısıyla sınırların incelenmesine yönelik genel geçer bir sınır kuramına ulaşmaya katkıda bulunmaktır. Bu amacı gerçekleştirmek için sınır güvenliğinin düzensiz göçü yönetmedeki rolü kamu politikaları analizi disiplini açısından incelenmiştir. Çalışmanın inceleme sahası Afganlı düzensiz göçünün İran sınırından Türkiye'ye Van ili sınırından geçerek girmesi olarak belirlenmiştir. Bu çalışma sırasıyla kavramsal çerçeve, aktörler ve saha araştırması olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Kavramsal çerçeve bölümünde, yazın taraması, kuramsal çerçeve ve metodoloji anlatılmıştır. Yazın taraması alt bölümünde sınır kavramı, sınırların incelenmesine yönelik yaklaşımlar ve uluslararası göçe yönelik temel kavramlara yer verilmiştir. Kuramsal çerçeve ve metodoloji alt bölümünde çalışmanın kurgusu anlatılmıştır. Aktörler bölümü resmi ve gayri resmi aktörler çerçevesinde incelenmiştir. Arka planın resmi aktörler çerçevesinde incelenmesinde, ulusal aktör olan Türkiye ve İran devletlerinin ilişkilerinin 17. Yüzyıl'dan bu yana sınır bağlamındaki arka planı incelenmiştir. Ardından uluslararası aktör olarak Türkiye'nin sınır politikalarının oluşturulmasında ağırlığı bulunan Avrupa Birliği'nin sınır politikalarının gelişimi anlatılmıştır. Gayri resmi aktörlerin rolünün incelenmesinde, sosyo-kültürel bağlamda Afganistan'dan göçün arka planı, Türkiye-İran sınır bölgesinde yaşayanların sınır algısının yerel bir yaklaşımla incelenmesi ve Van ili özelinde sınıra bakışın sosyal dinamiklerinin anlaşılmasına gayret edilmiştir. Saha araştırması bölümünde bulgular sunulmuş ve tartışma yürütülmüştür. Bulgularda, nitel veri analizi çerçevesinde karar verici düzeydeki sokak-düzeyi bürokratları ve düzensiz göçü oluşturan hareket halindeki Afganlı göçmenler ile yapılan görüşmelerin bulguları bulunmaktadır. Tartışma alt bölümünde, ilk olarak ABD ve diğer bazı ulusal aktörlerin sınır ve düzensiz göç politikalarına yaklaşımları ele alınmıştır. Takiben Türkiye'deki sınır ve düzensiz göç konularında uygulanan kamu politikalarının gelişimi değerlendirilmiştir. Son olarak, sınır güvenliği ve teknolojik gelişmeler ile engeller arasındaki ilişki incelenmiştir. Sonuçta kamu politikaları analizi yaklaşımıyla sınır güvenliği ve düzensiz göç ilişkisi üzerine politika önerilerinde bulunulmuştur. Bu bağlamda, düzensiz göç olgusu sınırların güvenliği bağlamında ulusal güvenlikten bağımsız olarak toplumsal güvenliği tehdit etmektedir. Düzensiz göç ve sınır güvenliği olguları arasındaki ilişki çok boyutlu bir niteliğe sahiptir. Düzensiz göç olgusunun yönetiminde, ağırlığın yalnızca sınır güvenliği yönetimine verilmesine rağmen, ülke içerisindeki ucuz işgücü talebinin düzenlenmesi ihtiyacı da bulunmaktadır. Sınır güvenlik politikaları düzensiz göç olgusunun yönetiminde tek başına yeterli değildir.

Anahtar Sözcükler

Sınır, göçmen, sınır duvarı, düzensiz göç, kamu politikaları, sokak-düzeyi bürokrat, çoklu akımlar kuramı

ABSTRACT

EKMEKÇIOĞLU, Alper. *Study of Border Security Administration with regard to Afghan Irregular Migration: Van Province Case*, Ankara, 2021.

The aim of this study is to contribute to reach a framework about examination of borders from the perspective of public policy analysis. To achieve this aim, the role of borders to control irregular migration was analyzed with the help of public policy analysis discipline. The analysis focus of this case study was determined as the entrance of Afghan irregular migration to Turkey from Iran through the Van province border. This study respectively consists of three chapters which are conceptual framework, actors and field research. In conceptual framework chapter, literature research, theoretical framework and methodology were described. In the subchapter of literature research, the border concept, the theories related to the examination of borders, and basic concepts related to international migration were presented. In the theoretical framework and methodology subchapter, the design of the study was explained. In the chapter of actors, the official and unofficial actors were examined. In the subchapter about the examination of background within the framework of official actors, the background of relations between Turkey and Iran as national actors from the 17th century onwards in the context of border was examined. Then, the development of European Union's border policies as an international actor which dominates the design of Turkey's border policies was described. In the subchapter of the examination of unofficial actors' role, the background of migration from Afghanistan in the context of socio-cultural, the analysis of border perception of community living in the borderland of Turkey-Iran within a local approach and social dynamics of border perception in the case of Van have been tried to be understood. In the field research chapter, the findings were presented and discussion was held. In the findings, the findings of interviews conducted with street-level bureaucrats who have decision-maker positions and Afghan irregular migrants on the way are presented within the framework of qualitative data analysis. In the subchapter of discussion, firstly the US and other some national actors' approaches to border and irregular migration were discussed. Subsequently, the development of border and irregular migration policies in Turkey was evaluated. Finally, the relationship between border security and technological progress with obstacles was examined. As a result, within the approach of public policies analysis, policy recommendations have been made on the relationship between border security and irregular migration. In this perspective, irregular migration phenomenon threatens societal security as irrelevant from national security in the context of border security. The relationship between irregular migration and border security has a multi-dimensional character. In the management of irregular migration phenomenon, despite paying attention solely to the management of border security, the organizing of cheap labor demand in the country is also required. Border security policies are not enough alone in the management of irregular migration phenomenon.

Keywords

Border, migrant, border wall, irregular migration, public policies, street level bureaucrat, multiple streams theory

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR DİZİNİ	xi
ŞEKİLLER DİZİNİ	xii
TABLO DİZİNİ	xiii
GRAFİK DİZİNİ	xiv
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE	6
1.1. YAZIN TARAMASI	6
1.1.1. Sınır Kavramı	6
1.1.2. Sınır Çalışmalarının Sınıflandırılması	10
1.1.2.1. Geleneksel Yaklaşımlar	12
1.1.2.1.1. Tarihsel Haritalama Yaklaşımı	13
1.1.2.1.2. Tipolojik Yaklaşım	16
1.1.2.2. Modern Yaklaşımlar	20
1.1.2.2.1. İşlevsel Yaklaşım.....	20
1.1.2.2.2. Politik Yaklaşım	22
1.1.2.3. Postmodern Yaklaşımlar.....	25

1.1.2.3.1. Küreselleşme Yaklaşımı	26
1.1.2.3.2. Dünya Sistemleri Yaklaşımı	30
1.1.2.3.3. Güvenlikçi (Geo-politik) Yaklaşım	34
1.1.2.3.4. Kültürel (Bölgesel veya Yerel) Yaklaşım	38
1.1.2.3.5. Sınır Yönetimi Yaklaşımı	40
1.1.2.4. Güncel Tartışmalar	43
1.1.3. Uluslararası Göçün Boyutları	45
1.1.3.1. Göçmen Kavramı ve Tipolojisi	45
1.1.3.2. Göç Olgusunun Boyutu	51
1.1.3.3. Göçün Nedenleri	54
1.1.3.4. Küreselleşmenin Göç Olgusuna Etkisi	58
1.2. KURAMSAL ÇERÇEVE.....	61
1.2.1. Güvenikleştirme Yaklaşımı	62
1.2.2. Disiplinlerarası Yaklaşım.....	66
1.2.3. Payan'ın Tipolojisi.....	69
1.2.4. Çoklu Akımlar Yaklaşımı	74
1.2.5. Politika Değerlendirmesi	76
1.3. METODOLOJİ.....	78
2. BÖLÜM: AKTÖRLER.....	85
2.1. ARKA PLANIN RESMİ AKTÖRLER ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ.....	85
2.1.1. Türkiye-İran Devletlerinin Sınır Yönetiminin Tarihsel Gelişimi.....	85
2.1.1.1. Cumhuriyet Dönemi (1923) Öncesindeki Durum	86
2.1.1.1.1. Osmanlı-İran Devletleri Sınır Bölgelerindeki Askeri Hareketler ve Askeri Tesislerin İnşası	89

2.1.1.1.2. Sınırdaki Aşiretler Sorunu	95
2.1.1.1.3. Aşiretlerin ve Suçluların Diğer Devlete İlticası	96
2.1.1.1.4. Yaylak-Kışlak Meselesi.....	100
2.1.1.1.5. Eşkîyalık Sorunu	102
2.1.1.1.6. Sınır Meselelerinde Devletlerin Aşiretler Politikası.....	107
2.1.1.1.7. Sınır Komisyonları	110
2.1.1.2. Cumhuriyet Dönemi ve Sonrasındaki Sınır İlişkileri	122
2.1.1.2.1. Sınırın Emniyeti Meselesi	123
2.1.1.2.2. Sınırın Geçtiği Yer Meselesi	126
2.1.2. AB Politikalarının Entegre Sınır Yönetimi Özelinde İncelenmesi	131
2.2. ARKA PLANIN GAYRİ RESMİ AKTÖRLER ÇERÇEVESİNDE	
İNCELENMESİ	145
2.2.1. Afganistan'dan Göçün Tarihsel Gelişimi (1979-2020)	145
2.2.1.1. Afganlıların Göçüne Genel Bakış ve Göçmenlerin Geçişi.....	145
2.2.1.2. Afganistan'dan Göçün Nedenleri	150
2.2.1.3. Afganlıların Göçüne Sosyolojik Bir Bakış.....	157
2.2.1.4. İran Devleti'nin Afganlı Göçmenlere Yaklaşımı ve Geri Dönüşler.....	160
2.2.1.5. Afganlıların Türkiye Rotası.....	164
2.2.2. İki Ulusal Aktörün Sınır Bölgelerinin Sosyo-Kültürel Bakımdan Değerlendirilmesi .	
.....	168
2.2.2.1. Uluslararası Tartışma ve Uyum.....	176
2.2.2.2. Etnik Tartışma ve Uyum.....	178
2.2.2.3. Ötekilik/Ayrılık	187
2.2.2.4. Ulus-ötesilik	191
2.1.3. Van İli Örneği	200
2.1.3.1. Sosyo-Ekonomik Durum	202

2.1.3.2. Aşiret Yapısının Etkisi.....	207
2.1.3.3. Kaçakçılık Gerçeği	214
2.1.3.4. Sınırın Ötesinde İran Tarafı.....	226
3. BÖLÜM: SAHA ARAŞTIRMASI	230
3.1. BULGULAR.....	230
3.1.1. Afganlı Düzensiz Göçmenler ile Gerçekleştirilen Görüşmeler	231
3.1.2. Sınır Güvenliğinde Rolü Bulunan Aktörlerle Gerçekleştirilen Görüşmeler.....	265
3.2. TARTIŞMA	295
3.2.1. ABD’de Sınır ve Göç Politikası Örnekleri	296
3.2.2. Bazı Ülkelerdeki Sınır ve Göç Politikalarına Örnekler	303
3.2.3. Türkiye’de Sınır ve Göç Politikaları.....	311
3.2.3.1. Sınır Güvenliğinden Sorumlu Aktörler	313
3.2.3.2. Entegre Sınır Yönetimi Çerçevesinde Türkiye’nin Sınır ve Göç Politikası Uyumu	316
3.2.3.3. Göçün Güvenleştirilmesinin Sınırlar İçerisinde Düzensiz Göçle Mücadeleye Etkisi	326
3.2.3.4. Güncel Tartışmalar	336
3.2.3.5. Sınırların Sorumluluğu Tartışması	344
3.2.4. Teknoloji ve Engeller ile Sınır Güvenlik Yönetimi İlişkisi	349
SONUÇ	362
KAYNAKÇA.....	374
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU	422
EK 2. ETİK KURUL/KOMİSYON İZİNİ	424

KISALTMALAR DİZİNİ

- BMMYK:** Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Kurulu
- IOM:** Uluslararası Göç Merkezi
- ESY:** Entegre Sınır Yönetimi
- NATO:** Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
- AGİT:** Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı
- FID:** Yabancı İç Savunma
- SFA:** Güvenlik Kuvveti Desteği
- NSS:** Ulusal Güvenlik Stratejisi
- NMS:** Ulusal Askeri Stratejisi
- ICMDP:** Uluslararası Göç Politikası Geliştirme Merkezi
- CENTO:** Merkezi Anlaşma Teşkilatı
- RCD:** Kalkınma İçin Bölgesel İş birliği
- EEC:** Avrupa Ekonomik Topluluğu
- EPNI:** Avrupa Komşuluk ve Partnerlik Belgesi
- HLGW:** Sığınma ve Göç Üzerine Yüksek Seviye Çalışma Grubu
- FRONTEX:** Dış Sınırlarda Operasyonel İşbirliğinin Yönetilmesine Yönelik Avrupa Ajansı
- EUROSUR:** Avrupa Sınır Gözetleme Sistemi
- EBCG:** Avrupa Kara ve Deniz Sınırı Koruma Kurumu
- DPT:** Devlet Planlama Teşkilatı
- DHS:** Anavatan Güvenliği Bakanlığı
- BTS:** Sınır ve Ulaştırma Güvenliği Müdürlüğü
- CBP:** Sınır ve Gümrük Muhafaza
- ICE:** Göç ve Gümrük Kolluk Kuvveti
- TSA:** Ulaştırma Güvenliği Başkanlığı
- INS:** Göç ve Vatandaşlığa Kabul Hizmeti
- CIREFI:** Göç ve Sınırların Geçişinde Bilgi, Tartışma ve Paylaşım Merkezi
- ENP:** Avrupa Komşuluk Politikası
- GGM:** Geri Gönderme Merkezi

ŞEKİLLER DİZİNİ

ŞEKİL 1: SINIR ÇALIŞMALARININ SINIFLANDIRILMASI	11
ŞEKİL 2: MEKÂNSAL SINIFLANDIRMA	140
ŞEKİL 3: 2015-2019 YILLARI ARASINDA KAÇAKÇILARIN İRAN ASKERLERİNCE YARALANMA/ÖLÜM SAYILARI	228
ŞEKİL 4: İNCELENEN AFGANLI DÜZENSİZ GÖÇMENLERİN DEMOGRAFİK YAPISI	232
ŞEKİL 5: AFGANLI DÜZENSİZ GÖÇMENLERİN ETNİK KÖKENİ.....	232
ŞEKİL 6: AFGANLI DÜZENSİZ GÖÇMENLERİN YAŞ DAĞILIMI	233
ŞEKİL 7: AFGANLI DÜZENSİZ GÖÇMENLERİN MESLEKLERİ	235
ŞEKİL 8: AFGANLI DÜZENSİZ GÖÇMENLERİN EĞİTİM DURUMU	235
ŞEKİL 9: AFGANLI DÜZENSİZ GÖÇMENLERİN GELME SAYISI	237
ŞEKİL 10: AFGANLI DÜZENSİZ GÖÇMENLERİN AFGANİSTAN'DAN AYRILMA NEDENİ	239
ŞEKİL 11: AFGANLI DÜZENSİZ GÖÇMENLERİN TÜRKİYE'YE GELME NEDENİ	241
ŞEKİL 12: GÖÇMENLERİN VAN İLİ SINIRINA GELİRKEN KULLANDIĞI GÜZERGÂHLAR	242
ŞEKİL 13: GÖÇMEN KAÇAKÇISI VE GÖÇMENLER ARASINDAKİ İLİŞKİ.....	248
ŞEKİL 14: DÜZENSİZ GÖÇMEN GRUPLARDA TÜRKÇE BİLEN BULUNMASI.....	252
ŞEKİL 15: GÖÇ GÜZERGÂHINDA İRAN ASKERLERİ DIŞINDA KARŞILAŞILAN BAŞKA GRUPLAR	254
ŞEKİL 16: SINIR GÜVENLİK TEDBİRLERİNİN ETKİSİ.....	258
ŞEKİL 17: TÜRKİYE'YE GELEN DÜZENSİZ GÖÇÜN DİĞER BOYUTLARI.....	263
ŞEKİL 18: VAN İLİNDE KAMU GÖREVLİLERİ İLE GERÇEKLEŞTİRİLEN GÖRÜŞMELER	267
ŞEKİL 19: HUDUT BİRLİKLERİNİN MOTİVASYONUNU ETKİLEYEN SORUNLAR	274
ŞEKİL 20: FİZİKİ TEDBİRLER VE TEKNOLOJİNİN ROLÜ	287
ŞEKİL 21: FİZİKİ TEDBİRLER VE TEKNOLOJİNİN YETERLİĞİNE OLUMSUZ BAKIŞLAR	288
ŞEKİL 22: İRAN DEVLETİ'NİN DÜZENSİZ AFGANLI GÖÇMENLERE YAKLAŞIMI	291
ŞEKİL 23: DÜZENSİZ GÖÇÜN SINIRIN ÖTESİNDE ÖNLENMESİ	293
ŞEKİL 24: DİĞER KAMU POLİTİKASI ÖNERİLERİ	294
ŞEKİL 25: SINIR-GÜVENLİK İKİLEMİ	304
ŞEKİL 26: KURUMSAL YATAY VE DİKEY İLİŞKİLER.....	341
ŞEKİL 27: DÜZENSİZ GÖÇ BAĞLAMINDA SINIRIN AÇIKLIĞI-ULUSAL GÜVENLİK İLİŞKİSİ.....	352
ŞEKİL 28: İNSANİ GÜVENLİĞİN ÜLKE İÇERİSİNDE SAĞLANMASI MATRİSİ	369
ŞEKİL 29: SINIRDAN UZAKLIĞIN ETKİSİ MATRİSİ.....	371
ŞEKİL 30: İNSANİ GÜVENLİĞİN SINIRDA ALINMASININ ETKİLERİ	372

TABLO DİZİNİ

TABLO 1: 1994 YILI GÖÇ DEĞERLENDİRMESİ, 2000 VE 2020 YILLARI DÜNYA GÖÇ RAPORLARI KARŞILAŞTIRMASI.....	52
TABLO 2: 1993 VE 2018 YILLARINDA GÖÇ AKIŞI.....	54
TABLO 3: YILLARA GÖRE YAKALANAN DÜZENSİZ AFGANLI VE PAKİSTANLI GÖÇMENLER....	149
TABLO 4: TAHMİNİ MÜLTECİ GERİ DÖNÜŞLERİ (2001-2008)	153
TABLO 5: TAHMİNİ MÜLTECİ GERİ DÖNÜŞLERİ (2009-2020)	154
TABLO 6: MESLEKLER İLE EĞİTİM DURUMLARI KODLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ	236
TABLO 7: TÜRKİYE SINIRINA GELEN AFGANLI DÜZENSİZ GÖÇMENLERİN EĞİTİM DURUMLARINA GÖRE GELİŞ AMAÇLARININ İNCELENMESİ.....	241
TABLO 8: İSRAİL DEVLETİ'NDE YILLARA GÖRE MÜLTECİ BAŞVURULARI	306

GRAFİK DİZİNİ

GRAFİK 1: YILLARA GÖRE YAKALANAN DÜZENSİZ GÖÇMEN SAYISI	149
GRAFİK 2: VAN İLİNİN 1963-2011 YILLARI ARASINDAKİ SOSYO-EKONOMİK GELİŞİMİŞLİK SIRALAMASI	205

GİRİŞ

Tarih boyunca ırk, etnik yapı, din ve dil gibi etkenler kadar coğrafi yapı, siyasi otorite ve fetih nedeniyle dünya bölünerek bağımsız devletler ve siyasi oluşumlar ortaya çıkmıştır. Sonuçta yapay, keyfi ve bazen de dayatılan sınırlar oluşmuştur. Antik dönemlerde, kötü sınır ile anlatılmak istenilen yabancı askeri güçlerin kolaylıkla işgal edebileceği ve yakıp yıkma amaçlarını gerçekleştirebilecekleri sınırlardır (Guo, 2015, s. 29-33). Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, Vila (2003) “*tarih en iyi sınırdan öğrenilebilir*” ifadesini kullanmıştır. Bu çerçevede zaman ve mekân ilişkisini yorumlarken zamanın dinamik, mekânın ise statik bir yapısı bulunduğu kabul edilmektedir. Toplumsal açıdan bakıldığında, sınırları yalnızca işgal etmek isteyenlere, ordulara, kaçakçılara ya da göçmenlere karşı korunması gereken bir olgu olarak görmek sınırları basite indirgemektir. Sınır ya da sınırlamak, bir devletin dünya üzerinde kendisine tabi tüm insanları ve maddeleri kısıtlayan hattın veya bölgenin oluşumu, bu hat veya bölge geçildiğinde mevcut her şeyin diğer bir devlete tabi olması anlamına gelmektedir. Bu nedenle sınırlar içinde bulunan tüm insanların ve özellikle sınır bölgesinde yaşayanların günlük yaşamı üzerinde sınırların etkisi bulunmaktadır (Harthshorne, 1933, s. 199).

Avrupa’da feodal sistemin zayıflaması merkezi siyasi ve ekonomik gücün ağırlık kazandığı modern devlet sistemine dönüşüme yol açmıştır. Modern devlet sisteminde önce monarşi, sonrasında ise demokratik seçim esaslarına dayalı bir yönetim modeli öne çıkmıştır. Bunun yanında, ulusçuluk akımı sonucu meydana gelen ulus-devlet kavramı 20. Yüzyıl’ın başında etkili olmuştur. Hükümetler sınırlarını açıkça belirleme isteğini benimseyerek belirgin olmayan sınırlar (frontier) yerine açık bir şekilde belirlenmiş sınırlara, nüfusa ve ekonomiye sahip olmayı kendileri için bir öncelik olarak kabul etmiştir (Diener ve Hagen, 2010, s. 6). Devletler, insani ve doğal kaynakların korunması veya stratejik veya sembolik bakımdan taşıdığı anlamlar nedeniyle sınırlarını korumaktadır. Bu sınırlar, devletin egemenliğinin ve komşularıyla güvenli ilişkiler geliştirmesinin bir göstergesi veya iki komşu devlet arasındaki anlaşmazlıkların etkilerinin görünür hale geldiği bölgeler olarak değerlendirilmektedir. Sınırlar, insanların, malların, sermayenin ve bilginin kabul edilmesi ya da edilmemesine imkân tanıyan siyasi yapıyı temsil etmektedir (Wilson ve Donnan, 1998, s. 9). Sınırların oluşmasına yol açan iki olgudan birincisi, geçmişte sıklıkla görülmekle birlikte 21. Yüzyıl’da nadiren karşılaşılan bir olgu olarak

siyasi ya da askeri güçlerin erişebilme ve etkileyebilme yeteneğinin sınırları belirlemesidir. Yani egemenlik sahibinin gücünün yettiği son yer sınır olarak belirlenmektedir. İkincisi, iki farklı siyasi ya da askeri gücün birbiriyle mücadelesinin sonucunun sınırları belirlemesidir (Guo, 2015, s. 41).

Mustafa Kemal Atatürk'ün (2015, s. 463) “*hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır, o sath bütün vatanıdır*” ifadesi esasında sınır anlayışı boyutuyla incelendiğinde Kurtuluş Savaşı (1919-1922) sonrasındaki süreçte ulus-devletin bir parçası olarak toplumun güvenliğinin sınırların güvenliği ile eşdeğer (Özgen, 2011a) görülmesi yönünde bir değişim olduğu anlaşılmaktadır. 1990'lı yılların başlarında oluşan ‘sınırsız dünya’ söylemi karşısında, 2000 yılından sonra sınır çizgisinden itibaren devlet egemenliğinin ve otoritesinin sağlanması (bordering) düşüncesi ağırlık kazanmıştır. Dolayısıyla sınır güvenliği geniş bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Temel niteliği olağanüstü hareketlilik (Bennafla vd., 2014, s. 17) olan küreselleşme kavramıyla gelen ‘sınırsız dünya’, terör ile mücadele, ekonominin korunması ve göç karşıtı söylemler dolayısıyla artan güvenlikleştirme yaklaşımı kapsamında güvenlik politikalarının etkisi altında kalmıştır (Johnson ve Jones, 2011, s. 61).

Soğuk Savaş (1947-1991) sonrasındaki jeopolitik değişiklik ve küreselleşme sonucu meydana gelen geniş sosyal ve siyasi dönüşümler göçün güvenlik çalışmaları çerçevesinde ele alınmasına yol açmıştır. Göç ve güvenlik çevresinde gelişen tartışmalar göçün doğası ve göç hakkındaki değerlendirmelerdeki değişimi ifade etmektedir. Öncesinde sosyal ve ekonomik bir olgu olarak sosyo-ekonomik tarih, tarihsel sosyoloji ve antropoloji çerçevesinde değerlendirilen göç olgusu artık küresel politikalar içerisinde değerlendirilmektedir. 1989-1991 yılları sonrasında bir kriz dönemi yaşayan güvenlik çalışmaları, bu sürecin sonunda analiz sahasına ‘yeni’ güvensizlikler eklemiştir. Güvenlik çalışmaları bu doğrultuda iki kutuplu ve askeri odaklı çalışma gündemini dünyada gelişen yeni güvenlik iklimine uyumlu olmak üzere genişletme ihtiyacı duymuştur. Bu kapsamda, insanların sınırı aşan hareketleri güvenlik çalışmaları disiplinine temel bir konu olarak dâhil olmuştur (Huysmans ve Squire, 2010, s.169).

Bu çalışmanın amacı, kamu politikaları analizi bakış açısıyla sınırların incelenmesine yönelik genel geçer bir sınır kuramına ulaşmaya katkıda bulunmaktır. Bu amacı gerçekleştirmek üzere sınır güvenliğinin düzensiz göçü yönetmedeki rolü kamu politikaları analizi disiplini bakış

açısıyla incelenmiştir. Çalışmanın araştırma sorusu “ulusal aktörlerin sınır güvenlik tedbirleri düzensiz göç ile mücadelede tek başına yeterli midir?” olarak belirlenmiştir. Çalışmanın kapsamı, yazın taraması, kuramsal çerçeve ve metodoloji, arka planın resmi aktörler çerçevesinde incelenmesi, Afganlı göçünün gayri resmi aktörler çerçevesinde incelenmesi, bulgular ve sınır güvenlik yönetiminin kamu politikaları bakımından incelenmesi olmak üzere altı bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın sınırlılıkları bağlamında, sınır bölgesinde gerçekleşen terör ile mücadele ve kaçakçılık olgularının yerine düzensiz göçmenlerin konu olarak seçilmesinde gözlemlenebilir ve tespitinin diğerlerine kıyasla daha ulaşılabilir olması etkili olmuştur. Düzensiz göçmenlerin arasından Afganlıların seçilmesinde ise gelen farklı uyruklardaki göçmenlere kıyasla Afganlıların sayılarının fazla olması ve her göçmen kafilesinin içerisinde Türkçe bilen Afganlı düzensiz göçmenlerin bulunması etkili olmuştur. Mekânsal bağlamda İran’dan Türkiye sınırına geçilmesinde inceleme sahası olarak Van ili seçilmiştir. Van ilinin seçilmesinde Iğdır ve Ağrı illerinde sınır duvarlarının inşa edilmesi sonrasında düzensiz göç yoğunluğunun güneyde sınır duvarı henüz bulunmayan Van ili sınırlarına kayması ve araştırmacı bakımından Van ili ve sınırlarında bilgiye erişimin daha kolay olması etkili olmuştur.

Bu çalışma, kavramsal çerçeve, aktörler ve saha araştırması bölümlerinden oluşmaktadır. Kavramsal çerçeve bölümü, yazın taraması, kuramsal çerçeve ve metodoloji alt bölümlerini içermektedir. Yazın taraması alt bölümünde sınır kavramı, sınırların incelenmesine yönelik yaklaşımlar ve uluslararası göçe yönelik temel kavramlara yer verilmiştir. Bu bağlamda, sınır ve düzensiz göç arasındaki ilişkinin incelenmesinde birbirinden farklı iki alanın kendi içerisinde incelenmesi gerçekleştirilmiştir. Bu incelemede çalışmanın sınırlılıkları gözetilerek ihtiyaç duyulan boyutlara yer verilmiştir. Kuramsal çerçeve ve metodoloji alt bölümünde çalışmanın kurgusu anlatılmıştır. Kuramsal çerçevede güvenlikleştirme yaklaşımı (Buzan vd. 1998), disiplinlerarası yaklaşım (Newman ve Paasi, 1998), Payan’ın tipolojisi (2014), çoklu akımlar kuramı (Kingdon, 1984) ve politika değerlendirmesi (Theodolou ve Cahn, 1995) yaklaşımları bulunmaktadır. Metodoloji başlığında çalışmanın kurgusunun nasıl yapıldığı ve saha çalışmasının nasıl uygulandığını anlatmak üzere yöntem ve tekniğe yönelik açıklamalar yer almaktadır.

Aktörler bölümünde, resmi ve gayri resmi aktörler incelenmiştir. Arka planın resmi aktörler çerçevesinde incelenmesi alt bölümünde, ulusal aktör olan Türkiye ve İran devletlerinin ilişkilerinin 17. Yüzyıl'dan bu yana sınır bağlamındaki arka planı incelenmiştir. Ardından Türkiye'nin sınır politikalarının oluşturulmasında ağırlığı bulunan uluslararası aktör Avrupa Birliği'nin (AB) sınır politikalarının gelişimi anlatılmıştır. Çalışmanın sınırlıkları ve aktörler arasındaki ilişkilerin boyutu gözetilerek Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Göç Örgütü'ne uluslararası aktör olmalarına rağmen ayrı bir başlıkta yer verilmeyerek AB başlığı altında değinilmiştir. Gayri resmi aktörlerin rolünün incelenmesi alt bölümünde ise sosyo-kültürel bağlamda Afganistan'dan göçün arka planı, Türkiye-İran sınır bölgesinde yaşayanların sınır algısının yerel bir yaklaşımla incelenmesi ve Van ili özelinde sınıra bakışın sosyal dinamiklerinin anlaşılmasına gayret edilmiştir.

Saha araştırması bölümü, bulgular ve tartışma başlıklarından oluşmaktadır. Bulgular alt bölümünde nitel veri analizi çerçevesinde Van ilinde karar verici düzeydeki sokak düzeyi bürokratları ve düzensiz göçün incelenen boyutunu oluşturan hareket halindeki Afganlı göçmenler ile yapılan görüşmelerin bulguları bulunmaktadır. Bulguların teyidini sağlamak amacıyla sınır bölgesinde yaşayıp kaçakçılığının işleyişi konusunda bilgi sahibi bazı vatandaşlarla görüşülmüştür. Sınır güvenlik yönetiminin kamu politikaları bakımından incelendiği tartışmalar alt bölümünde, ilk olarak ABD ve diğer bazı ulusal aktörlerin sınır ve düzensiz göç politikalarına yaklaşımları ele alınmıştır. Takiben Türkiye'deki sınır ve düzensiz göç konularında uygulanan kamu politikalarının gelişimi değerlendirilmiştir. Son olarak, sınır güvenliği ve teknolojik gelişmeler ile engeller arasındaki ilişki incelenmiştir. Sonuçta kamu politikaları analizi yaklaşımıyla sınır güvenliği ve düzensiz göç ilişkisi üzerine politika önerilerinde bulunulmuştur.

Sonuçta, düzensiz göç olgusu sınırların güvenliği bağlamında ulusal güvenlikten bağımsız olarak toplumsal güvenliği tehdit etmektedir. Bununla birlikte tehdidin toprak bütünlüğü yerine toplumsal yaşama yönelmesi, sorunun askeri veya kolluk tedbirleriyle çözülmesi konusunda zihin karmaşıklığı oluşturmaktadır. Başka bir ifadeyle düzensiz göç ve sınır güvenliği olguları arasındaki ilişki çok boyutlu bir niteliğe sahiptir. Düzensiz göç olgusunun yönetiminde, ağırlığın yalnızca sınır güvenliği yönetimine verilmesine rağmen ülke içerisindeki ucuz işgücü talebinin düzenlenmesi ihtiyacı bulunmaktadır. Aktörlerden AB, Afganistan, İran Devleti ile

Türkiye’deki işverenler bakımından düzensiz göç kapsamında gelen Afganlılar herhangi bir sorun oluşturmamaktadır. Düzensiz göçmenlerin yasa dışı girişinin yeterince önlenememesine rağmen, Türkiye’den çıkışlarının da AB’nin göçü dışsallaştırma politikası çerçevesinde önleme çabasının sonucunda Türkiye’nin göçmen deposu durumuna gelinmesi kaçınılmaz olmaktadır. Bununla birlikte bölgesel veya yerel bir bakışla yereldeki aktörlerin belirlenmesi, sınırlar ve sınır bölgelerinin kendisine özgü (sui generis) karakteristiklerine eğilmek ve tekli durum çalışmaları deseni ile sınırları başka ve daha yakın bir açıdan incelemek düzensiz göçün yönetimine katkı sağlayacaktır.

Bütüncül ve sürdürülebilir nitelikteki fiziki güvenlik ve teknolojik tedbirlerin sınırdan geçişi önlemede büyük katkısının olduğu kabul edilmesine rağmen, bu tedbirler düzensiz göçmenlerin sınıra gelişini önlememektedir. Dolayısıyla sınır fiziki güvenlik ve teknolojik tedbirlerinin düzensiz göçün yönetiminde yeri olmasına karşın tek başına düzensiz göç sorununu çözememektedir. Bu kapsamda konunun yalnızca sınır güvenliği üzerinden değerlendirilmesi yerine düzensiz göçün yönetiminin ülkenin tamamında sınırlarda olduğu gibi yürütülmesini sağlayacak politikalar oluşturulması, kurumların bu yönde teşkilatlandırılması veya düzenlenmesi ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Düzensiz göçün yönetimi güvenlikleştirme yaklaşımı çerçevesinde incelendiğinde, ulusal güvenlikten farklı olarak toplumsal güvenlik açısından ‘sınır’ ülkenin tamamını ifade etmektedir. Bu bağlamda, sonuç bölümünde sınır ve düzensiz göç olguları arasında ilişkiye yönelik bir inceleme modeli önerisine yer verilmiştir. Kamu politikaları analizi bağlamında bakıldığında, ulusal düzeyde ‘topyekûn denetim’ başta olmak üzere kararlı ve bütüncül bir yaklaşım benimsenmelidir. Politika değerlendirmesi çoklu akımlar kuramı çerçevesinden incelendiğinde, Türkiye’de düzensiz göç yönetiminde önlemeye yönelik fırsat penceresinin henüz açılmadığı değerlendirilmektedir. Sonuç olarak, sınır güvenlik politikaları düzensiz göç olgusunun yönetiminde tek başına yeterli değildir.

1. BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kavramsal çerçeve bölümünde çalışmanın altyapısını oluşturmak ve kurgusunu anlatmak üzere yazın taraması, kuramsal çerçeve ve metodoloji başlıklarına yer verilmiştir. Yazın taraması başlığında sınır kavramı, sınır çalışmalarının sınıflandırılması ve uluslararası göç yazını yer almaktadır. Kuramsal çerçeve başlığında, çalışmanın dayandığı kuramlar açıklanmıştır. Metodoloji başlığında ise kuramsal ve saha çalışmasının kurgulanması ve birlikte ele alınması açıklanmıştır.

1.1. YAZIN TARAMASI

Yazın taraması çerçevesinde, sınır ve göç kavramı tartışmaları ile ilgili ilk olarak 19. Yüzyıl sonlarında başlayıp 21. Yüzyıl'ın ilk çeyreğine kadar süreçte geçen sınır kavramının dönüşümü ve sınır çalışmalarının sınıflandırılması yapılmıştır. Sonrasında uluslararası göçe ilişkin kavramlar, uluslararası göçün boyutları ve ilgili kuramların incelenmesiyle sonraki bölümlerdeki anlatıların epistemolojik altyapının sağlanması amaçlanmıştır. Sınır ve göç yaklaşımları arasındaki çok boyutlu ilişkinin incelenmesi ile gerçekleştirilmesi amaçlanan kamu politikası analizinde kavramların doğru bilinmesi etkili bir analiz açısından önemli bir yer tutmaktadır.

1.1.1. Sınır Kavramı

Tüm tanımlamalarda bir hat üzerinden açıklanan sınır kavramı Oxford sözlüğünde¹ (2014) “iki ülkeyi, iki yönetimi veya diğer alanları ayıran hat” olarak yer almaktadır. Benzer şekilde Webster’s Unabridged Dictionary² (2013) sözlüğünde “bir ülkeyi, devleti veya eyaleti

¹ https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/border_1?q=border (Erişim Tarihi: 02.01.2020)

² https://unabridged.merriam-webster.com/subscriber/login?redirect_to=%2Funabridged%2Fborder (Erişim Tarihi: 02.01.2020)

diğerlerinden ayırt eden hattır.” şeklinde tanımlanmaktadır. Sınır kavramı Türkçe’den farklı olarak İngilizce’de *border*³(*sınır*), *boundary* (*hudut*), *borderland* (*sınır alanı*), *bordering* (*sınır yönetimi*), *frontier* (*sınır bölgesi*) ve *territory* (*ülke sınırı*) olmak üzere yüklenen anlam bakımından farklı kavramlarla açıklanmaktadır. Birbirinin yerine kullanılabilen *sınır* ve *hudut* kavramlarından *hudut* kavramı sınırları belirleyen hatları ifade ederken, zaman içerisinde *sınır* kavramı *sınır yönetimi* kavramı çerçevesinde *hudut* kavramı yerine tercih edilerek kullanılmaya başlanmıştır (Van Houtum, 2005, s. 672). İki ülke arasındaki sınır bölgesi olarak değerlendirilen *sınır bölgesi* kavramı ise *sınır* kavramının özel bir durumunu temsil ederek bağımsız devletler arasında egemenlik sınırını belirleyen bir kavram anlamına gelmektedir (Guo, 2015, s. 4). Diener ve Hagen’a (2010, s. 4) göre, *sınır bölgesi* kavramı iki ülke arasında bulunan ve uygulamada belirli bir hattı ifade etmeyen sınırın bulunduğu bölgeyi tanımlamaktadır. Buna göre, Romalılar ve Çin’deki Han Hanedanlığı gibi önceki medeniyetler sınırlarını açık bir şekilde tanımlamış olsalar bile uygulamada siyasi kontrolün geçişinin daha kademeli ve belirsiz olduğu görülmüştür. Wilson ve Donnan’a (1998, s. 11) göre ise, devletlerin sınırları ile çelişebilen *sınır bölgesi* kavramının kapsadığı bölgeyi devletin gücü ve kültürel bağları zayıflatıp daraltabilir ya da güçlendirip genişletebilir.

Sınır bölgesi ile *hudut* kavramlarının incelemesi üzerinde çalışarak bu farklılığın altında yatan kavramsal ve felsefik boyutlarla ilgilenen Kristof (1959, s. 269-2), *hudut* kavramının içe dönük bir anlam taşıdığını, merkezi hükümetin kontrolünün dış hattını ve merkezi kuvvetlerin gücünün ulaştığı menzili belirttiğini değerlendirmektedir. Bu doğrultuda, *sınır bölgesi* kavramından farklı olarak *hudut* kavramının ayrıştırıcı bir niteliğe sahip olduğu kabul edilmektedir. Baud ve Schendel (1997, s. 213) *sınır bölgesi*, *hudut* ve *sınır* kavramlarının ilkinin ABD’li akademisyenlerin, diğer ikisini ise İngiliz akademisyenlerin kullandığını, ancak bu kavramların yaklaşım farklılıkları içerdiğini vurgulamıştır. Diplomatik tartışmalarda sınırın tam yerinin bilindiğinde tercih edilen *hudut* kavramının aynı zamanda genel bir anlam taşıyarak farklı insanlar ve kültürler arasındaki ayrımı işaret ettiğini belirtmektedir. Psikolojik farklılıklar ve harita üzerindeki hatlar yerine bölgelerden bahsederken ise *sınır* kavramı tercih

³ Kavramların Türkçe karşılığı değerlendirildiğinde, *border* kavramı en yaygın şekilde kullanılan ‘sınır’, *boundary* kavramı ‘hudut’, *frontier* kavramı en yakın anlamıyla ‘sınır bölgesi’, *territory* kavramı ise bir toplumun içinde yaşadığı toprak parçasının sınırlarını temsilen ‘ülke sınırı’ olarak tanımlanmıştır. Bununla birlikte Türkçe’de günümüzde kısmen ‘hudut’, çoğunlukla ise ‘sınır’ kelimesi genel-geçer bir tanımlama olarak kullanılmaktadır.

edilmektedir. *Sınır bölgesi* kavramı ise ulusların veya toplumların ülkesel genişliğinin boş alanlarını da içerecek şekilde sınır bölgesini tanımlamada kullanılmaktadır.

Wilson ve Donnan'a (1998, s. 9) göre, sınırların yasal sınırlar, fiziksel yapılar ve sınır bölgesi olmak üzere üç boyutu bulunmaktadır. Yasal sınırlar, sınırları ayıran ya da birleştiren hattı ifade ederken, fiziki yapılar veya tedbirler sınırı belirlemek ve korumak amacıyla sınır hattında oluşturulan yapılardır. Sınır boyları ise sınırlardan dışarı doğru uzanan, devletler ve milletlere aidiyetin etkilediği değişen derinlikteki sınır bölgelerini ifade etmektedir. Febvre'nin (1973, s. 9) çalışmasındaki *frontiere* düşüncesi, *sınır bölgesi* kavramının modern öncesi ve *hudut* kavramının ise modern bir kavram olarak değerlendirilmesini eleştirerek geniş, steril ve boş nitelikteki ayırıcı alanlardan basit ve önemsiz hat çizimine doğru dönüşümsel bir yaklaşımı vurgulamıştır.

Newman ve Paasi (1998, s. 189), birçok çalışmanın *hudut* ve *sınır* kavramının *sınır bölgesi* kavramından, *hudut* kavramının *sınır* kavramından, *sınır* kavramının *sınır alanı* kavramından ve *siyasi sınır bölgesi*⁴ kavramının *yerleşim sınır bölgesi*⁵ kavramından farkı ve tanımıyla ilgilendiğini belirtmektedir. Başlangıçta egemen ülkeleri ayıran hatlardan farklı değerlendirilmeyen *hudut* ve *sınır* kavramları karşısında, *sınır bölgesi* kavramı sınıra yakın ve içerdeki gelişmelerin sınır hattının varlığından etkilendiği bir alanı temsil etmektedir. Derinlemesine bakıldığında *siyasi sınır bölgesi* uluslararası sınırın mevcudiyetinden etkilenirken, *yerleşim sınır bölgesi* devlet sınırları içerisinde yerleşimin olmadığı ve devletin mekânsal anlamda uç noktasını temsil etmektedir. Sosyo-mekânsal inşa, yerel nüfusun varlığıyla ilgisi bulunmayan, yerleşimin olmadığı öncü ve dinamik bir sınır bölgesi (Bennafla vd., 2014, s. 12) düşüncesini benimseyen Turner Tezi'ne (1893) dayanmaktadır.

Sınır yönetimi kavramı, sınırın işleyen bir süreç ve aynı zamanda yönetilmesi gereken kurumsal bir yapı olduğunu kabul etmektedir. Sınır oluşturulurken yapılan belirlemelerin sınırın etkili bir şekilde yönetilebilmesinin ön şartı olmasından yola çıkıldığında, sınır yönetimi bir sürecin içerisinde sınırların yalnızca haritadan çizilmesi ve sınır boyunca fiziki tedbirlerin alınmasından

⁴ Political frontier

⁵ Settlement frontier

daha fazlası anlamına gelmektedir. Bu süreçte, içeride/dışarıda ayrımının yanında vatandaşlık bağına ve bir sosyal, dini vs. grupla ilişkili olmaya karar verilmektedir (Newman, 2006, s. 6). Van Houtum ve Naerssen'e (2001, s. 126) göre, sınır kavramından bahsedildiğinde çizilen sınırlarda başlamayan veya bitmeyen bir sınır yönetim süreci anlaşılmalıdır. Bu çerçevede sınır kavramı sabit bir noktayı ve zamanının aksine mekânsal farklılığın sosyal anlamda uygulamasını yönetmektedir.

Arabo-İslami yazının (Al-Attar, 2012) tanımına göre, *thaghr/thughur*⁶ kavramı *sınır bölgesi* veya sınır boylarında darül-islam ve darül-harp arasındaki savunma tahkimatı hatlarını ifade ederken, *thughur* kavramının içeriği Türkçe'de *uç* kavramıyla Selçuklular-Rum ve Osmanlı-Bizans sınırları arasında görülmektedir. Bu kavrama göre karmaşık sınır nüfusu bir kısmı Müslüman yapılarak bir kısmı ise Müslüman olmadan *gaza*⁷ yaklaşımıyla Bizans topraklarında dini-ekonomik nedenlerle saldırılar gerçekleştirmiştir. Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya doğru genişlemesi ve merkezi bir devlete dönüşmesi sınır boyu devleti niteliğini değiştirmemiştir. *Gaziler, akıncılar, uç reisi veya ehl-i hudud*⁸ devletin batı sınırlarına çeşitli sebeplerle sürüklenmiştir. Osmanlı-İran sınır boylarını ifade ederken *thughur/suğur* ifadeleri kullanılmakla birlikte, bunun yanında *hadd* veya çoğulu *hudud* kavramlarına ortak sınırları anlatmak için başvurulmuştur. Teolojik kökenleri bulunan *hadd* kavramı, coğrafi anlamda dağ, şehir, deniz, çöl veya ülkenin sonunu temsil etmektedir. *Sınır bölgesi* kavramını karşılayan *hudud* kavramı ise bir bölgeden diğer bölgeye egemenliğin geçtiği bölgedir. Farsçada ise *hudud* ve *serhadd*⁹ kavramları kullanılmaktadır. 21. Yüzyıl'da bu tanımlamalardan Avrupa merkezli bir bakış açısına göre en uygun tanımlamanın *sınır* kavramı olduğu değerlendirilmektedir. *Sınır bölgesi* kavramı *serhadd/hudud* anlamını karşılarken, *hudud* kavramının 21. Yüzyıl'da karşılığının *sınır* kavramı olduğu kabul edilmektedir (Ateş, 2013, s. 17-19).

⁶ Birincisi tekil, ikincisi çoğul

⁷ Kutsal savaş

⁸ Sınır boyunda yaşayanlar

⁹ Semsettin Sami, Kamus-u Türki, Lugatname-i Dihhuda çalışmasında *marz* kavramı yer almaktadır.

*Ülke sınırı*¹⁰ kavramı ise yalnızca ulus devlet sistemine ait bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Modern çağın doğuşuyla birlikte, devletler ya egemen olduğu sınırlar içerisinde farklı kültürel ve bölgesel gruplardan homojen bir ulus devlet oluşturmaya çalışmış ya da etnik gruplar siyasi otonomi arayışına girerek dünya sahnesinde bağımsız aktör olmaya gayret etmiştir. Bununla birlikte, ulus-devlet kavramı her zaman ulus ve devletin tam olarak birbirine uyum sağladığı bir devlet yapısını ifade etmemektedir. Bu nedenle, devletin tanımını Weberyen bir bakışla yaparken genellikle belirli sınırlar içerisinde meşru güç kullanma yetkisini elinde bulunduran kurumsal yapı açıklaması tercih edilmektedir. Çalışmada ele alınan devlet kavramı bu bakışla temsil edilmesine rağmen, devletlerin sınırlarını dış etkilere karşı bütüncül şekilde güvenliğini sağlayabildiği anlamı çıkarılmamalıdır (Wilson ve Donnan, 1998, s. 10). Cox (2002, s. 1) *ülke sınırı* ve *ülkesellik*¹¹ kavramlarını belirli bir alan ve güç fikirlerini bir araya getiren ve birbirinin ön koşulu olan kavramlar olarak nitelendirmektedir. *Ülkesellik* kavramı savunma, kontrol etme, dışarıda bırakma ve içinde barındırma uygulamalarını, *ülke sınırı* kavramı ise bu yöntemlerin uygulandığı alanı ifade etmektedir. Sack'a (1983, s. 55) göre, *ülkesellik* kavramı etkilemek veya kontrol etmek için uygulanan bir strateji olarak kabul edilmektedir. Bu çerçevede Sack, bir coğrafi alanda kontrolü sağlama ve uygulama amacıyla eylemleri ve etkileşimleri (insanlar ve ilişkiler) etkileme ve kontrol etme girişimi olarak değerlendirmektedir.

1.1.2. Sınır Çalışmalarının Sınıflandırılması

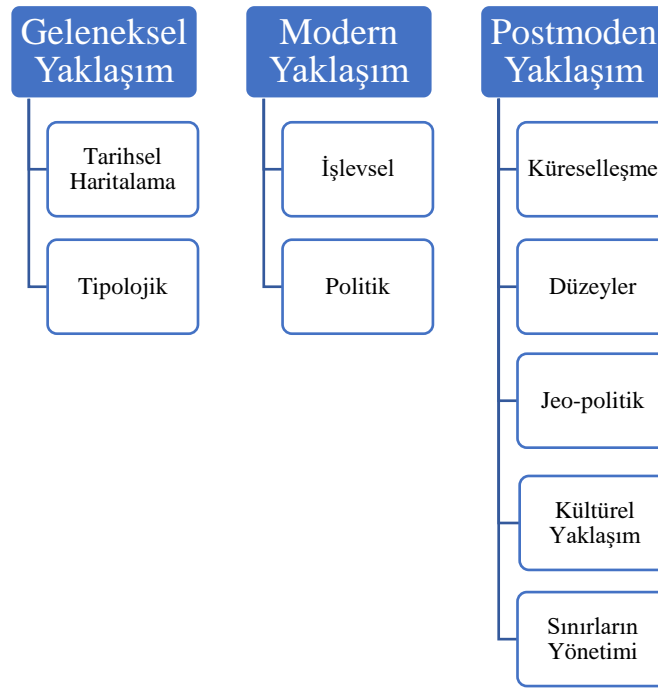
Cloke ve Johnston'a (2005, s. 1-2) göre, 'yeryüzünde hayatta kalabilmek için kültür, doğa ve ekonomi gibi kategoriler aracılığıyla hayatı kolaylaştırırız' düşüncesi kabul edilmelidir. Bu basitleştirmeler olmadığında toplumların var olmasının mümkün olmayacağı, çünkü insanları ve her şeyi sınıflandırmadan yönetmenin mümkün olmadığı değerlendirilmektedir. Dolayısıyla tüm disiplinlerde sınıflandırma temel bir gereklilik olarak kabul edilmektedir. Bu kapsamda, çalışılan toplumu anlamak adına mevcut sınıflandırmaların bilinmesi gerekmektedir. Sınırlar ile ilgili yazın Bennafla'ya göre (Bennafla vd., 2014, s. 12) 19. Yüzyıl sonu ve 20. Yüzyıl

¹⁰ *Territory* kavramının Türkçe karşılığı 'ülke sınırı' olarak çevrilmiştir.

¹¹ *Territoriality* kavramının Türkçe karşılığı 'ülkesellik' olarak çevrilmiştir.

başında jeopolitik bir bakış açısıyla (Ratzel, 1897; Ancel, 1938) ve ulus-devletlerin oluştuğu bir dönemde ortaya çıkmıştır.

Şekil 1: Sınır Çalışmalarının Sınıflandırılması

Sınır çalışmalarında paradigma değişimleri ve odaklandıkları konulara göre çeşitli yaklaşımları Şekil 1’de olduğu gibi geleneksel, modern ve postmodern paradigma çerçevesinde sınıflandırmak mümkündür. Bu yaklaşımların gelişimi esnasında, yeni yaklaşımların geleneksel yaklaşımların desteğiyle oluştuğu ve geleneksel yaklaşımların yeni süreçte de değerini kaybetmediği görülmektedir. Kolossov’un (2005, s. 608-609) geleneksel yaklaşımları tarihsel haritalama ve tipolojik yaklaşımlar olarak sınıflandırdığı görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı (1939-1945) sonrasında ise sınırların değişen işlevinden yola çıkılarak modern yaklaşım çerçevesinde sınır çalışmaları işlevsel ve politik metotlar olarak sınıflandırılmaktadır. Bununla birlikte, geleneksel ve modern dönem arasında paradigma değişimi değerlendirmesi, sınırlara bakışın liberal görüşlerin etkisiyle değişmesinden kaynaklanmaktadır.

Sınır çalışmalarında (Bennafla vd., 2014, s. 13) diğer bir dönüşüm ve yenilenmenin 1980’li yıllarda başladığı ve çok disiplinli bir olgu olarak ortaya çıktığı görülmektedir. 21. Yüzyıl’ın

ilk çeyreğinde, sınırların anlamına dair çok boyutlu değerlendirmelerin halen geçerli olduğu ve bu çıkarımların Avrupa ve ABD'deki sınır incelemeleri sonucunda ortaya çıktığını belirtmek gerekmektedir. Bunun yanında jeopolitik gelişmelerin, neo-liberal düzlemde iktisadi değişimlerin, bununla ilişkili olarak Kuzey Amerika ve AB'de bölgesel bütünleşme süreci ile ulaşım ve iletişim alanındaki büyük gelişmelerin ortaya çıkışı sınır kavramının anlamının yeniden düşünülmesine yol açmıştır.

1.1.2.1. Geleneksel Yaklaşımlar

Ülkesel sınırların akademik coğrafyacılar tarafından ilk tartışılması Ratzel'in (1897) örgütsel devletin işleyişi, sonrasında Lord Curson'un (1908) sınırlarda emperyal çalışma ve Holdich'in (1916) politik sınır bölgeleri ve sınır oluşturma çalışmalarına gitmektedir. Politik sınırlara yönelik deterministik bakış açısı yazının ilk dönemlerinde (Semple, 1907; Bowman, 1921; Hartshorne, 1933; Pounds, 1951, 1954) açıkça görülmektedir. Sınırları ve sınır bölgelerini tanımlama girişimleri, sınır türlerinin sınıflandırılması çalışmalarıyla (Hartshorne, 1936; Boggs, 1940; Jones, 1943, 1959; Kristof, 1959) desteklenmiştir (Newman ve Paasi, 1998, s. 189). Geleneksel yazında sınır kavramı iktidar, devlet ve toprak ile ilgilidir.

Sınırlarla ilgili en eski sistematik çalışmalardan birisi Semple'in (1911) 'Coğrafik Sınırlar' çalışmasında yer alan 'Coğrafik Çevrenin Etkileri' bölümüdür. Semple tezini 'doğa sabit sınır çizgilerini sevmemektedir' söylemiyle belirtmiştir. Bu tezden yola çıkılarak nadiren sınırların bir dengesinin kurulabileceği, ekseriyetle değişime konu olduğu vurgulanmıştır. Buna rağmen, sınırların sabit olarak kabul edildiği yerlerde kültür ayrımının bu sınırlarla uyumlu olmadığı belirtilmektedir. Sınırların yapay olarak oluşturulmuş hatlar yerine dinamik bir süreç olduğu ile fiziksel ve kültürel çevreden etkilendiği düşüncesi Ratzel'in (1897) organizmacı devlet yaklaşımı ile uyumlu bir çizgide yer almaktadır. Sınırlarla ilgili yazının önemli bir kısmı iki dünya savaşı süresince ve etkisinde yazılmıştır. Bu çalışmalar sınırların doğası ile ilgili olup askeri bakış açısından sınırların iyi ya da kötü olarak değerlendirilmesini içermektedir (Minghi, 1963, s. 408).

Sınır çalışmalarının coğrafya disiplininde uzun, tanımlayıcı ve kuramsal olmayan bir tarihi bulunması, uluslararası ilişkilerde sınırların uygulamaya dönük ve bazı konularda teknik bir

soruyu ifade etmesinden kaynaklanmaktadır. Çalışmaların birçoğu uluslararası sınırlar üzerine gerçekleştirilmiştir. Hangi sınırların çalışılabileceği ile ilgili yöntemlerin belirlenmesinde başarı sağlanmakla birlikte, uluslararası sınırlara yönelik güvenilir yaklaşımlar oluşturulması çabası henüz başarılı olamamıştır. Bunun sebebi, sınırlarla ilgili fikirlerin ve değerlendirmelerin ilgili sınırın jeo-coğrafik ve tarihsel geçmişi ile yakından ilişkili olmasına bağlanmaktadır. Bu çerçevede, jeo-politik açıdan tüm sınırların geçici hatları temsil ettiği ve çatışma, askeri genişleme ve işgal/fetih gibi etkenlerle değişebilen bir siyasi izobar olduğu değerlendirilmektedir (Prescott, 1987, s. 8).

Sınırları çalışan en eski disiplin olarak değerlendirilen coğrafya disiplini açısından, sınırların belirlenmesi ve sorunlarının çözümü iki temel kolu olan fiziki ve beşerî alt disiplinlerinin ana çalışma alanını oluşturmaktadır. Bu nedenle, coğrafyacılar tarih boyunca politik sınırlar ile ilgili çalışmalarda öncü rolünü oynamış, sınır çalışmaları alanında kuramsal mirasın büyük bir kısmı coğrafya disiplininin çalışmalarından gelmiştir. Bunun yanında, savaşların tarihinden oluşan insanlık tarihinde savaşların çoğunluğu en azından amaçlardan birisi olarak sınır değişikliği ile sonuçlanmıştır. Sınır değişikliği ile ilgili iddiaları meşrulaştırmak için hükümetlerin ve politikacıların genellikle mantıklı ve tutarlı bir açıklamaya duyduğu ihtiyacı karşılamak üzere coğrafyacılar yeri doldurulamaz bir nitelik taşımaktadır. Geleneksel yaklaşım, bu çalışmada Kolossov'un (2005) izi takip edilerek tarihsel haritalama yaklaşımı ve tipolojik yaklaşım olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir.

1.1.2.1.1. Tarihsel Haritalama Yaklaşımı

Holdich (1916) ve Lyde (1915), Birinci Dünya Savaşı süresince çalışmalarında sınırların benzer nitelikleri üzerinde farklı yaklaşımlar geliştirmişlerdir. Holdich, sınırları engel kabul ederek çatışmaya neden olmayacak en iyi sınırların dağlar, göller veya çöller olduğunu, enlem ve boylam ile oluşturulan sınırların ise en kötü sınırlar olduğunu belirtmektedir. Lyde ise sınırlarda daha olumlu ve barışçıl uluslararası ilişkiler kurulmasını önermekte ve bölgesel engeller olarak nehirlerin iyi sınırlar oluşturacağını değerlendirmektedir. Johnson (1917) bu görüşlerin konuyu basite aldığını, sınırları oluşturmak üzere stratejik ve dile ait değerlendirmelerin uzlaştırılamayacağını kabul etmektedir. Brigham (1919) geleneksel iyi ya da kötü sınır ayrımını

ekonomik açıdan ele aldığı ‘Sınırların Oluşturulma Prensipleri’¹² isimli çalışmasında, yeni bir bakış açısıyla ekonomik dengeye göre sınırların belirlenmesini önererek ekonomik açıdan ölçek ekonomisinde ısrar edip doğal olmayan sınırların tartışmalı fiziksel sınırlardan daha yanlış bir yaklaşımı barındırdığını belirtmektedir.

19. Yüzyıl’ın sonlarında oluşan bir yaklaşım olan tarihsel haritalama yaklaşımı, sınırların değişimini, morfolojik özelliklerini ve sınır bölgelerindeki beşerî coğrafyanın analizini Birinci Dünya Savaşı sonrasında (1914-1918) sınırların paylaşımı, sınırlandırılması ve çizilmesini konu alan araştırmalar vasıtasıyla incelemektedir. Altı başlık altında açıklanan yaklaşımın başarılarından birincisine göre, zaman ve mekânı göz önünde bulunduran ve sınır hattının oluşumu ve sürekliliğine odaklanan sınır çalışmaları gerçekleştirilmiştir. İkincisi, sınırın işlevleri ile siyasi rejim ve komşu devletlerin dış politika konumlandırması arasındaki ilişki ilk defa derinlemesine incelenmiştir. Bu noktada, sınır çalışmalarının disiplinlerarası niteliğine bir vurgu olduğu sonucu da çıkarılabilir. Üçüncüsü, ülkenin rejimi, sınırın işlevleri ve hatta bazen morfolojisi, dahası komşu ülkelerin ekonomik, politik ve askeri gücünün dengesi arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Örneğin, daha güçlü olan devlet zayıf olanın üzerinde baskı kurarak sınırın hattını ve işlevlerini belirleyebilmektedir. Dördüncüsü, sınırların belirlenmesinde dağlar, nehirler vb. fiziki doğal sınırların ya da etnik temelli sınırlandırmalara başvurulmasının mümkün olmadığı değerlendirilmektedir. Beşincisi, coğrafyacılara muhtemel siyasi önerileri, özenli çalışmaların gerçeğe aktarılmasını ve sınır bölgelerinin haritalamasını göstermiştir. Son olarak, *sınır bölgesi* ve *sınır* kavramları arasındaki ilişki açıkça tanımlanmıştır (Kolossoff, 2005, s. 610).

Diener ve Hagen (2010, s. 8) ise doğal veya yapay sınır ayırımına farklı bir açıdan yaklaşarak doğanın önerdiği bir sınır olduğu varsayıldığında ortaya çıkarma çabasına ihtiyaç bulunmadığını, bununla birlikte tüm sınırların insanlar tarafından oluşturulmasının sınırların tamamını yapaylaştırdığını değerlendirmektedir. Bu çerçevede, doğal veya yapay sınır ayırımının sonuca götüreceği bir tartışma olmadığı kabul edilmektedir. Jones’a (1943) göre sınırların haritalanmasında kurulma, sınırın çizilmesi ve kontrolü olmak üzere üç aşaması bulunmaktadır. Bunun sonucunda komşu devletlerle tartışmalı sınırların artık göz ardı

¹² Principles in the Determination of Boundaries

edilemeyeceği ve bu kapsamda müzakere, mücadele ve hakem kararı yöntemleriyle çözüldüğü belirtilmektedir.

Guo'ya (2015, s. 5-10) göre, komşu devletlerin siyasi sınırlarını tanımlamak açısından sınır kavramı doğal¹³, yapay ve görünmez sınırlar olmak üzere üç başlık altında sınıflandırılmaktadır. Farklı doğal engeller (dağlar, nehirler, göl, deniz körfez veya kanal vb.) ile tanımlanan doğal sınırlara karar vericiler tarafından siyasi sınırların belirlenmesinde başvurulmaktadır. Örneğin; İsviçre, İtalya ve Fransa Devletleri Alp Dağları'ndan siyasi sınırlarının belirlenmesinde faydalanmışlardır. İki bitişik siyasi kurum arasında belirgin doğal engel olmadığı ya da doğal yapının sınır teşkil etmesine uygun olmadığı durumlarda başvuru yapay sınırlara iki komşu siyasi kurum arasında ortaklaşa bir yaklaşımla karar verilmektedir. Yapay sınırlar, yapay engel ve geometrik hat olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Genellikle, duvarlar veya tel engellerin yapay engeller olarak uygulandığı görülmektedir. Örneğin; 11. Yüzyıl sonrası sınır duvarı niteliği kazanan Çin Seddi, Roma İmparatorluğunca 2. Yüzyıl'da imparatorluğun kuzey sınırlarını belirlemek üzere inşa edilen Hadrian Duvarı ve Berlin Duvarı (13 Ağustos 1961-9 Kasım 1989). Detaylı bir inceleme ve yeterli arazi verisine istinaden enlem ve boylam olarak belirlenen geometrik hat ya da sınırların, dünyanın harita gibi düz olmaması nedeniyle ispatlanması güç bir yönünün olduğu değerlendirilmektedir. Birleşmiş Milletler¹⁴ (BM) tarafından Irak Devleti merkezi yönetimine 36. Paralel'in kuzeyindeki hava sahasının kapatılması yönündeki karar bu uygulamaya bir örnek olarak kabul edilebilir (Dunne, 2003, s. 267).

Siyasi bakımdan hassas sınırları paylaşan ülkeler, farklı sınır stratejilerine sahip olduğunda bu hassasiyet kendini gösterebilmektedir. Bu sorunları önlemek için iyi bir sınırın nasıl olması gerektiği konusunda üzerinde uzlaşmış bir tanımlama bulunmamakla birlikte kötü bir sınırın nasıl olduğunu anlamaya yönelik uygun olmayan terimler veya yer isimleri, belirgin olmayan coğrafi özellikler, farklı kültürel özellikler ve sürekliliği olmayan ya da birbiriyle çatışan düzenlemeler olmak üzere dört başlığın öne çıktığı görülmektedir. Uygun olmayan terimler

¹³ Sırasıyla *natural*, *artificial*, *invisible*

¹⁴ BM'nin 5 Nisan 1991 tarihinde 688 sayılı kararı

veya yer isimleri, sınır hattının geçtiği yerlerin açıkça ifade edilmemesinden kaynaklı sınır sorunlarını işaret etmektedir. Örneğin, yer isimleri yüzyıllardır kullanılan isimler olarak değerlendirilmekle birlikte genel bir mekânı belirterek açıkça belirlenmemesi durumunda muhtemel sınır anlaşmazlığı için uygun zemin oluşturulmaktadır. Dağların belirleyici olarak karar verildiği sınırlarda ise sınırın dağın neresinden geçtiğini belirlemek gerekmektedir. Dağlar savunulması kolay, ancak taarruz edilmesi güç coğrafi arazi arızaları olarak değerlendirilmektedir. Belirgin olmayan coğrafi özellikler kapsamında, paralel ya da dikey gibi kavramlar ile tepenin eteği gibi ifadelerin sınırların belirlenmesinde uygun ifadeler olmayacağı değerlendirilmektedir. Kültürel özellikler kimlik (etnisite ve din) ve iletişim (dil ve düşünce) temelinde birlikteliği sağlarken, farklı kültürel yapılar sahip siyasi sınırlarda sınırlar arası çatışma riskinin benzer sınırlara kıyasla daha yüksek olduğu kabul edilmektedir. Sürekliliği olmayan ya da birbiriyle çatışan düzenlemeler ise aynı konuda uluslararası kuruluşların farklı düzenlemelerinin sınır anlaşmazlıklarının çözümünü güçleştirmesini içermektedir (Guo, 2015, s. 22-24).

1.1.2.1.2. Tipolojik Yaklaşım

Tipolojik kuram, bağımsız değişkenlerin belirlendiği, araştırmacının bulgularını ve sonuçlarını ölçmesini sağlayacak kategorilerin tanımlandığı, değişkenleri anlamaya yönelik hipotezlerin yanı sıra hangi koşulların nasıl ‘tip’ olarak adlandırılan birleşmelerin ve biçimlerin bağımlı değişkenler üzerinde etki oluşturduğuna dair birbirine bağlı genellemelerdir. Tipolojik yaklaşım, sınır çalışmalarında kuramsallaşmayı önleyen engellerin aşılmasında çok boyutlu karmaşık bir olgu niteliğindeki sınırların anlaşılmasını düzenlemede kolaylaştırıcı bir teknik olarak kabul edilmesinin yanında karmaşık durumlar arasındaki benzerliklerin ve farklılıkların anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Tipolojik yaklaşımın durum analizini kolaylaştırdığı, karşılaştırmalı yaklaşımları içermesi nedeniyle tüm verilerin ayırt edilmesine olanak sağladığı değerlendirilmektedir. Tipolojilerin yazındaki boş alanları öne çıkardığı, hata ihtimalini azalttığı ve karmaşık ilişkilerde bulunan değişkenler ve durumlar arasındaki bağlantıların kurulmasını kolaylaştırdığı belirtilmektedir (Payan, 2014, s. 6).

Sınırlarla ilgili küresel düzeyde genellemelere gidilmesine yönelik çabalar gösterilmesine rağmen, ancak kısmi genellemeler ve ailevi benzerlikler metodolojisi aracılığıyla daha faydalı bir bakış açısı elde edilebilmektedir (Heyman vd., 2014, s. 15). 19. Yüzyıl'ın sonlarında başlayan tipolojik yaklaşım, coğrafyacı ve siyasetçilerin sınır türlerini morfolojilerine, doğal özelliklerine, kökenlerine, tarihlerine, yaşlarına, paylaşımının ya da belirlenmesinin tarihsel süreçlerine ve işlevlerine göre ayırmaktadır. Bu çalışmalar, sınırların çeşitli karakterlerini birleştirmeye çalışmış ve yapılan sınıflandırmalar kimi genellemelere imkân tanımıştır. Böylece bir bölgenin fiziki ve sosyal karakterlerinin etkisi, sınırların belirlenmesinde komşu devletlerin politikası ve tarihi daha iyi anlaşılmıştır. Dolayısıyla, sınırın insan yaşamı ile fiziki ve sosyal görünüşü üzerine etkisi incelenmiştir (Kolossoy, 2005, s. 611).

Minghi (1963, s. 414-428) coğrafi yazındaki sınır çalışmalarını sekiz başlık altında sınıflandırmıştır:

- Tartışmalı alanlarla ilgili çalışmalar
- Sınır değişiminin etkisi ile ilgili çalışmalar
- Sınırların tarihsel değişimi ve gelişimi ile ilgili çalışmalar
- Sınırların belirlenmesi ve çizimi ile ilgili çalışmalar
- Özerk ve küçük devletlerle ilgili çalışmalar
- Deniz sınırları ile ilgili çalışmalar
- Sınırlarda doğal kaynaklar üzerine tartışmalarla ilgili çalışmalar
- İç sınırlarla ilgili çalışmalar

Bu çalışmaların sınıflandırılmasında, düşünmeyi sınırlayan doğal-yapay sınır ikileminden sınırların işlevi odaklı çalışmalara bir yönelme eğiliminin olduğu görülmektedir. Tartışmalı alanlarda temel sorun, iç içe yaşayan farklı etnik grupların uluslarını temsil etme çabalarının ön plana çıkmasından kaynaklanmaktadır. Sınır çalışmaları içerisinde en verimli alanlardan birisini oluşturan sınır değişiminin etkisi, güvenilir kaynaklara dayanan, değişim ve zaman periyodunun yerinde değerlendirildiği öncesi ve sonrası çalışmaları incelenen iki devlet sisteminin aynı toprak parçası üzerindeki birbirinden farklılaşan görüşlerine dair bilgiyi sağlamaktadır. Bununla birlikte, sınırların haritadaki konumunun değişimi sıklıkla karşılaşılan bir durumu ifade etmemektedir. Bu alandaki çalışmaların, güvenilirlik seviyesi yüksek bir

metodolojiye sahip olmadığı görülmektedir. Durağan sınırların sınırın işleyiş düzeni üzerinde etkisi bulunmakla birlikte, sınırların işlevinin değişmesine bağlı olarak sınırın durağanlığında bir değişme meydana gelmemektedir. ‘Olağan’ durumun da çalışılmasına ihtiyaç duyulduğu sınır çalışmalarında, sınır tartışmaları ve değişimlerinin yanında, sınıflandırmada yer alan diğer çalışmaların yazına katkısı günümüz sınırlarının anlaşılması bakımından değerlidir. Bununla birlikte, özerk ve küçük devletler ile ilgili çalışmaların farklı bir niteliği bulunmaktadır. Bu çalışmalar, sınır incelemelerine mekânsal boyut bakımından katkı sağlamaktadır. Doğal kaynakların sömürülmesi konusundaki baskı, yazının yalnızca kara sınırlarıyla ilgili çalışmalar yürütme yerine denizler ve okyanuslarda olduğu gibi dünyanın siyasi sınırlarının belirlenmesi açısından önem taşımaktadır. Uluslararası sınırlar kadar ilgi çekmeyen iç sınırların incelenmesinde ise uluslararası sınırların incelenmesinde kullanılan metodoloji ile tüm siyasi düzeylerde inceleme gerçekleştirilebileceği değerlendirilmektedir.

Sınırlardaki geleneksel coğrafi söylemin sınır türlerinin sınıflandırılması ve tipoloji oluşturma ile sağlandığı değerlendirildiğinde, Birinci Dünya Savaşı’nı (1914-1918) takip eden dönemde coğrafyacılar ve devlet adamları Avrupa’nın değişen jeopolitik haritasını tanımlamış ve birçok yeni sınır bu süreçte oluşturulmuştur. Bu yeni sınırlardan bir kısmının Sovyet Rusya, Yugoslavya ve Çekoslovakya’nın yıkılmasından sonra eski durumuna dönmesine rağmen, bu tecrübenin 21. Yüzyıl’da Avrupa haritasına tartışılmaz bir şekilde deneysel bir veri tabanı oluşturduğu açıktır. Siyasi coğrafyacıların 1920’lerin başında oluşturduğu ve 1960’lara kadar devam eden okulunun sınırlar ile ilgili yaptığı çalışmalar sınırları ‘açık’ ve ‘kapalı’ olarak nitelendirmiştir (Boggs, 1940; Jones, 1959; Minghi, 1963; Prescott, 1965). Bu tanımlamadaki amaç, komşu ülkeler arasındaki siyasi ilişkilerin doğasını açıklamaktır (Newman, 2006, s. 174). Bunun yanında postmodern dönemde geleneksel çalışmaların ortadan kalkmadığı ve kısmen devam ettiği de görülmektedir.

Hartshorne’un (1933, 1936) tipolojisinde sınır oluşum süreci önceki, sonraki, zoraki ve doğal sınırlar olmak üzere dört boyut üzerinden incelenmektedir. Önceki sınırlar, yerleşimden önceki sınır düzenlemesini ya da değerlendirmesini içermektedir. Bu düzenleme daha çok *ipso facto* (kendiliğinden) bir düzeni belirtmektedir. Sonraki sınırlar, mevcut yerleşim yapısı ve farklılıklarına göre etnik sınırları da göz önüne alarak oluşturulmuştur. Zoraki sınırlar, bir bölgeyi kontrol altında tutan egemen güç tarafından bölgedeki etnik ya da sosyal yapıya fazla

itibar etmeden gerçekleştirilen düzenlemelerdir. Bu düzenleme sonucunda ya bir etnik grup farklı devletlerin sınırları içerisinde kalmış ya da birçok farklı etnik grup bir devletin sınırları içerisinde yer almıştır. Doğal sınırlar ise nehirler, dağlar, okyanuslar, çöller gibi kolayca tanımlanabilir mekânların bulunduğu doğadaki fiziksel özellikler üzerinden sınırların tanımlanmasını barındırmaktadır.

Minghi (1963) ve Prescott'un (1965) çalışmaları, temel konusu olmasa da sınırın yeri sorusuna dikkat çekmiştir. Sınırın nerede konuşlandığı, nasıl oluştuğu, geliştiği ve zaman içerisinde nasıl değiştiği askeri tartışmaların konusunu oluşturmuştur. Bunun yanında, sınırın konumunun siyasi sonuçlarına odaklanarak sınır çalışmalarının sınırın nerede (boundary) olduğunu anlamayı ve sınırın (border) sosyal inşasını konu alan çalışmalar olarak birbirinden farklı gelişen iki alt alanın etkisinde gelişme gösterdiği değerlendirilmiştir (Van Houtum, 2005, s. 674). Minghi (1963, s. 407), çalışmasında sınırları sınıflandırarak bir tipoloji oluşturmayı amaçlamıştır. Bu kapsamda, öncesinde sınır çalışmalarının yapay-doğal ikilemi sürecini, başta fiziki ve antropolojik olmak üzere sınır bölgesi kavramının kökenini anlatan sınıflandırmaları ve sonrasında sosyal inşa sürecinde sınırın kültürel yapıyla ilişkilendirilerek sınıflandırılmasını konu almıştır. Bu kapsamda, sınır bölgesinin doğası ve rolü ile ilgili çalışmaları incelemiştir. Bu inceleme sonucunda, objektif araştırmanın gereği olan geçerliği test edilerek kabul edilmiş bir tipoloji oluşturmayı amaçlamıştır. Bununla birlikte, sınır coğrafyası yazımında bu amacın gerçekleştirilmesinin kolay olmadığını saptamıştır.

Guo (2015, s. 12-18), postmodern dönemde geleneksel yaklaşımı benimsediği çalışmasında sınırları seviyelerine göre sınırlandırmaktadır. Bağımsız devlet sınırları birinci sınıf sınırlardır. Eyaletler veya iller ikinci sınıf sınırları oluştururken, belediyeler ya da ilçeler üçüncü sınıf sınırları teşkil etmektedir. Sınırların boyutları ve yapıları incelendiğinde mekânsal boyut, konveks ve konkav sınırlar ile mahsur sınırların olduğu üç değerlendirme başlığı olduğu görülmektedir. Mekânsal boyut, bir alanın sınırı olan ülkelerin sayısını ifade etmektedir. Örneğin; Türkiye-İran sınırı 2 boyutlu bir sınırdır. Buna karşın Karadeniz, Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, Rusya ve Gürcistan'a sınır oluşturarak 5 boyutlu bir sınırı ifade etmektedir.

Geometrik şekiller bakımından sınırlar konveks ve konkav olarak ikiye ayrılmaktadır. Konveks bir yapıya sahip siyasi sınırların hem saldırıya açık hem de savunması zor olarak değerlendirilirken, konkav sınırlar konveks olanlara göre sınırlar arasındaki iş birliğinden daha fazla faydalanabilecek niteliktedir. Bu çalışmadaki inceleme mekânını temsil eden Türkiye-İran sınırı ve özelde Van ili konveks ve konkav sınır tipinin her ikisine de sahiptir. Diğer bir sınır türü olan mahsur sınır, bağlı olduğu ülkeden bağımsız bir toprak parçasının başka bir ülke tarafından çevrili olmasını ifade etmektedir. İlgili ülke ile anlaşma yapılmadan, mahsur bir toprak parçasının dış dünya ile etkili bir iletişim ve iş birliği kurması mümkün olmayacaktır. Örneğin; Belçika ile Hollanda arasında yer alan sınırdaki Belçika Devleti'ne ait birbirinden bağımsız 20 toprak parçası Hollanda sınırları içerisinde yer alırken, Hollanda Devleti'ne bağlı 3 toprak parçası Belçika sınırları içerisinde yer almaktadır.

1.1.2.2. Modern Yaklaşımlar

Fischer'in (1949, s. 196-222) 'Sınırlarda'¹⁵ isimli makalesi, İkinci Dünya Savaşı'ndan (1939-1945) sonra Avrupa'daki savaşın sonuçlarının değerlendirilmesini içermekte ve tarihi sınırlara dönüş yapılması yönünde bir öneride bulunmaktadır. Bu çerçevede, sınırların oluşturulmasına ya da tanımlanmasına dair ölçütlerin zaman içerisinde değiştiği, 1919 yılında fiziki sınırlar vurgusundan kültürel ayırım ve kendi kaderini tayin etme yönünde bir değişim olduğunu, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise vurgunun nüfus hareketlerinden farklılaşarak ekonomiye yöneldiğini belirtmektedir. Bunun yanında, Fischer tüm sınırların bir izi olduğunu, bir sınırın ne kadar uzun süre aynı şekilde kalırsa değişiminin de bir o kadar güç olacağını açıklamıştır. Bu açıklamayla birlikte, İkinci Dünya Savaşı (1939-1944) ardından gelen süreçte kısır bir ölçüde gelişen modern yaklaşımlar, sınırın değişen rolüne göre işlevsel yaklaşım ve kendisini günün şartlarına uyarlayan politik coğrafya yaklaşımı olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir.

1.1.2.2.1. İşlevsel Yaklaşım

¹⁵ On Boundaries

İkinci Dünya Savaşı'ndan (1939-1944) sonra sınırların oluşumu üzerine yazına katkı sağlayan Peattie (1944) ve Jones'un (1943) çalışmalarından Peattie'nin yaklaşımı, sınırların birçok ve önemli işlevler yerine daha az sayıdaki işlevlere sahip olduğunda daha faydalı olacağını ve daha zayıf sınırın ekonomik ve kültürel anlamda daha iyi olduğunu benimsemiştir. Bunun yanında, sınır bölgesinde bölgeselciliğin öne çıkarılarak tampon bir bölge ya da devlet oluşturulmasını önermektedir. Boggs'dan (1932) etkilenen Jones ise Peattie'den farklı düşünerek, iyi sınırın tek koşulunun bir devletin kendi güç yapısına katkıda bulunmasından geçtiğini savunmaktadır. Hükümetlerin ekonomik süreçte vazgeçilemez bir rolü bulunduğunu kabul eden Jones, ulusçuluk nedeniyle sınırların işlevlerinin sınırların değiştirilmesi ya da Peattie'nin önerdiği karma bir geçiş yöntemiyle mümkün olmayacağı kanaatini taşımaktadır. Bu sorunun çözümünün ulusal egemenlik yaklaşımının dönüşümü ve uluslar üstü kontrolün gelişimi ile mümkün olacağını belirtmektedir (Minghi, 1963, s. 412-413).

Boggs (1932, s. 48-49) eleştirel bir yaklaşım ile sınır çalışmalarının yalnızca uluslararası sınırlar olarak kabul edildiğini, ayrıca sınırların işlevlerinin sürekli ve sabit kabul edilerek yanlış bir inceleme yolu benimsendiğini belirtmektedir. Dolayısıyla sınırlarla ilgili bilimsel coğrafik çalışmaların tüm sınır türlerini ve işlevlerini değerlendirmeye alması gerekmektedir. Sınırlarla ilgili kesin ve genel prensiplere ancak sınırların farklı türleri ve işlevleri arasındaki ilişkiden ulaşılabilecektir. Bununla birlikte, Boggs hem ulusal hem de bölgesel sınırların işlevlerinin durağanlıktan zaman içerisinde dinamik olma yönünde değiştiğini belirtmektedir. Kolossov'a (2005, s. 611-612) göre, işlevsel yaklaşım sınırların işlevlerine ve oluşumuna etki eden siyasi ve ulusal etkenlere odaklanmıştır. Sınırlar arası akışa yönelik çalışmalar kapsamında operasyonel ve etkili bir model önererek bu yaklaşımı olgunlaştıran House (1982), temel olarak sınırların gerçekliğini ve mevcut halini kabul ederek ekonomik ve sosyal bakımdan çeşitli amaçlar çerçevesinde geçirgenliği ve etkisi üzerine yoğunlaşmıştır. Bu yaklaşım, sınırlar arası iş birliği ve sınırdaki sosyal süreçler boyutuyla öne çıkmıştır.

Boggs (1940, s. 11), 'Uluslararası Sınırlar' çalışmasında sınırların işlevlerinin pozitif değil, negatif olduğunu vurgulamıştır. Buna göre, Lyde'in (1915) tezinin aksine, sınırların ekonomik ilişkilere engel teşkil ettiğini kabul etmiştir. Boggs (1941, s. 119-128) sınıflandırmasını fiziki, geometrik, antropo-coğrafik ve karmaşık olmak üzere dört başlık altında yaparak araştırma tekniğine katkıda bulunmuştur. Bunun yanında, tüm sınırların geçilebileceğini ve bir tür

geçişimin (osmosis) zaman içerisinde oluştuğunu düşünmektedir. Boggs (1941), son olarak Avrupa’da seyahat ve iletişimin artması ve ulaşım masraflarının düşmesinin etkisiyle büyük tek bir ulusun oluşacağını, Avrupa’nın küçük ulus devletler arasında bölünmesinin doğru bir uygulama olmadığını değerlendirmektedir. Bu yaklaşım, iletişimin akışında ya da gelişiminde sınırın etkisini inceleme anlamında ilk bilimsel değerlendirme olarak kabul edilmektedir.

1.1.2.2.2. Politik Yaklaşım

Lösch (1954), politik coğrafya yaklaşımını benimsediği Ratzel’in İkinci Dünya Savaşı (1939-1945) öncesinde yazına yaptığı katkıların yeterince anlaşılmadığını belirtmektedir. Siyasi bölgeler ile ekonomik bölgelerin benzerlikleri ve farklılıkları bakımından karşılaştırılmasına odaklanan Lösch, iki bölge türünün etkinlik alanlarını karşılaştırmıştır. Bu çalışmalarda, Hartshorne’un (1933) görüşüne katkı sağlayarak ‘en fazla zenginlik’ prensibiyle hareket eden ekonomik sınırlara kıyasla siyasi sınırların daha katı ve belirgin bir şekilde tanımlandığını belirtmiştir. Bunun yanında, siyasi sınırların değişimiyle ortaya çıkan yeni sınır bölgelerinde bunalımlı bir geçiş süreci yaşandığını, bu geçiş sürecinin sebebinin ise alışılmış ekonomik faaliyetlerin değiştirilmesi mecburiyetinden kaynaklandığını saptamıştır. Lösch’ün yazına bir diğer katkısı, sınırların malların akışı ve dağıtımın mekâna bağlı yapısı üzerindeki etkisini incelemesidir. Bu çerçevede, gümrük vergileri kadar sınıra uzaklığın da işlem maliyetlerini etkilediğini düşünerek sınırdan uzaklaştıkça bu maliyetlerin arttığı kabul edilmektedir.

Sınırları güç ilişkileri üzerinden değerlendiren Spykman (1942, s. 437), devletlerin güç yapılarını temas noktaları olarak kabul etmektedir. Bu kapsamda, iki taraf arasındaki güç ilişkilerinde sınırların bir değerlendirme ölçütü olduğu belirtilmektedir. Bu yaklaşım, geçilemez bir sınırın mümkün olmadığını, küçük devletlerin yaşamasının büyük devletler için stratejik önemleri ile ilişkili olduğunu ve modern iletişim vasıtalarıyla sınırların savunma amaçlı görevinin etkisini yitirdiğini savunmaktadır. Spykman’ın diğer bir görüşüne göre, bir savaşın ardından yeni sınırlar kurulurken iki devlet arasında güç dengesinin gözetilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla sınır yerel değil, ülkenin güç potansiyelini yansıtan bir gösterge olarak değerlendirilmektedir. Wilson vd. (2014, s. 16) başka bir bakış açısıyla sınırların politik,

ekonomik, toplumsal ve kültürel oluşumun dış duvarlarını oluşturduğunu ve yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası düzen içerisinde göz ardı edilemez bir yer tuttuğunu belirtmektedir.

Bu değerlendirmeler ışığında, 20. Yüzyıl'ın ilk yarısındaki çalışmalarda sınırların bir siyasi karar alma sürecinin fiziki ya da statik bir çıktısı olarak kabul edildiği görülmektedir. Tarihin bu döneminde sınırlar haritada yer alan çizgileri ifade etmiştir. Bu çizgilerin tek dinamik yanı, savaş, barış ve anlaşmalar ışığında konumunun değişmesinde gözlemlenmiştir. Bu dönemde, sınırlar yalnızca açıklanmak ve sınıflandırılmak için incelenmiştir. Sonraki aşamada, komşu devletlerin sınırlarının kimilerinden, diğerlerine kıyasla göre geçişin daha kolay ya da daha güç olduğu görülmüştür. Bu durumun komşu devletler arasındaki askeri ve siyasi ilişkilerin doğasına bağlı olduğu değerlendirilmiştir. Dolayısıyla siyasi değişimlerin etkilerini inceleyen jeopolitik disiplini, inceleme alanını sınırların işlevsel karakterleri yönüne kaydırmıştır (Newman, 2006, s. 175).

Sınır çalışmalarının, politik coğrafya ile birlikte 1950-1970 yılları arasında geniş bir araştırma alanı olmamıştır. Bu durum yalnızca İkinci Dünya Savaşı (1939-1945) sonrası dünyanın jeopolitik yapısından değil, sınırların siyasi karar alma süreçlerinde fiziki ve statik bir olgu olarak değerlendirilmesinden ve analiz edilmesi yerine açıklanmasına gayret gösterilmesinden kaynaklanmaktadır. Uluslararası sistemdeki jeopolitik değişimler, 1980'li yıllardan sonra politik coğrafyanın kendini yeniden tanımlaması, fiziki sınırla karşılaştırıldığında sınır sürecinin dinamik doğası üzerine odaklanması ve sınırları ortadan kalkmış bir dünya meydana getirme isteği yeni nesil sınır çalışmalarının doğmasına yol açmıştır (Newman, 2006, s. 3).

1970'li yılların ortasında beliren politik coğrafya, günün şartlarına uyum sağlamış ve disiplin önceki dönemlerine göre analitik boyutuyla daha zengin bir içeriğe sahip olmuştur. Başta siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler olmak üzere diğer sosyal bilimler ile yakından ilgili olan politik coğrafya, sınırların etkisinin analizi yanında sınır tartışmalarının çözümü, barışı tesis etme ve sürekliliğini sağlama konularıyla da ilgilenmektedir. Birçok durumda, sınır ile ilgili konularda öncü rolünü üstlenen politik coğrafyacılar, bu dönemde uluslararası ilişkilerin temel paradigmaları ve realist paradigmaya göre uluslararası alanda en önemli aktör olan devletlerin sınırlarının işlevleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Devletler arasındaki sınırlar, devletin egemenliğini ve ulusal güvenliği koruyan katı çizgiler olarak yorumlanmıştır. Liberal görüşlere

göre ise, tek aktör olmayan devletlerin sınırlarının temel işlevi komşuları bağlamak ve çeşitli uluslararası etkileşimlere imkân tanımaktır. Bu nedenle, sınır tartışmalarını sona erdirmek ve sınırlar arasındaki iletişim ve altyapıyı geliştirmek gerekmektedir (Kolossoy, 2005, s. 607-612).

Van Houtum'a (2005, s. 673) göre, temel çalışmalardan ikisi olan Minghi (1963) ve Prescott'un (1965) çalışmaları sınırları ulus devletler üzerinden değerlendiren Ratzel'in çalışmalarından etkilenmiştir. Daha açık ifade etmek gerekirse, yaklaşımları sınır çalışmalarını devletlerin *ülkesel* sınırlarını konu alan çalışmalarla eşdeğer olarak değerlendirmektedir. Bununla birlikte, Ratzel'in siyasi coğrafya yazınında sınır çalışmalarının kurucusu olarak kabul edilerek görüşlerinin benimsenmesi, esasında geniş bir alana sahip sınır çalışmalarını sınırlandırmış ve daraltmıştır. Böylece Agnew'in (1994, s. 53-80) açıkladığı devletin ülkesel tuzağına¹⁶ düşülmektedir. Bu çerçevede, geniş altyapısına rağmen geleneksel yaklaşımlar devletlerin sınırlarındaki en küçük bir değişikliğin toplumlarda derin duygusal tepkilere neden olduğunu açıklamakta yetersiz kalmıştır. Bunun yanında, uzun süredir huzurlu bir yaşam süren sınır bölgelerinin neden tartışmaların veya çatışmaların merkezi haline gelerek kan dökülmesine yol açtığı ve hükümetlerin veya kamu vicdanının neden siyasi sınırlarla ilgili tüm sorgulamalara karşı aşırı hassas davrandığına bir yanıt bulunamamıştır. Bu kapsamda, postmodern yaklaşımlar, son dönemlerdeki metodolojik ve analitik pozitivist yaklaşımın sorunlarına karşı doğal bir tepki olarak ortaya çıkmıştır (Van Houtum, 2005, s. 612).

Başka bir görüşe göre, sınır çalışmaları 1970'li yıllarda bir belirsizliğe sürüklenmiştir. Bunun çeşitli nedenleri bulunmakla birlikte en önemlisinin tek odaklanılan aktörün devletler ve kurumları olmasından kaynaklandığı görüşü hakimdir. Ulusal aktör devleti, alan yazınının resmi ve merkezi öznesi veya fenomeni kabul eden politik coğrafyacılar, uluslararası ticaret ve yatırım ile ilgilenirken bu konuları merkezi hükümetlerin bakış açıları üzerinden değerlendirmiştir. Sınırlar ise çalışmalarda yalnızca hükümetlerin ekonomik politikalarının komşu hükümetlerin politikalarından ayrılması kapsamında incelenmiştir. Kristof (1959, s. 278) uluslararası politikalarda baskın olan sınır tartışmalarının etkinliğini yitirmeye başladığını, devlet aktörü ölçeğinde gerçekleşen bu miyop bakışın ulus-altı, ulus-ötesi ve küresel bakış

¹⁶ *Territorial trap of state*

açısının farkındalığıyla elde edilebilecek kazanımları gözden kaçırdığını değerlendirmektedir. Dolayısıyla Agnew'in (1994) belirttiği ülkesel tuzak yaklaşımı desteklenerek yazındaki birçok akademisyenin dünyayı devletler üzerinden gözlemlemeye çalışması eleştirilmiştir (Diener ve Hagen, 2009, s. 1199).

Modern yaklaşımlar, devlet sınırları olgusunu siyasi boyutlar üzerinden değerlendirerek komşu devletlerin askeri, ekonomik ve siyasi gücünün bir yansıması olarak yorumlamıştır. Devletlerin doğası, politikası ve küresel veya makro-bölgesel düzeyde hiyerarşik ilişkileri pek incelemeye alınmamış ve devletler mutlak bir gerçeklik olarak kabul edilmiştir. Pozitivist yaklaşım açısından, alandan bağımsız bir kavram olarak kabul edilerek bir nedensel ilişkiler sistemi vasıtasıyla sosyal olguyu etkilediği analiz edilmiştir. Uygulamaya bakıldığında, bir ülkenin sınırları ile içişlerinin sınırlarının birbirinden farklı olduğu benimsenmiş, iç politika ile uluslararası ilişkiler üzerine gerçekleştirilen çalışmaların ayrı olduğu değerlendirilmiştir (Van Houtum, 2005, s. 612).

1.1.2.3. Postmodern Yaklaşımlar

Kolossov'a (2005, s. 608-613) göre, 1980'li yıllarda başlayan postmodern yaklaşımlar, siyaset bilimciler, felsefeciler, sosyologlar ve sosyal psikologlar gibi farklı disiplinlerin etkisiyle oluşmuş ve günümüz sosyal bilimlerinin artan disiplinlerarası karakterinin bir dışavurumu niteliğinde gelişmiştir. Bu yaklaşımlar ilk olarak Wallerstein (1974) ile Taylor'ın (1996) dünya sistemleri kuramından etkilenerek özellikle karşılıklı bağımlılık ve mekânsal ölçeğin rolünü benimsemiştir. İkinci olarak, Giddens'in (1984) yapısalcı kuram yorumundan etkilenerek sosyal ve küresel yapıların her ekonomi ve siyasi aktöre hareket özgürlüğü tanıyan bir sistem oluşturduğu değerlendirilmiştir. Üçüncü olarak, Foucault'un (1979) postmodern kuramının söylem ve sosyal inşa düşüncelerinin etkisi altında kalmıştır. Postmodern yaklaşımlar modern metodolojiyle sınıflandırıldığında, küreselleşme, dünya sistemleri ve kimlikleri yaklaşımı, güvenlikçi yaklaşım, sınırların yönetimi yaklaşımı ve eko-politik yaklaşım olarak beş boyutta incelenmektedir. Doğal süreçlerin sosyo-politik sınırları tanımadığı gerçeği üzerinden küresel, bölgesel ve yerel çevre sorunlarının uluslararası ve sınırlar arasında iş birliğini gerektirdiğini

savunan eko-politik yaklaşım (Kolossoy, 2005, s. 627) bu çalışmanın sınırlıkları gözetilerek incelenmemiştir.

Postmodernizm ve post-kolonyalizm dönemiyle birlikte, birinin ve ötekinin yeri, kendisi ve öteki, iyi ve kötü, bilinen ve bilinmeyen arasında en doğru sınırın nereden çizileceği tartışmalı bir hale dönüşerek bulanıklaşmıştır. Bununla birlikte, birbiriyle aynı olmayı ve tekrarı reddetme, duygu karmaşası ve farklılıkları kabul etmeyi içinde barındıran Foucault'un heteropyasını öneren birçok postmodern çalışma, yer ve mekânın sabitliğini belirleme ile ilgili istekte bir azalmaya neden olmamıştır. Bilakis ideolojilerin ve büyük anlatıların parçalanması veya bölünmesi birinin zenginliğinin, kimliğinin ve güvenliğinin mekânsal emniyetinin sağlanmasını daha önemli bir hale getirmiştir. Bunun yanında, Bauman (1998, 2000), Smith (2001) ve Urry 'ye (2000) göre bilgi, sermaye ve insanların yoğun hareketliliğinin temsil ettiği 21. Yüzyıl postmodern toplumu, sınırlılıktan artan bir şekilde geçirgenliğe ve sınırlı düzenin artık savunulmamasına dönüşmüş, ayrıca ihtilafı bir şekilde elde edilmek istenen bölgelerin ticari ve ilişkisel boyutta güçlendirilmesine yol açmıştır (Van Houtum ve Naerssen, 2001, s. 128).

1.1.2.3.1. Küreselleşme Yaklaşımı

Küreselleşme kuramları, Sovyet sonrası yeni dünya düzeninin gerçeklikleri ile birlikte sınırların günümüzdeki rolüne yönelik bir değerlendirme ortaya koymuştur. Birçok çalışma yeni *etno-ülkesel* varlık ve devletlerin oluşumu ile mevcut sınırların yeni *ülkesel* engel sistemleriyle değişimini konu almıştır. Yalnızca Sovyetler Birliği'nin çökmesi yirmiden fazla yeni sınırın ve tarihsel sınır tartışmalarının ortaya çıkmasına yol açmıştır (Newman ve Paasi, 1998, s. 190). Paasi (2009, s. 219), 1990'lı yılların neo-liberal küreselleşme destekçisi işletme kuramcısı Ohmae (1990; 1995) tarafından öncülük edilen sermayenin, malların ve kültürel etkilerin akışının temsil edildiği 'sınırsız dünya' tezinin yükselmesine şahitlik ettiğini belirtmektedir. Green (2014, s. 33) bu çöküşle birlikte sınır rejimlerinin yeniden tanımlandığını ve Westphalia yaklaşımının dönüşüme uğradığını değerlendirmektedir. Sınırsız dünya yaklaşımı, Soğuk Savaş'ın (1945-1989) sonlandırılması ve küreselleşmenin önerilerinin her ikisine yönelik iyimser bir tutum sergilemiştir.

Neo-liberal bakış, devletlerin sınırlarının küresel ekonomik, çevresel ve diğer sorunlarla mücadelede sınırlı bir yeterliliği olduğunu değerlendirmektedir. Devletler, vatandaşlarının refahını küresel sistemden soyutlanmış bir şekilde devam ettiremeyeceğini kabul etmektedir. Bu durum, özellikle sınır bölgelerinde devletin meşruiyetini azaltmakta ve siyasi kimliğini veya aidiyetini zayıflatmaktadır (Kolossoy, 2005, s. 615-616). Siyasi haritada, devletler arasındaki sınırlar belirgin olmasına karşın, finansal ve endüstriyel hareket akışının gösterildiği haritada siyasi sınırların ortadan kalktığı görülmektedir. Bunun nedeni, bilgi akışının devletlerin tekelden çıkmasıyla toplumların kontrol edilmesi ya da yönlendirilmesinin ortadan kalkmasına bağlanmaktadır. Dolayısıyla bilginin özgürce aktığı bir ortamda eski coğrafi engeller etkisiz kalmaktadır. Bu kapsamda, devlet merkezli sınır rejimleri jeopolitik bağlamda temel boyut olarak kalmakla birlikte, artık diğer sınır dinamikleriyle birlikte hareket etmeye başlamıştır (Ohmae, 1990, s. 18-22).

Avrupa Birliği'nin (AB) ortaya çıkışını siyasi-ekonomik bir varlık olmasına odaklanarak açıklayan çalışmalar, sınırların ortadan kaldırılması ve sınır ötesi iş birliğinin etkilerini tartışmıştır. Özellikle iş birliği yaklaşımına odaklanılarak ekonomik iş birliğinin boyutları vurgulanmış, sınır ötesi iş birliğinin yerelde, kültürel değerlerin değişmesinde ve sınır bölgesinde yaşayan insanların kimliklerindeki etkisi incelenmiştir. Sınırların ayırıştırma rolüne vurgu yapan sınır çalışmalarından iş birliğine odaklanılana geçişin siyasi birlikteliği artırdığı değerlendirilmektedir (Newman ve Paasi, 1998, s. 190). Bununla birlikte, konu göçe geldiğinde sınırsız dünya söylemini uygulamaya geçiren bir hükümet olmadığı görülmektedir. Bu kapsamda (Bennafla vd., 2014, s. 23), gelişmiş ve gelişen ülkeler arasındaki göç ve güvenlik sorununun incelenmesine bir yönelme olmuştur. Örneğin, ABD'deki 9/11 terör saldırılarından sonra ekonomi alanından bağımsız olarak toplumların dışarıdan gelen ya da yabancılara karşı yaklaşımının negatif yönde bir yükselişe geçtiği değerlendirilmektedir (Van Houtum ve Naerssen, 2001, s. 127).

Sınırsız dünya söylemi, disiplin ve mekâna bağımlı bir yaklaşımı ifade etmektedir. Ekonomi ve bilgi yazını bu söylemin rolünü savunmaktayken, coğrafyacılar, siyaset bilimciler, sosyologlar ve uluslararası hukukçular şüpheli yaklaşmaktadır. Bu nedenle çok disiplinli sınır çalışmaları ekonomistlerin ilgisini çekmemektedir. Küresel ekonominin büyük bir bölümü, yalnızca küresel sermayenin akışı için sınırların açılmasının yanında, hala uygulamada bulunan engeller

olan ticari vergilere odaklanmaktadır. Sınırsız dünya söylemi mekân açısından Batı'ya ait bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir. Aynı durum sınırları kendisine dayatılmış Afrika'da ya da İsrail-Filistin sınırları arasında geçerliğe sahip değildir. Bu kapsamda birçok bölgede sınırlar kaldırılırken, bir o kadar bölgede de inşa edilmekte ya da yeni oluşturulmaktadır (Newman, 2006, s. 5).

Bununla birlikte, sınırların kalktığı bir dünya düzenine ulaşmanın pek mümkün olmayacağı yönünde yaygın bir kanaat bulunmaktadır. Toplumların kendi kaderini tayin etme hakkının, uluslararası hukukun egemen devletlerin bütünlüğünün korunması ve sınırlarının ihlal edilmemesi hukuki düzenlemesi ile çelişmesi sorun sahalarından birisini oluşturmaktadır. Dünyanın birçok bölgesinde milliyetçi hareketlerin hala devam etmesi neo-liberalizmin sınırlarla ilgili öngörülerinin sorgulanmasına yol açmaktadır. Siyasi sınırların, sınırlardaki bütünleşmenin en çok geliştiği bölgelerde bile sınırların ortadan kalktığı bir düzeye ulaşmaması hala belirgin bir engel olarak varlığını sürdürdüğünü göstermektedir (Kolossoy, 2005, s. 618). 21. Yüzyıl'ın başlarından itibaren (Wilson vd., 2014, s. 21-23) küreselleşmenin aşındırdığı devletin sınırlarının silikleşmesiyle önemini yitirdiğine dair postmodern yaklaşım gerilemiştir. Dolayısıyla 21. Yüzyıl'ın ilk çeyreğinde, sınırlara geçmişte olduğundan daha az bir önem atfedilmemektedir.

Sınır çalışmalarının bir kısmı, sınırsız dünya tezine kısa sürede itiraz ederek özellikle genelleştirmeci ve uygulanması imkânsız karakterine vurgu yapmıştır. 9/11 terörist saldırıları ise bu eleştirilerin dozunu artırmıştır. Eleştirilere rağmen, sınırsız dünya söylemi akademik çalışmalar ve medya üzerinde etkisini sürdürmüştür (Paasi, 2005, s. 3). Küreselleşmenin sınır çalışmaları üzerindeki etkisi bu kavrama katılan anlamlar bir yana bırakıldığında, sınırlar bakımından yalnızca ekonomik dönüşüm (Moore, 2004) yönüyle etkide bulunduğu ile ekonomik küreselleşmenin siyasal istikrarsızlığa ve gelir dağılımı eşitsizliğinin artmasına yol açtığı yönünde başkaca değerlendirmeler de bulunmaktadır. Bunun sonucunda, 21. Yüzyıl'ın başında küreselleşmenin sonuçlarından birisi olarak gelişen uluslararası göç olgusunun artmasına rağmen, mallar ve sermayenin sınırlardan rahatça geçebilirken insanların sınırlardan geçişi üzerindeki devletlerin denetiminin gün geçtikçe arttığı görülmektedir (Massey, 2005, s. 84).

Diğer bir eleştiriye göre, gelinen noktada küreselci bakış açısının etkisinden kurtularak başka yönler bakılması ve sınırların gerçekten ortadan kalkıp kalkmadığının değerlendirilmesi gerekmektedir. ABD'deki 9/11 terör saldırılarından sonra sınırlar ve kontrol mekanizmaları artırılmış ve çok boyutlu bir uygulamaya dönüşerek daha seçici ve etik olarak sorunlu bir hale gelmiştir (Yeung, 1998, s. 304). Finansın küreselleşmesi, yeni teknolojiler ve yeni pazarlarla sınırlar arası sermaye akışını yeni düzeylere çıkarmıştır. Bu bağlamda, insanların daha fazla hareket ederek iş ve ticaret seyahati kapsamında uluslararası milyarlarca sayıya ulaşmasının yanında, benzer bir şekilde öğrenciler, göçmenler ve mültecilerin de hareketi artmaktadır (Paasi, 2005, s. 10).

Green'e (2014, s. 39) göre, küreselleşme sınır araştırmaları bakımından gerçeklikten uzak bir soyutlamayı içermektedir. Dahası günümüzde eskisinden daha fazla sayıda sınır anlaşmazlıklarının ortaya çıktığı görülmektedir. Küreselleşme, bir açıdan dünya geneline yayılma ve uluslararası işlemleri, iletişimi, sosyal uygulamaları, sembolleri ve etkilerini ifade ederken, diğer yandan dünya genelinde algılama ve sorunların, risklerin, hakların, eğilimlerin ve olayların farkında olmayı anlatmaktadır. Küreselleşme, küresel alanın devlet merkezli bir yaklaşım ile küresel sınır anlayışı içinde ele alınmasını ifade etmektedir. Sınırların ortadan kalkması ise mekânsal boyutun önemini kaybetmesi olarak anlaşılmaktadır.

Sınırların sosyal temsil olarak ele alınması yaklaşımında, söylem ve kitlesel temsillerin sınırların işlevleri ve rolünün belirlenmesinde rol oynadığı kabul edilmektedir. Sınırların tartışmaya açık yapısı, özellikle uluslararası tartışmalarda siyasi söylemin önemini ortaya çıkarmaktadır. Söylemler 'yüksek' ve 'düşük' söylem olarak ikiye ayrılmaktadır. Siyasetçilerin ve uzmanların devletin uluslararası alandaki faaliyetlerini meşrulaştırma çabası içinde kuramsal ve uygulama boyutlarından oluşan yüksek söylem, stratejik ve genel sorulara cevaplar aramaktadır. Düşük söylem ise kitlelere hitap eden medya, reklam, sinema ve çizgi film gibi semboller ve resimlerden oluşan bir seti içermektedir. Bu boyut, etnik ve siyasi kimliğin oluşumuna katkı sağlayarak devlet inşasının bir yöntemi olarak değerlendirilmektedir. Bu çerçevede, yüksek ve düşük jeopolitik söylemlerin eşleştirilerek faaliyetlerin meşrulaştırılması amaçlanmaktadır (Kolossoy, 2005, s. 624).

Paasi'ye (2011, s. 62) göre, sınırlar nötr hatlar olmak yerine hem ilerleme hem de muhafaza amaçlarına yönelik dinamik gelişmeler yaratabilen duygu, korku ve hafıza havuzunu oluşturmaktadır. Sınırlar, gücün etkisine bağlı olarak süreçler, uygulamalar, söylemler, semboller, kurumlar veya ağlarla birlikte işlemektedir. Bu çerçevede, neo-liberalizmin önerdiği ve dünyanın batısında felsefi ve kuramsal açıdan yüzyıllardır bir hayal niteliği taşıyan (Green, 2014, s. 39) 'sınırsız dünya' söylemi ABD'deki 9/11 saldırılarının sonrasında zeminini kaybetmiştir. Dolayısıyla kalıcı olmayan sınırsız dünya söylemleri yerine yeni güvenlik çalışmaları ve sınırların duygusal etkileri yeniden öne çıkmıştır.

1.1.2.3.2. Dünya Sistemleri Yaklaşımı

1990'lı yıllar süresince dünya sistemleri kuramı ve *ülkesel* kimlikler kuramının (Kolossoy, 2005, s. 613) sentezi sınır çalışmalarının işlendiği en belirgin çalışma alanı olarak öne çıkmaktadır. Dünya sistemleri kuramı, ilk olarak mevcut bir sınırın dünyadaki sınır sistemleri içerisinde yerelden küresele farklı kademelerdeki rolünün incelemesine dayanmaktadır. Bu kuram, coğrafya disiplinindeki 'merkez-yarı çevre-çevre' klasik üçlemesini temel almaktadır. Bu üçleme arasındaki ilişki ve diyalekti bu kuramın inceleme alanı içerisinde yer almaktadır. Ülkeler açısından incelendiğinde 'küresel-ülkesel-yerel' düzeyleme ile kabul gören bu üçlemeye sonrasında 'makro-bölgesel' ve 'bölgesel' katmanları eklenmiştir. Bennafla'ya (Bennafla vd., 2014, s. 14) göre merkez-çevre ilişkileri çerçevesinde sınırlardaki 'melez temas mntıkları' artık toplumsal ve siyasal değişimin yeni merkezleri ve laboratuvarları olarak görülmektedir. Birçok olgunun sınır bölgelerinde kendini daha fazla gösterdiği ve incelemeye daha müsait olduğu kabul edilmektedir. Van Schendel vd. (2014, s. 17) sınır çalışmalarının ulus-devletin dayattığı önyargılarının ortadan kalkmasında büyük bir rol oynadığını, bu çalışmalar kapsamında sınırlar arası akış, bağlantı ve kimliklerin daha fazla değer kazandığını vurgulamıştır. Bu yaklaşım devletin merkezden dışarıya doğru bakışını eleştirerek dış çeperlerden iç bölgelere doğru gelişen bir incelemeyi önermektedir.

İkincisi, 1990'lı yıllardaki birçok çalışma yeni bir amaç olarak ekonomik gelişmeyi sağlamak üzere işgücünün uluslararası paylaşımı, ulaşım ve iletişime odaklanmıştır. Bu durum, merkez ve çevre arasında hiyerarşik ilişkiye dayalı küresel ağ kurulması süreci olarak

değerlendirilmektedir. Ekonominin uluslararası hale gelmesi ve sınırlar arası insan, bilgi, ürün ve enerji akışı uluslararası aktörlerin farklı sahalarda etkisinin artmasına yol açmıştır. Dolayısıyla sınırların işlevi değişime uğramış ve daha önce gördüğü devletlerarası engel işlevi etkisini yitirmeye başlamıştır. Westfalya Antlaşması (1648) ile kurulan ulus devlet sistemi, işlevlerini bölgesel ve uluslararası aktörlere devretmeye başlamıştır. Komşu devletler sınırlarda iş birliği yapabilecekleri alanlara odaklanarak komşu ile tamamen kopuk ve ilişkilerin olmadığı bir sistemi terk etme arayışına girmiştir (Kolossoy, 2005, s. 614).

Newman (2006, s. 1-3) küreselleşmeye rağmen sınırsız bir dünya hayal etmenin mümkün olmadığı görüşündedir. Küreselleşme savunucularının da kabul edeceği üzere toplumun temel düzeninin bölümlendirmelere ihtiyaç duyduğunu ve sınırların bu düzeni sağlamaya yardımcı olduğunu değerlendirmektedir. Bununla birlikte sınırlara dair tek bir kuram oluşturmanın mümkün olmayabileceği, ancak yakın geçmişte sınır çalışmalarının belirgin gelişmeler kaydettiği kabul edilmektedir. Geleneksel anlamda sınırlar, coğrafyacılara baktığı gibi yakın zamana kadar siyasi, sosyal ve ekonomik alanları ayıran fiziki ve büyük ölçüde gözle görülebilen hatlar olarak değerlendirilmiştir. 1990 yılı sonrasındaki dönemde ise sınırların kendi başına bir olgu olmasının ötesinde sınır yönetimi kapsamında günlük yaşam üzerinde etkisi bulunan bir süreç olarak ele alınması ve sosyal mekânın düzeninin ulus ölçekten mikro ölçeğe kadar incelenmesi öne çıkmıştır. Başka bir açıdan bakıldığında, sınırların güvenliği, yönetiminin karmaşıklığı ve boyutları devletler arasında iş birliğini ve eşgüdümü zorunlu kılmıştır. Birleşmiş Milletler (BM), Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO), Avrupa Birliği (AB) ve Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı (AGİT) başta olmak üzere birçok örgüt uluslararası çaba gerektiren diğer konularda olduğu gibi sınırlar ile ilgili çalışmalar da yürütmektedir (Guo, 2015, s. 20-22).

Ülkesel kimlikler kuramı bakımından, sınırın günlük yaşamı üzerindeki yeri insanların sosyal bilinçlenmedeki ve kendisini çeşitli seviyelerde (*ülkesel*, bölgesel, yerel) tanımlamasındaki rolü incelenmeden anlaşılamayacaktır. Paasi'ye (1996) göre milliyetçilik, *ülkesel* ideolojinin bir formu ve devlet inşa etmenin temelini oluşturmaktadır. Paasi'nin çalışmaları devlet ve millet arasındaki ilişkiyi ve dönüşümünü primordiyalist, yapısalcı ve neo-liberal olmak üzere üç farklı bakış açısıyla değerlendirmektedir. Primordiyalist (Shils, 1957; Smith, 2001) bakış, ulus devlet temeline dayanmakta ve ulusların veya etnik grupların kendi geleceğini tayin ederek temel

insani haklarını elde etmeyi başardığı ve vatandaşların bağlılığı üzerine kurulu bir devlet yapısı olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte, az sayıda etnik grubun kendine ait bir devlet kurabildiğinden yola çıkıldığında birçok ülkenin birden çok etnik grubu barındırdığı sonucuna varılmaktadır. Devleti gücü elinde bulunduran yapı üzerinden değerlendiren yapısalcı bakış, küreselleşme ikliminde devletin dış müdahaleleri kontrol ederek vatandaşların bağlılığını devam ettirmeye ve siyasi kimliğini korumaya çalıştığını belirtmektedir. Bu çabaya rağmen, küresel gelişmeler karşısında gücü oranında bir kısım yetkilerini uluslararası kurumlara devretmek zorunda kalmaktadır (Kolossov, 2005, s. 614-616). Neo-liberal bakış küreselleşme kapsamında açıklandığından tekrara düşmemek için yeniden anlatılmamıştır.

Bir tipolojiyle yazına katkı sağlayan Pries'in (2005, s. 174-175) yaklaşımı, toplumsal mekânları metodolojik ulusçuluk dışında kuramsallaştırmada toplumsal ve coğrafi alanlar arasında olduğu gibi mutlakiyetçi¹⁷ ve izafiyetçi¹⁸ yaklaşımlar arasındaki çeşitli ilişkileri ve bileşimleri değerlendirmiştir. Bu bakış, ulus devlet ile sınırlı ulus toplumların coğrafi ve sosyal mekânlarının mutlakiyetçi bileşimlerinin anlaşılmasını mümkün kılmaktadır. Ulus inşası ve ulusçuluk süreçlerinin öne çıktığı 19. ve 20. Yüzyıl'da ulus toplumlar sosyal ve coğrafi içeriğin temelinde ulus devletler içerisinde tanımlanmıştır. Bu kapsamda bir çıkarım yapmak gerekirse, ulus toplumlarına ve genelleştirmelere temel analiz ve referans ünitesi olarak yaklaşan bu yaklaşım toplumsal düşünme ve gerçeklik anlamında önemli bir tarihsel eğilimi ifade etmektedir. İkincisi, 21. Yüzyıl'ın ilk yıllarında toplumsal ve mekânsal kavramlar arasındaki ilişki bir dönüşüm süreci geçirmektedir. Üçüncüsü, yeni biçimleri analiz etmek için yerel, mikro-bölgesel, ulusal, makro-bölgesel ve küresel olmak üzere çeşitli çerçevelere başvurulması ve birbiriyle birlikte değerlendirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Pries'a (2005, s. 178-179) göre, coğrafi ve toplumsal boyutların farklılaşması toplumsal görüşleri şekillendirmektedir. Bu kapsamda uluslararasılaşma, ulus-üstüleşme, yeniden uluslaşma, küreselleşme, diaspora inşa etme ve ulus-ötesileşme olmak üzere yedi farklı ideal toplum yapısı bulunmaktadır. Ulus devletlerin hükümetleri arasındaki ilişki ve etkileşimi ifade

¹⁷ *absolutist*

¹⁸ *relativist*

eden uluslararasılaşma yapısının temeli, uluslararası temasların ve sosyal değişimin etkisiyle uluslararası ilişkilerin toplumların ulusal niteliğine bağlı değerlendirilmesidir. Ulus-üstüleşme, ulus devlet ve ulusal toplum temelinin haricinde belirli konularda ulus devletlerin üstünde meşru bir oluşuma dayanmaktadır. Yeniden uluslaşma, ulus-üstüleşme ve küreselleşme karşısında ulusal sınırların güçlendirilmesi ve homojen sosyo-coğrafik alanların bölgeselleşme benzeri yeni sosyal varlıklar veya alanlar ortaya çıkarılmasını ifade etmektedir. Küyerelleşme, küreselleşme ile yerelleşme arasındaki diyalektiğe odaklanmaktadır. Küresel eğilimler ve süreçlerin güç, bilgi, teknoloji, nakit ve diğer kaynakların oluşturduğu yerel birikimlerle ilişkili olduğu değerlendirilmektedir. Diaspora-inşa etme, paylaşılan bir toplumsal alanın farklı coğrafik alanlarda, bölgelerin sınırlarında veya uluslardaki varlığı olduğu ve ana vatan olarak tabir edilen tanımlanabilir bir merkeze göndermelerde bulunduğu belirtilmektedir. Ulus-ötesileşme ise sosyal ilişkilerin, ağların ve uygulamaların çoklu yerelden oluşan doğasını vurgulamakta, geleneksel alanların arasında veya üstünde yer alarak çoklu yerelden oluşan toplumsal oluşumların ortaya çıkarılmasını veya güçlendirilmesini belirtmektedir.

Bu ideal tipler birbirinden ayrıcalıklı bir niteliğe sahip değildir. Ulus-ötesileşme diğer tiplerin yerlerini almak yerine aksine onlarla birleşmektedir. Portes'in (2003) karşılaştırmalı göç çalışmasındaki bulguları, ulus-ötesi faaliyetleri bulunanların eğitimli, iyi bağlantıları bulunan ve toplumda itibarlı bir konumu bulunan göçmenler olduğunu göstermektedir. Martinez (1996) ABD-Meksika sınırında ulus-ötesileşmeyi ilk inceleyen araştırmacılardan birisi olarak sınır bölgelerindeki insanların sosyal yapılarını ulusal ve ulus-ötesi olmak üzere iki boyutta değerlendirmektedir. Bunların ikisinin de yabancı ekonomik ve kültürel etkiye açık olduğu kabul edilmektedir. Bununla birlikte, ulusal sınır bölgeleri sınırın diğer tarafıyla alt düzeyde bir ilişki içerisindeyken, ulus-ötesi olanlar belirgin bağlar ve etkileşimler kurmaktadır. Dolayısıyla uzun dönemli sınır bölgelerinde oturanların yeni yerleşenlere göre ulus-ötesi nitelikleri taşımasının daha muhtemel olduğu değerlendirilmektedir (Kopinak ve Miras, 2013, s. 77).

Newman'a (2006, s. 3-4) göre, 1980'li ve 1990'lı yıllarda sınır çalışmalarının odağında sınır-ötesi iş birliği ve sınır-ötesi bölgelerin işlevselliği yer almıştır. Avrupa'da, genişleyen AB'ye dâhil olan devletler arasındaki sınırların açılmasında sınır-ötesi bölgelerin rolü üzerinde durulmuştur. Yazının geniş olduğu bu konuda sınırların açılma sürecinin altyapısı ve savaştan barışa geçişin bir göstergesi olarak sınır-ötesi iş birliği yaklaşımı incelenmiştir. Sınırların diğer

tarafının bilinmemesi önceden bir engel olarak değerlendirilirken, bu süreçte mutabakat, iş birliği ve birlikte yaşamanın yer aldığı bir yaklaşımla dönüşmüştür. AB aktif bir tutum sergileyerek sınır ötesi bölge politikaları uygulamış, siyasi ve devlet sınırlarının her ikisini de yönetmiş, sınır ötesi karşılıklı ekonomik bağımlılığı oluşturmuş ve sınırlar arasında ya da geçiş bölgelerinde ortak sosyal ve kültürel farkındalığın güçlendirilmesini benimsemiştir. Bunun yanında (Bennafla vd., 2014, s. 18) AB içerisinde ulusal aktör olan devletlerin sınırları ortadan kalkmakla birlikte birliğin dış sınırlarında alınan idari ve fiziksel güvenlik tedbirleri artırılmıştır.

1.1.2.3.3. Güvenlikçi (Geo-politik) Yaklaşım

Geo-politik yaklaşımın güvenlik tartışmalarına bakışı incelendiğinde, güvenlik kavramının askeri, ekonomik, siyasi ve çevresel güvenlik gibi çok boyutlu bir kavramı ifade ettiği görülmektedir. Sınırlarda güvenlik ile ilgili yaklaşımlarda genellikle ulusal güvenlik odaklı ve devletin sınır güvenliğinin sağlanmasını gözeten güç kullanımının kabulü benimsenmiştir. Sınırların güvenliği algısı ise sınırların sembolik rolü, geçmişten gelen gelenekler, zihindeki yeri ve güncel tartışmalardan etkilenmektedir. Geleneksel bakış açısıyla incelendiğinde, ulusal güvenlik bakımından sınırların rolü askeri tehdidin önlenmesi üzerine kurulmuştur. İkincisi, sınır bölgesinin güvenliği, sınırlardaki her akışın üzerinde tam hâkimiyet kurulması ile özdeşleştirilmiştir. Üçüncüsü, sınırlar devletlerin kurumlarının muhtemel tüm sorunları önceden tespit edebilecekleri bir bölge olarak görülmüştür. Dördüncüsü, bölgesel ya da yerel sorun ulusal jeopolitik bir sorun kabul edilerek ulusal güvenlik tehdidi olarak benimsenmiştir (Kolossoy, 2005, s. 622-623).

Paasi'ye (2011, s. 62) göre, yalnızca belirli bir hat ile belirlenmesinin ötesinde sınırların toplumsal anlamda uygulamada daha geniş bir etki alanı bulunmaktadır. Bu kapsamda, ulusal ideolojiler ve kimliklerle ilgili olarak tarihsel uygulamalar ve söylemler sınırın oluşumunda etkili olmaktadır. Bu tarihsel geçmiş ve söylemler ulusçuluğu yansıtan sosyal gücün duygusal yansımaları olarak değerlendirilmektedir. Sınırın bulunduğu alan yalnızca sınır bölgesi olarak değil, karmaşık bir ulus inşa süreci ve somut söylemler içeren ulusçu uygulamaları barındırmaktadır. Dahası, kontrol ve gözetlemenin teknik yansımaları 9/11 saldırıları

sonrasındaki süreçte değer kazanarak toplumdaki sınır algısını güçlendirmektedir. Bu yaklaşım, sosyal gruplar arasındaki sosyal, kültürel ve siyasi ayrımların temelini oluşturarak devletin sınır ile ilgili tutumuna destek vermektedir. Bununla birlikte, terörizm ve yasa dışı göçü önleme kapsamında sınır kontrolü ile ilgili yeni teknolojik gelişmeler yalnızca sınır hattı yerine sınırın daha ötesinde bu kontrollerin sağlanmasına imkân tanımaktadır.

Geo-politik yaklaşım postmodern bakış açısına göre incelendiğinde, sınırların işlevleri farklı bir yöntem üzerinden ele alınarak tüm sınır bölgelerinin diğer ülkelerle yoğun ekonomik ilişkiler içerisinde olduğu değerlendirilmektedir. Bu nedenle geleneksel sınır kontrollerinin yumuşatılması ve teknoloji yardımıyla uzaktan kontrol yönteminin benimsenmesi savunulmaktadır. Bu kapsamda sınır güvenliği ihtiyacı, sınırlar arası iş birliği ve merkezi hükümet ve sınır bölgelerinin çıkarlarının dengelenmesi amaçlanmaktadır. Bu bakış açısına göre güvenlik tehdidi algısı altı boyutuyla değişime uğramıştır. Birincisi, yasa dışı göç, uluslararası terörizm, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı gibi yeni güvenlik tehditleriyle devletlerin tek başına ordularıyla ya da polisleriyle mücadele etmeleri yeterli olmayacaktır. İkincisi, sınırlardaki akışın geleneksel yöntemlerle kontrol edilmeye çalışılması hem etkili olmayacak hem de ülkeler arasındaki ayrışmayı artıracaktır. Bu nedenle, mücadele yöntemi karşılıklı güven, sınırlar arası iş birliğinin artırılması ve silahsızlandırılması ile daha mümkün olacaktır. Üçüncüsü, sınırlar arası yerel idareler düzeyinde iş birliğinin geliştirilmesi düşünülmektedir. Bu kapsamda, güvenlik kavramının bölgesel bir bakış açısıyla değerlendirilmesi önerilmektedir (Kolossoy, 2005, s. 622-623).

Dördüncüsü, sistematik bir yaklaşım ile ulusal güvenliğin sınırlarda sağlanmasının yeterli olmayacağı, tüm ülke sınırları içerisinde bu mücadelenin devam etmesi gerektiği, yasa dışı göç ve uyuşturucu ile ancak bu şekilde etkin ve etkili mücadele edilebileceği değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, sınırların farklılaşarak işlevlerinin faaliyetin türüne göre değişiklik gösterdiği kabul edilmektedir. Bu çerçevede, sınırlar tek bir hattan çeşitli sınırlamalara, fiziki ve katı çizgilerden etkileşimin geliştiği kültürel sınırlara dönüşmüştür. Beşincisi, sınır güvenliği sorunsalının 21. Yüzyıl'ın ilk çeyreğinde devletlerin yanında yerel ve uluslararası kuruluşlar ile aktörlerin de ilgi alanında olduğu belirtilmektedir. Altıncısı, sınır güvenliğinde gelişen durumlara karşı hızlı, uygun ve esnek bir hareket tarzı benimsenmesinin gerektiği değerlendirilmektedir. Buna rağmen, postmodern yaklaşımların gerçek yaşamda

uygulanmasının kolay olmadığı gözden kaçırılmamalıdır. Geleneksel düşünceler, jeo-politik kültür ve devlet inşasının zorunlulukları postmodern düşüncenin uygulamaya yansımaları güçleştirmektedir (2005, s. 624).

Geleneksel bakış açısına göre sınırların rolü yalnızca askeri tehdidin önlenmesi üzerinden tanımlanırken, 21. Yüzyıl'ın başlarından itibaren postmodern yaklaşımla güvenlik tehditleri çeşitlenerek düzensiz göçmenler ve mülteciler de egemenliğe karşı bir tehdit olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Düzensiz göç olgusunu oluşturan düzensiz göçmenin çeşitli tanımlamaları bulunmakla birlikte kısaca “uygun yetki olmadan sınırların geçilmesi veya başka bir ülkeye girme şartlarının ihlal edilmesi” şeklinde yapılabilir (Jordan ve Düvell, 2002, s. 15). Başka bir tanıma göre, “gönderen ülke, geçiş ülkesi ve alan ülkenin düzenleyici kurallarında yer almayan bir şekilde yapılan yer değiştirme hareketi” olarak açıklanmaktadır (IOM¹⁹, 2017).

1914 yılından önce düzensiz göçün devletin egemenliğine karşı bir tehdit olarak değerlendirilmemesinin yanı sıra, birçok devletin 1960-1970'li yıllara kadar işçi göçünü desteklemesi yaklaşımı 21. Yüzyıl'da değişime uğramıştır. Bununla birlikte, bazı araştırmacılar ve *No Borders* gibi kimi hareketler (Massey, 2005, s. 86-87) sınırların ortadan kalktığı bir ekonominin serbest göçü gerektirdiğini savunmaktadır. Kendi doğduğu ülkenin dışında yaşayan insanların oranı 1960 yılında 10 milyon, 2000 yılında 155 milyon ve 2015 yılında 244 milyona ulaşarak dünya nüfusunun yüzde 3'üne tekabül eden bir duruma erişmiştir. Ulusçuluk ve ulusçu sosyalizme zemin hazırladığı değerlendirilen bu rakamların 21. Yüzyıl'da göç akışının kontrol altında olması, hükümet ve yönetim şekli arasındaki ilişkiyi ifade eden iç egemenlik ve kimliği ifade eden sosyal egemenlik ile doğrudan ilişkili olduğu kabul edilmektedir (Paasi, 2005, s. 11).

Ulusal güvenlik tehdidini ortadan kaldırmaya yönelik yaklaşımlar bağlamında, sınırların güvenliğinin sağlanmaya başlandığı yerin geniş bakış açısıyla jeopolitik ve dar bakış açısıyla mekânsal anlamda ülkeler arasında farklılık gösterdiği görülmektedir. Bölgesel ve küresel güvenlik bakımından değişen tehditlerin ve karmaşıklıkların tecrübe edildiği 21. Yüzyıl küresel dünyasında küresel aktör ABD'nin ulusal güvenlik ve savunma stratejisi ile ilgili stratejik

¹⁹ International Organization of Migration

güvenlik değerlendirmelerinde öncesine göre değişiklikler meydana gelmiştir. Değişen ulusal güvenlik ve savunma stratejisi Yabancı İç Savunma (FID²⁰) ve Güvenlik Kuvveti Desteği'ni (SFA²¹) içeren Güvenlik İş Birliği (SC²²) stratejisi çerçevesinde yürütülmektedir. FID, sivil kurumların ve bir hükümetin veya uluslararası örgütün askeri kuvvetlerinin bir ev sahibi ülke tarafından kabul edilerek ev sahibi ülkede toplumun kanunsuzluk, aşırıcılık, terörizm ve diğer güvenliğe karşı tehditlerden korunmasını ifade etmektedir. SFA ise meşru bir otoriteye destek olmak için harekete geçilerek bölgesel güvenlik kuvvetleri desteği sağlamaktır (DePolo, 2018; Joint Publication, 2018, s. ix; Jenkins, 2008, s. 2).

Ortak kapasite geliştirme kapsamında yürütülen bu çalışmaların Ulusal Güvenlik Stratejisi (NSS²³) ve Ulusal Askeri Stratejisi (NMS²⁴) içerisinde kabul gördüğü görülmektedir. Bu bağlamda Obama'nın²⁵ (2016) terörle mücadele kapsamında müttefiklerine mücadelede üzerine düşeni yapmalarını ve yerel ortakların güçlendirilmesini içeren açıklamalarda bulunması bu stratejinin benimsendiğinin bir kanıtı niteliğindedir. FID ve SFA sayesinde bölgesel güvenlik stratejisinin düşük maliyet ve kaynak ile ABD açısından etkili bir ulusal güvenlik politikası oluşturduğu değerlendirilmektedir. Dolayısıyla küreselleşmenin etkileri çerçevesinde terör ve uyuşturucu tehdidinin yalnızca bir ülke yerine ancak uluslararası bir sorun olarak ele alınarak mücadele edilebileceği benimsenmektedir. Böylece sınır ve ulusal güvenliğin ülke dışında komşulardaki istikrara ve etkili mücadeleye bağlı olarak etkin ve etkili bir şekilde sağlanabileceği ve komşuların güçlendirilmesinin ülkenin güvenliği ve ulusal savunmanın stratejik derinliği için elzem olduğu değerlendirilmektedir (DePolo, 2018, s. 35).

²⁰ Foreign Internal Defense

²¹ Security For Assistance

²² Security Cooperation

²³ National Security Strategy

²⁴ National Military Strategy

²⁵ Obama, B. (2016, Aralık 6). Remarks by the President on the Administration's Approach to Counter-terrorism. FL: MacDill Air Force Base [Basın Bülteni].

<https://obamawhitehouse.archives.gov/thewhitehouse/2016/12/06/remarks-president-administrations-approachcounterterrorism>

1.1.2.3.4. Kültürel (Bölgesel veya Yerel) Yaklaşım

Belirli bir tarihi, kültürel ve siyasi anlamları bulunan fiziki yerler olan sınırlar, baskın devletlerin jeopolitik söylemlerine şahitlik yapmaktadır. Başka bir ifadeyle, siyasi sınırlar içeridekiler açısından bir dışarı algısı oluşturmaktadır. Bu çerçeveden hareketle, dışarıdan gelebilecek başka bir kimlik ya da tehdit baskısı karşısında içeride bir kimlik oluşturulmaktadır. Kimlik inşa etmenin bu işlevi, ulus-devleti bir ortak zemin kabul edip siyasi mücadele ve değişim için bu zeminin oluşmasını elzem görmektedir (Hyndman, 2000, s. 1-2). Bununla birlikte, sınırların yalnızca ulusal seviyede çalışılmayacağı ve sınır bölgelerindeki durumun yalnızca iki ülke arasındaki bölge mantık kurgusuyla açıklanamayacağı zaman içerisinde anlaşılmıştır. Bir yandan ulus-üstü örgütler eskiden olduğundan daha geniş etkinlik alanı bulurken, diğer yandan ekonomik anlamda küreselleşme ve kültürlerin birleşmesi düşüncesi bölgesel farkındalığı artırarak mevcut siyasi sınırların sorgulanmasına katkı sağlamıştır. Bu bağlamda, ayrılıkçı veya toprak talep eden hareketlere zemin hazırlanmıştır (Kolossoff, 2005, s. 612). Heyman (Bennafla vd., 2014, s. 15) kültürel üretimin nasıl bir taraftan devletlerin kontrolünde örgütlenen bir *ülkesel* mekânda meydana gelirken, diğer taraftan iki *ülkesel* mekânın arasındaki etkileşimler vasıtasıyla devletin kontrolünü dışarda bıraktığı sorusunu sormaktadır. Bu çerçevede devletin hüküm sürdüğü bölge ile ilgili tarihsel gelişim sürecine odaklanan bir kültür görüşü ortaya çıkmıştır.

Devletlerin sınırları statik ve vatandaşlık verilmiş sınıflandırmaların ötesinde sosyal, siyasi ve değişen inşaları temsil etmektedir. Tarihsel sürece bağlı sınırlar ve anlamları ülkelerin kurumsallaşmasının ve üretiminin bir parçasını oluşturmaktadır. Sınırlar, ülkesel varlıklar arasında az ya da çok keyfi hatları ifade edebilirken, sosyal topluluklar için derin sembolik, kültürel, tarihi ve dini anlamlara sahip olabilmektedir. Sınırlar kendisini sosyal, siyasi ya da kültürel uygulamaların içinde göstermektedir. Ayrıca, uluslararası sistemde güvenlik kavramı diğer devletlerle sınır inşasına bağlı olarak temsil edilen ulusal siyasi kimliklere dayandırılmaktadır (Newman ve Paasi, 1998, s. 188).

Van Houtum ve Strüver'in (2002) 'ötekileştirme' yaklaşımı, sınırların sosyal anlamda sınıflandırılması kapsamında burası-orası, biz-onlar, içermek-dışlamak, kendisi-diğeri, içerde-dışarıda gibi iki keskin karşıtlık arasında yer almasını ifade etmektedir. Bu çerçevede, sınırların

toplumun her alanında bulunduğu kabul edilmektedir. Bu sosyal bölümlenme ışığında, sosyal sınıf ve ekonomik ayrımlar mekânsal ayrımlar gibi tanımlanmakla birlikte tam anlamıyla bu tanımla uyuşma olmamaktadır. Toplumların sınırları sosyo-ekonomik sınırlarla örtüşmeyebileceği gibi ulus devlet sınırları da aynı toplumun gerçek sınırlarıyla uyuşmayabilecektir. Bununla birlikte, etnik ve sosyo-ekonomik sınırların siyasi ve ekonomik çıkarlar bakımından ilgili aktörler tarafından sürdürülmesi 'öteki' ile beraber yaşamının getireceği olumsuzluklardan korkulmasından kaynaklanmaktadır. Bu sınır tanımı, sınır duvarı veya diğer fiziki tedbirlerden daha güçlü şekilde zihinlerdeki sınırı göz önüne çıkarmaktadır. Komşu devletler arasındaki sınırların temelinde bu hissiyatın olduğu değerlendirilmektedir (Newman, 2006, s. 176-177).

Jeo-politik yaklaşım, küreselleşme ve bütünleşme etkisi altında sınırların türlerine ve seviyelerine göre işlevlerinin değişime uğrayarak sınırların ortadan kalktığını ya da yeniden belirlendiğini değerlendirmektedir. Bu düzen içerisinde birden fazla etnik gruba aidiyeti bulunan insanların bir arada bulunması kimlik kavramını değişime uğratmaktadır. Bu kapsamda, ulusal veya siyasi kimlik zayıflarken, sınırlara tabi olmayan kültürel kimliğin güçlendiği belirtilmektedir. Bunun yanında bireyselleşmenin arttığı, insanların başkalarının sorunlarıyla ilgilenmek yerine özellikle elit ve orta sınıfın kendisi gibi insanlarla bir arada yaşamak istediği görülmektedir. Siyasi, idari ve kültürel sınırların ortak ve hiyerarşik bir sosyal örgütlenme oluşturduğu kabul edilerek sınırların geçmişten bugüne yansımalarının siyasi ve kültürel çevrede görülebileceği değerlendirilmektedir. Kültürel sınırlar tek başına incelendiğinde, her zaman resmi (de juri) sınırlar ile uyuşmaması sonucunda kültürel ve dil sınırları çakışan bazı devletlerin sınırın diğer tarafına karşı güçlü bir engel oluşturduğu görülmektedir (Kolossoy, 2005, s. 620).

Genel olarak kültürel sınır, komşu coğrafi alanlarda iki veya daha fazla kültürü ayıran sınır olarak tanımlanmaktadır. İsrail ve Filistinliler Doğu Akdeniz'de dar bir sınırı paylaşmaktadırlar. İki grup arasındaki kültürel ve dini farklılıkların oluşturduğu mücadele İsrail Devleti'nin (1948) kurulmasından bu yana durmamıştır. Coğrafi sınır üzerinden anlaşma sağlanması ihtimali bulunmakla birlikte, kültürel uzlaşmaya ulaşılması daha zor bir ihtimal olarak görülmektedir. Bununla birlikte, aralarında belirgin bir kültür farkının olmadığı sınırlarla da karşılaşılabilir. Eğer sınırlar katı bir şekilde belirlenmediyse, karma kültür alanları birinden

diğerine kültürel anlamda geçiş sağlayabilir. İsviçre Devleti'nde kantonlarda Almanca, İtalyanca, Fransızca ve Latin kökenli dilleri konuşan farklı kültürlere sahip gruplar kültür çatışması yaşamadan bir arada bulunabilmektedir (Guo, 2015, s. 11).

Deterministik ulusçu yaklaşımın ağırlığı, sınırların insanlar tarafından belirlenen sosyal yapılar olduğunun kabul görmesiyle azalmıştır (Newman, 2006, s. 174). Güncel tartışmalar çerçevesinde bir bölgeyi terk etme açısından bakıldığında, göçmenlerin sosyal ve mekânsal sınırları önceden şekillenmiş yerlere gittiği görülmektedir. Dolayısıyla göçmenler kendi kimliğini başka bir mekânda muhafaza etmekte zorlanmakta ve mevcut sosyo-mekânsal kimlik düzenine uyum sağlamak üzere çeşitli baskılara maruz kalmaktadır (Newman ve Paasi, 1998, s. 190). Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, Massey (2005, s. 184) somut olan küresel ve yerel mekânın ilişkisel bağlamda değerlendirilmesi gerektiğini, mekân kavramının ilişkiler ve bağlantılardan başka bir anlam ifade etmediğini belirtmektedir.

Coğrafya dışında sınırlar üzerine çalışmaları olan farklı disiplinler ile birlikte, sınır çalışmalarının tarihsel sürecinde sınırların ontoloji ve epistemolojisinin genişlediği görülmektedir. Bu kapsamda, coğrafyadaki odağı oluşturan sınırların nereden geçtiği sorusu yerini sınırların sosyo-ülkesel inşasına bırakmıştır. Bu şekilde, sınırın farklılığın temsili ve inşası bağlamında incelenmesi eğilimi sosyal bilimlerde postmodern dönüşümün bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Bu çerçevede, dış dünyanın algılanma biçimine bağlı olarak sınırlar bilgi ve yorumlamanın bir ürünü olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla sınırların ontolojisi ve ne olduğu çalışması ile sınırın epistemolojisi ve nasıl bilindiği çalışmaları arasındaki fark azalmıştır. Ayrıca, sınır kavramından devletlerin yanında bölgeler, kentler ve komşuluklar olmak üzere farklı düzeyler anlaşılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte, uygulamada devletler hala sınırlarla ilgili çalışmaların öncüsü konumundadır (Van Houtum, 2005, s. 674).

1.1.2.3.5. Sınır Yönetimi Yaklaşımı

1989 yılından sonra birçok sınır engeli kalkmış veya geçirgen duruma gelmiştir. Sovyetler Birliği'nin çökmesi, Almanya'nın birleşmesi ve yeni ulaşım ile iletişim teknolojilerinin ortaya çıkması devlet sisteminin ve küresel sosyo-mekân düzeninin dönüşümünü başlatmıştır.

Sınırların ortadan kalktığı bir dünyanın gerçekleştirilmesi mümkün bir ütopya olabileceğine inanılmıştır. Soğuk Savaş'ın (1945-1989) iki kutuplu jeopolitik yapısı, yerini neo-liberal kapitalizmle sınır-ötesi insan, mal, bilgi ve teknoloji akışının sağlandığı ve geleneksel devlet sınırlarının egemenliğini aşan küresel ve yerel kimliğin (Bennafla vd., 2014, s. 14) yeniden yükseldiği bir paradigmaya bırakmıştır. Bu bağlamda, önceki dönem sınır çalışmalarında yer alan betimleyici yaklaşım, yerini 1980'li yılların sonunda disiplinlerarası sınır kuramına bırakmıştır. Bu yaklaşım, mekânları birbirinden ayıran sınır rolünün ötesine geçerek sınırı bir süreç olarak incelemeyi öne çıkarmıştır. Dahası, devletlerin merkezlerinde olduğu gibi bitişik sınırların her ikisindeki sosyo-politik gerçekliğe dönük incelemenin artırılması amaçlanmıştır. Sınırların tanımlanan, haritalanan veya sınırlandırılan pasif olgular olmak yerine aktif, ülke içinde ve uluslararası alanda etkileri bulunan süreçler olarak değerlendirilmesine başlanmıştır (Diener ve Hagen, 2009, s. 1200).

Bu kapsamda geleneksel sınır algısını eleştiren Sendhardt (2013, s. 26-28), Bonacker (2006) ve Stetter'in (2005) yaklaşımından yola çıkarak sınır kavramını *ülkesel*, işlevsel ve sembolik olmak üzere üç tip altında değerlendirmektedir. Dolayısıyla belirlenen devlet sınırları sınırın yalnızca bir boyutunu oluşturmaktadır. Paasi (2001, s. 22) sınırların yalnızca haritalarda yer alan etkisiz bir kavram yerine çok boyutlu bir niteliğe sahip olduğunu belirtmektedir. İşlevsel sınır, siyasi, hukuki, ekonomik ve sağlık sistemi gibi belirli bir konu üzerinden sınırları değerlendirmektedir. Sembolik sınır ise, 'kendimiz' ve 'diğerleri' ayırımına giderek sınırı siyasi, dini ve etnik temel üzerinden tanımlamaktadır (Stetter, 2005, s. 5). Bu çerçevede, *ülkesel* sınırların işlevsel ve sembolik sınırlar ile ilişkili bir kavram olduğu anlaşılmaktadır. Sınırların değerlendirilirken üç boyutu da içeren belirsiz bir yapısının olduğu kabul edilmektedir. Anzaldúa²⁶ (1987) siyasal sınırların ihlal edilmesini sembolik sınırların geçilmesi olarak değerlendirmiştir. Böylece siyasal sınırların diğer sınırlar kadar sembolik bir anlam taşıdığı ifade edilmiştir.

Politika-Uygulama-Algı (PPP) yaklaşımı, yeni kuramsal çalışmalarla geleneksel yaklaşımların sentezini oluşturma çabasını barındırmaktadır. Bu yaklaşımla, sınırlar yalnızca yasal kuruluşlar olarak değerlendirilmenin ötesinde sosyal pratiğin bir ürünü, tarihi ve jeopolitik gelişmenin

²⁶ La Frontera (1987)

sonucu ile etnik ve siyasi kimliğin belirgin bir sembolü olarak değerlendirilmektedir. Uygulamanın odak alanını, sınırlar arasındaki akış ile ilgili uygulama, ticaret, yerel kurumlar ve hükümet dışı örgütler arasındaki gayri resmi ilişkiler ağı oluşturmaktadır. İkinci olarak sınır politikası, farklı seviyelerdeki politikalar olan ulusal, uluslararası, kurumsal ve yasal altyapı gibi boyutlar ile sınırın iletişim ve engel işlevleri arasındaki ilişkiyi (geçirgenliği) incelemektedir. Bu politika, devletin sınır bölgelerinin, yerel kurumların ve sınır faaliyetlerini sınırlandıran ya da artıran tekniklerin ve süreçlerin bir yansımasını ifade etmektedir. Üçüncüsü, sınırlar üzerindeki sosyal algının karakterini, etkilerini ve değişimini, komşu devletler ya da bölgeler arasındaki ilişkiyi, sınırlar arası iş birliği ile yüksek ve düşük jeopolitik söylemi incelemektedir (Kolossoy, 2005, s. 625-626).

21. Yüzyıl'da ölümcül savaşlar ve çatışmalar, yabancı düşmanlığı ve ırkçılık, tahammülsüzlük ve ayrımcılıktan dolayı sınırları kaldırmak yerine tedbirlerin artırıldığı görülmektedir. Bununla birlikte, dünya genelinde terörizm korkusuyla sınır duvarları inşa edilmekte ve hareketliliğin çeşitli şekillerini sınıflandırmak ve yönetmek için sınır yönetimi teknolojileri geliştirilmektedir. Bu gelişmelerin yanında, devletler tarafından akışın²⁷ kontrolü çerçevesinde harekete geçirilen sınır yönetimi politikaları ile taktikleri ve teknolojileri, göçmenlerin günlük uygulamalarına nüfuz eden ve devletler tarafından yönetilen ulusal ve uluslararası politikaları uyumlu hale getiren karmaşık rejimlere dönüşmüştür. Dolayısıyla günümüzde eleştirel çalışmalar hareketliliğin kontrolü, sınır yönetiminin uygulaması ve bu uygulamalardan kaynaklanan şiddete odaklanmaktadır. Bunun yanında, göçmen hareketlerinin tarihsel süreci değerlendirildiğinde, göçün ülkesel, politik, hukuksal ve ekonomik nedenlerden kaynaklandığı görülmektedir (Paasi, 2005, s. 13).

Green'e (2014, s. 35) göre, 21. Yüzyıl'ın ilk çeyreğinde sınırlarla ilgili tartışmalar ve sorunlar esas olarak tematik ve analitik olmak üzere iki başlık altında toplanmaktadır. Tematik incelemenin içeriğini yasal ve yasadışı sınırı geçme faaliyetlerini, sınırlar arasındaki hareketin insanların kimliklerine etkileri, çatışmalar, ülkelerin ideoloji ve politikalarının değişimi, ulus-ötesi kuruluşların dönüşümleri, mekânsal ilişkiler, sınırların ekonomisi vb. konular

²⁷ Pasaport, biyometrik cihazlar, elektronik sınır cihazları, arıgözleri (Ekmekcioğlu ve Yıldız, 2017, s. 171) ve duvarlar (Yıldız ve Ekmekcioğlu, 2018)

oluşturmaktadır. Bu incelemelerde ticaretin kendisinin araştırmalarda baskın bir rol oynamadığı, sınır araştırmalarının daha çok insanları konu aldığı görülmektedir. Başka bir ifadeyle, insanlarla mekânlar arasındaki ilişkiler, ülkelerin siyaseti ve kontrolü ile insanların dolaşımları incelenmiştir. Analitik incelemeler çerçevesinde ise sınır araştırmalarının kimlik sorunları ve sınır siyasetiyle ilişkisi (Bray, 2002; Ballinger, 2003; Donnan ve Wilson, 1999) ile sınırların hem yasal hem de yasadışı nasıl işlediğı sorusuna (Alvarez, 1995; O'Dowd, 2002) cevap aranmaktadır. Yakın dönemdeki akademik tartişmalarda sınırların doğal düzen içerisindeki varlıklar yerine süreçler ve faaliyetler olarak değerlendirilmesi sonrasında sınırların işleyişine yönelik çalışmalar artmıştır.

Yeni sınır yazını, sınırsız dünya söyleminin ötesine geçerek ulusal yasaların gücü, sınırlar arası kontrolün uygulamaları, hareketlilikler, siber alan ve gerçek alanlara odaklanmaktadır. Bu bağlamda, sınırsız dünya söylemi karşısına çıkan sınırlar arası yeni güvenlik tehditleri ile ilgilenilmektedir: iklim değişikliği, yasa dışı göç, yasa dışı uyurturucu trafiği, siber güvenlik ve bilgisayar virüsleri, mikrobiyal tehditler ve hastalık önleme jeopolitiği. Bunların içerisinde, 21. Yüzyılın ilk çeyreğinde artan göç hareketleri sınır çalışmalarının bu alanda da yoğunlaşmasına yol açmaktadır. Göç politikaları göçmenleri, muhtemel göçmenleri ve onlarla birlikte yaşayanları etkilemektedir. Göçmenler ve sınır geçişleri ile ilgili Avrupa ve Avustralya örneklerinden yola çıkılarak etik ve ahlaki konuların da yazında yer aldığı görülmektedir. Göçmen krizi, sınır yönetiminin askeri bir tarzla ele alınmasına ve karşıt olarak ulus ötesi bir söylem olan şefkatli sınır güvenliği anlayışının yükselmesine yol açmıştır (Paasi, 2005, s. 11-14).

1.1.2.4. Güncel Tartışmalar

Paasi'ye göre (2011, s. 62), 21. Yüzyıl'ın ilk çeyreğinde sınır çalışmaları genel-geçer bir sınır kuramı ve ilişkisel düşünme olmak üzere iki tartişma çerçevesinde şekillenmektedir. Birincisi, genel-geçer bir sınır kuramına ulaşma çabası, devletlerin sınırlarının yerel, bölgesel, ülkesel ve ulus üstü karmaşık süreçlerden oluşan bir yapısının bulunması nedeniyle farklı bakış açlarına ihtiyaç duyulmasını beraberinde getirmektedir. Genel-geçer bir sınır kuramına ulaşılmasının iki nedenden dolayı mümkün olmayacağı değerlendirilmektedir. Birincisi, devletlerin sınırlarının

tarihsel süreç içerisinde oluşması, özelliklerine ve güç ilişkilerine göre şekillenmesidir. Bu nedenle tüm sınırları kapsayacak temel bir kurama ulaşma niyeti meşakkatli bir sürece tekabül etmektedir. Bunun sebebi, sınırların kendine özgü yapısı olmasından çok sınırların karmaşık yapısından kaynaklanmaktadır. Sınırlar, günlük yaşamın içinde ve devlet ile ilişkili uygulamalarda, dil, kültür, mitler, miras, siyaset ve ekonomi gibi kurumsal yapılarda kendini göstermektedir. Bu uygulamalar sonucunda devlet, güç, kontrol, sosyal sorumluluklar ve imkânlar bir araya getirilerek vatandaşlık düşüncesi oluşturulmaktadır. İkincisi, ilişkisel düşünmedir.²⁸ Bu değerlendirmede, sınırlandırılan bölgelerin siyasi bakımdan geri kalmışlığa iten bir olgu olmak yerine iletişime açık ve topolojik alanlar olarak değerlendirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Sınırların anlamı ve işlevi ile genel-geçer bir kurama ulaşılmasına yönelik çalışmalar devam ederken, aksine ilişkisel düşünmede daha farklı bir bakış açısı benimsenerek belirli bir sınır üzerinde konuşulmamakta ve modern dönemin bir ürünü olarak genel rolü üzerinde durulmaktadır. Bu bakış açısı özellikle ekonomi boyutuyla konunun değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır.

Pecoud ve Guchteneiere (2006, s. 74), etik ve insan hakları sorunlarının meydana geldiği bir bölge olan sınırlardaki sorunların dört başlık altında incelenebileceğini değerlendirmektedir. Birincisi, güvenlik ve insan hakları kaygıları arasındaki tansiyon bu olguya egemen olmuştur. Göçün güvenlik tehdidi olarak algılanması, düzensiz göçün artışı ve 1990'lardaki mülteci krizi devletler için istikrarsızlığın muhtemel kaynağını oluşturmuştur. Dolayısıyla insan haklarının önceliği geri plana atılmıştır. İkincisi, insan haklarının açık bir ihlalini oluşturan göçmen kaçakçılığı birçok devletin mücadele ettiği bir olgu haline gelmiştir. Sınırlarda yaşanan ölümlerin de genellikle üzerinde durulmadığı değerlendirilmektedir. Yasaklayıcı iltica politikaları, göçmen kaçakçılığı ve göçmenlerin savunmasızlığı arasındaki ilişki doğru değerlendirilmelidir.

Üçüncüsü, sınır kontrolleri, göç politikaları ve insan hakları arasındaki ilişkiyi yönetmek, etik karmaşıklık ve hükümetler, politikalar ve insan hakları örgütleri arasındaki belirsiz nedensellik ilişkisinden dolayı kolay değildir. Dördüncüsü, göç ve sınır politikalarının göçmenlerin

²⁸ *relational thinking*

haricinde insan hakları ve demokratik prensipler bakımından bir tehdit oluşturacağı ve toplumlara rehberlik eden değerlerin sınırlarda ortadan kalkmaması gerektiği yönündeki değerlendirmedir. Bu çalışmada sınır güvenlik yönetiminin düzensiz göçmenler üzerinden incelenmesi çerçevesinde göç ve göçmenlere dair temel bilgilere aşına olunması gerekmektedir. Bir sonraki bölümde bu sebeple uluslararası göçün boyutları incelenmiştir. Böylece çalışmanın amaçlarından birisi olan ülkesel sınırların incelemesinin uluslararası göçün yönetilmesi boyutuyla incelenmesine yönelik yazın taraması sürdürülmektedir.

1.1.3. Uluslararası Göçün Boyutları

Uluslararası göç, insanlık tarihi boyunca sürekliliği bulunan ve istisna olmayan bir olguyu ifade etmektedir. Nüfus hareketleri daima demografik gelişme, teknolojik değişim, siyasi tartışmalar ya da mücadeleler ve savaş ile ilişkili olmuştur. Son beş yüzyıl boyunca büyük göçler sömürgecilik, endüstrileşme, ulus devletlerin oluşumu ve kapitalist dünya düzeninin ortaya çıkmasında büyük rol oynamıştır. Bununla birlikte, uluslararası göç tarihin hiçbir döneminde sosyo-ekonomik ve siyasi açıdan 21. Yüzyıl'daki kadar yaygın ve belirgin bir düzeye erişmemiştir. Devletler hiçbir zaman 21. Yüzyıl'da olduğu kadar göç olgusu ile ilişkili gelişmelere öncelik vermemiştir. Yine hiçbir zaman uluslararası göç ulusal güvenlik, küresel düzeyde tartışma ve düzensizliklerle bu seviyede bağlantılı bulunmamıştır (Castles ve Miller, 1998, s. 283). Bu bölümde uluslararası göçün incelenmesi göç kavramı ve tipolojisinin anlaşılması, göçün boyutları, göçün nedenleri ve küreselleşmenin göç olgusuna etkisi boyutları çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

1.1.3.1. Göçmen Kavramı ve Tipolojisi

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğine (BMMYK, 2018) göre, genellikle daha iyi ekonomik imkânlar elde etmek amacıyla bir sınırı geçen ve bu faaliyeti gönüllü olarak yapan kişi olarak tanımlanan göçmen kavramının uluslararası düzeyde kabul görmüş hukuki bir tanımı bulunmamaktadır. Diğer bir tanıma göre, uluslararası hukuk altında tanımlanmamış olmakla birlikte şemsiye bir terim kabul edilen göçmen, alışılmış yerinden, bir ülke içerisinden veya uluslararası bir sınırdan geçici ya da daimî kalmak üzere çeşitli gerekçelere dayanarak

geçen kişi olarak ifade edilmektedir. Sözlüklerde göçle ilgili hukuki ve idari araştırmayı içeren kavramlar hakkında çeşitli birçok tanım bulunmakla birlikte, küresel düzeyde kabul edilmiş bir göçmen tanımı henüz bulunmamaktadır (IOM, 2020).

AB'ye (2007) göre göçmen, en az 12 aylık bir zaman diliminde üye devletlerden birinin sınırları içerisinde kalıcı ikametini kurma eylemini gerçekleştiren kişi olarak değerlendirilmektedir. Birleşmiş Milletler'e (1998, s. 9) göre uluslararası göçmen, alışılmış yaşamının bulunduğu ülkesini kısa süreli ya da uzun süreli değiştiren kimse olarak tanımlanmaktadır. Kısa süreli göçmenlerin 3 ay ile 12 ay arasında, uzun süreli göçmenlerin ise 12 aydan fazla süreden beri değiştirdiği ülkede kaldığı belirtilmektedir. Buna rağmen, tüm ülkelerin (IOM, 2020, s. 21) uygulamada aynı tanıma başvurmadığı, bazı ülkelerin farklı yaşam sürelerini tercih ettiğine rastlanmaktadır. Ülkeler arasındaki bilgi toplama metodolojisinde olduğu gibi görüşlerdeki ve tanımlardaki farklılıklar uluslararası göçmenler konusunda ulusal istatistiklerin tam anlamıyla karşılaştırılmasını engellemektedir.

BMMYK'ya (2018) göre mülteci, tutuklanma, şiddet, çatışma veya kamu düzenini ciddi düzeyde bozan diğer gerekçelerle kendi ülkelerine dönemeyen ve uluslararası koruma ihtiyacı bulunan insanlar olarak tanımlanmaktadır. Mülteciler ve göçmenlerin birlikte değerlendirilmesi veya mültecilerin göçmenlerin alt bölümü olarak değerlendirilmesi tutuklanma ya da çatışmadan kaçan insanların hayatları veya güvenlikleri üzerinde olumsuz sonuçlar oluşturabilecektir. Bazı politika yapıcılar, uluslararası örgütler ve medya organları göçmen kelimesini göçmenler ve mültecilere yönelik şemsiye bir terim olarak tercih etmesine karşın bu tercih yaygın olarak benimsenmemektedir. Bu bağlamda, eleştiriler mültecilerin yaşamlarını kaybetme riski ile karşı karşıya oldukları yönünde gerçekleşmektedir. AB Konseyi (2004) Direktifi'ne göre, AB Konseyi'nin mülteci tanımını doğrudan yapmamasına karşın, gelişen koşullar karşısında zorluklarla karşılaşan ve AB toplumu içerisinde yasal yollarla korunma arayışında bulunan kişiler olarak ifade edildiği görülmektedir. Mülteci sınıfının (Edwards, 1986, s. 314) oluşturulması insanların yaşadıkları yerlerden edilmelerine karşı bürokratik yanıtların verilmesi sürecini kolaylaştırmıştır.

Van Houtum ve Naerssen'e (2001, s. 130-131) göre, gelir imkânlarının ve daha istikrarlı siyasi çevrelerin arayışı içerisindeki göçmenler ve devletler arasındaki ilişki, politika yönetiminin

farklılığının belirginleşmesiyle toplumlarda farklı değerlendirmelere yol açmıştır. Ötekileştirme gibi yer değiştirme de iki boyutlu bir süreci içermektedir. Kabul eden ülke açısından bakıldığında, ‘öteki’ olarak kabul edilenin artık içeride olması düzene ve kimliğe bir tehdit olarak değerlendirilmektedir. Yeni gelenler açısından bakıldığında ise bir arada bulunmak yakınlık, aşinalık ve tanışıklık kavramları çerçevesinde yeni katılım sağlanan ve tanınmayan topluma karşı bir duygusal koruma kalkını oluşturabilir. İş pazarı eksikliğini doldurmak amacıyla gelen ekonomik göçmenler ve ekonomik veya siyasi sığınma talebinde bulunan göçmenler arasındaki keyfi ve soyut farklılıklar birçok tartışmayı beraberinde getirmektedir. Yazında genellikle insanların göç etmek amacıyla birçok ve birbirinden farklı motivasyonlarını takip ve sınıflandırmanın zor olduğu kabul edilmektedir. Bu ihtiyaçlar ve motivasyonların karmaşıklığı karşısında onay veya ret gibi keskin cevaplar verilmesinin imkânsız hale gelmesi göçmenlerin akışının uluslararası alanda yönetiminde anlaşmazlıklara yol açmaktadır. Toksöz vd. (2012, s. 120) Türkiye’deki göçmenleri incelediği çalışmasında sivil toplum kuruluşlarının (STK) sığınmacıları zorunlu göçe tabi olanlar şeklinde tanımladığını ve destek olunduğunu ifade etmektedir.

Bu çerçevede, Van Houtum ve Naerssen’e (2001, s. 131) göre, göçmenler yeni gelenler, yabancı girişimciler, mülteciler/sığınmacılar, turistler ve işçi göçmenler olmak üzere tipolojik açıdan dört başlıkta sınıflandırılmalıdır. Genellikle başka toplumun iş çevresinde faaliyette bulunan yabancı girişimcilerin buldukları çevrelerdeki atmosfer iş odaklıdır. Başka bir başlık olarak mülteci kampları ya da sığınmacı merkezleri çarpıcı bir şekilde farklı bir ulus ötesi manzarayı ortaya koymaktadır. 21. Yüzyıl’da mülteciler, sığınmacılar ve çingeneler gibi göçer grupların göçmesinin sınır yönetimi alanındaki tartışmalara yansması, bu kesimler ile bir mekândaki toplumun duygusal anlamda aralarında uzaklık bulunması çerçevesinde değerlendirilmektedir. Şehirlerin veya ülkelerin dış çeperlerinde eski yerleşim yerlerinin doldurulmasıyla bu bölgeler toplumun sınır bölgelerini oluşturmuştur. Yabancı girişimcilerin aksine bu bölgede düzensizlik, yokluk ve yorgunluk hüküm sürmektedir. Geniş turist grupların bir ülkedeki cazibe merkezlerinde bulunması anlamını taşıyan turistik iltica, keyif almak amacıyla insanların geçici veya yarı kalıcı göçüne sebep olmaktadır. Sınıflandırmanın son türünü ise daimî göçmenlerin ikamet ettikleri ülkenin vatandaşlığını kazanarak gerçekleştirdiği yer değiştirmedir. Daimî göçmenler, eski siyasi mültecilerin vatandaşlık statüsünü elde

etmesine benzer şekilde, endüstride çalışan veya küçük işletmelere sahip işçi göçmenleri ve ailelerini içermektedir.

Pries'e (2004, s. 10-12) göre, uluslararası göçmenlerin tipolojisinde beş tip göçmen bulunmaktadır. Göçmen tiplerini birbirinden ayırt etmede kalış süresi, hareketin sıklığı, amacı, algılanması ve başkaları tarafından algılanması gibi objektif ve sübjektif boyutların bileşiminden faydalanılmıştır. Klasik göç yazınında hedef ülkedeki algısı ve kaynak ülkedeki algısına göre sırasıyla 'göçmen' ve 'gurbetçi' terimleri kullanılmaktadır. Bu göçmenler daimî olarak kendi yurdundan ve atalarının toprağından ayrılarak başka bir bölgeyi yurt olarak benimseyenlerden oluşmaktadır. Bu göçmenlerden iş bulma ve topluma uyum sorunları ile karşılaştıklarında eski yurtlarına geri dönenler ise 'dönen göçmen' olarak adlandırılmaktadır. Dönen göçmen terimi ile ilişkili misafir işçi göçmenler, kendi yurtlarını sınırlı bir süre kalmak üzere terk eden ve kendi orijinine dönme niyetindeki göçmenlerden oluşmaktadır. Misafir göçmen, orijin bölgesinden bir yıldan az süreyle ayrılması ve orijin bölgesindeki güçlü aile bağlarını devam ettirmeleri boyutuyla dönen göçmenlerden farklılaşmaktadır. Buldukları ülkede kendi sosyal, siyasi ve kültürel farklılıklarını koruyan misafir işçi göçmenler genellikle istisnai yaşam ve çalışma koşullarında bulunurlar.

Dönen ve misafir göçmenlerin aksine, 'diaspora göçmenlerin' arkasındaki itici güç dini, siyasi ve örgütsel gerekçelerdir. Temel düşünce bir örgütün 'vaad edilmiş toprak' söylemi veya uyum ve referansın temel noktası olan kültürdür. Bir ülkede belirsiz bir süre yaşayıp başka bir ülkeye geçebilen 'göçebe göçmenlerin' yer değiştirmeleri işçi veya girişimci olarak ekonomik veya uzmanlık gibi örgütsel sebeplerden kaynaklanmaktadır. Göçmenler ve dönen göçmenler bir süre sonra ülke değiştirmeyi bırakıp yerleşirken, misafir işçi ve diaspora göçmenler kendi bölgeleriyle bağı koparmamaktadır. Göçebe göçmen farklı yerlerde, kültürlerde ve ülkelere yaşamayı bir strateji haline getirmiştir (2004, s. 10-12).

Nayyar'a (2000, s. 1-2) göre, ülkeler arasındaki gelir adaletsizlikleri ve nüfus dengesizliğinin geniş olmasına, ulaşımdaki gelişmeler ve eğitim imkânlarının dünyaya yayılmasına bağlı olarak işgücünün hareketlenmesi şaşırtıcı bir sonuç olmamalıdır. Bu kapsamda göç, insanların işgücü fazlalığı olan ülkelere doğru hareket etmesi ile ilişkili olarak değerlendirilmelidir. İşgücü açıkları nedeniyle başka bir ülkeye yerleşmek amacıyla ülkesini

terk eden göçmenler, açlık, kıtlık, etnik mücadeleler, iç savaş ya da siyasi suçlamalar nedeniyle ülkesini zorunlu terk eden mülteciler, geçici bir süreyle ya da mevsimlik olarak bir ülkeye giden vasıfsız ya da yarı vasıflı işçiler, yasal yollarla bir ülkeye girip süresi bittiğinde dönmeyen ya da yasa dışı yollarla bir ülkeye giren yasa dışı göçmenler ve nitelikli profesyoneller olmak üzere beş farklı sınıf bulunmaktadır. Bununla birlikte bu sınıfların değişmez olmadığı, aralarında geçişlerin olduğu ve sınıflandırmanın analitik inceleme bakımından kolaylık sağladığından tercih edildiği bilinmelidir.

Uluslararası göç ile ilişkili olarak bu tipolojilerin dışında transit göç olgusu da incelenmelidir. Düvell (2005), transit göçün ne anlama geldiği konusunda kurumların ve kuruluşların ortak bir tanımının olmadığını belirtmektedir. Transit göç, Cenevre'deki Parlamenterler Arası Birlik Meclisi'ne²⁹ göre, sürekli kalacakları bir ülkeye gitme arayışı içerisinde bulunan yabancıların başka bir ülkede bir süre kalması, BM Avrupa Ekonomi Komisyonu'na³⁰ (1993, s. 7) göre ise varmak istediği son ülkeye göç etme arayışı içerisinde bir ülkeye göç edilmesi şeklinde açıklanmaktadır. Avrupa Konseyi (2002, s. 11), transit göçün tanımında niyete vurgu yaparak yasal veya düzensiz durumda yabancı bir ülke vatandaşının kendi ülkesi veya hali hazırda bulunduğu ülkeyi en kısa sürede üçüncü bir ülkeye ulaşmak adına terk etme niyeti olarak tanımlamaktadır. Uluslararası Göç Örgütü (IOM, 2004, s. 85) açısından bakıldığında, transit göç bir hedef ülkeye gelen göçmenlerin başka bir ülkeye gidip kalma eğiliminde olması şeklinde ifade edilmektedir. Bu tanımların siyasi yaklaşımlara göre kurgu edilmiş tanımlamalardan farklı olarak süreci olduğu gibi ifade ettiği değerlendirilmektedir.

Fait'e (2013, s. 23) göre, siyasi bağlamda transit göçmenin (Collyer vd., 2012; de Haas, 2006; Düvell, 2006) sorunlu bir tanımı bulunmaktadır. Göçmenlerin yolculuğunun safhalardan oluştuğu ve kimi zaman niyetinin yolculuk esnasında özellikle geçici bulunduğu bir ülkede ekonomik imkânlar elde ettiğinde değiştiğinin sıkça görülmesi transit göçmenin lineer bir doğrultuda ilerlemediğini göstermektedir. Yüksel ve Yüksel (2018) ile Papadopoulou ve Kourkoula'ya (2004, s. 167) göre, niyet göçün gerçekleşmesi sürecinde önemli olmakla birlikte

²⁹ Inter Parliamentary Union (2021). Assembly. <https://www.ipu.org/about-ipu/structure-and-governance/assembly> (Erişim Tarihi: 13.02.2021).

³⁰ United Nations Economic Commission for Europe (UNECE)

kabul edecek ülkenin tutumu ve ulaşılabilir göçmen ağı (sosyal sermaye) gibi inşacı yaklaşımların da etkili olduğu değerlendirilmektedir. Bu düşünceden hareketle, transit göçün devam edip etmeyeceği belli olmayan geçici ikamet etme kapsamındaki bir statü yerine süreç olarak tanımlanmasının daha doğru olacağı değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, göç ve yerleşme arasında bir noktada duran transit göç tanımının diğer bir sorunlu yanını sınıflandırma çerçevesinde kapsamı oluşturmaktadır. Buna göre, düzensiz göçmenlerin sığınma talebinde bulunanlar ve göçmenleri mi yoksa yalnızca düzensiz göçmenleri mi kapsadığı konusunda sorunlu bir yaklaşım bulunmaktadır.

Castles ve Miller'a (1998, s. 2-3) göre, çeşitli şekillerde gerçekleşen nüfus hareketleri tipolojileri arasında yüksek bir geçişkenlik bulunmaktadır. Göçmenler işçi, yüksek nitelikli uzman, girişimci/iş adamı, sığınmacı/mülteci ya da önceden ulaşan göçmenlerin aileleri olarak göç edebilirler. İlk niyet geçici ya da sürekli kalmama olarak başlamasına rağmen, birçok göçmen gittiği yere yerleşmektedir. Göç olgusunun ağı geliştiğinde, ilk çıkış ve varış yerini ilişkilendirerek her ikisinde de büyük değişikliklere yol açmaktadır. Demografik, ekonomik ve sosyal yapıları değiştiren göçler, ulusal kimliğin sorgulanmasına yol açarak yeni bir kültürel çeşitlilik getirmektedir. Rittersberger-Tılıç'a (2015, s. 84-89) göre, göçmen işçiler ve aileleri belgesi olmadığı veya ilgili devletin kanununa ve bağlı olduğu uluslararası anlaşmalara aykırı olarak bir ülkede çalışmak için yetkisiz geldiğinde 'düzensiz göç' olgusunun bir parçası olmaktadır. Başka bir kavram olarak temsil edilen düzensiz göç tanımı, devletler düzeyinde güvenlik önlemlerini artırmanın meşrulaştırıcı bir yaklaşımı olarak 'yasa dışı' kavramının yerini almaktadır. AB Konseyi'ne (2006) göre, göç alan ülkelerin akışı kontrolü altında yürütmek istemesinden dolayı getirdiği kısıtlamalar, göç veren ülkelerdeki muhtemel göçmenlerin düzensiz göçmene dönüşmesinde temel motivasyon olmaktadır. Bununla birlikte tipolojiler arasındaki geçişlerin bulanık olduğu görülmektedir.

Sirkeci ve Martin'e (2014, s. 2) göre, göçün kontrolü çabaları bir çatışma kavramı içerisinde hareket eden temsilcinin (birey veya grup) kontrol temsilcisi (vize ve sınır görevlileri ve yasal çerçeve) ile çelişmesi çerçevesinde değerlendirilmektedir. Düzenli ve düzensiz hareket bir madeni paranın iki yüzü olarak hükümetlerin 'göçün yönetimi' yaklaşımına temel oluşturmaktadır. Göçün yönetimi yaklaşımı ile göçün tamamen kontrol edilemeyeceği gerçeği kabul edilmektedir. Göçmenlerin motivasyonlarına göre sınıflandırılması veya yönetsel

sınıflandırmalarla tanımlanması kimi amaçları karşılamakla birlikte, bireysel göç kararları arkasındaki çoklu motivasyonları ve karmaşık bileşenler setini tam anlamıyla yansıtamamaktadır. Bu sınıflandırmalar yalnızca egemen devletlerin göçmenlerle ilgili görüşlerini ve göç mekanizmalarına öncülük eden kurallar ve düzenlemelerdeki değişiklikleri yansıtmaktadır. Bu kurallar ve görüşler insan hareketliliğindeki düzensizliğin kaynağı olmaktadır. İnsanlar esasında zorunluluk nedeniyle düzensizce hareket etme yöntemine yönelmektedir. Yüksek seviyede güveniksizlik algısının bireylerin hareket etmesine öncülük etmesi, küçük anlaşmazlık ve gerginliklerden başlayıp silahlı çatışma ve savaşlara kadar uzanmaktadır.

1.1.3.2. Göç Olgusunun Boyutu

IOM'nin (1994) yaptığı değerlendirmeye göre, geçerli belgesi olan ya da olmayan tüm göçmen türleri değerlendirildiğinde 120 milyon göçmenin olduğuna yönelik bir tahminde bulunulmasına rağmen, yasa dışı göçmenlerin sayısında olduğu gibi bu alanda da büyük bilinmezlikler bulunmaktadır. Uluslararası göç ile ilgili dünyanın birçok bölgesinde güvenilir istatistikler elde edilememektedir. 120 milyon göçmen tahminininin 1994 yılında dünya nüfusunun yüzde 2'sine tekabül etmesi, insanların büyük bir çoğunluğunun doğduğu topraklarda yaşadığını göstermektedir. Buna rağmen, göçün etkisi göçmenlerin gruplar halinde hareket etmesi nedeniyle bu oranın üzerinde hissedilmektedir. Göçmenlerin kendi bölgelerinden çıkmalarının bu bölgelere de sosyal ve ekonomik etkileri olmaktadır. Bunun yanında, varış ülkesinde yerleşme iş imkânları ile doğrudan ilişkilidir. Bu kapsamda şehirlerde ve endüstrinin bulunduğu yerlerde göç alan ülkelere etkisi belirgindir. Dolayısıyla göç olgusu, göçmenlerin yanı sıra kaynak ve varış ülkelerini de etkilemektedir. Örneğin, 1994 yılındaki göçmenlerin 30 milyonu yabancı işgücünü oluşturmaktadır. Bu işçilerin 67 milyar doları yıllık kendi doğdukları ülkeye gönderdiği değerlendirilmektedir (Castles ve Miller, 1998, s. 4-5).

İlk Dünya Göç Raporu'nun (2000) politika yapımcıların ve dünya kamuoyunun göç farkındalığını artırmak amacıyla tasarlanarak yayımlanması küreselleşmenin etkilerinin dünyanın birçok kesiminde ve çeşitli boyutlarda hissedildiği bir döneme denk gelmektedir. İlk raporun hazırlanmasının bir nedeninin de göç örnekleri üzerinde küreselleşmenin etkilerinin

ortaya konulması olduğu belirtilmektedir. Bu kapsamda küresel ekonominin birçok ülkede beklenmedik bir göç dalgasına öncülük ettiği vurgulanmaktadır. Raporda eski bir olgu olmasına rağmen, ekonomik ve ticari süreçlerin küresel dönüşümün bir parçası olarak artmasıyla mallar ve sermaye gibi göç kapsamında geniş işgücü hareketlerinin ortaya çıktığı belirtilmektedir (IOM, 2020, s. 9).

2020 yılındaki Dünya Göç Raporu'nda (IOM, 2020) açıklanan rakamlar uluslararası göçün ulaştığı boyutu açıklaması bakımından önem taşımaktadır. Tablo 1'de 2000 yılı ile 2020 yılındaki veriler arasında bir karşılaştırma yapılarak geleneksel nokta anlatılmaya çalışılmıştır. Buna göre, 1994 yılında 120 milyon olan uluslararası göçmen sayısı 2000 yılında 150 milyona çıkmıştır. 2019 yılında ise bu rakamın 272 milyona ulaştığı değerlendirilmektedir. 2000 yılında göçmen nüfusunun dünya üzerindeki insan sayısına oranının %2,8 olduğu öngörülmüşken, bu rakam 2019 yılında %3,5 seviyesine çıkmıştır. Bu tabloda 2000 yılındaki veri ile kıyaslandığında uluslararası göçmenlerin içerisinde yer alan kadınların oranının mevcut durumunu koruduğu görülmektedir. Uluslararası göçü kabul eden bakımından 141 milyon uluslararası göçmenin Avrupa ve Kuzey Amerika'da bulunduğu görülürken, Birleşik Arap Emirlikleri'nin (BAE) ise en fazla uluslararası göçmen payına sahip olan ülke olduğu ifade edilmektedir. İşçi göçmenlerin sayısının 2017 yılında ise 164 milyona ulaştığı görülmektedir. 2000 yılında 14 milyon olan mülteci sayısı, 2018 yılına gelindiğinde 25,9 milyona yükselmiştir. Suriyeli 6,7 milyon mültecinin 3,7 milyonunun (%55,2) Türkiye sınırları içerisinde bulunduğu; Kanada'nın ise ABD'den daha fazla mülteciye ev sahipliği yaptığına yer verilmiştir. Küresel uluslararası havale miktarına bakıldığında, 2000 yılında 126 milyar dolar seviyelerindeyken, 2018 yılında 689 milyar düzeylerine ulaştığı ve en fazla Hindistan (78,6 milyar), Çin (67,4 milyar) ve Meksika'ya (35,7 milyar) gönderildiği anlaşılmaktadır.

Tablo 1: 1994 Yılı Göç Değerlendirmesi, 2000 ve 2020 Yılları Dünya Göç Raporları Karşılaştırması

	1994	2000	2020
Uluslararası Göçmen Sayısı Tahmini	120 milyon	150 milyon	272 milyon

Dünyadaki Göçmen Nüfusunun Tahmini Payı	%2	%2.8	%3.5
Kadın Uluslararası Göçmenlerin Tahmini Oranı		%47.5	%47.9
En Yüksek Uluslararası Göçmen Payı Bulunan Bölge ³¹		Okyanusya	Okyanusya
En Yüksek Uluslararası Göçmen Payı Bulunan Ülke		BAE	BAE
İşçi Göçmen Sayısı	30 milyon		164 milyon
Küresele Uluslararası Havale (USD)	67 milyar	126 milyon	689 milyon
Mülteci Sayısı	15 milyon	14 milyon	25,9 milyon

Kaynak: IOM (2020, s. 10).

Uluslararası Göç Politikası Geliştirme Merkezi'nin (ICMDP, 2020, s. 4) değerlendirmesine göre, uluslararası göç akışının boyutu ve yönü savaş, iç savaş ve çatışma, ekonomilerin küreselleşmesi, değerler ve beklentiler, değişen teknolojiler ve iletişim yöntemleri, değişen demografiler, sosyo-ekonomik gelişme, çevresel etmenler ve iklim değişikliğinden etkilenmektedir. Bu olguların küresel ve uzun dönemli bir göç iklimi oluşturduğu ve uluslararası göçmenlerin sayısının dünyanın nüfus artışı oranının üzerine çıktığı görülmektedir. Göçe neden olan olgular içerisindeki çatışma ve şiddetin küresel artışın temel sorumlu olgusu olduğu değerlendirilmektedir. Tablo 2 incelendiğinde, 1993 yılında küresel anlamda bulunduğu yerden başka bir yere göç eden insan sayısının 21,4 milyon olduğu saptanırken, 2018 yılında bu rakam 70,8 milyona ulaşmıştır. Aynı şekilde bulunduğu ülke içerisinde kalmakla birlikte

³¹ Nüfusun oranıyla kıyaslandığında 2019 yılında Okyanusya (%21), Kuzey Amerika (%16) ve Avrupa (%11) en çok uluslararası göçmenin bulunduğu bölgeler olmuştur (IOM, 2020, s. 24).

evini terk etmek zorunda kalan insan sayısı 1993 yılında 4,2 milyon düzeyindeyken, 2018 yılında bu rakam 41,3 milyona çıkmıştır. Bu durum göçün boyutunun anlaşılması bakımından çarpıcı bir gösterge niteliğindedir.

Tablo 2: 1993 ve 2018 Yıllarında Göç Akışı

	1993	2018
Küresel göç	21,4 milyon	70,8 milyon
İç göç	4,2 milyon	41,3 milyon

Kaynak: Uluslararası Göç Politikaları Geliştirme Merkezi (ICMDP, 2020, s. 4).

1.1.3.3. Göçün Nedenleri

Uzun süre savaş nedeniyle yerlerinden edilerek belirli sınırlarda ve kamplarda kalan insanların oluşturduğu göç, jeo-politikaların bir barometresi olarak değerlendirilmektedir. Devletlerin göçmenleri yönetme düşüncesi ise yeni bir düşünce olmamasına rağmen, göçmenlerin bu süreçte devletlerin yöntemlerini hedeflerine ulaşmak için bertaraf etme niyetinde oldukları görülmektedir. Bu bağlamda, baskın jeopolitik söylemlerde zaman içerisinde anlamı değişim yaşayan göçün güvenlikleştirilmesi ise mevcut jeopolitiğin bir tanımlayıcı ögesini yansıtmaktadır. Göçün incelenmesi ve yönetiminde hâkim yaklaşım ve uygulamalara getirilen üç yeni bakış açısından ilki, jeopolitik ile biyosiyasetin³² (Foucault, 2008, s. 317) göç ile ilişkili olarak bir arada değerlendirilmesidir. İkincisi, odağın inceleme alanı bakımından sınırlardan sınırı geçenlere, üçüncüsü odağın kamu politikaları bakımından devlet merkezli öğelerden yönetişimin yeni tekniklerine kaydırılmasıdır. Sınır kavramını güç ilişkileri anlamında bir gösterge olarak değerlendiren jeopolitik araştırmacılara göre, göçmenlerle ilgili uluslararası hukuki çerçevenin etkisinin azaldığı noktada bu boşluğu jeopolitika doldurmaktadır. Bu kapsamda 1990'lı ve 2000'li yıllarda, insan haklarının liberal demokratik söyleminin yetersiz

³² Foucault'un bir çözümlemesi bağlamında insanların nüfus olarak tanımlanması, denetimi ve düzenlenmesini ifade etmektedir.

kaldığı yerde siyasileşmesi ve insani güvenlik yaklaşımı içerisindeki diğer temel koşullar jeopolitika üzerinden oluşturulmuştur (Hyndman, 2012, s. 244-245).

21. Yüzyıl'da uluslararası göç ve toplumları değiştirmeleri çerçevesinde göçe öncülük eden nedenler (Carling ve Talleraas, 2016; Gent, 2002) uluslararası bakış açısıyla incelendiğinde, küresel bütünleşme sürecinin ivme kazanması sonrasında geniş ölçekli insan hareketlerinin arttığı görülmektedir. Bunun yanında, göçlerin küreselleşmenin diğer boyutlarından bağımsız bir olgu olmaması göz önüne alındığında malların ve sermayenin dolaşımı her zaman insanların dolaşımını da beraberinde getirmektedir. Gelişen ulaşım imkânları nedeniyle kolaylaşan küresel kültürel değişim ile basılı ve elektronik basının çoğalması da göçe öncülük etmektedir. Bu değerlendirmeleri göz önüne almakla birlikte, uluslararası göçün 20. Yüzyıl'ın sonunda ya da kapitalizm veya sömürgecilik ile ilk defa ortaya çıkan bir olgu olmadığı bilinmektedir. Bilinen ilk zamanlardan bu yana insanlık tarihinin bir parçası olan göçlerin, 1945 yılından ve özellikle 1980'li yılların ortalarından sonra özellikle uluslararası göçler bağlamında artan boyutu göze çarpmaya başlamıştır. Göçün 21. Yüzyıl'da küresel değişimin en önemli getiri ve sonuçlarından birisi olarak gelişmeyi sürdüreceği değerlendirilmektedir (Castles ve Miller, 1998, s. 4).

Loschmann vd. (2017, s. 79-80) göre, göçmenlerin düzensiz göçmen sınıfında göçünün neden gerçekleştiğini anlamak için genel olarak göçlerin çoğunda bir motivasyonun yerine sosyal, ekonomik, çevresel ve siyasi boyutlar dizisinin bulunduğu kabul edilmelidir. Örneğin, bir muhtemel göçmeni esas harekete geçiren sorunun istihdam eksikliği olmasına rağmen, siyasi zulüm nedeniyle başka bir ülkeye sığınma talebinde bulunması karmaşık bir göç motivasyonundan kaynaklanabilir. Göçü tetikleyen sayısız motivasyonlar bir yana bırakıldığında, ekonomik çıkarların karar verme süreçlerinde temel dayanak olduğu görülmektedir. Düzensiz göç ve düzenli göç birlikte incelendiğinde, her ikisinin de orijin ve hedef ülkelerdeki sosyal, siyasal ve ekonomik güçlerle ilişkili olduğu değerlendirilmektedir. Düzenli ve düzensiz göçü etkileyen aynı dayanakları anlamak güç olmamakla birlikte düzensiz göçün tetikleyicileri bulunduğu bağlamda değerlendirilmelidir. Örneğin, Orennius (2001) Meksika'dan ABD'ye göçün iki ülke arasındaki göçün tarihi, kurulan ağların önemi ve boyutu, sınırı geçmek için yardımcı olacak kaçakçıyı bulma imkânı, iki ülke arasındaki büyük gelir

veya ücret farkı ve iki ülkenin göç politikaları olmak üzere beş boyutu bulunduğunu belirtmektedir.

Van Hear vd. (2018, s. 930) göçü anlamak amacıyla bir analitik çerçeve oluşturmuş ve ‘itme-çekme’ modelini yeniden kavramsallaştırarak insanların göç kararlarını ve süreçlerini etkileyen boyutları incelemiştir. İtme-çekme modeli, klasik yazında düşük gelirli insanların kendi ülkelerinden itilmesini ve daha varlıklı alanlarda ya da ülkelerde daha iyi gelecek hayali tarafından çekilmesini ifade etmektedir. Bu yaklaşımı eleştirenler, fakir ülkelerin uzun süredir devam eden eşitsizliklerinin zengin ülkeler tarafından iş pazarlarında istihdam edilmek üzere kullanıldığını savunmaktadır. Sabit rollere sahip olmak yerine göç süreçlerini etkileyen veya teşvik eden işlevlerden rolü zaman içerisinde değişerek bireyleri ve toplumları farklı etkileyebilen belirli boyutlar ortam hazırlayan, doğrudan, teşvik eden ve artıran/azaltan dayanaklar olarak dört başlık altında değerlendirilmiştir. Göç ortam hazırlayan boyutlar, göçmenlerin orijin yeri ile varış yeri arasındaki ekonomik, siyasi veya coğrafi yapısal farklılıklardan bakıldığında belirgin bir şekilde görülmektedir.

Doğrudan dayanaklar, orijin ülkelerde ekonomideki sorunlu dönemleri, güvenlik ve insan hakları çevrelerinde baskı veya güç mücadelesinden kaynaklanan kötü gidişatı ve iklim değişikliğini barındıran çevresel bir bozulmayı içermektedir. Göçmenlerin orijinden ayrılmasını teşvik edici nedenlerin bağlandığı belirgin olaylar, finansal kriz, işsizlikte sert yükseliş, sağlık, eğitim vb. kaynaklı oluşabileceği gibi işkence, tartışmalı vatandaşlık, çatışmanın artması, soykırım ve savaş gibi siyasi veya güvenlik kaynaklı da oluşabilir. Göçü artıran nedenler göç süresince ihtiyaç duyulan taşıma, iletişim, bilgi ve kaynakları; göçü azaltanlar ise yeterli altyapının oluşmadığı veya ihtiyaç duyulan bilgi ve kaynakların eksikliğini ifade etmektedir. Ulusal veya uluslararası aktörlerin göç politikaları da muhtemel göçmenler üzerinde etkili azaltan/artıran dayanaklardandır (2018, s. 930-932).

Castles’in (2004, s. 208-210) göçü şekillendiren ve göç politikalarının oluşumuna temel oluşturan boyutları sınıflandırarak göç konusunda genelleştirmelere ulaşmak istediği çalışmasında, göç sürecinin sosyal dinamiklerinden kaynaklanan boyut, küreselleşme, ulus-ötesilik ve Kuzey-Güney ilişkisi boyutu ve siyasi sistemlere bağlı boyut olmak üzere üç boyutunun bulunduğunu belirtmektedir. Birinci boyutun incelendiği bu başlıkta, ekonomik

bakış açısıyla bireysel faydanın ençoklaştırılması ve bürokratik açıdan düzenlemelerin göçmenlere yaklaşımı, kabul edilmeleri ve kalabilmelerinin göçün sosyal boyutunu etkilediği değerlendirilmektedir. Bu boyutun sekiz bileşeni bulunmaktadır:

- Göç zinciri ve ağları vasıtasıyla geride kaynak ülkede kalanları yanlarına çekme ve kolaylaştırma (Yüksel ve Yüksel, 2018, s. 304),
- Aile ve toplumun hızlı değişim zamanlarında genç aile bireylerini ortak kararlar ile ülke dışına çalışmaya gönderme,
- Yaşam döngüsü içinde hedeflenen birikimin tamamlanmaması ile kalış süresinin uzaması,
- Seyahat acenteleri, avukatlar, bankacılar, işverenler, emlakçıların da içinde yer aldığı göç endüstrisinin oluşması,
- Önleyici politikalara rağmen muhtemel göçmenlere işgücü pazarındaki talebi göz önüne alan fırsatçı üstü kapalı politikalar,
- Göçmenlerin pazar ve bürokratik kuralların dışında daha iyi bir yaşama ulaşma istekleri ve göç hareketlerinin başladıktan sonra kendi kendini sürdüren sosyal süreçler olduğunu ifade eden göçmen kurumu,
- Birçok az gelişmiş devletin işsizliği azaltmak, bütçeyi dengelemek, yatırımları güvence altına almak ve gelişmeyi sağlamak üzere işgücü ihracına sıcak bakması,
- Göç alan ülkelerin göçmen işçilere yerel insanların yapamayacakları ya da yapmak istemedikleri işleri yaptırması ve bu durumun ülkedeki işsizlik oranıyla ilgisi olmadığını değerlendirmeleri

Kültürel ve sosyal aidiyetleri itibarıyla farklı etnik grupların bir toplumda beraber yaşamasında karşılaşılan sorunlar artan uluslararası göçün bir sonucudur. Bu artış postmodern ve Soğuk Savaş (1945-1989) sonrası dönemdeki temel ekonomik, sosyal ve siyasi dönüşümlerle yakından ilgilidir. Bu dönemdeki gelişmeler eski Sovyet Bloğundaki karışıklıklar, Güney Afrika'da Irk Ayrımcılığı (Apartheid) döneminin sona ermesi, Asya'daki hızlı büyüme ve gelişme, Latin Amerika'da diktatörlükten istikrarsız ve borç batağına düşmüş demokrasiler ve Batı Avrupa'daki gelişen siyasi ve ekonomik birleşmeden oluşmaktadır. Tüm bu karışıklıkların ortak noktası kitlesel nüfus hareketleriyle çeşitli şekillerde irtibatlı olmalarıdır. Bu nedenle 20.

Yüzyıl'ın sonu ile 21. Yüzyıl'ın başının bir göç çağı olacağı değerlendirilmiştir (Castles ve Miller, 1998, s. 2-3).

1.1.3.4. Küreselleşmenin Göç Olgusuna Etkisi

Pecoud ve Guchteneiere'e (2006, s. 69) göre, küreselleşme sermaye, bilgi, mal ve hizmetlerin hareketliliğini artırmasına rağmen insan hareketlerinin özgürlüğüne olumsuz bir yaklaşım sergilemektedir. IOM'e (2005) göre, dünyadaki göçmenlerin %46'sı ve mültecilerin %81'inin gelişmekte olan ülkelerde yaşaması yalnızca gelişmiş ülkelerin uluslararası göçten etkilenen ülkeler olmadığını göstermektedir. 1970'li yıllar ile karşılaştırıldığında, o dönem göçün bir sorun alanı olarak değerlendirilmediği ve göçün küreselleşmesinin Avrupa ve Kuzey Amerika'nın yanı sıra Afrika, Asya Pasifik ve Latin Amerika'yı da etkilediği ifade edilmektedir. Pecoud ve Guchteneiere'den (2006) farklı düşünen Castles'e (2004, s. 210-212) göre, göçün nedenlerinden ikinci boyutu oluşturan küreselleşmenin etkileri incelendiğinde, 1975 yılından sonraki süreçte uluslararası göçmenlerin sayısının ikiye katlandığı ve göçmenlerin %60'ının³³ gelişmiş ülkelerde yaşadığı görülmektedir. Bu çerçevede Kuzey-Kuzey ve Güney-Güney göçü etkinliğini korurken, Güney-Kuzey göçünün oldukça hızlı bir şekilde geliştiği görülmektedir. Bu boyutun beş bileşeni bulunmaktadır:

- **Kuzey-Güney Ayrımının Göçü Oluşturması:** Günümüzde devletler arasındaki sınırların yerine Kuzey (Kuzey Amerika, Batı Avrupa, Japonya, Okyanusya) ve Güney (Afrika, Asya ve Latin Amerika) arasındaki eşitsizlikten kaynaklanan sınırların önem kazandığı, Kuzey-Güney ayrımının coğrafi bir açıklamanın ötesinde siyasi ve sosyal bir anlam taşıdığı, kimi bölgelerin ise geçiş işlevine sahip olduğu görülmektedir. 21. Yüzyıl'da göçün kontrolünün Kuzey-Güney ilişkisini düzenlemekten geçtiği değerlendirilmektedir.

- **Küreselleşmenin Kültürel Sermaye ve Teknik Yöntemler Oluşturması:** Küreselleşmenin sınırlar arası akışı ifade etmesiyle sermaye, mal, bilgi ve insanların harekete geçtiği, devletlerin ilk ikisini memnuniyetle karşılarken diğerlerine sıcak bakmadığı görülmektedir. Tarım, inşaat ve hizmet sektörlerinde vasıfsız işçiye talebin yüksek olmasına

³³ United Nations Population Division (2002)

rağmen devletlerin görmezden gelmesi, yasa dışı kanallar üzerinden hareket edilmesini beraberinde getirmiştir. Küreselleşme aynı zamanda medya üzerinden en fakir köylerde en iyi hayatların izlenmesine, göç rotası bilgilerinin yaygınlaşmasına ve uzun mesafeli ulaşımın daha ulaşılabilir ve ucuz olmasına yol açmıştır.

- **Küreselleşmenin Göçün Karakterini Dönüştürmesi:** İnsanlar daha uzağa giderek etno-kültürel çeşitliliği artırmış, bunun ötesinde tekrarlayan veya bir döngü içerisinde hareketliliği artıran bir model geliştirmiştir. Bu modele göre, Kuzey Afrikalılar Fransa, İtalya ve İspanya'ya göçmen kariyeri geliştirmek üzere gitmesine karşın ne gittiği yerde ne de orijin yerinde sürekli olarak ikamet etmek yerine değişen sürelerde yinelenen geçici kalmalar gerçekleştirmektedir.

- **Ulus-ötesi Toplumlar:** Hareket ve iletişimin kolaylaştığı yeni dönemde insanların sınırların ötesinde istedikleri yaşamı sürdürmeleri ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel bakımdan sürekli sınır ötesi faaliyetlerde ve birden daha fazla ülkede bulunan grupların oluşumuna yol açmıştır. Dolayısıyla devamlı hareketliliğin günlük yaşamın parçası haline gelmesi güçlü bir motivasyon sağlayarak devletler tarafından uygulanan engellerin üstesinden gelmektedir.

- **Ulusal Karşısında Ulus-Ötesi Mantık:** Tüm bu bileşenler ışığında göçün kontrolü çabaları ulusal yaklaşım üzerinden yürütülürken, göçü oluşturan ve sürdüren etmenler ulus-ötesi bir yaklaşım üzerinden varlığını sürdürmektedir. Dolayısıyla hareketin yeni şekilleri ve ulus-ötesi doğası, devletlerin kurallarından çok ulus-ötesi bir yaklaşımı gerektirmektedir.

Dünyadaki göç hareketleri karşılaştırıldığında, 21. Yüzyıl'da ağırlıklı bir rol alacağı değerlendirilen genel eğilimler şu şekilde özetlenmiştir (Castles ve Miller, 1998, s. 9):

- **Göçün küreselleşmesi:** Aynı zaman diliminde daha çok ülkenin göç hareketlerinden etkilenmesi anlamını taşımaktadır. Dahası, çıkış bölgelerinin çeşitliliği artmasıyla birlikte göç alan ülkeler farklı ekonomik, sosyal ve kültürel çevrelerden gelen göçmenlerle ilgilenmek durumunda kalmaktadır.

- **Göçün hızlanması:** Göçün tüm bölgelerde aynı zamanda dozunun artması ifade edilmektedir. Dolayısıyla bu sayısal büyüme hükümetlerin acil tedbir alma ihtiyacını ve politika oluşturmanın güçlüklerini artırmaktadır.

- **Göçün farklılaşması:** Birçok ülkede göçün yalnızca işgücü göçü veya mülteci gibi türlerinin ötesinde tüm türlerinin aynı zamanda bulunması anlatılmaktadır. Bu farklılaşma tek düze ulusal veya uluslararası politikaların oluşturulmasına müsaade etmemektedir.
- **Göçün kadınlaşması:** Kadınların tüm bölgelerde ve tüm göç türlerinde artan bir rolü olduğu gözlemlenmektedir.
- **Göçün siyasallaşması:** İç politikalar, ikili veya bölgesel ilişkiler ve dünya genelindeki devletlerin ulusal güvenlik politikaları artan bir şekilde uluslararası göç olgusundan etkilenmektedir.

20. Yüzyıl'daki küreselleşme sürecinin 19. Yüzyıl'da 1870-1914 yılları arasındaki benzer karakteristiklerle gerçekleştiğini değerlendiren Nayyar (2000, s. 12), iki küreselleşme dönemi arasındaki temel farkın ilk dönemde ülkeler arasında işgücü akışında bir kısıtlama bulunmazken, ikincisinde insanların sınır ötesi hareketlerinin sıkı bir şekilde düzenlendiğini belirtmektedir. Kanıtlanması pek mümkün olmamakla birlikte, küreselleşme sürecinde uluslararası göç (Demeny, 2002; Keeley, 2009; Kahanec ve Zimmermann, 2008; Aleshkovski, 2016) uluslararası ticaret ve yatırımın gerisinde kalmıştır. 20. Yüzyıl'ın son çeyreğinde küreselleşmenin yayılmasının hız kazanması insanların sınır ötesi hareketlerinde bir artışa yol açmamış ve işgücü küreselleşmesi gerçekleşmemiştir. Bunun sebepleri küreselleşme süreciyle ilgili ideoloji, çıkarlar ve kurumlar boyutlarıyla değerlendirildiğinde, birincisi, ideoloji küreselleşmenin entelektüel yönünü oluşturmada olup dünya ekonomisinde verimliliğin, adaletin, büyüme ve gelişmeyi sağlamanın yöntemi olarak görülmektedir. Bu kavramsallaştırmada uluslararası göçün mecburi ve faydalı olmadığı, ticari ve sermaye akışının serbest bırakılmasının işgücü göçünün bir alternatifi olarak kabul edilmesi önerilmiştir.

İkincisi, soyut olmayıp ekonomik, siyasi ve sosyal çıkarları bulunan ideolojinin ekonomik boyutu, endüstrileşmiş ülkelerde yüksek oranda işsizliğin, vasıfsız ya da yarı vasıflı işçilerin ücretlerinde durgunluk ya da düşüşün nedeni malların ithal edilmesi ve sermayenin gelişmekte olan ülkelere kaymasına bağlanmaktadır. Ekonomik boyuta kimi ekonomistler yüksek orandaki işsizliğin teknik ve teknolojik ilerlemelerden kaynaklandığını savunmaktadır. Endüstrileşmiş ülkelerde, göçün artmasıyla hâlihazırdaki nüfusun siyasi hegemonyasını aşındırmasının sosyal birlikteliği ve kültürel dayanışmayı azaltmasından korkulmaktadır. Üçüncüsü, endüstrileşmiş

ülkelerin çıkarlarının kurumsal yapılar ve kurallar vasıtasıyla korunmasını ifade etmektedir. Bu çerçevede ulusal sınırların ticari ve sermaye akışlarında sınırları sorun etmemesi, ancak teknoloji ve işgücünün akışında sınırların katı bir şekilde uygulanması istenmektedir³⁴. 20. Yüzyıl'ın son çeyreğindeki sürecin aksine, 21. Yüzyıl'ın başından itibaren göçmenlerin akışı kontrol edilebilir boyutun üzerine çıkmıştır (Nayyar, 2000, s.13-15).

Bu doğrultuda, AB ve ABD'de işgücü ihtiyacının azalmasıyla birlikte temel sorunlardan birisi olarak değerlendirilen düzensiz göçün azaltılmasına yönelik siyasi ve kamusal baskının etkilerinin göç politikalarında görülmesi mümkündür. Uygulanan politikaların etkisiyle göçün güzergâhının değişmesi ve geniş sınırlara sahip olunması soruna bir süre olumlu etki sağlamasına rağmen kalıcı bir çözüm getirmeyi zorlaştırmaktadır. Sınır güvenlik yönetimi operasyonları ve politikaları çerçevesinde sınır güvenliğine yönelik ağırlık verilen geniş ölçekli yatırımların yanında, göçün temel nedenleriyle mücadele edilmesine ihtiyaç bulunduğu savunulmaktadır. Hükümetlerin sınır ve göç politikaları ilişkisinin iki uç arasında oluşturulduğu görülmektedir. Bir ucunda göç kontrollerinin zayıflatılarak göçmenlerin yasal girişinin önünün açılması ve yasallaştırılma politikalarının benimsenmesi olurken, diğer ucunda sınır kontrollerinin sıkılaştırılarak yüksek seçiciliği temel alan göç politikalarının sürdürülmesi ve ihlallere yönelik katı cezaların getirilmesini içermektedir. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, göç politikaları ile sınır güvenliği yaklaşımı birbiriyle tam anlamıyla örtüşmemektedir (Morehouse ve Blomfield, 2011, s. 2).

1.2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Kuramsal çerçevede çalışmanın inşasında incelenecek boyutların belirlenmesinde disiplinlerarası yaklaşım ile yeni güvenlik yaklaşımları çerçevesinde uluslararası göç ve sınır olguları arasındaki ilişkinin değerlendirildiği güvenikleştirme yaklaşımından faydalanılmıştır. Bu incelemelerin sonucunda politika önerilerinde bulunabilme arayışı çerçevesinde kamu politikaları analizi bağlamında çalışmanın kuramsal dayanağını oluşturan çoklu akımlar kuramı ve politika değerlendirmesine yer verilmiştir. Çalışmanın kuramsal çerçevesinde, uluslararası

³⁴ Göç kanunları, konsolosluk uygulamaları insanların sınır aşan hareketlerini önlerken, Dünya Ticaret Örgütü (WTO) gibi kurumsal yapılar sermayenin ve malların akışının altyapısını oluşturmaktadır.

ilişkiler disiplininde olgunlaşan yeni güvenlik çalışmaları bakış açısının dayandığı kuramlardan güvenlikleştirme (Buzan vd. 1998) yaklaşımına yer verilmiştir. Bu yaklaşım temelinde, güvenliğin değişen ve çeşitlenen yeni doğasına bakış ve düzensiz göçün birçok aktör tarafından bir güvenlik sorunu olarak algılanması incelenmiştir. Çalışma gerçekleştirilirken nasıl bir yöntem izleneceğinin belirlenmesinde disiplinlerarası yaklaşım (Newman, 2003, 2006a, 2006b) ve Payan'ın (2014) tipolojisi kuramsal dayanak olarak tercih edilmiştir. Bunun yanında, kamu politikaları analizi çerçevesinde göçün güvenlikleştirilmesinin kamu politikalarına etkisinin incelenmesinde çoklu akımlar kuramı (Kingdon, 1984) ve politika önerilerinde bulunabilmek için politikanın değerlendirilmesi yaklaşımlarına başvurulmuştur.

1.2.1. Güvenlikleştirme Yaklaşımı

Geleneksel güvenlik algısını daha geniş bir gündeme hitap edecek yeni bir çerçevede ele alan Buzan, Waever ve De Wilde (1998), çalışmalarında güvenlik gündeminin birçok farklı tip tehdidi barındırması amacıyla, güvenlik çalışmalarının başka alanlardaki gelişmeleri yalnızca savaş ve güç ile ilişkili olduğunda değerlendirmesi yaklaşımından vazgeçmiştir. Güvenlik çalışmalarında, konu edilen aktörlere yönelik tehditlerin keşfedilmesi ile askeri veya askeri olmayan bu tehditlerin güvenlikleştirilmesi daha radikal bir görüşün benimsendiğini göstermektedir. Geleneksel güvenlik yaklaşımı savunucularının entelektüel bakımdan uygun bulmamalarına karşın, askeri merkezli düşünmenin değişen yeni güvenlik doğasını tanımlamada yeterli olmadığı kabul edilmiş, güvenliğin epistemolojisinin keşfedilerek güvenlik ve güvenlikleştirmenin politik bakış açısından ayrı değerlendirilmesine ihtiyaç duyulmuştur.

Herhangi bir tehdit veya sorunun taşıdığı anlamdan daha fazlasını ifade eden güvenliğin kuramsallaştırılmasında, tehditler ve hassasiyetlerin askeri veya askeri olmayan birçok farklı alanda gelişebileceği, belirtilen ölçütlere uymasının güvenliğin konusu olması için yeterli olacağı ve böylece yalnızca politik eksenli bakışın aşılabacağı kabul edilmektedir. Bir aktöre yönelik varoluşsal tehditlerin güvenlikleştirici aktör tarafından kabullerin ötesinde tedbirler alınarak askeri ve politik tartışmaların yanında etkileşimin boyutuna göre ekonomik, toplumsal ve çevresel tartışmalar çerçevesinde incelenmesi önerilmektedir. Bu kapsamda, askeri sektörün zorlayıcı güç ilişkileri, politik sektörün otorite, yönetme ve tanıma, ekonomik sektörün ticaret,

üretim ve finans, toplumsal sektörün ortak kimlik ve çevresel sektörün insan aktivitesi ve dünya biyosferi arasındaki ilişkiyi konu aldığı değerlendirilmektedir (1998, s. 4-8).

Toplumsal sektörde, sistemlere kimlik örnekleri üzerinden bakıldığı ve kültürel bağımsızlığın sürmesinin arzu edildiği kabul edilmektedir. Başka bir ifadeyle, toplumsal güvenlik kaygıları geleneksel dilin, kültürün, dinsel ve ulusal kimlik ile göreneğin devamlılığı ve beklenen düzeyde gelişimi ile ilgilenmektedir. Toplum, kimlik, toplulukların kendini algılama veya tanımlama biçimi ve bireylerin kendilerini topluluğun bir üyesi olarak görmesiyle ilgili bir kavramdır. Toplumsal güvensizlik ise çeşidi fark etmeksizin her toplumun bir gelişmeyi ya da ihtimali kendi topluluğunun varlığına tehdit oluşturduğuna ikna olduğu durumlarda ortaya çıkmaktadır. Farklı dönemler ve bölgelerde farklı aktörler tarafından oluşturulan toplumsal güvenlik gündeminde en yaygın tartışmalar göç, komşu ülkelerin veya 'öteki' tanımındakilerin kültürel etkisi ve daha geniş bir kimlik tanımı oluşması çerçevesinde gerçekleşmektedir.

Toplumun oluşan tehditlere verdiği cevaplardan ilki, topluluğun kendisi tarafından belirli faaliyetlere girişilmesi ya da tartışmanın politik (muhtemelen askeri) sektöre taşınarak ulusal aktör olan devletin gündemine girmesini sağlamaktır. Örneğin, devlet düzeyinde göç tehdidine karşı yasal düzenlemeler ve sınır kontrolleri vasıtasıyla bir yöntem izlenmesi beklenmektedir. Devlet odaklı uygulamaların zamanla politik sektörle birleşmesi toplumsal analizi zorlaştırmaktadır. İkincisi, bazı durumlarda toplumlar kimliklerine karşı gelişen tehditlerin üstesinden devlet dışı yöntemlerle gelmeye çalışmaktadır. Örneğin, azınlıklar kendi devletlerinden ayrılmak istememesine rağmen farklı bir kültür olarak ayakta kalmaya yönelik stratejiler geliştirebilirler (Buzan vd., 1998, s. 119-121).

Ulus-ötesi toplum ve politikaların gelişmesi birçok aktör için faydalı bir süreç olmakla birlikte, bu durum içinde bulunan dönemin şartlarına göre değişiklik göstermektedir. 21. Yüzyıl'da sıklıkla çeşitli çatışma türlerinden etkilenen uluslararası göç, aynı zamanda bir çatışma nedenini oluşturmaktadır. 20. Yüzyıl'ın sonlarında gerçekleşen uluslararası göçlerin görülen en belirgin ayırt edici niteliği ulusal ve bölgesel güvenlik tartışmalarında göze çarpması olmuştur. Soğuk Savaş (1945-1989) sonrası yeni güvenlik gündemi göç ağırlıklı tartışmalar çerçevesinde şekillenmiştir. Göçün güvenlikleştirilmesi yaklaşımının temeli 11 Eylül 2001 (9/11) tarihinde ABD Dünya Ticaret Merkezi'ne gerçekleştirilen terör saldırılarına dayanmaktadır. Terör

saldırılarının ardından ABD ulusal güvenliğine somut bir tehdit oluştuğu, Kuzey Amerika ve Avrupa’da kaygı, korku ve emniyette olmama hissinin ortaya çıktığı değerlendirilmektedir. Toplumların jeopolitik yaklaşımlarının öne çıktığı bu süreçte, oluşan güvensiz yaşam ortamına göçmenlerin neden olduğu ve katı tedbirlerin alınmasına ihtiyaç bulunduğu benimsenmiştir. Bu süreçte sınırlarda bir arada bulunan jeopolitika ve biyosiyasal yaklaşımları dışarıdan gelenlerin yeni yasalar, politikalar ve sınır uygulamaları çerçevesinde yönetimi ile birbirine yaklaşmıştır (Hyndman, 2012, s. 246).

Uluslararası göç, sınır güvenliği ve insan haklarının evrensel değerleri arasındaki ilişki bağlamında incelendiğinde, insanların göç etmesiyle oluşan hareketliliğin göçmenler açısından bir hak olarak değerlendirilmesine yönelik farklı görüşlerin bir arada aktarıldığı görülmektedir. Uluslararası göç, dünya adaleti, sosyal birlik, ekonomik zenginlik, güvenlik ve sınırların yönetişimi boyutlarıyla değerlendirilmiştir. Göç, 21. Yüzyıl’daki göç politikalarında yasaklayıcı bir tutumla bir sorun ve tehdit olarak kabul edilmiştir. Güvenlik ve terör ilişkili kaygıların bu eğilimi daha ileri taşıyarak odağı sınırlara çekmesinden sonra, düzensiz göçmenlerin sınırlardan kolayca geçilebildiğini gösteren bir olgu haline geldiği ve kontrol altına alınması ihtiyacının bulunduğu görüşü egemen olmuştur. Bu kapsamda göçün kontrol edilmesi veya yönetilmesi güncel bir politika alanı haline dönüşerek ulusal aktörlerin politika gündemine girmiştir. Dolayısıyla sınırlar ile göçün yönetimini birbiriyle doğrudan ilişkili süreçler olarak belirginleşmiştir. Uygulanan politikaların sığınma prensibine olumsuz etkileri bağlamında bakıldığında, yasal göç kanallarının kapalı olmasından ötürü ekonomik göçmenlerin kendilerini mülteci veya sığınmacı olarak tanıtmaları tüm mülteciler üzerinde şüphe oluşmasına, önleyici tedbirlerin artmasına ve bu durumun kendi içerisinde bir döngü oluşturmasına yol açmıştır. Ekonomik göçmenler ve mülteciler arasındaki belirsizliği gidermenin uzun sürmesi ve göç akışını kontrol etme ihtiyacı nedeniyle güzergâhta uygulanan tedbirler mültecilerin haklarına erişim süresini olumsuz yönde etkilemektedir (Pecoud ve Guchteneiere, 2006, s. 72).

Uluslararası göçün oluşturabileceği tahribatı engellemek amacıyla uygulamada bazı alternatif yöntemlere başvurulmaktadır. Soğuk Savaş (1945-1989) sonrasında mülteci nüfusuna büyük güçlerin ekonomik destek ve yardımının yeterli olmadığı yeni dönemde egemen uluslararası sınırlarda insani müdahalelerin artmasıyla muhtemel mülteci olabilecek grupların kendi

bölgelerinde güvenliklerinin alınması gündeme gelmektedir. BMMYK'nın 'Sınır-Ötesi Operasyon' (Kirkby vd. 1997) raporunda Somali'den Kenya'ya mülteci akışını önlemek ve Kenya'dakilerin ise geri dönüşünü teşvik etmek amacıyla oluşturulan 'önleyici bölge' deneyimi bu tür yöntemlerden istenen verimin alınmadığını göstermektedir. Kamplar ve BM güvenli alanlarından oluşan güvenli bölgelerin sorunun tecrit edilerek jeopolitik değerlendirmeler kapsamında işe yaradığı düşünülmese de rağmen bu uygulamanın soruna çözüm getirme çerçevesinde beklenen etkiyi yaratmadığı görülmektedir. Bu kapsamda mültecilerin ve yerinden edilen insanların, jeopolitik çatışmaların pasif bir göstergesi olmasının ötesinde dünyanın birçok yerinde siyasi istikrarın, adaletin ve düzenin insani barometresi olduğu kabul edilmektedir (Hyndman, 2000, s. 151).

Göç olgusu üzerinden sınırların yönetimine yönelik postmodern yaklaşıma yakın görüşleri bulunan Pecoud ve Guchteneiere (2006, s. 69), öncelikle güvenlikçi bir bakış açısıyla mevcut durumu tespit ettikten sonra 21. Yüzyıl'daki göçmen politikalarının ortak özelliğinin göçmenleri engelleyici bir niteliğe sahip oldukları olduğunu belirtmektedir. Bu bakış çerçevesinde birinci olarak Batı ülkelerinin komşuları ile arasındaki sınırların sağlamlaştırılıp tahkim edildiğine ve modern denetim metotlarının uygulamaya geçirildiğine vurgu yapılmaktadır. Örneğin, ABD-Meksika sınırında duvarların inşasının yanında, sınır hattında sayısı artırılan kamu görevlileri, yüksek teknolojili sistemlerden oluşan aydınlatma sistemleri, tel örgüler, vücut ısı ve harekete duyarlı sistemler, video gözetleme vb. yöntemler kullanılmaktadır. İkincisi, sınırlardaki dış kontrollerin düzensiz göçmenlerin sınırdan geçmesinden sonraki iç kontrol boyutuyla desteklenmesidir. Bu doğrultuda göçmenlerin çalışmaları, sosyal ve sağlık hizmetlerine ulaşabilmeleri, geçerli belgeleri bulunmayanların tespit edilip sınır dışı edilmeleri gibi yeni ihtiyaçlar ortaya çıkmıştır. Üçüncüsü göçmenlerin kontrolünün ülkeler arasındaki iş birliğine dayanması, sınırların coğrafik konumunun ötesinde düzensiz göçmenlerin akışının önlenmesi, engellenmesi ve sınır dışı edilenlerin ilgili ülkeler tarafından geri kabul edilmesini içermektedir. Örneğin, Meksika veya Fas gibi geçiş ülkelerinin sınırlarının güvenliğini alıp bir tampon bölge oluşturarak Latin Amerika ve Sahra Altı Afrika'dan gelen göçü tutması beklenmektedir.

IOM (2003) raporuna göre, 2002 yılında bile göç kanunlarının uygulanması ve mülteci taleplerinin değerlendirilmesinde ABD, Kanada, Almanya, Hollanda ve İngiltere'nin yıl

içerisinde toplam 17,450 milyar dolar harcaması göç politikalarının uygulama maliyetinin yüksek olduğunu göstermektedir. Bu maliyetlerin sınırların güvenliğinin alınması ve kontrol edilmesinin ötesinde izinlerin verilmesi, yargılama, alıkoyma, tutuklama, belgesi olmayanları sınır dışı etme, iş yerlerini denetleme, göçmen işçilere kısıtlamalar getirme, mültecilerin taleplerini değerlendirme ve belgesi olmayanları arama maliyetlerini de içerdiği belirtilmektedir. Bu boyutlar göz önüne alındığında, göçün yalnızca sınırlarda güvenlik politikalarıyla yönetilmesinin etkili olmayacağı değerlendirilmektedir. Uluslararası siyasal sosyoloji yaklaşımına (Bigo, 2002, 65-66; Bigo ve Walker, 2007) göre, ulusal aktörler göçün güvenlikleştirilmesinin karşısındaki eleştirilere kapalı olmakta, siyasi aktörler, medya ve güvenlik profesyonelleri göçmenler ile suç ve işsizlik arasında bir ilişki oluşturmaktadır. Buna karşın, güvenlikleştirmeye eleştirel bir yaklaşım çerçevesinde güvenlik(siz)leştirme yaklaşımı ile bir aktör için güvenliğin sağlanmasına yönelik davranışlar veya faaliyetlerin başka bir aktör için daha güvenliksiz dışsal etkilere neden olduğu vurgulanmaktadır.

Bu tez çalışmasının sınırlılıkları çerçevesinde güvenlikleştirme yaklaşımı çerçevesinde toplumsal güvenliğe yönelik tehditler içerisinden düzensiz göçün üzerinde durulmaktadır. Dolayısıyla sınırların incelenmesi göçün güvenlikleştirilmesi yaklaşımı bağlamında değerlendirilmektedir. Göçün toplumsal güvenliğe tehdidine karşın ulusal aktör olan devlet düzeyinde verilen yanıtlar tez çalışmasının ana konusunu oluşturmaktadır. Güvenlik tehdidi boyutunun ve ilgili aktörlerin belirlenmesinden sonraki süreçte düzensiz göçün yönetilmesi sınır güvenliğinin yönetimi bağlamında konu edilmektedir. Bu noktada sınır güvenliği yönetiminin nasıl inceleneceği konusu bir sorun olarak belirlemiştir. Bu kapsamda Newman (2003, 2006a, 2006b) ve Payan'ın (2014) çalışmaları incelemenin gerçekleştirilmesine ışık tutmaktadır.

1.2.2. Disiplinlerarası Yaklaşım

21. Yüzyıl'da değeri kalıplaşmış kabullerin ötesine geçen sınır çalışmalarının içerisine geleneksel akademik disiplinlerin yanı sıra coğrafyacılar, sosyologlar, antropologlar, tarihçiler, sosyologlar, ekonomistler ve siyaset bilimcilerinin dâhil edilmesinin sınır yazınına yeni bakış getireceği ve katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir. Bir sınırı oluşturan boyutlar bir disiplinin

terminolojisine veya semantiğine göre disiplinler arasında birbiriyle örtüşmeyebilir. Bununla birlikte, farklı disiplinlerin katılımıyla disiplinlerarası bir çalışma alanı haline gelmesi kamu politikalarına ve sınır çalışmalarına anlamlı bir katkı sağlayabilecektir. 21. Yüzyıl'ın ilk çeyreğinde bir Rönesans dönemine giren sınır çalışmaları coğrafyacıların, sosyologların, siyaset bilimcilerin, antropologların, uluslararası alanda çalışan avukatların ve gelişmekte olan diğer çok disiplinli yapıların ilgi sahasına girmiştir.

Küreselleşmenin öne sürdüğü coğrafi olmayan sınırların kaldırılması şeklindeki söylem farklı disiplinlerden akademisyenlerin bir araya getirilerek disiplinlerinin sınırlarının aşılmasına ve sınır olgusunun anlaşılabilmesine dair ortak bir dil geliştirilmesi çabasına zemin hazırlamıştır. Ortak çalışmalarda ise tüm sınırlar için geçerli bir ortak terminoloji kullanılamamış ve çeşitli sınır çalışmacıları topluluğuna hitap eden bir kuramın geliştirilmesine yaklaşamamıştır. Başka bir ifadeyle, sınır çalışmalarına dair tek başına açıklayıcı çerçeveye sahip bir kuram henüz bulunmamaktadır. Buna rağmen, sınır uygulayıcılarının farklı disiplinlerden alıp zenginleştirerek kullandığı ortak terminolojilerin sınır çalışmalarının gelişimine katkı sağlayacağı, sınırların oluşumu ve istikrarının anlaşılmasına yardımcı olacağı değerlendirilmektedir (Newman, 2006a, s. 1-3).

Bu disiplinlerin farklı bakış açılarına sahip olmaları sınırlardaki sorunlara yönelik farklı yaklaşımları beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte disiplinlerarası yaklaşım eleştirel bir bakış açısıyla incelendiğinde, disiplinlerin birbirleri ile kaynaştırılarak bir çalışma alanı oluşturulması düşüncesinin farklı disiplinlerin sağlayabileceği katkıları azaltacağı yönünde bir değerlendirme de ortaya konulabilir. Sınır çalışmalarında aşama kaydedebilmek üzere ortak bir dil oluşturulabilmesi için coğrafyacıların, siyaset bilimcilerin ve ilgili diğer disiplinlerin sınırların *ülkesel* inşalarına ihtiyaç duyulmadığı yaklaşımına karşın, sosyologların, antropologların ve küreselleşme ağı kuramı savunucularının *ülkesel* olgunun bir gerçek olduğunu ve çeşitli mekânsal seviyelerde toplumsal örgütlenme ve düzenin büyük bir göstergesi olarak süreceğini benimsediği belirtilmektedir (Green, 2014, s. 32).

Sınır çalışmalarının odaklandığı boyutların zaman içerisinde farklılaşması, disiplinin sınırlarını belirleyecek bir kuram oluşumu ile politik ve idari sınırların kabul görmüş sistemlerini çeşitli boyutlardan birleştirme ve çalışmaların dönüşümünü açıklama bakımından yol göstermektedir.

Sınır çalışmalarında, her disiplinin kendi öncelikleri ve amaçları bulunması nedeniyle ortak terminoloji ve söylem oluşturulması bile tartışmalara neden olmaktadır. Sınır çalışmalarının tüm boyutlarını kapsayacak yeni bir disiplinlerarası kuramın oluşturulması zor bir süreç olmakla birlikte, bu sorunlar disiplinler arasındaki farklılıkları aşmaya çalışacak yeni kuramsal çalışmaların ortaya çıkmasını engellemeyecektir (Kolossoy, 2005, s. 607).

Çeşitli sınır tiplerini ve deneyimlerini içeren bir sınır kuramı oluşturulmasının mümkün olup olmadığını inceleyen Newman (2003), farklı disiplinler³⁵ arasında ortak bir dilin üretilmesinin tek yolunun değişen sınır olgusunu anlamaya yönelik genelleşmiş açıklayıcı model olarak kullanılabilir ortak kuramsal inşalar dizisi ile olabileceği görüşünü taşımaktadır. Başka bir ifadeyle, Newman (2003) 21. Yüzyıl'ın mekânsal ortamında sınırların nasıl yeniden tanımlanabileceği incelenmiştir. Daha önceki analitik çerçeve oluşturma girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanması ile sınır çalışmalarının coğrafî ve mekânsal ölçeklerin her ikisinde olmak üzere çeşitli olması göz önüne alınarak coğrafiden kültürele ve somut görünebilenlerden algılanana kadar sınır tipleri düşünüldüğünde tamamını kapsayacak bir açıklayıcı değişken dizisinin oluşturulmasının mümkün olmadığı değerlendirilmektedir.

Bu çabanın yerine sınır çalışmalarının çok disiplinli doğasının öne çıkarılarak farklı disiplinlerden kuramcılarının ve uygulayıcılarının bir araya getirilmesi, fikir alışverişinde bulunulması, sınır olgusunun anlaşılmasına dair birbirlerini tamamlamaları ve gelecekteki araştırma ve uygulamalar için ufkun genişletilmesi sağlanmalıdır. Sınır çalışmalarının disiplinlerarası yapısını değerlendiren Newman'a (2006b) göre, sosyologlar coğrafyacıların fiziki ayırım çizgilerinin oluşturulmasına ve görünüşüne odaklanmasını, birçok coğrafyacı ise sosyologların soyut, manevi, kimlik söyleminin parçası değerlendirilen sınır yönetimi kavramına odaklanmasını anlayamamaktadır. Coğrafyacıların, sosyologların ve siyaset bilimcilerin sınır çalışmaları incelendiğinde, kendi disiplinleri içerisinde kalarak sınırlarını aşamadıkları görülmektedir.

³⁵ Coğrafyacılar, siyaset bilimciler, antropologlar, sosyologlar, ekonomistler vd.

1.2.3. Payan'ın Tipolojisi

Payan (2014) sınır çalışmalarının kuramsallaştırılması amacıyla sınırlar veya sınır bölgeleri olgusunun doğası yerine metotlarına odaklanılırsa yazının gelişmesine daha fazla katkı sağlayacağını belirtmektedir. İnsan bilgisine dayalı tüm alanlarda kuramsallaştırmanın hem açıklama hem de öngörmek için gerekli olmasıyla birlikte, kuramın inşası esnasında gerçeklik bakımından titiz çalışmaların yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Sınırlara dönük kuramsallaştırma çabaları şaşırtıcı düzeyde farklı bakış açılarını ortaya çıkarmıştır. Sınır çalışmalarında kuramsallaştırmanın iyi örneklerinden yeni bir çığır açabilecek olanların gelişiminin yavaş olması nedeniyle açıklayıcı ve önceden tahmine yardımcı olacak kuramların oluşumu sınır çalışmalarındaki görgül bilginin gelişiminin oldukça gerisinde kalmıştır. Başka bir ifadeyle, son kırk yıllık süreç içerisinde dünya genelinde sınırlar ve sınır bölgeleri ile ilgili veriye dayalı birçok düzeyde bilgi üretilmesine rağmen az sayıda uzun ömürlü kurama ulaşılmıştır. Dünya genelinde sınırla ilgili akademik çalışmaları bir araya getiren Sınır Çalışmaları Derneği (ABS³⁶), Sınır Geçiş Bölgeleri (BRIT³⁷) ve EUBORDERSCAPES Projesi farklı disiplinlerin bakış açıları ve çeşitli teknikler ile yürütülen çalışmaları paylaşmasına rağmen çalışmalarının büyük bir bölümünü durum çalışmaları oluşturmaktadır.

Payan (2014) Kuzey Amerika sınırlarındaki akademik deneyimlerin değerlendirilmesinden yola çıkarak tipolojiler gibi metodolojik araçların sınır çalışmalarının kuramsallaştırılmasındaki katkısını incelemiştir. Sınır çalışmalarının tümevarım ya da tümdengelim olması fark etmeksizin değişkenlerin sınıflandırılmasının belirli bir sınırı anlamaya yardımcı olabileceği, sonrasında hipotez olarak kabul edilebileceği ve ilişkileri yansıtabileceği değerlendirilmektedir. Bu çerçevede önceliğin değişkenleri sınıflandırmak olduğundan yola çıkılarak Payan'ın bu çalışmasında bir sınırı etkileyebilecek tüm değişkenlerin şu şekilde sınıflandırılabilmesi önerilmektedir:

³⁶ Association of Borderlands Studies, <https://www.google.com/search?client=safari&rls=en&q=Association+of+borderland+studies&ie=UTF-8&oe=UTF-8> (Erişim Tarihi: 13.02.2021).

³⁷ Borders Regions in Transition, <http://www.unige.ch/sciences-societe/geo/britXI/organisation.html> (Erişim Tarihi: 13.02.2021)

- Tarihsel Birikim
- Kültürel Bağlar
- Kaynaklar Üzerinde Hak İddia Etme
- Demografik Eğilimler
- Kurumsallaşma Seviyesi
- Ekonomik Gelişme Boşlukları
- İç Çevre
- Küresel Bağlam
- Teknolojik Farklılıklar

Sınırın oluşumunu ifade eden tarihsel birikim, esasında hiçbir sınırın tarihi ve gelişimi hakkında bilgi sahibi olmadan anlaşılamamaktadır. İnşa edilmiş değil, kara parçası üzerinde uzlaşıya varılan durumun işaretlenmesi olarak yorumlanan sınırların durumu ile ilgili tarafların talepleri veya tartışmaları açıktan ifade edilenler çözüldükten uzun zaman sonra bile varlığını sürdürmektedir. Alsas-Loren, Polonya-Almanya, Kuzey-Güney Kore, Hindistan-Pakistan veya Japon-Rus sınırları gibi birçok sınır tartışmalı tarihi birikimlerin bir ürünüdür. Çözülmemiş tarihsel değişkenler ise ilgili sınırın yabancılaşmış olmasına neden olmaktadır. ABD-Kanada ve ABD-Meksika sınırları incelendiğinde, Amerika-Meksika sınırında diğerlerinden daha az bağımlılığın veya mevcut durumdan memnuniyetin bulunduğu değerlendirilmektedir. Esasında Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması'ndan³⁸ (1994) sonra bile ABD-Meksika sınırı Amerikalı siyasetçiler ve sosyal gruplar tarafından bir sorun alanı olarak kabul edilmiştir. Yani ekonomik değişkenler ve ticaretin birleşmesi düzeyinden farklı olarak tarihsel birikim nedeniyle sınır konusu karmaşıklığını korumaktadır.

Sınırların karmaşık bir alt kümesini oluşturan kültürel bağlar ve sınır söylemlerinde kültürel değişkenler göz ardı edilemeyecek bir boyutu oluşturmaktadır. Belirgin kültürel farklılıkları barındıran sınırların daha karmaşık ve daha zor bütünleştikleri belirtilmektedir. 21. Yüzyıl'ın kültürünün siyasi doğasını konu edinen kültürel çalışmalar kültürün oluşumunu irdelemekte, mücadele ve iş birliğini sağlayan özelliklerini ve gücünü tanımlamaktadır. Ayrıca, sınır

³⁸ NAFTA

çalışmaları gibi çok disiplinli bir doğaya sahip kültür boyutu dil, din, güç ve diğer belirleyici değişkenleri içeren karmaşık bir olgudur. Kültür, içinde birlikteliği, bağlantı ve iletişimin kolaylığını, sadakati, çatışmayı, mücadeleyi ve güvensizliği barındırmaktadır. Dolayısıyla kültür güç katarak iş birliğinin sağlanmasına katkıda bulunabildiği kadar, tam tersi etki oluşturarak iş birliği oluşmamasına da yol açabilmektedir.

Bu yaklaşımdan yola çıkarak ulusal aktörlerin alışkanlıkları (*habitus*) ve sahasının (*field*) sınır bölgelerinde yaşayanlardan oldukça farklı olduğu (Bigo, 2002; Bigo ve Walker, 2007) ve sınır bölgelerinde yaşayanların sosyolojik yapısını incelemeye konunun tüm boyutlarını kavramak bakımından ihtiyaç bulunduğu anlaşılmıştır. Bu düşünceyle Martinez'in (1994) üç boyutlu sınıflandırmasının çalışmanın kültürel bağlar bölümünün incelenmesinde yol gösterici olabileceği değerlendirilerek sosyolojik bölümdeki inceleme bu çerçevede gerçekleştirilmiştir. İlk olarak, siyasi ve kültürel etkileşimleri göz önüne alarak sınır ilişkilerinin yabancılaştırılmış³⁹ sınırlar, bir arada bulunan sınırlar, bağımlı sınırlar ve bütünleşik sınırlar olmak üzere dört tipolojiden birine uygunluğu incelenmiştir. İkincisi, sınır bölgelerindeki toplumun incelenmesi ulusal ve ulus-ötesi sınır insanları olmak üzere iki boyutta ele alınmıştır. Üçüncüsü ise, sınır bölgesini çevreleyen boyutların ele alınması kapsamında ulus-ötesilik⁴⁰, etnik temelli tartışmalar ve uyum, ayrılık/ötekilik⁴¹ ve uluslararası tartışmalar ve uyum olmak üzere bir inceleme gerçekleştirilmiştir. Martinez'in (1994) üçlü sınıflandırması disiplinlerarası doğasıyla zaten karmaşık olan sınır çalışmalarında kuramsal çerçeveyi daha da karmaşık hale getirmemesi ve daha etkili olması amacıyla kültürel bağlar bölümünde açıklanmıştır.

Belirli durumlarda aynı kültürel özellikleri paylaşan insanların da mücadele içerisine girebildikleri görülmektedir. Bu mücadelelerin bazılarının kaynak temelli tartışmalar olduğu anlaşılmaktadır. Su, değerli mineraller ve bereketli arazi gibi kaynakların sınırlar arasında çeşitli tartışmalara veya iş birliğine zemin hazırladığı değerlendirilmektedir. Kuzey Amerika'da hem ABD-Meksika hem de ABD-Kanada sınırında geçmişte kaynak temelli tartışmalar

³⁹ Sırasıyla *alienated, coexistent, interdependent, integrated*

⁴⁰ *transnationalism*

⁴¹ *separateness/otherness*

olmuştur. Ancak bu tartışmalar Uluslararası Sınır ve Su Komisyonu⁴² (ABD-Meksika) ve Uluslararası Sınır Komisyonu⁴³ (ABD-Kanada) gibi oluşturulan sınırlar arası kuruluşlar aracılığıyla çözülmüştür.

İnsan nüfusu eğilimlerini araştırmaya odaklanan ve zaman ile mekâna göre değişen demografinin göç merkezli çalışmalar bağlamında sınır çalışmalarıyla ilişkisi bulunmaktadır. Göçün sınırlar arasında tartışmalı bir konumu bulunmakta olup Meksika ve Latin Amerikalıların ABD'ye, Araplar ve Türklerin Avrupa'ya geçişi gibi sınırların karakteristiğinde belirleyici bir rolü vardır. Göçü denetim altına almaya yönelik kamuoyu talepleri insanların hareketlerine yönelik düzenlemelere, fiziki ve belge anlamında daha fazla engelin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Esasında sınır kontrolleriyle çatışan insan hareketliliği ve arkasındaki hesaplar sınırlarda gergin durumlara yol açmaktadır.

Ekonomik gelişme boşlukları, sınırların iki tarafındaki insanların yönü ve akışından anlaşılmaktadır. Bu boşluklar yalnızca işgücü ve sermaye akışını açıklamanın ötesinde sınır rejimi veya güvenlik tedbirlerini önemsemeyen insanların yasal ve yasa dışı akışlarını ifade etmektedir. Avrupa'daki yüksek refah seviyesinin Afrika ve Arap göç dalgalarını çekmesindeki rolü örnek gösterilebilir. Başka bir örnek olarak, ABD-Meksika sınırını iki ülke arasındaki gelişme farklılıklarını içeren gelişmiş (ABD) ve gelişmekte olan (Meksika) olgularından ayrı düşünmek eksik bir değerlendirmeye neden olacaktır.

Kurumsallaşma düzeyi kapsamında ulus devletlerin ortaya çıkmasından itibaren geçen zamanda merkezi hükümetlerin merkezden uzak alanları yönetme kabiliyeti teknolojik ilerlemelerin de katkısıyla artmıştır. Birbiriyle iletişime geçme arayışında olan hükümetlerin temsilcileri resmi etkileşim ve iletişim kanalları ihtiyacını artırmıştır. Bu nedenle ulusal aktörler iş birliği ve dahası sınır politikaları üzerinde sıkı kontrolü sağlama amacıyla sorumlulukları birbirinden farklılaşan kurumlar oluşturmuştur. Bugünün sınırlarını şekillendiren en önemli boyutlardan olan kurumsallaşma düzeyi uluslararası düzeyde olası tartışmaların düzeltilmesi veya iş birliğinin artırılmasında da rol oynamaktadır. Ayrıca, iç kamuoyu tarafından sıkça siyasi

⁴² *International Boundary and Water Commission*

⁴³ *International Boundary Commission*

söylemlere konu olan sınırların fırsatçı siyasetçiler tarafından ucuz siyasi kazanımlar elde etmek amacıyla kullanıldığı bilinmektedir. Dolayısıyla iç politikalar bağlamından ayrı çalışılmaması gereken sınırlar, içerideki güç tartışması dinamikleriyle yakından ilişkilidir. Sınırı geçmeyi başaranlar, yerel kazanımların kaybedilmesinin sorumluluğunun yüklenmesi bakımından kolay lokma niteliğindedir.

Sınır kuramı oluştururken göz ardı edilecek bir konu olmayan küresel bağlam, ticaret, yatırım, güvenlik ve savaş gibi çeşitli değişkenleri içermekle birlikte, 21. Yüzyıl'da sınırların şekillendirilmesinde güçleri kavramada en geniş kaynak değişkenini oluşturmaktadır. Oyunun kurallarını değiştiren 9/11 terör saldırıları, dünya genelinde sınırların iklimini ve kültürünü yeniden şekillendirmiştir. Bu yeni güvensizlik döneminde sınır teşkilatları ve uygulamaları artırılmış ve sınırlarda 'uyanık olma' dönemi gelişmiştir. Savaş ve çatışma çalışmalarında sıkça yer alan teknolojik farklılıklara ise sınır çalışmalarında 21. Yüzyıl'a kadar genellikle fazla yer verilmemiştir. Bunun nedeni çok disiplinli bir yapıya sahip sınır çalışmalarının içerisinde sınırın karakteri ve doğasının şekillenmesindeki tüm etkili boyutlara yer verildiğine dair inanış olmuştur. Bununla birlikte, ABD-Meksika sınırında teknolojinin kendi başarısını ispatladığından yola çıkarak, teknolojik farklılıkların 21. Yüzyıl'da sınırların doğasını etkileyebileceği görülmektedir (Payan, 2014, s. 10-15).

Payan'ın (2014) çalışmasına göre, sınır çalışmalarının kuramsallaştırılarak açıklayıcı ve öngörülü modeller oluşturulması veya politika önerilerinde bulunulması amacıyla alanda metodolojik yaklaşımlar ve tekniklerde daha derin diyaloga ihtiyaç duyulmaktadır. Sınır çalışmalarında metod merkezli diyalog, öncelikle karşılaştırmalı durumlar arası çalışmaların yapılması ve mevcut çalışmaların ötesine geçilmesi için değişken sınıflarına odaklanılmasını gerektirmektedir. Oluşturulan kuramlar ise kontrollü ve faydalı karşılaştırmalarla kuramı düzeltmek için farklı coğrafi alanlarda test edilmelidir. Bu çerçevede, güçlü ve kapsamlı kuramların ötesinde dünya genelinde çeşitli sınırların koşullarını açıklayabilecek ölçüde güçlü bir kurama ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kuramlarda kesişen değişkenler olaylar, aktörler ve politikalar arasında nedensel ilişkiyi anlamaya yardımcı olabilecektir. Bunun yanında, sınırların karmaşık doğası göz önüne alınarak değişkenler dizisinin bir sınırın doğasını ve karakterini tam anlamıyla açıklaması beklenmemelidir. Daha doğrusu, bu değişken dizileri birlikte düşünülmeli ve test etmeye yönelik hipotezler oluşturmak amacıyla dikkatlice görgül veri toplanmasına

öncelik verilmelidir. Tipolojik kuram, bağımsız değişkenleri ve sınırlar üzerindeki etkisini ayırt etmek amacıyla güvenilir nedensel mekanizmalar kurulmasına yardımcı olacaktır.

1.2.4. Çoklu Akımlar Yaklaşımı⁴⁴

Kingdon'a (1984, s. 196) göre, politikalara karar verilmesi öncesinde gündem veya ajanda oluşturma ve alternatif belirleme olmak üzere iki büyük süreç işlemektedir. Herhangi bir zamanda yetkililerin odaklandığı özneler listesi olarak hükümet gündeminin, gündem oluşturma sürecinde odaklanılacak özneler grubunu sınırlandırarak gerçekten odaklanılabilecek bir liste oluşturduğu değerlendirilmektedir. Alternatif belirleme süreci ise muhtemel alternatifler grubu içerisinde seçim yapılarak alternatiflerin sınırlandırılmasını ifade etmektedir. Gündem ve alternatifler arasındaki bu ayrımın analitik açıdan faydalı olduğu kabul edilmektedir. Paydaşların uygulamada genellikle bir süreçte uzmanlaştığı göz önüne alınarak akademisyenlerin siyasetçilerden daha fazla politika oluşturulması sürecinin içerisinde olduğu, partilerin ise detaylı önerileri tasarlamak yerine siyasetle daha ilgili olduğu görülmektedir.

Bu tez çalışmasının kuramsal bakımdan kamu politikaları analizi çerçevesinde temelinde yer alan çoklu akımlar kuramı, sorunların gündeme girmesinin ve ABD örneğinde olduğu gibi politikacılar tarafından politikaların oluşturulması dinamiklerinin açıklanma girişimi olarak kabul edilmektedir. Politika süreci kuramı olduğu da ifade edilen bu kuram, politika sürecinin hem karar öncesi hem de karar safhalarına kuramsal bir açıklama önermektedir. Çoklu akımlar kuramı tartışmaların ve politika çözümlerinin sorunlar, politikalar ve politikacılar olmak üzere üç akım bağlamında karmaşık bir süreç içerisinde geliştiğini vurgulamaktadır. Bu kuramsallaştırmaya göre, akımlar belirli konuların ve politika önerilerinin geniş siyaset ve politika çevresinde nasıl diğerlerinden daha fazla dikkat çektiğini anlama gayretindedir. Hükümet ve siyasi sistem içerisinde sürekli dinamik bir yapıda bulunan bu geniş akımlar, bazen de siyasi sistem içerisinde birleştiklerinde ya da iç içe geçtiği durumlarda veya anlarda fırsat penceresinin açıldığı yönünde yorumlanmaktadır.

⁴⁴ Multiple Streams Theory (Kingdon, 1984)

Sorun akımı, bir karar vericinin belirli sosyoekonomik durumların veya olayların bir sorun olarak algılanmasından haberdar olmasının gerçekleşme sürecini anlamaya çalışmaktadır. Politikalar akımı, siyasi sistem içerisinde belirlenmiş bir sorunun varlığına yönelik politika çözümlerinin ve önerilerinin bir nehir içerisinde sürekli akışını ifade etmektedir. Politikaların çeşitli fikirlerin yüzdüğü bir ‘politika çorbasının’ ürünü olduğu ve politika topluluklarındaki yetkinler olarak adlandırılan bürokratlar, kongre üyeleri, akademisyenler ve araştırmacılardan oluşan bir ağ tarafından sağlık, çevre politikaları ve güvenlik politikaları gibi ortak bir tartışma alanında oluşturulduğu değerlendirilmektedir. Siyaset akımı ise politika ve çözümlerin kullanıldığı derin ve geniş kültürün ve içerisinde bulunan aktör durumundaki siyasetçilerin yaklaşımını ifade etmektedir (Theodolou ve Cahn, s. 91).

Kingdon (1984, s. 227-228), modelindeki üç akım olan sorunlar, politikalar ve siyasetin sistem içerisinde birbirinden farklı nehirlerde aktığını, bu akımların her birinin kendine ait bir yaşamı olduğunu ve diğer akımlarda neler olduğu hakkında fazla bilgisinin olmadığını değerlendirmektedir. Önerilerin belirli bir soruna çözüm olup olmadığına bakılmaksızın politika akımında aktığı, siyasetin ise uzmanlar tarafından üretilen politika önerilerinden bağımsız kendi dinamiklerine sahip olduğu kabul edilmektedir. Bu akımların kritik zamanlarda birleşerek fırsat penceresinin açıldığı belirtilmektedir. Fırsat pencereleri, zamanlama bakımından kritik anlarda veya üç akım sürecinin belirli bir doyumuna ulaştığı dönemlerde oluşmaktadır. Sorunun doğası veya siyasetçiler tarafından açılabilen bu pencerelerin, siyaset aktörleri tarafından belirli politika çözümlerinin uygulamaya yansıtılması girişimine elverişli ortam sağladığı değerlendirilmektedir. Bu nedenle siyaset aktörleri fırsat penceresinin açılmasına göre etki ve tepki göstermeyi, politika çözümlerini işte bu süreçlerde seçmeyi benimsemiştir. Politika sürecinin ve politika hareketinin kritik fırsat penceresinin açılması etrafında döndüğü değerlendirilmektedir (Theodolou ve Cahn, 1995, s. 91).

Sorunlar ve politika akımları arasındaki bağlantı incelendiğinde, paydaşların kimi zaman sorunları çözmeye çalıştığı, önerilerin içeriği ve gelişiminin sorunun ciddiyeti ve türüne göre değiştiği görülmektedir. Bununla birlikte, politika önerilerinin belirli bir sorunu çözenin haricinde bürokratların kendi etki alanını koruması veya genişletmesi, çıkar gruplarının ekonomik çıkarlarını artırması ve kimi insanların ise ideolojilerini önerilerine yansıtması gibi başka amaçlarla da oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Politika ve siyaset akımı arasındaki ilişki

incelendiğinde, birbirlerinden bağımsız nehirlerden akmalarına rağmen kimi zaman birleşerek farklı insan gruplarını içerdikleri görülmektedir. Bu kapsamda politika toplulukları belirli alanlarda derin bilgi ve teknik yeterliğe sahip uzmanları, siyaset topluluklarının ise seçilmiş politikacıları ve çevresindekileri barındırmaktadır. Bu farklı insan gruplarının kaygı ve beklentilerinin de farklı olması sürecin dinamiklerine bakıldığında olağan bir süreci temsil etmektedir.

Politika topluluğunun teknik detay, maliyet analizi, bilgi toplama ve çalışmaları yönetmek; siyaset topluluğunun ise politika topluluğuna kıyasla daha fazla boyutla ilgilenerek seçimleri kazanmak, partilerinin başarılarını yükseltmek ve daha geniş alanda kamuoyu desteği elde etmek gibi amaçları bulunmaktadır. Aralarında karşılıklı güvensizliğin bulunduğu bu iki gruptan politika akımı aktörleri siyasetçilerin kendi çalışmalarını berbat ettiği ve bir tartışma konusunun tüm boyutlarını göz ardı ettiklerini savunmaktadır. Siyaset akımı aktörleri ise politika aktörlerinin seçim ve yasama gerçeklikleri ile yeterince ilgilenmediklerinden ortak noktada buluşmanın zorlaştığını ifade etmektedir. Bu bakış açılarının elde edilmesi, her iki akımın içerisinde yer alan aktörlerin farklı arka planlara ve eğitime, farklı yönlere ve kaygılara sahip olmasından kaynaklanmaktadır (Kingdon, 1984, s. 227-228).

1.2.5. Politika Değerlendirmesi

Politika oluşturmada hesapverebilirlik, saydamlık, etkinlik ve etkililiğin sağlanması amacıyla seçilmişler, politika yapıcılar, toplum liderleri, bürokratlar ve genel anlamda toplum hangi politikaların çalıştığını veya çalışmadığını ve nedenlerini öğrenmek istemektedir. Oluşturulan politikalar ve programlar kimi zaman öngörülen hedeflere ulaşmamakta veya öngörülemeyen çıktılara yol açabilmektedir. Politikanın değerlendirilmesi ile uygulanan bir politikanın varsayılan amaca hizmet edip etmediğinin ortaya çıkarılarak politikanın olduğu gibi sürdürülmesi, eksiklerinin giderilerek sürdürülmesi veya tamamen uygulamadan kaldırılmasına yönelik bir kanaat elde edilmesi amaçlanmaktadır. Dolayısıyla eğer politika öngörülen hedefe yönelik ise bu hedefleri ne düzeyde gerçekleştirdiği, değil ise ne tür sorunlar bulunduğu incelenmektedir. Politika değerlendirilmesi ile bir alandaki politikanın hedef kitle ve toplumun

tamamı için faydalı ve zararlı yönleri gözden geçirilmektedir (Theodolou ve Cahn, 1995, s. 191; Braybrook ve Lindlom, 1970; Braybrook ve Charles, 1970; Jann ve Wegrich, 2007).

Politika değerlendirmesi nitel, hedefe ulaşma, uygulamanın etkililiği ve maliyetlerin ortaya çıkarılması süreci olarak açıklanmaktadır. Bu değerlendirmenin sonucunda politikanın uygulanmasının sürdürülmesi, değiştirilmesi veya sonlandırılması seçeneklerinden birisine başvurulmaktadır. Değerlendirme, politika yapıcıların uygulamadan kaynaklanan politika sorunları hakkında doğru bilgi elde edilmesini sağlamaktadır. Politikanın değerlendirilmesi, politika tasarlayıcı veya yapıcılarının soyut yaklaşımla farkına varamayacakları kusurları göstermektedir. Politikanın değerlendirilmesinde süreç değerlendirmesi, çıktı değerlendirmesi, etki değerlendirmesi ve fayda-maliyet analizi olmak üzere dört boyutunun bulunduğu kabul edilmektedir. Bu çalışmada etki değerlendirmesi yaklaşımı tercih edilmiştir. Çalışmanın sınırlılıkları gözetilerek yalnızca etki değerlendirmesine odaklanıldığından bu değerlendirmenin politikanın uygulanmasından sonra hedef kitlenin herhangi bir şekilde etkilenmesi ile ilgilendiği söylenebilir. Çıktı değerlendirmesinden farkı incelendiğinde, etki değerlendirmesinin program veya politikanın hedeflerinin başarılıp başarılmadığıyla ilgilendiği görülmektedir (Howlett vd. 2009; Glasman, 1987).

Değerlendirme sürecinin aşamaları incelendiğinde, planlama, veri toplama ve yayım aşamalarından oluştuğu görülmektedir. Planlama aşamasında, değerlendirme yapanların değerlendirme yapılan politikadan haberdar ve aşina olması gerekmektedir. Veri toplama aşamasında araştırma araçları olan nitel ve nicel araştırma yöntemlerinden birisi seçilerek verilere ulaşılmaktadır. Yayım aşamasında ise çıktılara yönelik alternatif açıklamalar, gerçeğin fikirden ayrılması, bulguların açık ve şüpheye mahal vermeyecek şekilde oluşturulması bulunmaktadır. Bunun yanında politikanın devamı, değişimi veya sonlandırılmasına yönelik öneriler yer almalıdır. İç ve dış değerlendiriciler olarak ikiye ayrılan değerlendiricilerin, hangi uygulamaların etik ve uygulanabilir olduğuna yönelik kendisinin karar vermesi beklenmektedir (Theodolou ve Cahn, 1995, s. 195-199; Fischer vd., 2007).

Çalışmanın kuramsal dayanağını, uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde gelişen göçün güvenikleştirilmesi yaklaşımının oluşturduğu çerçeve oluşturmaktadır. Güvenikleştirme yaklaşımı üzerinden yapılan incelemenin ulusal aktörlerin oluşturduğu kamu politikalarına

yansıtılmasında soyuttan somuta geçişte köprü oluşturması amacıyla Kingdon'un (1984) çoklu akımlar yaklaşımına başvurulmuştur. Bu doğrultuda sorunlar, politikalar ve siyaset akımları incelenerek kamu politikaları analizi yürütülmesi sonucunda politika değerlendirilmesi ile politika önerileri getirilmesi ve güvenlikleştirme penceresinden sınırın kuramsallaştırılmasına katkıda bulunulmasına çalışılmıştır. Dolayısıyla Van-İran sınırında güvenlikleştirme bakış açısıyla bir kamu politikası analizi çalışması yürütülmüştür. Çalışmada sınırların metodolojisinde Newman'ın (2003, 2006a, 2006b) disiplinlerarası yaklaşımı ve Payan'ın (2014) yaklaşımı esas alınarak incelenecek boyutlar ve bölümler belirlenmiştir.

1.3. METODOLOJİ

Çalışmanın metodolojisinin açıklanmasıyla çalışmanın inşasının nasıl yapıldığı ve saha araştırmasında verilerin nasıl elde edildiği anlatılmıştır. Payan (2014, s. 3), çalışmada sınırın kuramsallaştırılmasında metotlara odaklanmanın güvenilir bir yol olduğunu kabul etmektedir. Sınır kuramlarının oluşturulmasında metodolojik tekniklere odaklanması ile açıklama ve öngörü gücünü artıranların seçilmesi önerilmektedir. Farklı disiplinler ve coğrafi bölgelerden oluşturulacak çeşitli araştırma takımlarının zengin karşılaştırmalı çalışmalarla sınır kuramı oluşturulmasına katkı sağlayacağı belirtilmektedir. Sınırın kuramsallaştırılması sorununun sınır araştırmacılarının kuramsallaştırmadaki yetersizliklerinden ya da isteksizliklerinden değil, yapısal ve metodolojik olmak üzere iki nedenden kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Yapısal sorun, çok disiplinli doğası ve coğrafi dağınıklığından kaynaklı olmak üzere disiplinin kendi iç sorunudur. Metodoloji sorunu, kuram inşası için sınır yazınının metodolojik yaklaşımlarının gözden geçirilmesini ifade etmektedir. Bu kapsamda, sınırın kuramsallaştırılmasında disiplinlerarası karşılaştırmalar ve metodolojik yaklaşımlar üzerine yeterince düşünülmeyeceği değerlendirilmektedir. Sınırların kuramsallaştırılmasındaki bu iki sorunun kuramsal çalışmayı engelleyen ana engelleri oluşturduğu kabul edilmektedir.

Sınır çalışmalarında *sınır* (border), *sınır bölgesi* (frontier) ve *kapılar* (gate) olmak üzere üç temel boyut bulunmaktadır. Kapıların, yasal giriş yapılmasına yönelik tedbirlerinin üst düzeyde alınabildiği ve yalnızca yasal giriş yapmak yeterliliklerine sahip göçmenlerin yöneldiği bir mekân olması bağlamında başka bir çalışmanın konusu olduğu kabul edilmiştir. Bu çalışmada,

düzensiz Afganlı göçünün sınırlardan yasa dışı geçiş ile Türkiye'ye girdiği sınır ve sınır bölgesine odaklanılmıştır (Özgen, 2004, s. 62-63). Wilson ve Donnan (1998, s. 25) sınır ve ulusal aktör diyalektiğinin sosyal bilimler açısından incelenmesinin dört farklı başlık altında gerçekleştirilebileceğini ifade etmektedir: Birincisi devletin içinde sınırın tarihsel incelemeleri, ikincisi devletin kendi içerisinde sınırlarının birbiriyle karşılaştırılması, üçüncüsü iki devletin sınırının iki tarafının karşılaştırılması ve dördüncüsü farklı devletlerin sınırlarının karşılaştırılmasıdır. Bu çalışmada sınırın tarihsel incelemeleri ve bir sınırın iki tarafının düzensiz göçmen ile mücadele çerçevesinde karşılaştırılmasına gidilmiştir. Bu incelemenin Afganlı düzensiz göçü üzerinden gerçekleştirilmesi düzensiz göçmenlerin yasa dışı geçişinde sınırın sahip olduğu rolü ortaya çıkarmak bakımından dinamik bir olgunun sınır özelinde incelenmesiyle yazına katkı sağlayacağı değerlendirilmiştir.

Siyasi coğrafya yazınında ikincil veriye dayalı çalışmaların geçerliği ile ilgili bir soru işareti bulunmamasından destek alarak çalışmaların birçoğunda ikincil bilgilerden faydalanılmaktadır. Bu verilerin mallar, hizmetler ve insanların akışında sınırın etkisine yönelik genellikle en iyi elde edilen ve güvenilir veriler olduğu değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, siyasi coğrafya yazınında uluslararası sınırların farklı ulusların ayrı insanlarını incelediği gözden kaçırılmamalı ve sınırın ayrıştırıcı rolü unutulmamalıdır. Dolayısıyla, siyasi coğrafyacı bakışıyla birincil bilgiler toplamaya hazırlıklı olunmalıdır. Sosyal davranışın mekânsal etkilerini incelemek için sosyoloji, ekonomi ve kültürel alanlarda çalışma yürütmenin bir sınırın etkisini ve ulusal ayrıştırıcı rolünü ortaya çıkarmaktan daha kıymetli katkılarının olabileceği değerlendirilmektedir (Minghi, 1963, s. 428). Soyut kuramsal çalışmalar ile sahada yürütülen analiz arasında bir denge olduğundan emin olmak amacıyla eleştirel güvenlik ve sınır çalışmalarında bir uygulama değişim süreci yaşanmaktadır. Bu çerçevede söylemlerin sosyal ve siyasi etkiler taşıması bakımından etkili olduğu kabul edilmesine rağmen, aktörlerin nasıl davrandığı ve faaliyetlerini nasıl anlamlandırdığını vurgulayan uygulama alanına deneysel ve yorumlayıcı bir yaklaşım getirilmesi önerilmektedir. Bu çalışmada, kamu politikası analizi çerçevesinde ulusal aktörün sokak-seviyesi aktörleri ile etkileşiminin göç yönetişimi (Brühl ve Rüttberger, 2001, s. 2) bakımından anlaşılmasına gayret edilmiştir.

Veri toplama tekniği olarak derinlemesine *yarı-yapılandırılmış* görüşmenin tercih edildiği bu çalışmada, desen olarak düzensiz göç olgusunun bir süreci içerdiğinden yola çıkılarak *tekli*

durum çalışması benimsenmiştir. Bu çerçevede Afganlı düzensiz göçmenlerin göç olgusu Van ili sınırı özelinde hem göçmen hem de karar vericilerle görüşme, gözlem ve doküman incelemesi aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Bu nitel çalışmada inandırıcılığı (Houser, 2015; Holloway ve Wheeler, 1996; Creswell, 2003) sağlamak üzere uzun süreli etkileşim ile inanırlık, onaylanabilirlik ve özellikle aktarılabirlik stratejilerinden faydalanılmıştır. Verilerin işleme ve analizinin gerçekleştirilmesi sürecinde araç olarak Maxqda (2020) nitel veri analiz programından faydalanılmıştır. Verilerin işlenmesi sürecinde deşifre, kodlama, araştırmacı günlüğü yazımı ve kategori oluşturma basamakları takip edilmiştir. Böylece sınır güvenliğini sağlamada gömülü ağlar ve sosyal ilişkiler bağlamı ile yerel detayların önemi ve günlük güvenlik uygulamalarının farklılıkları anlaşılabilir. Sınır güvenliği uygulamaları, aktörlerin politika süreçlerini yönetmesine katkıda bulunmak amacıyla antropolojik bir yaklaşımdan faydalanmaktadır. Yasalaştırıldıktan sonra soyutluğunu kaybeden sınır güvenlik politikaları, sınırların güvenliğinde rol alan geniş çeşitlilikteki aktörlerin günlük uygulamaları ile anlam kazanır. Dolayısıyla bu politikalar, yalnızca politik çıktılar sağlamak yerine eleştirel bakımdan bir dönüşüm sürecini yürütmektedir. Çoğunlukla idari, tekrarlayan ve güvenlik alanında değer atfedilen çalışmaları göz önüne alındığında, sınır görevlilerinin devletin egemenliği ile ilgili rollerini anlamak yerine kısıtlı bakış açısına sahip bir bürokrat gibi değerlendirdiği görülmektedir (Cote-boucher vd., 2014). Aynı çerçeve bu çalışmaya uyarlandığında yerel düzeyde göç yönetimi merkezi yönetimin taşra teşkilatlarının uygulamaları çerçevesinde il ve ilçe düzeyinde ele alınmıştır.

Çalışmanın temel araştırma sorusu “ulusal aktörlerin sınır güvenlik tedbirleri düzensiz göç ile mücadelede tek başına yeterli midir?” olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda düzensiz göçün hedef ülkenin sınırlarının değiştirilmesi veya toprak bütünlüğünü savunmaya yönelik bir tehdit oluşturmak yerine toplumsal güvenliğe yönelik bir tehdit olması nedeniyle sınır güvenlik tedbirlerinin düzensiz göçmenlerin önlenmesinde ulusal tedbirler kapsamında etkisinin sınırlı olduğu savunulmaktadır. Bu kapsamda araştırma sorusunun incelemesinin nasıl gerçekleştirileceğine ve sınır ile ilgili araştırmanın hangi boyutlarda yapılacağını belirlemede Payan’ın (2014) tipolojisi çalışmanın metodolojisinde rehber olarak kabul edilmiştir. Dinamik bir olgu olduğu kabul edilen ulusal sınırların düzensiz göçle mücadele çerçevesinde nasıl bir rolünün bulunduğunu anlamak amacıyla Van-İran sınırı özelinde Afganlı

düzensiz göçmenlerin yasa dışı geçişinin kamu politikaları analizi açısından incelenmesi Kingdon'un (1984) çoklu akımlar kuramı üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu inceleme sonucunda Afganlı düzensiz göçmenlerin ülkeye yasa dışı girişinin önüne geçilmesine dair kamu politikaları güvenlikleştirme yaklaşımı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu kapsamda araştırma soruları aşağıdaki şekildedir:

- Ulusal aktörler düzensiz göçle mücadelede tek başına başarılı olabilir mi?
- Güvenlik tedbirleri ile düzensiz göçle mücadele birbirinden nasıl farklılaşmaktadır?
- Güvenlikleştirme kapsamında düzensiz göçle mücadelenin sınırlar yerine tüm ülke saathında yapılması etkililiği artırır mı?

Bu doğrultuda Van-İran sınırında birincil veriye ulaşmak üzere düzensiz göçmenler ve kamu görevlileri olmak üzere sınıra farklı bakış açıları bulunan iki grup ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Düzensiz göçmenlerin yasa dışı bir şekilde sınırdan geçen ve çoğunlukla hala hareket halinde veya Van ili sınırları içerisinde tespit edilmiş olanlar arasından seçilmesi sınır algılarının ve yolculuk niyetlerinin hala taze olmasının daha doğru ve dolu bilgiler alınmasına imkân tanımasından kaynaklanmaktadır. Çalışmada görüşülecek kamu görevlilerinin tespiti ve irtibat sağlanmasına müteakip görüşmeler 2019 yılı ağustos ayı ile 2020 yılı aralık ayı arasındaki süreçte gerçekleştirilmiştir. Hangi kamu görevlileri ile görüşüleceği planlanırken, görüşülen kamu görevlilerinin yetkin bir pozisyonda olmaları ve en az bir sene buldukları bölgede çalışmış olmaları ölçüt olarak kabul edilerek bu ölçütün sağlanmasına özen gösterilmiştir. Düzensiz göçmenlerle görüşmeler ise 2019 yılı kasım ile 2020 yılı temmuz ayları arasında çoğunlukla Van'ın sınır ilçelerinde gerçekleştirilmiştir. Görüşülecek göçmenlerin önceden tespitinin ve sonradan yeniden irtibat kurulmasının mümkün olmaması nedeniyle sınırı yasa dışı yöntemlerle yakın zamanda geçen göçmenlerle görüşülmesi ve aynı gruptan en fazla üç göçmen ile görüşülmesi ölçüt olarak belirlenmiştir.

Saha çalışması bölümünde farklı etnik yapılara sahip ve farklı zamanlarda sınırdan geçiş yapan 105 Afganlı düzensiz göçmen, 34 sokak-düzeyi bürokrat⁴⁵ ve 4 vatandaş ile görüşme

⁴⁵ İşlerinin gereği olarak vatandaşlarla doğrudan etkileşime geçen ve işlerini uygulama esnasında takdir yetkisi ayrıcalığı bulunan kamu hizmeti çalışanları sokak-düzeyi bürokrat olarak adlandırılmaktadır. Tipik sokak-düzeyi bürokratlar, öğretmenler, kolluk kuvvetli mensupları, hakimler, savcılar, sağlık çalışanları ve hükümet programlarına erişim imkânı sağlayan diğer kamu çalışanlarıdır (Lipsky, 2010, s. 3).

gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin sayısını belirlerken zaman ve mekân sınırlandırıcı bir ölçüt olarak göz önünde bulundurulmuştur. Sokak-düzeyi bürokratlarla yapılan görüşmelerde, ayrıca karar verici konumda bulunan bürokratların tercih edilmesine özen gösterilmiştir. Düzensiz göçmenlerin arasından Afganlıların seçilmesinde farklı ülkelerden gelen göçmenlere kıyasla Afganlıların sayılarının fazla olması ve göçmen kabilelerinin neredeyse tamamının içinde Türkçe bilen Afganlı düzensiz göçmenlerin bulunması etkili olmuştur. Bu görüşmelerde bilgisine başvurulmuş Afganlı düzensiz göçmenler göç güzergâhı üzerinde İran-Türkiye sınırında Van ili sınırını geçerken hudut birlikleri veya kolluk kuvvetlerince yeni yakalanmış, Van ilinden batı illerine gitmeye çalışırken minibüs veya kamyon/kamyonlarda kaçakçılarla birlikte yakalananlar ve hala yakalanmamış olup yolculuğuna yaya devam etmeye çalışanlardan oluşmaktadır.

Dolayısıyla yarı-yapılandırılmış mülakat gerçekleştirilen Afganlı düzensiz göçmenlerin tamamının Benezer ve Zetter'in (2014, s. 312-314) mültecilerin yolculuğunu incelemeye yönelik metodolojik önerileri göz önüne alınarak göç güzergâhına devam etme veya hareket halinde olma psikolojisinde bulunmalarına özen gösterilmiştir. Görüşmelerde düzensiz göçmenlerin yorgunluğu, bakışı, ihtiyaçları ve kaygılarını hissetmek çalışmanın etkililiğini artırmış ve olgunun daha derin anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Ayrıca aynı düzensiz göçmen grubuyla çok sayıda mülakat yapılması yerine aynı göçmen grubundan en fazla 3 düzensiz göçmenle mülakat yapılarak hem farklı yolculuk tecrübelerinin elde edilmesi hem de verilerin inanırılık, onaylanabilirlik ve aktarılabilişirliğinin artırılması amaçlanmıştır. Yapılan görüşmelerde düzensiz göçmenlerin rahat ve olduğu gibi cevap vermesini sağlamak üzere bire bir ve yüz yüze görüşme yöntemi tercih edilmiştir. Bu kapsamda ulusal sınır algısını ölçmek ve göç yolculuklarının zorluklarını anlamak bakımından Afganlı düzensiz göçmenlere şu sorular yöneltilmiştir:

- İran'dan Türkiye sınırına gelirken ve sınırı geçerken hangi güzergâhları kullanıyorsunuz?
- Güzergâhınız üzerinde İran askerleri ile karşılaştığınızda herhangi bir sorun yaşadınız mı?

- Göçmen kaçakçıları ile nasıl iletişim kuruyorsunuz? Göçmen kaçakçılarının birbirleriyle iletişim halinde olduğunu düşünüyor musunuz? Geldiğiniz grupta Türkçe bilen var mıydı?
- Güzergâhınızda başka insan gruplarıyla karşılaştınız mı?
- Sınır hattındaki fiziki ve teknolojik tedbirlerin yasa dışı geçişi engelleyeceğini düşünüyor musunuz?
- Göçmenlerin yasa dışı geçişi sizce nasıl önlenebilir?

Sokak-düzeyi bürokratlar içerisinde sınır güvenliğinden sorumlu askeri personel, kaymakamlar, savcılar, genel kolluk amirleri ve göç idaresi yetkilileri ile salgın sürecinden önce tamamıyla yüz yüze, salgın sürecinin başlamasından sonra ise yüz yüze görüşmeyi tercih etmemeleri halinde telefon üzerinden görüntülü kamera aracılığıyla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu mülakatlar Van'ın İran sınırında bulunan Başkale, Çaldıran, Saray ve Özalp ilçelerindeki ve Van ili merkezindeki sokak-düzeyi bürokratlar ile gerçekleştirilmiştir. İlçelerdeki bazı karar verici konumlarda farklı zamanlarda bulunan sokak-düzeyi bürokratlar ile görüşmeler yapılarak değişim süreci de gözlemlenmiştir. Bunun yanında sınır bölgesinde yaşayan ve düzensiz göçmen kaçakçılığı hakkında bilgi sahibi olan insanlar açısından hudut birliklerinin ve kolluk kuvvetlerinin nasıl değerlendirildiğini anlamak üzere düzensiz göç hakkında bilgi sahibi olan vatandaşlarla görüşmeler gerçekleştirilerek kendilerine düzensiz göçmenlere yöneltilen sorulara yorum getirmeleri beklenmiştir. Salter'in (2013) önerdiği üzere etnografik ve sosyal antropolojik bir bakış açısı benimsenerek saha çalışmasında şu sorulara yanıt aranmıştır (Cote-Boucher, 2014, s. 202):

- Coğrafi yapı ve iklim koşulları sınır güvenliğinden sorumlu aktörlerin faaliyetlerini nasıl etkilemektedir?
- Politikanın uygulanmasından sorumlu sınır aktörleri nasıl bir müdahale yöntemi izlemektedir ve karşılaştıkları sorunlar nelerdir?
- Sınır bölgesindeki sorumlu aktörlerin motivasyonu ve mevzuata hâkimiyeti (kurum içi ilişkiler) ne düzeydedir?
- Sınır bölgesindeki sorumlu kurumlar birbirleriyle (kurumlar arası ilişkiler) nasıl bir iş birliği veya mücadele içerisinde bulunmaktadır?

- Yasal yetkilerin sınır güvenliindeki rolü nedir?
- Sınır güvenliği yönetiminde etkinlik ve etkililiği artırmak için başvuru lan kamu politikalarının ve araçların (teknoloji, fiziki güvenlik tedbirleri, altyapı, eğitim vb.) etkisi nedir?
- Sınır güvenliğinden sorumlu aktörler sınırı geçenlerle veya sınır bölgesinde yaşayan vatandaşlarla nasıl bir etkileşim içerisindedir?
- Afganlı düzensiz göçünün önlenmesine dair sınır güvenlik tedbirleri haricinde başka önerileriniz var mıdır?

2. BÖLÜM

AKTÖRLER

Bu bölümde düzensiz göç ve sınır ilişkisinin arka planını anlamak amacıyla resmi ve gayri resmi aktörlerin ilişkileri incelenmiştir. Resmi aktörler kapsamında, ilk olarak Türkiye ve İran devletlerinin sınır yönetimlerinin tarihsel gelişimi ele alınmıştır. Sonrasında, AB'nin sınır ve göç politikalarının gelişimi ile politikalarının dışsallaştırılması süreci anlatılmıştır. Gayri resmi aktörler kapsamında, öncelikle Afganistan'dan göçün tarihsel gelişimi sürecinin anlatımı ile Afganlıların göçe bakışı incelenmiştir. İkinci olarak, sınır bölgelerindeki sosyo-kültürel yapının benzer ve ayrışan yönleri sosyolojik bir bakışla açıklanmıştır. Genelden özele doğru gelişen bir yaklaşım neticesinde, son olarak Van ilinin özellikle sınır bölgesindeki sosyo-kültürel yapısı ele alınmıştır.

2.1. ARKA PLANIN RESMİ AKTÖRLER ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ

Ulusal ve uluslararası aktörlerin ilişkilerinin arka planının incelenmesi ile tarihsel birikimlerinin geçmişten getirdiği tecrübenin geleceği anlamada katkı sağlayacağına inanılmaktadır. Bu çerçevede ilk bölümde ulusal aktörler olarak Türkiye Cumhuriyeti ve İran Devleti arasındaki ilişkinin sınır bağlamında geçmişi ile uluslararası (küresel) aktörler olan İngiltere ve Rusya Devletlerinin Türkiye-İran ilişkilerindeki rolü incelenmiştir. İkinci bölümde ise 21. Yüzyıl'da uluslararası aktör rolünü sürdüren Avrupa Birliği'nin (AB) ortaya çıkışı ve gelişimi ile birliğin sınırlarına yönelik kamu politikalarına odaklanılmıştır. 21. Yüzyıl'da Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırlara yönelik politikalarının yapılmasında AB'nin etkili bir rolü bulunduğu değerlendirildiğinde, bu aktörün göç ve sınır politikaları özelinde incelenmesinin önemi daha açık anlaşılacaktır.

2.1.1. Türkiye-İran Devletlerinin Sınır Yönetiminin Tarihsel Gelişimi

Bu bölümde Türkiye-İran Devletleri ilişkileri siyasi coğrafyacılara bakış açısıyla (Ateş, 2013, s. 9) bir süreç içerisinde değerlendirilmiştir. Buna göre sınır boylarından hududa dönüşümün

başarılı bir şekilde gerçekleşme süreci anlaşılmaya çalışılmıştır. Türkiye-İran sınırı Kasr-ı Şirin Anlaşması'ndan (1639) sonra küçük sayılabilecek değişiklikler dışında günümüze kadar neredeyse aynı şeklini korumuştur. Yapılan değişikliklerin en belirginini 1907 yılında İran'da meşrutiyetin ilanından sonra bölgede bulunan aşiretlerin Türk köylerine saldırmasını engellemek amacıyla Osmanlı Devleti tarafından karşı taarruz gerçekleştirilerek İran topraklarının bir kısmının alınmasıdır. Sonraki yıllarda da Türkiye Cumhuriyeti bu aşiretlerin saldırılarının önüne geçmek amacıyla kendi sınır karakollarını bulunduğu konumdan daha öne almıştır. Buna karşın İran Devleti nota vermiş ve sınırlar sonunda Kotur'un İran'a ve Küçük Ağrı Dağı'nın Türkiye'ye verilmesi ile sonuçlanan Türkiye-İran Sınır Anlaşması (1932) ile son halini almıştır (Öztürk, 2017, s. 36).

Bu bölümde Türkiye-İran devletleri arasındaki ilişkinin iki aktörün sınırı boyutuyla tarihsel gelişimi incelenmiştir. Söz konusu inceleme Cumhuriyet dönemi öncesindeki ve sonrasındaki durum bakımından iki safhada gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sınırlılıkları gözetilerek konuya yönelik genel bir bakış açısıyla yaklaşılmaya çalışılmıştır. İncelemenin farklı safhalarda da gerçekleştirilmesi mümkün olmakla birlikte anlamayı kolaylaştırmak amacıyla Osmanlı Devleti ile Cumhuriyet Dönemi'ni ayırarak yakın tarih ile geçmişteki düzenlemeleri sınıflandıran bir inceleme gerçekleştirilmesinin sınır çalışmalarına daha açık bir katkı sağlayacağı değerlendirilmiştir.

2.1.1.1. Cumhuriyet Dönemi (1923) Öncesindeki Durum

İnalcık ve Quataert'in (1994, s. 14-16) Turner'ın sınır boylarının Amerikan tarihindeki önemli rolünü anlattığı tezini hatırlatan yaklaşımına göre, Osmanlı Devleti'ndeki *gazi* ya da *gaza* karakteri⁴⁶ devletin tarihsel varlığının altı yüzyıl sürmesini sağlamıştır. Müslüman olmayanlar ile mücadele Osmanlı Devleti'nin İslam toplumuna liderlik etmesini meşrulaştırmıştır. Batıda sınır boyları ve *gazi* yaklaşımı Karlofça Anlaşması'na (1699) kadar devam etmiştir. Bu anlaşmanın ardından Avrupa sınır boyları yaklaşımı sona ermiştir. Osmanlı-İran Devletleri

⁴⁶ 21. Yüzyıl'ın ilk döneminde '*gaza*' yaklaşımı yerine ülke dışına asker göndermenin temelini ABD örneğinde olduğu gibi Yabancı İç Savunma ve Güvenlik Kuvveti Desteği (DePolo, 2018; Jenkins, 2008, s. 2) politikaları oluşturmaktadır.

arasındaki sınır boyları batıdakiler kadar yoğun bir şekilde sorgulanmamıştır. Bu çerçevede *uç* mantığı veya *gazi* savaşçılar bulunmamış ve sınırda askeri bir kültür oluşmamıştır. Batı'dan farklı olarak Osmanlı-İran Devletleri arasındaki sınır boyu öncü ya da yerleşimin olduğu bir sınır boyu olmamıştır (Ateş, 2013, s. 14-15). Cumhuriyet Dönemi öncesinde Osmanlı-İran Devletleri arasında sınırda yaşanan sorunlar şu başlıklar altında toparlanabilir (Sarıkçıoğlu, 2013):

- Yabancı devletlerin Osmanlı-İran Devletleri sınır politikaları
- Osmanlı-İran Devletleri sınır bölgelerindeki askeri hareketler
- Sınır üzerinde veya çevresinde askeri tesislerin inşa edilmesi
- Sınırdaki Aşiretler Sorunu
 - Suçluların karşı tarafa geçmeleri ve aşiretlerin karşı devlete ilticaları
 - Sünni-Şii çekişmeleri
 - Aşiretlerin su nedeniyle sınır ihlalleri ve aşiretler arasındaki su sorunları
 - Sınırdaki meydana gelen gasp olayları ve aşiret eşkıyalarının askeri üniforma giymeleri
 - Hudut görevlilerinin suistimalleri
 - Yaylak-kışlak meselesi
 - Aşiret kazanma yarış ve stratejileri
 - Sınırdaki Ermeni ve Nasturilerin çıkardığı sorunlar
 - Rusya'nın İran aşiretlerine silah yardımı

Çabuk'a (2018, s. 395) göre ise, sınırlarda bulunan Kürt aşiretlerinin iltica nedenleri şu şekilde sıralanmaktadır:

- Devletler aşiretleri cezalandırmak için bölgeye asker sevk ettiğinde korkuya kapılan aşiretlerin diğer devlete iltica etmesi
- Yerel memurlar ve yöneticiler tarafından aşiret reislerin çeşitli vaat, mükafat vb. ile ikna edilmesi
- Yerel memur ve yöneticilerin uygunsuz davranışları sonucu iltica edilmesi
- Meydana gelen ihtilaller ve isyanlar nedeniyle can ve mal güvenliği kalmayan aşiretlerin iltica etmesi

- Ceza verilmiş suçluların bulunduğu ilk fırsatta firar edip diğer devlete iltica etmesi
- 1846 yılında Osmanlı Devleti'nde Müslüman ahalinin kura usulü askere alımı kanunu⁴⁷ çıkması sonrasında askerlik görevini yerine getirmeyen Kürt aşiretlerinin iltica etmesi
- Devlete düzenli vergi vermek istemeyen göçebe Kürt aşiretlerinin ilticası
- Diğer devletin topraklarına iltica eden aşiretin istediği yerde iskân edilmemesi sonrasında tekrar eski topraklarına iltica etmesi
- Hamidiye Alaylarının⁴⁸ (1891) kurulmasıyla aralarında rekabet olan aşiretlerin korkuya kapılarak diğer devlete ilticası
- Aynı aşiretin içerisindeki anlaşmazlıklar dolayısıyla ailenin iltica etmesi
- Aşiretler arası çatışmaların önlenmesi için bölgeye asker sevk edilmesi sonrasında iltica edilmesi
- Mezhep meselesinden dolayı Şii aşiretlerin İran'a, Sünni olanların ise Osmanlı Devleti'ne iltica etmesi
- Kürt aşiret reislerinin daha iyi bir rütbe, unvan ve maaş arayışında iltica etmesi

Bu sorunların çözümüne yönelik gösterilen çeşitli çabalar kapsamında II. Erzurum Anlaşması'nın (1847) üçüncü maddesinde iki tarafın toprak konusunda tüm taleplerinden vazgeçeceği, hududun belirlenmesi için her iki devlet tarafından mühendis ve memurlardan oluşan bir heyet oluşturularak sınırların belirlenmesi hakkındaki prensipler doğrultusunda yeni maddeler belirlenebileceğine dair açıklama yer almıştır. Dolayısıyla iki devletin temsilcileri sınır sorununu çözmek üzere bir araya gelmiş ve çalışmalar gerçekleştirmiştir. Cumhuriyet Dönemi (1923) öncesindeki sınır sorunlarının anlatımında, yabancı devletlerin Osmanlı-İran sınır politikalarına etkisi başlığı Osmanlı-İran Devletleri ilişkileri bölümünde büyük anlamda yer aldığından tekrara düşmemek amacıyla yeniden açıklanmamıştır.

⁴⁷ Bkz. Kara, H. (2017). Osmanlı Devleti'nde Askere Alma Kanunlarında Bedelli Askerlik, International Journal of Social Science, 64, s. 355-371, doi: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7299> (Erişim Tarihi: 10.07.2020).

⁴⁸ Bkz. Ekinci, M. (2017). 1897 Tarihli Hamidiye Hafif Süvari Alayları Taksimatı, Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, 9(2), s. 703-724.

2.1.1.1.1. Osmanlı-İran Devletleri Sınır Bölgelerindeki Askeri Hareketler ve Askeri Tesislerin İnşası

İran sınırında Osmanlı yönetimi farklı bir anlayışla alışılmış mali ve yönetim metotlarının dışında bir yaklaşımla *deFTER* (kayıt) ve *tımar* sistemini uygulamamıştır. Dahası batı sınırlarından farklı olarak geniş Kürt ve Arap aşiretleri ile yerel sülaleler kendi sınır boylarını savunurken egemenliğinde oldukları sultanın veya şahın sınırlarını da savunmuştur. Bu durum iki aktörün idaresindeki kurumlara talimatlarının haricinde yerel ileri gelenlerle ve aşiretlerle müzakere ile sınır boylarının idare edilmesine yol açmıştır. Dolayısıyla sınırın her iki tarafındaki Safevi yanlısı ve Osmanlı yanlısı Kürt aşiretleri (Urmiye ve Van gibi) dağ silsileleri gibi doğal engellerle ayrılmıştır. Bu coğrafi ve sosyal gerçekliklerin mecbur bıraktığı müzakereler sonrasında bu sınır boyları yarı-otonom tampon bölgeler olarak kalmıştır. Bu denklemin etkisiyle sınır insanların doğasının kararsız olduğu, bağılıkları ve güvenliklerine göre değiştiği, kendi çıkarlarını korumak için dinamik bir karakteri bulunduğu ve iki ülkede savaş dönemlerinde etki alanlarını artırdıkları belirtilmektedir. Dolayısıyla Osmanlı ve İran Devletleri sınır boylarının güvenliğini sınırdaki yarı-otonom Kürt aşiretleri üzerinden almıştır (Ateş, 2013, s. 15-16). İran ile süregelen mücadele ve Mısırlılara karşı savunmanın yapıldığı bir duruma rağmen Osmanlı Ordusu öncelikle Soran Emiri Muhammed Paşa (Mire Kor) üzerine gitmiştir. Sonrasında Hafız Paşa Kürtlere yönelik askeri faaliyetlere devam ederek önce Sincar ve Telafer, sonrasında Van'ı kendi kontrolleri altına almıştır. 1830'lı yıllar sonunda Osmanlı hâkimiyetini kabul etmeyip vergi ödemeyi kesen ve İran sınırı ile Van gölü etrafına kardeşlerini tayin eden Hoşap Kalesi ile ünlü Mahmut ve Abdal Hanlara yönelik 1838 yılında bir harekât düzenlemiştir. Dolayısıyla Rusya ve İngiltere Devletleri desteğiyle Mısır sorununu çözen Osmanlı Devleti, Kürtlerin yaşadığı sınır bölgelerinde otoritesini tekrar güçlendirmiştir (2013, s. 69-70).

1840'lı yıllarda Bayezid Sancağına altı saat mesafede bulunan İran'ın Ovacık ilçesi vatandaşlarının Şehzade Behmen Mirza tarafından Karani bölgesine gönderildiği ve Ovacık köylerine asker yerleştirildiği öğrenilmiştir. Bu gelişme üzerine Bayezid mutasarrıfı Kazlıgöl civarında konuşlu karakolları teyakkuza geçmeleri konusunda uyarmıştır. İran'ın Ovacık Hâkimi iki yüzden fazla İran süvarisi ve dört yüz kadar aşiret atlısı ile birlikte Osmanlı Devleti

sınırına vurgun yapmaya gelirken sınırı korumak için devriye görevinde bulunan Osmanlı Devleti askerleri ile karşılaşmış ve Osmanlı kuvvetleri karşısında yenilgiye uğramıştır. Osmanlı kuvvetleri İran toprağına girerek kaçan süvarileri Ovacık bölgesine kadar takip etmiştir. İran sınır askerlerinin sınırı aşarak Osmanlı kuvvetleri ile mücadeleye girmesi Bayezid bölgesinin askeri bakımdan kuvvetlendirilmesini zorunlu bir hale getirmiştir (Aykun, 1995, s. 44).

Osmanlı Devleti'nin imparatorluktan kalan sınırlarının gerilemesi birçok toplum katmanını etkilemiş ve direnmeye yönelik birlikteliğı artırmıştır. Van örneğı incelendiğinde, Mahmut Han ve kardeşlerinin serbest bırakılması sonrasında yerel destekle birlikte tekrar Van Eyaletinde hâkimiyeti sağlaması üzerine Osmanlı birlikleri Hoşap Kalesi'ni aldıktan sonra sınırlarını genişleterek Bitlis'e yönelmiştir. Bu genişleme süresince Şikak aşireti ile Duderi ve Cizre'nin göçer aşiretlerinden yardım alınmıştır. Bunun yanında aşiretlerin 1845 yılında Erzurum'daki Esat Paşa ile görüşerek yerel birliklerin kendi bölgelerini İran'ın karşısında koruduğunu ve kendi bölgelerine daha fazla birlik konuşlandırmamasını istemesi, tüm beylerin ve ağaların üzerinde hâkimiyet kurulmadıkça İran sınır boylarının hep mücadele alanı olacağını göstermiştir. Sonraki süreçte bu mücadelelerin arkasında bulunduğu anlaşılan mütesellim Bedirhan⁴⁹, bağımsız devleti simgeleyen faaliyetlerde⁵⁰ bulunarak tüm aşiretlerden aldığı birliklerle ordusunu modernleştirme ve merkezileştirme yoluna gitmiştir. Bu süreç ile birlikte Kürtlerin yaşadığı bölgede aşiret üyeliğinin ötesinde dayanışma duygusu gelişmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti, 1843 yılında Kürt Beylerinin Hristiyan Nasturilere saldırması sonrasında Avrupa'da tepki çekmesi ve bağımsızlık hareketleri nedeniyle Anadolu Ordusu Müşiri ile Sivas, Diyarbakır ve Musul Valilerini Van üzerine göndererek artık müsamaha göstermemiştir. 1847 yılında Bedirhan ve Mahmut Han Yezidi Kürtlerinin desteğıyle yenilgiye uğratılmış ve bölgedeki kaleler ortadan kaldırılmıştır. Bedirhan'ın bu girişiminin Kürt ayaklanmasına yol açabileceğı ve Nurullah'ın Bedirhan ile iş birliğı yapacağı istihbaratı üzerine 1848 yılında üstün bir orduyla Hakkari'ye (Colemerg) girilmiş ve Nurullah İran'a kaçmıştır (Ateş, 2013, s. 75-80).

⁴⁹ Öyle ki 1836-1838 yılları arasında mütesellimlik yapmış olup batıda Urmiye bölgesine, güneydoğuda Revanduz bölgesine kadar etki alanı oluşturmuştur.

⁵⁰ Adına para bastırmak, cuma günleri adına hutbe okutmak vb.

İran Devleti'nin 1853 yılında Rusya Devleti ile müttefiklik anlaşması gerçekleştirmesi dış politikada ağırlığını Osmanlı Devleti'ne⁵¹ verme imkânı tanımıştır. Sonrasında Osmanlı Devleti sınırındaki bölgelere asker göndermeye ve askeri tesisler inşa etmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti, 1856 yılında İran Devleti'nden Muhammere (Hürremşehir), Zuhab ve İmadiye bölgelerine yürürlükteki anlaşmalara aykırı bir şekilde asker ve harp araçları sevk edildiğini belirterek bilgi istemiştir. Osmanlı Devleti'nin, İran Devleti'nin şikayetini önemsememesi üzerine Bağdat'a asker sevk etmiştir. İran Devleti, bu gelişmelerin ardından bölgenin emniyet ve asayişinin sağlanması amacıyla asker gönderildiğini ve mevcut anlaşmalara uyulduğunu belirtmiştir. Sonrasında, 1857 yılında Bağdat Valisi Ömer Paşa'nın Irak-ı Arab'da bulunan aşiretlere ceza vermek amacıyla Süleymaniye'ye gitmesi aşiretlerin İran tarafına geçmelerine⁵² yol açmıştır. Osmanlı Devleti sınırda meydana gelebilecek sorunları önlemek amacıyla İran sınırlarına geçen aşiretlerin teslim edilmesini istemiştir. İran Devleti aşiretlerin gerekçe gösterilerek topraklarına müdahale edilmesinden çekinmesi üzerine tartışmalı bölgelere tecavüz edilmemesi koşuluyla Osmanlı Devleti'nin talebini yerine getirmiştir. 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı (93 Harbi) sırasında ise İran Devleti'nin yaklaşık 10 bin kişilik bir kuvveti Hoy şehrinde, yaklaşık 20 bin kişilik kuvveti ise Kürdistan ve Kirmanşah bölgesinde Osmanlı Devleti'ne karşı hazır bulundurduğu belirtilmektedir. Osmanlı Devleti ise bu gelişme üzerine Süleymaniye bölgesine asker takviyesinde bulunmuştur. Bunun yanında sınır muhafazasını artırmak ve aşiretlerin sınır tecavüzünü engellemek amacıyla sınırdaki mevcut kuvvetler artırılmıştır. İran tarafı bu tedbirin Caf aşiretinin sınırdaki tecavüzünün önüne geçmek amaçlı olduğunu bildirmiştir (Sarıkcıoğlu, 2013, s. 24-29).

Osmanlı-İran Devletleri ilişkileri sınır kavramını bilmeyen ve eşkıyalığı geçim kaynağı olarak gören sınır bölgesindeki Kürt aşiretleri nedeniyle sürekli bozulmuş ve bölgeye asker sevki sağlanarak gergin olan iki aktörün ilişkileri daha fazla gerginleşmiştir. Örneğin, 1890 yılında İran tarafındaki Celali aşiretinin Adamanlı aşiretine saldırdığı haberini alan Osmanlı Devleti, aynı aşiretin fırsatını bulursa Van iline bağlı Bargerî (Muradiye) ilçesindeki Ebgay nahiyesine saldırabileceğini öngörerek Bargerî Kaymakamlığından bu bölgeye asker sevki

⁵¹ Osmanlı Devleti'nin 1853-1856 yılları arasında ağırlığını Kırım meselesine vermiştir.

⁵² Öyle ki Haniki aşiretinden yaklaşık 400 hane aynı dönemde sınırın İran tarafına geçmiştir.

gerçekleştirilmesini istemiştir. İran yönetimine yaşanan süreçle ilgili verilen bilgide Adamanlı aşiretinin kontrol altında bulunmasına rağmen Celali aşiretinin halen hudut hattında bulunmasını sürdürürse iki aşiret arasında sorun yaşanacağı vurgulanmıştır. Sonrasında Makü ve Ovacık Hakimlerinin Celali aşiretine silah ve cephane verdiğinin duyulmasıyla bölgeye Osmanlı Devleti tarafından ateşli silah ve asker sevki gerçekleştirilmiştir. Yaşanan sürecin devamında, 1890 yılında İran Devleti tarafında bulunan Celali aşireti mensupları Osmanlı toprakları sınırındaki Adamanlı aşiretine sık sık saldırmıştır. Bu saldırılarda İran'ın bölgedeki idarecilerinin de etkisi olduğu değerlendirilmektedir. İran'dan gelen Han ile Van'dan giden memurlar arasındaki görüşme devam ederken, Han'ın teşvikiyle bin kadar piyade ve süvari Osmanlı sınırını geçerek Haydaranlı aşiretine saldırmak istemiştir. Van Vilayeti mülazımlarından (teğmen) Halil Efendi ile beraberindeki askerleri gören Celali aşireti mensuplarının saldırıya geçmesi üzerine Osmanlı kuvvetleri yardıma gelmiştir. Saldırının ardından Makü bölgesine kaçan İran Celali aşireti mensupları İran tarafından herhangi bir yaptırımla karşılaşmamıştır (Demirci ve Çabuk, 2014, s. 82).

1890'lı yıllarda sınır bölgesindeki anlaşmazlıkların artması üzerine, Osmanlı Devleti sınırdaki Mahmudi bölgesinde, İran Devleti ise Kürdistan ve Kirmanşah bölgesinde askeri kuvvetini takviye etmiştir. 1895 yılında tartışmalı alanlardan olan Vezene ve Lahican'a İran Devletince asker yığılarak hak talebinde bulunulması üzerine, Osmanlı Devleti anlaşmalara göre sınır bölgesinde kale ve kule inşa edilememesi nedeniyle asker sayısını takviye etmiştir. Osmanlı ve Rusya Devleti'nin İran Devleti'nin sınırdaki askerleri çekmesi yönünde baskı oluşturmasıyla⁵³ İran askerleri geri çekilmiştir. Osmanlı Devleti bu dönemde İran eşkıyasını takip ederek İran sınırına veya sınır ötesine asker göndermek yerine eşkıyaların sınırı geçmelerinin önlenmesi politikasını benimsemiştir. Sınır tartışmaları ise her iki devletin bir bölgeyi kendine ait görmesi⁵⁴ nedeniyle epey süre devam etmiştir. İran Devletince Makü ve Ovacık hakimlerinin kışkırtması ile İranlı eşkıyaların sınırı geçmesi üzerine Osmanlı askerlerinin müdahale ettiği esnada ekili alanların tahrip olduğu belirtilmiştir. İran Devleti, 1911 yılında bir önceki yıl sınır

⁵³ Osmanlı Devleti bu bölgede askerlerinin sayısının artmasıyla sınır tecavüzlerinin büyük oranda önüne geçmiştir.

⁵⁴ Örneğin, 1902 yılında kendisine bağlı gördüğü Kazlıgöl bölgesine Bayezid Kaymakamı'nın asker sevk ederek ekili arazilere zarar verdiği beyanı üzerine Osmanlı Devleti bu bölgenin kendine ait olduğundan asker bulundurmasının olağan olduğunu bildirmiştir.

taşlarının belirlenmesine rağmen, Osmanlı Devleti askerlerinin anlaşmaya uymayarak tarlalar ve başka birçok araziye müdahale ettiğini bildirmiştir. Buna istinaden, Osmanlı Devleti bir heyet oluşturarak sınırda bir tahkikat gerçekleştirmiş, sonucunda beş tarlaya Osmanlı kuvvetleri tarafından müdahale edildiği kabul edilmiştir. Sınır bölgesine yapılan askeri müdahaleler sınırların belirlenmesine kadar geçen sürede devam etmiştir (Sarıkçıoğlu, 2013, s. 24-29).

Ateş'e (2013, s. 147) göre, 'Kotur' tartışması sınır bölgelerindeki değişen nüfus dinamiği ile İran ve Osmanlı Devletlerinin *hudud* kavramsallaştırmalarını göstermesi bakımından önem taşımaktadır. İran Devleti Hoy şehrine bağlı Kotur'un otuz dokuz köyünün idaresini talep ederken, Osmanlı Devleti Van'ın Mahmudi kazasına bağlı olduğunu ve Mahmudi aşiretlerinin bertaraf edilmesi sonrasında İranlıların bu bölgede kontrolü aldığını belirtmiştir. Sınır bölgesinde yaşayan insanlara Osmanlı vatandaşlığı teklif etme ve genişleme politikası yürüten Derviş Paşa, İran otoritelerini saf dışı bırakmış ve düzenli Osmanlı birliklerinden oluşan bir garnizon kurmuştur. Sonrasında Kotur nahiyesini ve köylerini işgal ederek üç yüz askeri (üçte biri topçu) ve on beş hasta kapasiteli iki tahkim edilmiş kışla oluşturmuştur. Dahası ihdas edilen Kotur Kaymakamlığına bağlı Astaran köyüne başka bir üç yüz kişilik kuvvet daha konuşlandırılmıştır. Derviş Paşa'nın çalışmasında 1630-1830 yılları arasında Mahmudi aşiretlerine bağlı bir bölge olan Kotur'un ele geçirilmesi stratejik bakımdan önemli bir yer tutarken, bölgedeki Kürt aşiretlerinin bertaraf edilmesi bir yönetim boşluğu doğurmuş ve çeşitli aktörler bu boşluğu doldurmak için mücadele etmiştir.

İki aktör bakımından sorun alanlarından birisi de sınır üzerinde inşa edilen karakol niteliğindeki askeri tesislerdir. İki devletin de karşı tarafın kendi sınırları içerisinde bile askeri tesis inşa etmesinden rahatsızlık duyduğu ve bu durumu bildirdiği görülmektedir. Devletlerin böyle bir politika yürütmelerinin nedeni, sınırın belirlenmesi ile ilgili çalışmalar devam ederken hali hazırdaki durumun muhafaza edilmesini temin etmektir. Anlaşmazlığın temeli her iki devletin de kendi toprağı olarak kabul ettiği bölgelerden kaynaklanmaktadır. Sınırdaki güvenliği ve hâkimiyeti sağlamak amacıyla her iki devlet de askeri nitelikte kuleler inşa etmek istemiştir. Örneğin, askeri-stratejik çerçevede incelendiğinde, altmış toprak parçası ile belirsiz bir niteliğe sahip Kotur bölgesinde Hoy istikametine doğru ulaşan ve birliklerin geçişine imkân sağlamanın yanında çok az bir kuvvetle büyük bir kuvvetin durdurulabileceği bir darboğaz bulunmaktadır. Bu darboğazın sonunda, Hoy şehrinden üç saat uzakta Astaran köyünde bir

karakol oluşturularak Tebriz ve Urmiye bölgesine giden yol Berlin Anlaşması'na (1878) kadar Osmanlı kontrolünde kalmıştır (Ateş, 2013, s. 148).

Sonrasında Osmanlı Devleti'nin 1860'lı yılların başında sınır karakolları inşa etme kararı alması üzerine, İran Devleti de Osmanlıların inşa edeceği karakolların karşısına askeri bina yapılması kararı almıştır. Haniki ve Kasr-ı Şirin bölgesinde Fransızların desteğiyle İran Devleti tarafından askeri yapıların inşa edildiği öğrenilince, Osmanlı Devleti İran tarafına Kasr-ı Şirin'e (Zuhab) bina yapılmasının anlaşmalara uymayacağını belirtmiştir. Sonraki süreçte, Osmanlı Devleti tarafından Erzurum, Van, Bayezid ve diğer ilçelerde askeri bina inşa edilmesi kararı alınması üzerine, İran Devletince, 1865 yılında Osmanlı Devleti'nin talebi üzerine Zuhab bölgesine askeri bina inşa etme planından vazgeçilmesi hatırlatılarak bu karardan vazgeçilmesi istenmiştir. Osmanlı Devleti'nin bu kararından vazgeçmesine rağmen İran Devleti'nin ikna olmaması üzerine, Osmanlı Devleti tartışmalı yerlerin durumuyla ilgili hali hazırdaki durumun bozulmasını arzu etmediğini, Kotur bölgesindeki kalenin kullanılamaz hale geldiğinden önceki durumu göz önüne alınarak inşa edileceğini ve mekânsal anlamda yeni bir askeri tesis inşasının gündemde olmadığını belirtmiştir. İran Devleti'nin aynı yıl içerisinde kendi sınırları içerisinde değerlendirdiği Merivan, Tergaver, Binar ve Lahican bölgelerinde askeri tesisler inşa etmeye başlaması üzerine Osmanlı Devleti söz konusu yerlerin kime ait olduğunun tartışmalı olduğunu ve bu bölgede statükonun korunması ihtiyacı bulunduğunu bildirmiştir. İran Devleti bölgede karakol yapma düşüncesinin bölgedeki emniyet ve asayişi sağlamayı amaçladığını, Osmanlı Devleti'nin de aynı gerekçeyle Van ve Bayezid bölgelerinde benzer uygulamalarda bulunduğunu bildirmiştir.

Rusya Devleti İran topraklarını kendi nüfus bölgesi olarak görmesinden dolayı sınırla ilgili iki ülke arasında gerçekleştirilen görüşmelerde aracı olmuş ve İran yanlısı bir tutum sergilemiştir. Merivan ve Lahican'ı Osmanlı Devleti'nin ihtilafı, İran Devleti'nin ise kendi toprağı olarak görmesine rağmen, İran Devleti İngiltere ve Rusya Devletlerinin desteğiyle 1866 yılı içerisinde bu bölgelerde askeri bina yapma kararı almıştır. 1877 yılında İran Devleti iki devlet arasındaki tartışmalı bölgelerden olan Şattü'l-Arab bölgesinde yer alan Şelle adasına kale inşa edip tarım faaliyetlerinde bulunmaya başlaması üzerine, İngiltere Devleti'nin uyarısıyla Osmanlı Devleti'nin bu bölgeye müdahale etmemesi şartıyla kararından vazgeçmiştir. Bunun yanında, İran Devleti Basra Körfezi'nde yer alan stratejik Al-Faw bölgesinde de askeri bina inşasında

bulunmuş, ancak 1887 yılında Osmanlı Devleti bu bölgedeki faaliyetlerin 1847 tarihli Erzurum Anlaşması'na aykırı olduğunu bildirmiştir. İran Devleti sınırda kule inşa etmeyi sürdürmesi karşısında, Osmanlı Devleti sınırdaki asker, erzak, silah miktarını artırma ve sınırdaki kaleleri onarma politikasını uygulamıştır. Bu kapsamda tartışmalı yerler haricinde sınıra yakın mevkiilerde kordon merkezleri inşa edilerek asker bulundurma kararı almıştır. Anlaşılacağı üzere, esasında iki devletin birbirine güvenmediği, çeşitli gerekçelerle kendilerine daha fazla hak elde etmeye çalıştığı ve aracı devletlerin bu güvensizliği kendi çıkarları doğrultusunda yönettiği görülmektedir. Bununla birlikte her iki devletin de aracı devletler vasıtasıyla birbirlerinin zafiyetlerinden faydalanmaya çalıştığı, ancak yine kendilerinin zarar gördüğü değerlendirilmektedir (Sarıkcıoğlu, 2013, s. 29-33).

2.1.1.1.2. Sınırdaki Aşiretler Sorunu

Aşiretlerin⁵⁵ kendine özgü yapıları, aşiret lideri olan ağanın aşiret üzerindeki gücü, yüzyıllardır devam eden kültürleri ve ekonomik faaliyetleri sosyolojik anlamda aşiret gerçeğini yansıtmaktadır. Bunun yanında aşiretlerin hem varlıklarını devam ettirme hem de buldukları bölgelerdeki olayların şekillenmesindeki etkileri değerlendirildiğinde Osmanlı-İran Devletleri arasındaki ilişkilerde bilhassa anlaşmazlıklarda bir aktör oldukları görülmektedir. Osmanlı-İran Devletleri sınır bölgelerinde özellikle Van, Bayezid, Hakkâri, Süleymaniye, Musul, Şehrızor gibi bölgelerde bulunan aşiretlerin birçoğunun yaylak ve kışlak münasebetiyle Osmanlı ve İran topraklarına giriş çıkış yapmıştır. Aşiretlerin bu hareketliliklerinin oluşturduğu yağma, gasp ve adam öldürme gibi sorunlu davranışlar iki devletin ilişkilerinin gelişmesini sıkça engellemiştir. Esasında iç içe geçmiş sorunları teşkil eden aşiretler meselesinin sınır güvenliği ve iki devletin sınır bölgelerinde bulunan halkın yaşadığı asayiş sorunları üzerindeki etkisi bilinen bir tarihsel gerçekliktir. Bunun haricinde, iki devletin savlarına dayanak oluşturması için bu aşiretlerin kendi tebaası olduğunu kanıtlama çabası meselenin karmaşık bir hale gelmesine yol açmıştır. Dahası, bu açıklamalar değerlendirildiğinde meselenin yalnızca iki devlet arasında olmanın

⁵⁵ Arapça bir kelime olup kabile anlamını taşımaktadır. Osmanlı Dönemi'ndeki kullanımında boyun altında, cemaatin üstünde bir anlam taşıdığı değerlendirilmektedir (Uluerler, 2015, s. 12-13).

ötesinde iki devlet toprağında yaşayan ahali açısından tedirgin edici bir rol aldığı görülmektedir (Uluerler, 2015, s. 250-251).

19. Yüzyıl'dan başlayarak aşiretler iki aktör açısından çeşitli sorunlara yol açmıştır. Bu kapsamda sınır bölgesinde hangi devletin tebaası olduğunu bilmeyen ve yaşamını devam ettiren göçebe aşiretlerin İran'dan Osmanlı topraklarına ya da Osmanlı'dan İran topraklarına geçmeleri iki devlet arasında sorunlara neden olmuştur. Aşiretlerin neden olduğu bu sorun iki devletin ordularını karşı karşıya getirmiş ve sınır meselelerinin çözülmesini zorlaştırarak uzamasına yol açmıştır. Aynı aşiretlerin iki devlet arasındaki bazı sorunları da kendi çıkarlarına göre istismar ettiği görülmektedir. İki devletin ilişkilerinin bozuk olduğu dönemlerde, eşkıyalar karşı tarafa rahatça geçebileceğini bildiğinden, iki devlet arasında sorun olduğu zamanlarda sınırda meydana gelen gasp ve talan olaylarında artış olduğu görülmektedir. Osmanlı-İran Devletleri arasında aşiretlerden kaynaklanan sorunlar; suçluların ve aşiretlerin karşı tarafa geçmeleri ya da ilticaları, aşiretlerin yaylak-kışlak meselesi, eşkıyalık ve devletlerin aşiret politikaları şeklinde özetlenebilir.

2.1.1.1.3. Aşiretlerin ve Suçluların Diğer Devlete İlticası

İran Devleti'nin Osmanlı Devleti'ne kıyasla suçluların iadesinde itinalı davranmadığı, aralarında farklı suçlar ve hatta cinayet suçundan aranan şahısların bile İran tarafından kabul edildiği, bu şekilde on bin kişiden fazla insanın İran tarafından kabul edilerek himaye altına alındığı değerlendirilmektedir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin talebine rağmen suçu sabit görülenlerin ise iade edilmediği vurgulanmaktadır. İran Devleti'nin bazı suçluları iade etmediği gibi hudut bölgesine yerleştirdiğine dair örneklere de rastlanmaktadır. Örneğin, Osmanlı tebaasından ve Celali aşireti mensubu Mosik adlı bir eşkıya (şaki) 1858 yılında Bayezid Sancağı'nda Halasetli aşiretine ait köyleri basmış ve hayvanlarını gasp etmiştir. Van civarında bu eşkıya yakalanmak istenirken İran'ın Makü bölgesine geçtiği öğrenilmiştir. İran Devleti'nden eşkıyanın geri iadesi istenmesine rağmen Makü Hakimi'nin teslim etmediği görülmüştür (Demirci ve Çabuk, 2014, 86).

Aşiretlerin karşı devlete iltica etmelerinde ise İran Devleti'nde yaşayan bazı Sünni aşiretlerin baskı gördüklerini öne sürerek Osmanlı Devleti sınırlarına geçmek istemeleri veya Şii

aşiretlerin askerlik yükümlülüğünü yerine getirmemek amacıyla İran Devleti'ne sığınmalarının etkisi olduğu görülmüştür. İlticanın diğer bir nedeni, buldukları bölgelerde başka bir aşiret veya idarecilerle anlaşamamaları, tebaası olduğu devletin vergi yükünden kurtulma ya da askerlik yükümlülüğünden kaçınmak olarak değerlendirilmektedir. Sınırdaki aşiretlerin tebaası oldukları devletten istedikleri ilgiyi ve yardımı alamadığını veya baskı gördüklerini belirterek diğer devletin tebaası olmayı istediği görülmektedir. Bu kapsamda Azerbaycan sınırında bulunan Haydaranlı, Takuri ve Camedanlı aşiretlerinin İran Devleti'nden yardım görmedikleri gerekçesiyle ayrılarak Osmanlı tebaası olmayı seçtikleri bilinmektedir (Sarıkçioğlu, 2013, s. 34-35).

Uluerler'e (2015, s. 250-251) göre, kimi zaman aşiretlerin yol açtığı sorunların iki devletin savaşın eşğine gelmesine ya da savaşmasına neden olduğu bilinmektedir. Örneğin, iki devlet arasında 1821 yılında gerçekleştirilen savaşın en belirgin sebeplerinden birisi Haydaranlı aşireti meselesidir. Sözü edilen savaşın çıkma sebepleri arasında bazı Kürt aşiretlerinin İran askeri ile birlikte Kars eyaletine bağlı Kağızman sancağına saldırarak bölge ahalisinin hayvanlarını ve eşyalarını iki devlet arasındaki anlaşmalara aykırı şekilde yağma ve gasp edip İran tarafına götürmeleri bulunmaktadır. Aynı şekilde Bayezid ahalisinin eşyalarının kervan ile Erzurum'a gelişleri esnasında Revan yakınlarında Zılanlı Hasan Ağa'nın süvarileri ile bir kısım İran askerleri kervana saldırmıştır. İki ülkenin hudutlarında gerçekleşen bu olaylar iki devleti de rahatsız etmesinin ötesinde gerginliğe neden olmuştur. Bununla birlikte, yaşananların engellenmesinin pek mümkün olmadığı da görülmüştür. Nitekim Feth Ali Şah'ın sınırdaki aşiretlerin Osmanlı Devleti topraklarında neden olduğu asayiş bozucu hareketlerden rahatsızlık duyduğunu açıklaması meseleye yaklaşımını göstermektedir. Bununla birlikte, Osmanlı topraklarındaki bazı aşiretlerin de benzer davranışlarda bulunması meselenin her iki devlet açısından da bir sorun sahası olarak kabul görmesine yol açmıştır.

Aykun'a (1995, s. 43) göre, aşiretlerin iki tarafın topraklarına geçmesinin sonucunda iki ülke arasındaki ilişkilerin bozulmaması politikası benimsenmiştir. Örneğin, bir süre İranlılara kırıgın olan Zılanlı aşireti reisi Hüseyin Ağa, Şehzade Behmen Mirza tarafından maaşının kesilmesi ve köylerine el konulması üzerine beş yüz kadar Zılanlı hanesiyle Osmanlı Devleti topraklarına geçmiş ve Bayezid'e bağlı Surbahan bölgesinde konaklamıştır. Aşiretler arasında bilinen birisi olan Hüseyin Ağa'nın bu bölgeye gelmesi, İranlılardan memnun olmamaları nedeniyle Celali

aşiretinden ve diğer aşiretlerden beş yüz hanenin daha sınırı geçerek gelmesine yol açmıştır. Kendi istekleriyle geldiklerini Erzurum valisine bildirmek amacıyla temsilci göndermişlerdir. Bu gelişme üzerine Osmanlı Valisi Halil Kamili Paşa, Şehzade Behmen Mirza'yı bilgilendirmiştir. Bunun yanında, iki devlet arasındaki anlaşmalar doğrultusunda Hüseyin Ağa ile diğer aşiretlere sahip çıkılmasının doğru olmayacağı, gönüllerinin alınması suretiyle İran'a dönmelerinin dostane bir şekilde tavsiye edilmesi tercih edilmiştir. Başka bir sorun ise Osmanlı Devleti topraklarına yakın bölgelerde bulunan eşkıyaların Osmanlı sınırlarını geçmelerinden kaynaklanmıştır. Örneğin, İran sınırından Van eyaletine gelen bu eşkıyaların bir kısmı birkaç köyün hayvanlarını götürmeye yeltenmiştir. Fakat Osmanlı askerleri olayı zamanında haber alarak peşlerine düşmüş ve hayvanlar geri alınmıştır.

Sarıkcıoğlu'na (2013, s. 35-40) göre, buldukları bölgede diğer aşiretlerle sorun yaşayan aşiretlerin de bazen karşı tarafa göç etmeyi tercih ettikleri görülmüştür. Örneğin, Afşar aşireti reisi Asker Han'ın Binar'lı Sultan Bey Nebari tarafından, Binar'lı Sultan Bey'in ise Afşar aşiretine mensup bir kişi eliyle öldürülmesinin ardından Sultan Bey'in oğlu ve kendisine bağlı üç yüz hane Afşar aşiretinden kaçarak Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır. Toprakları üzerinde bulunduğu devlete karşı gelen aşiretin diğer tarafa geçmek istediğine de rastlanmıştır. İran'a bağlı Mulakata ve Caf aşiretlerinin Hanikin ve Süleymaniye bölgesinde İran Devleti'ne isyan ettiği ve diğer aşiretlere de katılmaları yönünde baskı yaptığı görülmüştür. Bu olayı yakından takip eden Osmanlı Devleti, 1874 yılında Hanikin ve Süleymaniye'ye hem sınır güvenliği hem de karşıdan gelebilecek göçü önlemek amacıyla asker sevk etmiştir. Osmanlı-İran Devleti arasındaki bu sorunların sık yaşanmasından dolayı iki devletin de aşiretlerin göç etmelerini ve saldırılarını önlemek maksadıyla ilgili aşiretlerin yerini değiştirme yoluna gittiği anlaşılmaktadır. Aykun (1995, s. 45) Osmanlı-İran Devletleri arasında meydana gelen bu dönemdeki olaylardan iki devlet ilişkisini etkileyebilecek önemli olanlarını şu şekilde değerlendirmiştir:

- 1835 yılında Osmanlı aşireti reislerinden Han Mahmud'un Van civarında Hoy ve Kotur bölgesini yağmalaması
- Bayezid'deki Osmanlı aşiretlerinin İran mallarını yağmalaması

- İran Devleti'nin Bayezid mutasarrıfının İran aşiretlerinin Osmanlı topraklarına göç ettirildiği iddiasında bulunması

Sarıkcıoğlu'na (2013, s. 35-40) göre, devletlerin aşiretlere yaklaşımı da aşiretlerin hareketlenmelerine neden olmuştur. Osmanlı Devleti sınır bölgesindeki aşiretlerin sorun çıkarmalarına müsaade etmeyeceğini, böyle bir durum ile karşılaşıldığında ilgili aşiretlerin sınırdan uzak bir bölgeye yerleştirilecekleri ve geri dönmelerine de müsaade edilmeyeceği uyarılarında bulunarak olayları önleme gayretinde bulunmuştur. İki devletin de sınırdaki aşiretlerle ilgili gerçekleştirdiği görüşmeler sonucunda aşiretler konusunda ortak bir tavır aldığı görülmüştür. Örneğin, İran Devleti'nin Milan bölgesinden iki yüz elli hanenin mülteci olarak Van'a geçme talepleri kabul edilmeyerek geri dönmeleri sağlanmıştır. Bunun yanında, geçişlerine izin verilen aşiretler de bulunmaktadır. Osmanlı Devleti tarafından sınır illerine gönderilen bir açıklamada, sınırı geçen aşiretlerle ilgili adi veya şahsi suçlarla ilgili bir durum yoksa iade edilmemeleri ve geri dönmekte de serbestlik tanınması istenmiştir. İran Devleti, 1903 yılında kendi tebaası olan Haydaranlı aşiretinden yedi yüz hanenin Çaldıran'dan hareket ederek İran tarafına geçeceği bilgisi üzerine aşiretin sınırı geçmesini önlemiştir. Aşiretlerin toplu bir şekilde göç etmelerinin önüne geçmek amacıyla Osmanlı Devleti'nin gerçekleştirdiği araştırmaya göre, Osmanlı sınırına yakın bölgelerde Caf aşireti reislerinden Mehmet Can adlı eşkıyanın baskı ve zulmü neticesinde İran tarafına göç edildiğinin öğrenildiği, iki yüzyıl önce İran Devleti'nden Musul bölgesine göç eden Caf aşireti mensuplarının bir kısmının 1914 yılında meşrutiyetten sonra ihmal edildikleri ve Ruslar tarafından İran Devleti'ne göçünün teşvik edildiği öğrenilmiştir. Bu durum üzerine Osmanlı Devleti Musul vilayetinden aşiretin göçünün engellenerek tekrar kazanılması için önlemlerin alınmasını istemiştir.

Uluerler'e (2015, s. 253) göre, aşiretlerin hangi devlete bağlı olduğu meselesi en tartışmalı konuların başında gelmektedir. Geçmişten beri bu aşiretlerin kendine özgü coğrafi yapısı, nüfusu, sosyolojik yapısı, iki taraf topraklarına yaylak ve kışlak olarak gidiş geliş yapılması aşiretlerin daimî olarak bir devlet tebaası olmasını zorlaştırmıştır. Bunun yanında, iki devletin sorunlara göre aldığı tedbirlerin etkileri değerlendirildiğinde, aşiretlerin hangi devletin tebaası sayılacağı konusunun kolay çözümlenebilecek bir konu olmadığı görülmüştür. Örneğin, Osmanlı Devleti'nde II. Mahmut Dönemi'nde merkezi otoritenin güçlendirilerek yerel güçlerin (ayan, mütegalibe) etkisinin azaltılması yönündeki politikası İran sınırında yer alan aşiretleri

korkularak İran tarafına meyletmelerine neden olmuştur. Aynı şekilde, İran tarafında baskı altındaki aşiretlerin Osmanlı tarafına geçtiği değerlendirildiğinde, aşiretlerin hangi devletin tebaası olduğu konusunun güçlüğü daha iyi anlaşılmaktadır. 1847 yılındaki anlaşmayla aşiretlerin bir kereye mahsus olmak üzere kendi iradeleri ile bir devlete bağlanmaya karar vermesinin istenmesinin gerçekçi bir bakışla mümkün olmadığı değerlendirilmektedir. Aşiretlerin hareketlenmelerinin sebeplerinden birisi de Sünni-Şii çatışması (Sarıkçıoğlu, 2013, s. 35-40) olmuştur. Osmanlı Devleti sınırı içinde yaşayan Şii aşiretlerin askerlik görevinden kaçınmak için İran sınırını geçtikleri bilinmektedir. 1909 yılında İran'daki karmaşa ortamdan etkilenen Sünni aşiretlerin de Osmanlı Devleti'ne geçmek istediği görülmüştür. İran'daki Sünnilerin lideri Hacı Abdürrahim Osmanlı Padişahı II. Abdülhamit'e mektup yazarak İran devleti egemenliği altında kötü muamele ve zulüm gördüklerini bildirmesi üzerine, göç etmeleri durumunda kendilerine her türlü yardımda bulunabilecekleri bildirilmiştir. Sonuçta, aşiretlerin mezhep farklılıklarını öne sürerek karşı devleti yönlendirmeye çalıştığı görülmektedir.

2.1.1.1.4. Yaylak-Kışlak Meselesi

Yaylak-kışlak meselesi iki devlet arasında sorun yaratan alanların bir boyutunu teşkil etmektedir. Meclis-i Vala'da yapılan görüşmelerde söz konusu aşiretlerin Mahmudi sahrasına gelmelerine izin verilmemesi, gerekirse bahar döneminde bu bölgeye muvazzaf süvari asker yerleştirilerek askeri tedbir alınması tartışılmıştır. Sonrasında Bayezid Sancağı ve Hakkâri Valisi ile görüşülerek Osmanlı aşiretlerinin hiçbirinin yaylak-kışlak münasebetiyle İran topraklarına geçmeye ihtiyacı bulunmadığı anlaşılmıştır. Bu politikanın benimsenmesinde Osmanlı Devleti'nin İran aşiretlerine izin vermemesiyle, İran Devleti'nin de benzer bir politika izleyeceğinin değerlendirilmesi etkili olmuştur. Hududun tespiti çalışmalarında Osmanlı ve İran'ın birbirlerine karşılıklı önerdiği aşiretlerin yeri ve sınır tespitindeki önemi meselenin daha karmaşık bir hal almasına yol açmıştır. Erzurum Anlaşması'nın sekizinci maddesinde bir aşiretin kendi iradesi ile bir devlete tebaa olmasının oluşturduğu hassas durum, aynı zamanda sınırın tespit edilmesinde hem nüfus hem de aşiretlerin bağlı buldukları devlete fayda sağlayacağı düşüncesinin egemen olmasına yol açmıştır. Nitekim Osmanlı Devleti Bayezid, Van ve Hakkâri bölgelerindeki aşiretlerin İran tarafına geçmemesi için tedbir almıştır. Bunun yanında, İran tarafından Osmanlı topraklarına yaylak amaçlı gelen göçerlerin engellenmesi

sonrasında İran'daki yaylakların yeterli olmaması karşısında kendi istekleri ile Osmanlı Devleti tarafına geçecekleri değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda, İran aşiretlerinin zorla sınırı geçmeye çalışarak Osmanlı kuvvetlerine karşı bir saldırı gerçekleştirilebileceğine rağmen, Osmanlı Devleti'nin alacağı askeri tedbirlerle engellenmenin mümkün olacağı öngörülmüştür (Uluerler, 2015, s. 254-256).

Su sorunu, iki devlet arasında tarım ve hayvancılık boyutundaki sorunlardan birisi olarak değerlendirilmiştir. Sınırdaki bulunan aşiretlerin göçebe bir niteliğe sahip olması, mevsim şartlarına göre suyun bulunduğu bölgelere yönelmeleri ve komşu devletin sınırlarını ihlal etmeleri iki devlet arasında soruna neden olmuştur. Örneğin İran Devleti tebaası Sekanlı Aşireti, Ağrı Dağı bölgesindeki araziden Osmanlı Devleti sınırlarını bir saat mesafe kadar geçmiştir. Bu aşiretin sınırı geçmesinin nedeni yaz döneminde kendi bölgelerinde suyun bulunmamasından kaynaklanmıştır. Dolayısıyla bu aşiretin hayvanlarını sulamak amacıyla sınır ihlaline mecbur kaldığı değerlendirilmektedir. Osmanlı Ordusu'nun bu bölgedeki faaliyetlerine rağmen aşiret bu davranış kalıbından caydırılamamıştır. Sorunun diğer bir boyutu da aşiretlerin suyun yönünü değiştirerek tarlalarını sulamalarından meydana gelmektedir. Örneğin, 1864 yılında İran'ın Loristan eyaletindeki Mülhitavi ve Seyfi aşiretlerinin su kaynağının Osmanlı Devleti sınırında kalan Zorbatı aşireti tarafından değiştirilmesinin ziraatı olumsuz etkilediği ve mağduriyet oluşturduğu öne sürülerek Osmanlı Devleti'ne şikâyetle bulunulmuştur. Bu durum düzeltilmediği takdirde, İran tarafından Kirmanşah bölgesinden geçen Mendiliç suyunun kesileceği yönünde uyarıda bulunulmuştur.

İran'ın Kirmanşah eyaletine bağlı Somar arazisinden geçen aşiretlerin kullandığı Kengir suyu da su konusunda tartışmalı bölgelerden birisini oluşturmuştur. Osmanlı Devleti'nin Mendiliç bölgesinde yaşayan aşiretleri, İranlıların suyu kendi taraflarına bırakmadığını ve mağdur olduklarını İran Devleti'ne bildirmiştir. İran Devleti'nin ise suyun tasarruf hakkının kendilerinde olduğunu belirtmesi üzerine sınırdaki aşiretler arasındaki sorunlar büyümüş ve mücadeleye dönüşmüştür. İran ve Osmanlı Devletleri karşılıklı şikâyetlerde bulunması üzerine sorun 1913 İstanbul Protokolü ile çözülmeye çalışılmış, ancak sorunlar uzun süre devam etmiştir. İki devlet arasında suyun kaynağının ve güzergâhın hangi devlete ait olacağı veya suyun kaynağı olan devletin su ile ilgili tasarruf hakkının ne kadarına sahip olacağı ile ilgili tartışmalar epey süre devam etmiştir. Bu sorunlar Osmanlı ve İran Devletleri'nin yanında Rus ve

İngiliz delegelerinin katılımıyla oluşturulan ‘Tahdit-i Hudut Komisyonu’ tarafından incelenmiştir. Sonrasında iki devlet arasında çizilen sınır çizgisi sorunları daha da içinden çıkılmaz hale getirmiştir (Sarıkcıoğlu, 2013, s. 41-44).

2.1.1.1.5. Eşkivalık Sorunu

16. Yüzyıl’dan itibaren aşiretlerin Osmanlı ve İran Devletleri sınır bölgelerinde eşkıyalık faaliyetlerini rahat bir şekilde yürüttüğü görülmektedir. İki devlet arasındaki savaşlar ve diplomatik ilişkilerin kesilmesi eşkıyalık faaliyetlerinin uzun süre devam etmesine katkıda bulunmuştur. Aşiretler 1847 tarihli Erzurum Anlaşması sonrasındaki ortamda hangi devletin desteğini alabilirse o devlete yaşama politikasını benimsemiştir. Örneğin, 1850 yılında kaldırılan Baban Emirliğine bağlı Hemavend Kürt Aşireti emirliğin kalkmasını değerlendirerek hem Osmanlı hem de İran topraklarında eşkıyalık faaliyetlerinde bulunmuştur. İran Devleti, suç işleyip firar eden bu aşiretin eşkıyalarını sınıra yakın bölgelere yerleştirmiştir. İran’ın bu şekilde davranmasının nedeni aşiretleri kendi yanına çekerek sahip oldukları topraklar üzerinde hak talebinde bulunma gücünü artırmak olarak değerlendirilmektedir (Demirci ve Çabuk, 2015, s. 53).

Daha açık ifade edilirse, coğrafi şartların devletler için oluşturduğu güçlükler nedeniyle müdahalede yetersiz kalacağını değerlendiren aşiretlerin eşkıyalık yaptığı veya dağların bu eşkıyalara sığınak olduğu görülmüştür (Van Bruinessen, 2003, s. 26). Örneğin, İran’ın Kürdistan bölgesinde Osmanlı-İran Devletleri sınırında yer alan Oraman dağlık bölgesi yol kesilmesine müsait ve etkili kontrolün güç olduğu bir bölgeyi temsil etmektedir. Dolayısıyla eşkıyalık bu dönemde sürdürülebilir bir olgu haline gelmiştir. İran Devleti sorunu çözmek amacıyla 1872 yılında Merivan Kalesi’ni inşa etmiştir. Ancak sonrasında eşkıyalar bu kaleye saldırarak İran askerlerini öldürmüştür. İran Devleti bu bölgeye ordusunu göndermiş, Osmanlı Devleti ise bölgeye asker sevk ederek İran Devleti’ne destek vermiştir. Bölgenin sarp, dağlık ve geçitlerin dar olmasından faydalanan eşkıyalar yakalanamamış ve varlıklarını devam ettirmişlerdir. Bununla birlikte, sorun ancak iki devletin birlikte aldığı tedbirlerle çözüme kavuşturulabilmiştir. Benzer iş birliği örneğine 1880 yılında sınırdan geçen Hemavend aşiretine mensup eşkıyalara karşı Osmanlı ve İran kuvvetlerinin beraber hareket ettiği örneğini vermek

de mümkündür. Dolayısıyla Osmanlı ve İran Devletleri kimi dönem gasp ve yağma olaylarına karşı birlikte hareket etme yoluna gitmiş ve başarıya ulaşmıştır. Örneğin 1851 yılında kararlaştırılan İran'dan gelen yaylakların engellenmesi politikasının uygulanması için 1852 yılında harekete geçilmesine karşın, mevcut bölgenin coğrafi yapısı ve geleneksel aşiretlerin hareket durumları göz önüne alındığında bir sonuç alınamayacağı görülmüştür (Uluerler, 2015, s. 256).

Sınırdaki meydana gelen gasp ve yağma olayları, sınırdaki aşiretlerin karşı tarafa geçmesi sonrasında yağma yapan aşiretlerin hangi devlete bağlı olduklarının belirsizliğinden dolayı sorunun uzun süre devam etmesine yol açmıştır. Devletlerden birisi diğerine bu konuda bir şikâyetle bulunduğu, diğer aşiret söz konusu aşiretin kendi tebaası olduğunu ileri sürebilmiştir. Osmanlı Devleti, 1859 yılında İran'ın Sahlu ve Hoy bölgesindeki yetkililerinin Kotur ilçesi sınırlarında kalan Köşk köyüne giderek köylülerin mal ve hayvanlarını çaldığını ve bu durumun incelenmesini talep etmiştir. Yine 1971 yılında Hoy bölgesinden bir kesimin Osmanlı Devleti'ne bağlı Van Şukufti aşiretine saldırarak ölüme sebebiyet verdikleri ve hırsızlık yaptıkları belirtilmektedir. İran Devleti'nin bu konuda olumlu yaklaşımına karşın sorunlar devam etmiş, her iki taraf da bu olayların önüne geçmeyi arzu etmesine rağmen sınırlardaki aşiretler üzerinde yeterince etkili olamamıştır. Aşiret eşkıyalarının askeri üniforma giymeleri de sorunun karmaşık bir hal almasına yol açmıştır. Sınırdaki yer alan aşiretler diğer ülkenin sınırları içerisinde gasp ve yağma yaparken bölge halkının kafasını karıştırmak için asker üniforması giymiştir. Bu kapsamda karışıklığa mahal vermemek amacıyla iki devletin iş birliğine giderek sınıra asker gönderdiğinde diğer tarafa bilgi verilmesi kararlaştırılmıştır (Sarıkoçlu, 2015, s. 41-44).

Demirci ve Çabuk (2014, s. 53), Osmanlı Devleti'nin 19. Yüzyıl'ın ortalarına kadar İstanbul'dan uzak vilayetlerde emniyet ve asayiş sağlamak amacıyla bölgenin idaresini nüfuzlu emirliklere bıraktığını ve bir nevi yerinden yönetim uygulaması gerçekleştirdiğini ifade etmektedir. Kendileri de büyük bir aşirete mensup olan emirler, bölge halkını tanıdıklarından eşkıyalığı geçim kaynağı olarak gören aşiretler üzerinde de söz sahibi olmuştur. Bu emirlikler kimi zaman merkezin emirlerini dinlememiş, kimi zaman ise İran Devleti ile anlaşarak Osmanlı sınırlarında saldırılar gerçekleştirmiştir. Sonrasında II. Mahmut'un (1808-1839) hükümdarlığında başlayan merkezileştirme politikası Tanzimat Fermanı (1839) sonrasında

devam etmiş ve bölgedeki yöneticiler İstanbul'dan gönderilmeye başlanmıştır. Bununla birlikte emirliklerin kaldırılmasıyla sınırda istenen başarı elde edilememiş ve sınır bölgesinde bir kısım sorunlara yol açmıştır. Başka bir ifadeyle, itaat altına alınması kolay olmayan aşiretler ve şeyhler bölgeye hükmedebilmek için birbiriyle mücadele etmeye başlamıştır.

Bu çerçevede, Şehrizer eyaleti içerisinde bulunan Süleymaniye sancağına bağlı ve beş yüz haneden oluşan Kelali aşiretinin çıkardığı sorun iki devletin ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir. İran Devleti, bu aşiretin 1853 yılı yazında İran'a gittiğinde bazı köylere zarar verdiğini, burada yaşayan insanların mal ve eşyalarını yağmaladıklarını, dahası İran tarafında kimi insanları öldürdüklerini içeren rezilliklerini Osmanlı Devleti tarafına iletmiştir. Bunun yanında Hakkâri ve Soğukbulak bölgesindeki bazı Kürtlerin İran'a karşı asayiş bozan davranışlarda bulunduğu iletilmiştir. Yapılan inceleme sonrasında, sözü geçen aşiretlerin yaptıkları davranışların kabul edilemez olduğunu bildiren Osmanlı Devleti, özellikle bu aşiretlerin olumsuz davranışlarının devamlılık teşkil etmesinden rahatsız olmuştur. Osmanlı Devleti, Süleymaniye Kaymakamını ikaz ederek bu aşiretlerin zararlı davranışlarını önlemek üzere tedbir alınması talimatını vermiştir. Sonrasında İran aşiretlerinin yağmalanan mal ve eşyalarının geri alınarak İran memurlarına teslim edilmesi sağlanmıştır (Uluerler, 2015, s. 264-265).

Benzer şekilde Bayezid Sancağında bulunan Haydaranlı, Zilanlı ve Sebiki gibi büyük aşiretlerden birisi olan Celali aşiretinin de 1891-1908 yılları arasında birçok eşkıyalık faaliyetleri gerçekleştirdiği görülmektedir. Geniş yaylak alanlarına sahip Bayezid Sancağı, Osmanlı ve İran aşiretleri tarafından yaylak olarak kullanılmıştır. Aşiret mensuplarının bu yaylaları geçişi sırasında sınırı geçmeleri iki devlet arasında muhtelif sorunlara yol açmıştır. Osmanlı-İran-Rusya sınırında bulunan bu sancakta yaşayan Celali aşiretinin üç devletin içerisinde de mensupları bulunmuştur. Özellikle İran'ın Makü bölgesinde yaşayan Celali aşireti eşkıyaları Makü ve Ovacık Hakimlerinin teşvikiyle Osmanlı topraklarını geçerek (1866) Osmanlı tebaası aşiretlerinin eşyalarını gasp etmiştir. Başka bir örnekte, Bayezid Sancağında bulunan Celali aşiretinden eşkıyaların İran'ın Makü Sancağına bağlı köylere saldırdığı ve mallarını yağma ettiği öğrenilmiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti eşkıyaların yakalanmasını ve yargılanmasını sağlamıştır (Demirci ve Çabuk, 2015, s. 85).

1890 yılında iki devletin birlikte hareket etmesi sonucu aşiretlere karşı etkili olunması ve gasp ve yağma olaylarındaki artışın önüne geçmek için eşkıyalara ceza verilmesi ve şikayetlerin değerlendirilmesi amacıyla iki devlet arasında ortak bir komisyon kurulması kararlaştırılmıştır. 1892 yılında komisyonun kurulması sonucunda olaylar daha hızlı bir şekilde değerlendirilip karara bağlanmış ve sonuçsuz kalmasının önüne geçilmiştir. Bu komisyonun incelediği konular içerisinde 1895 yılında Şemseki Aşireti'nin İran topraklarındaki tebaalara devamlı saldırması konusu İran tarafından gündeme getirilmiştir. Osmanlı Devleti iki tarafı oluşturan Şemseki ve Merzekiye Aşiretleri arasındaki sorunu araştırmış ve sonucunu bildirmiştir. Dolayısıyla sorunları çözmek amacıyla oluşturulan komisyonların başarılı çalışmaları gerçekleşmiştir. Sınırdaki aşiretlerin komisyonun çalışmaları neticesinde yapılanların araştırıldığını ve cezasız kalmadığını görmesi sonucunda gasp ve yağma gibi olaylar belirgin şekilde azalmıştır (Sarıkçıoğlu, 2013, s. 53-56).

Günlük yaşamın bir parçası haline gelen yollardaki yağmalar, sürü hırsızlığı ve diğer saldırılar sonucunda devletlerin müdahalesinin yetersiz kalması sonrasında, sınır bölgesinde yaşayan insanlar paylaşılan kısıtlı kaynakların yönetimine dair sorunları çözmeye ve iletişimi geliştirme yolları bulmuştur. Aynı şekilde güç coğrafi ve çevresel şartlar bu stratejileri destekleyerek devletlerin sınır bölgesinde yaşayan insanların yaşamını kontrol etmesini sınırlandırmış ve yarı bağımsız sosyal yapıların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bununla birlikte, aynı şartlar gücün alternatif ya da gelişmiş şekillerinin oluşumunu engellemiş ve sonuçta merkezi devletlere boyun eğmeyi mümkün ve istenir hale getirmiştir. Devletlerin dolaylı hükmü ve uzlaşma kültürü devletler ve toplumlar arasında daha doğrudan yönetim şekillerinin oluşması ihtiyacını doğurmuştur. Sonuçta, yerel otonomilerin ortadan kaldırılması, devletler arasındaki sınırların belirlenmesi ve ulusal aktör kimliklerinin ortaya çıkması sınır bölgesinde günümüzde de bulunan gelişmelere yol açmıştır. Sınır bölgesindeki insanlar kendilerini çevreleyen devletlerin kültürlerinden etkilenmenin aksine karşı çıkmıştır (Ateş, 2003, s. 5-7).

Sınır görevlilerinin görevlerini kötüye kullanması, mevcut otoritenin boşluğu, askeri ve siyasi istismarın bulunduğu dönemlerde görülmüştür. Devlet yönetimine uzak yerlerdeki aşiretlerin kendi topraklarında eşkıyalık yaptıktan sonra diğer devletin topraklarına geçmesine bazı memurların rüşvet karşılığında göz yumduğu görülmüştür. Örneğin, sınırdaki yaylak-kışlak meselesinde bu davalara bakan sınır muhafızlarının kararları kendi çıkarlarını gözeterek

çıkarması sorunların sürmesine neden olmuştur. Başka bir örnekte, Osmanlı Devleti Gevar ilçesinin İran sınırında kalan bölümündeki olayların İranlı memurların göz yumması sonucunda meydana geldiğini İran tarafına iletmiştir. 1906 yılında İran Devleti memurlarından İbrahim Bey'in Urmiye yakınlarında Benden Köyü'ne giderek bu bölgeyi kiraya verme girişiminde bulunduğu, halkın bu durumdan rahatsız olduğu ve memurların geri çekilmesini istediği görülmektedir. Osmanlı Devleti, İran Devleti'nden bu bölgedeki askerleri üç saat içerisinde geri çekmesini istemiş, sonrasında ise beklemeden İran askeri üzerine ilerlemiştir. Başka bir olayda, 1895 yılında Osmanlı Devleti, İran sınır hudut muhafızlarından belirli bir grubun sınırda gasp ve eşkıyalık yaptığını belirterek cezalandırılması talebini İran Devleti'ne iletmiştir. İran Devleti de Afşar Aşireti reisi ile Binarlı Sultan Bey Nebari arasındaki çatışma sonrasında sultanın taraftarlarının Afşar aşiretinden kaçarak Musul'da Osmanlı Devleti'ne sığınması sonrasında Kürt aşiretlerinin sınırda birkaç İran askerini öldürmesi, Binar kalesini yakması ve bölgede yaptığı gasptan Osmanlı Devleti memurlarını sorumlu tutmuştur. Devlet yetkililerinin, görevlerini kötüye kullanması yeni bir olgu olmamasına rağmen, devletlerin zayıflayıp kontrolünün azaldığı zamanlarda arttığı değerlendirilmektedir (Sarıkcıoğlu, 2013, s. 53-56).

Kaya (2017, s. 203) 19. Yüzyıl'da Osmanlı-İran Devletleri sınır bölgesindeki aşiret isyanlarının genellikle bölgesel hadiseler olduğunu belirtmektedir. Sınır tecavüzleri, yağma ve gasp olayları gerçekleştiren aşiretler, 20. Yüzyıl'ın başlamasının ardından I. Dünya Savaşı ve sonrasında iki devletin otoritelerinin zayıflaması ile daha fazla eşkıyalık yanı öne çıkan faaliyetlerde bulunmuştur. Dolayısıyla aşiretlerin başına buyruk hareket ettiği bu dönemin devamında iki aktörün sınır bölgesinde Şikak Aşiret Reisi Simko Ağa isyanı kendini göstermiştir. Başka bir ifadeyle, 1905 yılında Simko Ağa'nın aşiret reisi olduğu dönemde İran askeri, siyasi ve iktisadi bakımdan zor bir döneme girmiştir. Rus ve İngiliz etkisinin artması sonrasında meşrutiyet ve Şah güçleri arasında mücadele sırasında Osmanlı Devleti durumdan istifade ederek Şikak aşiretinin desteğiyle İran topraklarına girmiş ve içlerine kadar ilerlemiştir. I. Dünya Savaşı (1914-1918) sırasında tarafsız kalan İran Devleti'nin sınır bölgesindeki Ermeni, Nesturî ve Kürt aşiretlerinin faaliyetlerine engel olamadığı bu süreç Mondros Ateşkes Anlaşması'na (1918) kadar devam etmiştir. İki devlet için de daimî bir sorun kaynağı olan Şikaklar, 1919 yılı başlarında bölgeye hâkim olmak için harekete geçmiş, kendi tebaası için kahraman, İranlılar için sorun, Osmanlılar ve Mezopotamya'daki İngiliz yönetimi için ise göz ardı edilmemesi

gereken bir güç olmuştur. Bölgede bağımsız bir Kürt devleti kurma niyetindeki Simko Ağa'nın 1920 yılında İran tarafından kaçarak Osmanlı Devleti'ne mülteci olarak kabul edilmesi iki devletin ilişkilerini gerginleştirmiştir.

Ünal'a (2012, s. 172) göre, Simko Ağa İran'daki meşrutiyeti engellemek için Ruslar aracılığıyla siyaset sahnesine sunulmuş ve Bolşevik ihtilaline kadar Osmanlı-İran sınır bölgesinde Rusların amaçlarına göre faaliyetlerde bulunmuştur. Osmanlı Devleti'nde meşrutiyetin ilanı sonrasında uygulanan politikalar Osmanlı-İran Devletleri sınır bölgesindeki sorunları ortadan kaldırmaya yetmemiştir. Osmanlı Devleti'nin Simko Ağa meselesini sonlandırma çabaları Rusya ve İran Devletlerinden destek görmemiştir. Rusların Osmanlı ve İran Devletleri üzerindeki niyetini gerçekleştirmek amacıyla aşiret reislerini zaaflarına göre elinde tuttuğu görülmüştür. Batı İran'da kendi liderliğinde Kürt Devleti kurma amacı olduğu değerlendirilmesine rağmen, Simko'nun milli bir amacının olmadığı ve yalnızca daha çok aşireti hâkimiyeti altına almaya çalıştığı yönünde değerlendirme de bulunmaktadır. Simko Ağa'nın İran'a karşı husumetinin İran tarafından kardeşlerinin öldürülmesinden, Osmanlı Devleti'ne karşı tutumunun ise tamamen Rusya'nın etkisi ve yönlendirmesinden kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Erim'e (2009, s. 21) göre, 1914-1918 I. Dünya Savaşı sırasında Türk kuvvetleri İran içlerine kadar ilerlemesine rağmen Mondros Mütarekesi (1918) sonrasında bu bölgelerden çekilmek zorunda kalmıştır. Mütarekenin 11. Maddesinde "Türk kuvvetlerinin İran'ın kuzeybatısından, harpten önceki sınırların gerisine kadar çekilmeleri esasen emredilmişti. Bu muamele ifa olunacaktır." ifadesi yer almaktadır. Türk kuvvetlerinin İran'dan çekilmesine müteakip Şikak aşireti reisi Simko Ağa üç yıl kadar Rumiye bölgesine hâkim olmuştur. Rıza Şah'ın başa gelmesinin ardından Simko Ağa 1922 yılında Hoy bölgesinde yenilgiye uğratılabılmıştır. Sevr Anlaşması'nda (1920) Osmanlı Devleti ile İran arasındaki sınır hâlihazırda olduğu şekilde kabul edilmiştir.

2.1.1.1.6. *Sınır Meselelerinde Devletlerin Aşiretler Politikası*

Basra (Pers) Körfezi ile Ağrı Dağı arasında uzanan sınırdaki bulunan otonom etno-kültürel gruplar iki aktör açısından bakıldığında güvenilmez bir yapıya sahip olmuş ve sınır bölgesinde yaşayan insanlar her iki devletin de egemenliğini reddetmiştir. Bunun neticesinde, 16. Yüzyıl'ın

başlarından itibaren oluşan tarihi, askeri, sosyal, dini, siyasi, coğrafi ve çevresel boyutlar dört yüzyıl boyunca Osmanlı-İran Devletleri arasındaki eskiden beri etkileşim halindeki sınır boylarının belirgin bir sınıra dönüşmesini uzatmıştır. Başka bir açıdan bakıldığında, modern öncesi dönemde sınır bölgeleri çeşitli sosyal, dilsel ve siyasi kimlikler üzerinden tanımlanmıştır. Devletler ile yerel yarı otonom yapılar ve toplumlar arasındaki pazarlık süreçleri ancak 19. Yüzyıl'ın ortalarında sınır boylarının sınırlara dönüşümünün başlamasına yol açmıştır. Sınırın tartışmalar sonucunda son hali Osmanlı-İngiltere-Rusya Devletleri arasındaki çalışmalar sonrasında, ancak I. Dünya Savaşı (1914-1918) başlarında çözüme kavuşturulmuştur. Sonrasında 1930'lu ve 1970'li yıllarda kısmi değişiklikler gerçekleştirilmesine rağmen esasta bir değişiklik yaşanmamıştır (Ateş, 2013, s. 3).

Sarıkcıoğlu'na (2013, s. 53-56) göre, sınır bölgesinde yaşayan halkın büyük bir kısmının göçebe olması neticesinde aşiretlerde sınır kavramı gelişmemiştir. Osmanlı Devleti bu sorunu çözmek üzere Osmanlı toprağından diğer tarafa geçen aşiretleri incelemiş, diğer tarafa geçmelerine izin verilmemesinin aşiretler tarafından nasıl karşılanacağını araştırmıştır. Bu doğrultuda Caf aşiretinin yaylalara giderken karşı tarafa geçmemeleri bildirilmiştir. İran tebaası Sincabi aşiretinin ise kış döneminde sınırın Osmanlı Devleti tarafına geçmeleri üzerine aşiretin geri gönderilmesi kararı alınmıştır. Osmanlı Devleti kendi tebaası olan aşiretlerin geçişini engellemek amacıyla aşiret reislerine kaymakam veya paşa unvanı vererek devlete bağlılıklarını artırmaya çalışmıştır. Bu şekilde aşiretlerin çevrelerine zarar vermelerinin önüne büyük oranda geçilmiştir. Buna rağmen, kimi aşiretler bu uygulamayı kabul ederken kimileri karşı çıkmıştır. Örneğin, Hemavend ve Anza Aşiretleri Osmanlı Devleti'nden kendilerini yerleştirmesini istemiştir. Benzer yöntemleri İran Devleti de kendi tebaasına uygulamıştır.

Aşiret kazanma stratejileri, iki devletin sınır bölgesinde yer alan aşiretlerin gönlünü kazanmaya yönelik politikalar geliştirerek bölgedeki egemenliklerini güçlendirmeyi amaçlamıştır. Aşireti tebaa yapmak aşiretin vergi verdiği devlet ölçütü üzerinden değerlendirilmiştir. Dolayısıyla vergi senetleri devletlerin aşiretler üzerindeki hâkimiyetini gösteren bir kanıt olarak değerlendirilmiştir. Sınır bölgesinde ancak kısmen bir hâkimiyet (Van Bruinessen, 2003, s. 28) kurulabilmiştir. Bunun yanında aşiretler çevresindeki devletlerin sınırlarıyla bölünmüştür. Osmanlı Devleti sınırda yer alan güçlü aşiretlere bu durumu gözeterek kimi zaman müsamaha göstermiştir. Örneğin, Osmanlı Devleti Selmas bölgesindeki aşiretlere kendilerinden bir süre

vergi almayacağını ilan ederek gönlünü kazanmış ve aşiret reislerini taltif etmiştir. İran Devleti'nin de aşiretler üzerinde benzer politikalar üreterek bu aşiretlere söz geçirerek ayaklanmalarını engellemeyi amaçladığı değerlendirilmektedir (Sarıkcıoğlu, 2013, s. 57-58).

19. Yüzyıl'da göçebe bir hayat süren Kürt aşiretleri Osmanlı hudut bölgeleri olarak bilinen kuzeyde Erzurum ve Van, güneyde Musul, Bağdat ve Basra vilayetlerine bağlı Kars, Bayezid, Hakkâri, Süleymaniye, Kerkük gibi bölgelerde çoğunlukla bulunmuştur. İran Kürtleri ise İran'ın kuzeybatısında yer alan Urmiye, Kirmanşah ve Luristan bölgelerindeki Makü, Kotur Mahabad, Soğukbulak, Hemedan, Senendec, Bukan, Serdeşt, Sakız, Bane, Bicar, Merivan, Kasr-ı Şirin bölgelerinde yaşamıştır. Devamlı yer değiştiren bu aşiretlerin nüfuslarının çoğunluğu Osmanlı Devleti hudutlarında bulunmuştur. 1847 yılındaki II. Erzurum Anlaşması sonrasında iki devletin de aşiretleri kendi tarafına çekmek için mücadele etmesinin nedeni, anlaşmanın uygulanması için bölgedeki hareket halindeki aşiretlerin hangi devletin tebaası olduğunun belirlenmesi gereğinden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, aşiretlerin sürekli diğer devletin toprağına iltica etmesi sorunun çözümünü zorlaştırmıştır (Çabuk, 2018, s. 395, 413-414).

Kaya (2017, s. 2600) Kürt aşiretlerinin hem diğer devletler hem de gayrimüslim tebaaya karşı önemli bir yerel aktör olduğunu, devletlerin egemenliklerini sağlama ve etki alanlarını büyütme politikalarına katkıda bulduklarını ifade etmektedir. Hem Osmanlı hem de İran Devletleri açısından Kürt aşiretleri ciddi bir askeri ve ekonomik kaynak olarak değerlendirilmiş ve söz konusu aşiretlerin kendi yanlarında yer almasına çaba gösterilmiştir. Örneğin, 1844 yılında İran Devleti Haydaranlı, Sepki, Celali, Zilan, Cuneki, Cemadinlu, Tekuri, Çemekî, Milan, Çekifti ve Mukri aşiretlerinin kendilerine iadesini talep etmiştir. Bunun yanında bölgedeki aşiretlerin birbiri ile mücadele etmesi bölgedeki iç ilişkilerde de etkili olmuştur. Örneğin, Van'daki Milan aşiretinin çadırları rakip aşiretin eyalet valisi ile iş birliği yapması sonrasında oldukça azalmıştır. Bunun yanında, 1850 yılında Osmanlı Devleti sınır bölgesindeki hâkimiyetini artırmak amacıyla İran'a göç eden Zilan aşiretini iskân etmek için çaba göstermiştir. Dolayısıyla hem üzerindeki kontrolü artırmak hem de kendi tarafına çekmek amacıyla iskân ettirme politikası geliştirilmiştir.

Ateş'e (2013, s. 3) göre, bu dönemde iki aktörün sınır bölgelerinde Lurlar, Araplar, Kürtler, Türkler, Yahudiler, Ermeniler, Persler ve Nesturîler yaşamıştır. Sarıkçıoğlu'na (2013, s. 61-63) göre, 19. Yüzyıl'ın sonlarında Osmanlı-İran Devletleri sınırlarında Ermeni ve Nesturîler sorunuyla ilgilenmek zorunda kalmıştır. Rusya'nın bölgeye egemen olmasını arzu eden Hristiyanlığın bu iki mezhebi, Osmanlı-İran sınırında karmaşıklık çıkartıp iki devleti karşı karşıya getirmek ve bölgeye Rusya Devleti'nin gelmesi için uygun ortam oluşturmak istemiştir. Bu çerçevede Ermenilerin Kürt kıyafetleri giyerek İran tarafından Osmanlı Devleti'nin sınırında bulunan Kürt aşiretlerine saldırdığı, bölge halkını birbirine düşürerek karmaşıklık çıkarmayı amaçladığı görülmüştür. İran sınırında bulunan Nesturîlerin de Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yağma ve gasp olayları gerçekleştirdiği görülmüştür. 1896 yılında İran'ın Selmas, Hoy, Heftevan bölgelerinde İran, Rusya ve Van bölgesindeki Ermenilerin toparlandıkları, İngiltere ve ABD'nin de desteğiyle saldırıya hazırlandıkları bilgisi üzerine Osmanlı Devleti bölgeye asker göndererek tedbir almıştır. 1897 yılında ise Osmanlı Devleti, Hamidiye ve Süvari Alayları olarak adlandırılan Kürt aşiretlerinden oluşturulmuş mahalli savunma kuvvetlerini kurmuştur.

Rusya Devleti, İran topraklarını kendi etki alanı olarak değerlendirmesinden dolayı Osmanlı Devleti'ne karşı genellikle İran Devleti'ni desteklemiştir. Rusya Devleti, İran'a doğrudan fiili yardımda da bulunmuştur. Örneğin kendisine silah gönderilen Makû Hâkimi, gelen yardımların karşılığında, Rusya Devleti'nden kendisine verilen talimatları tereddütsüz yerine getirmiştir. Rusya Devleti, sınırdaki İran aşiretlerinin dışında dönemin başka bir yerel aktörü Ermeni gruplara da silah yardımında bulunmuştur. Öyle bir duruma gelinmiştir ki, İran Devleti'nin bu konuda Osmanlı Devleti tarafından uyarılması üzerine, Ermeni grupların silahlanmasına karşı mücadele edilmesine rağmen Ermenilerin teçhizatı ve donanımının İran askerlerinden daha iyi durumda olduğu vurgulanmıştır. Van Bruinessen'e (2003, s. 28) göre, Kürtlerin yaşadığı bölgelerin bölünmesi ile Sovyetler Birliği'nin öngördüğü şekilde oluşmayan Osmanlı-İran sınırına rağmen, Kürtler Sovyetler Birliği idarecilerinin ilgisini çekmeyi başarmış ve bu durum Kürtlerin tarihi ile ilgili önemli sonuçlara gebe olmuştur.

2.1.1.1.7. Sınır Komisyonları

İki devlet arasındaki ilk barış anlaşması Safevi Devleti'nin kuruluşundan yarım asır sonra Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) ile Şah Tasmaşb (1524-1576) arasında 1555 yılında Amasya'da gerçekleştirilmiştir. Bu ilk barış anlaşması ve sonrasında iki devlet arasında yapılan Ferhat Paşa Anlaşması (1590), Nasuh Paşa Anlaşması (1613) ve Serav Anlaşması'nda (1618) da sınırlar ile ilgili bir düzenleme yer almamıştır. İlk defa 1639 yılındaki Kasr-ı Şirin Anlaşması'nda sınırlar hakkında bir düzenleme konusu gündeme gelmiş ve gerçekleştirilmiştir. Buna göre, 1642 yılında İstanbul'a gelen bir İran heyeti Van dağlarında yer alan Melet Kalesi'nin yıkılmasını istemiştir. 1724 yılında imzalanan taksim anlaşması ile kuzeye doğru Hazar sahilleri Rusya'da, İran'ın batısı ise Osmanlı Devleti'nde kalmıştır. Bu anlaşma sonrasında 1727 yılında sınırın yerinde çizilmesi amacıyla iki taraftan memurların görevlendirilmesi kararlaştırılmıştır. Buna rağmen, bu sulh çalışması uzun olmamış ve 1833 yılında iki devlet yeniden savaşmıştır (Erim, 1952, s. 11-18).

Aykun'a (1995, s. 246) göre, II. Erzurum Anlaşması'nda (1847) Osmanlı Devleti'ni temsil eden Derviş Paşa'ya⁵⁶ sonrasında Osmanlı-İran sınırının bazı anlaşmazlık halinde bulunan bölgelerinin İran, Rusya ve İngiltere yetkilileriyle birlikte belirlenmesi vazifesi verilmiştir. Dahası, ilave olarak aşiretlerin incelenmesi ve bazı vergilerin araştırılması görevleri verilmiştir. Bu maksatla İran tarafından Hoy bölgesine 40 kilometre mesafede bulunan Kotur bölgesine gelen tecavüzleri önlemek için eski sınırın incelenip belirlenmesi sonrasında gerekli yerlere İranlı görevlilerin de görebileceği bir şekilde işaretler dikilmesi, bu işaretlerin buldukları yerler, isim ve resimleriyle birlikte haritasının çıkarılıp İstanbul'a gönderilmesi yönünde talimat verilmiştir. Derviş Paşa, Van'a bağlı Kotur bölgesine gelerek Hoy Valisi'ne bir yetkili göndermesi için çağrıda bulunmuş ve Osmanlı Devleti açısından sınır hattının geçtiği yerler belirlenmiştir. Bu çalışmanın amacı, komisyonun toplanmasının öncesinde sınır hattını belirlemektir. Sonrasında komisyonun toplanmasıyla yapılan görüşmelerde Muhammere ve Zuhab alt komisyonları kurulmuştur. Muhammere'de yapılan görüşmelerde İran Devleti II. Erzurum Anlaşması'nın esas maddesinin, Osmanlı Devleti ise ek olarak açıklamanın da göz

⁵⁶ Derviş Paşa (1870). Tahdid-i Hudud-i İrani. İstanbul: Matbaa-i Amire.

önüne alınmasını istemiş ve böylece görüşmeler çıkmaza girmiştir. Sonuçta, Muhammere ile sonrasında Zuhab meselesi muallakta kalmıştır.

Ateş'e (2013, s. 139-146) göre, dört yıl süren görüşmelerin sonrasında II. Erzurum Kongresi'nin arabulucuları İran ve Osmanlı Devletlerinin artık resmi olarak sınırlarını belirlemesine karar vermiştir. Bunun nedeni devam eden tartışmaların yalnızca iki devlet arasındaki istikrarsız barışı değil, iki büyük gücü de karşı karşıya getirmesidir. Her ülkenin görevlendirdiği bir komisyondan sınır bölgesini incelemesi ve sınır hattını ortaya çıkarması istenmiştir. Dört ülkenin komisyonu 1849-1852 yılları arasında tüm sınır bölgelerini incelemiş ve sınır hattını oluşturacak yeterli bilgiyi toplamıştır. Esasında bu incelemenin amacı sınır bölgelerinin sınırlandırılmış alanlara veya *serhad* kavramının *sınır* kavramına dönüşümünü ifade etmektir. Başka bir bakışla, hükümdarlık kapsamındaki politik alan veya yarı-otonom yerel yöneticilerin bağlılığının bir merkezden diğer merkeze kaymasından görülebilir sınırları bulunan *ülkesel* egemenliğe dönüşümü gerçekleştirilmiştir. Derviş Paşa *layiha* çalışmasında belirttiği üzere *hudud-u kademe* ve *aşayır* veya aşiretlerin durumunu incelemiştir. İran tarafı da benzer bir yaklaşımla topografik incelemeyle nehirleri, dağları, tepeleri, vadileri ve yerleşimleri analiz ederek etnografik ve tarihsel verileri ortaya koymuştur.

II. Erzurum Anlaşması'nın (1847) heyet reisi olarak görevlendirilen Derviş Paşa'nın (1870) *Tahdid-i Hudud-i İraniye* isimli layihasında göçebe ve yarı göçebe aşiretlerin sosyo-ekonomik yaşamına vurguda bulunulmuştur. Örneğin Celali aşiretini incelediği bölümde, aşiretin birkaç koldan oluştuğunu, Osmanlı Devleti toprağında olanların Bayezid ve Kars Eyaleti'nin köy ve yaylalarında yaşamını sürdürürken, İran tarafında kalanların kış mevsiminde Makü ve Hoy, bahar aylarında ise Ebgay yaylalarına geldiklerini vurgulamıştır. Başka bir örnek olan Haydaranlı aşireti İran'ın Hoy bölgesinden gelerek Muş Sancağına yerleşmiştir. İran Devleti bu aşiretin İran'a geri dönmesi için yoğun çaba göstermiştir. Buradan anlaşılacağı üzere sürekli hareket halinde bulunan aşiretlerin yerleşik hayata geçirmek kolay olmamıştır. Sınırların kontrolünün zorlaşması bölge ahalisinin zarar görmesine yol açmıştır (Gencer, 2016, s. 127-128).

Sarıkcıoğlu (2013, s. 73-91) II. Erzurum Anlaşması'na (1847) istinaden sınır sorunlarını çözmek amacıyla 1850 yılında Osmanlı, İran, İngiltere ve Rusya Devletleri'nin temsilcilerinin

katılımıyla toplanan komisyonun çalışmalarını Muhammere (Hürremşehir) ve Zuhab Komisyonu olarak iki bölümde gerçekleştirdiğini belirtmektedir. Birincisinde, her iki devletin temsilcilerinin açıkladığı üzere bölgede yer alan hiçbir toprağı veya limanı bırakmak istememeleri nedeniyle sonuç alamadan tamamlanmıştır. Şattü'l Arab çevresinde yer alan Muhammere ve limanı dışında Ceziretü'l Hızır Bölgesi tartışmaların odağındaki yer almıştır. İkinci oturumda, Osmanlı Devleti yalnızca II. Erzurum Anlaşması'na eklenen açıklama hakkında aracı devletlerin görüşlerine katıldığını, İran Devleti ise II. Erzurum Anlaşması'nın ilk halinin kabul edilebileceğini bildirmiştir. Sonunda Muhammere sınırını çizmek amacıyla toplanan komisyon sonuç alamamış ve diğer bir tartışma konusu olan Zuhab bölgesine geçilmiştir. 1851 yılı içerisinde gerçekleştirilen Zuhab görüşmelerinde de kalıcı bir sonuç elde edilememiştir. Osmanlı Devleti'nin aracı devletlerin İran'a yakın bir tavır sergilediğini düşündüğü bu görüşmelerde Zuhab bölgesinde dağlık kesimlerin İran'a, düzlük kesimlerin ise Osmanlı Devleti'nde kalması önerilmiştir. 1853-1856 yılları arasında gerçekleşen Osmanlı ve Rusya Devletleri arasındaki savaşla birlikte I. Hudut Komisyonu çalışmalarından sonuç alamayarak dağılmıştır.

Aykun'a (1995, s. 275-276) göre, Osmanlı-İran Devletleri arasında yılların birikimi olan sorunları çözmek için toplanan Erzurum Konferansı toplanmasından anlaşmanın sağlanmasına kadar birçok olumsuzluklar yaşanmış olmasına rağmen yine de başarıyla sonuçlandırılabilmiş ender anlaşmalardan birisi olarak değerlendirilmektedir. Konferansın dört yıl kadar uzun bir sürede tamamlanmasının nedeni incelendiğinde, İran temsilcisinin karar verme yetkisinin bulunmamasından ötürü tereddüde düştüğü konularda İran'dan görüş alma ihtiyacı duyması ve bir habercinin İran'a gidip gelmesinin uzun sürmesinden kaynaklandığı belirtilmektedir. İki devletin temsilcilerinin görüşülecek meselelere yönelik taleplerinin önceden hazırladıkları görülmüştür. Bu hazırlıklar senet ve eski kitaplardaki kayıtlar kadar anlaşmazlık bölgelerinden getirilen şahitlerden teşkil edilmiştir. Bu doğrultuda, tutanaklar incelendiğinde iki tarafın temsilcilerinin kendi devletlerinin hakkını savunmalarında birbirlerine eşit düzeyde buldukları değerlendirilmiştir. Anlaşmanın sağlanması sonrasında oluşturulan sınır tespit komisyonunun çalışmalarını gerçekleştirirken oldukça zorlandıkları görülmüştür. Başka bir ifadeyle, anlaşmada alınan kararların bölgede uygulanmasının kolay olmadığı anlaşılmıştır.

Komisyounun çalışmalarını tamamlamasına rağmen, şattü'l-Arap bölgesindeki anlaşmazlık çözüme kavuşturulamamıştır.

As (2010, s. 228), 1842 yılında iki devletin savaşmak üzere olduğu bir dönemde Rusya ve İngiltere Devletleri, İran üzerindeki planlarını da düşünerek iki devletin savaşmasının önlenmesi ve sınırın kesin olarak tespit edilmesi için özellikle Osmanlı Devleti'ne baskı yapmıştır. 15 Mayıs 1843 tarihinde Erzurum'da düzenlenen ve İngiliz ve Rus görevlilerin de dâhil olduğu bir konferansta uzun süren görüşmeler sonucunda 1847 yılında İngiliz ve Rus temsilcileri taslağı hazırladıktan sonra Osmanlı ve İran Devletleri'ne dikte etmiştir. Anlaşmanın üçüncü maddesi gereği dört ülkenin temsilcilerinden meydana gelen bir sınır belirleme komisyonu (Taħdid-i Hudut Komisyonu) oluşturulmuştur. Derviş Paşa'nın başkanlığında Osmanlı heyeti 1848-1852 yılları arasında Basra Körfezi, Bağdat, şehrizer, Musul, Van ve Bayezid çevrelerinde çalışmalarda bulunmuştur. 1852 yılında İstanbul'dan gelen talimat sonrasında komisyonun çalışmaları sonlandırılmıştır. Ateş'e (2013, s. 174) göre bu süreçte komisyon üyeleri bölgeye ulaştığında, Babanlar ve Ardalan Aşiretlerinin gücünün kaybolduğu görülmüş ve bu otonom yapıların yok olması sonrasında sınır belirleme girişimi aynı zamanda güç boşluğunu doldurmayı ve kontrol edilen sınırlar ile yeni jeopolitiğin oluşturulmasını ifade etmiştir.

Erim'e (1952, s.18) göre, 1833 yılından sonraki dönemde sonra iki devlet arasında sınırları düzenleme çalışmalarının ivmesinin arttığı görülmektedir. II. Erzurum Anlaşması (1847) Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti'ne baskısı sonucunda kabul edilmiştir. Bu anlaşmada, sınır hattının düzenlenmesine dair maddeler üzerinde anlaşılmıştır. Örneğin anlaşmanın ikinci ve üçüncü maddelerinde Zuhab sancağının ve Muhammere şehrinin hangi devlette kalacağının belirlenmesinin yanında sınır hattının arazide nerelerden geçeceğinin belirlenmesi için iki taraftan memurlar tayin edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu anlaşma Kotur meselesi ve Kırım Savaşı dolayısıyla uygulanamamıştır. 1869 yılında iki devlet arasında yapılan görüşmelerde altı madde üzerinde anlaşma sağlanmıştır. Sınırların düzenlenmesiyle ilgili maddeler şunlardır:

- İki taraf sınırın emniyet ve asayişinin sağlanmasında dikkatli olacaktır
- İki taraf arasındaki tartışmalı alanlar dört devlet komiserinin buralarda incelemede buldukları sırada ne halde ise o vaziyette kalması kararlaştırılmıştır

- Tartışmalı yerler *statü quo* kaidesine göre mesele kesin şekilde halledilinceye kadar kimin elindeyse yine onda kalacaktır
- Tartışmalı yerlerde yapı yapılmayacaktır
- Kazlıgöl bölgesindeki harap yapıların tamirine geçici yapılar olması şartıyla müsaade edilmiştir

1858 yılında Osmanlı ve İran Devletleri arasında süregelen sınır tartışmalarının artması nedeniyle ortak sınır bölgesine daha fazla memur görevlendirme kararı alınmıştır. Bu kapsamda, görevlilerin atanması sınır meselesi çözülene kadar sınır hattındaki tartışmaların çözülmesi, yaylak ve kışlakların kime ait olduğunun tespit edilmesi, aşiretlerin kontrol altında tutulması ve birbirlerine saldırılarının önüne geçilmesi amacıyla kararlaştırılmıştır. Muhammere ve Zuhab komisyonlarının sonuç elde edememesine rağmen devletlerin değerli tecrübeler kazandığı görülmektedir. Örneğin, iki devletin birbirinin adımlarını yakından takip ederek tedbir almasının yanında, aşiretler ve askerler tarafından yapılabilecek sınır ihlallerinin önüne geçilmesine çalışılmıştır. İran Devleti, II. Erzurum Anlaşması'nın (1847) Osmanlı Devleti tarafından düzenlenen ek açıklamasına delegesinin imza atması ve sonrasında merkezi yönetim tarafından bu açıklamanın kabul edilmemesinin oluşturduğu tecrübeyle özellikle imza yetkileri konusunda oldukça titiz davranmaya başlamıştır (Sarıkçioğlu, 2013, s. 91-95).

Bu dönemde sınır meselesinin bir an önce çözülmesini amaçlayan Osmanlı Devleti, İngiltere Devleti'nin desteğiyle Kotur bölgesinin kendisinde kalması şartıyla sınırın önceki gibi kalmasını hedeflemiştir. Bu kapsamda, 1869 yılında II. Erzurum Anlaşması'nda olduğu gibi bu sorunu çözmeye yönelik altı maddelik bir geçici anlaşmaya varılmıştır. Bu kapsamda aynı yıl Osmanlı ve İran Devletleri statüko kararnamesi imzalayarak her iki taraftan gelebilecek saldırıların önünü kesmek ve sınırlar üzerinde anlaşılana kadar mevcut durumun korunması aracı devletlerin de dâhil olmasıyla dört devlet tarafından gerçekleştirilmiştir. Anlaşmanın üçüncü maddesinde sorunlu bölgelerin sorun çözülmeye kadar hangi devletin elindeyse onda kalması belirtilmiştir. Dördüncü maddesinde ise kesin bir anlaşmaya varana kadar bu tarz yerlerde yapı inşa edilmemesi, inşa edilse dahi sahipliği gösterir bir delil olarak kabul edilmeyeceği (Kazlıgöl hariç) yer almıştır (As, 2010, s. 230).

1869 yılında varılan anlaşma sınırda meydana gelen olayların önüne geçmek amacıyla yapılmasına rağmen, soruna kalıcı çözüm bulunması ihtiyacı devam etmiştir. Dolayısıyla Osmanlı-İran-Rusya-İngiltere Devletleri 1874 yılında yeniden komisyon oluşturularak İstanbul'da bir araya gelmiştir. Muhamere ve Zuhab sınırı meselesini çözmek amacıyla oluşturulan komisyonda, Osmanlı Devleti II. Erzurum Anlaşması'nın (1847) Kotur'u Osmanlı Devleti sınırlarında gösteren açıklama eklenmiş halinde ısrar ederken, İran Devleti ise aynı anlaşmanın açıklama eklenmemiş halini benimsediğini bildirmiştir. Kotur ile ilgili Zuhab ve Muhammere Komisyonlarından sonra İstanbul Komisyonu'nda da sonuç alınamamış, ancak İran Devleti Kotur meselesini ısrarla takip etmiştir. 1875 yılında İran Devleti, Kotur bölgesinin Azerbaycan bölgesinin güvenliği açısından hayati olduğunu, Osmanlı Devleti ise bölgenin güvenliği ve aşiretlerin yaylak-kışlak ihtiyaçları bakımından önemli olduğunu savunmuştur. Sonrasında 1877-1878 Osmanlı-Rus Devletleri savaşı dengeleri etkilemiştir. Osmanlı Devleti'nin savaş sonrasında imzaladığı Berlin Anlaşması'nda (1878) Rusya'nın desteğiyle Kotur bölgesi İran'a verilmiştir (Sarıkcıoğlu, 2013, s. 95-109).

Aygun'a (1995, s. 268) göre, 1874 ve 1875 yıllarında kurulan komisyonda İran temsilcileri II. Erzurum Anlaşması'nın (1847) esas alınmasında ısrarcı olurken, Derviş Paşa da açıklamasıyla birlikte ele alınması politikasından geri adım atmamıştır. Aktörlerin değişmeyen yaklaşımları üzerine komisyonlar sonuç alamadan dağılmıştır. Arabulucu devletler tarafından tartışmalı olmayan yerlerin sınır çizgisinin belirlenmesi yönündeki görüşünü Osmanlı ve İran Devletleri'nin kabul etmesine karşın, burada da yine anlaşmanın asıl-izahname (açıklama) tartışması sürmüştür. Sonrasında Rusya ve İngiltere temsilcilerinin harita üzerinde görüşülmesi teklifi kabul edilmişse de haritada Osmanlılara ait yerlerin İranlılara verildiğini belirten Derviş Paşa Osmanlı Devleti'nin çizdiği haritanın esas alınmasını istemiştir. As'a (2010, s. 230-231) göre ise, 1874-1875 yıllarındaki komisyonlardan bir sonuç alınmamasının ardından 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan istifade eden İran Devleti sorunlu bölgelere girerek sınırı Osmanlı Devleti toprakları içine kaydirmiştir. Sonrasında Berlin Anlaşması'nda (1878) Rus ve İngiliz heyetlerinden oluşan Muhtelit Komisyon'un aldığı karar doğrultusunda Kotur Şehri ve arazisi İran'a devredilmiştir.

Sarıkcıoğlu'na (2013, s. 95-109) göre, 1881 yılında sınırdaki olayların artmasından dolayı iki devletin görüşmesi ve 1883 yılında sınır komisyonunun toplanmasına rağmen Kotur sınırının

nasıl belirleneceği üzerinde anlaşılabilmesi üzerine, 1886 yılında Rusya Devleti bu sorunun çözümüne dair Osmanlı Devleti'ne ulti-matom vermiştir. Berlin Anlaşması (1878) ile belirlendiği üzere Kotur sınırının çizilmesi için iki devlet bir araya gelmeyi denediyse de İran Devleti'nin II. Erzurum Anlaşması (1847) üzerinde ısrar etmesiyle bu girişim sonuçsuz kalmıştır. 1890'lı yıllarda yeniden başlayan iki devlet arasındaki görüşmelerde, Osmanlı Devleti İran sınırındaki İran aşiretlerinin sınır tecavüzü yaparak çıkardığı olayların artması nedeniyle askeri tedbirlerle Osmanlı-İran sınırının çizilmesini istemiştir. 1892 yılında başlayan komisyon oluşturma çalışmaları 1894 yılına kadar komisyonun toplanma yerinin neresi olacağı üzerinde uzlaşılabilmesi nedeniyle komisyonun dağılmasıyla sonuçlanmıştır.

Demirci ve Çabuk (2014, s. 82), 1890 yılındaki İran Celalileri ve Haydaranlı aşireti arasında Van'ın Ebgay, Bayezid Sancağı ve İran'ın Han Gediği bölgesinde gerçekleştirilen mücadele sonrasında iki aşiret arasındaki düşmanlığın Van Vilayeti öncülüğünde çözülmesi istenmiştir. Van Alaybeyi ve Belediye Başkanı'nın çabaları sonucunda iki aşiret arasındaki husumet sonlandırılmışsa da kalıcı bir barış tesis edilmesi için İran ve Osmanlı Devleti İran Celali aşiretleri ve Haydaranlı aşireti ile husumetlerinin araştırılmasına karar verilmiştir. İki aşiret arasındaki sorunların daha ciddi müzakereler ile çözülebileceği anlaşılmıştır. Bu iki aşiretin haricinde Azerbaycan, Kürtlerin yaşadığı bölgeler ve Luristan hudutlarında yaşayan aşiretler arasındaki sorunların da çözülmesine ihtiyaç duyulmuştur. Bu kapsamda Osmanlı ve İran Devletleri memurlarından müteşekkil bir komisyonun oluşturulması yönünde karar alınmıştır. Bunun üzerine Osmanlı Devleti hudut bölgesinde konuşlu aşiretlerin arasındaki sorunları çözmek için mülki ve askeri memurlar görevlendirmesine karşın, bu görüşmelerde her iki devlet de kendi tebaası olan aşiretlerin hukukunu üstün tutmuştur.

Sonrasında 1882 yılında oluşturulan komisyonda yine her iki devletin de sorunları kendi menfaatleri doğrultusunda çözüme kavuşturma çabalarından dolayı sonuç alınamamıştır. Meselenin komisyonda çözülemeyeceği anlaşılınca Hariciye Nezaretinde kurulacak bir komisyon oluşturulması önerilmiştir. Bu komisyonda, Haydaranlılar ve Celaliler arasındaki mücadelede öldürülenlerin diyetlerinin yaralayan, öldüren ya da gasp edenlerin dâhil olduğu aşiret tarafından ödenmesi, her iki aşiret arasında gelişen diğer öldürme ve yaralama olaylarının çözümünün süreye ihtiyaç duyduğu ve bu sorunun çözümü için ileride başka bir komisyon görevlendirilmesi konularında anlaşmaya varılmıştır. 1894 yılında Osmanlı Devleti tarafından

tekrar bir komisyon kurulmasına çalışılmışsa da İran'ın Makü Hâkimi Timur Han'ın yaklaşımı olumsuz olmuş ve Van Vilayetine bağlı köylere İran Celali aşiretleri tarafından saldırılar gerçekleştirilmiştir. 1895 yılında Bayezid Sancağında yeniden bir komisyon kurulmasına rağmen, Osmanlı Devleti Celali Aşireti'nden kimsenin katılmamasından İran Makü Hakimini sorumlu tutmuştur.

Sarıkcıoğlu'na (2013, s. 95-109) göre, 1900 yılında iki devlet arasındaki anlaşmazlıkların çözülmesi için İran Devleti'ne Erzurum-Van, Musul-Süleymaniye ve Bağdat-Basra olmak üzere üç komisyon kurulması önerisi İran Devleti tarafından kabul görmüştür. Erzurum ve Van bölgesini çalışmak üzere kurulan komisyonda, 1901 yılında İran tarafı merkezi yönetime bildirdiği raporda Osmanlı topraklarında Ermeni isyanlarının olması nedeniyle sınırda ortaklaşa önlemleri alınması gerektiği ve sınırdaki Kürt aşiretlerinin asayiş bozdukları belirtilmiştir. Bu komisyonda konuşulan en önemli konu Ermeni silah tüccarları olmuştur. Bunun yanında, iki taraf arasında bulunan ve her iki tarafa da saldıran Kürt aşiretlerinin karşısında sınır güvenliğinin sağlanması amacıyla ortak çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Komisyonun çalışmaları sonucunda aşiretlerin saldırıları azalmış ve komisyon dağılmıştır.

Aşiretlerin çıkardığı sorunların artması nedeniyle 1903 yılında Lahican'da iki devlet temsilcilerinin bir araya gelmesine rağmen, İran Devleti'nin II. Erzurum Anlaşması'nda (1847) ısrar etmesi neticesinde komisyon sonuç alınamadan dağılmıştır. Akabinde İran Devleti Hakkâri bölgesine saldırarak II. Erzurum Anlaşması dışında bir anlaşmayı tanımadığını bildirmiştir. Lahican görüşmelerinden bir sonuç çıkmaması, bölgedeki aşiretlerin olaylar çıkarmaya devam etmesi, Rusya Devleti'nin asi Kürt aşiretlerini Osmanlı Devleti ve İran'a karşı kışkırtması, İran Devleti'nin kendi iç meseleleri nedeniyle aşiretler sorunuyla ilgilenememesi, İran askerlerinin Osmanlı Devleti sınırına tecavüz etmesi ve İran Devleti'nin aşiretler konusunda yardım çağrısında bulunması üzerine Osmanlı Devleti 1905 yılında Lahican bölgesine askerî harekât düzenlemiştir. Bu hareketin ardından 1906 yılında toplanan Rumiye Komisyonu'nda yapılan görüşmelerde, İran Devleti'nin daha önce olduğu gibi II. Erzurum Anlaşması'nın (1847) ilk halinde ısrarı üzerine komisyon çalışmaya başlamadan son bulmuştur. Berlin Anlaşması'nın (1878) ardından bir süre iki devlet arasında büyük çaplı bir olay meydana gelmemiştir. 1907 yılında İran'da meşrutiyetin ilanı sonrasında Kürt aşiretlerinin Türk köylerine saldırması bölgede yeniden hareketlenmeye yol açmıştır. İngiltere ve Rusya

Devletleri'nin statükoya dönülmesi çağrılarına rağmen, 1906-1907 yıllarında Osmanlı Devleti sınır anlaşmasına zorlamak amacıyla ilerleyerek İran'ın batısındaki bazı bölgeleri⁵⁷ ele geçirmiştir. Sonrasında Rusya'da 1908 yılında sınır tespiti için oluşturulan karma komisyonun çalışmaları neticesinde, Osmanlı Devletince ele geçirilen bölgeler⁵⁸ Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştır (As, 2010, s. 231).

1908 yılında her iki devlet yeniden bir komisyon kurarak sınır meselesini görüşmeye başlamıştır. İşleyişin layihalar üzerinden gerçekleştirildiği bu komisyonda, İran Devleti müzakerelerin son anlaşmanın temel alınarak yapılmasını ve görüşmelerinin temel konusunun sınır olduğunu belirtmiştir. Osmanlı Devleti ise görüşmelerde statükonun mu yoksa önceki anlaşmaların mı temel alınacağını belirlemesi gerektiğini, bu kapsamda 1847 tarihli anlaşmanın imzalanan açıklama bölümüyle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu toplantılardan bir çözüm alınamaması sonrasında, Osmanlı Devleti II. Erzurum Anlaşması'nın (1847) bütün maddelerinin feshini önererek İran tarafına sınırla ilgili yeni bir mazbata sunmuştur. Bu mazbatada Muhammere, Zuhab ve Ağrı sınırlarının nereden geçeceği belirlenmiştir. Osmanlı Devleti'nin mazbatasını İran Devleti tarafından yanıtızsız bırakılmıştır. Öyle ki İran Devleti kendi iç meselelerinden dolayı sınır meselesiyle ilgilenememiştir (Sarıçioğlu, 2013, s. 95-109). 1908 yılında iki devletin hudut komisyonlarını kaldırmasından sonra, sorunlar yerinde ve zamanında çözüme kavuşturulamadığı için karmaşık bir hale dönüşmüştür. Aşiretler ise yaptıklarının karşılığında herhangi bir sorun yaşamadıklarından ötürü cesaretlenmiştir. Bunun yanında iki devlet arasındaki iş birliği ve koordinasyon düzeyi düşmüş ve bu durum karşılıklı güveni zedeleyerek sorunların çözülememesine yol açmıştır. Örneğin İran Devleti, 1908 yılında Osmanlı Devleti sınır komutanlarının İran topraklarında yağma yaptığı ile Kürt aşiretler arasında Sünni-Şii meselesini tetiklediğini belirterek sorunun çözülmesini istemiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti aşiretleri tahrik etmesi için bir gerekçesi olmadığını ve geçmişte de böyle bir politika hiç benimsemediklerini bildirmiştir (2013, s. 44-53).

⁵⁷ Hoy, Urumiye, Bane, Serdeşt, Vezne, Bukan, Selmas ve Savçubulak

⁵⁸ Savuç, Bulak, Bana, Serdeşt, Sülduz, Uşna ve Laheyca, Sine, Rumiye ve çevresiyle Dol, Deşt, Branduz, Terguvar, Merguvar, Somay, Bradoşt ve Selmas

Erim (1952, s. 20-21) göre, 1908 yılında Rusya’da yeniden kurulan sınır komisyonuna Osmanlı Devleti adına Van Valisi’nin başında olduğu bir heyet görevlendirilmiştir. Bu komisyonda İran’daki meşrutiyetin ilanı sonrası karmaşadan faydalanarak alınan yerlerin Osmanlı Devleti’nde kalması kararlaştırılmıştır. Sonrasında Trablus Savaşı (1907) sırasında İran’da nüfuzunu artıran İngiltere ve Rusya Osmanlı Devleti’ne bir nota vererek Türk-İran sınırının tamamının Rusya ve İngiltere’nin de katılacağı bir sınır komisyonu tarafından tespitinin yapılmasını istemiştir. 1913 yılında toplanan komisyon sınırları 1848 statükosunu temel alarak değerlendirmiştir. Bu komisyon da 1914 yılında I. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla sonuçsuz kalmıştır. Bunun yanında (Sarıkcıoğlu, 2013, s. 109-124), İngiltere ve Rusya 1907 yılında kendi arasında anlaşarak İran Devleti’ni üçe bölerek paylaşmıştır. Ruslar 1909 yılında İran’ın kuzeyine, İngilizler ise Hintli askerlerini Basra Körfezi’ne göndermiştir. İki devlet arasında 1905-1908 yılları arasında yapılan görüşmelerde İran Devleti, Osmanlı Devleti’nin II. Erzurum Anlaşması’nın (1847) üçüncü maddesine göre sınırları çizirken anlaşmanın ikinci maddesini göz ardı ettiğini ve anlaşmanın yalnızca ek kısmını kabul ederek diğer maddeleri hiçe saydığını öne sürmüştür. Dahası, Osmanlı Devleti’nin komisyon başkanları değiştikçe yaklaşımlarının da değiştiğine vurgu yapmıştır. Osmanlı Devleti ise İran Devleti’nin II. Erzurum Anlaşması’nın ekine imza attığını, bu ekin kabul etmediği takdirde Osmanlı Devleti’nin anlaşmayı geçersiz sayacağını, İran Devleti’nin sınırda güvenliği sağlayamaması nedeniyle Osmanlı Devleti topraklarına tecavüzler gerçekleştirildiğini ve bu durumun engellenmesi gerektiğini bildirmiştir. Sonuçta Osmanlı-İran Devletleri arasındaki sınır sorununun çözümü 1913 İstanbul Protokolü’ne kalmıştır.

İngiltere ve Rusya Devletleri’nin teşvikiyle Osmanlı ve İran Devletleri ortak sınırlarını çizebilmek amacıyla 1911 yılında tekrar görüşmelere başlamıştır. Bu görüşmelerde Osmanlı Devleti, İngiltere ve Rusya Devletleri tarafından kendisine gönderilen muhtıraları inceleyerek askeri yönden stratejik bölgelerin kendi tarafında kalacağı şekilde sınırın çizilmesi yaklaşımını benimsemiştir. Rusya ve İngiltere Devletleri’nin Osmanlı Devleti tarafında yer alarak İran tarafına bu durumun kabul ettirilmesi istenmiştir. Osmanlı Devleti sınır bölgesindeki tartışmalı yerlerle ilgili Ali Nadir Paşa ve Hakkı Paşa birbirinden ayrı raporlar hazırlayarak 1913 yılında sunmuştur. Bu raporlarda özetle Ali Nadir Paşa’nın önerisi II. Erzurum Anlaşması’nın (1847) temel alınarak kadim sınırın ortaya çıkarılması olmuştur. Bu kapsamda Muhammere bölgesinin

mevcut durumunun korunması yönünde İngiltere'ye ve Basra'ya doğru bir sınır çizme amacıyla olan Rusya'ya teminat verilerek Osmanlı Devleti yanına çekilmesi önerilmiştir. Hakkı Paşa'nın raporunda ise devletin kuzeyinin büyük ölçüde sarsıldığı bir dönemde birkaç köyü İran'a vermenin hayati bir önemi olmayacağı ve mühim olanın devletin bekası olduğundan uzun sürecek bir barışa ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir (Sarıkcıoğlu, 2013, s. 162-178).

1912 Hudut Komisyonu'nda iki devlet arasında bir ön sözleşme imzalanarak İstanbul'da toplanacak bir komisyonda II. Erzurum Anlaşması'nın (1847) temel alınması, kısa sürede müzakerelerin sonuçlandırılması ve anlaşılamayan konularda Lahey Mahkemesi'ne gidilmesi kararlaştırılmıştır. Bu komisyonda 1843-1847, 1848-1852 ve 1876 yıllarında olduğu gibi İngiltere ve İran Devletleri'nin aracı olarak yer alması kararlaştırılmıştır. Osmanlı Devleti 1911-1912 yıllarında Trablusgarp'ın İtalyanlar tarafından işgali ile epey meşgul olmuştur. Rusya ve İngiltere Devletleri, Osmanlı Devleti'nin II. Erzurum Anlaşması'na (1847) uygun hazırladığı Muhammere sınırının Rusya ve İngiltere Devletleri'nin ek olarak sunduğu ortak notalar çerçevesinde oluşturulması sonucunda Osmanlı Devleti'nin çalışmasını kabul etmiştir. Tahran Protokolü gereği Muhammere ve Süleymaniye bölgesinde anlaşılamayan yerlerin Lahey Komisyonu'na gönderilmesi kabul edilmiştir. Sonuçta Rusya ve İngiltere Devletleri'nin istekleri doğrultusunda şekillenen Osmanlı-İran Devletleri sınırı anlaşma haline getirilmiştir (Sarıkcıoğlu, 2013, s. 181-192).

As'a (2010, s. 231) göre, 1911 yılında İngiltere ve Rusya Devletleri Osmanlı Devleti'ne bir nota vererek 1908 yılında Osmanlı Devleti'ne bırakılan yerlerin derhal boşaltılmasını ve sonrasında Basra Körfezi'nden Ağrı Dağı'na kadar Osmanlı-İran Devletleri sınırlarının Rusya, İngiltere, İran ve Osmanlı Devletlerince oluşturulacak bir sınır komisyonu tarafından kesin olarak teslim olmasını bildirmişlerdir. Bu baskı sonrasında Osmanlı ve İran Devletleri arasındaki görüşmeler yeniden başlamış ve 1912 yılında Tahran'da bir protokol imzalanmıştır. Bu protokolda İngiliz ve Rus temsilcilerin de dâhil olduğu Muhtelit Hudut Komisyonu kurulması kararlaştırılmıştır. Aynı yıl içerisinde tam 18 görüşme gerçekleştiren komisyon sınır sorunları kapsamında herhangi bir çözüme ulaşamamıştır. 1913 yılında Osmanlı Devleti belirtilen bölgeleri boşaltmış ve komisyon çalışmalarına başlamıştır. 1848 statükosu üzerinden belirlenmesi kararlaştırılan sınırın dört devletin temsilcilerinden oluşan 'Taahhid-i Hudut

Komisyonu' tarafından mahallinde tayin ve işaretlenmesi kararlaştırılmıştır. Aynı protokolde komisyonun görevini yerine getirirken Tahdid-i Hudut Komisyonu Dâhil Nizamnamesine uyacağı karara bağlanmıştır. Komisyonda Türk-İran anlaşmazlığında Rus ve İngilizlerin hakem olacağı, hakemlerinin kararlarının ise Osmanlı ve İran Devletleri tarafından kabulünün mecburi olduğu üzerinde anlaşılmıştır. Protokolün uygulanması çalışmaları Urmiye bölgesinde yürütülürken I. Dünya Savaşı'nın başlaması ve Osmanlı Devleti'nin savaşta Rusya karşısı olması komisyonun dağılmasına neden olmuştur.

Sarıkcıoğlu'na (2013, s. 181-192) göre, 1913 İstanbul Protokolü ile Osmanlı-İran Devletleri sınırı kuzeyden güneye bir hat üzerinden detaylı bir şekilde açıklanarak çizilmiştir. İran delegelerinin Rusya Devleti'nin tavsiyeleri ve önerilerini alarak görüş bildirdiği ve imzadan uzak kalmaya çalıştığı görülmüştür. Anlaşılamayan konularda Lahey Mahkemesi'ne gitmeye İran Devleti'nin elindeki delillerin yetersiz olması nedeniyle yanaşmadığı, bunun yerine Rusya Devleti'nin desteğini alarak istediğini koparma yolunu benimsediği anlaşılmıştır. Bu komisyonda yapılan görüşmelerin temelini II. Erzurum Anlaşması (1847) oluşturmuş, anlaşmanın ikinci maddesinde yer alan Muhammere ve Ceziretü'l-Hızır tartışmalı bölgesi konusunda ilk defa İran Devleti'nin haricinde aracı devletler de II. Erzurum Anlaşması'nın ekinin geçerli olmadığını bildirerek Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakmıştır.

2.1.1.2. Cumhuriyet Dönemi ve Sonrasındaki Sınır İlişkileri

Cumhuriyet döneminde ulusal aktörler olarak Türk-İran ilişkilerinde Türk-İran Dostluk ve Güvenlik Anlaşması (1926) bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Bu anlaşma bazı boyutların bir araya gelmesi sonucunda, Osmanlı Devleti'nin yıkılması (1922) sonrasındaki yapılan anlaşmaların hükmünün kalmaması nedeniyle ikili ilişkilerde meşru bir zemin yaratma ihtiyacı, Rus ve Türklerin birleşerek Kürt ve Azeri milliyetçiliklerini kışkırtması ile İngiltere ve Rusya'dan çekinildiği bir ortamda İran Devleti tarafından önerilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin endişeleri sınır bölgesinde yaşayan Kürt aşiretlerinin Şeyh Sait İsyanı (1925) ve Simko Ağa (1926) ayaklanmalarının etkisiyle güçlenmesi yönünde olmuştur. Cumhuriyet Döneminde aşiretler meselesinin silahlı Kürt aşiretleri olarak değerlendirilmiş ve güvenlik meselesi olarak ele alınmıştır.

2.1.1.2.1. Sınırın Emniyeti Meselesi

Çetinsaya'ya (1998, s. 148) göre, Türkiye ve İran Devletleri arasında en sorunlu konu ortak sınır emniyeti olmuştur. Aslında iki ülke I. Dünya Savaşı sonlarında karşı karşıya kaldıkları durumda bile birbirlerine karşı dostça davranmaya çalışmıştır. Bununla birlikte İran Devleti, Türkiye'de Millî Mücadele döneminde İngilizlerin baskısına rağmen Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Hükümeti'ni tanımış ve iki devlet karşılıklı elçi tayin etmiştir. İkili ilişkilerin Rıza Pehlevi'nin İran Şahı olmasının ardından daha da kuvvetlendiği görülmektedir. Bu dönemde emperyal devletlerin kışkırtmaları sonrasında iki devlet sınırında bulunan Kürt aşiretlerin silahlandığı ve iki ülke arasında sorunlara yol açtığı görülmektedir. İngiltere Devleti'nin desteğiyle başlayan Şeyh Said İsyanı (1925) ile bu aşiretleri Türkiye'nin hâkimiyetini tanımadığını ilan etmiştir. Düz arazide Türk birlikleri karşısında varlık gösteremeyen isyancılar Türkiye-İran-Sovyet Rusya arasındaki (şimdiki Ermenistan) Ağrı Dağı'nın sarp arazisine sığınmış ve kimi zaman İran topraklarına geçerek sorunlara yol açmıştır. Bu gelişme üzerine Türkiye İran Devleti'ne baskı yaparak bu isyancılara yardım etmemesini istemiştir.

1926 yılı iki ülkenin Kürtlere karşı politikalarının ayrıştığı bir dönem olarak değerlendirilmektedir. Bu dönemde Van'ın güneyinde Kürtlere karşı askeri hareket icra edilmiştir. Aynı dönemde İran Devleti'nin Kürtlere karşı politikası ise yumuşamış ve Simko Ağa ile iyi ilişkiler içine girmiştir. Bu politikanın nedenini Kürtleri kendi tarafına çekerek Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı sınırını korumak olduğu yönünde değerlendirmeler bulunmaktadır. Türkiye ise İran'ın Türkiye, İran ve Irak'ta kurulacak otonom bir Kürt yönetime sıcak baktığını değerlendirmiştir. İran tarafındaki Kürt aşiretlerinin önceki dönemlerde olduğu gibi sınırdan geçerek eşkıyalık yapmaları ve Türkiye'deki aşiretlerin İran'dan kolaylıkla silah temin edebilmesi sorunların artmasına yol açmıştır.

Bu sorunların artması sınır meselesini gündeme getirmiştir. Öyle ki yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti eşkıyalığı önlemek ya da cezalandırmak için sınır ötesi operasyon gerçekleştirdikçe sınırın tam olarak nereden geçtiği konusu sorun oluşturmuştur. Türkiye'nin eşkıyalığı önlemek amacıyla sınırdan birtakım değişiklik yapılması yönünde talebi çerçevesinde 1913 İstanbul Protokolü'nün geçerli mi yoksa geçersiz mi olduğu sorusu gündeme getirilmiştir.

Bunun nedeni, Osmanlı Devleti tarafından İstanbul Protokolü'nün ne meclis ne de sultan tarafından onaylanmamış olmasıdır. Sınırın Türkiye tarafında Kürt isyanları arttıkça ikili ilişkiler gerilmiştir. 1926 yılında I. Ağrı Ayaklanması sonrasında askeri hareketler sınır boyunca devam etmiştir. 1927 yılında ise Türkiye'nin bazı karakolları daha ileriye taşınması sonucunda başlayan tartışma basın savaşlarıyla bir süre devam etmiştir. Türk basınında öne çıkan görüş, bu tarz sorunların ortak veya belirsiz sınırı bulunan ülkeler arasında olağan ve önlenemez olduğu yönünde gelişmiştir. 1927 yılındaki İkinci Ağrı İsyanı ve sonrasında İran sınırından gelen eşkıyaların Beyazıt yakınlarında Türk askerlerini pusuya düşürmesi sonrasında İran Devleti'ne nota verilmiştir. Bu notada İran Devleti'ne on gün kadar süre tanınarak eğer Kürtlere karşı önlem alınmazsa ilişkilerin kesileceği bildirilmiştir. Bunun üzerine İran Devleti Türkiye Cumhuriyeti'nin istediği bazı tedbirleri almıştır (1998, s. 148).

As'a (2010, s. 236-237) göre, Osmanlı Devleti'nin ortadan kalkmasıyla birlikte hali hazırdaki tüm anlaşmaların ortadan kalkması iki ülke arasındaki ilişkilerin hukuki bir zemine oturtulmasını gerektirmiştir. 1926 yılında başlayan sıcak ilişkiler resmi bir anlaşma çabalarını da beraberinde getirmiştir. Yapılan görüşmeler Rusya ve İngiltere tarafından duyulmaması istendiğinde gizli gerçekleştirilmiştir. Aynı yıl içerisinde Türkiye Cumhuriyeti ile İran Devleti Arasında Emniyet ve Muhadenat Muahedenamesi imzalanmıştır. Anlaşmanın ikinci maddesi tarafların herhangi birinde bir askeri mücadele meydana geldiğinde diğerinin tarafsız kalmasını öngörmüştür. Bu anlaşma ile İran, Türkiye'den İran Azerilerine yönelik Türkiye'nin devam ettiğini düşündüğü propaganda faaliyetleri konusunda rahat bir nefes alacak, Türkiye ise sınırdaki aşiretlerin kendisine karşı gerçekleştirdiği isyanların arkasında İran Devleti'nin olmadığından emin olabilecektir. Buna rağmen bu anlaşma ve ortam I. Ağrı İsyanı (16 Mayıs-17 Haziran 1926) sonrasında fazla sürmemiştir.

Saray'a (2019, s. 296-297) göre, iki komşu arasındaki uyuşmazlıklara son vermek ve dostane ilişkileri sürdürmek amacıyla iki ülke arasında 1926 yılında Türkiye-İran Dostluk ve Güven Anlaşması⁵⁹ imzalanmıştır. Bu anlaşmanın beşinci ve altıncı maddeleri şu şekilde düzenlenmiştir: "Taraflar, kendi ülkeleri içinde öteki taraf ülkenin kamu güvenliğini ve

⁵⁹ Saray'ın (2019) çalışmasında Ek-1 ve Ek-2'de anlaşmanın metni bulunmaktadır.

düzenini bozmak ya da hükümeti devirmek amacı güden kuruluş ve örgütlerin oluşturulmasını ya da yerleşmesini kabul etmemeyi yükümlenirler. Taraflar, sınır bölgeleri halkının esenlik ve güvenliğini sağlamak amacıyla sınıra yakın kesimlerde bulunan aşiretlerin iki ülkenin güvenliğini bozucu biçimde yarata geldikleri suç niteliğindeki eylem ve hazırlıklarına son vermek için gerekli tüm önlemleri alacaklardır.” Bu anlaşma uygulamaya yansımamıştır. Türkiye-İran sınırındaki Kürt aşiretleri iki ülkeye meydan okuyarak 1927 yılında açıkça isyan etmiştir. Bunun yanında, Irak, Suriye ve İran’da bulunan soydaşlarından silah desteği almışlardır. Bu dönemde Azeri Türklerinin isyan etmesinden çekinen İran Devleti isyancı Kürtleri destekleyerek Türkiye Cumhuriyeti’ne gözdağı verme politikasını benimsemiştir.

As’a (2010, s. 237-238) göre, I. Ağrı Ayaklanması sonrasında sınır bölgesinde Türkiye’nin başlatmış olduğu hava destekli kara harekâtı İran tarafından hoş karşılanmamıştır. Sonrasında sınırın iki tarafında yer alan aşiretlerin ve eşkıyaların sınır tecavüzünü engellemek maksadıyla 1927 yılı ortalarından itibaren Türkiye’nin kimi sınır karakollarını bulunduğu konumdan daha ileri taşınması İran’ın tepkisini çekmiş ve basın aracılığıyla İran tarafından Türkiye’nin suçlanmasını beraberinde getirmiştir. Bu suçlamalara verilen yanıtlar Türkiye tarafından da basın yoluyla gerçekleştirilmiştir. Bu sırada 1927 yılı Eylül ayında sınırdaki bazı aşiretler yeniden isyana başlamışlardır. Bu isyanı bastırmak üzere derhal II. Ağrı Harekâtı’na başlanmıştır. Harekât esnasında isyancıların bir kısmı sınırı aşarak İran tarafına sığınmıştır. Bu durum İran Devleti’nin aşiretler politikasının önceki olaylarda olduğu gibi Türk Hükümeti tarafından da kabul edilmemesine yol açmıştır. Sonrasında Türkiye’nin İran Büyükelçisi Ankara’ya geri çağırılmıştır. Özetle, Türkiye’nin bu sorunu çözmedeki talebi İran’ın 1926 sınır politikasına uygun olarak sınırdaki daha aktif politika yürütmesi olmuştur.

Saray’a (2019, s. 296-297) göre, Türkiye İran’a nota vererek 1926 Dostluk ve Güvenlik Anlaşması’na uygun hareket etmesini istemiştir. Taraflar arasında başlayan görüşmeler sonucunda 1926 anlaşmasına ek olarak 1928 yılında yeni bir protokol imzalanmıştır. Buna göre, İran Devleti isyancı Kürtlere karşı yaptığı her türlü yardımı durdurmayı ve Türkiye ile ilişkilerini her alanda geliştirmeyi istediğini bildirmiştir. Sonrasında 1930 yılında isyancıların sıkışması üzerine İran topraklarına kaçtığı, burada yaşayan Kürt aşiretlerinin de desteğini alarak Türkiye sınırına saldırdığı görülmüştür. Bu gelişmenin bildirilmesi üzerine İran Devleti bir müddet sessiz kaldıktan sonra Türkiye Cumhuriyeti’ne bu olayların önüne geçmek amacıyla

sınırı kapattığını bildirmiş, iki tarafın emniyetini artırmak amacıyla sınır memurlarının birlikte çalışmasını teklif etmiştir. Bunun yanında, Türkiye’de bulunan İran Büyükelçisi, Ağrı Dağı isyanına katılan İranlı Kürt aşiretlerin reislerinin gözetim altına alındığını, İranlı Kürt ahalinin de Ağrı sınırından uzaklaştırıldığını, İran Kürtlerinin Türk topraklarına tecavüzüne ve Türkiye Kürtlerini İran topraklarına sığınmasını önlemeye yönelik sınırı ciddi bir şekilde ele alıp kontrol altına aldıklarını bildirmiştir. Dolayısıyla Türkiye ile İran Devletleri ilişkilerinin bozulmasına müsaade etmemiştir.

1930 yılı içerisinde Ağrı Dağı’nda isyancıların tamamının ortadan kaldırılması sonrasında Türkiye-İran Devletleri ilişkilerindeki soğukluk tamamen ortadan kalkmış, dostluk ve iş birliği geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla 23 Ocak 1932 tarihinde Türkiye-İran sınır çizgisinin belirlenmesine dair yeni bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmayla Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne intikal eden sınırın ayrıntılarıyla birlikte tespiti gerçekleştirilmiştir. 5 Kasım 1932 tarihinde yeni bir Dostluk, Güvensizlik, Tarafsızlık ve Ekonomik İş birliği Anlaşması imzalanmıştır. Ardından 14 Mart 1937 tarihinde sınır güvenliği ile ilgili başka bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmalar 27 Mayıs 1937 tarihinde sınırda bir düzeltme yapmak amacıyla yeniden düzenlenmiştir. Bu anlaşmalar sonrasında iki ülke ilişkileri dostane bir havada ilerlemiştir. Bu dönemde imzalanan anlaşmalar Türkiye-İran sınır çizgisinin belirlenmesine dair anlaşmalardır. Bu anlaşmalarla, Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne olduğu gibi geçen sınırın ayrıntılarıyla tanımı gerçekleştirilmiştir. Devamında sınır olaylarının önlenmesi amacıyla Karma Sınır Komisyonları toplanmış ve protokoller imzalanmıştır. Sınır işaretlerinin bakımı işi 10 Ocak 1972 tarihinde yapılan bir protokolle, sınır bölgelerinin haritası için havadan fotoğraf alınması ise 25 Aralık 1973 tarihli bir protokol ile düzenlenmiştir.

2.1.1.2.2. Sınırın Geçtiği Yer Meselesi

Çetinsaya’ya (1998, s. 158) göre, 1927 yılında İran Devleti temsilcisi Furugi Han Türkiye’ye gelmiş ve iki ulusal aktörün temsilcileri arasında görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerde Türkiye Cumhuriyeti’nin İran Devleti’ne Türk birliklerine saldıran Kürt aşiretlerin İran sınırını geçerek kolayca kaçmalarının önlenmesi ve sınır çizgisi hukukunun bir

temele oturtulması olmak üzere iki talebi bildirilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti, 1913 İstanbul Protokolü'nün hukuki bir temel oluşturamayacağını bildirerek yeni bir anlaşma ile mevcut sınır çizgisinde gerekli birkaç değişiklik yapılmasını ve artık bu yeni anlaşmanın temel alınmasını istemiştir. Sınırın bir an önce belirlenmesi sonucunda kimin nerenin sahibi olduğunu bileceği ve önlem alacağı öngörülmüştür. Bu görüşmelerde öne çıkan diğer bir nokta da İranlı yetkilinin önceki dönemlerde olduğu gibi varılan aşamayı İran merkezi yönetimine bildirip uzunca bir süre cevap beklemesi olmuştur. İki ülke, sınır otoriteleri arasında gerçekleştirilecek iş birliği konusunda hemfikir olurken, sınır hattının değiştirilmesi konusunda anlaşamamıştır. Bunun yanında Türkiye Cumhuriyeti, İran Devleti'nin dayatmasına rağmen Osmanlı Devleti'nin karşı koyma ve politika yapma kabiliyetinin kalmadığı son döneminde kabul ettiği İstanbul Protokolü'nün (1913) haksız bir anlaşma olduğunu değerlendirmiştir. İran Devleti'nin bu anlaşmayı kabul ettiremeyeceğini kabul etmesinden sonra, sınır anlaşmazlığı bir karşılıklı nota gönderimi⁶⁰ ile çözülmüştür.

Sonuçta notalarda belirtilen sınır bölgeleri, Bulakbaşı, Kotur ve Siro ile Satex olmak üzere üç bölge haricinde 1913 İstanbul Protokolü'nün aynısından oluşuyordu. Bu üç bölgede Türkiye Cumhuriyeti'nin itirazları doğrultusunda farklı bir düzenlemeye gidilmiştir. Bu uzlaşya göre 1929 yılı içinde bir karma komisyon oluşturularak belirtilen üç bölgede sınırın tam olarak nereden geçtiğinin belirlenmesi kararlaştırılmıştır. Sınır güvenliği meselesinin ise ayrı bir sözleşme ile halledildiği görülmektedir. Bu sözleşmede 1926 yılındaki Türkiye-İrak-İngiltere anlaşması temel alınmıştır. Buna göre, yılda en az iki kere toplanacak bir sınır komisyonu kurulmuştur. Bu komisyonun iki tarafın sınır otoriteleri arasında daima bir diyalog ve iş birliği için zemin oluşturacağı değerlendirilmiştir. Sözleşmede aynı zamanda kışkırtıcıların faaliyetlerinin önüne geçilmesi için de tedbirler benimsenmesine rağmen, 1930 yılındaki III. Ağrı İsyanı iki ulusal aktörün ilişkilerini yeniden gerginleştirmiştir.

Erim'e (2009, s. 22-26) göre, 1929'dan itibaren gerçekleştirilen ve 23 Ocak 1932 tarihinde sonuçlanan görüşmelerin sonucunda, Türkiye ile İran Devletleri arasında sınır çizgisini kati surette tespit ve bu vesileyle milletler arasında iyi anlaşma ve kardeşçe dostluk münasebetlerini

⁶⁰ Exchange of Notes

takviye etme isteği ile bir *itilafname* düzenlenmiştir. Bu anlaşmada sınırın nerelerden geçeceği (1. Md.) oldukça teferruatlı bir şekilde gösterilmiştir. Bu sınırın geçtiği noktaları arazi üzerinde çizmek amacıyla bir tahdit komisyonu (2. Md.) oluşturulması kararlaştırılmıştır. Belirtilen zamanda Boralan bölgesinde çalışan tahdit komisyonunun uğraşları sonucunda yüzyıllardır bir türlü kati olarak çizilemeyen ve iki komşu devleti birbirine düşüren sınırlar arazi üzerinde fenni bir çalışmayla tespit edilmiştir. As'a (2010, s. 246-248) göre, 23 Ocak 1932 tarihinde Türk-İran sınır anlaşmasının imzalanmasında Rıza Şah'ın (1925-1941) önemli bir yeri bulunmaktadır. Buna göre, Ağrı Dağı'nın tamamı Türkiye Cumhuriyeti'ne geçmiş, Van bölgesindeki Kotur arazisi ise İran'a bırakılmıştır. Sınırla ilgili bu anlaşma meclis onayına sunulurken gerekçesinde komşu devletle arada bulunan yegâne mesele olarak kalan hudut işinin kati bir şekilde hallolduğu belirtilmektedir. Belirlenen sınırların ilk maddede yer almasından sonra, ikinci maddede sınır hattını arazi üzerinde belirlemek amacıyla bir tahdit komisyonu oluşturulması kararlaştırılmıştır. Aynı maddede komisyon tarafından belirlenen hattaki nirengi noktalarının, hudut işaretlerinin, kazıkların ve sınır taşlarının korunacağı taahhüdünde bulunulmuştur. 1936 yılına gelindiğinde, 1932 Anlaşmasının Mazbişo, Paki ve Eli bölgelerine yönelik kararlarının hattın çiziminde kullanılan haritaya uymadığı anlaşılmış ve Bakanlar Kurulu kararıyla Genelkurmay Başkanlığı'nın görüşleri doğrultusunda bir sınır düzeltilmesi amacıyla Tahran Büyükelçiliğine yetki verilerek sorun çözülmüştür.

Çetinsaya'ya (1998, s. 166) göre, Türk-İran sınırının yeniden düzenlenmesi çalışmaları 1931 yılında oldukça mesafe kat etmiştir. İki ülke de bu aşamada Türkiye Cumhuriyeti'nin Ağrı Dağı'nın tamamını alması karşılığında İran'a Kotur ve Bezirgân yakınlarında iki ayrı toprak parçası verilmesi konusunda uzlaşmışlardır. Bu aşamadan sonra karşılıklı verilecek toprak parçalarının boyutlarını anlaşılmasına geçilmesi kararlaştırılmıştır. İran Devleti'ne göre Türklerin istediği toprak stratejik bir öneme sahipken, karşılığında kendilerine verecekleri toprak parçasının stratejik bir önemi bulunmamaktaydı. Bu noktada Türk tarafı ihtilafı İran Şahı'nın hakemliğine bırakmıştır. İran Şahı ise önemli olanın herhangi bir tepe olmadığını, iki ülke arasında geçmişten gelen ve sürekli düşmanların işine yarayan anlaşmazlıkların son bulması ve Türkiye-İran Devletleri arasında karşılıklı çıkarları gözeterek samimi bir dostluk kurulması olduğunu ifade etmiştir. Sonunda 23 Ocak 1932 tarihinde imzalanan sınır anlaşmasında Ağrı Dağı'nın tamamının Türkiye Cumhuriyeti'ne bırakılması karşısında Van

bölgesinde bulunan Kotur arazisinin de İran'a verilmesi yönünde uzlaşmıştır. Sonrasında 1926 Anlaşması ve 1928 Ek Protokolü iki ayrı anlaşmaya bölünerek 'Türkiye-İran Dostluk Anlaşması ve Güvenlik, Tarafsızlık (Saldırmazlık) ve Ekonomik İş birliği Anlaşması' 5 Kasım 1932 tarihinde imzalanmıştır. Bu anlaşmalarda 'aktif tarafsızlığın' sınırları belirlenmiştir. 23 Ocak tarihli anlaşmada yapılan değişikliklere göre sınır hattının tespiti için Türk-İran ortak sınır tespit komisyonu tarafından yerinde yapılan çalışmalar 1934 yılında tamamlanmıştır.

Öztürk'e (2017, s. 37) göre, Türkiye-İran Devletleri arasındaki sınır ilişkileri 14 Mart 1937 tarihinde imzalanan 'Türkiye Cumhuriyeti ile İran Devleti Şehinşahi Arasında Hudut Mıntıkasının Emniyetine ve Mezkûr Mıntıkada Çıkan Hadise ve İhtilafların Tesviyesine Ait Mukavelename' anlaşması esaslarına göre yürütülmektedir. Bu anlaşmada hudut olayları ve uyuşmazlıkları açık bir şekilde tanımlanmıştır. Ayrıca hudut hattının iki tarafında 50 km genişliğindeki alanlar 'Hudut Bölgesi' olarak tanımlanmıştır. Bu bölgede çıkan hudut olayları ve uyuşmazlıklarının sona erdirilmesinde hudut makamlarının yetkili olması kararlaştırılmıştır. 1937 yılındaki anlaşmanın uygulanmasını daha kolay hale getirmek, ortak hudutta iyi komşuluk ilişkilerini oluşturulmasını sağlamak ve iki tarafın birinci ve ikinci hudut makamları tarafından çözülemeyen tüm hudut olay ve uyuşmazlıklarının sona erdirilmesi için her iki tarafın eşit sayıda temsilcisinin katılımı ile 'Yüksek Hudut Komisyonu' kurulması öngörülmüştür.

Erim'e (1952, s. 22-26) göre, 14 Mart 1937 tarihinde yapılan anlaşmada hudut bölgesinin emniyeti ve aynı mıntıkada çıkan hadise ve ihtilafların ortadan kaldırılmasına yönelik bir anlaşma yapılmıştır. Ayrıca bu anlaşmada sınır bölgesi 50 km derinliğe kadar uzatılmıştır. Bu duruma bölgenin kendine özgü yapısı göz önüne alınarak karar verilmiştir. Anlaşmada hadise ve ihtilaf tabirinden ne anlaşılacağı (2. Md.) açıkça belirtilmiştir. Bu hadiselerden sayılmayıp sonradan benzer olduğu anlaşılan hallerin de önce merkezden müsaade almak şartıyla hudut makamlarınca (3. Md.) halledilebileceği kararlaştırılmıştır. Sınır makamlarının Türkiye Cumhuriyeti tarafında kaymakamlar ve valiler, İran Devleti tarafında birinci derecede komiser muavinleri ve ikinci derecede valilerle komiserler olması (4. Md.) belirlenmiştir. Bu makamların halledemeyeceği işler için de bir yüksek komisyon oluşturulmasına karar verilmiştir. Bu komisyon sınırın emniyeti bakımından ihtiyaç duyduğu tedbirleri iki hükümetin de onayına gönderecektir (7. Md.). Sınır makamlarının ve komisyonunun kararları uzlaşmayla alındığı takdirde kati nitelik taşıyacağı konusunda anlaşılmıştır (28. Md.). Sınır makamlarının

hadise ve ihtilafların incelenmesi için sınırın iki tarafında iki kilometrelik alanlarda beraber inceleme yapılabilmesi konusunda da uzlaşmıştır (11. Md.).

Sınırın güvenliği için iki taraf topraklarında ikişer kilometrelik sahada süreklilik hariç silah atılması yasaklanmıştır (14. Md.). Önceki bölümlerde incelendiği üzere, aşiretler arasında çarpışmaların yaşanması ve hükümetler arası münasebete neden olması göz önüne alınarak sınırın 50 kilometrelik alanı içerisinde işlenen suçların faillerinin öteki tarafın arazisine geçmesi durumunda geri alınması için kolay ve sade bir yol belirlenmiştir (16. Md.). Sınır bölgesinde yaşayan aşiretlerin devamlı olarak bir taraftan diğer tarafa gitmeleri ve bu yüzden anlaşmazlığa neden olmalarını önlemek için de tedbirler düşünülmüştür. Buna göre yerleşmek niyetiyle bir taraftan diğerine bir defa giden aşiretlerin önce silahtan tecrit edilmesi, sonra ülkenin içine sevk edilmesi ve bu şekilde gidip gelmelerin teşvik edilmemesi taahhüdünü iki taraf da birbirine vermiştir. Bunun yanında hayvan sürüleri, hastalıkları, yanlışlıkla sınırı geçme ve mallar ile ilgili tedbirler de düzenlenmiştir (19., 20. ve 21. Md.). Dahası, taraflardan biri kendi sınırları içerisinde çetelere ve aşiretlere karşı silahlı mücadeleye girdiğinde, diğer tarafın sınırlarına geçmesinin önüne geçilmesi ile mümkün olmadığı durumda diğer hükümetin derhal takip etmesi ve yakalaması konusunda anlaşmıştır (23. ve 24. Md.). Bu anlaşma vesilesiyle Türkiye-İran Devletleri sınırı hem arazi üzerinde sınır taşları ile kesin olarak çizilmiş hem de yüzyıllar süresince sınır olayları dolayısıyla iki devletin başına açılan sorunların kaynağı ortadan kaldırılmıştır.

Gündüzöz ve Çapar (2017, s. 144) isimleriyle birlikte Türkiye-İran sınırının oluşumuna etki eden ve halen uygulanan anlaşmaları kronolojik olarak şu şekilde sıralamıştır:

- 23 Ocak 1932 tarihinde Hudut Hattı'nın Tayinine Dair İtilafname⁶¹
- 5 Kasım 1932: Ankara'da İmzalanan Dostluk Muahedenamesi
- 14 Mart 1937: Türkiye Cumhuriyeti ile İran Devleti Şehinşahisi Arasında İmzalanan Hudut Mıntıkasının Emniyetine ve Mezkûr Mıntıkada Çıkan Hadise ve İhtilafların Tesviyesine Ait Mukavelename (3215 sayılı kanun)
- 14 Mart 1937: Adli Müzaharat Mukavelenamesi

⁶¹ Gündüzöz ve Çapar'ın (2017) çalışmasında anlaşmanın tam metni bulunmaktadır.

- 14 Mart 1937: İadei Mücrimin ve cezai Mevadda Adli Müzaheret Muahedenamesi
- 27 Mayıs 1937: Hudut Hattının Tashihine Dair Tahran Anlaşması
- 18 Kasım 1955: Türkiye Cumhuriyeti ile İran Devleti Şehinşahı Arasında İmzalanan Türkiye'den Çıkıp İran'a Akan Sarısu-Karasu'dan İstifadeye Dair Protokol
- 10 Ocak 1972: Türkiye-İran Hududu Üzerinde Hudut İşaretlerinin Muhafazası, Bakımı, Onarımı, Kontrolü, Yenilenmesi ve Yerinde Olmayanların Yerlerine Dikilmesi Hakkındaki Protokol
- 23 Kasım 1986: Türkiye Cumhuriyeti ile İran İslam Cumhuriyeti Arasında Yapılan Türk-İran Hudut Bölgelerinde Harita Yapımı İçin Hava Fotoğraflarının Alımı Hakkında Teknik İş birliği Protokolü

Bu bölümün ilk kısmında iki ulusal aktörün ortak sınırının güvenliğine yönelik ilişkilerinin gelişimi tarihi geçmişi göz önünde bulundurarak incelenmiştir. 21. Yüzyıl'da tehdidin ulusal güvenlikten toplumsal güvenliğe dönüşmesi sonrasında ortak sınırın işlevinde de bir dönüşüm yaşanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin AB'ye girme niyetinin getirdiği sorumlulukların etkisiyle, bir uluslararası aktör olarak AB iki devletin ortak sınırında düzensiz göçün yönetiminin bir boyutu olarak sınır ve göç politikalarına müdahil olmuştur. Bu bağlamda bir sonraki bölümde AB'nin sınır politikalarının gelişimi, sınır-göç politikaları ilişkisi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin bu politikaların dışsallaştırılması bağlamında bulunduğu yeri incelenmiştir.

2.1.2. AB Politikalarının Entegre Sınır Yönetimi Özelinde İncelenmesi

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (EEC⁶²) Roma Anlaşması (1957) ile kurulması sermaye, mallar ve hizmetler ile birlikte işçilerin de hareket özgürlüğünü beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte yalnızca üye ülkelerin işçileri için geçerli olan bu politikaya göre EEC dışından gelen işçiler ulusal bir düzenleme alanı olarak değerlendirilmiştir. AB ülkelerinde göçmen işçi ailelerinin birleşmesi ve etnik toplumun oluşumu değişen boyutlarda çeşitli ulusal cevaplara yol açmıştır. 1980'li yılların ortalarına kadar göç ve bütünleşme politikasında düşük bir düzeyde Avrupa içerisinde iş birliği yürütülürken, Schengen Anlaşması (1985) ile birliğin dış

⁶² European Economic Community

sınırlarının katı bir şekilde kontrol edilmesi ve iç sınırlarında serbest dolaşımın sağlanması politikası oluşturulmuştur. Bu gelişmeler ile 1980’li yıllardan itibaren göç ve bütünleşme tartışmalarının Avrupa düzeyinde değerlendirilmesine yönelme olmuştur (Castles, 2004, s. 217).

1970’li yıllara kadar Güney Avrupa’daki işgücü beslemesinin yetersiz kalması dolayısıyla vasıfsız ya da yarı-vasıflı işgücü ihtiyacı Avrupa dışından⁶³ karşılanmıştır. 1970’li yıllardan 1990’lı yılların sonuna kadar ise hızlı ekonomik gelişmenin yavaşlamasıyla göç durma noktasına gelmiş ve Batı Avrupa’da göç kanunları oluşturulmaya başlanmıştır. Bununla birlikte Avrupa’nın yanında gelişmekte olan ülkelere de ABD ve Kanada’ya kalifiye işçi göçünün gerçekleştiği, işgücü fazlası bulunan gelişmekte olan ülkelerdeki insanların kalifiyelerine göre endüstrileşmiş ülkelere, yüksek gelir ve düşük işgücüne sahip petrol ihraç eden ülkelere ve son olarak orta düzeyde bir gelir sağlayan gelişmekte olan ülkelere göç ettiği⁶⁴ görülmektedir. Göçün başka bir sebebi de 20. Yüzyıl’ın ikinci yarısından itibaren başlayan mültecilerin uluslararası akışı olmuştur (Nayyar, 2000, s. 3-4). 21. Yüzyıl’ın başından itibaren bu göçün yoğunlaşması sonrasında AB göçün önlenmesine yönelik tedbirler almaya başlamış ve bu tedbirlerin ve politikaların bir kısmı AB sınırlarına yönelik gerçekleştirilmiştir.

Ekonomik açıdan küreselleşme, sınırı aşan suçlar, terörizm ve uluslararası göç tüm dünya genelinde sınırların yönetiminin sosyo-politik çerçevede değerlendirilmesine yol açmıştır. Devletlerin rolü, vatandaşlarının güvenliği ile ticaretin ve ekonominin sorunsuz işlemesi olmak üzere iki boyutuyla kendini göstermiştir. İşte entegre sınır yönetimi olarak adlandırılan bu iki boyutun birlikteliği 9/11 terörist saldırıları sonrasındaki iklimde sınır yönetiminin yerini daha belirgin bir noktaya taşımıştır. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti’nin AB üyelik sürecinde tanıştığı ‘Entegre Sınır Yönetimi’ (ESY⁶⁵) kavramının AB ile ortaya çıkmanın ötesinde dünya

⁶³ Örneğin, İngiltere Hindistan ve Karayip Adalarından, Fransa Kuzey Afrika’dan ve Almanya ise Yugoslavya ve Türkiye’den karşılamıştır.

⁶⁴ Batı Avrupa’daki misafir göçmenler, Güney Asya, Güneydoğu Asya ve Kuzey Afrika’daki işçilerin Ortadoğu’ya ihracı ve Doğu Asya’nı misafir göçmen kabul etmesi örnek verilebilir.

⁶⁵ Integrated Border Management

genelinde birçok gelişmede kullanılan bir kavram olduğu bilinmektedir. Örneğin, ESY'nin etkili ve etkin sonuçlarının alındığının vurgulandığı Kuzey Amerika'da ABD-Kanada Devletleri arasında ticaretin akışının kolaylaşması ve sınırdaki uzun bekleyişlerin azaltılması başarıyla sağlanmıştır. ABD-Meksika sınırında ise sınırın güvenlik boyutuna ağırlık verilmiştir. Kuzey Amerika yaklaşımında sınırlarla ilgili politikalar ve uygulamaları tüm devlet kurumları ile sivil toplum temsilcilerinin bir araya gelmesiyle oluşturulmuştur (Hobbing, 2005, s. 3-5).

Marenin'e (2010, s. 63) göre, AB'nin oluşumu ile sınırların kaldırılması yerine Avrupa tarihinde yer alan devletler arası savaş, şiddet ve baskıların terk edilerek sınırların daha demokratik ve makul yöntemlerle yönetilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda tüm devletlerin yararına olacak şekilde sınırlar arasında iş birliğinin oluşturulması yaklaşımı benimsenmiştir. Bu çerçevede Avrupa Komşuluk ve Partnerlik Belgesi (EPNI⁶⁶) barış ve istikrar alanının oluşturulmasına yönelik dostluğu esas alan komşuluk ilişkilerinin gelişimine yönelik politikalar üzerine yoğunlaşmıştır. AB dış sınırlarının korunmasının yalnızca sınır kontrolleri ve güvenlik tehditlerin bertaraf edilmesini içermesinin ötesinde, sınırlar içerisinde yaşayanlar bakımından Avrupa'nın anlamı ve Avrupa kimliğinin korunmasının sınırların güvenliğinin sağlanmasında etkili olduğu değerlendirilmektedir. AB'nin dış politika öncelikleriyle uyumlu bir şekilde sınır yönetiminin gerçekleştirilmesi yaklaşımı kabul edilmiştir. Düzensiz göçmenlerin kendi evlerini iş imkânı bulamamaları ya da yaşamlarının mümkün olmaması nedeniyle terk etmeleri AB sınır güvenlik yönetiminde göçün güvenleştirilmesine yol açmıştır. Bu yaklaşım düzensiz göç akışının AB'nin ESY politikasının ve sorumlu kurumların kapasitesinin ötesinde ancak daha geniş bir yaklaşım olarak yabancı yardım programları ve diğer desteklerin sağlanmasıyla azaltılabileceği görüşüyle desteklenmiştir.

AB Amsterdam Anlaşması'nda (1997) yer alan temel ilkeleri korumak ve serbest piyasa ekonomisini etkili bir şekilde sürdürmek amacıyla bir 'Avrupa Kalesi'⁶⁷ inşa etme çabasında bulunduğu yönünde eleştirilere maruz kalmaktadır. AB tarafından ilk tanımlaması 2004 yılında 'Batı Balkanlar'da ESY Rehberi' çalışmasında yer alan ESY kavramının verimliliği temel alan yaklaşımı sınır işlemlerinin modern ekonomik yaklaşımlar çerçevesinde yürütülmesini

⁶⁶ European Neighbourhood Partnership Instrument

⁶⁷ Fortress Europe

benimsemektedir. Bu tanımlamada ESY, şahısların, malların ve hizmetlerin akışını kolaylaştırmak ve güvenli sınırlara sahip olabilmek için güvenliği ve ticareti yöneten kurumlar arasında ulusal ve uluslararası iş birliği içerisinde etkili, etkin ve bütüncül bir sınır yönetimi anlayışı geliştirilmesini ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle anlatmak gerekirse üç temel unsur bulunmaktadır (Köktaş ve Yılmaz, 2010, s. 3):

- Birbiriyle ilişki durumlarını göz önüne alarak ticaret, nakliye, güvensizlik, kaçakçılık ve sınır bölgelerinin *sui generis* sorunlarıyla mücadele
- Kurum ve kuruluşların ortak sorunlar üzerine iş birliği yapmalarına yönelik uygun altyapının oluşturulması
- Komşu ülkelerin ortak sınırların yönetiminde iş birliği yapmaları
- Sınır kontrollerinin askeri nitelikte olmayan, sivil otoriteye bağlı ve profesyonel bir kurum tarafından yerine getirilmesi

Avrupa Komisyonu (2003) raporunda görüldüğü üzere, ‘AB Komisyonunca Dış Ortamların Entegre Yönetiminde Gümrüklerin Rolü’ (2003) isimli düzenleme oluşturulmuş olup gümrüğün dâhil olduğu bir ESY amaçlanmıştır. Buna göre, malların kontrolünde gümrüklerin temel sorumlu olarak kabul edilmesi, sınır sorumluluğunun tüm ilgili kurumlar tarafından paylaşılması, dış sınırların ise tek tip korunması ve bu kapsamda dış sınırların güvenliğinden sorumlu yüksek disipline sahip bir kuruluşun oluşturulması, tüm kurumlar arasında bilgi aktarımına yönelik etkili bir iletişim altyapısının kurulması ve beklenmedik risklere karşı acil müdahalede bulunabilecek ekiplerin oluşturulması gibi konular bu düzenlemede yer almaktadır.

Marenin’e (2010, s. 8) göre, üye devletlerin gönüllü katılımı doğrultusunda oluşan birliğin dış sınırlarının kontrolünde iş birliğinin artırılmasına yönelik ihtiyaçlar kaçınılmaz bir şekilde belirginleşmiştir. Özgürlük, güvenlik ve adalet alanlarının genişlemesinin insanların, malların, hizmetlerin ve sermayenin serbestçe dolaşımını getirdiği ve Schengen Anlaşması ile iç sınırların kontrolünün zayıfladığı görülmektedir. Böylece ‘sınırları olmayan’ iç sınır geçişlerinin koruması yükünün AB dış sınırları ve üye devletlerine kaydığı görülmektedir. Örneğin, Almanya ve İsviçre’nin uluslararası tehditlere karşı güvenliği İspanya, İtalya ve Polonya’daki sınır muhafızlarına dayanmaktadır. Dolayısıyla iç sınırlarda alınan güvenliğin

birliğin dış sınırlarına kaydırılması sonrasında dış sınırlardaki güvenliğin etkili sağlanması ve iç sınırlarda suç araştırmaları veya yasa dışı faaliyetlerin kontrolüne yönelik iş birliğinin artırılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Fransa, Almanya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg tarafından oluşturulan Schengen Sözleşmesi'nin (1990) altı maddesi sistemin temelini anlatmaktadır. Buna göre, sınırların yönetimi, tayin edilmiş sınır geçiş yerlerinde resmi görevliler tarafından gerçekleştirilen tüm işlemler olarak yer almıştır. Bu kapsamda, yapılacak sınır kontrollerinin sistematik, sınırın tamamında ve tüm Schengen üyelerinin çıkarlarını koruyacak bir şekilde gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Bunun yanında iç sınır bölgelerinde devletlerin kolluk kuvvetleri vasıtasıyla bu görevi yerine getirmesi öngörülmüştür. Bunun yanında AB devletlerinin kendi aralarında iki taraflı iş birliği yaptığına da rastlanmaktadır. Kolluk iş birliği kapsamında yapılan bu çalışmalarda, sınırlamaya tabi olmayan sıcak takip, suçüstü hallerinde kolluk kuvvetlerinin başka ülke toprağında yakalama yetkisi, acil durumlarda diğer ülke kolluk kuvvetleri ile iş birliği, kolluk görevlilerinin görevli olduğu ülkenin mevzuatına tabi olması ve ortak devriye yapılmasına imkân verildiği belirtilmektedir. ESY'nin gelişimi ise birliğin dış sınırlarından kaynaklı sorunlar dolayısıyla oluşturulmuştur. Buna göre, dış sınırların kontrolünün birliğe yeni katılan ülkelere bırakılmasının güvenlik riskinin artmasına yol açacağı yorumlarına neden olmuştur (Hobbing, 2005, s. 10-12).

Göçün kontrolünde Avrupalı devletler tarafından ulusal egemenlik ve kimlik sorunu merkezli bir yaklaşım benimsenirken, Avrupa Komisyonu (EC⁶⁸) yetkilileri yalnızca yasaklamanın işe yaramayacağını görmüştür. Bu nedenle Edinburgh Avrupa Konseyi (1992) göçün nedenlerine odaklanarak barışın korunması ve silahlı çatışmaların durdurulması, insan haklarına saygı, demokratik toplumların ve yeterli sosyal koşulların oluşturulması ve ekonomin geliştirilmesine yönelik liberal ticaret politikalarının benimsenmesini içeren tedbirler alınmasını öngörmüştür. Bu dönemde dağılan Yugoslavya'da alınan tedbirlerle Avrupa ülkelerine göçün sınırlandırılması bu politikayla erken uyarı sistemleri, çatışmayı önleme, komşu ülkelerle iş birliği ve çatışma sonrası yeniden inşa boyutlarının gelişmesine yol açmıştır. Bu çerçevede

⁶⁸ European Council

Amsterdam Anlaşması (61-63. Md.) AB'nin dış sınırlarının yönetimi ile ilgili göç, sığınma, serbest dolaşım ve kurallara yönelik politika amaçlarını belirlemiştir. Bu anlaşmanın ardından Avrupa Komisyonu, 2000 yılına kadar faaliyetlerini sürdüren Sığınma ve Göç Üzerine Yüksek Seviye Çalışma Grubu'nu (HLGW⁶⁹) kurarak Arnavutluk, Afganistan, Irak, Fas, Somali ve Sri Lanka'da göçün temel nedenlerine yönelik 'Aksiyon Planları' oluşturmuştur (Castles, 2004, s. 217).

ESY yaklaşımı ilk olarak 1999 yılında Tampere Avrupa Konseyi ve sonrasında 2001 yılında Laeken Avrupa Konseyi sonuç bildirimlerinde etkili sınır kontrolü, daha iyi sınır analizi ile personel ve kaynak ihtiyaçlarına yönelik bir niyetle yer almıştır. Sonraki Avrupa Konseyi toplantılarında AB'nin dış sınırlarının yönetimine dair bir eylem planı geliştirilmiş ve kontrol noktaları ihdas edilmesi ile yasal sınır geçiş noktaları haricinde sınırlar boyunca gözetleme yönelik yasal ve operasyonel tedbirlerin alınması kararlaştırılmıştır. Bu tedbirlerin ortak operasyonel eşgüdüm ve iş birliği mekanizması, ortak entegre risk analizi, personel ve operasyonel ekipmanlar, bu alanda ortak bir mevzuat ve üye devletlerle birlik arasında yük paylaşımını içermesi gerektiği değerlendirilmiştir. ESY kavramı ilk olarak Avrupa Komisyonu'nun (2002) 'Üye Ülkelerin Ortak Dış Sınırlarının Entegre Yönetimine Doğru' isimli çalışmasında yayımlanmıştır. Sonraki süreçte AB Konseyi⁷⁰ (2004) ESY'yi daha açık bir şekilde tanımlayarak 'Entegre Sınır Yönetimi' olarak adlandırmıştır. ESY tanımı içerisinde şu boyutları içermektedir (Marenin, 2010, s. 65-66):

- Kontrol ve gözetlemeyi içeren Schengen sınırlar kodunda yapılan açıklamaya uygun, risk değerlendirmesi ve adli istihbaratı da içeren sınır kontrolü
- Tüm sorumlu kolluk kuvvetleriyle eşgüdüm içerisinde sınır ötesi suçların araştırılması
- Üçüncü ülkelerde alınan tedbirler, komşu ülkelerle iş birliği, sınır kontrolleri ve serbest dolaşım alanı içerisinde yabancıların kontrolünü ve geri dönüşünü de kapsayacak şekilde kontrol tedbirleri olmak üzere dört boyutta değerlendirme

⁶⁹ High Level Working Group on Asylum and Migration

⁷⁰ AB Konseyi (2004). Council Regulation (EC) No 2007/004 Establishing a European Agency for the Management of the Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union.

- Sınır yönetiminde kurum ve kuruluşlar arasında (sınır muhafızları, gümrük, polis, ulusal güvenlik vb.) ulusal ve uluslararası düzeyde iş birliği
- Üye devletlerin, kurumların ve topluluğun diğer organlarının faaliyetlerinin iş birliği ve uyum içinde yürütülmesi

Bu kapsamda Tampere Zirvesi'nde (1999) AB'nin yasa dışı göçü durdurmak ve göçe aracılık eden uluslararası suç örgütleri ile mücadele etmek için etkili bir dış sınır kontrolüne ihtiyacının bulunduğu belirtilmiştir. 9/11 terör saldırılarının ardından oluşan güvensizlik ortamında düzenlenen Laeken Zirvesi'nin (2001) sonuç bildirisinde de birliğin dış sınırlarının daha iyi yönetilmesinin terör ve yasa dışı göçle mücadeleye katkı sağlayacağı değerlendirilmiştir. Aynı bildiriye, sınırlarda görevli kurum ve kuruluşların sınır ötesi iş birliğini de kapsayan bir 'AB Güvenlik Politikası' oluşturulması ihtiyacı vurgulanmıştır. Bu politika ve ortak mevzuatın geliştirilmesi ile yasal bir dayanak oluşturulması amaçlanmıştır. Bu çerçevede 2006 yılında hayata geçirilen 'Schengen Sınırlar Kodu' düzenlemesinde sınır yönetiminin temel unsurları, sınır geçişlerinde kişilerin sistematik kontrolü ve sınır geçiş noktaları arasında etkili sınır gözetiminin sağlanması olarak ifade edilmiştir. Bu çerçevede ESY sistemine kurumsallık kazandırılması amacıyla 'Dış Sınır Görevlileri Ortak Birimi' kurulması önerilmiştir. Sonrasında EUROPOL⁷¹ çatısı altında faaliyet yürüten (Gündoğdu, 2019, s. 103) 'Dış Sınırlarda Operasyonel İşbirliğinin Yönetilmesine Yönelik Avrupa Ajansı' (FRONTEX) kurulmuş ve 'Dış Sınırların Entegre Yönetim Planı' düzenlenmiştir (Hobbing, 2005, s.12-15; Akman ve Kılınç, 2010, s. 11).

Tampere Zirvesi'nin (1999) devamı niteliğinde 2005-2010 yılları arasında AB'nin planlamasını yansıtan Lahey Programı kapsamında göç akışını kontrol etmek, sınıraşan örgütlü suçlarla mücadele etmek ve terörizm baskısını asgariye indirmek başta olmak üzere çeşitli kararlar alınmıştır. Lahey Programını hayata geçirmek üzere hazırlanan eylem planında 2010 yılına kadar ortak bir sığınmacı sistemi kurulması, düzensiz göç ile mücadele ve AB'nin dış sınırlarının korunması kapsamında bir Avrupa Ajansı kurulması konusunda mutabık kalınmıştır. FRONTEX'in (2004) amacı, AB ülkelerinin dış sınırlarının bütünleşik yönetimini

⁷¹ EUROPOL (2004). About EUROPOL. <https://www.europol.europa.eu/about-europol> (Erişim Tarihi: 16.01.2020).

gerçekleştirmektedir. Bu kapsamda 2006 yılında Avrupa Komisyonu'nun çağrısı sonrasında Afrika'dan gelen düzensiz ve yasal göç güzergâhının bu bölgeden geçmesi nedeniyle Avrupa'nın güney sınırlarına odaklanıldığı belirtilmektedir. Bu kapsamda yaklaşık 1500 kişilik insan kaynağı bulunan FRONTEX kurumu Batı Akdeniz Güzergâhı, Doğu Akdeniz Güzergâhı, Orta Akdeniz Güzergâhı, Batı Balkan Güzergâhı, Orta ve Doğu Avrupa Güzergâhı (Türkiye'nin içinde bulunduğu) üzerinde Poseidon (Doğu Akdeniz), Minerva (Batı Akdeniz), Themis (Orta Akdeniz) ve Batı Balkan Operasyonlarını gerçekleştirmiştir (Gündoğdu, 2019, s. 110). Avrupa göç politikasının AB sınırlarında uygulayıcısı rolündeki bu kuruluş, AB'nin düzensiz göçün önlenmesine yönelik göçün kaynağı üçüncü ülkeler tarafından geri kabulüne dair iş birliği yapılmasına ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir (Köktaş ve Yılmaz, 2010, s. 11-13).

Üçüncü ülkelerle iş birliğinin sağlanması, Amsterdam Anlaşması'ndan (1997) sonra AB'de göç politikalarının güvenlikleştirilmesinin bütünleyici bir parçası olarak değerlendirilmektedir. AB'nin geri kabul anlaşması politikasının yasal anlaşmalarla gerçekleştirildiği, komşu ülkeler dâhil üçüncü ülkeleri de içerdiği görülmektedir. AB sınır yönetimi politikasının 'yumuşak' bir yaklaşımla gerçekleştirildiği değerlendirilmektedir. Bu çerçevede, Schengen Sınırlar Kodu sınır yönetiminin düzensiz göç ve insan kaçakçılığı ile mücadele eden ve üye devletlerin iç güvenliğine, kamu politikasına, kamu sağlığına ve uluslararası ilişkilerine yönelik tehditleri engellemesini içeren bir politika alanı olduğunu belirtmektedir. Bu yaklaşım AB'nin göç politikasının baştan itibaren güvenlikleştirilmesine yol açmıştır. Bu kapsamda sınır yönetimi düzensiz göç akışını azaltacak bir yöntem olarak kabul görmüştür. 2009-2014 yılları arasındaki adalet ve içişleri alanındaki faaliyet planlamalarını ortaya koyan Stockholm Programı (2009), ESY'yi düzensiz göçle mücadelede etkili bir kamu politikası olarak değerlendirmektedir (Sagrera, 2014, s. 168-170).

Lizbon Anlaşması (2009) ile ESY yaklaşımı AB yasal mevzuatına eklenerek ilk kanun⁷² olma niteliğine kavuşmuştur. Böylece Avrupa Parlamentosu ve Konseyi sınır yönetimi alanda yasal düzenlemeler gerçekleştirme yetkisine sahip olmuştur. Başka bir yönüne bakıldığında, bu

⁷² Anlaşmalar AB kanununun başlangıcı kabul edilip 'ilk kanun' olarak bilinmektedir.

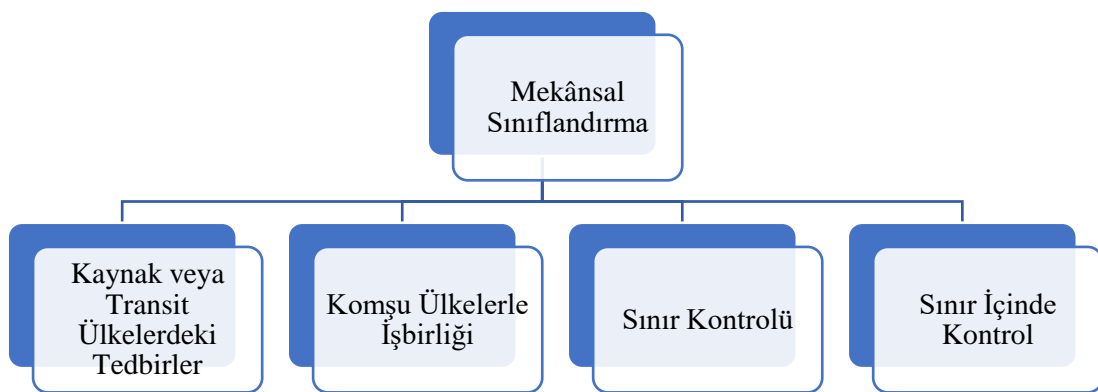
anlaşma AB sınırları ötesinde ESY yaklaşımının geliştirilmesine dair politikalar geliştirilmesine ihtiyaç duyulduğunu belirtilmiştir. Bu yaklaşımla düzensiz göçün önlenmesine yönelik kontrol ve gözetleme paradigmasına dayanan uygulamaların yasallık, şeffaflık ve hesapverebilirlik kapsamında insan hakları konusunda sınırlarda kaygılara yol açması sonrasında, 2011 yılındaki FRONTEX düzenlemesiyle temel haklara dayalı bir yaklaşımın benimsendiği belirtilmektedir (2014, s. 168-170). FRONTEX yasadışı veya düzensiz göç ile sınır geçişleri konusunda yıllık hazırladığı FRONTEX Risk Analiz Ağı (FRAN) çerçevesinde yasadışı sınır geçişleri, ülkeye girişin kabul edilmemesi, yasadışı oturmalar, mültecilik başvuruları ve sahte belgelerin tespit edilmesi gibi konularda üye devletlerden veriler toplamaktadır (Kaya, 2013, s. 83).

FRONTEX'in sınırların ötelenmesiyle göçmenlerin AB sınırları ötesinde gelmelerinin önlenmesi yönündeki çabaları dış boyut çalışmaları kapsamında değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, AB sınırlarına gelmeden düzensiz göçmen olarak nitelendirmenin sığınmacı olabileceği ihtimalini göz ardı etmesinden dolayı söz konusu yaklaşımın 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nde yer alan insan haklarına ihlal teşkil edebileceği kabul edilmektedir. Dolayısıyla ESY'nin ilk döneminde ana motivasyonunun Afrika'dan gelen düzensiz göçmenler olduğu anlaşılmaktadır (Carrera, 2007, s. 1-27). ESY modelini gözden geçirmek amacıyla 2009 yılında Stockholm Programında üye devletlere yasal girişlerin kolaylaştırılması, aynı zamanda düzensiz göç ve sınır aşan suçlarla mücadele ile güvenlik risk ve tehdidinin azaltılmak istendiği görülmektedir. Bu süreçte doğu sınırında da Asya'dan gelen göçlerin artışı yeni tedbirler alma ihtiyacı doğurmuştur. Üye devletlerin doğu ve güney sınırlarına ilişkin verilerinin paylaşımını sağlamak için Avrupa Sınır Gözetleme Sistemi'nin (EUROSUR⁷³) geliştirilmesi kararı alınmıştır (AB Konseyi, 2009; Jumbert, 2012, s. 39). Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, sınır kontrolleri Schengen Sınır Kodu ile düzenlenirken, sınırın gözetlenmesi faaliyeti genellikle EUROSUR düzenlemesi ile gerçekleştirilmektedir (Avrupa Parlamentosu ve Konseyi, 2013).

⁷³ European Border Surveillance System

Bu çalışmalar kapsamında Avrupa Komisyonu (2010, s. 13-14), ESY'nin birlik dışındaki iş birliğini sağlamaya yönelik 'Avrupa Komisyonu Dış İş birliğinde Entegre Sınır Yönetimi için Rehber' (2010) isimli bir rehber⁷⁴ oluşturmuştur. Avrupa Komisyonu'nun 'Göçe Küresel Yaklaşım' politikası çerçevesinde göçün önlenmesine yönelik üçüncü dünya ülkeleriyle iş birliğini sağlamak amacıyla Uluslararası Göç Politikaları Geliştirme Merkezi (ICMDP⁷⁵) desteğiyle düzenlenen bu rehberin ilk olarak ESY yaklaşımının AB ile Batı Balkan bölgesi arasındaki iş birliğini kolaylaştırmak için uygulandığı görülmektedir. Bu doğrultuda rehberde yer alan Şekil 2'de görüldüğü üzere 'dört-ayaklı bağlantı kontrol modeli' (2010, s. 20-21) izlenmektedir. Bu modelin kaynak veya transit ülkelerdeki tedbirler, komşu ülkelerle iş birliği, sınır kontrolü ve serbest dolaşım bölgesindeki (Schengen) kontrol tedbirleri ve geri gönderme olmak üzere dört boyutu bulunmaktadır. Bu yaklaşımda, kaynak veya geçiş ülkelerindeki tedbirler AB yetkili personeli tarafından verilen öneri ve eğitimleri içermektedir. Komşu ülkelerle iş birliği sınır güvenliğinin artırılması için sınır yönetimi alanında yapılan iş birliğini ifade etmektedir. Sınır kontrolü, iç güvenlik tedbirlerini içermesiyle Schengen bölgesine giren ve çıkan düzensiz göçmenler ve sınıraşan suçlara yönelik sistematik bir kontrol anlamını taşımaktadır. Son olarak geri göndermeyi de içinde barındıran bir şekilde sınır içinde düzensiz göçmenler ve sınıraşan suçların tespitini ve kanunlar çerçevesinde işlemlerini içermektedir.

Şekil 2: Mekânsal Sınıflandırma

⁷⁴ Guidelines for Integrated Border Management in European Commission External Cooperation

⁷⁵ International Centre for Migration Policy Development

2015 yılında Avrupa Komisyonu çoğunluğunu Doğu ve Orta Akdeniz bölgesinden gelenlerin oluşturduğu⁷⁶ (Saliji, 2018, s. 91) ‘Mülteci Krizi’ sonrasında FRONTEX kurumunun yetki ve kapasitesi artırılmış ve adı ‘Avrupa Kara ve Deniz Sınırı Koruma Kurumu’ (EBCG⁷⁷) olarak değiştirilmiştir. Bu değişikliklerle başka ülkelerin vatandaşı olan EBCG görevlilerinin ortak bir sınıra izin almaya gerek duyulmadan görevlendirilebilmesi öngörülmüştür. Böylece EBCG kurumuna sınırlar üzerinde müdahale hakkı tanınmış ve üye ülkelerden bir personel havuzu oluşturulması ile ihtiyaç duyulan sınırda kullanılması amaçlanmıştır. Bununla birlikte, mevcut düzensiz göçmen sorununa yönelik dört temel konuda sorunların sürmesinden dolayı EBCG’nin etkili olamayacağı vurgulanmaktadır. Birincisi, insan ve ekipman yeterliğinin düşük olduğu ve bazı üye devletlerle iş birliğinde eksiklikler yaşandığı görülmektedir. İkincisi, 2015 yılındaki ‘Mülteci Krizi’ sınır ve sığınma başvuruları hakkında üye devletlerdeki yapısal ve idari eksiklikleri ortaya koymuş ve dolayısıyla bu eksikliğin giderilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Üçüncüsü, üye devletlerin kara ve deniz sınırından sorumlu otoritelerin arasındaki bilgi paylaşımı ve operasyonel birliğinin ülkeden ülkeye değişmesi sonucu EBCG’nin kurulmasının katkısı kısıtlı kalmaktadır. Dördüncüsü, AB’nin dış sınırların kontrolü, geri dönmelerini sağlama ve üçüncü ülkelerle iş birliği politikası muhtemel mültecilerin haklarını göz ardı etmesi nedeniyle baştan sorunlu bir niteliktedir (Carrera ve Hertog, 2016, s. 1-3).

Marenin (2010, s. 7), sınırların güvenlik yönetiminde beklenen etkililiğin sağlanamadığını değerlendirmektedir. Bunun temel nedenini ise siyasi açıdan sorunlu olan sınır konusunun bürokratik çözümlerle aşılmaya çalışılmasına bağlamaktadır. Bu çerçevede ESY politikasında sorunların ve hedeflerin tanımlanması, sınırların sorunlarının kavramsallaştırılması, ESY politikasını yürütecek kurumların ve uygulamaların tanımlanması, bütünleşme sürecinin nasıl uygulanacağını açıklanması ve başarı kriterlerinin belirlenmesi gerekmektedir. AB içerisinde sınır güvenliğinin yönetimi (2010, s. 14-15) bakımından temel sorunların finansal, uygulama ve ideolojik politika tartışmaları çerçevesinde geliştiği değerlendirilmektedir. Bunlardan birincisi sınır güvenliğine dair finansal yükümlülüklerin dağıtımıdır. Bu kapsamda AB iç

⁷⁶ FRONTEX (2016) raporuna göre, 2015 yılında yasa dışı yollarla AB sınırlarına ulaşanların %33’ünü Suriyeliler oluşturmaktadır.

⁷⁷ European Border and Coast Guard Agency

sınırlarını korumanın maliyetinin yalnızca dış sınırlarda (kara veya deniz) bulunan ülkeler yerine rasyonel bir bakış açısıyla dağıtılması gerektiği vurgulanmaktadır. Uygulama sorunları, kurumlar arası iş birliğinin nasıl artırılacağı ve operasyonel iş birliğinin nasıl sağlanacağını içermektedir. Bu kapsam farklı ülkelerdeki farklı ulusal yapılarda yetişmiş personelin eğitimi, kontrolü ve dil sorunlarının nasıl çözüleceğini kapsamaktadır. İdeolojik veya siyasi sorunlar ise güvenilirlik ve hesapverebilirlik üzerine yoğunlaşmaktadır. Özellikle dış sınırlardakilerin haricindeki ülkeler demokratik güvenlik yönetimini henüz gerçekleştirememiş ülkelerin kendi egemenliklerini AB kuralları çerçevesinde yönetebileceği konusunda tedirgin olmaktadır.

Köktaş ve Yılmaz'a (2010, s. 7) göre, AB'nin ESY modelinin gelişiminde kendi içerisinde çeşitli engeller bulunmaktadır. Bu engellerin başında, AB'nin tamamlanmamış statüsünün oluşturduğu sorunlar gelmektedir. Bunun dışında, çabalara rağmen devletlerin farklı hukuk sistemlerine sahip olması bir sorun başlığı olarak belirmektedir. Bunların dışında sınırların yönetiminde dış sınırlarda yer alan ülkelerin personel, donanım ve altyapı bakımından büyük mali yük altına girmelerine karşın, birliğin içinde kalan ülkelerde bu alanda bir maliyetin olmadığı görülmektedir. AB'nin bu sorunlara rağmen, etkili bir sınır yönetiminin sağlanmasına yönelik sınır yönetimi modeli tesis etme çalışmalarını sürdürdüğü görülmektedir. Başka bir sorun alanında ise AB'nin sınır yönetimi ile ilgili kurallarının çeşitli hukuki ve idari mevzuatlar içerisine dağıldığı görülmektedir. Bu kapsamda çok düzeyli sınır düzenlemesinin temel dayanakları AB Anlaşması ve Schengen mevzuatında, gayri resmi düzenlemeleri ise 'Dış Sınır Kontrolleri İçin Ortak El Kitabı' (2002) ve 'En İyi Uygulamalar Kataloğu' içerisinde bulunmaktadır. Bu konuda, ancak 2010 yılında AB Yasal Rehberi⁷⁸ oluşturularak karmaşıklık bir miktar giderilebilmiştir.

Sagrera'ya (2014, s. 170) göre, AB sınırlarında artan teknoloji kullanımı ve sınır kontrol uygulamaları sonucunda AB bir 'ada' konumuna gelmiştir. Bu kapsamda sınır güvenliği teknolojisinin kullanımı iç güvenlik tehditlerine karşı üstün bir çözüm olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, ESY yaklaşımının iki temel sorunundan birincisi, hala üyeler arasında yüksek düzeyde iş birliği ve değerlendirme eksikliğinin bulunmasıdır. İkincisi ise,

⁷⁸ Avrupa Birliği (2010). Directory of European Union Legislation in Force. https://www.ab.gov.tr/files/SYİB/chapter_24_acquis_list_010710.pdf (Erişim Tarihi: 13.02.2021).

sınır güvenliğinin sağlanmasına yönelik sınır ötesi kolluk kuvvetleri konusunda süregelen sorunlardır. Buna karşın, ESY yaklaşımının detaylandırılmasında eksiklikler bulunmasına rağmen, aktörlerin sınır yönetimi konusunda iş birliğinin gelişimine katkıda bulunmasıyla ESY yaklaşımının kademeli olarak uygulanabildiği değerlendirilmektedir. Bunun yanında, sınır hizmetlerinin gerçekleştirilmesinde AB üye devletlerin arasında büyük farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu çerçevede, sınır kontrolünden sorumlu kolluk kuvvetlerinin Finlandiya, Litvanya, Letonya, Hollanda ve Polonya hariç olmak üzere geri kalanının esasında polis memurlarından oluştuğu görülmektedir.

Castles'in (2004, s. 220-221) eleştirel yaklaşımına göre, AB'nin göç yönetimi alanındaki çabalarındaki odak noktasının yasa dışı göç ile mücadele olması, esasında kuram ile uygulamanın birbirinden farklılaştığını göstermektedir. HLGW'nin aksiyon planları havaalanı irtibat görevlileri, göç karşıtı bilgilendirme çalışmaları ve kaynak ülkelere yönelik geri kabul anlaşmaları üzerine yoğunlaşarak göçün temel nedenlerine dokunmamıştır. Bunun yanında kaynak ülkelerle iş birliğine gidilmesi yaklaşımına karşın, uygulamada Fas örneğinde olduğu gibi yalnızca 'güvenlik boyutu' öne çıkarılarak tek taraflı ve baskılayıcı bir politika takip edilmiştir. Avrupa Komisyonu (2002) toplantısında İspanya ve İngiltere başbakanları öncülüğünde yasa dışı göçmenler ve kabul almayan sığınmacıların kaynak ülkeyle anlaşarak geri gönderilmesi ve bunun için kaynak ülkelerle geri kabul anlaşması yapılmasını politikanın vazgeçilmez bir boyutu olarak nitelendirilmiştir.

AB'nin göç-kalkınma ilişkisi çerçevesinde politikalarının Avrupa Komisyonu (2005) tarafından tepkisel, korumacı, kısa dönemli ve kontrol-odaklı politikalar yerine gerçek ve dengeli bir ortaklık zemininde karşılıklı diyaloga dayanan bir yaklaşımı benimsemesi ihtiyacı bulunduğu değerlendirilmektedir. Geçen süreye ve küresel yaklaşımın kuramsal çeşitliliğine rağmen üye devletlerin farklı beklentileri sonucu politikaların çerçevesinin daralması ve komşu ülkelerle dengeli bir ortaklık yerine tek taraflı koşulluluk üzerinden hareket edilmesi AB'nin küresel yaklaşımını yenileme ihtiyacını doğurmuştur AB'nin 21. Yüzyıl'ın ilk çeyreğinde 'Göçe İlişkin Avrupa Gündemi' (2015) çerçevesinde göç yönetiminde yol haritasını düzensiz göçe teşvik eden unsurların azaltılması, yaşamların korunması ve dış sınırların güvenliğinin sağlanmasına dayalı sınır güvenlik yönetimi, güçlü bir sığınma politikası ve yasal göçe ilişkin yeni bir politika boyutlarıyla ele almaya başlamıştır. Kuramsal anlamda olumlu bir yaklaşım

gibi görünse de göçmen akınının arttığı Doğu Akdeniz ve Batı Balkanlar rotasında (2015) Macaristan örneğinde olduğu üzere göçmenlere yönelik insan haklarına aykırı uygulamalar⁷⁹ ve Sırbistan sınırına 175 km uzunlukta dikenli tel inşa edilmesi ile AB'nin politikalarının uygulamaya yansımadağı görülmüş ve Dublin Tüzüğü'ne (2013)⁸⁰ eleştiriler getirilmiştir. Macaristan ile birlikte diğer üye devletlerin de sınırlarını göçmen akınına karşı güçlendirmesi AB üyesi ülkelerin Avrupa düzeyli bir iş birliğinden kaçınarak göç politikalarını sertleştirdiğini göstermektedir. Başka bir ifadeyle AB üye ülkeleri kendi kamuoyunun tepkisine karşı göçmenlere yönelik tedbir aldığı gösteren politikaları tercih etmişlerdir (Yılmaz, 2016, s. 276-291; Rygiel, 2014, s. 142).

AB sınırlarının genişlemesinde Türkiye Cumhuriyeti konusu karmaşık bir nitelik taşımaktadır. Asya/Ortadoğu'da konuşlu olması ve ayrıca çoğunluğunun İslam dinine mensup olması Türkiye'nin gerçekten bir Avrupa ülkesi olduğu konusunda AB'de tartışmaya neden olmaktadır. İkinci bir tartışma alanı ise Türkiye'nin üye olmasını müteakiben AB Devletleri'nin dış sınırlarının güvenliği ve yönetiminin nasıl bir anlam taşıyacağı konusunda gerçekleşmiştir. Bu tartışmada Türkiye'nin AB üyeliğinin ardından AB ülkelerinin Ermenistan, Irak ve Suriye ile sınır komşusu olacağı ve Karadeniz ile Akdeniz'deki deniz sınırlarının genişleyeceği yönünde görüşler yer almıştır. Bu öngörüler genişletildiğinde, iş birliği ve bütünleşme politikalarının daha karmaşık bir duruma bürüneceği değerlendirilmiştir. Ayrıca Avrupa'nın ülkesel sınırları göz önüne alındığında, doğal sınırlarına ulaşmaya yakın olduğu ve bu sınırın aşılmasının Avrupalılık kimliğine olumsuz etki edeceğine vurgu yapılmıştır. Bu değerlendirmeler sonucunda ESY ve dış sınırların yönetiminden sorumlu aktörler Türkiye Cumhuriyeti'nin üyeliğine sıcak bakmamıştır (Marenin, 2010, s. 62). AB ve Türkiye arasındaki ilişkilerin çerçevesinin sunulmasından ve iki aktör arasındaki düzensiz göç bağlamında

⁷⁹ Nolan, D. (2015). Refugee Crisis: EU Divided as Hungary Attacks Migrant Quota as 'Unrealisable and Nonsense'. <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/hungary/11884665/Refugee-crisis-EU-divided-as-Hungary-attacks-migrant-quota-as-unrealisable-and-nonsense.html> (Erişim Tarihi: 16.09.2020).

⁸⁰ Bu sözleşmenin sorumluluğu göçmenlerin ulaştığı ilk ülkeye yüklemesi sonrasında göçmen krizinin genişlemesiyle birlikte Avrupa Komisyonu tarafından ülkeler arası yük paylaşımı uygulaması getirilerek kısa vadede sorun çözülmüştür (Rygiel, 2014, s. 142).

ilişkilerin değerlendirilmesi çalışmanın ‘Sınır Güvenlik Yönetiminin Kamu Politikaları Bakımından İncelenmesi’ bölümünde ele alınmıştır.

2.2. ARKA PLANIN GAYRİ RESMİ AKTÖRLER ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ

Afganlı düzensiz göçmenlerin Van ili sınırından Türkiye Cumhuriyeti topraklarına yasa dışı yollarla geçmesi sorunu ulusal düzeyde kamu politikaları açısından incelenirken, genellikle uluslararası, ulusal ve yerel resmi aktörlerin politika ve uygulamaları incelenmektedir. Bununla birlikte, başta Afganlı düzensiz göçünün tarihsel arka planı ve Van-İran sınırında yaşayan insanların sosyolojik yapıları olmak üzere sorunun çözümüne dair farklı bakış açılarına yönelim ihtiyacı gayri resmi aktörlerin incelenmesini beraberinde getirmektedir. Bu çalışmada gayri resmi aktörlerin incelemesi, 1979 yılında Sovyetler Birliğinin Afganistan’ı işgalinden sonraki Afganlıların göç sürecinin tarihi ve Van-İran sınırında yaşayanların sosyal antropolojik yapısı üzerinden gerçekleştirilmiştir.

2.2.1. Afganistan’dan Göçün Tarihsel Gelişimi (1979-2020)

Afganlıların yaşadıkları yerleri terk ederek geçici veya kalıcı olarak başka ülkelere gitmesi yalnızca son dönemde ortaya çıkan bir olgu değildir. Öte yandan, Afganlı göçünün gelişimi ve sosyolojik altyapısı anlaşılmadan soruna çözüm getirmeye çalışmak kalıcı çözümleri de güçleştirecektir. Bu çerçevede inceleme, Afganlıların uluslararası göçüne genel bakış ile göçmenlerin transit yolculuğu, Afganistan’dan göçün nedenleri, Afganlıların sosyolojik yapısına bir bakış, İran Devleti’nin Afganlı göçmenlere yaklaşımı ile geri dönüşler ve Afganlıların Türkiye rotası alt başlıkları üzerinden gerçekleştirilmiştir.

2.2.1.1. Afganlıların Göçüne Genel Bakış ve Göçmenlerin Geçişi

1990’lı ve 2000’li yıllarda Avrupa’nın uluslararası göç rejiminin ekonomizasyonu ve güvenlikleştirilmesinin bir sonucu olarak ekonomik çıkarlar ve güvenlik kaygıları temelli kısıtlayıcı tedbirlerle transit göçün siyasallaşması ortaya çıkmıştır. Binlerce transit göçmenin yasa dışı bir şekilde sınırları geçişi veya gayri resmi bir şekilde Avrupa ekonomilerinde

çalışması ikilem oluşturmuştur. Bir yanda pazar odaklı çevrede işgücü ihtiyacı olan ülkelerle işgücü fazlalığı olan ülkeler arasında arz ve talepler uyuşurken, diğer yandan devletlerin sınır güvenliğinin seviyesinin düşüklüğü ve iş pazarları uluslararası göçü cazip hale getirmiştir. Bu çerçevede göçmen işçiler göç veya çalışma izni alamamasına rağmen bu ülkelere göç edip ekonomilerinde yer alabilmiştir (İçduygu ve Yüksek, 2010, s. 452). Bu göçmenler kendi bölgelerinden doğrudan Avrupa ülkelerine göç edemediğinde, varış ülkesine kadar izlenen temel politika transit göç ya da adım adım göç politikası olmaktadır. Yıldırım (2018, s. 156) alan çalışmasına dayanarak elde ettiği bulgularda 'Afganlıların' İran veya Pakistan'a geçerek hayatta kalmayı başardıktan sonra tekrar göç ederek Türkiye ve Avrupa'ya ulaşma çabasını özellikle mültecilik açısından sorunlu ve çelişkili bularak 'paradoksal göç' olarak adlandırmaktadır (Zijlstra, 2014, s. 183-184). Bu çerçevede, işgücüne ihtiyaç duyan Avrupa ekonomilerinde işgücünün düzenli ya da düzensiz göç etmesi bakımından ayırt edilemediği görüldüğünden, bu çalışmanın sınırlılıkları gözetilerek düzensiz göçün güvenlikleştirilmesi ve Türkiye'ye etkileri üzerinde daha fazla durulmuştur.

Fait (2013, s. 22), AB'nin sınırlarının güvenlikleştirilmesi sonrasında Schengen kapsamındaki ülkelerdeki uygulamaları ve Sahra Altı Afrika ülkelerindeki siyasi ve ekonomik istikrarsızlık sonrasında göç anlayışının değiştiğini, bu değişimin göçü veren ve alan olmak gibi iki bileşenin daha üstünde bir anlam taşıdığını belirtmektedir. Bu yeni göç anlayışı 'Avrupa Kalesi' olarak adlandırılan kapalı AB sınırlarını tanımlamada kullanılmış, Avrupa Kalesi çevresindeki ülkeler de düzensiz göçmenlerin Avrupa'ya geçmek üzere kullandıkları ya da sıkışılan ülke konumuna gelmiştir. Geçiş ülkeleri çerçevesinde anlatılmak istenenin AB sınırını çevreleyen ülkeler olduğu ve bu ülkelerin içişlerine bir atıf bulunmadığı görülmektedir. Dolayısıyla geçiş ülkesi sınıflandırması, Avrupa göç ve mülteci politikasının Avrupa dışına çıkarılmasından başka bir anlam taşımamaktadır. Böylece Avrupa sınırının caydırıcılığının artırılarak göç kontrol politikalarının Avrupa sınırından önce başlaması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye AB güvenlikleştirme yaklaşımı açısından bir geçiş ülkesi olma niteliği taşımaktadır. Düzensiz göçmenler açısından bakıldığında ise (Collyer, 2010, s. 275-276) ulusal aktörlerin transit göç söyleminin yerine adım adım ilerleme veya kimi bölgelerde arada sıkışma söylemi tercih edilmektedir.

İçduygu ve Yüksekler'e (2010, s. 452-453) göre Asya, Avrupa ve Afrika arasında geçiş bölgesi olan Türkiye Cumhuriyeti, 1980'li yıllardan bugüne göçmenler ve mülteciler⁸¹ bakımından önemli bir durak ya da zıplama tahtası olmuştur. Çevre ülkelerdeki siyasi karmaşıklıklar, sorunlar veya hengâme Türkiye Cumhuriyeti sınırlarının girişlere daha açık hale gelerek sığınma talebiyle gelen insanlarla dolması sonucunu doğurmuştur. 1980'li yıllarda sığınma başvurusunda bulunanların İranlı ya da Iraklı olduğu görülmüş ve başvuruları kabul edilmemiştir. Türkiye'de transit göç veya göçmenler gerçeği 1980'li yıllarda ortaya çıkmış, endişe konusu oluşturması ise 1990'lı yılların ortalarından itibaren başlamıştır. Aslında geçmişte de Afganistan, İran ve Irak gibi ülkelerden üçüncü bir ülkeye gitmek üzere binlerce göçmenin gelmesine karşın, bu döneme kadar herhangi bir tartışma konusu oluşturmamıştır. Başka bir ifadeyle, ontolojik olarak var olmakla birlikte epistemolojik olarak akademik anlamda bir eksiklik oluşmuştur. Dolayısıyla transit göç ve özellikle Afganlı göçü olgusu ilk dönemlerinde akademisyenlerin ve toplumun üzerine düştüğü bir olgu olmamıştır. Dahası AB, Avrupa Konseyi ve IOM gibi kuruluşlar tarafından tehlikeli bir olgu olarak tanımlanması ve göçmenlerin varış noktasında yer alan Avrupa ülkelerinin göç olgusunu riskli gerçeklik olarak kabul etmesine kadar gündeme gelmemiştir. Transit göç ne zaman ki Avrupa'da konuşulmuş, sonrasında Türkiye'de konuşulmaya başlanmıştır.

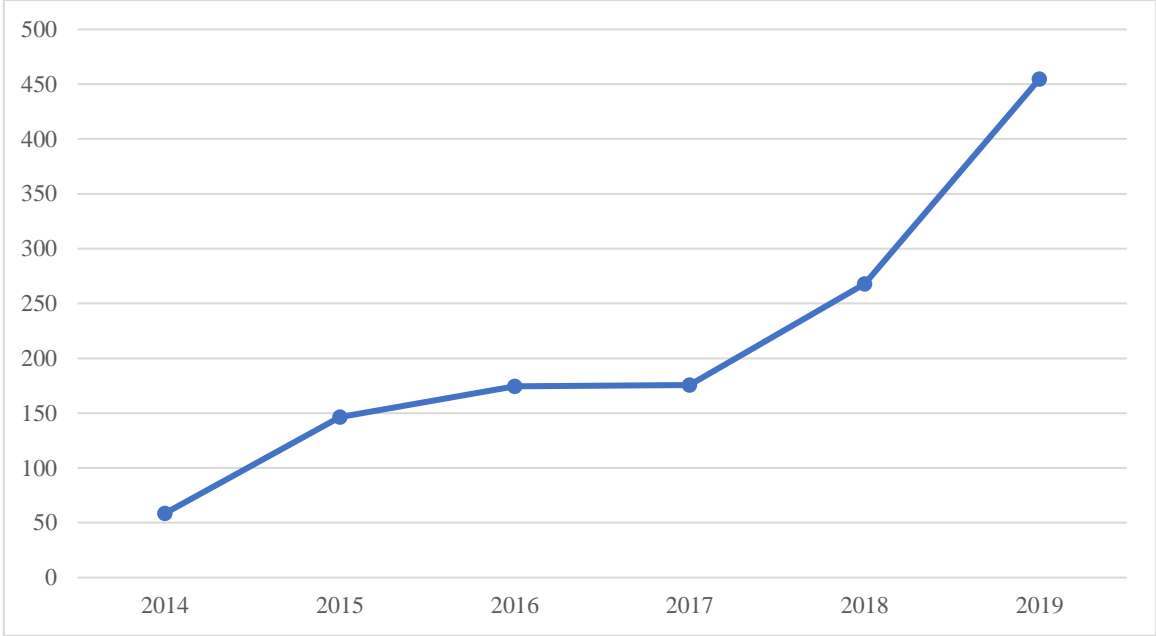
Fait (2013, s. 34-35), Afrikalı göçmenlerin Türkiye izlenimlerini incelediği çalışmasında, Türkiye'nin basmakalıp bir şekilde yalnızca geçiş ülkesi olarak kabul edilemeyeceği sonucuna varmıştır. Bu bağlamda göç yolculuğunun farklı aşamalardan, gönüllü veya gönülsüz, farklı statüler, değişen motivasyonlar ve gelişmelerden etkilendiğini belirtmektedir. Bu kapsamda, Türkiye, Sahra-Altı Afrika ülkeleri tarafından zıplama tahtası olarak kullanılmasının yanında doğrudan hedef ülke konumuna da gelmektedir. Bu motivasyon değişiminde, Türkiye'nin gayri resmi pazarının göçmenlere çalışma imkânları oluşturması etkili olmaktadır. Ulusal aktör

⁸¹ Sığınmacı ve mülteci kavramları metin içerisinde anlam karmaşasının önüne geçmek amacıyla yalnızca 'mülteci' kavramıyla ifade edilmiştir.

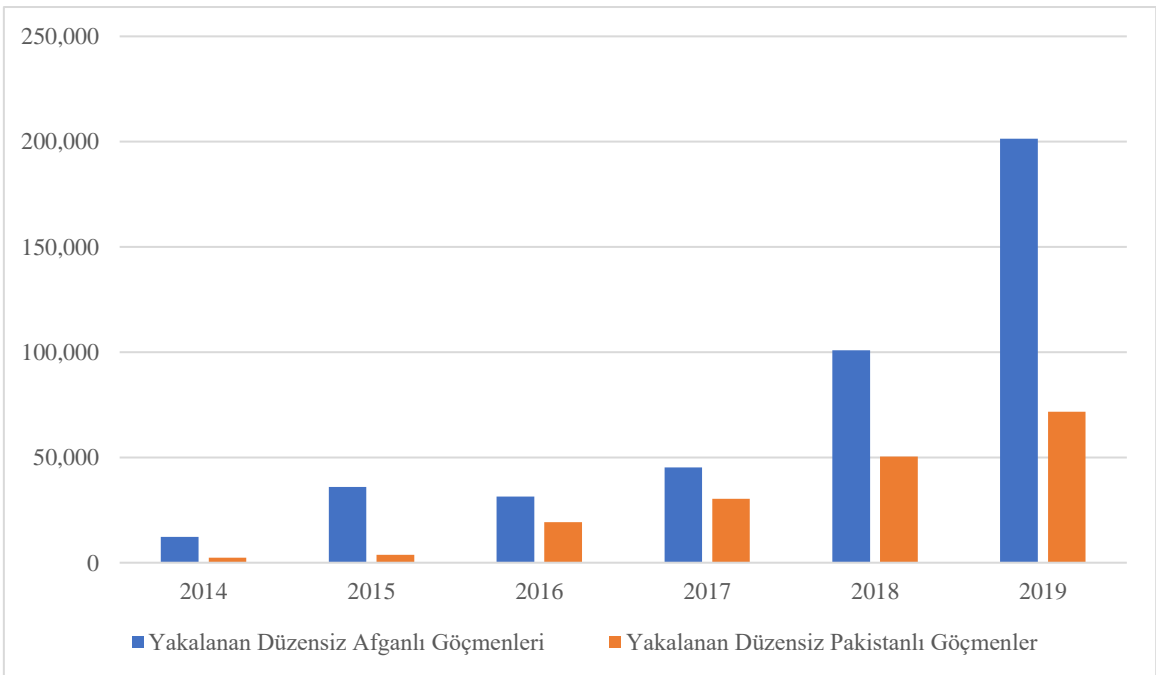
⁸¹ Uluslararası düzeyde yabancı düşmanlığı ile ilgili olarak genel kabul gören bir tanım bulunmamasına karşın, göçmenlerin topluluğa, topluma veya ulusal kimliğe yabancı oldukları veya dışarıdan geldikleri düşünüldüğü için reddedilmesi, dışlanması ve sık sık kötüleyen tavırlar, önyargılar ve davranışlarla karşılaşılması şeklinde tanımlanabilir (IOM, 2004, s. 97).

Türkiye Cumhuriyeti'nin desteği olmadan yasa dışı çalışma zorunluluğu ve güçlü haklar ihtiyacı çerçevesi paradoksal bir etki göstererek dil öğrenme ve iş kurma gibi Türkiye sınırları içerisinde bulunan topluma daha fazla uyum sağlamalarına yol açmaktadır. Deniz (2015, s. 231) Türkiye'nin göçmenlerin hedef ülkesi konumuna dönüşümünde, ülkenin mekânsal ve jeopolitik konumunun çatışmaların yaşandığı bölgelere yakınlığı, Avrupa ülkelerindeki *xenophia* (yabancı düşmanlığı) eğiliminin yükselmesi ve Türkiye'nin ekonomisinin gelişmesi sonucunda iş imkânlarının artmasının etkisini belirtmektedir.

İçişleri Bakanlığı (2020) verileri incelendiğinde Grafik 1 daha iyi anlaşılacaktır. 2013 yılından sonra Türkiye'de yakalanan düzensiz göçmen sayısının önceki yıllara kıyasla bariz bir şekilde artışa geçtiği görülmektedir. Tablo 3'te görüldüğü üzere yakalanan düzensiz göçmen sayısında 2014 yılından itibaren 2019 yılına kadar doğrusal bir artışın gerçekleştiği anlaşılmaktadır. 2019 yılında düzensiz göçmen sayısı 454,5 bin rakamına ulaşmıştır. Uluslararası koruma başvurusunda bulunan Afganlı sayısı ise 35 bin dolaylarında olmuştur. Bu artış grafiğiyle paralel bir şekilde 2014 yılından itibaren Afganistan ve Pakistan'dan gelen düzensiz göçmenlerin de yakalanmasında artış olduğu görülmektedir. Öyle ki yakalanan düzensiz göçmen Afganlıların sayısı 2014 yılında 12 bin 248 olurken, 2019 yılında 201 bine yükselmiştir. Benzer şekilde Pakistanlı göçmenlerin de 2016 yılından itibaren yakalanmasında artış olduğu görülmektedir. Bununla birlikte yakalanan düzensiz göçmen sayılarının gelen göçmen sayısını verdiğini söylemek mümkün değildir. Yakalanmadan Türkiye sınırları içerisine giren düzensiz göçmenlerin azımsanmayacak sayıda olması veya hudut birlikleri ve kolluk kuvvetlerinin yakalamaya yönelik önceki dönemlere göre daha ciddi çalışmalar gerçekleştirmesi gibi istatistiki bilgilerin sorgulanmasına yol açan boyutlar bulunmaktadır. Bununla birlikte açık bir gerçek var ki yakalanan düzensiz göçmen sayısı özellikle 2015 yılından itibaren oldukça artmıştır. Dolayısıyla eldeki rakamlar, sınırların tamamen kontrol altına alınmasına yönelik yaklaşımlar ve yakalamakla sorumlu kamu görevlilerinin çalışmalarına göre şekillenmektedir.

Grafik 1: Yıllara Göre Yakalanan Düzensiz Göçmen Sayısı

Kaynak: İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2020

Tablo 3: Yıllara Göre Yakalanan Düzensiz Afganlı ve Pakistanlı Göçmenler

Kaynak: İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2020

2.2.1.2. Afganistan'dan Göçün Nedenleri

Loschmann ve Siegel'e (2014, s. 150) göre, asgari ölçüde bir düzen sağlayamayan ve ekonomik teşvikleri yok edilen (Acemoğlu ve Robinson, 2014, s. 227-228) Afganistan'da göç eğilimleri üç döneme ayrılmaktadır. Birinci dönem, 1979 yılından bir yıl önceki Marksist darbe sonrasında Sovyet istilası ile başlamış ve Najibullah öncülüğünde komünist rejimin çökmesiyle sona ermiştir. Bu dönemde 20. Yüzyıl'ın sonlarının en ağır sığınmacı krizi yaşanmış ve 1990 yılında 6,3 milyon Afganlı göç etmiştir. Najibullah rejiminin (1986-1992) düşmesinin ardından, Afganistan ikinci göç dönemine girmiştir. Mücahitlerin iktidara gelmesiyle Pakistan ve İran'dan dönen mülteciler ile kısa bir süre için göç akışı pozitif dönmüştür. Bununla birlikte, bu iyimser hava Mücahitler ve Taliban arasındaki mücadelenin başlamasıyla fazla sürmemiştir. Bu dönemde, resmi mülteci sayısı 2,5 milyonun altına düşmemiş ve 20. Yüzyıl'ın sonuna doğru ise daha da artmıştır. Bu süreç Taliban'ın 1996 yılında Kabil ve Afganistan'ın %90'ını (Schmeidl, 2002, s. 11; Turton ve Marsden, 2002, s. 10-14) ele geçirmesiyle sonuçlanmıştır. Üçüncü dönem, halen içinde bulunduğumuz 9/11 terörist saldırıları sonrasında Taliban'ın iktidardan uzaklaştırılmasıyla başlayan göç dalgaları dönemidir. 2001 yılından sonra daha güçlü bir şekilde Pakistan'daki Afganlılar başta olmak üzere yaklaşık 5,7 milyon kişinin Afganistan'a döndüğü görülmektedir. Bununla birlikte, dönenlerin geldikleri ülkelerde sınırlar arası iş hareketliliği yönünden güçlü sosyal ağlar (Yüksel ve Yüksel, 2018) kurduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla çatışma veya güven ortamı kaybolduğunda yeniden ülke dışına gideceklerini tahmin etmek zor değildir.

1978 Komünist Devrimi ve sonrasında gelen Sovyetler Birliği işgali (1979) Afganistan'daki nüfus hareketlerine yeni bir boyut kazandırmıştır. 1990'lı yılların başında BM Mülteciler Yüksek Komiserliği verilerine göre Afganlıların dünyadaki mülteci sayısının yarısını oluşturduğu ve yaklaşık 6,22 milyona ulaştığı görülmektedir. Sovyetlerin ülkeden çıkması sonrasında Tacik, Özbek, Hazara ve Peştun gruplardan oluşan mücahitler, Peştunların oluşturduğu Taliban ile o dönem daha iyi örgütlü ve birleşik olan Tacik ve Özbeklerin oluşturduğu iki grup arasında ayrılmıştır. Tacik ve Özbeklerin kendilerinden daha iyi teçhizatlı

Peştunlara rağmen Kabil'i ele geçirmesi 300 yıldır başkenti kontrolünde bulunduran Pakistan medreselerinde yetişmiş Peştunlarda yıkıcı bir psikolojik etki oluşturmuştur. Bu süreç sonrasında kendi memleketlerini ve huzuru bilmeyen bir nesilin temsil ettiği, mollaların kontrolünde, savaşı benimsemiş ve homojen tabana sahip olarak yeni siyasi güç olarak ortaya çıkan Taliban oluşumu 1996 yılında Kabil'i ele geçirmiştir. İlerleyen süreç içerisinde 2001 yılında son otuz yılın en ağır kuraklığı ile birlikte ABD öncülüğündeki müdahale gerçekleştirilerek Merkez Asya'daki Müslümanları etkilemeye başlayan Taliban ile mücadele başlamıştır (Schmeidl, 2002, s. 22; Aras ve Toktaş, 2008, s. 49). Başlangıçta Afganistan'ın uzun süren bir savaşın içinde bulunması ile altyapısının önemli bir kısmı yok edilmiş, sonrasında güvenliğin bulunmaması ve yoksulluk ise ülkenin yeniden kurulmasının önünde yeni bir engel teşkil etmiştir. Esasında Afganlıların misafir veya işçi göçmen (Pries, 2004, s. 4; Van Houtum ve Naerssen, 2001, s. 131) olarak kendi ailelerine ve ülke ekonomisine katkıda bulunması göç olgusunun savaş haricinde bir ekonomi stratejisi içerdiğini de göstermektedir. Böylece mülteciler ve göçmenler arasında ayırım zorlaşmaya başlamıştır (Monsutti, 2007, s. 167-170; Karma Göç Merkezi, 2020, s. 16-21).

Afganistan'dan göç etme karmaşık, dinamik ve aynı zamanda süregelen bir olgu niteliği taşımaktadır. Afganlılar silahlı çatışmalar, işkence, yoksulluk, yoksunluk ve çevresel sorunlar ile bu boyutların birleşimi nedeniyle ülkelerini terk etmektedir. Afganlıların göçü uzun yıllardır devam etmekte, mücadele ve yalnızca kısmen talep edilen ihtiyaçların karşılanmasını barındırmaktadır (McAuliffe, 2016, s. 2). Başka bir ifadeyle, Afganlıların Afganistan'dan göç etmeleri veya geri gelmeleri büyük oranda güvenlik, ekonomik ve siyasi koşullar ile yakından ilişkilidir (Bizhan, 2016, s. 4; Rahimi, 2020, s. 10). Loschmann vd. (2017, s. 80-84) göre, Afganlılar otuz beş yıldır göç olgusuyla birlikte yaşamış ve göç artık temel bir hayatta kalma stratejisi olmuştur. Güvenli olmayan ortamın ve yaşam koşullarının seviyesine göre bu göç hareketleri dalgalanmalar yaşamıştır. 1979 Sovyet işgali öncesinde Afganlıların Pakistan ve İran'a mevsimlik iş olanakları ve yeni eğitilmiş kentli kesimin Afganistan'da sınırlı imkânlara sahip olması dâhilinde gidiş geliş yaptığı bilinmektedir. Bu gidiş gelişler sırasında yakın sosyal ve kültürel bağların da etkisiyle ekonomik bakımdan daha iyi durumdaki komşu ülkelerin iş pazarları güçlü ilişkiler kurulmasına yol açmıştır. Bu ilişkiler sonraki çatışma zamanlarında Afganlıların güvenlik ortamının olmaması ve genel zorluklar nedeniyle göç etmek zorunda

kaldıklarında sürdürülerek güçlendirilmiştir. Afganlılar dünyadaki göçmenler arasında en yüksek payı elinde bulundurmaktadır. Öyle ki (Yıldırım, 2018, s. 158) hayatta kalabilmek amacıyla göç eden Afganlıların hayatta kalamama ihtimaline rağmen göç etmeyi sürdürdükleri veya yeniden göçe yöneldikleri görülmektedir. Dolayısıyla bu göçü ekonomik boyutunu göz ardı ederek yalnızca güvenlik gerekçesine indirgemek doğru olmayacaktır.

Afganistan Mülteciler ve Geri Dönüşler Bakanlığının sayılarına göre ise Suriye'den sonra en çok sığınmacıya sahip olan Afganistan'dan (Rahimi, 2020, s. 4) ayrılarak İran ve Pakistan'da yaşayan yaklaşık 2,5 milyon Afganlının bulunduğu ve bu sayının Afganlı mültecilerin %95'ine tekabül ettiği değerlendirilmektedir. Bununla birlikte her iki ülkede yaklaşık 2 milyon belgesiz Afganlının daha bulunduğu kabul edilmektedir (BMMYK, 2015, s. 13). Son yıllarda artan güvensizlik ortamı gönüllü geri dönmelerde de azalmaya neden olmuştur. 2014 yılı itibarıyla, Afganistan nüfusunun % 16.3'ünün düzensiz göçmen, % 1.15'inin ise düzenli göçmen olduğu görülmektedir. Yapılan görüşmelerde 1992 yılı öncesindeki göçün Sovyetler Birliği işgali dolayısıyla yüksek olduğu, 1992-1996 yılları arasında Mücahitler döneminde daha az olduğu, 1996-2001 yılları arasında Taliban'ın yönetimi ele geçirmesiyle yükseldiği, 2002-2006 yılları arasında ABD müdahalesiyle Taliban'ın düşmesinin ardından oldukça düştüğü, 2007-2011 yıllarında çatışmaların artması ve yaşam koşullarının kötüleşmesiyle yeniden yükseldiği görülmektedir. Öyle ki yıllarca süren Afganlı göç hareketlerinin kimi ülkelerde Afganlı diasporasının oluşmasına yol açtığı görülmektedir (Loschmann vd. 2017).

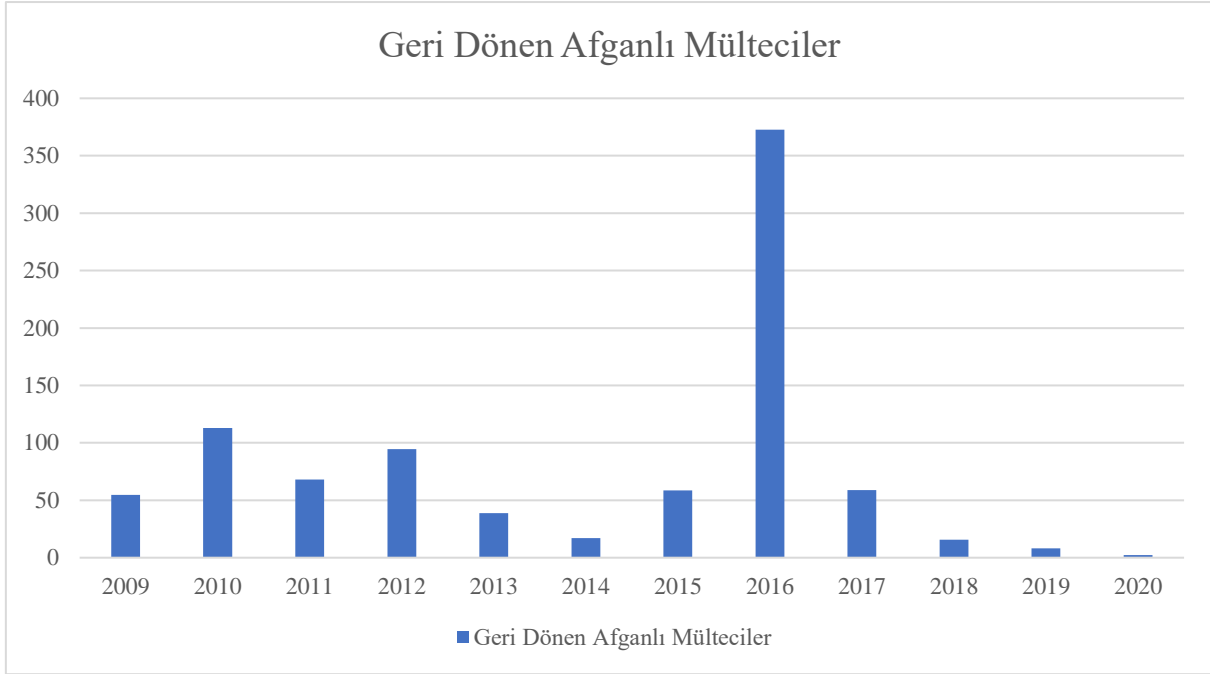
Loschmann vd. (2017) olduğu gibi geri dönen mülteci ve göçmenlerle ilgili rakamların çalışmalarda farklılık göstermesine karşın bu çalışmada BMMYK (2020) rakamları esas alınmıştır. Kurschminder ve Dora'nın (2009, s. 16) geri dönüş ile ilgili çalışmasında yer alan Tablo 4'te yaklaşık 5,1 milyon Afganlının 2001-2008 yılları arasında Afganistan'a dönüş yaptığı anlatılmaktadır. Bu rakamlar incelendiğinde, Taliban rejiminin düşmesi sonrasında 2002 yılında 1,801 milyon Afganlının dönüş yaptığı görülmektedir. Kronenfeld'e (2008, s. 48) göre bu rakam 2,153 milyondur. 2003-2005 yılları arasında yıllık geri dönüş rakamının dalgalanmakla birlikte 600 binin üzerindeki seviyesini koruduğu anlaşılmaktadır. 2006 yılından itibaren ise geri dönenlerin sayısı 300 binin altına inmeye başlamış ve 2008 yılında da aynı eğilim gözlenmiştir. Dolayısıyla 2006 yılından itibaren özellikle ekonomik nedenlerle Afganlıların geri dönme eğilimi azalmış, aksine ülke dışına göç etme eğilimi yeniden artmıştır.

BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'ne (2020) göre, 2002-2020 yılları arasında kayıtlı olarak yaklaşık 5,975 milyon Afganlı sığınmacı ve göçmen ülkesine geri dönmüştür. Tablo 4 ve 2009-2020 yılları arasındaki geri dönen mülteci veya kendini mülteci olarak tanıtan göçmen sayısının incelendiği Tablo 5'te görüldüğü üzere 2002 yılından sonra Afganlıların kendi ülkelerine dönüşü 2002 yılındaki rakamları hiç yakalayamamıştır. Bununla birlikte, 2005 yılından sonraki en yüksek sayıda geri dönüşlerin diğer yıllara kıyasla 2016 yılında gerçekleştiği görülmektedir. Geri dönüşlerin sayısına göre Afganistan'daki sosyal ve ekonomik koşullar hakkında çıkarımda bulunmak mümkündür.

Tablo 4: Tahmini Mülteci Geri Dönüşleri (2001-2008)

Yıl	Pakistan	İran	Toplam
2001	8,000	18,000	26,000
2002	1,539,600	252,800	1,801,460
2003	375,500	269,400	644,900
2004	424,500	515,200	939,700
2005	461,100	289,600	750,700
2006	14,300	243,600	258,600
2007	365,700	7,500	373,900
2008	274,200	3,700	278,500
Toplam	3,462,900	1,599,800	5,073,760

Kaynak: BMMYK, 2020a

Tablo 5: Tahmini Mülteci Geri Dönüşleri (2009-2020)

Kaynak: BMMYK, 2020a

Afganlılarda hayatta kalma stratejisi olarak görülen göç etme her ülkede aynı şekilde değerlendirilmemektedir. İran'dan göçün ele alındığı bir çalışmada, İran'dan kitlesel uluslararası göçün ancak 1979 İslami Devrimi'nden sonra başladığı vurgulanmaktadır. Bu kapsamda göçün İran'da öğrenilmiş bir sosyal davranış biçimi olmadığı ve göçe niyet etmenin bilinmediği belirtilmektedir. Dolayısıyla en göçe zorlayan koşullarda bile İranlıların seçimde bulunabildikleri ifade edilmektedir. Kimilerinin bu seçim sonucunda İran-İrak Savaşı'nda savaşta yer almakla ülkeyi terk etmek arasında kaldığı, kimilerinin birikimi olmadığından yerine kalmayı tercih ettiği, kimilerinin vatana bağlılığını belirterek göç etmek istemediği, kimilerinin ise dini inanışları dolayısıyla yerinde kaldığı gibi farklı yaklaşımlar görülmüştür. Bazı göçmenlerin akrabaları tarafından ailelerini bıraktığı için kınandığı bile rastlanmaktadır. Göç kültürü, göçü ve göçmenleri benimseyen bu düşünceler, uygulamalar ve kültürel olgulardan oluşmaktadır. Dolayısıyla bir göç kültürünün varlığı göçün yaygın, tarihsel geçmişi ve göç niyetinin günlük yaşantının bir kısmı olmasıyla oluşmaktadır (Khosravi, 2010, s. 14).

Loschmann ve Siegel (2014, s. 144-146, 155), Nayyar (2000, s. 10), Karma Göç Merkezi⁸² (2020, s. 25-30) ve McAuliffe (2017) göç etme fikrinin oluşumuna neden olan mikro düzeydeki boyutları incelediği çalışmalarında, genellikle bölgeler veya ülkeler arasındaki farklılıklardan kaynaklı iş ve ücretler gibi ekonomik gerekçelerle göçün oluştuğunu (Harris ve Torado, 1970), bununla birlikte Afganistan örneğinde güvenli olmayan çevresel koşullar nedeniyle gönüllü veya gönüllü olmayan göç arasında ayırım yapmanın mümkün olmadığını ifade etmektedir. Bu nedenle çalışmalarında daha geniş bir analiz için sosyo-ekonomik boyutlar üzerinden göç eğilimini incelemişlerdir. Neo-klasik yaklaşımın önerdiği itme-çekme göç modelinde (Lee, 1966), göç eğiliminin orijin ve hedef yer arasındaki negatif ve pozitif etmenlerin etkisiyle gerçekleştiği değerlendirilmektedir. İten şartlar arasında istihdam eksikliği, kıtlık, çatışma ve sosyal hizmetlerin eksikliği gibi başlıklar yer almaktadır. Bunun yanında bir çevredeki göçün türü anlamında bir tanımlama yapılamıyorsa toplum tabanının ekonomik, siyasi veya insani bakımdan sorunlu bir yapıya sahip olduğu anlamına gelir. Dolayısıyla geleneksel olarak gelir eksikliğinden çok yoksulluk kavramının öne çıktığı görülmektedir. Bununla birlikte, yoksulluğun bir zaman dilimindeki statik bir durum olduğu değerlendirildiğinde, geleceğe yönelik güvenlik kaygılarının dinamik bir nitelik taşımasıyla savunmasızlık kavramı yoksulluğun önüne geçmektedir. Loschmann vd. (2017, s. 86) çalışmasında 1992 yılı öncesinde ve 1992-2001 yılları arasında güvenlik ve siyasi sorunun, 2002-2011 yılları arasında ise işsizlik sorununun belirgin bir biçimde baskın olduğu yer almaktadır.

Savunmasızlık kavramının içsel ve dışsal olmak üzere iki boyutu bulunduğu değerlendirilmektedir. İç hassasiyeti oluşturan koşullar düşük geliri, yetersiz eğitimi veya resmi nitelikte olmayan destek ağını ifade ederken, dış koşullar ise çatışma, doğal afet veya makro-ekonomik kriz gibi ne zaman sona ereceği belli olmayan belirsizliği ya da riske açıklığı anlatmaktadır. Bu koşullar (Acemoğlu ve Robinson, 2014, s. 429) altında gelecek dış yardımların gereken yere ulaşması veya hedeflenenin tam aksine toplumda sorunun kaynağını teşvik eden grupları destekleyebileceği de değerlendirilmektedir. Loschmann vd. (2017, s. 86) göre, Afganistan gibi ülkelerde savunmasızlığın seviyesinin anlaşılmasında hayati güvencenin kaybolması, ticari özgürlüğün kaybedilmesi, sosyal sermaye kaybı ve erişim kaybı olmak üzere dört boyut incelenebilir. Hayati güvencenin kaybolması, kişisel güvenlik ve refahın zaman

⁸² Mixed Migration Centre

içinde kaybolması ve gelir, sağlık ve barınma gibi konularda yoksunluğu ifade etmektedir. Ticari özgürlüğün kaybı, tüketilen ya da ticareti yapılan kaynaklardaki kıtlığı ve elde edilememesini anlatmaktadır. Sosyal sermayenin kaybı, belirli bir ağ içerisinde ait olma hissini azalmasını içermektedir. Erişim kaybı ise altyapı eksikliği veya sağlıklı bir sosyo-ekonomik çevre için gerekli olan temel sosyal ihtiyaçların yeterince karşılanamamasını anlatmaktadır. Bu çerçevede yürütülen çalışmalarının sonucunda, ticaret özgürlüğünün %70 oranı ile en önemli göç eğilimi göstergelerinden biri olduğu görülmektedir. Sonrasında hayati güvence ve erişim kaybı sırasıyla %36 ve %35 gibi bir orana sahip olmuştur. Sosyal sermaye kaybının ise %13 düzeylerinde olduğu görülmüştür. Evlerini terk etmenin maliyetleri ve risklerine rağmen, Afgan halkının göç edebilme kabiliyetlerinin olduğunu bildikleri ve savunmasızlığın düzeyine göre göç eğiliminin şekilleneceği değerlendirilmektedir.

Monsutti'ye (2008, s. 59) göre, 1978 yılı öncesinde Afganistan'ı terk edenlerin sayısının az olmadığı, birçoğunun ise kısa sürede geri döndüğü, göç etme ve dönmelerin mekik gibi bir süreklilik taşıdığı anlaşılmaktadır. 1980'li ve 1990'lı yıllar süresince de Afganlıların dünyadaki en yüksek göçmen nüfusuna sahip olduğu ve kendi yurtlarını terk etmek zorunda kaldığı görülmektedir. Göç hareketleri savaş dönemlerinde tahmin edilemeyen seviyelere çıkmakla birlikte bir şekilde sürekli devam etmektedir. Bu sürecin sürekliliği Afgan toplumunun hafızasında yer etmiştir. Bireysel hareketlilik, ailenin bir arada olmaması veya ortak dayanışma grupları yıkıcı bir olgu olarak değerlendirilmemiştir. Bu çerçevede, ekonomik göçmen, siyasi mülteci, orijin ülke, ev sahibi ülke, gönüllü veya zorunlu göç ve geri dönüş kavramları Afganistan bağlamında indirgemeci bir yaklaşım olacaktır. Tüm bu sınıflandırmalar siyasi, kültürel, ekonomik ve ekolojik boyutların birleşiminin oluşturduğu bir yaklaşımla örtüşmektedir. Dolayısıyla Afganlı göçünün bir sebebe ya da olguya bağlanmasının doğru olmayacağı ve bu soruna yönelik çözümlerin benzer bağlamda düşünülmesi gerekmektedir.

Bu kapsamda BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin önerdiği ev sahibi ülkede bütünleşme, üçüncü bir ülkeye yerleşme veya gönüllü geri gönderme veya dönüşün uygulanmasına öncelikle göçün durdurulmasıyla başlanmalıdır. Başka bir ifadeyle Afganlı nüfusu tarafından içinde bulunduğu şartlar ışığında geliştirilen bu stratejiyi değerlendirecek daha kapsamlı bir

çözüm ihtiyacı bulunmaktadır. 21. Yüzyıl'ın (Williams, 2020⁸³) ilk çeyreğinin sonlarına doğru bu çözüme ulaşmanın kolay olmayacağı, ABD'nin bölgeden kademeli çekilme kararının ardından Taliban ile Afganistan Hükümeti güçlerinin birbirine dış bilemediği ve neler yaşanabileceği konusunda ülkedeki belirsizliğin devam ettiği görülmektedir (Monsutti, 2008, s. 59). Dolayısıyla göç olgusu Afganlıların tarihinde istikrarını sürdüren bir olgu olmuş ve ilerleyen yıllarda da devam etme potansiyelini taşımaktadır (Aras ve Toktaş, 2008, s. 47).

Scheidl (2002, s. 27-28), güç dengelerini değiştirmenin kolay olmayabileceğini belirtmekle birlikte uluslararası mülteci desteğinin yeniden değerlendirilmesine yönelik önerilerde bulunmaktadır. Bunlardan birisi insani yardım ile askeri yardımı birbiri ile karıştırmamaktır. Bu noktada devletlerin kendi çıkarlarından vazgeçemeyerek çatışan taraflara silah temin etmesi tartışılabilir. İkincisi yerinden edilmelerin siyasi durumunun değerlendirilmesi ve buna göre planlamaya gidilerek kısa dönem ve uzun dönem yaklaşımlarının dengelenmesi konuşulabilir. Üçüncüsü mülteci kamplarının bir *de facto* kesin çözüm olması yerine daha uzun vadeli çözümler tartışılmalıdır. Dördüncüsü, mültecilere duygusal ve fiziksel destek verilmesinin yanı sıra özellikle barışçıl çatışma çözümlerini içeren eğitim verilmesi değerlendirilmelidir. Beşincisi, mülteci kamplarının silahlı gruplara üye olmadığı sürece mültecilerin de dâhil olduğu bir yaklaşımla kurulması ve yönetilmesi faydalı olacaktır. Son olarak, Afganistan'ın yeniden kurulmasında Afganlı diasporasının desteğinin alınması göz önünde bulundurulmalıdır. Bu çerçevede ülke içerisindeki çatışma ortamının bitirilmesine yönelik uluslararası yaklaşımın nasıl olabileceği konusunda yapıcı öneriler getirildiği görülmektedir.

2.2.1.3. Afganlıların Göçüne Sosyolojik Bir Bakış

Loschmann vd. (2017, s. 84) çalışmasına göre, Afganlı düzensiz göçmenlerin göç yolculuğuna başlamadan önceki karakteristik özellikleri incelendiğinde, %65'inin bulunduğu ev halkının reisi, %80'inin erkek ve yaş ortalamalarının 23 olduğu görülmüştür. Eğitim durumlarına bakıldığında, %70'inin hiç resmi eğitim almadığı, %14'ünün ilk seviye, %15'inin ikinci seviye

⁸³ Williams, K. (2020). Afghanistan Drawdown Continues Despite Violence, Ghani Announcement. https://www.defenseone.com/threats/2020/05/afghanistan-drawdown-continues-despite-violence-ghani-announcement/165444/?oref=defenseone_today_nl (Erişim Tarihi: 12.04.2020).

ve %1'inin üçüncü seviye eğitim aldığı görülmektedir. Bunun dışında, görüşülen şahısların %27'sinin işsiz, %11'inin çiftçi, %40'ının ise çalışamayacak bir statüde (eğitim, emekli, sürekli hasta veya engelli, askeri hizmetin icrasında veya ev hanımı) olduğu görülmüştür. Bu kapsamda eğitim ve iş durumu göz önüne alındığında, toplumdaki dezavantajlı kesimlerin daha çok düzensiz göçmen oldukları ve herhangi bir belgeleri olmadan göç ettikleri anlaşılmaktadır. Bunun yanında 2017 yılı öncesinde düzensiz göçmenlerin %55'inin Pakistan, %43'ünün İran ve %2'sinin ise diğer ülkelere gittiği anlaşılmaktadır. Pakistan ve İran'ın tercih edilme nedenleri incelendiğinde, kolay erişim veya giriş ile daha iyi çalışma ve yaşam koşullarına sahip olmalarından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Düzensiz göçmenlerin üçte birinin ailesi veya arkadaşlarından borç alarak yola çıktığı saptanmıştır. Göç etme eğilimleri değerlendirildiğinde, 2011 yılında görüşülenlerin %63'ünün Hollanda, Kanada, Birleşik Krallık, Almanya, ABD ve Avustralya'ya; dörtte birinin Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'ne; %14'ünün de Pakistan ve İran'a gitme niyetinde olduğu belirtilmektedir (2017, s. 85).

Göçmenliğin bir gencin büyüdüğünü ispat etmesinin kanıtı olarak değerlendirildiği Afganistan'da, 1990'lı yıllardaki özellikle Hazaraların oluşturduğu göç dalgasının rotası ve yöntemine göre İran'a geçerken Pakistan'ın sınırdaki Kuetta bölgesinden bir Hazara öncülüğünde sınırın yaya olarak geçilip göçmenleri Zahedan bölgesine götürecek olan Beluç bir kaçakçıya devredildiği, birkaç gün Zahedan'da bölge insanı olan kaçakçılar tarafından ayarlanan gizli bir evde kaldıktan sonra bir gece yolculuğuyla gidecekleri yere ulaştırıldığı anlatılmaktadır. Beluç kaçakçının İran polisiyle kurnazca bir ilişki yürütmeye çalışmasına rağmen, batıya doğru yol üzerindeki polis kontrol noktalarının sayısının arttığı ve kimi polisin veya askerin rüşveti kabul etmeyerek göçmenleri sınır dışı etmek üzere kampa götürebileceği riskinin bulunduğu değerlendirilmektedir. Göçmenlerin varış yerine ulaşmasının ardından kendi akrabaları ya da yakını vasıtasıyla kaçakçıya yolculuk maliyetini ödediği ve sonrasında ortalamanın yaklaşık %30 altında ücret alınan bir iş bulduğu belirtilmiştir. Afganlı ailelerin genç bir erkek üyesini ekonomik nedenlerle İran'a göndermesinin eski ve benimsenmiş bir uygulama olduğu anlaşılmaktadır. İran'ın her yerine dağılmış durumdaki Afganlı göçmenlerin İran içerisinde Afganlılar arasında bulunan iş bulma ağları üzerinden çalışma imkânlarına göre hareket ettiği değerlendirilmektedir (Monsutti, 2007, s. 174-185). Başka bir ifadeyle (Yüksel ve Yüksel, 2018, s. 303) sosyal sermaye göçmenler ve aileleri açısından güvenli ve kontrol

edilebilir bir süreç anlamı taşıırken, hükümetler açısından bakıldığında ise bir kez oluştuğunda denetlenmesi ve kontrol edilmesi güç bir olgu anlamına gelmektedir.

Khosravi'nin (2010) kendi göçmenlik öyküsünde, İran'dan Pakistan'a gerçekleştirdiği göç (1986) esnasında ilk olarak aracı tarafından Pakistan sınırındaki Beluçistan'a bağlı İranşehr bölgesine getirildiklerini, aracının yerel göçmen kaçakçıları ile bağı kurduğunu, bu göçmen kaçakçılarının bir kısmının sonradan anladığı üzere güvenlik kuvvetleri ile iş birliği yaptığını belirtmiştir. Sınırı yasa dışı geçmekten yakalandığında, cezaevinde belgesi olmayan çok sayıda kendisi gibi genç Afganlı mültecinin bulunduğunu görmüştür. Çeteler veya sınır görevlileri tarafından soyulmuş olduğunu belirttiği bu Afganlı mültecilerin uzun süre cezaevinde kaldığını ifade etmektedir. Bu bölgedeki soruşturmacıların ve hudut birliklerinin yerel değil, ülkenin başka yerlerinden gelmiş görevlilerden oluştuğu bildirilmektedir. Bununla birlikte, yerel Beluçların göçmenlere kucak açtığını ve göçmen kaçakçıları, kaçakçılar ve yozlaşmış hudut birlikleri açısından dünyanın en çok kâr getiren bölgesi olduğu belirtilmiştir.

Khosravi'ye (2010, s. 14) göre, İran'ın Pakistan (909 km) ve Afganistan (936 km) ile sınırında özellikle Afganistan'ın güneyinin İran ile sınır olduğu bölgeler oldukça geçirgendir. Afganistan-İran sınırı dünyadaki en çok kullanılan göç koridorlarından birisi olarak değerlendirilmektedir. Arazinin sert yapısının kontrol noktalarından geçişi kolaylaştırmasıyla uyuşturucu ve insan kaçakçılığı yüksek bir seviyededir. Genç kızların Afganistan'dan İran'a fuhuş sektöründe çalışmak, özellikle Hazar etnik grubundan genç erkeklerin ise işgücü içerisinde yer almak amacıyla İran'a geldikleri görülmektedir. Afganistan'ın yaklaşık %50'sini oluşturan ve dünyadaki en geniş aşireti oluşturan (Edwards, 1986, s. 313) Peştun etnik grubundan olanların ise Pakistan'a çalışmak ve dilenmek amacıyla götürüldüğü görülmüştür. Benzer şekilde Bangladeş ve Pakistanlı gençlerin İran üzerinden Körfez ülkelerine doğru göçmen kaçakçıları tarafından götürüldüğü anlaşılmaktadır. Afganlı sığınmacıların ve belgesi olmayan göçmenlerin İran'da bir gelecek aradığı veya Avrupa'ya geçiş için kullandığı görülmektedir. Dolayısıyla Afganlıların göç dalgasının yeni bir olgu olmadığı anlaşılmaktadır.

1980'li yıllar ve öncesindeki (Edwards, 1986; Hirschman, 1970; Barth, 1969; Tapper, 1983) çalışmalarda, göç ve mülteciliğin yine Afganistan'da yaygın olduğu görülmektedir. Edwards'a (1986, s. 315-317) göre, Afganistan-Pakistan sınırındaki bölgeyi 'vatan' olarak kabul eden

Peştunların merkezi yönetimin etkisinden daha fazla aşiret kültürüne⁸⁴ sahip olduğu görülmüştür. Sınırın Afganistan tarafında devletin aşiret üzerindeki baskısı arttığında sınırın Pakistan tarafında bulunan Peştunların bulunduğu bölgeye geçilerek bu etkiye maruz kalınmadığı anlaşılmaktadır. Komşu bir ülkeye sığınmak diğer toplumların aksine Peştunlarda kültürel bir sorun oluşturmamaktadır. Hz. Muhammed'in Kureyş kabilesinin baskısından kurtulmak amacıyla Mekke'den Medine'ye göç etmesi üzerinden konuya dini bir bakış açısı getirilerek meşruiyet de kazandırılmaktadır. Peştunlar açısından coğrafi yer değiştirme kültürel değişime yol açmamaktadır. Hz. Süleyman'ın danışmanı ve Afganlıların atası olan Afgana'nın torunlarının yüzyıllar önce İsrail'den Afganistan'ın merkezine ve sonrasında bugünkü yerleşmesine hareket ettiği kabul edilmektedir. Peştunlar içerisinde mevcut topraklarda bir süredir kalındığı, tarihi arka planın önemli bir kısmında başka bir bölgeye hareketin yer aldığı yönünde bir inanış bulunmaktadır. Tarihi olaylar ve inanışların veya efsanelerin tamamında göç ve hareket etme Peştun mitolojisinin bir parçası olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede, siyasi baskılara karşı sınır ötesi göçün veya mülteci hareketlerinin kültürel değerlere bağlılık açısından bir zorunluluk olarak kabul edildiği görülmektedir.

2.2.1.4. İran Devleti'nin Afganlı Göçmenlere Yaklaşımı ve Geri Dönüşler

İran Devleti'nin Irak ile sekiz yıl süren savaşı, siyasi izolasyon ve muhalif gruplar, uyuşturucu kaçakçıları ile sınırı geçen El-Kaide terör örgütü mensuplarının mevcut rejimi tehdit etmesi 1990'lı yıllardan itibaren sınırlara bakışın ideolojikten daha çok uygulama ağırlıklı bir yaklaşıma dönüşmesine yol açmıştır. 9/11 terör saldırıları sonrasında Afganistan ile komşu olunması nedeniyle sınır güvenliği kaygıları özellikle doğu ve batı sınırlarında artmıştır. Afganistan ve Pakistan'da uyuşturucu ve göçmen kaçakçılığı ile mücadele edecek etkili bir kolluk kuvvetinin bulunmaması, Irak'taki savaş, Kürt nüfusun ağırlıklı olduğu bölgelerdeki muhalif hareketler, Türkiye ve Irak sınırlarından silahlı terörist grupların girişi, Afganistan sınırında organize suç örgütlerinin göçmen kaçakçılığını da içeren faaliyetleri sonucunda, İran Devleti sınır güvenliğini ulusal güvenlik stratejisinin bir parçası olarak görmeye başlamıştır. Bu kapsamda İran'ın jeo-stratejik konumu ile komşu ülkeler üzerindeki tarihi ve kültürel

⁸⁴ Bu kültürü korumak Peştunlar için her kaygının üzerinde bir öneme sahiptir (Edwards, 1986, s. 315).

etkisinin bölgedeki sınırların güvenliği üzerinde doğrudan yansıması bulunmaktadır. İran Devleti ile sağlıklı ilişkiler kurmanın yolunun sınırlar, güvenlik ve terörizme yönelik etkili bir iş birliğinden geçtiği belirtilmektedir. Bu çerçevede İran Devleti'nin sınırlarının tamamında göçmen kaçakçılığının da içinde bulunduğu kaçakçılık ve terör örgütü mensupları kaynaklı güvensizlik atmosferi bulunmaktadır (Aghababaei ve Rezai, 2010, s. 344). Bu çalışmanın sınırlılıkları gözetilerek yalnızca İran Devleti'nin Afganlı göçmenlere yaklaşımı boyutu incelenmiştir.

Göç ederken kabul edecek ülkenin işgücü talebinin sınırlandırıcı bir etkisi bulunmaktadır. Ekonomilerdeki işgücü kıtlıkları talebin temel gerekçesini oluşturmaktadır (Nayyar, 2000, s. 8). İran açısından bakıldığında, 2001 yılında ABD'nin müdahalesi ve Taliban ile mücadele döneminin başlamasıyla İran'ın Afganlılara yönelik yaklaşımı sayılarını sınırlamak ve geri dönmelerini sağlama veya teşvik etme yönünde gelişmiştir. İşgücü pazarında daha katı düzenlemeler getirilerek yasa dışı Afganlı göçmen çalıştıranlar cezalandırılmış ve sağlanan sosyal hizmetler azaltılmıştır. Bu baskı altında yüzbinlerce Afganlı göçmen ve mültecinin ülkesine geri döndüğü değerlendirilmektedir. Bu politikaların da etkisiyle Taliban ile mücadele başladıktan ve kısmen de başarıya ulaştıktan sonra 2001-2002 yılları arasında Monsutti'ye (2007) göre yaklaşık 3,5 milyon, Loschmann ve Siegel'e (2014, s. 143) göre ise 5,7 milyon mültecinin Afganistan'a geri döndüğü saptanmıştır. Bununla birlikte, İran'da bir taraftan İran-İrak Savaşı süresince işgücü ihtiyacını karşılayan Afganlıların kalması istenirken, Pakistan'da olduğu gibi uzun süreli Afganlı yerleşimi de engellenmek istenmiştir. Buna rağmen, 2005 yılında İran'da bir milyon yasal ve aileleri yasa dışı olarak İran'da bulunarak tarım ile inşaat işlerinde çalışan beş yüz bin Afganlı bulunmuştur.

Nader vd. (2014), İran'da bulunan Afganlı göçmenlerin durumunun Koalisyon Güçleri'nin çekilmesinin ardından iki ülke arasındaki sorunun kaynağı olacağını belirtmektedir. BM verilerine göre, İran'ın 951 bin Afganlı mülteci ve 2,5 milyon Afganlı düzenli ve düzensiz göçmeni barındırdığı görülmektedir (BMMYK, 2020b; Abbasi-Shavazi ve Sadeghi, 2016, s. 22). Bununla birlikte, bu rakamın yalnızca belgesi olanları gösterdiği, yasa dışı göçün de hesaba katıldığında rakamın görüldüğünden çok daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. İran'daki Afganlı sığınmacıların yaklaşık %70'inin Hazara (Şii) ile Tacikler olduğu ve büyük bir bölümünün şehirlerde yaşadığı görülmektedir. İran ekonomisinin uluslararası kısıtlamalar nedeniyle

kötüleşmesinin ardından Afganlılara bakış da kamuoyu ve hükümet politikaları bakımından olumsuz yönde değişmeye başlamıştır. Afganlıların, zaten az olan iş imkânlarını İranlıların elinden aldığı yönündeki görüş egemen olmaya başlamıştır. Bu doğrultuda İran'daki Afganlıların sayısının azaltılması amacıyla (Marchand vd. 2014, s. 31) Afganlılara yönelik hayat pahalılığı artırılmış ve işverenlerin Afganlı işçilerin alımını engelleyen politikalar geliştirilmiştir. Pakistan'a bakıldığında ise aynı dönemde sınır bölgelerindeki Afganlı kamplarının kapatıldığı görülmektedir. Uluslararası kuruluşlar da Afganlıların gönüllü geri dönüşünü teşvik etmiştir. 2007 yılı nisan ve haziran ayları ortaları arasında İran'ın 100 bin düzensiz göç ile gelen Afganlı sığınmacı veya göçmeni Afganistan'a gönderdiği görülmektedir. Bu rakamların bir önceki yılın tamamında geri gönderilen 150 bin göçmenle kıyaslandığında oldukça yükseldiği anlaşılmaktadır. 2012 yılı sonlarında İran Hükümeti tarafından İran'ın 31 eyaleti Afganlıların girişine yasaklanmıştır. İran'daki koşulların bu şekilde kötüleşmesinin ardından Afganlı göçmenlerin Türkiye'ye yöneldiği görülmektedir. BM verilerine göre, 2013 yılının şubat ayı itibarıyla yapılan çalışmada 20 bin Afganlının son birkaç ay içerisinde Türkiye'ye ulaştığı öğrenilmiştir. 2020 yılında özellikle İran'da Covid-19⁸⁵ virüsü kaynaklı ölümlerin artmasının da etkisiyle Afganistan-İran sınırındaki tedbirlerin artırıldığı ve İranlı sınır muhafızlarının göçmenlerin yasa dışı geçişine karşı öncekinden daha katı⁸⁶ yaklaşımı dolayısıyla iki ülke arasında siyasi kriz çıktığı görülmektedir.

Monsutti (2008, s. 60-62), bu dönemde İran ve Pakistan'ın dünyadaki mültecilerin %20'sini barındırdığını belirtmektedir. İran yetkilileri Afganlılara karşı Pakistan hükümetinden daha sıkı tedbirler almış, misafir veya işçi göçmenleri engellememesine rağmen yerleşmelerini bir

⁸⁵ İlk olarak 2020 yılı başlarında Çin'in Vuhan kentinde görüldükten sonra tüm dünyaya yayılan ve ölümcül bir virüstür. Sağlık Bakanlığı (2020). Covid-19 Yeni Koronavirüs Hastalığı Nedir? <https://covid19bilgi.saglik.gov.tr/tr/covid-19-yeni-koronavirus-hastaligi-nedir> (Erişim Tarihi, 21.05.2020).

⁸⁶ Mashal, M. ve Timory, A. (2020). Afghanistan Investigating Claims Migrants Were Killed by Iranian Guards. <https://www.nytimes.com/2020/05/02/world/asia/afghanistan-iran-migrants-drown.html> (Erişim Tarihi, 21.05.2020).

Gul, A. (2020). US 'Appalled' at Iran's Alleged Drowning of Afghan Migrants. <https://www.voanews.com/middle-east/us-appalled-irans-alleged-drowning-afghan-migrants> (Erişim Tarihi, 21.05.2020).

Farmer, M. ve Makoi A. (2020). Outcry Afghanistan-Iran Border Guards Accused Forcing Drowned. <https://www.telegraph.co.uk/news/2020/05/10/outcry-afghanistan-iran-border-guards-accused-forcing-drowned/> (Erişim Tarihi, 21.05.2020).

dereceye kadar kontrol altına almaya çalışmıştır. 2007-2008 yıllarında Afganistan'da nüfusun %36'sının yoksulluk içinde yaşadığı ve temel ihtiyaçlara erişemediği bulgulanmıştır. Dolayısıyla özellikle uluslararası güçlerin birliklerini çekmesinin ardından Afganlılar yeniden göç etmeye meyletmişlerdir. İran ve Pakistan'daki Afganlılara yönelik yerel, ulusal ve uluslararası aktörlerin siyasi yaklaşımların ötesine geçerek Afganlıların sayısal profillerinin ortaya çıkarılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Görmezden gelindiği sürece sorunların ötelenmesi veya uzaklaştırılması mümkün olmadığı gibi yönetimi de güçleşmektedir (Schmeidl, 2016, s. 14). Yıllar içerisinde Afganistan, İran, Pakistan ve ötesi arasında göç ağlarını kuran Afganlıların günümüzde göç hareketlerinin oldukça örgütlü olduğu ve sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamda yer aldığı değerlendirilmektedir. Afganistan'ın komşu ülkelere göçü ve elde edilen birikimin eve gönderilmesi, savaşa ve güvenlik veya huzur ortamının bulunmamasına verilen bir cevap olarak kabul edilmektedir. Bunun yanında, haneler için etkili bir ekonomik strateji ve ülkenin ekonomisine kısa vadede yeri doldurulamaz bir katkıda bulunduğu görülmektedir.

Kuschminder vd. (2014, s. 28) göre, 2002 yılından itibaren İran ve Pakistan'dan yaklaşık 6 milyon göçmen Afganistan'a geri dönmüştür. Bununla birlikte, 2009-2014 yılları arasında geri dönüşler büyük bir düşüş göstermiş, gönüllü veya zorla Afganlı göçmenlerin geri gönderilmesi süreci ise devam etmektedir. İran'daki siyasi iklimin 2007 yılında Afganlıların aleyhine değişmesinden sonra yıllık bazda bakıldığında yüksek sayılarda Afganlı göçmenin sınır dışı edildiği görülmektedir. 2010 yılı göçün ve geri dönüşün veya tersine göçün doğasında değişikliklerin meydana geldiği kritik bir yıl olmuştur. Geri dönüş ve göç etme gerekçelerini de etkileyen bu değişim doğrultusunda, 2009 yılından sonra sığınmacı göçü yerine işçi göçmenliğin ön plana çıktığı görülmektedir. 2011 yılında Afganistan'ın beş şehrindeki 2005 haneyi kapsayan çalışmada (Kuschminder vd., 2011), Afganistan nüfusunun üçte birini oluşturan geri dönen hanelerin refah durumunun, hiç gitmeyen veya halen göçmen konumunda olan hanelerin refah durumuna göre daha iyi olduğu saptanmıştır. Bu geri dönüşlerin çatışmaların sona ermesinin ardından gönüllü gerçekleşmesinin hem politik hem de maliyet açısından zorla gerçekleştirilmesine kıyasla yeniden uyuma daha olumlu bir katkı sunacağı değerlendirilmektedir.

Van Houte vd. (2016, s. 7-15) göre, göç söylemlerinin lehine olduğu önceki dönemlerde giden göçmenlerin bulunduğu ülkede oturma izni elde ettiği, bu söylemlerin göçmenlerin aleyhine

döndüğü dönemlerde gidenlerin ise gittiği ülkede yasal bir statü elde edemediği görülmüştür. Afganlıların 2002 yılından sonra iki nedenle geri dönen göçmen statüsüne geldiği görülmektedir. Birincisini, Afganistan'a seyahat etmesinde bir sorunu bulunmayan ve kalıcı oturma iznini elde etmiş göçmenler oluşturmaktadır. Bu göçmenlerin kendi ifadelerine göre ülkelerinin yeniden inşasına katkıda bulunmak ve yatırım yapmak amacıyla geldiği anlaşılmaktadır. İkinci neden ise yabancı düşmanlığının⁸⁷ yol açtığı katı göçmen politikalarının yükselmesidir. Bu kapsamda Avrupa ülkelerinin geçici mültecilik statüsünden çekildiği, gelen sığınmacılara karşı daha katı bir politika izlediği ve yasal statüsü bulunmayan Afganlıların gönüllü dönüş programları vasıtasıyla dönüşünü başlattığı görülmüştür. Buna rağmen, 2000'li yılların sonlarında bu ivme düşmüş ve yeniden Afganistan'dan ülke dışına göç eğiliminde artışın olduğu gözlemlenmiştir.

2.2.1.5. Afganlıların Türkiye Rotası

Geçmişten bugüne kadar Türkiye Cumhuriyeti özellikle Türki Afganlılara çekici gelmiştir. 1970'li yıllardan beri Afganlı mültecilere kucak açan Pakistan (Borthakur, 2017) ve İran'ın 2007 yılından sonra Afganlılara karşı yaklaşımın değişimi ile birlikte Türkiye sığınma talebinde bulunulan Afganlılara kültürel, sosyolojik ve ekonomik bakımdan en yakın gelen ülkelerden birisi olarak algılanmıştır. Bununla birlikte Türkiye sınırlarının AB kapsamında güvenlikleştirilmesi ile Afganlıların Avrupa'ya göçü daha güç hale gelmiştir. Türkiye'ye gelişin kademe kademe gerçekleştiği, uzun hareketsizliklerin ise nispeten daha kısa yolculukla sonlandırıldığı görülmektedir. Dolayısıyla göç yolculukları lineer değil, zikzaklı ve ileri-geri yolculukların olduğu bir süreçtir. Afganistan'da savaş nedeniyle hayatın zorlaşması sonrasında 2011 ve 2012 yıllarında Afganlıların Türkiye'ye gelmesi artmaya başlamıştır. Bununla birlikte, 2012 yılında Suriyeli mültecilerin sayısının belirgin şekilde artması ve sonrasında çıkan yabancılar ve uluslararası koruma kanunuyla Afganlılara geçici koruma hakkı verilerek üçüncü bir ülkeye yerleşme hakkı kısıtlanmıştır. Geçici koruma (Oktay vd., 2016, s. 778) bir haktan ziyade bulunduğu ülkede misafir olma esasına dayanmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'de kalmak

⁸⁷ xenophobia

ya da üçüncü ülkelere gitmek isteyen Afganlı göçmenler için yasal statü elde etme imkânı azalmıştır (Kaytaç, 2016, s. 286).

Afganlılar ve İranlıların Batı'ya göç ederken Türkiye'den geçişinin karışık akışlar şeklinde sığınmacılar, düzensiz göçmenler ve düzenli göçmenlerden oluştuğu görülmektedir. Bu grupların önemli bir kısmı açısından Türkiye, İran vatandaşlarına vize muafiyeti, uzun ve zayıf kontrol edilebilen İran-Türkiye sınırının göçmen kaçakçılığı ve düzensiz geçişleri kolaylaştırması nedeniyle İran'dan çıkmanın en makul yolu olarak değerlendirilmektedir. 1990'lı yılların ortalarına kadar birçok İranlı Türkiye'yi rota üzerinde bulunmakla birlikte hedef olmayan bir ülke olarak değerlendirmiştir. Böyle düşünülmesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin Avrupa vatandaşları dışında sığınmacıları kabul etmemesinin de etkisi bulunmaktadır. Bununla birlikte 1994 yılında Türkiye sığınmacı rejiminde değişiklik yapılarak BMMYK'ya başvuruların Türkiye'den yapılabilmesinin önü açılmıştır. Böylece sonraki süreçte artan oranda İranlı Türkiye'den mültecilik başvurusu yapmaya başlamıştır. Kabul edilmeyenler veya Türkiye'den başvuru yapmak istemeyen diğer İranlılar ise düzensiz geçiş ile başka ülkelere gitmek üzere düzensiz transit göçmen olmuştur (Zijlstra, 2014, s. 183-199).

İran'dan Van'a gelişlerinde ekseriyetle uluslararası göçmen kaçakçıları tercih eden Afganlı göçmenler, sınır ötesinde Makü, Hoy ve Urmiye ve Salmas bölgelerinde toplandıktan sonra kaçakçılar tarafından değişen koşullara göre Türkiye-İran sınırının her noktasından⁸⁸ geçiş yapabilmektedir (Deniz, 2009, s. 196). Sınırlardan geçişlerin dağlık bölgelerden genellikle yaya olarak yapıldığı, Van'ın ilçelerinin sınır mahallelerine ulaşmanın ardından kamyon ve minibüsler ile Van ilinde bir süre kalacakları mekânlara ulaştırıldıkları, buradan da kolluk kuvvetlerinin tedbirlerini göz önünde bulundurarak kamyon ve minibüsle veya son dönemde Van gölü üzerinden tekne ile Tatvan bölgesine kaçakçılar tarafından geçirildikleri görülmektedir. Bu faaliyetler mekânsal ve işlevsel iş bölümü çerçevesinde yürütülmektedir. Mekânsal anlamda olağan koşullarda Afganistan'dan İran'a geçiş, İran-Türkiye sınırına ulaşım, sınırın geçilerek sınır mahallelerinde toplanma, sınır mahallelerinden Van merkeze ulaşım ve

⁸⁸ Özellikle sınır bölgesinde en fazla tercih edilen noktaların Başkale'de Albayrak, Böğrübek, Kaşkol, Güvendik, Özpınar, Güleçler, Bilgeç, Kızılca, Kocaköy ve Öncüler Mahalleleri; Saray'da Turanköy, Koçbaşı, Karahisar, Keçikayası, Kurucan ve Sıımlı Mahalleleri; Özalp'te Yukarıtulga ve Aşağıkoçkırın Mahalleleri; Çaldıran'da Sarıçimen, Soğuksu, Bağdoğan, Temrenli ve Yücelen Mahalleleri olarak değerlendirilmektedir.

Van merkezden Türkiye'nin diğer şehirlerine ulaşım olmak üzere beş aşamada gerçekleşmektedir.

21. Yüzyıl'ın ilk çeyreğinde, Afganistan ve Pakistan'dan gelen göçmenler ortalama bin dolar karşılığında genellikle İran üzerinden, kimi zaman ise Pakistan sınırlarından geçerek İran'a giriş yapmaktadır. Afganistan'ın Nimroz bölgesi Afganistan'dan çıkış merkezini oluşturmaktadır. Kimileri Nimroz bölgesinden doğrudan İran'a geçiş yaparken, kimileri ise Pakistan üzerinden İran'a geçiş yapmakta ve Van iline ulaşmaktadır (Rahimi, 2020, s. 5; Göç Araştırmaları Derneği, 2021, s. 21). Göç rotasının Türkiye sınırına yakın Urmiye ve Salmas bölgelerinde mola verdiği görülmektedir. Görüşme gerçekleştirilen düzensiz göçmenlerin %60.4'ünün Van ili sınırından Türkiye'ye girmesi sonucunda Van şehrinin İran'dan gelen göçmenler için merkez niteliği taşıdığı, başka ülkelere gidecek göçmenlerin buradan İstanbul'a götürüldüğü anlaşılmaktadır. Doğrudan İran'dan gelenler ve İran üzerinden yolculuk yaparak Afganistan'dan gelenler olarak iki şekilde sınırı geçmektedirler. Yolculuğun koşulları ise iletişime geçilen göçmen kaçakçısına göre değişmektedir. Sonraki yolculuklarını beklerken kaçakçılar tarafından ayarlanmış depo vb. yerlerde ve kötü koşullarda kalmaktadırlar. Birçok göçmen kaçakçılara az ücret ödediği yolculuk türünü tercih etmektedir. İran'dan birkaç günlük yolculukla gelen göçmenler kendileri gibi Afganlılar, Pakistanlılar ve Bangladeşlilerle beraber geldiklerini belirtmektedir. İranlıların göçmen kaçakçıları vasıtasıyla daha kısa, yürümeden ve küçük gruplar halinde geldiği görülmektedir. Göç esnasında kış şartlarının ağır olması, saldırı, gasp vb. nedenlerle birçok acı durumla karşılaşmaktadır. Kimi göçmenlerin öncelikli hedefi İran'da kalmak olmasına rağmen, bu ülkede gelen göçe yaklaşımın değişmesi sonrasında zor durumda kalarak Türkiye'ye yöneldikleri görülmektedir (Kaytaz, 2016, s. 286; Mixed Migration Center, 2020, s. 32-35; Biner, 2018, s. 98-99).

Göçmenler Türkiye'nin diğer kentlerine geçişleri esnasında kaçakçı kaynaklı çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır. Kolluk ve hudut birliklerinin aldığı tedbirlerin dışında, çok sayıda göçmenin bir odada ve araçta havasız ve aç kalması⁸⁹ ile bu güçlüklerin bir kısmının kaçakçının insafına

⁸⁹ Van'ın Gevaş ilçesi yakınlarında 2018 yılı içerisinde bir minibüsün içerisinde 66 göçmenin bulunduğu tespit edilmiştir. Bu göçmenler indirildikten sonra işlem yapılmak üzere tekrar aynı araca bindirilmek istense de başarılamamıştır.

bağlı olması göç sürecinin kötü koşullarda sürdüğünü anlatmaktadır. Bunun yanında kaçakçılar tarafından yönetilen göç yolculuğunun aşamalarının her birinin ücretlendirmesi farklı yapılmaktadır. Bu kapsamda kimileri Afganistan'daki köyünden, kimileri İran'dan, kimileri ise sınır mahallelerinden veya Van merkezden itibaren gideceği yere göre değişen ücretler ödemektedir. Buna rağmen, İstanbul'a geldikleri söylenerek Tatvan'da bırakılan ve sonrasında kendilerini getiren kaçakçılar tarafından kolluk kuvvetlerine ihbar edilen çok sayıda Afganlı göçmen bulunmaktadır. Başka bir örnek verilirse, Van merkeze kadar ücret ödeyen bir göçmen burada serbest kalmakta ve yaya veya yolcu otobüsleriyle Türkiye'nin diğer kentlerine ulaşmaya çalışmaktadır. Bu nedenle sınır ilçelerinden Van il merkezine ya da Van merkezden Tatvan veya Erciş istikametinde yolda yürüyen çok sayıda göçmeni görmek mümkündür.

Kaymaz (2016, s. 292) göçmenlerin göç yolculuğunda hırsızlardan ve güvenlik kuvvetleri ile karşılaşmaktan çekindiğini ve hırsızlarla kaçakçılar arasında bir bağlantı olabileceğini belirtmektedir. Güvenlik kuvvetleri ile karşılaşılması alıkonulmaya ve sorunlu bir yolculuğa sebep olabilmektedir. Bununla birlikte göçmenlerin büyük bir bölümünün sağlık sorunu yaşamadığı sürece yakalanmadığı ya da alıkonulmadığı görülmektedir. Sığınma talebinde bulunmalarına ise göçmen kaçakçıları tarafından yolda ve yakalandıkları zaman izin verilmediği belirtilmektedir. Türkiye-İran sınırında düzensiz göçmenlerin güvenlik kuvvetleriyle karşılaşması sık rastlanan bir durumdur. Göçmenlerin Türkiye-İran sınırında hem Türkiye hem de İran güvenlik kuvvetlerinin kendilerine ateş açmasından çekindiği anlaşılmaktadır. Göçmenler İran'da yakalandıkları zaman Afganistan'a sınır dışı edildiklerini, kimileri rüşvet verdiklerini, kimileri ise tutukluluktan serbest kalmak için para bulmak zorunda kaldıklarını belirtmektedir. Dolayısıyla düzensiz göçmenlerin anlatımlarından İran'daki yetkililerin de ülke içerisindeki Afganlılara karşı müsamahakâr olmadığı anlaşılmaktadır.

Asya'da bulunan Afganistan'da (BMMYK, 2019, s. 105) yaklaşık 40 yıldır bölgenin en büyük ve en uzun süren göçü devam etmektedir. Yeniden ortaya çıkan güvensizlik ortamı, çatışma ve kıtlık kapsamında 2018 yılı itibarıyla resmi kayıtlara göre tarihi ve kültürel bağlarının olduğu İran'da 1 milyon ve Pakistan'da 1,4 milyon mültecinin bulunduğu bilinmektedir. 2018 yılında halen devam eden güvensizlik ortamında çatışmalarla ilişkili olarak 270 bin kişi ve kıtlık nedeniyle de 230 bin kişi yaşadığı yeri terk etmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla Afganlılar sorununun İran ve Afganistan tarafından uzun süredir yükünün çekildiği, ancak bu iki ülkedeki

gelişmelerin de etkisiyle Afganlılar açısından Avrupa ve Türkiye'ye göç etmenin daha cazip bir hedef oluşturduğu anlaşılmaktadır. Göç kültürünü benimsemiş olan Afganlıların yaşadığı sorunların boyutuyla ilintili olarak evden daha uzağa gitmek istediği görülmektedir. Bu nedenle Afganlı göçmenler sorunu küresel bir sorun olma yolunda ilerlemektedir. Bu çerçevede Rahimi'nin (2020, s. 17) Afganistan Hükümeti'ne yönelik politika önerilerinde görüldüğü üzere, düzensiz göçün riskleri konusunda Afgan toplumunun bilinçlendirilmesi, yeniden bütünleşme sağlanmasına yönelik çabaların artırılması ve Türkiye'deki Afganlı işçi göçmenlere yasal statü kazandırılmasını içeren çeşitli politika önerilerinin bulunduğu politika akımının geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

2.2.2. İki Ulusal Aktörün Sınır Bölgelerinin Sosyo-Kültürel Bakımdan Değerlendirilmesi

Güvenliği inşa edilmiş bir kavram olarak değerlendiren Kopenhag Okulu (Buzan, Weaver ve Wilde, 1998) oluşturduğu yeni yaklaşım ile güvenliği askeri güvenlik yaklaşımının dışına çıkararak toplumsal güvenlik ve çevre güvenliği gibi konuları içine almıştır. Güvenlikleştirme yaklaşımı, söyleme verdiği değer, elitist yaklaşımı, güvenliğin inşasını tek açıdan gören bakış açısıyla eleştirel görüşleri önemsememesi ve bağlamsal konuları ihmal etmesi nedeniyle eleştirilere maruz kalmaktadır. Güvenliğin uluslararası siyasi sosyoloji yaklaşımı bakımından incelenmesinde, geleneksel güvenlik çalışmalarından farklı olarak sosyolojinin güvenliğe bakışı açısından milli güvenliğin değerlendirilmesinin benimsendiği ve geleneksel güvenlik yaklaşımının iç-dış ayrımının reddedildiği görülmektedir. İç-dış ayrımının reddedilmesi, ülkelerin dışında ortaya çıkan tehditlerin ülke içerisine, ülke içerisindeki tehditlerin de ülke dışını etkilemesi ve güvenlik uygulamalarının sınır aşan bir niteliğe sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin, küresel terör eylemlerinin ulusal aktörleri ülke içerisinde tedbir almaya ittiği ve güvenlik uygulamalarının sınır aşan bir niteliğe sahip olduğu görülmektedir. İnşacı bir yapısı bulunan bu yaklaşıma göre, güvenlik(siz)leştirme yaklaşımı güvenliği subjektif ya da inşa edilmiş bir olgu olarak değerlendirmektedir (Baysal, Karakaş ve Sula, 2019, s. 1217).

Bu çerçevede kuramsal bölümde açıklanan Bigo'nun (2002, s. 65) *habitus* ve *field* kavramsallaştırması incelendiğinde, *habitus* özelliklerin aktörlerin bulunduğu makamların ya da konumların (güvenlik kuvvetleri, politikacılar ve akademisyenler vb.) niteliklerini yansıttığı

görülmektedir. *Field* ise habituslara sahip aktörlerin faaliyette bulunduğu sosyal alanı temsil etmektedir. Sosyal yaşamın farklı norm, kural ve mantık kurgularına sahip *field* çevrelerinden oluştuğu değerlendirilmektedir. Uluslararası siyaset sosyolojisi geleneksel yaklaşımlardaki güvenliğin iyi ve güvensizliğin kötü olduğu inşasına katılmamaktadır (Balzacq, 2010). Bu bakış açısının nedeni güvenlik tanımlamalarının baskın olan aktör tarafından oluşturulmasından kaynaklanmaktadır. Aynı kapsamda, güvenlikleştirme yaklaşımlarının güvenlik(siz)leştirici dışsallıklarının ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Buna göre, güvenlik ve güvensizliğin birbirine karşıt olgular değil, aynı güvenlik(siz)leştirme sürecinin sonuçları olduğu değerlendirilmektedir. Bir aktörün güvenliğinin sağlanmasının diğer aktörün güvensizliğine yol açabileceği değerlendirilmektedir. Dolayısıyla bir aktörün güvenliğini sağlayan tedbirler diğer aktörün güvenliğini tehdit edebilmektedir (Peoples ve Williams, 2010, 69). Çalışmanın bu bölümünde aktör olarak sınırında yaşayan insanlar ve sosyolojik yapıları ele alınmıştır. Bu kapsamda sınır toplumlarının *habitus* ve *field* boyutlarında tartışmalar yürütülmüş, alışkanlıkları ve davranış kalıpları anlaşılmaya çalışılmıştır.

Bu yaklaşımın belirlenmesinde kamu yönetimi ve uluslararası ilişkiler disiplinlerinin ulusal aktör-merkezli bir bakış açısı sergilemesi etkili olmuştur. Bu kapsamda toplum ve bireyin devlet ile ilişkisinin ulusal aktör bakımından ikincil bir konu olarak değerlendirilmesi göçmenlerin ve göçten etkilenen aktörlerin göz ardı edilmesine yol açmaktadır. Oysa sınırların kendine özgü kültürünün sosyolojik boyutuyla incelenmesi (Özgen, 2004, s.12) sınırın anlaşılmasında önem taşımaktadır. Dolayısıyla devlet dışı aktörler ve sınır güvenliğinin bu aktörlerle ilişkisinin çalışmaya dâhil edilmesine ihtiyaç bulunduğu kanaatine varılmıştır. Uluslararası siyaset sosyolojisi yaklaşımı, sınır güvenliği ve göç olgularının yönetiminde devlet dışı aktörlerin incelenmesi gerektiğini kabul etmektedir. Bu kapsamda, sınır güvenliğinin incelenmesinde sınır bölgeleri, burada yaşayan insanlar, coğrafik yapı ve tesisler ya da binalar gibi geleneksel yaklaşımların ve güvenlikleştirme yaklaşımının gözden kaçırdığı olguların çalışmaya dâhil edilmesini içermektedir (Baysal, Karakaş ve Sula, 2019, s. 1220). Göçün sosyal yönüne vurgu yapılarak bu yaklaşımın ulusal aktörlerin başarılı bir göç yönetimi politikası yürütmesini mümkün kılacağı değerlendirilmektedir (Castles, 2004). Sosyolojik boyutun incelenmesinde çalışmanın sınırlılıkları gözetilerek kültürel, sosyal ve ekonomik boyuta odaklanılmıştır. Siyasi boyutu önceki bölümlerde tartışılmıştır.

Sınır bölgeleri, ekonomik ve sosyal yaşamı doğrudan ve belirgin bir şekilde uluslararası sınıra yakınlığından etkilenen ulus-altı alanlardır. Sınır bölgelerine yönelik ayrı bir değerlendirmeye ihtiyaç duyulması sınırların yerel aktörler ve ulusal aktörler arasındaki ilişkilerin mekânsal ve zamansal kayıtlarını içermesinden kaynaklanmaktadır (Wilson ve Donnan, 1998, s. 5). Sınırların belirgin niteliklerinden bir diğeri iki taraflı güç ilişkilerini barındırmasıdır (Baud ve Schendel, 1997, s. 219). Sınırların mekânlarındaki araştırma rasyonelleri ve disiplinlerindeki farklılıkları çalışmaların karşılaştırılmasını sınırlandırmaktadır. Bununla birlikte sistematik bir analiz sonucunda ortak uygulamaların ortaya çıkarılması mümkündür. Sınırların sosyal mekân ve yerel tarih üzerinden çalışılması soruların yeni bir yaklaşımla sunulmasına imkân tanımaktadır. Bu bölümdeki çalışmayla devletlerin sınır yönetimi politikalarına dair genel çıkarımlar elde edilmeye çalışılmıştır.

Özgen (2004, s. 19-24) Türkiye'nin Suriye, Irak ve İran sınırlarındaki sosyal yapıların sınır nedeniyle, sınır sayesinde ve sınırla beraber değişim ve dönüşümünü incelediği çalışmasında sosyal bilimlerin sınır çalışmalarını iki başlıkta değerlendirmiştir. Birincisi mültecilik, yoksulluk ve yasa dışı faaliyetler gibi sosyal sorunları konu alan sınır çalışmalarıdır. İkincisi, antropologların kimlik ve etnisite odaklı çalışmalarıdır. Bu bölümde iki boyutu da çalışmaya katkı sağladığı yönleriyle incelenmiştir. Bunun yanında antropoloji ve sosyolojinin sınıra yeni bir bakış getirmesi, her şeyin başında iki egemenlik alanı arasında üçüncü bir bölgeyi, değişim ve yenilenme imkânı veya bir kültür havuzu olarak değerlendiren bir anlayışı ifade etmektedir. Sınırın antropolojisinin imkânlarını anlayabilmenin yolu, sınır ve devletin iktidarı arasındaki diyalektiği yeniden incelemekten geçmektedir. Aras'a (2014, s. 20) göre, Türkiye'deki sınır çalışmalarının sınır bölgelerinde ekonomi ve ticari ilişkiler, sınır yönetimi ve güvenliği ve toplum, tarih ve hafıza çerçevesinde olmak üzere üç boyutunun bulunduğu görülmektedir. Sınır bölgelerine yönelik çalışmalar sınır kentlerini daha fazla etkileyen büyük siyasal gelişmelerin etkilerinden kaynaklanmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde bir sınırın iki tarafının sosyo-kültürel antropolojik açıdan incelemesi gerçekleştirilmiştir.

Tezin bu bölümünde Alvarez'in (1995) sınıflandırmasına uyum sağlandığında gerçekçi bir bakış açısı çerçevesinde sınır bölgelerindeki⁹⁰ (Baud ve Schendel, 1997) ortak özellikler tartışılmış ve sonrasında Van ilinin İran sınırında⁹¹ kalan sınır bölgesindeki sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapı incelenmiştir. Bu bölümün ele alınmasıyla amaçlanan sınır çalışmalarının tek aktörü konumundaki ulusal aktörün yanına devletin sorumluluklarını daha iyi yerine getirebilmesine katkı sağlayabileceği de değerlendirilerek pek dikkate alınmayan yerel bir aktör olarak bölgede bulunan sınır insanların sınırın diğer tarafıyla kültürel ve ekonomik bağlarının incelenmesi gerektiğine kimi açıdan eleştirel kimi açıdan da sınırın yönetimini destekleyici bir vurguda bulunmaktadır. Bu kapsamda disiplinlerarası uluslararası siyasal sosyoloji yaklaşımının sosyolojiyi benimsemesinin izinden gidilmesine karşın çalışmanın bu bölümünde sosyo-kültürel antropolojinin açtığı pencereden bir inceleme gerçekleştirilmiştir.

Başka bir bakış açısıyla, Gökalp (1992, 15-17) sosyolojinin ihtiyaç duyduğu hammaddeleri etnografya ve gelişmiş toplumlarda istatistik vasıtasıyla elde ettiğini belirtmektedir. Etnografya disiplini yazılı vesikaları olmayan cemiyetlerin toplumsal yapılarını ve medeniyetlerini incelemektedir. Türkçe'de etnografyanın 'kavmiyat', antropolojinin ise 'beşeriyat' kavramının karşılığı olduğu bilinmektedir. Etnografyanın topladığı rivayetlerin teşkilatlara, müesseselere, ayinlere ve adetlere dayandığı anlatılmaktadır. Aşiretler bakımından da bu yaklaşım benimsenmiş ve dini, siyasi ve etnik teşkilatlanmalarına göre ayrılmıştır. Fransızların etnografya ve antropolojiyi birbirinden ayırmasına karşın, İngilizlerin etnografyayı antropoloji altında değerlendirdikleri anlatılmaktadır. Bununla birlikte tarihin yazılı vesikalar, abideler ve sözlü ananelere dayandığını ve sözlü ananelerin fertler tarafından kolayca değiştirilemediği ifade edilmektedir. Bu çerçevede, Gökalp'in (1992) Kürt aşiretleri üzerine gerçekleştirilen çalışmaları inceleme yöntemi olarak yol gösterici nitelikler taşımaktadır.

Donnan ve Wilson'a (1999) göre, tarih, siyaset, coğrafya ve sosyoloji disiplinleri sınır kültürünün sorunlu olduğunu kabul etmekte ve sınır bölgelerinin gelişimine yönelik uluslararası

⁹⁰ *Border Heartland* kavramı çalışmanın amacına hizmet etmektedir.

⁹¹ İran sınırının Baud ve Schindel'in (1997) sınır alanlarının zamana göre sınıflandırmasına göre *adult borderland* (olgunlaşmış sınır bölgeleri) olduğu değerlendirilmektedir. Politik sınıflandırmasına göre ise çalışmada da belirttiği üzere *rebellious borderland* (isyancı sınır bölgeleri) olduğu görülmektedir.

boyutlarının değerlendirilmesinin elzem olduğunu belirtmektedir. Bu kapsamda sosyo-kültürel antropolojinin kültürü anlama ve kavramsallaştırmasına yönelik saha tecrübesinden faydalanmak daha fazla kıymet kazanmaktadır. Özgen'e (2011) göre ise sınır antropolojisinin katkılarını anlamanın yolu sınır ve devlet arasındaki diyalektik ilişkinin yeniden değerlendirilmesinden geçmektedir. Bununla birlikte, Bigo'nun (2002, s. 65) belirttiği *habitus* ve *field* bakış açısına göre sınır bölgesinde yaşayan insanların ulusal aktörlerin yaklaşımından farklı bir *habitus* ve *field* algısı olduğu değerlendirilmektedir. Kültürel bağlar konusu sınır çalışmalarında tüm sınırları kapsayan bir kuram elde etmenin önündeki en çetin engellerden birisini oluşturmaktadır. Tüm sınırlardaki kültürel yapıların birbirinden farklı olarak *sui generis* bir yapısı bulunduğu değerlendirilmektedir. Alvarez (1995) ABD-Meksika sınırını sosyo-kültürel antropoloji bakış açısıyla incelediği çalışmada söz konusu sınırdaki çalışmaların sınıflandırmasını gerçekleştirmiş ve yıllar içerisinde inceleme alanlarının doğal sınırlar yaklaşımından nasıl yapay sınırlar (Guo, 2015; Diener ve Hagen, 2010; Minghi, 1963; Asijawu, 1984, Benanfla vd., 2014, s. 23) anlayışına kaydığını anlatmaktadır. Bu çerçevede ABD-Meksika sınırı diğer sınırlarla ilgili çalışmalarda bir model niteliği taşımıştır.

Alvarez'e (1995, s. 448-449) göre, sosyal bilimcilerin ABD-Meksika siyasi sınırını çalışmasıyla başlayan ilgi bir ikon veya paradigma düzeyine ulaşmasına varacak kadar büyümüştür. Başka bir ifadeyle (Benafla vd., 2014, s. 23) sınır konusu üzerine dikkatleri çekmede başlangıç noktası olmuş ve yol gösterici bir nitelik taşımıştır. Ancak AB ve Kuzey Amerika'daki sınır deneyimleri ve modelleri dünyadaki sınır bölgelerinin büyük bir kısmına uymamaktadır. Bu kapsamda her ikisinin de ötesine geçen sınır çalışmaları gerçekleştirilmelidir (2014, 31). Alvarez'in belirttiği üzere metaforik çalışmalar sınırların incelenmesinde sosyal ve ekonomik boyutların geri planda kalmasına yol açmaktadır. Bu çerçevede çalışmalar gerçekçi ve gerçekçi olmayanlar⁹² olarak iki gruba ayırmıştır. Gerçekçi olanlar sınır bölgelerindeki gerçek sorunlar üzerine eğilmekte olup göç, yerleşme, kimlik, çevre, politika ve işgücü konularına odaklanmaktadır. Gerçekçi olmayanlar ise sosyal sınırları jeopolitik açıdan inceleyerek çatışmaları ve anlaşmazlıkları incelemiştir.

⁹² Alvarez'in (1995) literalist-aliteralist sınıflandırması

Donnan ve Wilson'a (1999, s. 151-158) göre, kültür uluslararası sınırların işlevlerinin ve yapılarının anlaşılmasında en az çalışılan ve anlaşılan boyutu oluşturmaktadır. 1990'lı yıllarda ulusal aktörlerin ulus-üstü siyasi ve ekonomik örgütlerde, uluslararası örgütlerde ve bölgesel ekonomik iş birliği bloklarında yer alması devletlerin temel belirleyici özellikleri olan *ülkesel* bağlılığı ve güç kullanma tekeli sorgular hale getirmiştir. Ulusal aktörlerin içinde bulunduğu bu durum siyasal antropoloji alanındaki devlet modelinde de değişime yol açmış ve antropologların çeşitli şekillerde gücün günlük yaşamdaki sosyal uygulamalarını analiz edebileceği değerlendirilmiştir. Bu çalışmalarda semboller ve anlamları incelendiğinde siyasetin ve ekonomi açısından devlet ve ulus bağlamında gücün değişikliğe uğradığı değerlendirilmektedir. Ulusal aktörlerin ulusal ve devlet sınırlarının kriz zamanlarında koruma ve geçiş kapısı olarak kullanılmaması nedeniyle ulusal sınırların önemli ve hassas bir konuma geleceği değerlendirilmektedir. Bu kapsamda küresel iklim içerisinde vatandaşların ekonomik, çevresel, siyasi ve sosyal sorunlarının bir devletin sınırları içerisinde artık çözülemeyeceği kabul edilmiştir. Bunun yanında, ulusal aktörlerin yerel ihtiyaçları karşılamaya yönelik hassasiyeti olması için genellikle büyük kaldığı ve *ülkesel* kısıtlama nedeniyle de sınırların ötesindeki tartışmalara müdahaleye yönelik ise küçük kaldığı değerlendirilmektedir.

Başka bir açıdan bakıldığında, uluslararası sınırlar yakın zamana kadar bir devletin egemenliğini, *ülkesel* bütünlüğünü ve gücünü yansıtan mekânlar ve semboller olarak değerlendirilirken, artık devletlerin yaşamakta olduğu dönüşümleri belirleyen mekânlar ve semboller olarak değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda günlük sosyal yaşamdaki güç bir devletin alanında yer alırken, ulusal ve uluslararası boyutlardan bakıldığında devletlerin sınırlarında bulunmaktadır. Ulus-devletlerin dönüşümünün açıklanmasında kültürler arası iletişim ve uyum alanları olarak sınırların önemli bir rolü üstlendiği kabul edilmektedir. Sınır bölgeleri kimi grupların ulusal aktörleri yıkmak için mücadele verdiği alanlar olurken, geçmişte yerel ve masum olarak görülen sınır bölgesinde yaşayan insanlar 21. Yüzyıl ikliminde dünyadaki devletlerin temellerinde meydana gelen değişimlere bağlı olarak ulus-devletin kabullerine uyumsuz davranışlar sergileyebilmektedir. Birçok insanın birçok farklı yollarla uluslararası sınırın öbür tarafındaki 'ötekiler' (Van Houtum, 2002; Paasi, 1996) ile bir deneyimi oluşmuştur. Turistler, öğrenciler, alışveriş yapmak isteyenler, kaçakçılar, askerler, tüccarlar, göçmenler, sığınmacılar ve gündelik işçiler bu deneyim sayesinde sosyal uygulamadaki gücün

birçok farklı şekli deneyimlenmiştir. Bu deneyimler önceki dönemlere göre daha çok insanın uluslarının ötesindeki toplumu tanımalarına yol açmıştır (Donnan ve Wilson, 1999, s. 151-158).

Kültür üzerinden gerçekleştirilecek bir sosyolojik çalışmada, sınırların kimlikler üzerindeki etkileri incelenip geçişliliğine yönelik bulgular elde edilebilecektir. Sınırlar ulusal aktörlerin ve kültürlerin birleştiği ya da ayrıldığı uç bölgeler olarak sınırın yapısına göre birleşme ya da ayrılmaya yönelmektedir. Dolayısıyla sınır çalışmaları siyasetçilerin ve yönetenlerin mültecilik ve sınırdaki meydana gelen hareketlere yönelik bilgi sahibi olmasına imkân tanımaktadır. Sınırlarda kültürel alanlar siyasi alanlardan daha baskın bir karaktere sahiptir. Bu kapsamda devlet ve sınır bölgesinde yaşayan insanlar belirgin bir şekilde birbirleri ile çatışır ve birbirlerini etkilerler. Bununla birlikte insanlar tarafından yapay oluşturulmuş sınır bölgesinde yaşayan insanlar değişime açıktır. Bu oluşturulan yapay sınırların durağan (statik) yerine değişken (osmosis) bir niteliğe sahip olmasıyla geçişlilikten meydana gelen bir değişim gözlemlenebilir (Özgen, 2011b, s. 2)

Martinez (1994, s. 1-5) sınır çalışmalarında sınıflandırmaya yönelik bir yaklaşım ortaya koyarak sınır bölgelerinde yaşayan insanların durumu ve çevresel etkiler açısından sınıflandırmalar gerçekleştirmiştir. Birincisi, sınır ötesi ile bağların düzeyine göre gerçekleştirilen yabancılaştırılmış⁹³, bir arada bulunan, birbirine bağımlı ve bütünleşik olmak üzere dört boyutlu modeldir. Yabancılaştırılmış sınırlar, aşırı olumsuz koşullar nedeniyle rutin sınır ötesi hareketlerin ve etkileşimin uygulamada olmadığı sınırlardır. Savaş, siyasi tartışmalar, aşırı milliyetçilik, ideolojik husumet, dine bağlı düşmanlıklar, etnik mücadele ve kültürel farklılıklar bu durumu oluşturan temel dinamiklerdir. Bir arada bulunan sınırlar, bitişik iki sınır bölgesinin bağlı olduğu ulusal aktörlerin uluslararası sınır ile ilişkili tartışmalarının yönetilebilir bir seviyeye indirildiği veya olumsuz iç koşulların iş birliğinin önüne geçtiği sınırlardır. Bağımlı sınırlar, bir ulusun sınır bölgesinin bitişikteki ülkenin sınır bölgesiyle ortak yaşam bakımından birbirine bağlı olduğu sınırlardır. Bu sınırlarda ekonomik ve insan kaynaklarının sınırlar arası akışı iki ülke ekonomisinin birbirine daha fazla bağlanmasına yol açacaktır. Bütünleşik sınırlar, komşu ülkelerin birbirleri arasındaki tüm büyük siyasi farklılıkları ortadan

⁹³ Sırasıyla *alienated*, *co-existent*, *interdependant* ve *integrated*

kaldırıldığı, ticaret ve insan hareketlerinin önündeki engelleri bertaraf ettiği bir durumda bulunan sınırları ifade etmektedir.

İkincisi, sınır bölgelerinde yaşayan insanlar nüfusun farklı kesimleri arasında gerçekleşen sınır ötesi etkileşimlerin anlaşılmasına yönelik ulusal ve ulus ötesi sınır insanları olarak iki şekilde sınıflandırılmıştır. Ulusal sınır insanları, sınır bölgesinde yabancı ekonomik ve kültürel etkilere özne olmakla birlikte, kendi ulusuna aidiyet duygusunun fazla olması veya başka bir toplumla herhangi bir şekilde etkileşimi istememesi veya becerememesi nedeniyle sınırın diğer tarafıyla düşük veya yüzeysel ilişkisi bulunan insanları temsil etmektedir. Komşu ulusla önemli bağları bulunan sınır insanlarını temsil eden ulus ötesi sınır insanları ise, bu iletişimin önüne geçen engellerin üstesinden gelmekte ve sınırın diğer tarafındaki tüm fırsatları (ziyaret, alışveriş, çalışma, okuma, yaşama vb.) değerlendiren insan yapısını ifade etmektedir. Dolayısıyla bu insanların yaşam tarzları dış ilişkilerinin etkilerini yansıtmaktadır. Yerel koşullara göre incelemeyi derinleştirerek daha alt gruplara ayırmak mümkündür. Örneğin ABD-Meksika sınırının ABD tarafında Meksika ve Anglo kökenli Amerikalılar olmak üzere iki toplum bulunmaktadır. Anglo Amerikanların ulusçu veya ulus ötesi olmak üzere iki grup sınır insanlarından oluştuğu görülmektedir. Ulus ötesi insanların iki kültürcüler, iki ulusçular, iki ulusçu tüketiciler ve kaçakçılardan oluştuğu; ulusal sınır insanların ise ulusçular, tek kültürlüler ve yeni gelenlerden oluştuğu değerlendirilmektedir.

Üçüncüsü, sınır insanların kendine özgü bir yapıları olduğu kabul edilerek bu yapının karakteristik özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda sınır bölgelerini ülkenin iç kesimlerinden ayıran güçler, süreçler ve karakteristik özellikler uluslararası tartışma ve uyum, etnik tartışmalar ve uyum, ayrılık veya ötekilik ve ulus-ötesilik olmak üzere dört boyutuyla incelenmiştir. Çalışmanın bu bölümünde hem sınır çalışmaları merkezimizden uzaklaşmamak hem de sınır bölgesinde yaşayan insanların ortak özelliklerini anlamak ya da tanımlayabilmek için bir çerçeve oluşturması bakımından incelemeler bu dört boyutta gerçekleştirilmiştir. Bu boyutlardan ulus-ötesilik içerisinde iki ülke sınırlarındaki sosyo-ekonomik koşullar da incelemenin eksik kalmaması bakımından değerlendirilmiştir. Bu nedenle kavramsal çerçeve bölümünde belirtilmekle birlikte bölümün içerisinde yapılan incelemenin anlaşılması bakımından sınır bölgelerini çevreleyen boyutların açıklanmasının faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

2.2.2.1. Uluslararası Tartışma ve Uyum

Uluslararası tartışma ve uyum boyutu içerisinde, sınır insanların sınır çevresinden uzakta yaşayan insanlardan farklı olarak periferiye özgü uluslararası tartışmalara, istikrarsızlıklara ve strese maruz kaldığı değerlendirilmektedir. *Ülkesel* mücadelelerin ortasında kalmış sınır bölgesinde yaşayan insanların yabancılardan gelecek saldırılara açık olduğu veya kendi ülkelerindeki insanlar tarafından tarafsız kalmak istediklerinde sadakatlerinin sorgulanması ile karşı karşıya kaldığı belirtilmektedir. Bunun yanında sıkça ulus devletlerin sınırlarda anlaşamaması dolayısıyla savaşlar meydana gelmekte ve sınır insanları savaşın ortasında yaşamaya çalışmakla daha güvenli bir yere gitmek arasında kalmaktadır. Sınırların kesinleşmemesi sonrasında büyük bir belirsizlik ve istikrarsızlık ortamı oluşmaktadır. Bununla birlikte sorunlu sınırlarda uyum sonrasında istikrar sağlansa ve tehlikeli çevre iklimi ortadan kalksa bile çatışma zihinlerde devamlı olarak kalmaktadır. Önceki karışıklık dönemlerinden kalan acı ve güvensizlik sınır insanların zihninde yer etmekte ve sınır ötesi iş birliği ve ticaretin seviyesinin yükselmesini engellemektedir. Bu kapsamda küçük bile olsa tüm sınır olayları geçmiş öfkeleri canlandırma ve sorunlara yol açma potansiyeline sahiptir (Martinez, 1994, s. 9-11). Bu belirsizlikler ve karmaşıklıklar sınır bölgelerinde toplumsal yoksulluğu, ulaşımın eksikliğini ya da iç kesimlere göre daha güç olması ile ilişkisini öne çıkararak kalkınma sorunu olgusu ile aynı çerçevede değerlendirilmektedir (Bennafla vd., 2014, s. 26).

Üstüne üstelik sınırların oluşumundan sonra sınır bölgelerinde yeni güç ilişkilerinin sosyal ve *ülkesel* sınırlarının yeni yerel tanımlamalar ve sosyal gruplar arasındaki mücadeleler sonucunda ortaya çıktığı görülmektedir. Bu sürecin büyük uluslararası göçün bir sonucu olarak değerlendirilip işçi göçmenler veya mülteciler adı altında 21. Yüzyıl dünyasını karakterize ettiği görülmektedir. Bu tür göçler, ulus devletlere yeni bir meydan okuma olduğu ve ulusal sınırların değerini yitirdiği şeklinde değerlendirilmektedir. Dolayısıyla uluslararası göçmenlerin ulusal aktörler ve sınırlar ile ilgili olgularını önemsemediği anlaşılmaktadır. Bu çerçevede uluslararası göçün ulus ötesi toplumların sınır algısını etkileyen yeni bir dinamik olarak ortaya çıktığı görülmektedir (Baud, Schendel, 1997, s. 220-221). Bu yeni dönemde küreselleşme sayesinde sınırlar yeniden çarpıcı konulardan birisi olmuştur. Bir taraftan savaş, kıtlık ve yoksulluk nedeniyle yaşadığı toprakları bırakıp sınırlara ulaşan, ötesine geçen ve geri

gönderilen göçmenler gerçeği dururken; diğer yandan ulusal sınırların işlevini yitirdiği, sınırların ortadan kaldırılmasının zamanının geldiği yönündeki görüşler 21. Yüzyıl'ın ilk yıllarında etkisini hissettirmiştir. Bu dönemde, ulusal aktörlerin sınırları belirlenirken beşerî ilişkilerin değerlendirilmediği, sınır bölgesinde yaşayan insanların mağdur edildiği ve küreselleşme ikliminde bu beşerî ilişkilerin yeniden canlandırılması gerektiği yönünde görüşlerin bulunduğu görülmektedir. Bu süreçte sınırlar etkileşimi ve akışı azaltması nedeniyle ortadan kaldırılması gereken olgular olarak görülmektedir (Özgen⁹⁴, 2005, s. 1-2).

Kaynak ve hedef ülkeler dışında tüm dünyayı etkileyecek bir boyuta ulaşan uluslararası göç karşısında bir çözüme ulaşmaya yönelik girişimler artmış ve mültecilerin haklarını düzenleyen 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü oluşturulmuştur (Deniz, 2009, s. 22; Kogovšek, 2006). Bununla birlikte, sınır bölgelerinde yaşayan insanlar açısından bu durum hem sosyal anlamda bir sorun alanı hem de ekonomik olarak göçmen kaçakçılığı adı altında yeni bir kaçakçılık türünü ortaya çıkarmıştır. Hedef veya transit göç akımlarına maruz kalan ulusal aktörler açısından bu süreç yönetilebilecek yoğunluğu aştığında sosyal ve ekonomik açıdan yeni sorunlara yol açmaktadır. Sınır bölgesinde yaşayan insanların uluslararası göçün etkisiyle devamlı bir göçmen akışı üzerinde yer almasına kıyasla iç bölgelere gidildikçe bu akışın azaldığı görülmektedir. Sonuçta ulusal aktörlerin sınırlarına giren tüm göçmenler sınırlardan yasal ya da yasadışı bir şekilde geçmektedir.

Bununla birlikte, ekonomik anlamda birbirine bağımlı dinamik sınır bölgeleri uluslararası ticaret, kaçakçılık, yasa dışı göç, yoğun sınır geçiş trafiği ve uluslararası salgınlara açık hale gelmektedir. Dolayısıyla birbirine bağımlı sınır bölgelerinin ortaya çıkması geleneksel sınır ihtilaflarını çözmekle birlikte yeni tartışmaları beraberinde getirmektedir. Bu kapsamda ekonomilerin ve toplumların birbirine yaklaşmasına karşın sınırlarda ulusal aktörlerin uyguladığı yasakların ya da kısıtlamaların sürdürülmesinin kabulü yeni sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Bütünleşik bir sınıra ulaşıldığında bile ulusal aktörler kaynaklı yeni sorun alanları belirecektir. Bu çerçevede ekonomik getiri, milliyetçilik, asimilasyon ve kimlik konuları sorun çıkarmaya devam edebilmektedir. Yani, sınırlardaki koşullar değişmesine

⁹⁴ Kongre tebliği olan bu çalışmada sınırın sosyolojik anlamı 'vatandaşlık coğrafyası' kavramı çerçevesinde tartışılmıştır.

rağmen sorunların sınırın kendisinin tamamıyla ortadan kalkmasından sonra bile devam edeceği görüşü baskındır (Martinez, 1994, s. 9-11).

Öyle ki Afrika kıtasında (Güney Afrika ve Namibya hariç) olduğu gibi sınırlardaki insanların devlete karşı bir tutum sergilemesi kontrolden çıkmalarına ya da ulusal aktörü önemsememelerine yol açabilmektedir. Bunun dışında, komşu ülkelerden çatışmalar kolaylıkla sınırlardan gelebilirken, birçok mülteci krizi yine sınır bölgelerinde gerçekleşmektedir. Bunun yanında, yapay sınırların ortaya çıkardığı istikrarı bozucu kaçakçılık olgusunun sınır bölgesindeki şiddet hareketleri ile karıştırılmaması gerektiği değerlendirilmektedir. Çatışmalar sınır dışından gelip sınır bölgelerinde gerçekleşebilmekle birlikte her zaman sınır toplumlarından destek aldığını söylemek mümkün değildir. Bununla birlikte, sınır insanların istikrar bozucu davranışlar kapsamında silah kaçakçılığı yapabilmesine rağmen, sınır bölgesinde bir şiddet olayı ya da savaş çıkması sınır kaçakçılığının devam etmesi için istenen bir durum olmamaktadır. Sonuçta kaçakçılığın kendi ekonomik düzenini devam ettirmekten başka bir düşüncesi bulunmamaktadır (Vorrath, 2010, s. 85).

2.2.2.2. Etnik Tartışma ve Uyum

Etnik kimlik, diaspora ve madun gibi yeni tartışmalar sınırlar bakımından yeni kavramları içermektedir (Özgen, 2005, s.9). Kültürel homojenliğin kabul edildiği ulus-devletlerin merkezinde yer alan insanlardan farklı olarak sınır bölgelerinin insanları etnik karışım ve bitişik ülkeden göçün etkisiyle heterojen çevrelerde yaşamaktadır. Kültürel çeşitlilik kaçınılmaz bir şekilde özellikle geçmişte yaşanan sıkıntıların etkisiyle etnik gruplar arasında sorunlar meydana getirebilmektedir. Özgen (2011, s. 2) sınırlardaki etnisiteyle ilgili üç koşul bulunduğunu belirtmektedir. Bunlar, sınır boyunca hem kendi devleti hem de karşı devletin sınır boyundaki insanlarla aynı etnik gruba sahip olanlar, vatandaşı olduğu devletin olduğu gibi karşıdakinden de farklılaşan bir etnik gruba dâhil olanlar ve içinde bulunduğu devletin ulusal çoğunluğuna dâhil olup sınırın öteki tarafıyla etnik bir bağı bulunmayanlar olarak değerlendirilmektedir. Örneğin, Afrika kıtasındaki ulusal aktörlerin sınırlarının yapay olarak yerel toplumları önemsemeden Avrupalı koloniciler tarafından belirlenmesi sorunların daha fazla büyümesine yol açmaktadır (Varrant, 2010, s. 89).

İrk, din, gelenekler, değerler ve ekonomik gelişmişlik düzeyleri arasındaki fark ne kadar büyükse etnik grupların arasındaki sorunların boyutu da aynı şekilde büyümektedir. Bu durumun grupların sınırlardaki sosyo-mekânsal alanı ve etnik homojenliğini korumak için kullanıldığı (Sibley, 1995) yönünde değerlendirmeler de bulunmaktadır. Etnik ihtilaflar çoğunluğu oluşturan toplumun ulus devlet içerisinde kalan tüm grupları asimile etmek istemesi sonrasında kendi kimliklerini ve yaşam tarzlarını korumak isteyen insanların direnç göstermesiyle gerçekleşmektedir. Bu karşıtlık sınır bölgesinde yaşayan insanların kendi ülkelerindeki baskın toplum yerine aynı etnik geçmişe sahip insanlara daha fazla bağlı olmasından kaynaklanmaktadır. Toplumsal bütünleşmeyi sağlamak isteyen ulus devletler açısından bu durum çeşitli sorunlara yol açmaktadır (Martinez, 1994, s. 11-12).

Bu durumlarda sınır bölgesinde yaşayan elitlerin ulus devletin ağlarına uyumlu bir şekilde uyum sağlayarak sınır bölgesindeki toplumun kontrol edilmesinde çabaları sonucu devletin önemli müttefikleri haline getirilebileceği de değerlendirilebilir. Yereldeki gücün devlete bağlı olduğu söz konusu durumlarda sınır bölgesinin disipline edilmesinde faydalanılabileceği belirtilmektedir. Sınır elitlerinin devletin işleyişine dâhil edilemediği durumlarda sınır bölgelerinde devletin gücünün kırıldığı⁹⁵ ya da devletin *ülkesel* sınırlarını korumak için askeri güce başvurduğu⁹⁶ görülmektedir (Baud ve Schendel, 1997, s. 217-218). Bunun dışında, izole kültürler açısından bakıldığında, diğer gruplarla anlaşmazlık ya da uyumsuzluk yabancıların kendilerine saldırabileceğine dair korkulara neden olabilir. Bu durumda istenmeyen yabancıların yerel grubun topraklarına yerleşmesi rahatsızlığa neden olacaktır. Son olarak, birbiriyle yakın etkileşim içerisindeki farklı grupların birlikte yaşama, uyum ve ortak asimilasyon gibi sonuçlar elde edebileceği de tartışılmaktadır (Martinez, 1994, s. 11-12).

Coğrafik parametrelere göre doğal veya yapay olarak adlandırılan sınırlar, diğer kuramcılar tarafından kültür, etnisite ve dil bakımından değerlendirilmiştir. İkincisine göre, sınırlar ırk, dil ve kültüre göre ayrıldığında doğal sınır oluşmaktadır. Bunun yanında, doğal ve kültürel ayrımlar sınır bölgelerinde birbirine uyumlu olmadığında daha karmaşık bir durum ortaya

⁹⁵ Meksika Devrimi, 1910-1920 (Baud ve Schendel, 1997, s. 217)

⁹⁶ Leonidas Trujillo Dönemi Dominik Cumhuriyeti'nde 1934 yılında sınır bölgesinde bağımsızlığı savunan bir bölgesel liderin (caudillo) öldürülmesi (Baud ve Schendel, 1997, s. 217-218)

çıkmaktadır. Newman ve Paasi'nin (1998, s. 194) sınırların sosyal faaliyeti ve doğal bariyer oluşturduğu yaklaşımından hareketle, ulusal aktörler dil, kültür ve yerleşme ile ilgili politikalar aracılığıyla sınır bölgelerinde yeni kültürel bir ayırım yaratmayı, ulus devletin kurulması ve sınırların güvenliğinin sağlanması bakımından arzu etmektedir. Ulusal birliğin sembolleri (dil, bayrak, ordu, devlet başkanı, kahramanların heykelleri, ulusal sınırları gösteren haritalar ve bağımsızlık kutlamaları) sınır bölgelerinde diğer bölgelere kıyasla daha kendine özgü bir anlam taşımaktadır.

Kimi sınırların Beluçlar (İran, Afganistan ve Pakistan), Kürtler (Türkiye, Irak, İran, Suriye) Sami veya Lapps (Norveç, İsveç, Finlandiya, Rusya) gibi etnik olarak çoğunluktan farklı olan grupları böldüğü görülmektedir. Siyasi olarak bu sınır bölgelerinde yaşayan insanlar kendilerine sadakat isteyen devletlere bağlı olurken, etnik ve duygusal olarak devleti olmayan kendi gibi insanlara bağlı olmaktadır. Bu etnik farklılıklar bir devletin sınırları içerisinde (Hollanda'da Frisianlar, İspanya'da Katalanlar, Endonezya'da Doğu Timur) olduğunda yönetilebilir olandan büyük sorunların çıkmasına kadar koşullara göre değişiklik gösterir (Baud ve Schendel, 1997, s. 232-233). Suriye, Irak ve İran sınırında inceleme gerçekleştirilen mekânların özelliği, bu bölgelerin bir etnik havuz niteliği taşıması ve daha önemlisi bu etnik grupların sınırların öteki tarafında uzantılarının bulunabilmesidir. Bu kapsamda Suriye sınırında Arap ve Kürt kabilelerin sınırın ötesinde parçalarının bulunması ya da İran sınır bölgesinde sınırın ötesinde akrabalık düzeyini içeren ilişkilerin bulunması örnek olarak verilebilir (Özgen, 2004, s. 65-66). İran sınırı özelinde bakıldığında, bu bölgede Sünni veya Şafi mezhebine bağlı olan Kürtlerin dini öğretilere bağlılık olarak (Ateş, 2013, s. 176) Osmanlı Devleti'ne ve bir kısmının (Bane, Serdeşt, Lahiyân ve Uşnu) tarihsel olarak İran'a bağlı olduğu görülmektedir.

Birden fazla devlet olduğunda ise sorunlar katlanmaktadır. Bu durumlarda sınır bölgesinde yaşayan insanların bulunduğu devletin aynı etnik grubun baskın olduğu komşu başka bir devlet olduğunda sadakatlerini kazanmak amacıyla gücü paylaştığı görülmektedir. Örneğin, 1918 yılında Macaristan'ın sınırları yeniden belirlendiğinde, Romanya, Yugoslavya ve Çekoslovakya'da Macar azınlıkların oluştuğu görülmüştür. Dolayısıyla Macaristan'ın söz konusu devletlerle ilişkileri azınlıkların kaderini tayin etmiştir. Baluçlar, Kürtler ve Samilerin çoğunlukta bulunduğu bir devlet olmadığından Macar azınlıklarla benzer durumda olduğu

değerlendirilmemektedir. Ulusal aktörlerin merkezlerinin, sınır bölgelerinde yerelde yaşayan insanlara ulusal kültürü aşılama çalışmaları karma bir sınır kültürü oluşturmaktadır. İki ya da daha fazla dil sınır insanların yaşam alanında yer aldığında sınır dili olarak adlandırılabilir bir davranış biçimi veya öğretisi ortaya çıkmaktadır (Baud ve Schendel, 1997, s. 232-233).

Tekin'in (2014, s. 249) çalışmasında, modern dönemden önce sınırlar yerine sınır boyları anlayışının bulunduğu belirtilmektedir. Sınır boylarının ise *ülkesel* bakış açısıyla uyumlu olarak bu bölgede yaşayan insanların din, kültür ve sosyo-ekonomik durumu ve yerleşiminin göz önünde bulundurulmasıyla oluşturulduğu belirtilmektedir. Ulus-devletlerin ortaya çıkmasının ardından geçerli sınır anlayışının belirli bir toprak parçasını çevreleyen yaklaşım olduğu görülmüştür. Dolayısıyla geçirgen ve belirsiz durumdan, sınırlayan ve ayırıştırıcı askeri yönü ağır basan bir sınır anlayışına geçilmiştir. Ulus devletin, Fransız Devrimi (1789) sonrasındaki gelişmelerin ardından devletin etnisite ya da dil yerine siyasi temelde belirlenmesi anlayışı ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla ulus devletin ortaya çıkmasıyla *ülkesel* ile ulus devletin sınırları çakışmıştır. Tekin (2012, s. 116-121), başka bir çalışmasında Osmanlı Devleti'nden modern Türkiye'nin kurulmasına giden sürecin de benzer şekilde işlediğini belirtmektedir. Bununla birlikte Modern Türkiye'de ulus devletin bakış açısıyla sınırların 'vatan' ve 'hudut namustur' gibi kavramlar içinde cinsiyetleştirildiği ve kutsallaştırıldığı görülmektedir.

Barth (1969, s. 11-13) etnisite ile kültür arasında ilişki tanımlanırken (Narroll, 1964) genellikle biyolojik olarak kendi kendisinin devam ettirilmesi, kültürel kalıplarda açıkça fark edildiği üzere ortak temel kültürel değerlerin paylaşılması, iletişim ve etkileşim alanının oluşturulması, kendisini tanımlamaya faydası olan bir üyeliğe sahip olması ve aynı düzenin içerisindeki diğer gruplardan ayrı değerlendirilmesini içerdiğini belirtmektedir. Bu kapsamda ortak bir kültürün paylaşılması genellikle odak noktasını oluşturmaktadır. Bununla birlikte ortak kültürü etnik örgütlenmenin temeli olmaktan öte bir sonucu olarak kabul etmenin daha fazla katkı sağlayacağı yönünde de bir değerlendirilme yapılabilmektedir. Bu doğrultuda kültürün etnik sınırları kapsayan bir boyut olduğu belirtilmektedir. Etnik sınırlar örgüt davranışını ve sosyal ilişkileri içeren sosyal yaşamı yönlendirmektedir. Bir etnik grubun üyesi olmak değerlendirmede ya da yargılamada bir kriter teşkil etmektedir. Kültürel açıdan etnik grupların farklı gruplarla sosyal temasta bulunması etkileşim ve ilişki çerçevesinde davranış değişikliği görülmesine imkân tanımaktadır. Bununla birlikte farklı kültürlerden insanların etkileşimi

sonrasında bu farklılıkların kuralların ve değerlerin uyumlanmasıyla sonuçlanacağını beklemek gerekmektedir.

Brunet-Jailly ve Dupeyron (2007), sınır bölgelerinin kültürlerinin önemli bir rol olarak toplumların arasında köprü olduğu ya da sınırları ayırdığını belirtmektedir. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, toplumların kültürlerinin farklılaşmasının sınır etkisini artırdığını ve toplumların birbiriyle etkileşiminin azaldığını belirtmektedir. Bununla birlikte, kültürün sınır bölgeleri arasında köprü görevi gördüğü koşulların, sınırın geçirgenliğini artırdığı veya ayırıştırıcı etkisine karşı bir tutum oluşturarak sınır etkisini azalttığı değerlendirilmektedir. Dolayısıyla kültür sınırları aştığında, dil, etnisite veya sosyo-ekonomik durum ve aidiyet duygusu sınırlar arasında köprü oluşturmaktadır. Kültürün sınır bölgelerinin pazar güçlerinden veya hükümetlerin faaliyetlerinden daha etkili bir şekilde sınırları yapılandığı görülmektedir. Bu çerçevede, kültürün sınır bölgelerinde ve sınırların anlaşılmasında incelenmesinin belirgin bir katkısı bulunmaktadır.

Uluslararası sınırların devletsiz ulusları bölmesine rağmen, sınır bölgesi toplumları kültür (etnisite, dil ve din) veya yerel siyasi eğilim yönünden bir arada bulunabilir. Örneğin, üç uluslararası sınır Kürtleri bölerken, iki sınır Flemenleri ve bir sınır Baskları, Katalanları ve İrlandalıları bölmektedir. Yerel aktörlerin ve toplumların ekonomik ihtiyaçları veya etnik, sosyal veya dini aidiyet duyguları ile sınırları geçerek ulusal aktörlerin egemenliğini zayıflattığı değerlendirilmektedir. Bu kapsamda Payan ve Vasquez'e göre, pazar güçleri ve paylaşılan kültür ABD ve Meksika'nın sınır güvenlik politikalarına üstün gelmektedir. Sınır toplumlarının kültürel etkisi yerel siyasi eylemcilik ve örgütsel kapasite olarak anlaşılan siyasi etki ya da karakteristiğe bağlıdır. Bu siyasi eğilimi anlayıp desteklemek sınırlar arasında tansiyona ya da güçlü birliktelilere yol açmaktadır. Son olarak, sınır bölgesi toplumlarının bir uluslararası sınır boyunca yerleşmiş uygulamalarına az rastlanmakla birlikte, bitişik sınır bölgeleri toplumlarıyla bağ kurduğuna dair birçok örnek bulunmaktadır (Brunet-Jailly, 2004).

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nden kalan sosyal ve kültürel miras çerçevesinde birçok dini, etnik ve kültürel toplulukların, aşiretlerin ve cemaatlerin beraber yaşadığı bir sosyal sınır bölgesi içerisinde yaşamaktadır. Özgen (2011, s. 2) Türkiye'de ağırlıklı olarak Suriye ve Irak sınırlarını incelediği çalışmalarında sınır çalışmalarının güçlüğünden bahsetmektedir. Bu

kapsamda, kan ve gözyaşının bol olduğu ve bir güvenlik sorununa indirildiği sınır bölgelerinde sınır çalışan akademisyenlere hem devlet hem de vatandaşlar tarafından sıcak bakılmadığını, buna karşın sınırın hem hükümetler hem de vatandaşlar tarafından istismar edildiğini vurgulamaktadır. Türkiye’de hükümetlerin, silahlı kuvvetlerin, kolluk kuvvetlerinin ve akademisyenlerin penceresinden sınırlar etnik sorunla ilişkili olarak değerlendirilmiştir. Aras (2014, s. 29) Türkiye’de sınır bölgeleri üzerine gerçekleştirilen çalışmaların Osmanlı Devleti’nden sonra ulus-devletlerin ortaya çıkması ve Kürtlerin yaşadığı bölgelerin parçalanması nedeniyle çoğunlukla Kürtler üzerine çalışan akademisyenler tarafından tercih edildiğini belirtmektedir. Bu çerçevede sosyolog ve antropologların saha araştırmalarının sorunların daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Aşiret anlayışına veya dar anlamda kavramına yönelik farklı tanımlar yer almaktadır. Aşiretlerin evlenme vasıtasıyla oluşturulan akrabaların bütünü ve kabilelerin birleşmesi (Beşikçi, 1992, s. 68-69), soy ve grup içi evliliği tercih eden akrabalığa dayanan *ülkesel* bir bakış açısı (Bruneissen, 2015, s. 72; 2003, s. 82), esasında devletin hâlihazırdaki örgütlenmesine karşı bir toplumsal örgütlenme tarzı (Tapper, 2004, s. 31) ve devamlılıklarının sağlanması gereken toplumsal bağlar bütününe bir parçası (Yalçın-Heckmann, 1990, s. 43) gibi tanımlamaları bulunmaktadır. Siyasal inceleme biçimi olarak incelendiğinde ise, bulunduğu yere göre farklılık göstermekle birlikte bir ulusal aktörün siyasal sınırlarında hâlihazırdaki sisteme dâhil olamamış bir topluluk anlamını taşımaktadır. Bunun yanında komşu aşiretlere karşı bir sosyo-politik ve güvenlik işlevi bulunan aşiret ulus-devletler bakımından feodal nitelikleri dolayısıyla kültürel ve ekonomik bir geri kalmışlığı temsil etmektedir. Aşiretler Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuyla (1923) birlikte ortadan kaldırılmak istenmesine rağmen, 1930’lu yıllardan sonra Kürtlerin çoğunlukla yaşadığı bölgeyi kontrol etmek amacıyla kullanılmıştır. 1946 yılında çok partili döneme girilmesinin ardından oyları kontrol etme kaygısıyla siyasal partilerce aşiretlerin temsilcileri meclise taşınmıştır. Dolayısıyla aşiretler modern döneme uyum sağlayarak kendilerinin varlığını devam ettirmeyi 1990’lı yıllara kadar başarmıştır (Aydeniz, 2019, s. 335-336).

Kürtlerin etnik yapısı aşiretler üzerinden incelendiğinde, Kürtlerin tamamının aşiretli olmadığı, bazı bölgelerde aşiretsiz Kürtlerin sayıca fazla olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, aşiretsiz Kürtlerin 20. Yüzyıl sonlarına kadar politik ve ekonomik bakımdan aşiretler olarak örgütlenmiş

Kürtlerin çevresinde hareket ettiği ve bunlara tabi olduğu anlaşılmaktadır (Bruinessen, 2003, s. 82). Genel olarak kendilerini üstün konumda gören aşiretliler göçer ve yarı-göçerlerden oluşmaktadır. Kendilerine ait toprakları bulunmayan aşiretsiz köylüler ve zanaatkarlar ekonomik ve politik bakımdan aşiretlerin etkisi altında olmuştur. Günümüzde birçok aşiret yerleşik düzene geçmiş ve tarımla uğraşmaya başladığından sınıflar arasındaki farklar eskisi kadar açık değildir. Ayrıca aşiretler savaşçı bir karaktere sahipken, aşiretsizlerin savaşmaya mesafeli durması ağaların emeklerini sömürmesini kolaylaştırmıştır. Bu çerçevede tarım ile uğraşan köylülerin sefalet içerisinde yaşadığı görülmektedir. Aşiretsizleştirilmiş Kürtlerin büyüklerinin yerleşik düzene geçerek⁹⁷ tarımla uğraşmaya başladığı, zamanla aşiret örgütlenmelerini ve askeri kabiliyetlerini yitirerek başka bir aşiretin kontrolüne girdiği değerlendirilmektedir (Bruinessen, 2003, s. 169-174).

Baud ve Schendel'den yola çıkarak (1997) Kürtler üzerine inceleme biraz daha detaylandırıldığında, sınır bölgesinde yaşayan Kürtlerin ilçelerin merkezindeki yerleşik Kürtler ile kırsal bölgelerde ve genellikle küçükbaş hayvancılıkla geçinen *koçerler*⁹⁸ olarak iki grupta değerlendirildiği görülmektedir. 2000'li yıllardan sonraki aşiret tanımının, etnisite ve kimlik konularının kesiştiği bir alan olarak kabul edildiği, aşiretli olmanın Kürt olmak anlamına geldiği, Kürtlük ve aşiretlilik kavramlarının eşdeğer kılındığı ifade edilmektedir. Bu sürecin gelişmesinde *daği* (dağlı) olmak, göçebelik ve yerleşiklik olguları arasındaki çatışma etkili olmuştur. Bununla birlikte göçebe aşiretlerin 1950-1980 yılları arasında devlet tarafından yerleşik toprak sahibi olmaları teşvik edilmiştir. 1980'li yıllardan itibaren Koçerlerin ilçelerde toprağın mülkiyetine yöneldiği görülmektedir. Yerleşik olmamak, dağlarda gezmek ve meralara gitmek devlet tarafından kendisine karşı bir tehdit olarak değerlendirilmiştir (Özgen 2005, s. 4).

Van Bruinessen (2003, s. 32) de kendilerine ait kısıtlı toprağı işleyen dağlık bölgelerdeki ve toprak ağalarının mülkiyetinde çalışan ovalardaki köylüler olarak ikiye ayırmaktadır. Her ikisinde de ekonomik nedenlerle ovalarda tarım işçilerinin ve dağlarda geçinemeyen köylünün

⁹⁷ Yerleşik düzene geçenler ilk kez en zenginlerle en yoksullar olmuştur.

⁹⁸ Kayıtları oldukça eskiye dayanan göçebe Kürtlerdir (Özgen 2005, s. 4).

göçe yönelmesine yol açmıştır. Dahası dağlık bölgelerde ekonomik koşulların düzelmesi pek mümkün görünmemektedir. Yetiştirilen mahsullerin çoğu ulaşım giderleri göz önüne alınarak ancak bölgesel pazarlarda yer bulabilmektedir. Göçerler ile yarı-göçerler arasında belirgin bir ayırım olmamakla birlikte göçerlerin diğerine nispeten daha uzak mesafelere göç ettiği ve sürülerinin büyük olduğu kabul edilmektedir. Yarı-göçerlerin ise meralarının sınırlılıklarından ötürü büyük sürüler besleyemedikleri görülmektedir. 20. Yüzyıl'a kadar Kürtlerin yaşadığı bölgelerde nüfusun çoğunluğunu Kürt olmayan Musevi ve Hristiyanlar oluşturmuştur. Birinci Dünya Savaşı esnasındaki Ermeni Tehciri (1915) sonrasında nüfus çoğunluğu Kürtlere geçmiştir (2003, s. 38).

Özer (2000, s. 7-8) aşiretlerin kan bağı ile birbirine bağlı, belirli bir alanda *sui generis* bir yaşam biçimi ile hayvancılık yaparak yaşayan göçebe insan topluluğu olarak değerlendirmektedir. Bununla birlikte, kimi aşiretlerin yerleşik düzene geçmesi sonrasında yarı göçebe ve tarım ile uğraşanların da aynı değerlendirmeye alınma ihtiyacı oluşmuştur. Doğu bölgesindeki aşiretlerin yaşam alanlarının dağlık, engebeli ve sarp bir coğrafyada yer alması hayvancılığa bir geçim kaynağı olarak başvurulmasına yol açarak aşiretlerin göçebe karakterinin temelinde yatmaktadır. Göçebelik hayatı içe dönük bir nitelik taşımakta olup kapalı ekonomik yapının bulunduğu bir toplum oluşturmaktadır. Aşiret yaşamını sürdürmek hem doğa koşullarına hem de başka aşiretlere karşı mücadele etmek ve gücünü ortaya koyarak varlığını devam ettirmeye dayanmaktadır. Bu yaşam biçimi kendine has gelenek, görenek ve kurumlar üretmektedir. Bu sert yapı yerleşik hayata geçilmesi oranında yumuşamıştır. Bu toplumsal yapı homojenden heterojen bir yapıya doğru ilerlemektedir.

Beşikçi (1969, s. 16) göçebe aşiretlerin belirli bir yerleşime ve toprağa bağlı olmadan tarımsal faaliyetlerin yalnızca küçükbaş hayvancılık bölümü ile uğraşan, daima bir çadır hayatının içinde bulunan, kapalı bir ekonomiye sahip, kan akrabalığı ve birlik duygusu ile birbirine bağlanan, daima bir reise bağlanmayı tercih eden ve kültür seviyesi düşük bir geleneksel grup olarak değerlendirmektedir. Göçebe aşiretler geçim amacıyla yalnızca hayvancılıkla uğraşmakta, köy topluluklarında ise köy orta malı, yaylak ve mera gibi mülkiyet ve köylülerde hayvan, ev ve üretim araçları gibi özel mülkiyet anlayışı bulunmaktadır. Göçebeliğin tarihsel gelişimi incelendiğinde, topoğrafya, iklim ve bitki örtüsü ile doğrudan ilişkili olduğu, sınırları belirli olan bir coğrafi bölgede yerleşen ve örgütlenen bir grubun çok sayıda hayvanı besleyecek

meraya sahip olmadığı ve dolayısıyla yaz-kış otlaklardan faydalanıldığı belirtilmektedir. Dolayısıyla göçebe aşiretlerin kültürünün gelişiminde iklimin önemli bir rolü vardır. Karasal iklim ve yükseklik (Van Bruinessen, 2003, s. 26) nedeniyle kışlar çok soğuktur. Beşikçi'nin (1969, s. 224) göçebe aşiretleri incelerken yerleşik düzene geçmeyen Alikan Aşireti'ni incelediği, bunun yanında sınır bölgelerindeki göçebe aşiretlerin büyük oranda yerleşik düzene geçtiği görülmektedir.

Gökalp'e (1992, s. 16-17) göre, 16. Yüzyıl'da Bitlis'te hüküm süren (1453-1804) Şeref Han tarafından hazırlanan *Şerefname* adlı eserde bile Kürt aşiretleri yeterince incelenmemiştir. Aşiretlerin incelenmesinde abide ve yazılı kaynaklar bulunmadığını göre sözlü ananelerin incelenmesine başvurulabilir. Kabile aşiretleri⁹⁹ niteliğinde bulunan Arap ve Kürt¹⁰⁰ aşiretlerinin kendi içerisinde de farklılıkları bulunduğu görülmektedir. Örneğin, Milli kabilesi içerisinde Arap aşiretleri¹⁰¹, Türk aşiretleri¹⁰² ve Yezidi¹⁰³ aşiretleri yer almaktadır. Başka bir örnek olan Haverkan (Özgen, 2005b, 9) yalnızca Kürtlerden değil, Süryani, Araplar ve Ezidileri de içermektedir. Kabileler amarelerden oluşup her 'amare' başında Kürtlerde 'ağa', Araplarda ise 'şeyh' bulunmaktadır. Dönemin şartlarına göre Kürtlerde aşiret ülküsünün oldukça şiddetli olduğu, bu ülküleri yolunda çok fedakârca davranabilecekleri değerlendirilmiştir.

Aşiret kimliği ve ulusal kimlik (Özgen, 2005b, s. 10) arasında kalanlar aşiret ve kişisel çıkarları ön planda tutarak devletin tarafında yer almıştır. Aşiretler ilkel ve çağdaş teşkilat olarak ikiye ayrılmıştır. İlkel teşkilatlar, tam göçebe aşiretler, yarı göçebe aşiretler, yerleşik aşiretler ve ağa köyleri; çağdaş teşkilatlar ise ahali köyleri olarak değerlendirilmektedir. Aşiretlerde aidiyetin bu kadar güçlü olması yeni bir toplumsal olgu değildir. Sultan Abdülhamit döneminde Doğu

⁹⁹ Merkez ağırlık kabileden ise kabile aşireti ismini almaktadır.

¹⁰⁰ Gökalp'e (1992, s. 33) göre, Kürtler Kurmanc, Zaza, Soran, Güran ve Lur kavimlerinden oluşmaktadır. Türklerin Kürt kavramını sayıca en büyük grup olan 'Kurmanc' kavmine verdiği anlaşılmaktadır. Soran ve Güran Kürtleri Musul vilayetinde, Lur Kürtleri ise İran dâhilinde bulunmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'de Kurmanciler ve Zazalar bulunmaktadır.

¹⁰¹ Advan, Beggare, Hadidi

¹⁰² Türkan gibi Beğdili boyundan olup Türk olduğunu bilen ancak Kürtçe konuşan aşiret

¹⁰³ Dinnan, Şarkıyan

Anadolu’da Ermeni çetelerine karşı Müslüman nüfusu korumak amacıyla teşkilatlandırılan Hamidiye Alayları (1891) bölgedeki aşiretlerden oluşmuştur. Bu aşiretlerin kumandanlığı ise aşiret reislerine verilmiştir. Yine bu alaylar vasıtasıyla (Beşikçi, 1969) Şii inanın genişlemesinin (1891-1908) önlenmesi amaçlanmıştır. Bununla birlikte göçler önlenememiş, asayiş sağlanamamış ve göçebeler yerleşik hayata ikna edilememiştir. Dolayısıyla Doğu’nun devletle ve kendi içinde mücadele eden yapısı Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasından sonra da devam etmiştir. Bu kapsamda Doğu’nun idaresinde Osmanlı Dönemi’nde de aşiretlerin önemli bir yeri olduğu görülmektedir (Altuntek, 1993, s. 35-36).

2.2.2.3. Ötekilik/Ayrılık

Buldukları çevrenin yaşamlarını şekillendirmesinden dolayı sınır bölgesi insanları kendilerini iç bölgelerdeki ve sınır ötesindeki diğer insanlardan farklı görmektedir (Levendoglu, 2006¹⁰⁴, s. 56-59). Merkezden uzaklık ve yabancılarla sürekli etkileşim sınır insanları arasında ulusçuluğu azaltarak etnik ve kültürel farklılıklara bakışlarının daha hoşgörülü olmasına yol açmaktadır. Aynı çerçevede sınır bölgesinde yaşayan insanlar sosyal ve mekânsal sınırları merkeze daha yakın mekânlarda yaşayan insanlar kadar önemsememektedir (Newman ve Paasi, 1998, s. 194). Sınır bölgesinde yaşayan insanlar bakımından diğer bir davranış biçimi ise ulusal aktörlerin düzeni sağlamak açısından oluşturduğu düzenlemeleri kendi bölgesel çıkarlarına zarar verdiği düşüncesiyle esnetmeye veya görmezlikten gelmeye yatkın olmalarıdır. Örneğin, sınır insanları ahlaki ve kültürel olarak ticari ve göç düzenlemelerini kırmanın sınırlar arasındaki etkileşimin bir parçası olarak kabul edilebilir olduğunu değerlendirmektedir. Bu kapsamda kimi düzenlemelerin gerçekçi olmadığı kanaati hakimdir. Birbirine bağımlılığın ve sınırlarda iki uluslu yaşam tarzı olduğu kurgusunun göz önüne alınmadığına yönelik bir mantığa bürünme yaklaşımının benimsendiği görülmektedir. Bunun yanında, gücün merkezinden uzak olmalarından kaynaklı siyasi etkinin düşmesi nedeniyle sınır bölgesinde yaşayan insanların duygularının yeterince anlaşılmadığı değerlendirilmektedir (Martinez, 1994, s. 12).

¹⁰⁴ ‘Öteki’ kavramı bu çalışmada detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

Bu çerçevede sınırların ulus devletler ve sınır insanları bakımından farklı anlamlar taşıdığı anlaşılmaktadır. Sınırlar ulus devlet açısından güvenlik bakış açısıyla değerlendirilirken, sınır bölgesinde yaşayan insanlar bakımından engelleyici ve bir şekilde üstesinden gelinmesi gereken bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla ulusal aktörler açısından sınırın kutsallığı söz konusu olurken, sınır bölgesinde yaşayan insanların gözünde kendilerini sosyal ve ekonomik olarak engelleyen ve bertaraf edilmek istenen bir olgu olmuştur. Bu bağlamda iki anlayışın birbiri ile çatışmaması mümkün değildir (Armstrong, 2003, s. 165). Devletler ve insanlar arasındaki mücadele en belirgin şekilde sınır bölgelerinde görülmektedir. Sınırların kendi oluşumu bile bölgesel toplum ile merkezi yönetimin görüşmelerinin sonucunda ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla devletlerin ulusunu inşa ederken sınırlardaki yerele kolayca kabul ettirmediği ya da kimi zaman dayattığı görülmektedir. Sınırların oluşumundan sonra bile devletlerin gücünün sınır bölgelerinde kısıtlı ve istikrarsız kaldığı değerlendirilmektedir (Baud ve Schendel, 1997, s. 215).

Tekin (2016, s. 203) sınırların diğer dönemlerden farklı olarak 20. Yüzyıl'da hayatın akışının önüne geçen, ayıran, birbirine düşman haline getiren bir olgu haline dönüştüğünü belirtmektedir. Sınırların modern ulus-devletin temel niteliklerinden birisi olarak periferilerinde diğer devletlerden farklılaştığı ve belirli bir toprak parçasındaki egemenliği gösteren kavramsal bir dönüşüm yaşadığı ifade edilmektedir. Bunun yanında sınırın hem kurumsal hem de ideolojik bir yapı olduğu kabul edilmektedir. Kurumsal yönüyle sınırlardaki hareket tarzını takip eder ve tedbirler alınırken, ideolojik yönüyle de yaklaşılmaması gereken bir olgu olduğu öne sürülmektedir. Sınır bölgesinde yaşayan insanların benzer şekilde bu kurumsal ve ideolojik temelin farkında olduğu değerlendirilmektedir. Öyle ki sınır bölgesinde yaşayan insanlar dışında sınırdan uzakta ülkenin iç kesimlerinde yaşayan insanlar sınırın ne anlama geldiğini ve sosyal yaşama etkilerini sınır bölgesinde yaşayanlar kadar anlayamamaktadır.

Afrika kıtasında bir ya da daha fazla etnik grubun ayrıldığı sınır bölgeleri örneğini inceleyen Vorrath (2010, s. 89), sınır bölgesinde yaşayan insanların kontrol dışı olmalarının olağan bir sosyo-kültürel gerçek olduğunu belirtmektedir. Yerel kurgular ve aktörler gibi ulus-ötesi bir doğanın bulunduğunu, kaçak ya da yasa dışı ticaretin işlediğini ve sınır bölgesi kimliğinin ulusal kimliğin ötesinde önem kazandığını belirtmektedir. Sınır bölgeleri, bir taraftan siyasi

anlamda devlet sınırlarının kültürel grupları böldüğü *ülkesel* uça yer alırken, diğer taraftan ‘uzak’ alanlarda gayri resmi ağların varlığı bu insanların fiziksel ve duygusal olarak merkezi devlete mesafesini yansıtmaktadır. Periferi, sınır bölgesi ve sınırla ilgili kuramlar çerçevesinde sınır bölgesindeki insanların devleti ilgi alanı dışında ve kimi zaman da karşı çıkılması gereken bir olgu olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Sınırlardaki düzensizlik ve geçirgenliğin sınır bölgelerindeki nüfuslar için ekonomik imkânlar oluşturduğu değerlendirilmektedir. Devletlerin açısından bakıldığında, yasa dışı sınır-ötesi faaliyetler karşı gelme ya da ulusal aktörün otoritesini önemsememe olarak adlandırılırken, sınır bölgesinde yaşayanlar açısından neo-patrimonyal ortamda imkânların kullanılması olarak değerlendirilmektedir.

Newman ve Paasi (1998, s. 197-198) bu düşüncelere yakın bir tutum sergileyerek yönetsel sınırların ulusal veya uluslararası sınırlardan daha fazla günlük yaşam üzerinde etkisi olduğunu değerlendirmektedir. Birçok insan için ulusal sınırlar ulusun kendi kimliğini tanımlaması bakımından önem taşıırken, yerel sınırlarda yaşamın işlevleri üzerinde etkisi bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle, günlük yaşamın ülkenin geri kalanından belirgin bir şekilde sınır bölgelerinde ayrıştığı belirtilmektedir. Küresel bağlamda dünyanın jeo-politik ve ekonomik görünüşü, ulusal düzeyde farklı sosyal uygulamalarla ulus devletin inşası, sınırdaki yerel düzeyde (Paasi, 1996) ise sınırların anlamlarının itiraz sonrası yeniden oluşturulduğu günlük yaşam tecrübeleri görülmektedir. Yerel düzeyde ve günlük yaşamda kimliğin boyutları ile tarihsel arka plandan gelen mirasın da eklendiği karmaşık bir durum ortaya çıkmaktadır. Yerel tecrübeler ve folklor kimliğin ulusal şekilleri ile olan ilişkinin arasına girmekte ve birincisi anlaşılmadan ikinciyi anlamak mümkün olmamaktadır. Esasında yerel tecrübelerde ulusal sembollerin günlük yaşamın içerisinde ulus devletin milliyetçiliğinin açıklamasını temsil ettiği ve sınır kavramının zihinlerde daha fazla yer ettiği görülmektedir. Sınırlar ise sınır bölgelerinde yaşayan insanların günlük faaliyetlerinde ve söylemlerinde sosyo-mekânsal bilincin oluşmadığı ve bu yönde göstergelerin bulunmadığı bir mekânsal yapıyı oluşturmaktadır.

Szytniewski ve Spierings (2014, s. 340-342), ‘yabancılık’ kavramını incelediği çalışmasında komşu devletler arasındaki sınır uygulamalarının büyük etkilerinin bulunduğunu ve sınırlarda ötekiliğin daha belirgin olduğunu belirterek sınırların farklı siyasi, sosyal ve kültürel altyapılara sahip insanların bulunduğu ve birbirlerinin ‘ötekiliklerini’ (Van Houtum ve Van der Velde, 2004) keşfettikleri bir olgu olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte sınırların dinamik ve

akıcı ile seçici geçirgen bir yapısı olduğunu, farklı aktörlerin farklı mekânsal-zamansal durumlarda farklılıklarının birbiriyle benzeşmeyebileceği değerlendirilmektedir. Bunun yanında, benzerlik veya ötekilik ulusal sınırlarla örtüşmeyebilir. Buna göre, ötekilik ülkelerden ve kültürlerden daha geniş bir anlam ifade ederek erkekler açısından kadın, yoksul yerel insanlar açısından zenginlik gibi geniş anlamlara gelebilmektedir. Ayrıca insanların ve mekânların tek bir boyuta bağlı olmayarak farklı mekânsal uzanımlarla birlikte farklı sosyal hikayeler ve farklılaşan zamanlarla ilişkili olarak zihinsel sınırların oluşturulduğu değerlendirilmektedir. Bu çerçevede ulusal politikalar etnik ‘ötekiler’ ile farklılıkları ve benzerlikleri vurgularken, bu yaklaşım sınır bölgelerinde yaşayan insanların bu ayrımlara ya da birleştirmelere uyacağı anlamına gelmemektedir. Yakınlık boyutunu incelerken (Wilson vd. 2008) coğrafi, fiziksel, sosyal ve kültürel boyutlarının olduğu belirtilmiştir. Sonuç olarak, kültür altı tampon bölgeler (Newman, 2006) olarak sınır bölgelerinde yaşayan insanların bu farklılıkları ve yakınlık hissiyatını değerlendirerek kendi sınırlarını oluşturup uyguladığı kabul edilmektedir.

Yılmaz (2018, s. 693-694) Türkiye’nin Doğu Anadolu Bölgesindeki sosyo-kültürel yaşamı romanların içeriği üzerinden incelediği çalışmasında, ulus devletin kurulmasından sonra yeni bir kalkınma arayışına giren Türkiye’nin savaşlarla yıpranması ile endüstriyel altyapı ve ulaşım ağlarının zayıflığının güçlü bir ekonomik yapının oluşturulmasına müsaade etmediği kanaatine varmıştır. Doğu Anadolu’da geri kalmışlığı yakın döneme kadar feodalitenin ilkel teknoloji ve kapalı ekonomiye dayanması, bölgede nüfus artış hızının diğer bölgelere göre yüksekliği, göçebe aşiret düzeniyle tek geçim kaynağının yalnızca küçükbaş hayvancılık olması ve eğitim seviyesinin düşüklüğü gibi belirli birkaç sebebe bağlanabilir. Dolayısıyla göçebelik ve aşiret birbirini tamamlayan örtük kast sistemine dayalı örgütlenmeler olmuştur. Barkey’e (2011) göre, kendi aralarında örgütlenemeyen ve günümüzde gücünü büyük ölçüde yitiren bu oluşumlarda ağanın köylülerle anlaşmazlığında devlet görevlilerini yanına alarak kendi menfaatlerini koruması ‘eşkıyaları’ ortaya çıkaran sosyolojik alt yapıyı oluşturmuştur. Esasında ilkel dönemdeki eşkıyalar halka baskı uygulayan ağalara ve ağaları koruyan devlet bürokrasisine karşı tepki niteliğinde bir güç sağlamak için oluşturulmuştur. Dolayısıyla sınırların ayırıcı etkisinin üzerine aşiretin içerisindeki dışlanmışlık ya da haksızlık yapıldığı hissiyatı sorunları daha karmaşık hale getirmiştir.

Sınırın İran tarafında da sınır bölgesinde yaşayan insanların ötekilik hissiyatı içerisinde bulunduğu bilinmektedir. Soleimani ve Mohammadpour (2020a, s. 1-2) İran Devleti yönetiminin Batı Azerbaycan ve özellikle 'Rojhelat' olarak adlandırılan Kürtlerin çoğunlukla yaşamakta olduğu mekânsal anlamda sınıra yakın bölgede yaşayanlara yönelik 'iç kolonileştirme' olarak tanımladığı bir politika izlediğini belirtmektedir. Bu politikada Kürtlerin çoğunlukla yaşadığı sınır bölgesindeki yerleşimlerin güvenlikleştirilmesi ve gelişmesinin önüne geçilmesini içeren bir yaklaşımın benimsendiği ifade edilmektedir. Dolayısıyla Kürtlerin yaşadığı sınır bölgeleri ulusal bütünlüğe bir güvenlik tehdidi (Boroujerdi, 1998) olarak değerlendirilerek askeri ve ekonomi araçlarıyla kontrol altında tutulmaktadır. Sınır bölgesinde yaşayanların dili de içinde barındıran etnik yapısı ve mezhebinin de etkisiyle devletin etkili kademelerine gelineemediği, ekonomik bir ayrımcılığa (apartheid¹⁰⁵) maruz kaldığı, Kürtlerin ekonomik faaliyetlerini sürdürebilecekleri tarım arazileri, bahçeler ve kırsal alanların mayın tarlalarına dönüştürülerek¹⁰⁶ geleneksel tarım uygulamalarının ve hayvancılığın bozulduğu anlatılmaktadır. Sonuç olarak Türkiye sınırına yakın Kürtlerin çoğunlukla yaşadığı bölgede ötekilik duygusu baskındır.

2.2.2.4. Ulus-ötesilik

İki bitişik siyasi sınırdaki ekonomik ve sosyal gelişme yalnızca sınırın tek tarafınca sağlanabilecek bir olgu değildir. Bununla birlikte, bir siyasi sınırda egemen gücün siyasi ve ekonomik etkisini daha öteye taşıyamadığı yerin güç sınırını belirlediği değerlendirilmektedir. Sınırlarda etkileşimin düştüğü yerlerde sınır engelleri ortaya çıkmaktadır. Sınır engellerinin etkileri ise şu şekilde açıklanabilir (Guo, 2015, s. 41-42):

- Uluslararası bağlantıları içeren ulaşım ve iletişim altyapı hizmetlerinin zayıf veya pahalı olmasına yol açması

¹⁰⁵ 'Apartheid' kavramı Güney Afrika'da siyahilere uygulanan ayrımcılığa benzetilmesi bakımından kullanılmıştır. Çalışmada Güney Afrika'daki uygulama örneklerine de yer verilmiştir.

¹⁰⁶ 1980-1988 yılları arasındaki savaş döneminde milyonlarca kara mayını yerleştirildiği, bu mayınların 16 milyonunun hala temizlenmediği belirtilmektedir (Soleimani ve Mohammadpour, 2020a, s. 1-2).

- İlgili ülkenin vatandaşlarının ithal ürünler yerine iç piyasadaki ürünlere yönelmesi ve yabancı ülkelere ziyade ülke içerisinde seyahatin artması
- Hükümetlerin çeşitli tiplerdeki müdahaleleri
- Yabancı ülkeler hakkında bilgi eksikliği

Sınır bölgelerinin siyasi ve ekonomik mekanizmaları iki gerçeklikten kaynaklanmaktadır. Birincisi, sınır bölgelerinin coğrafi anlamda ilgili siyasi oluşumların uç noktalarında yer alması ve genellikle merkez bölgesinin etkisinden uzakta bulunmasıyken, ikincisi her sınır bölgesinin sınırın taraflarını oluşturan otoritelerin her ikisinin de etkisi altında bulunmasıdır. İlkine göre, mekânsal olarak merkezi yönetimden uzak olunması nedeniyle teknik ve ekonomik anlamda bir verimsizlik oluşmaktadır. İkincisine göre, bitişik siyasi veya idari bölgeler arasında daima sınır konusunda bir ayrışma bulunduğu kabul edilmektedir. Genel olarak, bir sınır alanının sosyo-ekonomik karmaşıklığı sınırın siyasi durumuyla doğrudan ilişkilidir. Örneğin, sınırın siyasi gerginliği ne kadar yüksekse, sınır bölgesinin yapısı da aynı şekilde karmaşık olacaktır (Guo, 2015, s. 33-37).

Ulus-ötesilik, birbirine bağımlı ve bütünleşmiş sınır bölgelerinde olduğu gibi olumlu koşulların yoğun sınır ötesi hareketlere izin verdiği durumlarda ortaya çıkmaktadır. Bitişik ulus devletlerin sınırlarında ise anlaşmazlıkların üstesinden gelinmesinden sonra, sınır bölgesi yaşayanları ulus-ötesi ekonomik ve sosyal sistemlerde rol alma imkânı bulmaktadır. Bu durum Castells'e (1989) göre, küreselleşmenin etkisiyle mekânların alanı yerine akışların (mallar, insanlar ve bilgi) alanının önem kazandığı dönüşümle de ilgilidir. Uluslararası etkileşimin mümkün olması sınır insanların yabancı değerlere, düşüncelere, geleneklere, mutfağa ve davranışlara açık hale getirmektedir. Sınır bölgesinde yaşayanlar diğer toplumların yaşam biçimlerini, günlük hayatla mücadelelerini, eğitim sistemlerini ve devlete karşı sorumluluklarını gözlemlene imkânına sahip olmaktadır. Esas olarak ulus ötesi etkileşimin bitişik ulus devletlerin arasındaki ilişkiye, sınırdaki nüfus yoğunluğuna ve iki ulusun ekonomisine bağlı olduğu değerlendirilmektedir (Martinez, 1994, s. 9). Sınırlar siyasi, sosyal ve kültürel ayrımlar oluştururken, aynı zamanda yeni ilişki ağlarının ve etkileşim sistemlerinin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bir sınırın varlığı bu gelişmelerin oluşması için yeterlidir. Sınır bölgeleri sınırın iki tarafındaki insanların günlük yüz yüze etkileşim ve iletişim sağladığı geniş alanları ifade etmektedir. Bu kapsamda sınır bölgeleri ile ilgili çalışmalar, sınırları değışmeyen, tartışılmayan ya da sorunlu olmayan

olgular olarak değerlendiren devlet merkezli yaklaşımlara eleştiriler yöneltmektedir (Baud ve Schendel, 1997, s. 215; Van Houtum, 2005; Brunet-Jailly ve Dupeyron, 2007).

Benzer şekilde ulus-devletlerin yerel dinamikleri önemsemediğini ve ideolojik söylemlerle birlikte söz konusu siyasi sınırları koruma veya güvenliğini sağlama sürecini benimsediğini düşünen Aras (2014, s. 16-17), sınır hatlarının bir süre sonra insanları yok edici ve yıkıcı bir işleve dönüştüğünü, buna rağmen sınır bölgesinde yaşayan insanların 'öteki' taraf ile sürekli bir bağlantı içerisinde kaldığını vurgulamaktadır. Toplumsal yapılar, ortak geçmiş, kültür ve gündelik hayattaki benzerliklerin geçmişten devralındığı değerlendirilmektedir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti sonrasındaki süreçte yerel kültürde ve gündelik hayatta ulus-devletin oluşturduğu sınır uygulamalarına karşı çeşitli dirençler meydana gelmiştir. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, ulus devletin dayattığı sınır algısı ve ideolojik dayatmaya karşın geçmişe dayanan mekân, tarih ve coğrafya hafızası Osmanlı Devleti'nin bir mirası olarak değerlendirilebilir. Etnik, dini, ideolojik ve kültürel bilincin tekrar güçlendiği 21. Yüzyıl'ın ilk döneminde hem Ortadoğu hem de Türkiye'de siyasi sınırlar çeşitli şekillerde tartışılmış, bu tartışmalarda etnik, kültürel ve mekânsal sınırlar da yer almıştır.

İnsanların, kültürün, malların ve bilginin akışının örnekleri fiziki sınırların bir toplumu tanımlamada ya da ulusun doğal sınırlarının belirlenmesinde eskisi kadar büyük bir anlam taşımadığını göstermektedir. Bu yönde 21. Yüzyıl'da iletişim ve ulaşım ağları, dil ve kültürün sembolik sınırları üzerine daha fazla düşünme ihtiyacının oluştuğu görülmektedir (Morley ve Robins, 1995, s.1). Küresel politikalarda da siyasi sınırların yerini kültürel sınırlara bıraktığı yönünde görüşler bulunmaktadır (Huntington, 1996). Ayrıca 21. Yüzyıl küresel toplumunda yeni teknolojilerin gelmesi ötekilerin bulunduğu yerlere gitmeden ulaşma imkânı tanımakta (Brunn ve Jones, 1994) ve sonrasında iletişim hali sürdürülebilmektedir. Bu doğrultuda birden fazla kendine özgü yapısı bulunan ulusal aktörler veya devletler arasında yaşamının sınır bölgesinde yerelde uluslararası ilişkiler bağlamında çeşitli değerleri, anlamları, düşünceleri ve sosyal ağları içeren karmaşık ve çok boyutlu modeller oluşturduğu gözlemlenmektedir. Bu modeller ulusal aktörü yıkmaya yönelik bir yaklaşımla değerlendirilebilmesine rağmen sınır bölgesinde yaşayanlar için günlük yaşantının sıradan bir davranış biçimi olarak değerlendirilmektedir. Sınır kültürleri ile toplumların ve devletlerin daha geniş kültürleri

arasındaki etkileşim toplumun günlük uygulamalarındaki gücün işleyişini ve dağılımını araştıran sosyo-kültürel antropolojinin ilgi alanına girmektedir (Donnan ve Wilson, 1999, s. 151-158).

Ulus devletlerin merkezinden uzak, izole ve yalnızca yerelin etnik ve ekonomik karakteristiği ile iç içe bulunmalarından dolayı sınır bölgeleri sıkça merkezi hükümetler veya ana akım kültürler ile çatışan çıkarlar nedeniyle sorunlar oluşturmaktadır. Sonuç olarak merkezden ayrılık ve yalnızlık sınır bölgelerinde az rastlanan bir sosyo-kültürel yapı değildir. Sınır insanları kendilerine özgü ihtiyaçlarının yetkililerce ilgilenilmediğini, bazı hukuki düzenlemelerin olumsuz bölgesel etkileri bulunduğunu ve değiştirilmesi ya da sınır alanlarında farklı uygulanması gerektiğini düşünmektedir. Dolayısıyla bir ulusun *ülkesel* alanının dış sınırında bulunan gruplar kendilerini uzak bölgelerdeki yetkililerin oluşturduğu kanunlarla sınırlandırılmış hissetmemektedir. Sınır bölgesinde yaşayanlardan ticaret ile uğraşanların (Collins, 1995, s. 196) ulus devletlerin ülkenin iç bölgelerinde kalan vatandaşlarının hukuki düzenlemelere sıkıca uymasından farklı olarak kendilerini öz-yönelimli ve kendi kendine yeten özel bir sınır ekonomik toplumu olarak değerlendirdiği görülmektedir (Martinez, 1994, s. 13).

Brunet-Jailly ve Dupeyron'a (2007, s. 5) göre, malların akışı, sermaye ve göçmenler yalnızca merkezi hükümetlerin etkisini azaltmakla kalmamakta, aynı zamanda yerel kültürleri ve siyasi kimlikleri de şekillendirmekte rol oynamaktadır. Dolayısıyla küresel pazar güçleri ve ekonomik bütünleşme sınırlar bölgesinde pazarlar ve siyaset arasındaki ilişkiyi şekillendirmektedir. Sonrasında hükümetlerin politika hedefleri gibi serbest ticaret ve küreselleşmenin sistemli bir şekilde sınırları ve sınır bölgelerini yapılandırdığının kabulünün, diğer bir yapısal boyut, sınır güvenliği bakımından önem taşıdığı yönünde bir kanaat oluşmuştur. Bununla birlikte, sınır bölgesinde yaşayanların bakış açısına göre sınırların ticaret veya kaçakçılığın işlemesinin önünde engel teşkil ettiği ve bir maliyet oluşturduğu değerlendirilmektedir.

Baud ve Schendel (1997, s. 211-212), sınırların yapay olduğunu değerlendirerek sınır çalışmalarını ulus devletin merkezi bakış açısıyla değil, çevre¹⁰⁷ bakış açısıyla incelemiş ve sınır bölgelerinin tanımlanmasına yardımcı olacak boyutları önermiştir. Sınırların kesin olarak çizilmesinde, sınır gözlem noktaları kurulması ya da yüksek sayıda gümrük görevlileri

¹⁰⁷ periphery

yerleştirilmesinden bağımsız olarak, sınır uygulamalarının politikalarından farklı geliştiğini ve sınır bölgesinde yaşayanların kendilerine bir faydası olduğunu gördüğünde sınırları önemsemediğini belirtmektedir. İşte bu şartlarda sınırların bir sembol olarak siyasi statükosuna karşı geldikleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Sınırların oluşturulması sonrasında beklenmeyen ya da öngörülmeven sonuçlarından bazıları ulus devletin aleyhine faaliyet yürüten grupların sorun yaşadıklarında sınırın ötesine geçerek barınma sağlamlarına, sınır bölgesinde yaşayanların hizmetlerin ve malların sınır ötesinde daha ucuz olduğunu gördüklerinde sınırı geçmelerine ve ticaret ile uğraşanların ücret ve verginin uygun olduğunda faydalanmalarına imkân sağlamaktadır.

Osmanlı Devleti'nin yıkılması sonrasında, ulus devlet sınırlarının çizilmesiyle kaçakçılık kavramı ortaya çıkmıştır (Bruinessen, 2003, s. 293). Ancak kaçakçılık kavramıyla adlandırılan eylem yüzyıllardır yapılagelen ve ulusal sınırların oluşturulması sonrasında yasa dışı duruma düşen bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Bu kapsamda, milli sınırların oluşturulmasıyla sınırlarda yaşayan insanların ekonomik içerikli faaliyetleri kaçakçılık olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Ulus devletin sunduğu ekonomik düzenin sınırlara yansımaması ve sınırlarda etki ve kontrol imkânının düşük kalmasıyla sınır bölgesinde yaşayanların sınırın öteki tarafıyla ekonomik ilişkilerini geleneksel biçimiyle devam ettirdiği görülmektedir (Yeğen, 1999, s. 247). Afrika örneğinde (Stary, 1999, s. 173) ise genellikle toplumların sınırdan nasıl faydalanacağını bildiği, sınır bölgesinde yaşayanların gözünden bakıldığında kaçakçılığın sınırı daha fazla meşrulaştırdığı yönünde yaygın bir görüş bulunmaktadır.

Konuya başka bir boyutuyla yaklaşıldığında, Kâhya (2015, s. 168) toplumların birbirinden farklı alt gruplardan (Cohen, 1955) oluştuğunu, bir gruba üyeliğin grubun değerleri, inanışları, ortak yaşama dair kültürel parçalarıyla uyumu gerektirdiği, bu grup içerisindeki davranış kalıplarının insanların karşılaştığı sorunlara yönelik verdiği tepkileri şekillendirdiğini belirtmektedir. Ekonomik açıdan geliri düşük olan alt sosyal gruplarda yasal yöntemlerle bir sonuç elde edemedikleri anlaşıldığında sosyal statü ve ekonomik getiri elde etmek amacıyla yasa dışı faaliyetlere girişildiği, bu faaliyetlerin içinde bulunduğu alt grup tarafından olağan karşılandığı değerlendirilmektedir. Bu kapsamda toplumun alt gruplarındaki insanların toplumun genel eğiliminin ötesinde içinde bulunduğu kapalı alt grubun değerleriyle yetiştirdiği ve bu alt grubun içinde suç barındıran bir kültürü bulunduğu takdirde sosyalleşmenin grupla

uyumlu bir şekilde gerçekleşeceği belirtilmektedir. Sınır bölgesinde yaşayanların içinde bulunduğu alt grubun bu kapsamda değerlendirilmesi mümkündür.

Devletlerin diğer bölgelerden farklı olarak sınır bölgelerindeki ekonomik sistemi iki boyutludur. Devletlerin ekonomi politikası belirli malların veya hizmetlerin kıtlık ya da bolluğuna yol açabilir veya farklı ulusal vergi politikaları belirgin bir şekilde farklı ücretlendirmelere neden olarak mevcut ticari faaliyeti etkileyebilir. Örneğin, Nijerya hükümetlerinin bilgisi dâhilinde mazotun kendi tüketicisinin ihtiyacını karşılaması sonrasında daha fazla kazandırdığı için yasa dışı yollarla komşu Benin Devleti toplumuna gönderildiği görülmektedir. Bu gelişmeler ulusal aktörleri daha sıkı sınır tedbirleri almaya iterek ve ticareti mümkün olmayan hale getirerek kaçakçılığı özendirir. Bunun yanında ulusal aktörler bu ticarete kendi ekonomik politikasının neden olduğu eksikliği kapatması için sınır bölgelerinde göz yumabilir. Kaçakçılık faaliyeti siyasi ve ekonomik boyutları bir araya getiren bir olgudur. Örneğin, Bangladeş ve Hindistan arasındaki ideolojik ve dini nedenlerle oluşan yasaklayıcı devlet politikaları, 1970’li yılların ortalarında sınır kontrollerinin zayıflamasıyla kaçakçılığı ortaya çıkarmış ve sınır bölgelerinde iş pazarı, yatırım ve yoksulluğun azaltılmasında büyük etki yaratmıştır. Sınır ekonomileri politika değişikliklerinde değişikliğin oluşturacağı etkiye anında tepki verir ve bu koşullar huzursuz ve belirsiz bir ortam yaratır (Baud ve Schendel, 1997, s. 230-231).

Afrika’da devlet ile sınır toplumunun iletişimi incelendiğinde, yerelde sınır bölgesinde yaşayan insanların özellikle kabul edilebilir bir seviyeyi aştığında devlet düzenini atlatmaya yönelik bir tepki verdikleri görülmektedir. Bu kapsamda sınır ötesi ağların yereldeki insanlar tarafından yönetildiği ve belirli mallarda odaklanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla sınır bölgesinde yaşayanlar devletin yapılarından ve düzenlemelerinden kurtulmanın bir yolunu bulmakta veya sınır bölgeleri hakkındaki bilgi üstünlüklerini kullanmaktadır. Bunun yanında, kaçakçıların birçoğu sınır gözlem noktalarını aşmaya çalışmak yerine ulusal aktör olan devletin hudut görevlilerini yanına almayı tercih etmektedir. Kaçakçıların verdiği bu ‘vergi’ kayıt dışı kalmakta ve hudut görevlilerinin bütçesine girmektedir. Başka bir açıdan bakıldığında, olumlu bir dışsallık sağlaması açısından devlet-toplum ağlarının gelişmesine katkı sağladığına dair değerlendirmeler de bulunmaktadır. Bu durumda, hudut görevlileri doğrudan sınır akışının içinde yer almakta ve sınır kaçakçıları kamu görevlileri ile gayri resmi anlaşmalar

gerçekleştirmektedir. Sonuçta, devletin sınır güvenliğini sağlayan mekanizmaları ile anlaşma yapıldığından, sınır bölgesinde yaşayan insanlar veya kaçakçılar devletin sınırdaki varlığına karşı gelmeye ihtiyaç duymamıştır (Vorrath, 2010, s. 99).

Özgen'e (2004, s. 39) göre, Türkiye'deki ulus devleti ön planda tutan ve idareyi önemseyen sembollerle pekiştirilmiş sınır çalışmaları her dönem bulunmaktadır. 1960'lı yıllardan sonra yeni dönemde, çalışmalarda devletçi ideolojik bakış açısının içerdiği hukuki ve coğrafi boyutların yerini devletin sorunlarından daha fazla sınırların sorunları ve sosyo-ekonomik yapılarını inceleyen çalışmalar ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte Özgen (2004), çalışmaların çoğunun sahaya dayanmadığını ve stratejik bir bakış açısıyla (Karpas, 2001) yazıldığını değerlendirmektedir. Bunun yanında, Türkiye'de sınırlara yönelik sosyolojik çalışmaların büyük bir kısmı etnik gruplar ve özellikle Kürtler üzerine gerçekleştirilmiştir. Söz konusu çalışmaların ilk dönemlerden bu zamana sınır üzerine değil, sınır dışındaki etkileşimle ilgili olarak incelendiği anlaşılmaktadır. Bu çerçevede 'öteki' bakış açısıyla 'etnik mesele' devamlı şekilde incelenirken, sınır bölgesindeki etnik mesele bu konunun ayrılmaz ve önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Türkiye'de kaçakçılığa¹⁰⁸ başvurulmasının ekonomik, politik ve toplumsal (kültürel) nedenleri incelendiğinde, kaçakçılığa konu malın iki ülke arasındaki fiyat farkının yüksek olması, kaçakçılığın yoğun olarak gerçekleştirildiği bölgelerde iş imkânının az olması ve dolayısıyla geçim ile ilgili sorunların mevcudiyeti sonucunda kaçakçılığın meşru bir iş olarak değerlendirilmesi ve sınırın iki tarafında akrabalık bağlarının etkisiyle kaçakçılığın kolay yapılabilmesi olmak üzere üç boyutunun bulunduğu görülmektedir (İçişleri Bakanlığı, 2007, 94). Kaçakçılık sınırın iki tarafındaki yaşayan insanlara göre farklılık göstermektedir. Bu kapsamda geçimini sağlayan akrabalarından ticari olarak faaliyet yürüten tüccarlara ve sınırdan belirli ücretler karşılığında tüccarların malını geçirenlere kadar çeşitli şekillerde ve düzeylerde sınır bölgelerinden faydalanan insanlar bulunmaktadır (Baud ve Schendel, s. 230).

¹⁰⁸ Kâhya Y. (2015), Suç Teorileri Işığında Türkiye'de Kaçakçılık Olgusu: Toplumsal Nedenleri, Boyutları ve Algısı, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15 (3), s. 159-179.

Kâhya (2015, s. 168) Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin sınır hattının genişliği ile arazi ve mevsim şartlarının mücadeleyi zorlaştırması nedeniyle kontrolünün zorluğu, sınırın tam bitişiğinde köylerin bulunması, köyler arasında yüklerin ve göçmenlerin taşınmasının kolay olması, çok sayıda mağara ve oyuk bulunması, yasa dışı oluşumların bölgeye yerleşmelerinin ve varlığını sürdürmesinin nispeten daha kolay olması, derin vadilerin ulaşımı zorlaştırması gibi nedenlerle sınır kaçakçılığının tercih edildiğini vurgulamaktadır. Aras'a (2014, s. 31) göre ise Osmanlı Devleti'nden sonra bu sınır bölgelerinde akrabalık, dini, kültürel ve toplumsal birlikteliği sağlayacak birçok yöntem geliştirilmiştir. Ulus devletin kurulmasından sonra, sınır bölgesinde yaşayanların yasa dışı geçişleri ve kaçakçılık vb. faaliyetleri esasında ulus devletin siyasi sınırlarla ilgili politikalarını, uygulamalarını ve kavramsallaştırmalarını benimsememe ve kabullerini tanımama biçimleri olarak değerlendirilmelidir. Sınırlardan geçişler ulus devletin uygulamalarından önce meşru iken günümüzde yasa dışı duruma düşmüştür.

Özgen'in (2011a, s. 3) Suriye ve Irak sınırını incelediği çalışmasında, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 1950'li yılların ortalarına kadar sınırların belli belirsiz bir yapıda bulunduğu, akrabalık ilişkilerinin kuvvetli olduğu ve ticaretin akrabalar arasında gerçekleştirildiği, sınırın ise yalnızca bir tel örgüyle belirlendiği görülmektedir. 1950'li yılların ortaları ile 1970'li yılların ortaları arasında tel örgülerin belirginleştiği, askeri tedbirlerin alınmaya başlandığı, sınır hattı boyunca gözetleme kulelerinin konulduğu ve diğerlerine nispeten büyük olan sınır köyelerine karakollar¹⁰⁹ açıldığı gözlemlenmiştir. Bu dönemde rezanlar (rehberler) ortaya çıkarak sınırın geçişinin emniyetli bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlamaya başlamıştır. Bu dönem sınırda yerli kaçakçılık kültürünün yoğun bir şekilde oluşturulduğu bir süreci ifade etmektedir.¹¹⁰ 1970'li yılların ortalarından sonra sınırın daha da belirginleştiği, rezanların söktüğü mayınların yerine yenilerinin yerleştirildiği, geçişlerin sınırlandırıldığı, akrabalığın bölündüğü, düğün ve taziye dışında ilişkinin azaldığı, kapı ve gümrük kavramlarının ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

¹⁰⁹ Özgen (2011, s. 4) köylülerden özellikle yaşlı olanların sınırın tarihçesini karakol komutanları üzerinden şekillendirdiğini belirtmektedir.

¹¹⁰ Ber/Bar (sınır için yük), bertil (sınırdan verilen rüşvet) ve barber (sınır kaçakçısı) kavramları belirlemiştir.

1980 sonrası ‘kaçığın yasallaşması’ ve uluslararasılaşması süreci gerçekleşmiştir. Bu dönemde, kaçakçılık gümrük ve ticaret sisteminin içine dâhil edilmiştir. Sınır boyunca geçişler azalırken, sınırın etki alanları veya sınır bölgesi kavramı siyasi yönüyle ortaya çıkmıştır. 1985-1992 yılları arasında güvensizlik ortamında zorunlu iç göçlerin oluştuğu ve sınır kapılarının öne çıktığı görülmektedir. Bu dönemde sınırın etki alanı veya sınır bölgesi belirsizleşirken, sınır bölgesinde yaşayanlar büyük oranda işsizleşmiştir. Habur Sınır Kapısı petrol ticaretiyle anılmaya başlanmış, kamyonlar (ek depoları bulunan) taşıyabildiği kadar mazotu getirip Türkiye’nin en uzak noktalarına yaymaya koyulmuştur. Yine bu gelişmeler doğrultusunda aşiret ağalarının ve sınır bölgesindeki önde gelenlerin kamyon filoları ortaya çıkmıştır. 1992 yılından itibaren terör ortamının kendini hissettirmeye başlaması sonrasında kaçak mazot getirilmesi yaygınlaşmış ve baskın bir hal almıştır (Özgen, 2011a, s. 5-6).

Aslında petrolün komşu ülkeden temini yalnızca Türkiye’ye özgü bir gerçeklik değildir. Bressen (2017, s. 373-374) İtalya-Slovenya sınır bölgesindeki petrol teminini incelediği çalışmada İtalya’da petrolün Slovenya’dan daha pahalı olduğunu ve İtalya’nın Slovenya sınırındaki Friuli, Venezia ve Giulia Bölgesinde yaşayan insanların petrol alımı için Slovenya sınırını geçtiğini belirtmektedir. Tabii geçişin bu kadar kolay olmasında iki ülkenin de AB üyesi olması nedeniyle açık sınır politikasını uygulaması ve dolayısıyla gümrük vergisi bulunmaması etkili olmaktadır. Mazotun temin ücretinin oluşmasında üç boyutunun bulunduğu kabul edilmektedir: uluslararası ham petrol pazarı, üretim ağının etkililiği ve ilgili devlet tarafından oluşturulan vergi. İşte İtalya’daki petrol vergisinin Slovenya’ya oranla daha fazla olmasının iki komşu arasındaki dengeyi bozduğu, sınır bölgesindeki insanların kendi ülkesinin politikalarına uygun olmamakla birlikte petrol almak üzere Slovenya sınırlarına geçtiği görülmektedir. Öyle ki sınırların merkezden uzakta bulunduğu ve temin ücretlerinin eşit olmadığı sürece bu fırsatı sınır bölgesinde yaşayanların değerlendirmek isteyeceği açıktır.

2010’lu yıllarla birlikte Türkiye Cumhuriyeti’nin AB üyeliği çalışmaları çerçevesinde Entegre Sınır Yönetimi’ne yönelik düzenlemelerinin başlamasının ardından sınır güvenlik tedbirlerinin artırılmaya başlanması ve İran Devleti’nin mazotun ülkeden çıkışına yönelik politikalarındaki değişikliği sonrasında, daha önce üzerine düşülmeyen mazot kaçakçılığının büyük oranda sona erdirildiği görülmektedir. Bu gelişmelerin sonrasında yalnızca ekonomik anlamda getiriye ön planda tutan kaçakçılığın başka bir boyutu olan göçmen kaçakçılığının belirgin bir şekilde öne

çıktığı görülmektedir. Tüm bu gelişmeler göçmen kaçakçılığının zeminini oluşturan yakın geçmişi anlatmak bakımından önem taşımaktadır. Bu faaliyetlerle ilgilenen sınır bölgesinde yaşayanların devletlerin politikalarında gerçekleşen en küçük bir değişikliği bile yakından takip ettiği anlaşılmaktadır. Suriye’de iç savaşın başlamasının ardından yaşanan göç dalgası insanların dikkatini bu bölgeye yönlendirmiş ve İran’dan gelen Afganlı göçü daha geri planda kalmıştır. Bununla birlikte tespit edilen düzensiz göçmen sayıları değerlendirildiğinde gün geçtikçe Afganistan ve üçüncü dünya ülkelerinden gelen göçmen sayısının arttığı görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti, İran sınırının güvenliğini sağlamayı 1928 yılı sonrasında (Özgen, 2004, s. 61) yağmacı ve göçer aşiretlerin çıkardığı olayları bertaraf etmek ya da önüne geçmekle eşleştirmiştir. İran sınırının coğrafi anlamda Osmanlı Devleti’nin tasniflemesine uygun bir biçimde ayrılarak incelenmesinin gerçekleştirilmesi kolaylık sağlayacaktır. Bu çerçevede Hakkâri (Çölemerik), Van Vilayeti ve Bayezid Liva’sı olmak üzere İran sınırının üç bölümden oluştuğu değerlendirilebilir. Bu bölümlenmeyi Türkiye Cumhuriyeti döneminde de görmek mümkündür. Bu çalışmanın sınırlılıkları göz önünde bulundurularak Van Vilayeti bölümünün incelenmesi gerçekleştirilmiştir.

2.1.3. Van İli Örneği

Sınırları incelemeye dair kuramlara ulaşmanın kolay bir süreç olmadığı bilinmektedir. Türkiye’deki sınırların da tamamının birbirinden farklı nitelikleri ve kendine özgü bir yapısı bulunmaktadır. Özgen’in (2011) çalışmalarında konu edindiği Suriye sınırı boyunca mayınlı tarlalar bulunurken, İran sınırında arazi ve mevsim şartları nedeniyle aynı uygulamayı Suriye sınırındaki düzeyde gerçekleştirmek mümkün olmamaktadır. Bununla birlikte mayınlı tarlalar ve tel engel gibi fiziki tedbirler son yıllarda daha belirgin hale gelmiştir. Başka bir örnek vermek gerekirse Tekin’in (2012a) çalışmasında yer alan ve Irak sınırında Derecik sınır bölgesinde yaşayan Gerdi Aşireti’nin sınırdan dolayı ikiye bölünmesine karşın, sınır bölgesinde yaşayan insanların algısında böyle bir sınır bulunmadığı, kendilerini Yüksekova ve Hakkari yerine sınırın diğer tarafındaki aşiret mensuplarına daha yakın gördükleri, akrabalarıyla bir sınır yokmuş gibi görüşükleri ve kopmadıkları açıkça ifade edilmiştir. Van bölgesinde aşirete aidiyet boyutuyla bakıldığında sosyo-kültürel yapının Hakkâri bölgesindeki kadar güçlü olmadığı görülmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ülkesel sınırlarının yerel düzeyde ele alınmasına yönelik ilk çalışma Osmanlı Devleti sınırlarının modern bir yaklaşımla (Özgen, 2011, s. 2) incelendiği Mehmed Hurşid Paşa'nın *Seyahatname-i Hudud*¹¹¹ (1847) isimli çalışmasıdır. Bu çalışma 1850'li yıllara değin artan İran ve Irak sınır çatışmalarına bir çözüm bulunabilmesi için 1848-1852 yılları arasında Osmanlı ve İran Devletleri ile gözlemci Rusya ve İngiltere Devletlerinin katılımıyla oluşturulan komisyon çalışmaları çerçevesinde oluşturulmuştur. Bu çalışmada Osmanlı-İran Devletleri arasındaki sınırın nereden geçeceğinin belirlenmesinin yanında, sınır bölgesindeki aşiret yapıları, birbiriyle ilişkileri, demografik ve yapısal sorunlar, örf-adetler, farklılıklar ve benzerlikler başta olmak üzere bütün sosyal ve kültürel düzen yer almıştır. Özgen (2004, s. 37) Hurşid Paşa'nın çalışmasında 'devlet dili tonunun' belirgin olduğunu belirtmektedir. Van bölgesindeki yapının incelenmesinde bu çalışma önemli bir yer teşkil etmektedir.

Farklı bir pencereden bakıldığında, Deniz (2009) Van ilinin İran Devleti ile kuzey-güney istikametinde 454 km sınırı bulunduğunu, sınırın birçok bölgede 2500-3000 m yüksek dağlık alanlardan geçtiğini, kütleli bir görünüşü bulunup eşik ve vadilerle ayrılan sıradağlardan oluştuğunu belirtmektedir. Kimi yerlerde doğu-batı hattında akarsu vadileri ve ovaların¹¹² geçtiği ve doğal geçit oluşturduğu görülmektedir. Bu zor coğrafi yapının (Deniz ve Doğu, 2008, s. 51-52) sınır güvenliği ve bölgeye hâkimiyeti anlamında güçlükler çıkarmakla birlikte sınırın siyasi istikrarında büyük bir rol oynadığı değerlendirilmektedir. İran sınırı büyük oranda dağların zirveleri¹¹³ ya da sırtlarından geçmektedir (Deniz, 2009, s. 193¹¹⁴). Coğrafi yapı hudut birlikleri açısından tedbirlerin sürdürülebilirliği bakımından çeşitli güçlükler neden olmakla birlikte, araziye ve bölgeyi iyi bilen kaçakçıların lehine bir durum oluşturmaktadır. Kontrolün güç olması nedeniyle yasa dışı geçişlerin en çok İran sınırından ve kuzeydeki Iğdır ve Ağrı bölgesinde duvarların inşasıyla (Yıldız ve Ekmekcioğlu, 2018, s. 357) Van ve Hakkâri'nin İran'a bakan sınırlarından yapıldığı değerlendirilmektedir. Bu çalışmada, inceleme alanının

¹¹¹ Mehmet Hurşid Paşa (1997). *Seyahatname-Hudud*. Çev. Alaattin Eser, Simurg: İstanbul.

¹¹² Kotur Vadisi'ndeki Kapıköy Sınır Kapısı gibi doğal geçit niteliğinde olduğu görülmektedir.

¹¹³ Şili-Arjantin arasındaki Ant Dağları ve İspanya-Fransa arasındaki Prene Dağları da iki ülke arasındaki sınırları belirlemektedir.

¹¹⁴ Ancak sınır kimi yerlerde akarsu vadileri ve tektonik çöküntü ovalarından geçer.

belirlenmesinde idari yapıdaki iller sistemi tercih edilerek yalnızca Van ili sınırları içerisinde kalan bölgeler incelenmiştir. Bununla birlikte, Yüksekova ve Doğubayazıt ilçeleri de Van ilinin İran sınırında bulunan ilçeleriyle kimi benzerlikler göstermektedir.

2.1.3.1. Sosyo-Ekonomik Durum

Türkiye Cumhuriyeti-İran Devletleri sınırının Van bölgesindeki kısmı Doğu Beyazıt Ovası'nın güneyindeki dağlık alan üzerinde zikzaklarla batıya doğru yönelir. Tendürek Dağı doğusunda ise tekrar güneye yönelerek Sultan Murat Yolu'ndan itibaren başlayan Van ili sınırları 2500-3000 m aşan dağ sıralarının su bölümü çizgilerinden ilerlemekte ve Sualtı Tepe bölgesinde Yüksekova ilçesi ile birleşmektedir.¹¹⁵ Bunun yanında İran sınırı boyunca orman niteliği taşıyan bir bölge bulunmadığı, yükseltinin arttığı bölgelerde sıcaklığın düştüğü ve yılın en az altı ayında arazide kar bulunduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu iklim ve coğrafi şartları sınır bölgesinde yaşayan insanların sosyo-ekonomik yapısı¹¹⁶ üzerinde etkili olmaktadır. Sınır mahallelerinde ise diğer mahallelere kıyasla yaşayan daha fazla insan bulunduğu görülmektedir. Bunun nedeni hayvancılığın yanı sıra gelir kaynağı olarak ortaya çıkan kaçakçılık olgusudur. Öyle ki sınır mahallelerindeki nüfus, bölge ortalamasının oldukça üzerindedir.¹¹⁷ Örneğin, nüfus bağımlılık oranı bakımından Özalp (%133.06) Türkiye'de

¹¹⁵ Dağ silsilesi sınır boyunca Çaldıran bölgesinde Buruntaş-Şaban Dağı-Dumanlı Dağ (3030 m) doğu etekleri istikametinden ilerleyerek Sibrat T. Özalp sınırına ulaşmakta; Özalp bölgesinde Sibrat T. den başlayarak Karakol T.-Mahmurbaba Gediği arasında doğuya doğru uzanmakta, Hacıbey T. batı sınırlarından itibaren tekrar güneye yönelmekte ve Yüksek T. güneyinde Saray sınıрыyla birleşmektedir. Saray sınırı ise Köm T.-Paşaçayırı T. (İran karakolu)-Aşağınmezir T. istikametinden yükseltinin en fazla olduğu Uzunçeşme Pınarına (sonrasında rakım yeniden azalmakta), sınır kapısına yakın Büyükdıç T.-Razi Kırk. (İran Karakolu.) bölgesinde Kotur anayolundan karşıya geçmekte, Razi Karakolu sonrasında ters kompartımanlarla birlikte güneye devam ederek dağların zirvelerinden ve derelerden (Mendi ve Davan Dereleri) geçip Kilik T. bölgesinde Başkale ile birleşmektedir. Başkale sınırı Kilik T. den başlayarak Atak T. bölgesinden Uzun Sırt bölgesine kadar doğuya yönelmekte, devamında tekrar güneye yönelerek Sarıova Dağı-Talın T.-Kolleh Guzik Dağı batısından geçmekte ve buradan itibaren batıya yönelmekte, Kayrak T.-Yiğit Dağı (3350 m) Hanosor Düzlüğü-Tavla Dağı-Acem Dağı-Koç Dağı-Çimçayırı T.-Arık T.-Hazine T.-Kevyabın T.-Kotankılan T.-Er Dağı-Şeygedik-Peri Dağı (3300m)-Sualtı K. ile Yüksekova sınırına erişmektedir. Başkale'nin güneyinde Yüksekova sınırına doğru rakım 3300 m aşmaktadır.

¹¹⁶ Van'ın sınır ilçeleri İran sınırındaki diğer ilçelerle birlikte Türkiye'deki en az gelişmiş ilçelerdir, nüfus az (km²'de 33.5 insan) ve ortalama her 5 km. de 1 köy yer almaktadır.

¹¹⁷ İran'a sınır illerde 618 iken, sınır köylerinde ortalama nüfus 869 kişidir. Sınır köylerinde nüfus ortalaması Başkale'de 907, Özalp'te 861, Saray'da 855 ve Çaldıran'da 861'dir (Devlet İstatistik Enstitüsü 2000 yılı nüfus sayımıdır. Bu tarihten sonra nüfus sayımı yapılmamıştır.)

birinci, Çaldıran (%130.72) ise ikinci sırada bulunmaktadır. İran sınır mahallelerindeki nüfusun %79'u 2000 m üzerindeki yüksek alanlarda yaşamaktadır (Deniz ve Doğu, 2008, s. 53-56).

Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) esnasındaki Ermeni Tehciri (1915) zanaatın¹¹⁸ bu bölgede sona ermesine, yerlerine gelen Kürtlerin bahçeciliği sürdürememesine ve sonuçta uluslararası ticaretin gelişmesine yol açmıştır. Bu gelişmeler az gelişmişliğin göstergeleri olarak değerlendirilmektedir. Bu süreçte nüfusun bir kısmı topraksızlık ve işsizlikten kaynaklı köylerini terk etmişlerdir. Kürtlerin yaşadığı bölgelerde iş imkânı sağlayabilecek bir sanayileşme oluşmamıştır. Benzer bir şekilde eldeki sermayenin bir kısmının da aynı yolu izlediği, zenginlerin sermayelerini az miktarda olan toprağa, ticarete ya da merkezlerde bulunan sanayiye yatırdığı ifade edilmektedir. Dolayısıyla hem bir Kürt işçi sınıfının hem de Kürt sermayesinin bulunmakla birlikte her ikisinin de Kürtlerin yaşadığı bölgenin dışında olduğu değerlendirilmektedir. Van Bruinessen'in (2003, s. 39) Kürtlerin geneli açısından belirttiği bu cümleleri Van ili özelinde de büyük oranda geçerlidir. 21. Yüzyıl'ın ilk çeyreğinde Van ili zenginlerinin sermayelerini ve yatırımlarını başta terör örgütü çekincesi olmak üzere çeşitli gerekçelerle¹¹⁹ daha güvenli gördükleri batı illerinde değerlendirdiği bilinmektedir.

Van bölgesinin 20. Yüzyıl'ın son dönemindeki toplumsal yapısı incelendiğinde, sınır mahallelerinin bazılarında sağlık ocağı bulunmasına rağmen sağlık personeli bulunmadığı, eğitilmiş olmayan din görevlilerin bulunduğu, eğitimcilerin yeni mezun veya stajyer olduğu ve bu olguların "*doğu milleti sahipsiz ya da fakir ve önemsiziz, bütün mesele bu*" gibi söylemlerin yansıttığı kanaatinin oluşmasına ve geri kalmışlığın kader olarak kabul edilmesine yol açtığı belirtilmektedir. Bu koşullar Van ilinin kalkınma bakımından geri kalmışlığının bir nedeni olarak değerlendirilmektedir. Eğitim yönüyle bakıldığında, liseye devam eden öğrencilerin sayısının bir elin parmaklarını geçmediği belirtilmektedir. 2012 yılındaki veriler¹²⁰ (Arlı ve Parin, 2016, s. 42) Van ili genelinde herhangi bir okul bitirmeyen insanların oranının %39.8 ve lise ve dengi okullardan mezun olanların ise %14.5 olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu

¹¹⁸ Bazı zanaatlar yok olmuş, diğerleri ise değişim geçirerek tekstil, deri ve metal eşya gibi basit mekanik endüstrilere dönüşmüştür.

¹¹⁹ Özellikle çözüm süreci (2013-2015) sonrasında

¹²⁰ Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS)

durumun 1985 yılından bu yana değişmediği gözlemlenmektedir. Bölgenin temel sorununun insan kaynaklarının az gelişmişliğinden kaynaklandığı görüşü de yaygındır (Bağcı, 2001, s. 2-7; Yılmaz, 2018, s. 695). Öyle ki Başkale ilçesinde (Aktaran, Deniz ve Doğu, 2008, s. 59; DPT¹²¹, 2004) okuma yazma oranının 2004 yılında %55 olduğu tespit edilmiştir.

Parin ve Demirci'ye (2016, s. 13-26) göre, Grafik 2'de olduğu gibi 1963 yılından itibaren Van ilinin sosyo-ekonomik gelişmedeki sıralaması bakımından kimi dönem ilerlemeler (1970'li yıllar) göstermekle birlikte genelde geri sıralarda yer aldığı¹²² görülmektedir. 1980 yılı sonrasında terör ve ulusal politikaların etkisiyle gelişme çizgisinin ibresinin yönü hızlı bir şekilde aşağı dönmüştür. 2000'li yıllardan itibaren Van'ın sosyo-ekonomik bakımdan düşüşü sürmüştür ve 2008-2010 yılları arasındaki tespitler değerlendirildiğinde¹²³ 76. sırada yer almıştır. Aynı dönemdeki başka değerlendirmelerde¹²⁴ (İş Bankası, Kalkınma Bankası, TESEV) ise Van ilinin Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki Bitlis, Hakkâri, Ağrı ve Muş'a göre daha gelişmiş olduğu belirtilmiştir. DPT (2004) raporunda Van ili merkez ilçesi, Edremit ve Erciş dışında kalan diğer ilçelerin sosyo-ekonomik gelişmişliğinin 6. Grupta (en düşük grup) yer aldığı görülmektedir. 2008-2011 yılları arasında inceleyen Kalkınma Bakanlığı Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (SEGE) Araştırması'nda Van ilinin yüksek işsizlik¹²⁵ ve düşük istihdam gücünün Türkiye ortalamasının çok altında olduğu belirtilmektedir (2016, s. 31-33). Sonuçta, Van ili sosyo-ekonomik gelişme sıralamasında sonlarda yer almaktadır.

¹²¹ Devlet Planlama Teşkilatı

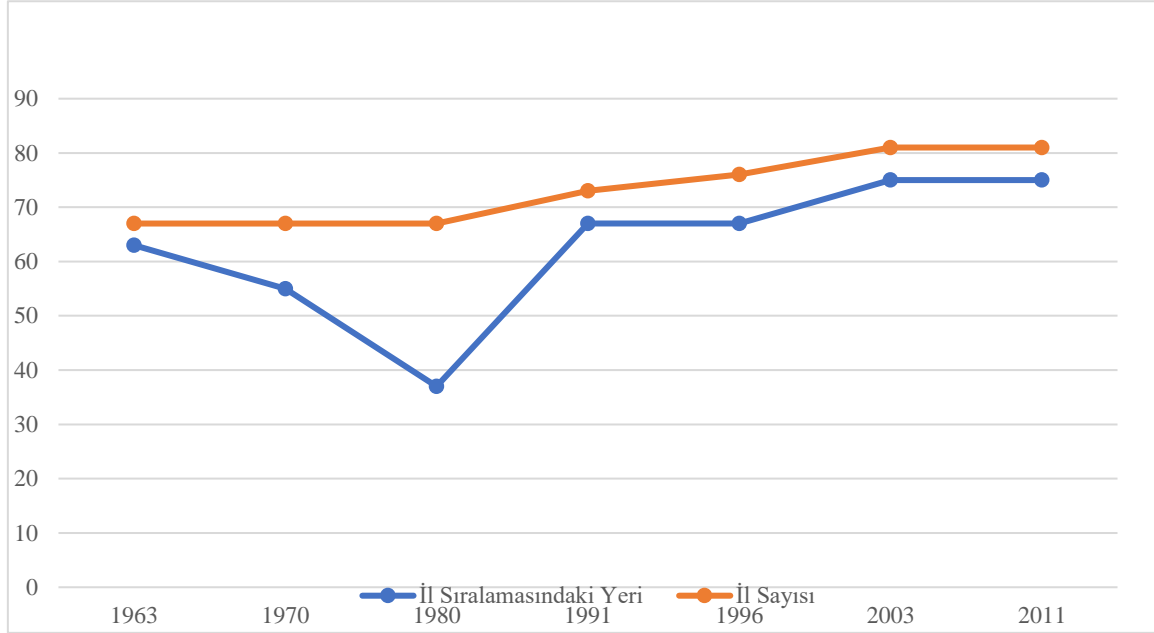
¹²² 1963-1970 arasında 55., 1970'li yıllarda 37., 1980'li yıllarda 67. ve 1990'lı yıllarda 67. sırada yer almıştır (Parin ve Demirci, 2016, s. 18-22).

¹²³ 41 değişken kullanılmıştır (Parin ve Demirci, 2016, s. 27).

¹²⁴ 54 değişken kullanılmıştır (Parin ve Demirci, 2016, s. 27).

¹²⁵ 2011 yılında Yeşil Kart sahibi insanların şehir içindeki oranı Van'da %50'dir (TESEV, 2006, s. 33).

Grafik 2: Van İlinin 1963-2011 Yılları Arasındaki Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması

Kaynak: Parin ve Demirci (2016, s. 32)

Arlı ve Parin (2016, s. 40-41) 1985, 1990 ve 2000¹²⁶ yılının TÜİK araştırmalarında Van iline dair tespitlerine dayalı incelemeler gerçekleştirmiştir. Tarımsal toplum niteliği taşıyan Van, 1980 yılı sonrasında Türkiye’de gerçekleşen iktisadi dönüşüm ve gelişimi diğer Doğu Anadolu illeri ile benzer bir süreçle yakalayamamıştır. İllerin iktisadi etkinlikleri dört grupta sınıflandırıldığında, birinci grubu sanayi ve hizmet işkollarının birlikte olduğu ve cinsiyet ayrımının daha az olduğu metropoller; ikinci grubu sanayi ve tarım işkollarının geliştiği sanayileşen iller; üçüncü grubu tarım ve madenciliklerin birlikte bulunduğu erkek egemen iller; dördüncü grubu ise istihdamın %75’ten fazla tarımsal işkolların yoğun olduğu ve iş hayatında erkek egemen olan ziraat ve balıkçılık ile geçinen iller oluşturmaktadır. Bu sınıflandırmada Van ilinin %89.2 ile dördüncü kategoride bulunduğu değerlendirilmiştir. Kentleşme bakımından ise 2012 yılında %52.2 seviyesine yükseldiği, oysa bu oranın ülke genelinde aynı yılda yaklaşık %77 olduğu gözlemlenmiştir. Dolayısıyla nüfusun 1960 yılına kıyasla 2012 yılında dört kat

¹²⁶ 2000 yılından sonra nüfus sayımı yapılmamıştır.

artarken kentleşme oranı ülke ortalamasının oldukça altında kalmış ve tarımın ağırlıklı baskın rolü sürmüştür. Ülke ekonomisinin (2016, s. 50) katma değerine katkısının %1'in altında olması tarımsal istihdamın geçimlik ekonomi olduğunu göstermiştir.

Doğu Anadolu'nun yapısını tanımlamada kullanılan çok eşliliğin (poligami) bu bölgede değişime uğradığı ve tek eşliliğin (özellikle genç kuşak) sosyal yaşamda egemen olduğu gözlemlenmiştir. Evliliklerin soy içi evlilik (Altuntek, 1993, s. 60) kapsamında öncelikle akrabalarla gerçekleştirildiği belirtilmektedir. Bu kapsamda sınırın öteki tarafıyla akrabalık ilişkileri de aynı çerçevede değerlendirilmelidir. Tekin'e (2016, s. 208) göre, okul devlet tarafından sınır bölgelerinde feodaliteye ve kaçakçılığa bir alternatif olarak görülürken, kaçakçılığın erkekliğin bir göstergesi olarak görüldüğü yönündeki sosyal gerçekliğin değiştirilmesinin amaçlandığı anlaşılmaktadır. Ailelerin yapısının değişimi (Akdağ, 2014, s. 105) incelendiğinde, köyden kente göçün meydana getirdiği kentleşme, 2011 yılındaki Van Depremi ve 2013-2015 tarihleri arasındaki 'çözüm süreci' dönemlerinde Van ilinin çevre kentlere ve Batı'ya göç verdiği görülmektedir. Buna mukabil Muş, Ağrı, Siirt, Hakkâri ve Bitlis gibi illerden de yoğun göç almıştır.

Diğer bir yönden bakıldığında, kırsal kesimdeki nüfus 1985 yılında %68 iken, 2000 yılında bu oran %45'lere düşmüştür ve 1970'li yıllarda 9 olan hanehalkı¹²⁷ sayısı 2013 yılında 6'ya¹²⁸ inmiştir. Bunun yanında boşanma oranlarında (TÜİK, 2013) Türkiye genelinde artış bulunmakla birlikte Van'da (%1.65¹²⁹) Türkiye ortalamasının (%7.89) oldukça altında olması Van'da geleneksel değerlerin hala önemini koruduğunu ve sosyo-ekonomik yapının değişmediğini göstermektedir. Van'da kırsal kesimdeki çok çocuk alışkanlığının kente göç etmeyle değişmemesi hanehalkının refah seviyesini düşürmektedir. Van ilinde kent nüfusu artmasına rağmen kentleşme veya kentleşme düzeyi Türkiye ortalamasına göre düşüktür. Gelenekselliğin sürdürülmesi nedeniyle kente yerleşen insanlar kente tam olarak uyum

¹²⁷ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2013). Türkiye Aile Yapısı Araştırması Tespitler, Öneriler. <https://ailevecalisma.gov.tr/uploads/athgm/uploads/pages/indirilebilir-yayinlar/67-turkiye-aile-yapisi-arastirmasi-2013-tespitler-oneriler.pdf> (Erişim Tarihi: 13.02.2021).

¹²⁸ Türkiye ortalamasının (%3,8) üzerindedir.

¹²⁹ 2013 yılı TÜİK verileridir.

sağlayamamış ve sosyo-ekonomik düzey bakımından gelişme gerçekleşmemiştir (Akdağ, 2014, s. 107).

Sınır mahallelerinde Orta Anadolu ve Karadeniz bölgelerindeki benzer bir *imece* kültürü bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bunun nedenlerinin hayvancılık dolayısıyla yerleşik hayata geç dönemde geçilmesi, bu olguyu oluşturacak yerel liderlerin yetersiz kalması ve imeceye yönlendirecek koşulların oluşmaması olduğu değerlendirilmektedir. Sınır mahallelerinde *salma* benzeri bir kültürün ise bulunmadığı görülmektedir. Türkiye'nin bazı bölgelerindeki mahallelerde bulunan okul ve lojmanların ufak çaplı onarımının mahallelerce karşılanırken, Van'ın sınır mahallelerinde bu görev tamamen devletin işi olarak algılanmaktadır. Camiler konusunda ise daha fazla bir hassasiyetin bulunduğu görülmektedir. Meydana gelen terör hadiseleri bu bölgenin gelişiminin önündeki en büyük engellerden birisini oluşturmuştur (Bağcı, 2001, s. 9-12). Bunun yanında, kaçakçılığın¹³⁰ ortaya çıkmasıyla tarım ve hayvancılığın gerilediği ve insanların tembelliğe alıştığı ifade edilmektedir (Deniz, 2008 ve Doğu, s. 66).

Bu bölümün sonraki kısmında Van ilinde sınır bölgelerinde gerçekleştirilen genelde kaçakçılık, özelde ise göçmen kaçakçılığına yönelik bir sosyo-kültürel inceleme gerçekleştirilmiştir. Sınırın faydalanan ve etkilenenlerin (Özgen, 2004, s. 48) her ikisinin bir arada bulunduğu bir ara bölgeyi temsil ettiği, bir geçiş bölgesi olması yerine sınırdan etkilenen iktisadi veya coğrafi boyutuyla önem taşıyan antropolojik bir ağ olduğu kabul edilmiştir. Bu çerçevede Van ili bölgesindeki aşiret kavramından ve özelliklerinden kısaca bahsedildikten sonra sınır bölgesinde yaşayan insanların gözünde kaçakçılık olgusunun incelemesi gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte, bu çalışma sınır bölgelerindeki aşiretlerin sınır ötesi ilişkilerin temelini oluşturduğu düşüncesine dayanmamaktadır. Yalnızca toplumsal gelişim ve değişimi anlatmak bakımından aşiretlerin yapısının anlatımına başvurulmuştur.

2.1.3.2. Aşiret Yapısının Etkisi

¹³⁰ Kaçakçılığın altın yıllarından 2008 yılı rakamlarına göre yaklaşık 18-20 bin dolaylarında insan kaçakçılıkla uğraşmaktaydı.

Çaldıran Savaşı'nın (1514) sonrasında bazı göçer Kürt aşiretleri bu bölgeye İran hududunun muhafızlığını yapmaları amacıyla gönderilmiştir. Ermeni köylülerle göçer Kürtlerin bir arada yaşamaları bu şekilde başlamıştır. Kış mevsiminin çok soğuk olması karşısında Kürtlerin kışlık evleri bulunmadığı ve kendilerine tevdi edilen görevleri dolayısıyla daha sıcak bölgelere gidemedikleri görülmüştür. Sonraki süreçte Ermenilerle benzer evlerde yaşamaya başlamışlardır. Sürülerini barındırmak için de bu köylerde ahırlar inşa etmişlerdir. Ermeniler yiyecek ve saman tedarik ederken, Kürtler karşılığında hayvan ürünlerini sağlamıştır. Kürtler ve Ermeniler arasındaki ilişki 19. Yüzyıl'da Osmanlı-Rus Savaşı'nın etkisiyle bozulmaya başlamıştır. Sultan Abdülhamit'in kurduğu yarı askeri nitelikte Kürt aşiretlerinden oluşan birlikler bozulan ilişkiler sonrasında Ermenilere yönelik faaliyetlerde bulunmuştur (Bruinessen, 2003, s. 172-173).

1850'li yıllardan sonra seyahat ve araştırmalardan¹³¹ anlaşıldığı üzere Van'ın demografik yapısına dair bilgilerde sayılarına göre sırasıyla Ermeniler, Kürtler ve Türklerin bir arada yaşadığı görülmektedir. 1895 olayları ve 1915 yılındaki Ermeni Tehciri sonrasında Van'da Ermeni nüfus azalmıştır. Konunun ikinci bir boyutu ise Van ve Hakkâri sancaklarının 1855 yılında Van Eyaleti adı altında birleştirilmesi, 1866 yılında Van sancağının Erzurum Vilayeti'ne bağlanması, 1881 yılında Hakkari'nin ayrı bir vilayet yapılması ve 1889 yılında tekrar Van'a bağlanması iki bölgenin birbiriyle süregelen ilişkisini göstermektedir. Dolayısıyla Van ve Hakkâri bölgeleri birbiriyle geçmişten bu yana etkileşim içerisinde olmuştur. Bunun yanında, 1839 Tanzimat Fermanı sonrasında bölgedeki Kürt beyliklerinin etkisinin kırılmasıyla merkezi yönetime doğru bir yönelme olmuştur. Yine bu dönemde Osmanlı kimliği yerine Türklüğün öne çıktığı ve devletin Doğu bölgesi ile ilgili politikaları üzerinde etkili olduğu değerlendirilmektedir (Yıldız, 2019, s. 43-44).

Hurşid Paşa (1997, s. 236-237), Müller-Simonis (1892) ve Millingen'in (1998) benzer gözlemlerine göre ticaretle uğraşanların büyük çoğunluğunu Ermeniler oluştururken, Müslümanların tembel bir tutum içerisinde yaşadıkları ve geçmişte tımar, zeamet ve belde işleriyle (bahçe işleri, meyve sebze ticareti) uğraşmayı bırakıp kahvelerde dama oynadıkları

¹³¹ Sezer, T. (2017). Osmanlı Yer Adları, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, No: 26.

ifade edilmektedir. Yine de aynı çalışmalarda bu bölgedeki Müslümanların yapılması gerekeni anladıklarında ticarete ve kazanca yöneleceklerine dair inancın sürdüğü belirtilmektedir. Bununla birlikte, tarım için yeterli suyun bulunmamasının da sosyo-ekonomik yapıyı etkilediği kabul edilmektedir. Bu dönemde (1848-1852) Van bölgesinde bulunan aşiretlerin Hayderanlu, Şivili, Celali, Lidili, Şekaki, Yezidi ve Milani aşiretleri olduğu belirtilmektedir. Özgen'e (2004, s. 61) göre Van ilinin sınırlarında göçerliğin yanında yerleşikliğin de önem kazandığı, eyaletin toprak mülkiyeti boyutuyla yapısının sınırın ötesindeki ilişkilerde belirleyici olduğu görülmektedir. Van'ın ilçelerinin bile sınır ilişkilerinin birbirleri ile farklılık gösterdiği değerlendirilmektedir.

Van bölgesinde kimlik konusundaki tartışmalarda sert ve birbirinden ayırıcı söylemler ve yaklaşımlar bulunmamaktadır. Bu durumun gelişmesinde Van bölgesindeki sosyal ve kültürel benzerliklerin oluşturduğu birlik ve farklı aidiyetleri bulunan vatandaşların toplumun her alanında var olmasından kaynaklanmaktadır. Geçmiş dönemlerde Van bölgesi birbirinden farklı kültürlere ve topluluklara ev sahipliği yapmıştır. Bu kültürlerin ve toplulukların toplumsal ve sosyal izleri halen devam etmektedir. Van bölgesi, Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) öncesinde Müslüman ve gayrimüslimlerin bir arada yaşadığı bir bölgeyken, günümüzde yalnızca Müslümanlardan oluşan bir sosyal yapıya sahiptir (Levendoğlu, 2006, s. 74-75¹³²). Özer'e göre¹³³ (2000, s. 16), Van havzası ve güneyinde bulunan aşiretler incelendiğinde yarı göçebe veya yerleşik düzene kısmen geçmiş oldukları görülmektedir. Bu aşiretlerin kimilerinin tek bir ilin sınırlarını aşarak daha fazla nüfus alanlarına yayıldıkları görülmektedir.¹³⁴ Bu noktada aşiretlerin isimlerinin sayılabilmesine rağmen bu konuda farklı yorumlar getirilebileceği için detayına girilmemiştir. Bununla birlikte çalışmanın sınırları itibarıyla

¹³² Levendoğlu'na (2006, 74-75) göre, Van bölgesinde bulunan başlıca aşiretler şunlardır: Buruki (Cumhuriyetin ilk yıllarında Kafkasya'dan göç edenler), Arvasi, Hertoshi (Ertuşi), Gevdan (Hakkari'den göç etmişler), Mukuri, Takuri, Şemsikan, Haydaran, Dodeki (Dodkan, Milan (Milani), İzdinan (Ezdinan), Celali, Memiki, Evdoi aşiretleri hem il merkezinde hem de ilçelerde varlığını sürdürmektedir

¹³³ 21. Yüzyıl'ın ilk çeyreğinde şu aşiretlerin Kars, Ağrı, Van, Muradiye, Özalp ve Gürpınar bölgelerinde kışlak olarak devam ettiğini belirtmektedir: Asi, Birimi, Şemsiki, Heyderi, Remedotki, Berjeri, Mukri, Bekiranlı, Burukan, Beritan, Heloyi, Adamanlı, Atmaneki, Milan.

¹³⁴ Van, Ağrı, Özalp, Erciş ve Muradiye bölgelerinde yaşayan Brukan, Milan ve Şemsiki aşiretlerinin kökleri Pinyaniş aşiretine dayanmaktadır. Başkale ve Çatak bölgesinde ise Ertoşilere bağlı olan Alan ve Şıdan aşiretleri yaşamaktadır.

aşiretlerden bahsetmenin amacı Van bölgesinin sosyo-kültürel yapısının geçmişinde böyle bir toplumsal yapının bulunduğunu anlatmaktır.

Altuntek'e (1993, s. 36) göre, 1920'li yıllardan sonra meydana gelen çeşitli isyanlar (Nesturi, 1924; Şeyh Sait, 1925-1927 vd.) sonucunda aşiret reisliği, ağalık ve şeyhlik makamlarını kaldırmak amacıyla bu kişilerin Batı'da iskân edilmesi (1937) zorunluluğu getirilmiş, tekkeler kapatılmış ve şeyh ile dede gibi unvanlar kaldırılmıştır. Aşiret reislerinin ve ağaların Batı'da zorunlu iskanı çeşitli dönemlerde uygulanmış olsa da söz konusu unvanların yönettiği işlevlerin yerine inşa edilmesi gereken kurumların ve ilişkilerin devlet tarafından geliştirilememesi sonrasında sosyal yapıda büyük bir değişiklik meydana gelmemiştir. Bilakis bu kişiler sonraki süreçte gücünü artırarak geri dönüş yapmıştır. Bunun yanında, çok partili döneme (1946) geçiş ile birlikte bölgedeki bu etkili kişilerin yerel idare ve mecliste çeşitli görevler aldığı (milletvekili, senatör vb.) ve mevcut konumlarını daha fazla güçlendirdiği görülmektedir. Bunun nedeni, oy kaygısı taşıyan siyasi partilerin aşiret reisleri ile ilişkiler kurarak toplum üzerindeki etkilerinden faydalanılmasını sağlayan pragmatik bir yaklaşımdır. Çok partili döneme geçişin ardından Van'da aşiretlerle hükümetlerin ilişkisi (Aydeniz, 2019, s. 335-353) 1950-1990 ve 1990 sonrası olmak üzere iki dönemde incelenebilir.

Birinci dönemde egemen bir siyasal eğilimin olmadığı, seçilerek meclise gönderilen temsilcilerin ise önde gelen partilerin değişmesine rağmen aynı olması Van'daki siyasal kültürün aşiretler üzerinden inşa edildiğini göstermektedir. Aşiretlerin devlete uyum sağlamasının boyutlarından birisi ekonomik dayanaklarının değişimidir. Aşiretlerin mecliste temsil olanağı bulmasıyla birlikte hem kırsalda hem de kent alanında toplumsal rollerinde pekiştirici bir etki ortaya çıkmıştır. Hükümetler açısından aşiretlere ekonomik ve siyasal ayrıcalıklar tanınarak Kürt etnisitesi etrafında oluşan toplumsal hareketlenmelerin önüne geçilmesi ile aşiretler ve dini örgütlenmeler açısından mecliste temsil hakkı kazanılması sonrasında kendisi ve mensuplarına fayda sağlayarak merkezi otoriteyi güçlendirme aracı olarak kullanılmıştır. İkinci dönem olan 1990'lı yıllardan sonraki seçimler değerlendirildiğinde aşiretlerin toplumsal örüntüsünün yanı sıra kimlik ve etnisite olgularının da Van'ın siyasetinde etkili olduğu görülmektedir. 21. Yüzyıl'ın ilk çeyreğindeki siyasal yapı incelendiğinde aşiretlerin kendi mensuplarının bir kısmının Kürt etnisitesinin güçlendirilmesini

benimsemesiyle baskın karakterlerinin kalmadığı ve rolünün önceki dönemlere kıyasla azaldığı görülmektedir.

Aşiretlerin etkisi konusunda 21. Yüzyıl'ın ilk çeyreğinde Başkale¹³⁵ bölgesinde diğer ilçelere kıyasla daha belirgin bir aşiret sisteminin varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Bununla birlikte kaçakçılığın üzerinde aşiret lideri olarak doğrudan bir etkilerinin bulunduğunu açıkça gözlemek mümkün değildir. İnsanların kendilerini bir aşiret mensubu¹³⁶ olarak tanımlayarak bu şekilde bir güç alanı ve güçlü akrabalık bağları elde ettiği değerlendirilmektedir. Kamu görevlileri (Görevli 20, 21) açısından bakıldığında Başkale bölgesinde aşiret liderlerinin ve kanaat önderlerinin görüşleri bir itaat kültürü ile kabul görmektedir. Bu kanaate varılmasında aşiret liderlerinin ulusal aktör olan devleti ilgilendiren getirisi yüksek işlerde dâhilinin fazla olması ve aşiret olgusunun varlığının hissedilmesinden kaynaklandığı değerlendirilebilir. Bu aşiretlerin kaçakçılık üzerindeki yönlendirici etkisinin ya da göçmen kaçakçılığı ile doğrudan bir ilişkilerinin olup olmadığının anlaşılması ise güçtür. Aşiret mensuplarının birbirine bağlı olması, kaçakçılığın ve yasa dışı faaliyetlerin ilişkilerinin incelenmesini zorlaştırmaktadır.

Yalçın-Heckmann'ın (1990, s. 30-39) Hakkâri bölgesini konu alan çalışmasındaki aşiretlerin ve akrabalıkların yapısı ile Van bölgesindeki aşiretler¹³⁷ ve akrabalık ilişkileri arasında kimi benzerlikler bulunmaktadır. Buna göre, Van bölgesindeki halkın milliyetçilik anlayışlarının oluşmasının siyasi olaylar,¹³⁸ kişisel tecrübeler, eğitim, zorunlu askerlik, yerel askeri görevliler ve sivil bürokratlarla ilişkilerine dayandığı görülmektedir. Bunun yanında aşiret, akrabalık ve etnisite arasındaki ilişkiler ise iç içe girmiştir. Sınır mahallelerinde yaşayanların bölgede bulunan askerlerle ilişkileri genellikle sorunludur. Bu sorunlu ilişki, köylülerin kaçak malzeme

¹³⁵ Başkale bölgesi Yüksekova ile de aşiret ve akrabalık yönünden ilişkilidir.

¹³⁶ Başkale bölgesindeki en geniş aşiret Ertoşi Aşireti'dir. Bununla birlikte 20'ye yakın aşiretin bulunduğu değerlendirilmektedir.

¹³⁷ Ertoşi Aşireti'nin hem Hakkâri hem de Van bölgesinde üyeleri bulunmaktadır.

¹³⁸ Türkiye'deki olaylar kadar sınır ötesinde yaşanan gelişmeler de sınır bölgelerinde etkili olmaktadır.

geçirmesi ve askerlerin¹³⁹ görevi gereği buna izin vermemesinden kaynaklanmaktadır. Aşiret reisleri terör örgütüne karşı devlete destek vermiş ve korucu olmuştur. Bunun sonucunda terör örgütünün hedefi durumuna da düşmüşlerdir. Sınır bölgelerindeki belirsizliklerin fazla olmasıyla aşiret ve köy gibi kapalı sistemlerde yaşayan insanların devletin kuralları ve normlarıyla bağdaşmayan işleyişlerinin ve düzenlerinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Burada esas olan sınır mahallelerinde yaşayanların kendi bireysel çıkarlarını ençoklaştırmaya en uygun stratejiyi benimsemesi ve dışarıya karşı bu stratejiyi yansıtan söylemlerde bulunmasıdır.

Çalışmanın bulguları bölümünde düzensiz göç ile ilgili görüşlerine geniş şekilde yer verilen Görevli 19'un kaçakçılık ve aşiret ağaları ilişkisine bakışına göre, aşiret ağalarının doğrudan kaçakçılık yapması kendilerine yakıştıracağı bir davranış biçimi değildir. Çoğunlukla aşiret liderlerinin devlet yanlısı olması nedeniyle devletin maddi ve manevi güvencesi altında olduğu ifade edilmektedir. Bu kapsamda yasal işlerden elde edilen kazancın aşiret liderine yeterli olduğu değerlendirilmektedir. Özgen'in (2011) Suriye ve Irak sınırı için belirttiği aşiret ağalarının kamyon filolarıyla sınır ötesinden mazot (Bozçalı, 2011)¹⁴⁰ getirmesi İran sınırında 2000'li yılların ortalarına kadar sürmüştür. Bu dönemde mazot kaçakçılığının devlet tarafından göz ardı edilmesi yoğun bir şekilde bu faaliyetin yapılmasına yol açmıştır. Bu kapsamda aşiret liderleri yasa dışı bir işe bu anlamda girişmemiştir. 2000'li yılların ortalarından itibaren devletin bu bölgelerde etkisinin artması ile medya, kırsaldan kente göç vb. araçlarla insanların dışı açılmasının ardından feodal yapının gün geçtikçe etkisini yitirmeye başladığı görülmektedir. Önceden kızının kaçırılması ya da hakkı olan maddi miktarı alamaması¹⁴¹ nedeniyle aşiret liderine başvuran insanların 21. Yüzyıl'ın ilk çeyreğinde ulusal aktör devletin kurumlarına başvurularında belirgin bir artış olduğu kabul edilmektedir.

¹³⁹ Köylülerin bölgelerinde bulunan subaylarla tanışmaya özen gösterdiği görülmektedir.

¹⁴⁰ 2005 yılı Meclis Raporuna göre, ülkedeki mazotun %18'i kaçak niteliği taşımaktadır. Oranın yüksekliği Türkiye'deki mazot vergisinin yüksekliği ve mazot üreticisi ülkelerle komşu olunması sonucunda kaçakçılığın gelişmesinden kaynaklanmaktadır.

¹⁴¹ Tekin (2012, s. 43-44) aşiret liderlerinin adli yetkisinin ortadan kalktığını, önceden dava konularını aşiret liderlerine götürmenin gerekçesinin kolektif zihniyetin bireysel hukuk yaklaşımını zihninde canlandıramamasından kaynaklandığını değerlendirmektedir.

Çifçi (2019, s. 324-332) 1960-1980 arasında oluşan sosyalist ve milliyetçi fikirleri barındıran Kürt siyasal hareketinin çoğunluğu devlete bağlı bulunan aşiretlerin ulusal aktör nezdinde meşruiyetini sorgulanır hale getirdiğini ve sonraki yıllarda terör örgütünün Van ilindeki gelişimine zemin hazırladığını belirtmektedir. Van'ın Siirt, Şırnak ve Hakkâri gibi terör örgütünün etkili olduğu çatışma bölgelerine yakın olması, Özalp, Çatak ve Başkale'nin dağlık yapısı ve İran'da Batı Azerbaycan'da (Urmiye, Makü ve Mahabat vb.) bulunan Kürtler ile Irak'ın kuzeyinde bulunan Kürtlerin *ülkesel* ilişkisi bu oluşumun Van'daki yayılmasını hızlandırmıştır. Bu sürecin başlamasıyla aşiretlerin etkisi terör örgütünün karşısında azalmaya başlamıştır. Bunun başlıca nedenlerinden birisi terör örgütünü destekleyenlerin yine aşiret mensuplarından oluşmasıdır. 1991 yılında bu birikimin etkisini göstererek Kürt siyasal hareketinin TBMM'ye milletvekili gönderdiği, 1995 ve 1999 genel ve yerel seçimlerinde ise toplumsal zemininin yükseldiği¹⁴² görülmektedir. İslami kimliği ve güçlü aşiret yapısıyla Van ili muhafazakâr partilerle etnisiteye dayalı Kürt siyasal hareketi arasında rekabetin yaşandığı bir bölge olmuştur. 2000'li yıllardan itibaren Kürt milliyetçiliği kimliğinin muhafazakâr kesim üzerinde de etkili olmaya başladığı,¹⁴³ 2009 yerel seçimlerinde Van ili belediyesinin yanı sıra Başkale, Özalp, Muradiye ve Edremit belediyelerinin de alınmasıyla bu akımın güçlendiği görülmektedir.

Tüm incelenen boyutlar göz önüne alınarak bu çalışmada göçmenlerin sınırlardan geçişi aşiret olgusu üzerinden değil, kaçakçılık olgusu (bireysel) üzerinden değerlendirilmiştir. Başkale dışındaki diğer üç ilçe olan Saray, Çaldıran ve Özalp (Görevli 7, 8 ve 18) bölgelerinde ise aşiret etkisinin eski dönemlerdeki gibi baskın olmadığı, kaçakçılık ve diğer yasa dışı faaliyetlerde aşiret ilişkilerinin değil, ekonomik getirisinin önem kazandığı ve sınırın öteki tarafıyla ilişkilerin bu doğrultuda kurulduğu değerlendirilmektedir. Yalçın ve Heckmann (2002, s.128) bu görüşü destekler nitelikte aşiret yapısının Van bölgesinden daha güçlü olmasına rağmen Hakkâri bölgesi için de kaçakçılığın akrabalık bağları yerine ticari ilişkiler üzerinden gerçekleştiğini ifade etmektedir. Ağalık otoritesinin zayıflamasının en belirgin göstergesi

¹⁴² Van Belediye başkanlığını %28,4 oranında bir oyla kazanılmıştır (Çifçi, 2019).

¹⁴³ 2004 yılında Belediyenin Ak Parti'ye geçtiği dönemde iktidar tarafından verilen mesajların ve uygulamaların vatandaşta karşılık bulması oyların bu dönemdeki geçişkenliğini de göstermektedir (Çifçi, 2019).

siyaseten özgürleşme sonucunda önceden bir partiye verilen oyların artık farklı partiler arasında çeşitlendirilmesidir (Bağcı, 2001, s. 16). Bu çerçevede kaçakçılığın getirisi ve riskinin değerlendirilmesinde karşılıklı güvene dayanması ve ekonomik getirisi önem taşımaktadır. Sonuçta Van bölgesinde sosyo-kültürel yapıda etkili olmasına karşın, aşiret olgusunun İran sınırından yapılan kaçakçılık faaliyetlerinde büyük bir etkisinin bulunmadığı değerlendirilmektedir.

2.1.3.3. Kaçakçılık Gerçeği

Kaçakçılığın genel niteliklerine yer vermekle birlikte çalışmanın inceleme konusu olan Van ili özelinde kaçakçıların yapısını ve bakışını anlamak bakımından yapılan sosyo-kültürel inceleme faydalı olmaktadır. Özgen'in (2004, s. 3) Marksist bir söyleme dayandırdığı 'sınırın devletler için olduğu, yoksulluğun ise sınır tanımadığı' yönündeki değerlendirmesi zihinde karmaşık düşüncelere yol açmaktadır. Bağcı (2001, s. 20-21) Özalp ve Çaldıran'ın 12 sınır mahallesinde (çalışma yapıldığı dönemde 'köy') gerçekleştirdiği çalışmada, Doğu Anadolu Bölgesi'nde ekonomik kalkınmada hayvancılık, sınır ticareti (ithalat-ihracat) ve turizmin fayda getireceğini değerlendirmiştir. Bu bölgede uzun yıllardır hayvancılık ile yasal ve yasa dışı sınır ticaretinin süregeldiği, kaçakçılığın ise *sırtçılık* terimiyle ifade edildiği görülmektedir.

Sınır mahallelerinin tümünde kaçakçılık faaliyeti içerisinde rol alan insanların bulunduğu, bunun sosyo-ekonomik temelde coğrafi şartların insanı zor durumda bırakmasından kaynaklandığı, kuraklık ve verimsiz arazilerin insanların beklentilerini karşılamadığı ve beklentilerin tükendiği anda insanların buldukları ilk fırsatı meşru ya da değil değerlendirdiği anlatılmaktadır. Böyle bir durumda kaçakçılık oldukça cazip bir kazanç yöntemi olarak ortaya çıkmaktadır. Sınıra yakın mahalleler açısından ekonomik getiri seçenekleri arasında kaçakçılık gerçekten kolay ve bir seferde bir süre geçimi sağlayacak bir kazanç şeklidir. Getirisi diğerlerine göre yüksek olan tüm mallar kaçakçıların ilgi alanına girmektedir. Örneğin, hayvan kaçakçılığı sınırda hayvanların birbirlerine karıştırılarak yurda kaçak sokulmasıyla gerçekleştirilmektedir. Sınır bölgesinde yaşayan insanlar mayınlı bölgeleri bilmekte ya da şüpheli durumlarda sürüyü mayınlı tarlaya sürerek yolu açmak gibi mayınların etkisini azaltacak yöntemlere başvurmaktadır (2001, s. 20-21).

Bağcı (2001, s. 2-7) mevsimlik işçiliğin (gurbetçiliğin) 1980’li yılların ortalarından itibaren büyük nüfuslu kırsaldaki insanları (işgücü) ovalara ve kentlere yönlendirdiğini anlatmaktadır. Bu sınır mahallelerinde 15-55 yaş arası tüm sağlıklı erkeklerin inşaat mevsiminin fazla olduğu Akdeniz ve Ege Bölgesi ile İstanbul ve Ankara’ya göç ettiği belirtilmektedir. Bu yaşam biçiminde aile birbirinden ayrı bir yaşam sürdürmektedir. Kâhya (2015, s. 171), tarım ve hayvancılığın bu bölgelerde yaşayan insanların geçimine yönelik mevsimlik bir çalışma imkânı sağladığını belirtmektedir. Dolayısıyla gizli işsizler olarak değerlendirilen bu insanlar birkaç aylık çalışmanın ardından herhangi bir üretimde bulunamamaktadır. Deniz ve Doğu (2008, s. 62) başka bir geçim kaynağının ise arıcılık olduğunu, çiçekli ve yeşil kalan bitkiler nedeniyle her yıl Karadeniz, İç Anadolu, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgesinden arıcıların Van’ın sınır köylerine geldiğini belirtmiştir. Bunun yanında (Bağcı, 2001, s. 2-7; Deniz ve Doğu, 2008, s. 63), bu bölgede bahçe bitkilerinin bilinmediğinden dolayı yetiştirilmediği görülmektedir. Oysa aynı coğrafi koşullarda bulunan askeri birliklerde oluşturulan *Mehmetçik Bahçelerinde* meyve ağaçlarının yetişmesi olumlu bir örnek oluşturmaktadır. Altuntek (1993, s. 44), bu bölgede ulaşım, iletişim ve etkileşim olanaklarının sınırlı olduğunu belirtmektedir. Dahası bölgenin coğrafi yapısı nedeniyle ekonomik faaliyetler tarımdan çok hayvancılığa dayanmaktadır. Bu kapsamda çalışabilecek başka bölgelere gitmek ya da bulunulan bölgede geçimi sağlayacak bir iş imkânı arayışına girildiğinde kaçakçılık cazip bir ekonomik gelir imkânı sağlamaktadır.

Tekin (2012a, s. 172-174) 1960’lı yıllarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki insanların işsizlik nedeniyle kaçakçılığa yöneldiğini (Beşikçi, 1992) kabul etmeyerek 1990’lı yılların başından itibaren Van, Hakkâri ve Şırnak gibi sınır bölgelerinde tampon mekanizma (Kıray, 2001) biçiminde oluşan bir olgu olduğunu değerlendirmektedir. Buna karşın, bölgede yıllardır devam eden terör örgütü faaliyetlerinin (Tekin, 2016, s. 209) bir olumsuz dışsallığı olarak küçükbaş hayvancılığın sürdürülemez duruma gelmesinin de kaçakçılığa daha fazla yönelmenin sebeplerinden biri olduğu belirtilmektedir. Öncelikle 1980’li yılların sonunda köylerin terör nedeniyle boşaltılmasının ardından bu sınır bölgelerinde hayvancılık ile uğraşan insanların merkezlere göç etmek zorunda kaldığı görülmektedir. Bu sürecin devamında 1990’lı yılların ortalarından itibaren Yüksekova ve Başkale’nin sınır köylerinden katırlarla mazot ve benzin kaçakçılığının başladığı belirtilmektedir. Ulusal aktör devletin düzenlemelerinin yasa

dışı olarak nitelendirdiği bu faaliyete karşın sorumlu makamların bir dönem bölgenin sosyo-ekonomik durumunu göz önüne alarak göz yumduğu değerlendirilmektedir. ‘İran mazotu’ gibi terimlerin halk tarafından rahatça kullanılmasına bakıldığında bu yasa dışı faaliyetin meşrulaştırıldığı anlaşılmaktadır. Öyle ki Hakkâri-Van yolu üzerinde yer alan Başkale bölgesine birçok aracın ‘İran mazotu’ almak için gittiği bilinmektedir. 21. Yüzyıl’ın ilk çeyreğinde terörle mücadelede olumlu sonuçların alınmasının ardından koşulların değişmesiyle durum artık böyle değildir.

Sarp dağlık alanların her şeyden önce bölgede bulunan ahalinin ziraat ile geçinmesine olanak tanımadığı ve devletin cezalandırmasına yönelik yaptırımlarından saklanma açısından koruduğu düşünülmektedir. Bu iki sebepten dolayı ‘dağlılar’ topluluğunun silahla yaşama ve ovaların zengin köylerine saldırmaya yönelik bir tutumları geçmişte söz konusu olmuştur. Dolayısıyla ovalarda yaşayan ahalinin¹⁴⁴ de devamlı bir tehdit altında kalması karşısında silahlı bir aşiret¹⁴⁵ olarak yaşadıkları kabul edilmektedir. Böylece yerleşik aşiretleri oluşturan koşulların ‘sarp ve iskân edilmiş dağlar’ olduğu anlaşılmaktadır. Göçerlerle çiftçilerin ilişkisi (Bruinessen, 2003, s. 187) ticaret veya yağma aracılığıyla ihtiyaçlarının karşılanmasına dayanmıştır. Yerleşik aşiretlerin huzura kavuşması için dağlarda oturanların ovaya indirilerek yerleştirilmesi ve sarp dağlarda ikametinin yasaklanmasına dair önerilerde bulunulmuştur (Gökalp, 1992, s. 52). Sonuçta, Van’ın sınır bölgelerinde sarp ve iskân edilmiş dağlarda geçinmek amacıyla önceki süreçte zengin ovalara saldırıldığı, sınırların oluşumundan sonra ise kaçakçılığa bir yönelme olduğu değerlendirilmektedir.

Ulaşım imkânlarının ve turizm gelirlerinin zayıf olduğu bölgede kaçakçılık Doğu Anadolu’nun genelinde olduğu gibi Van’da da sınır kasaba ve köylerinin temel geçim kaynağı haline gelmiştir. Kaçakçılık olgusu sıradan ya da gelişigüzel olmayıp bir sosyo-ekonomik yapı ve sınıfsal bir tabana dayanmaktadır. Gün geçtikçe çoğalan nüfusa bakılmasının tek yolu kaçakçılık olarak görülmüştür. Öyle ki yoksulluğun kaçakçılık başta olmak üzere tüm sosyal

¹⁴⁴ Bilbaşar’ın (2013, s. 144) ‘Cemo’ isimli edebi romanında bu durum şu cümlelerle ifade edilmektedir: “*Lakin Cano, ağasız kalmak korkutur beni. İyi bir ağamız olsa, bize kanat gerse fena mı olur? Şu diyarda ağanın himayesi olmadan yaşar bir kul göster bana. Göster ki güvenim arta! Bir avuç insan ne yapar ne ederik tek başımıza? Haramiler basanda davarımızı, canlarımızı mı koruyabiliriz?*”

¹⁴⁵ Aşiret teşkilatının oluşumu doğal bir süreçte zaruri bir ihtiyaç olarak devam etmiştir.

olgularla (feodalite, kadın mağduriyeti, eğitimsizlik, eşkıyalık vb.) diyalektik ilişkisi yalnızca akademik çalışmalarda değil, konusu Doğu Anadolu’da geçen edebi eserlerde de kendini göstermiştir. Kaçakçılığın sınır sosyolojisinin bir olgusu olarak tarımsal üretimi az ve sanayisi gelişmemiş bölgelere özgü olduğu anlaşılmaktadır. Kaçakçılığın işlendiği *Mahmudo ile Hazel* adlı edebi romanda Mahmudo’yu eşkıyalığa yönelten Kaçakçı Kemo ile İran’dan kaçak tütün getirirken mecbur kaldığı çatışma konu edilmiştir. Kaçakçı Kemo’nun kaçakçılığa yönelmesi romanda şöyle özetlenmektedir: “Çocukları geliyordu aklına. Bir sürü yetim. Aç çıplak. Bir göz dam, bir inek, bir keçi. On bir çocuk ... Tarla? Yok. Çayır? Yok.” (Aktaran Yılmaz, 2018, s. 697; Polat, 2013, s. 41). Tüm bu anlatımlardan yola çıkıldığında, yoksulluk ile kaçakçılık arasındaki diyalektiğin anlaşılması kolaylaşmaktadır.

Hamelink ve Barış¹⁴⁶ (2014, s. 51-57) dengbejleri¹⁴⁷ incelediği çalışmasında, yerel konulara ilişkin sınırların ve ulusal aktör olan devletlerin istenmeyen yabancı müdahalesi olduğunu ve dirençle karşılaştığını belirtmektedir. Devletin etkisinden uzakta yer alan sınır bölgesi insanların sosyo-politik yaşamında aşiret reisleri, kaçak, eşkıya ve hain kavramları dengbejlerin ele aldığı başlıca konular olmuştur. Buna göre, aşiret reislerinin devletle yakın ilişki içinde hareket ettiği, ‘dağların insanları’¹⁴⁸ terimi içinde yer alan kaçakların¹⁴⁹ sorun yaşadıklarında sınırın İran tarafına geçtikleri, eşkıyaların kahraman¹⁵⁰ oldukları, devlete yakalanmalarının utanılacak bir şey olduğu¹⁵¹ ve devlete yardımcı olan insanların hain olarak

¹⁴⁶ Etnik milliyetçiliğe dayalı bir çalışma özelliği öne çıkmaktadır. Diyarbakır, Muş, Van ve Ağrı örnekleri incelenmiştir (Hamelink ve Barış, 2014, s. 46).

¹⁴⁷ 19. Yüzyıl ve 20. Yüzyıl başlarında Kürt sözlü geleneğini sürdüren kişilerdir. Kendilerini Kürt tarihi ve kültürünün bekçileri olarak görmektedirler (Hamelink ve Barış, 2014, s. 36).

¹⁴⁸ Devlet güçlerinden kaçan eşkıyaların ve kaçakçıların kaçmayı başarmasının kahramanlık olarak kabul edildiği ve övülmesini içeren bir terimdir (Hamelink ve Barış, 2014, s. 54).

¹⁴⁹ Lo Mira isimli kilamda (Kürt yerel çevresini ve coğrafyasının hayali olarak yansıtan sözler) Paşa ve oğlu Evdila Beg Erzurum bölgesindeki bir savaştan kaçmış, tüm tarafların saldırılarına uğramaları üzerine ilişkilerin sıcak olmadığı ancak tek şansları olan İran’a kaçmaları anlatılmaktadır (Hamelink ve Barış, 2014, s. 51).

¹⁵⁰ Sınır bölgelerinde yaşayan birçok Kürt kökenli insanın eşkıya, kanun kaçağı veya sıradan bir çiftçinin devletin kanunlarından kaçmak üzere dağlarda kaldığına dair hikayelerle büyüdüğü ifade edilmektedir (Hamelink ve Barış, 2014, s. 57).

¹⁵¹ Bişar’ın hikayesinde babası Çeto ve eşi Gule’nin Bişar’ı kendisini koruyamayarak devlet güçlerine yakalandığı için aşağılanmış, buna karşın Bişar’ın önceki kahramanlıklarını anlatmasına rağmen eleştirilmiştir.

nitelendirildiği¹⁵² ifade edilmektedir. Devletin etki alanlarına, yönetilmeye, düzenlemelere, vergilendirmeye, askere alınmaya ve diğer uygulamalarına karşı direnç göstermek devleti bir mesafede tutmanın sosyal uygulamalarıdır. Devletlerin uç bölgelerinde yaşayan yerel liderler için devletler arasında saf değiştirme ve insanların sınırın ötesine geçmesinin yaygın bir davranış biçimi olduğu belirtilmektedir. Dengbejler, Doğu Anadolu ve özelinde Van sınırında insanların sınırı değerlendirme biçimini anlamaya katkı sağlamaktadır.

Bağcı'ya (2001, s. 12) göre, İran ile yüzyıllardır süregelen ticaret ve kaçakçılık ilişkisi dolayısıyla özellikle erkeklerin İran algısı Van bölgesi kadar yakın ve tanıdık bir algıdır. Her mahallede en az %15-20 oranında erkeğin pasaportunun bulunduğu ve İran'a sık giriş yaptığı görülmektedir. Mahallelerde koruculuk sisteminin getirisiyle insanların bu bölgede geçimini sağlayacak bir miktar kazandığı belirtilmektedir. Bununla birlikte korucuların bir kısmının kaçakçılarla iş birliği içerisinde olduğuna dair yaygın bir kanaat bulunduğu görülmektedir. TSK'nın ise terörle mücadelenin yanında kaçakçılık sorunu ile büyük bir mücadele verdiği vurgulanmaktadır. Özgen (2011, s. 3) ise bu konuda sorumlu makamların da üzerine düşeni yapmadığını ve bazen soruna ortak olduğu veya karmaşıklaştırdığını belirtmektedir. Tekin (2012b, s. 45) sınırların bu bölgede yaşayan insanlar için fırsat oluşturmasında devlet kurumlarının da bir payı olduğunu, genellikle sınır toplulukları ile kamu görevlileri arasında üstü kapalı veya örtülü bir anlaşma bulunduğunu değerlendirmektedir.

Tekin (2016, s. 204) kaçakçıların sınırın ve geçinme imkânlarının güç olduğu bölgelerde görülen bir 'sosyal tip' olduğunu, sınırın bu sosyal tip için bir fırsat oluşturduğunu belirtmektedir. Bunun yanında Donnan ve Wilson'ın (2002, s. 156) kaçakçılığın ulusal sınırların oluşumuyla ortaya çıktığı ve varlığı devletin sınırlarına bağlı olduğu için devleti yıkmaya teşebbüs etmeyeceği tezini desteklemektedir. Bununla birlikte, her sınırın kendine özgü bir işleyişi (sui generis) olduğu değerlendirildiğinde her kaçakçının da masum olacağını düşünmek doğru olmayacaktır. Öyle ki hudut ve kolluk görevlilerinin sınır güvenliğine yönelik tedbirleri tam anlamıyla aldığı varsayıldığında kaçakçının geçişi güçleşeceğinden böyle bir

¹⁵² Perîxane'nin altı çoğundan ikisi olan Emîne ve Evdile liderlik için mücadele etmiştir. Emîn daha kışkaç olduğu, zalim Türk komutanı Samir Bey ile iş birliği içerisinde olması nedeniyle yüzlerce evin yok edildiği ve sonunda kendi kardeşinin bir Türk askeri tarafından öldürüldüğü anlatılmaktadır (Hamelink ve Barış, 2014, s. 55).

tedbiri de istememektedir. Dolayısıyla kaçakçılar ulus devlet sınırlarının devam etmesini, ancak kendi çıkarlarına uygun bir şekilde işlemlerini istemektedir. Başka bir ifadeyle, ulusal aktör devletin iktidar olmasını ancak muktedir olmamasını dilemektedir. Yalçın-Heckmann'ın (2002, s. 29) Hakkari'yi konu alan çalışmasında belirttiği gibi sınır köylerinin bölgede bulunan hudut birlikleri iyi ilişkiler kurmasının sürdürülebilir olmadığı görülmektedir. Geçimlerini sınır ötesi ticaretle sağlamaları nedeniyle hudut birliklerinin sayısının artmasının kaçakçılık faaliyetlerini engelleyeceğinden endişe etmektedirler.

Kâhya (2015, s. 175), kamu görevlileriyle görüşmesine dayanarak yaptığı incelemenin sosyo-kültürel antropoloji boyutunda sınır bölgelerinde kaçakçılığın bir meslek ve yaşam tarzı olarak değerlendirildiğini ve sosyal hayata egemen olduğunu belirtmektedir. Aynı durumun Van ili için de geçerli olduğu açıkça söylenebilir. Sınır bölgesinde yaşayan ve kaçakçılıkla uğraşan insanlarda bu faaliyetlerin meşru olduğu algısının bulunduğu görülmektedir. Örneğin, göçmen kaçakçılarının zor durumdaki insanlara rehberlik etme, gıda kaçakçılarının vatandaşa uygun maliyette yiyecek ulaştırma, akaryakıt kaçakçılarının insanlara tarlasını sürme imkânını kolaylaştırma, uyuşturucu kaçakçılarının ise kendi toplumumuza bir zararı bulunmadığını zihninde meşrulaştırarak bastırıp ahlaki gösterme eğiliminde oldukları görülmektedir. Bu doğrultuda *“biz bu işi yapıyoruz ve herkes biliyor. Bu işi dedelerimiz de yaptı”* cümleleri durumu açıklamaktadır. Bu bakımdan kaçakçılığın devlet nezdinde ve toplumda neden olduğu olumsuzluklarının anlaşılmasına dair bir eksik boyutun bulunduğu anlaşılmaktadır.

Görevli 21 ve 22'nin çalışmanın bulguları bölümünde bulunmayan, kaçakçılık konusunda kimi görüşlerini burada belirtmek yerinde olacaktır. Görevli 21 ve 22 sınırın İran tarafında da aynı düşünce yapısı ve gerekçelerle kaçakçılığın Türkiye yönüne yapıldığını, Van bölgesinde özellikle 1996-2010 yılları arasında yoğun kaçakçılığın sürdüğünü, 'altın dönemini' ise 2006-2007 yılları arasında yaşadığını belirtmektedir. Öyle ki Gürpınar ilçesinde Zerne Karakolu Asayiş ve Yol Kontrol Noktası'nda kamyon kuyruklarının oluştuğu, Başkale ilçesinde ise anayoldan Van ya da Hakkâri bölgesine giden araçların işaret bırakılan evlere uğrayarak mazot aldığı Van ilindeki insanların büyük çoğunluğunun aşına olduğu bir olgudur. Terör örgütüne katılımın bu bölgede fazla olması nedeniyle ulusal aktörün *“dağa çıkılacağına kaçakçılık yapılmasına bir süre müsaade edelim”* düşüncesiyle hareket ettiği yönünde kamu görevlilerinde bir inanın hâkim olduğu belirtilmektedir. Öyle ki kimi kamu görevlilerinin bile mazot

kaçakçılığında çalışan kamyonları bulunduğu hikayelerle anlatılmaktadır. Dolayısıyla 1996-2010 yılları arasında kaçakçılık bir geçim kaynağı olarak parlak bir dönem yaşamıştır. Özgen (2004, s. 100) bu durumu madun kesim olarak nitelendirdiği sınır bölgesinde yaşayan insanlara devletin diğer vatandaşlarına sağladığı olanakları sağlayamadığından kendisi ile bağıni kuvvetlendirmek için desteklemesi olarak açıklamaktadır.

Aşiret kültürünün bölgedeki insanların idaresi anlamında ağırlığı olmasına rağmen terör örgütünün 1990'lı yıllarda bölge üzerindeki baskısı ile sınır bölgesindeki kaçakçılık ve uyuşturucu faaliyetleri üzerindeki gücünü artırdığı, aşiretleri ise devlete yakın olmaları nedeniyle baskıladığı ifade edilmektedir. Bu baskının boyutunu ve uygulamasını akademik çalışma için aşiretlerin diğer bölgelere göre nispeten daha güçlü olduğu Hakkari'de bir süre kalan Yalçın-Hackmann (1990, s. 20) da ifade etmektedir. Bu şekilde kaçakçılık faaliyetleri terör örgütünün sınır ve ötesinde oluşturduğu gayri resmi gümrük uygulamalarıyla gerçekleştirilmiştir. Yılmaz'a (2018, s. 694) göre ise esasında 1980'li yıllar öncesindeki dönemde de kaçakçılık ve terör örgütünün temelini oluşturan eşkıyalık olgularının örtüştüğü görülmektedir. Bu örtüşmenin sonucunda eşkıyalar ya kaçakçılara yardımcı olmuş ya da doğrudan kendileri kaçakçılığı gerçekleştirmiştir. Bu denklemde eşkıyalarla bölge insanların ilişkilerinin sıcak olduğu, köylülerin eşkıyaları korudukları ve hayran oldukları görülmektedir. Bu durumun gelişmesi arkasına devlet desteğini almış ağaların vatandaşlara olumsuz yaklaşımından kaynaklanmıştır. Dolayısıyla kaçakçılık ve terör örgütü ya da eşkıyalık arasında bir ilişki ya da etkileşim yok demek pek doğru olmayacaktır.

Bozçalı (2014, s. 154-157) sınır-hukuk ilişkisi bağlamında Van ilindeki kaçakçılığı incelediği çalışmasında kaçakçılık ile terör örgütü arasındaki ilişkiye yönelik sorgulamalarda bulunmuştur. Buna göre Van bölgesi sınırının kaçakçılık ve terör ile özdeşleştiği, güvenlik bürokrasisi içerisinde kaçakçılık ile mücadelenin terörle mücadelenin bir parçası olduğu değerlendirilmektedir. TBMM Raporunda¹⁵³ (2005) terör örgütünün finansmanında ve sınır

¹⁵³ TBMM (2005). Akaryakıt Kaçakçılığının Ekonomiye, İnsan ve Çevre Sağlığına Verdiği Zararın Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan (10/238) Esas Sayılı Meclis Araştırma Komisyon Raporu. https://www.academia.edu/4697181/Akaryakit_kacakciliginin_ekonomiye_insan_ve_cevre_sagligina_ve_rdig_i_zararin_arastirilarak_alinmasi_gereken_onlemlerin_belirlenmesi_amaciyla_Meclis_arastirmasi_acilmasina_iliskin_önergesi_ve_Meclis_Arastirmasi_Komisyonu_Raporu (Erişim Tarihi: 13.02.2021).

geçişlerinde yasa dışı akaryakıt ticareti ve sınır ticaretinin önemli olduğu yer almıştır. Bu doğrultuda terör örgütü sınır bölgesinde yük taşıyan katırlarla yapılan geçişlerde kaçakçıların içinde kendisini saklama imkânı bulduğu ve maddi kazanç elde ettiği belirtilmektedir (2014, s. 152).¹⁵⁴ Bu durumun göçmen kaçakçılığı¹⁵⁵ bağlamında da benzer bir çerçevede değerlendirilmesi gerekmektedir. Terör örgütü üyelerinin göçmen grupların içerisinde göçmen görünümünde sınırlardan giriş yaptığına dair kimi bilgiler¹⁵⁶ bulunmaktadır. Bu noktada kaçakçılık ile terörizmin birlikteliğinde ikisinin de aynı coğrafi bölgelerde ve aynı sosyolojik geçmişe sahip toplumda meydana gelmesinin de etkisi bulunmaktadır. 2007 yılından sonra ulusal güvenlik meselesi haline gelen kaçakçılığın artık yıldızı sönmeye başlamıştır.

İran sınırının iki tarafındaki (Deniz ve Doğu, 2008, s. 64) kültürel yakınlık ve akrabalık ilişkilerinin kaçakçılıkta bir güven unsuru olduğu ifade edilmektedir. Ancak 2015 yılında ‘hendek olayları’ sonrasında ulusal aktörün mekanizmalarının Van ilinde ve sınır bölgesinde ağırlığını eskisinden daha fazla hissettirmesi sonrasında terör örgütünün etkisini yitirdiği ve yasa dışı faaliyetler üzerindeki denetimini artırdığı değerlendirilmektedir. Dolayısıyla 2015 yılı sonrası bu yeni dönemde sınır bölgesinde yaşayan insanlar kaçakçılık faaliyetlerine yönelik önce aşiret ve sonrasında terör örgütünün baskısının ortadan kalkmasıyla daha bireysel bir tutum takınmış ve bu durum kaçakçılık faaliyetlerinin işleyişine de yansımıştır. 2015 yılı sonrasındaki süreçte kaçakçılar tamamen kendi adına ve “*her koyun kendi bacağından asılır*” prensibiyle hareket etmekte, bununla birlikte sorumlu makamların bölgedeki denetimi artırmasıyla kaçakçılık her geçen gün daha zor icra edilen bir faaliyet haline dönüşmektedir.

¹⁵⁴ Bu tür iddiaların sıklıkla gündeme gelmesine karşın, Bozçalı (2014) verilerin güvenlik kuvvetlerinden gelmesini başlı başına güvenilirliği sorgulanabilir bir olgu olarak değerlendirmiştir.

¹⁵⁵ Esasında tüm kaçakçılık türleri bu çerçevede değerlendirilebilir.

¹⁵⁶ Keskin, S. (2020). Mardin’de Göçmen Kaçakçılığı ve PKK Operasyonunda 5 Şüpheli Yakalandı. İlkha, <https://ilkha.com/guncel/mardin-de-gocmen-kacaciligi-ve-pkk-operasyonunda-5-supheli-yakalandi-115357> (Erişim Tarihi: 13.02.2021).

Habertürk (2019). Göçmen Operasyonundan PKK Bombacısı Çıktı, <https://www.haberturk.com/hatay-da-pkk-nin-bombacisi-yakalandi-2554617> (Erişim Tarihi: 13.02.2021).

Akşam Gazetesi (2015). PKK, Göçmenlerin Yılda 300 Milyon Dolarını Çalıyor! <https://www.aksam.com.tr/guncel/pkk-gocmenlerin-yilda-300-milyon-sini-caliyor/haber-439941> (Erişim Tarihi: 13.02.2021).

Bağcı (2012, s. 12) 2000’li yılların başında canlı hayvan ve akaryakıt kaçakçılığının yanında göçmen sorunu ya da göçmen kaçakçılığının da yapıldığını, birçok kadın, çocuk ve yaşlıdan oluşan Afganlı ve İranlı göçmenlerin aç ve susuz sınıra ulaştığını, yakalandıklarında ise İran sınır karakolları üzerinden geri gönderildiğini belirtmektedir. Bu çerçevede özellikle Kuzey Irak, İran ve Afganistan’da ülke dışına doğru bir göç hareketi yaşandığı anlatılmaktadır. Görevli 21’e göre, 2010’lu yıllardan itibaren bu göç yoğunluğu oldukça artmış ve 2015’li yıllara kadar diğer kaçakçılık türleri gibi terör örgütü kontrolünde gerçekleşmiştir. 2015 yılı öncesinde kaçakçılık alanlarında sınır bölgesinde yaşayan insanların ihtisaslaşması ile aynı çerçevede göçmen kaçakçılarının da birleştiği görülmektedir. Bu dönemde göçmen kaçakçılığı ağını yöneten ya da parçası olan ağalar bu işleyişin başında bulunmuştur. Bununla birlikte, 2015 yılında kaçakçılık faaliyetleri üzerinde ulusal aktörün mekanizmalarının baskısının artması sonrasında, eski göçmen ağını yöneten ağaların yerine Afganlı ağalar ortaya çıkmıştır. Öyle ki bu ağaların kendi uluslararası kanalını oluşturmasıyla Afganistan’dan sonra yol üzerindeki ülkelerde başka ağalara ihtiyaç kalmamıştır. İran’daki Afganlıların da İran’a uygulanan ambargo nedeniyle Türkiye sınırına geldiği görülmektedir. Göçmen sayısındaki bu artış sorumlu makamlar tarafından tespit edilmesine rağmen sayının çokluğu ulusal aktörün geri gönderme yeterliğini de sınamaktadır. Bu çerçevede, “az göçmen azaltır, çok göçmen çoğaltır” görüşü göçün yönetiminde egemen olmaya başlamıştır.

Tekin’e (2016, s. 205-213) göre, kaçakçı sınır alanlarında karşılaşılması doğal olan bir olguyken, iç bölgelere gidildiğinde toplumsal algıda yasa dışı bir tipe dönüşmektedir. Sınır bölgesinde kimlerin iş birliği yaptığı bilinmekle birlikte, sınırın öteki tarafından kimlerle ilişki kurulduğunun açıklanmadığı belirtilmektedir. 21. Yüzyıl’ın ilk çeyreğinde hala malların kaçakçılığı sınır bölgesinde katırlarla¹⁵⁷ gerçekleştirilmektedir. Kaçakçılık olgusu sinemada bulunan *Hudutların Kanunu* (1967) ve *Sarhoş Atlar* (2000) filmleri üzerinden incelendiğinde, *Hudutların Kanunu* filminde 1980’li yılların başına kadar kaçakçılığın temel ögesinin koyun olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Özgen’in (2011b) sınırı konu alan sinemalar olan *Propaganda*, *Hudutların Kanunu* ve *Doz* çalışmasında da benzer tespitler bulunmaktadır. Sinemalarda sınır

¹⁵⁷ Kaçakçılığın diğerlerine göre dayanıklı olması nedeniyle katırlar vasıtasıyla yürütüldüğü, Hakkâri ve Şırnak ile birlikte Van’ın sınır mahallelerinde tercih edildiği, sınır mahallelerinde çok sayıda katır olmasının kaçakçılığın bir göstergesi olduğu kabul edilmektedir.

bölgesinde yaşayan insanların yaşantısı sosyo-kültürel antropolojik bakış açısıyla incelendiğinde anlaşılacakla birlikte sınırdan iç bölgelere gidildikçe kaçakçılığa yönelik olumsuz bir algının ağır bastığı görülmektedir.

Bulgular bölümünde düzensiz göç konusunda görüşlerine yer verilen Görevli 19 ve 24'ün kaçakçılığın işleyişi konusunda görüşlerine değinmek de yerinde olacaktır. Görevli 19'un göre kaçakçılığın yapılmasının ancak *kanal*¹⁵⁸ oluşturulmasıyla mümkün olmaktadır. Aynı şartın göçmen kaçakçılığı bakımından da geçerli olduğu görülmektedir. Aradaki fark malların yerine göçmenlerin sınırdan geçirilmesi ve göçmenlerin katır yerine yürüyerek sınırı geçmeleridir. Sınırdan yasal olmayanla (kaçakçı) yasalın (hudut görevlisi) sık sık karşı karşıya geldiği anlatılmaktadır. Kaçakçıların hudut görevlilerine 'pusu' faaliyetlerinde yakalanmamak için önden birilerini gönderdikleri ve bu yöntemin genellikle işe yaradığı belirtilmektedir.

Görevli 24, tehlikeleri nedeniyle sırtçılığa ancak geçinecek başka bir iş imkânı olmadığında başvurulduğunu anlatmaktadır. Oysa kaçakçılık türlerinden göçmen, uyuşturucu ve silah kaçakçılığının diğer kaçakçılık türlerinden farklılaştığını, bu işlerde getirinin yüksek olmasına rağmen bu işlerle uğraşanlara toplumda iyi gözle bakılmadığını belirtmektedir. Bu kapsamda sınır insanların bu işlere yönelme oranının diğerlerine kıyasla daha düşük olduğu, bu faaliyetlere yönelik suç algısının diğerlerine kıyasla yüksek olduğu, adli cezaların yüksekliği ve vicdani gerekçelerle bu tür faaliyetlerin yaygın olmadığı ifade edilmektedir. Dolayısıyla bu faaliyetlerle uğraşanların sayısının azımsanmayacak ölçüde olmasına ve sosyo-ekonomik ve kültürel koşulların etkisiyle azalıp çoğalmasına karşın diğer kaçakçılık türlerine kıyasla daha kapalı ve gizli bir tutumda hareket ettikleri sonucu çıkarılmaktadır. Bununla birlikte sırtçılık ve daha geniş çaplı malların (mazot, şeker, tütün vb.) getirilmesinin suç olmadığı ve topluma (çiftçiye, dar gelirli ailelere vb.) katkısı olduğu yönünde bir inanış bulunmaktadır.

İşlevsel anlamda ise uluslararası ve yerel düzeydeki kaçakçılık ağı, göçmenlerin sınır mahallelerinde ve Van merkezde konakladıkları evleri sağlayanlar, güzergâhta kolluk

¹⁵⁸ Van Başkale bölgesinde kaçakçılık zinciri kanal olarak adlandırılmaktadır. Bu kanal görev paylaşımını ifade etmektedir. Örneğin, sınır bölgesine getiren, sınırdan geçirip bir sınır köyüne teslim eden, sınır köyünden araçlara yükleyip Van merkeze getiren, Van merkezden ülke içerisine dağıtanlar birbirinde ayrı gruplar olup kanalı oluşturmaktadır.

kuvvetleri uygulama yapıyorsa şoföre bilgi veren ve bölgeyi bilen öncüler, minibüs, kaçakçıların küçük ücretlerle tuttuğu ve ulaşımı sağlayan şoförler veya tekne kaptanları, sahte dokümanları hazırlayan belgəciler, göçmenlerden alınan ücretleri takip eden ve para akışını sağlayan muhasebeciler ve kaçakçı avukatlarından oluşmaktadır. Göçmen kaçakçılığında *kanal* sisteminin tam olarak uygulandığı gözlemlenmektedir. Avukatların rolü ise adli sürecin gelişmesinin ardından başlamakla birlikte genel anlamda kaçakçılık sisteminin yürütmesinde önemli bir işlevsel konuma sahiptir. Örneğin, ağ içerisinde bulunup yakalanan bir göçmen kaçakçısının önceden verdiği yetki çerçevesinde *kanal* adına ifadesine katılabilmekte ya da adliyede verdiği ifadesine ulaşabilmektedir. Bu durumun kanal içerisinde bulunan herkes tarafından bilinmesi farklı bir davranış sergilediklerinde hayatlarının tehlikeye girebileceğine yönelik kaygı oluşturmaktadır. Dolayısıyla avukatlar göçmen kaçakçılarının adliyedeki gözü ya da baskı aracı olarak bulunmaktadır.

Kaymaz'a (2016, s. 290-291) göre, İran'daki tedbirler dolayısıyla kaçakçılar göçmenleri gece harekete geçirmektedir. Araçla Urmiye'ye ulaşım devamında yaklaşık 18 saat geceleri yerlerini belli etmemek için sigara bile içmeden yürüyerek kafile halinde geçmektedirler. Sınır ulaştıklarında Başkale, Çaldıran, Saray ve Özalp gibi ilçelerin mülki sınırları içerisinde kalan ancak sınıra yakın mahallelere yerleştirilmektedirler. Kaçakçıların kimi zaman anlaşmaya aykırı olarak yolculuk esnasında fazladan ücret aldığı da bilinmektedir. Sınırın geçilirken kaçakçıların grupları ihtiyaca göre böldüğü ya da birleştirdiği görülmektedir. Son aşamada sahte dokümanlar verilen göçmenlerin otobüslerle, minibüslerle veya kamyonlarla taşınması yer almaktadır.

Carling ve Hernandez-Carretero (2011, s. 45) ve Biner (2018, s. 99-101) göçmenlerin genellikle sömürülmeden ödediği ücretin karşılığını aldığını, dolayısıyla kaçakçıların göçmenlerin kendi isteğine istinaden göç yolculuğuna çıkarmasıyla bu hizmetin talep edilmesi sonucunda gerçekleştiğini belirtmektedir. Kısacası ortada suçlu olmayan insanların talebine istinaden oluşmuş bir pazar bulunması göç olgusunun güvenlik dışında başka boyutlarının bulunduğu gerçeğini anlatmaktadır. Van ili sınırında ise göçmenlerin yolculuk ücretini kendilerine zarar vermeyeceklerine veya aldatmayacaklarına dair kaçakçılara güvenmeleri için son varılacak yere ulaşıncaya verdiği anlaşılmalıdır. Buna rağmen, kaçakçıların göç yolculuğu esnasında

göçmenlere iyi davranmadığı gerçekleştirilen görüşmelerde görülmüş ve ikinci bölümde bu soruna yer verilmiştir.

Uluslararası göçmen kaçakçılığı ağında yer alan bu kaçakçılar yasa dışı girişin bedelini göçmenler gideceği yere ulaştığında almaktadır. Dolayısıyla üstü kapalı bir ‘göçmen sigorta sistemi’ bulunmaktadır. Kimi göçmen kaçakçılarının göç yolculuğu bedelini önceden aldığı zaman göçmenleri aldatarak gideceği yere varmadan bırakması sonrasında uluslararası sistemin sigorta sistemini getirdiği değerlendirilmektedir. Bunun yanında kışın çetin şartlarında göçmenlerin İran’dan Van ili sınırını geçmesi oldukça güç bir hal almaktadır. Bu süreçte donma, kurtlar tarafından parçalanma vb. sorunlarla karşı karşıya kalınmaktadır. Bu durumun çok sayıda örneği¹⁵⁹ bulunmaktadır. Öyle ki sert geçen kışın etkilerinden korunma amacıyla ağaçlar ısınma amacıyla kesilmektedir (Van Bruinessen, 2003, s. 27). Bunun yanında, kaçakçıların kolluk kuvvetlerine yakalanmamak isterken kaza yapması ya da Van gölü üzerinde fırtınanın etkisi nedeniyle teknenin batması (Varol, 2020)¹⁶⁰ yaşam hakkına yönelik başka bir tehdidi oluşturmaktadır. Göçmenlerin başka bir sorunu ise geri gönderilme korkusudur. Bununla birlikte, geri gönderilmeyip izin kâğıdı ile çeşitli şehirlere sevk edildiği dönemlerde göçmenlerin kaçakçılar tarafından izin belgesi almak için karakollara yönlendirildiği ve Van’a gelen düzensiz göçmen sayısının arttığı görülmüştür. Göçmenlerin sınırdan yasa dışı girişi sonrasında Van ilinden çıkana kadar yaşadığı süreç kaçakçıların *kanal* sistemini ve akışı anlamak bakımından açıklanmıştır.

¹⁵⁹ Bilgehan, Z. (2020). Van Mülteci Dramı Yaşıyor. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/van-multeci-drami-yasiyor-41453732> (Erişim Tarihi: 13.02.2021).

Sözcü Gazetesi (2020). Donma Tehlikesi Geçiren Göçmenler Son Anda Kurtarıldı. <https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/donma-tehlikesi-gecirirken-kurtarildilar-5615430/> (Erişim Tarihi: 13.02.2021).

NTV (2020). Van Valiliği: İran Sınırında 7 Kaçak Göçmenin Cesedi Bulundu. <https://www.ntv.com.tr/turkiye/van-valiligiiran-sinirinda-7-kacak-gocmenin-cesedibulundu.nb7tZhOgXUOrDgBdWtXJSQ> (Erişim Tarihi: 15.05.2020).

¹⁶⁰ Varol, M. (2020). Van Gölü’nde Batan Tekneden Çıkarılan Ceset Sayısı 50 Oldu. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/van-golu-nde-batan-tekneden-cikarilan-ceset-sayisi-50-oldu/1914746> (Erişim Tarihi: 22.07.2020).

2.1.3.4. Sınırın Ötesinde İran Tarafı

Sınırın her iki tarafında (Deniz ve Doğu, 2008, s. 60) kültürel ve sosyal yapıları birbirine benzerlik göstermekte olan sınır mahalleleri arasında akrabalık ilişkisi bulunmaktadır. Sınırın İran tarafında da yasa dışı geçişlere karşı tedbirlerin alınmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bulgular bölümünde görüşlerine yer verilen ve Kürtçe, Türkçe ve Farsça dillerini bilen Vatandaş 2 “İran askerleri sınırın Türkiye tarafına geçerken gördüğünde ‘dur’ emrini vermekte ve uyulmadığında sorgusuz sualsiz vurmaktadır. Benim öz amcam bu şekilde İran askerleri tarafından silahla öldürüldü. Ancak İran tarafında yakalanmadan geçebilmek Türkiye tarafına göre daha kolaydır. Türk askerleri İran askerlerine kıyasla çok daha uyanık, teçhizatının kuvvetli olduğu ve yasa dışı geçişe izin vermek istememektedir.” ifadelerini kullanmaktadır. Bununla birlikte İran tarafındaki sınır bölgesinde daha fazla mayın bulunduğu, buna rağmen mayınların toprak yüzeyinde olması nedeniyle tespitinin kolay olduğu anlatılmaktadır. Ayrıca son birkaç yıldır sınır hattına tel çit çekildiği görülmektedir.

Bu bölgede Suriye sınırında olduğu gibi (Özgen, 2011a) ber/bar kelimeleri kaçakçıyı anlatmak amacıyla kullanılırken, *rezan* (rehber) teriminin kullanılmadığı, *bertil* teriminin ne olduğu bilinmekle birlikte *rüşvet* kavramının kullanıldığı görülmektedir. İran tarafındaki sınır bölgesinde de Türkiye’deki sisteme benzer bir ‘koruculuk sistemi’ ile sınır köylerinde korucuların bulunduğu ve bağlı oldukları karakolun görevlendirmesiyle geceleri yasa dışı geçişlere karşı faaliyetler gerçekleştirdikleri anlatılmaktadır. Sonuçta İran askerleri de yasa dışı geçişe müsaade etmeye sıcak bakmamaktadır. Ancak İran sınırından içeri girmesi ile kıyaslandığında, Afganlı düzensiz göçmenlerin sınırlardan çıkışında önleme amaçlı yeteri kadar üzerine düşülmediği anlaşılmaktadır.

1979 yılındaki İslami Devrimin ardından Persi-Şii politikası çerçevesinde Sünni veya Şafi Kürtlerin¹⁶¹ yaşadığı sınır bölgelerinde İran Devleti’nin *cihat* ve *fetih* mücadelesine girdiği ve askeri yoğunluğunu artırdığı belirtilmektedir. Sınır bölgelerinde yaşayan insanların tarım ve

¹⁶¹ İran’daki Kürtlerin büyük bir bölümünün Sünni/Şafi mezhebinden olduğu bilinmektedir. Şii Kürtler Kirmanşah ve Horasan şehirlerinde bulunmaktadır (Van Bruinessen, 2003, s. 31). Sınır bölgesinde yaşamadıkları için bu çalışmada inceleme dışında kalmıştır.

hayvancılık merkezli yerel ekonomisinin İran-İrak Savaşı sonrasında büyük kayıp yaşaması ve devrime tehdit olarak kabul edilmesi sonrasında çiftçilerin dağlara ulaşmasına izin verilmemiş ve mera arazileri mayın tarlalarına dönüştürülmüştür. Bu kapsamda sınır bölgesinde hala 16 milyon temizlenmemiş mayın tarlasının bulunduğu, dolayısıyla koyun ve keçi ile uğraşan kırsaldaki sınır insanının geçinme yolunun sorunlu bir hale geldiği görülmektedir. Bu doğrultuda siyasi-askeri iş birliği çerçevesinde devletin yanında yer alan Kürtlerin bir gelir kapısı olarak devleti benimsemesi mecburiyeti doğmuştur. 2013 yılında Ruhani'nin iktidara gelmesinin ardından Pers olmayanlara karşı yürütülen politika değişmemiş ve sınır bölgesinde yaşayan kaçakçıların¹⁶² (çoğunluğu Kürt etnik kökenli) İran askerleri tarafından öldürülmesi (Şekil 3) artmıştır. Kaçakçıların bilinçli bir şekilde öldürülmesinin İran'ın sınır kaçakçılarını da 'Kürt ayrılıkçılar' ile iş birliği halinde devrime karşı bir tehdit olarak algılamasından kaynaklandığı değerlendirilmektedir. (Soleimani ve Mohammadpour, 2020b, s. 666-668).

Bölgedeki Persler ve ulusal aktör olan devlete yakın olan Kürtler (*jash*¹⁶³) arasından *ashayer*¹⁶⁴ olarak adlandırılan çok sayıda insan ordu bünyesine alınmıştır. *Ashayer* kavramına vatansever bir rol yüklenerek 'devrimin bir parçası' olarak yüceltilmiştir. Dolayısıyla sınır bölgelerindeki insanların geçinmek amacıyla devlete yakın bir tutum sergilemesinden başka bir yol bırakılmaması eleştirilmektedir. Bunun yanında Türkiye'deki duruma benzer bir şekilde 1980'li ve 1990'lı yıllar boyunca arazi sahiplerinin ve yakınlarının devlet örgütleri ve yerel yönetimlerle iyi ilişkiler geliştirdiği anlatılmaktadır. Tüm bu gelişmelerin sonrasında sınır bölgesinde yaşayan insanların sivil yaşamının ortadan kalkarak askeri bir yapının oluştuğu belirtilmektedir. Bu kapsamda *ashayer* sisteminin haricinde 1980'li yılların ortalarından itibaren *hoseynyas* adı altında Kürt olmayan askeri personelden oluşan devletin bir yönetim mekanizmasının oluşturulduğu ve bu mekanizmanın Kürtlerin yaşadığı Batı Azerbaycan'ın her

¹⁶² Bölgede Kürt etnik grubu yaşadığı için bu ifade kullanılmıştır.

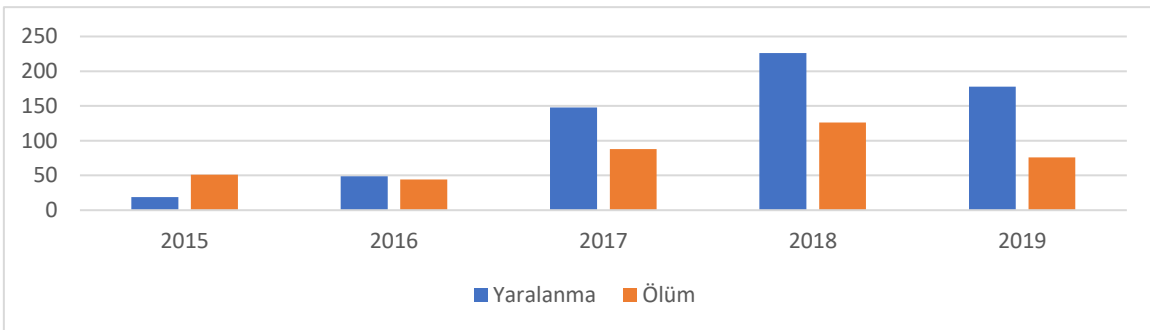
¹⁶³ Van bölgesinde de aynı şekilde ulusal aktör devletle yakınlığı olan insanlar ve Güvenlik Korucularına hakaret etmek ve aşağılamak amacıyla terör örgütünü destekleyenler ile kaçakçıların *caş* şeklinde söylemlerde bulunduğu görülmektedir.

¹⁶⁴ Göçebe Kürtler anlamına gelmektedir.

şehrinde kurulduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla İran'ın sınır bölgesindeki askeri varlığını 1979 yılındaki devrim sonrasında artırdığı gözlemlenmektedir (2020b, s. 676).

Sınır insanların gelir kaynağı kalmaması nedeniyle *kolbar*¹⁶⁵, mesleği ortaya çıkmıştır. Buna rağmen İran askerlerinin bu faaliyete sıcak bakmadığına, bu bağlamda karşılaşılan durumlarda kolbarların kimi zaman hayatını kaybettiğine dair Şekil 24'te görüldüğü üzere 1024 olay yaşanmıştır. 2016 yılından sonra İran askerlerinin kolbarlara müdahalesinde bir artış eğiliminin olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla sınır bölgesindeki Kürt nüfusa göre, İran Devleti kendi bölgelerinin gelişmesi bir yana yaşamını idame ettirecek bir ekonomik gelir elde etmesine bile müsaade etmemekte ve yasal gelir sağlanamayınca geçinmek amacıyla kaçakçılık faaliyetlerine yönelim gerçekleşmektedir. Görevli 4 bu görüşü destekler nitelikte İran askerlerinin katı olduğunu ve bölge insanlarından oluşmakla birlikte Kürt kökenli askerlerin daha az sayıda bulunduğunu, sorumlu makamlarda karar verici konumda Pers/Acemlerin bulunduğunu ifade etmektedir. Kolbarların askerlerin ateşinden kurtulsa bile kayalıklardan düşme, donma, mayın patlaması, çığ, fırtına ve işkence görme gibi çeşitli vesilelerle hayatını kaybettiği bilinmektedir. Kolbarların içinde bulunduğu koşulların aynısı göçmen kaçakçılığı ve diğer kaçakçılık türleri için de geçerlidir. Dolayısıyla sınırlar arasında kaçakçılık oldukça tehlikeli bir faaliyet niteliği taşımaktadır (2020a, s. 1-2).

Şekil 3: 2015-2019 Yılları Arasında Kaçakçıların İran Askerlerince Yaralanma/Ölüm Sayıları

¹⁶⁵ Bar/ber Kürtçe'de sırtçı/kaçakçı anlamına gelmektedir. Kolbar sırtçılık kapsamındaki kaçak malzemeyi sınırın öteki tarafına geçiren kişidir.

Kaynak: Soleimani ve Mohammadpour, 2020a, s. 5.

Sonuç olarak, Van ilinin İran sınırı ile ilişkilerin incelenmesi yasal sınır kapıları olgusu dışında kalan yasa dışı geçişler bağlamında gerçekleştirilmiştir. Martinez'in (1994) yukarıda bahsedilen sınıflandırma metotları hatırlanırsa Van-İran sınırının sınır bölgelerinde yaşayan insanlar açısından 'bağımlı sınırlar' olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte bu değerlendirme hangi aktör açısından bakıldığına göre değişebilmektedir. Çalışmanın bu bölümünde sınır bölgesinde yaşayan insanlar incelendiği için değerlendirme de bu doğrultuda gerçekleştirilmiştir. Martinez'in (1994) ulusal ve ulus-ötesi sınıflandırmasına göre incelendiğinde ise, ulus devletlerin kurulmasının ardından ayrılan sınırın iki tarafındaki etnik yapının aynı olması ve ulus-devletlerin oluşumuyla sınırlarda yeni fırsatların ortaya çıkması sonrasında ekonomik gerekçelerin katkısıyla sınırın 'ulus-ötesi' bir nitelik taşıdığı görülmektedir. Sınır bölgesinde merkezden uzak periferide yaşamının ve dış etkilere açık olmanın etkisiyle doğal bir olgu olarak Van ilinde ulusal aktör devletin ulusal söylemlerinin güçlü bir karşılık bulmasını beklemenin gerçekçi bir tutum olmadığı bilinmesi ve kabul edilmesi daha doğru olabilir. İran, Irak, Suriye ve Türkiye'nin sınır bölgelerini kapsayacak şekilde yayılmış bir etnisitenin bulunması sınırın başta sosyolojik ve antropolojik olmak üzere tüm yapısını daha karmaşık bir hale getirmektedir.

3. BÖLÜM

SAHA ARAŞTIRMASI

Saha araştırması bölümü bulgular ve tartışma alt bölümlerinden oluşmaktadır. Bulgular başlığında, saha çalışmasının içeriğini oluşturan Afganlı düzensiz göçmenler ve sokak -düzeyi bürokratlar ile yapılan görüşmelerin bulguları sunulmuş ve çıkarımlarda bulunulmuştur. Tartışma alt bölümünde ise sınır güvenlik yönetiminin kamu politikaları analizi bağlamında incelenmesi gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, bazı ülkelerdeki sınır ve göç politika örneklerine yer verilmiş, sonrasında Türkiye özelinde sınır ve göç politikası incelenmiştir. Bulgular bölümünde yerel, tartışma bölümünde ise ulusal aktör düzeyinde bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu bölümde yapılan inceleme, çalışmanın çıkarımlarının ve önerilerinin temelini oluşturmuştur.

3.1. BULGULAR

Saha çalışmasında, Afganlı olmakla birlikte farklı etnik yapılara sahip ve farklı zamanlarda sınırdan geçiş yapan 105 Afganlı düzensiz göçmen, 34 sokak-düzeyi bürokrat¹⁶⁶ ve 4 vatandaş ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşülen Afganlı düzensiz göçmenlerin sayısını zaman ve mekân, sokak-düzeyi bürokratların sayısını ise zaman ve mekâna ilave olarak karar verici konumda bulunmaları belirlemiştir. Farklı ülkelerden gelen göçmenlerin arasından Afganlıların seçilmesinde, diğerlerine kıyasla Afganlıların sayılarının fazla olması ve göçmen kabilelerinde tamamına yakınında Türkçe bilen Afganlı düzensiz göçmenlerin bulunması etkili olmuştur. Bu görüşmelerde bilgisine başvurulmuş Afganlı düzensiz göçmenler göç güzergâhı üzerinde İran-Türkiye sınırında Van ili sınırını geçerken hudut birlikleri veya kolluk kuvvetlerince yeni yakalanmış, Van ilinden batı illerine gitmeye çalışırken minibüs veya kamyonlarda kaçakçılarla

¹⁶⁶ İşlerinin gereği olarak vatandaşlarla doğrudan etkileşime geçen ve işlerini uygulama esnasında takdir yetkisi ayrıcalığı bulunan kamu hizmeti çalışanları sokak-düzeyi bürokrat olarak adlandırılmaktadır. Tipik sokak-düzeyi bürokratlar, öğretmenler, kolluk kuvvetli mensupları, hakimler, savcılar, sağlık çalışanları ve hükümet programlarına erişim imkânı sağlayan diğer kamu çalışanlarıdır (Lipsky, 2010, s. 3).

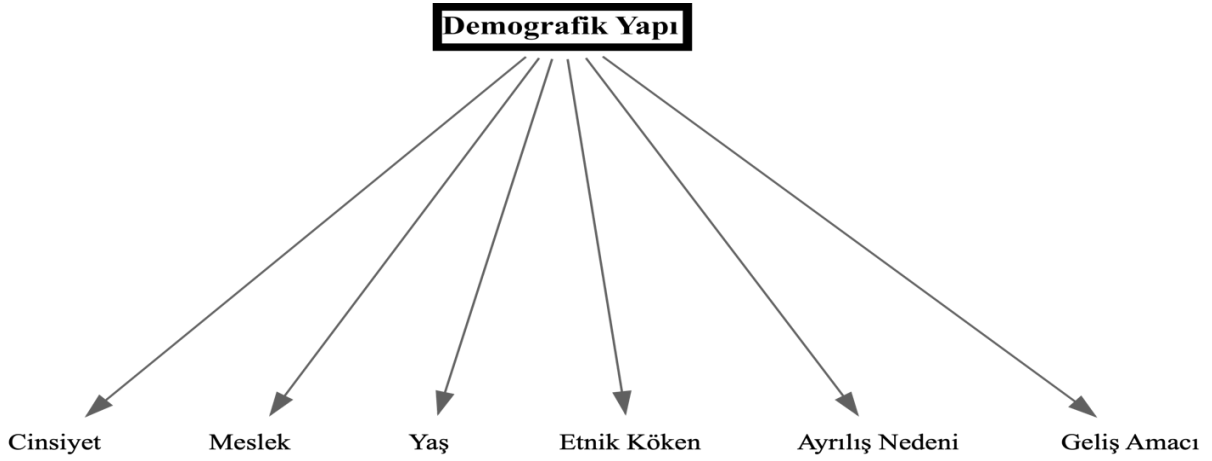
birlikte yakalananlar ve hala yakalanmamış olup yolculuğuna yaya devam etmeye çalışanlardan oluşmaktadır.

Sokak-düzeyi bürokratlar içerisinde sınır güvenliğinden sorumlu birlik komutanları, kaymakamlar, savcılar, genel kolluk amirleri ve göç idaresi yetkilileri ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu mülakatlar Van'ın İran sınırında bulunan Başkale, Çaldıran, Saray ve Özalp ilçelerindeki ve Van ili merkezindeki sokak-düzeyi bürokratlar ile gerçekleştirilmiştir. Bunun yanında sınır bölgesinde yaşayan ve düzensiz göçmen kaçakçılığı hakkında bilgi sahibi olan insanlar açısından hudut birliklerinin ve kolluk kuvvetlerinin nasıl görüldüğünü anlamak üzere düzensiz göç hakkında bilgi sahibi olan vatandaşlarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bulguların ilk bölümünde sahada Van ili ve sınır ilçelerinde Afganlı düzensiz göçmenler ile gerçekleştirilen görüşmeler ışığında elde edilen bilgiler sunulmuştur. İkinci bölümde Van ilinde ve çoğunlukla sınır ilçelerinde düzensiz göç ile mücadelede yetkili kamu görevlilerinin düzensiz göç bağlamında sınır güvenliğine yaklaşımı incelenerek Afganlı düzensiz göçmenlerin bakış açısıyla uyumlu ve ayrışan yönleri incelenmiştir. Bulguların rehberliğinde Afganlı düzensiz göç olgusu ile Türkiye'deki kamu politikaları arasındaki etkileşim ve ilişki anlaşılmaya çalışılmıştır.

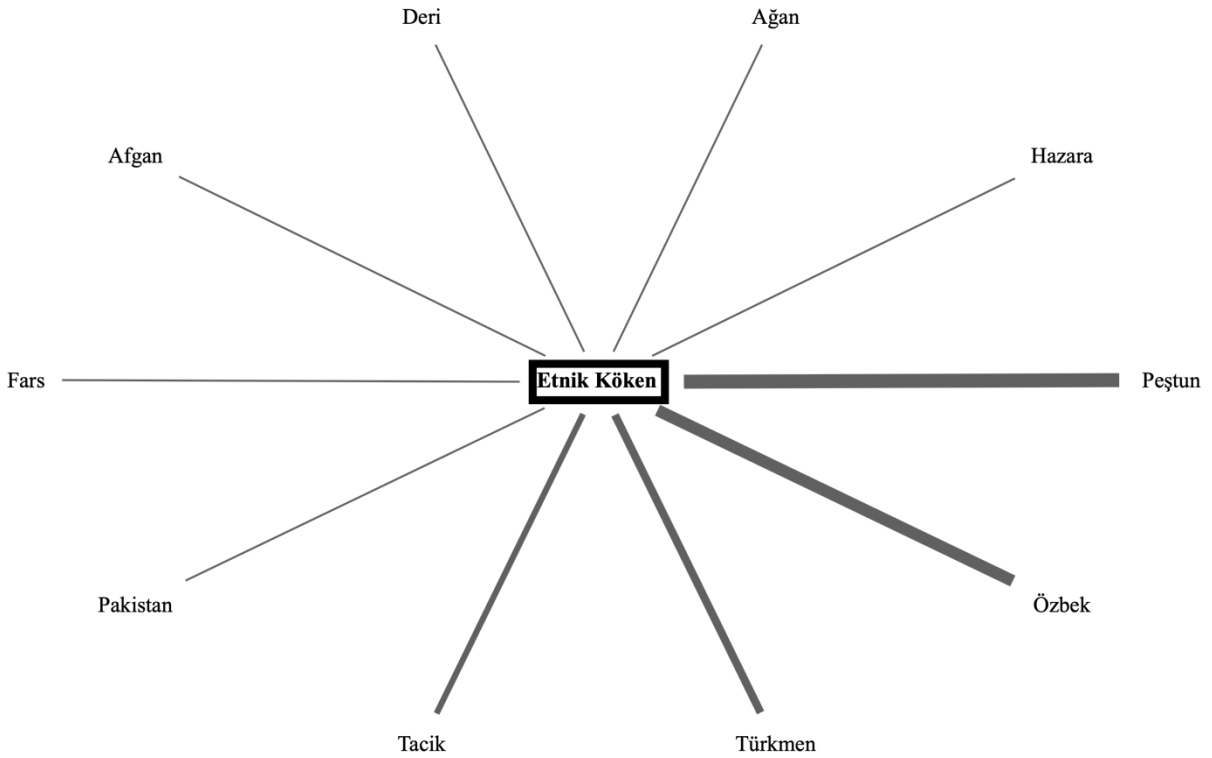
3.1.1. Afganlı Düzensiz Göçmenler ile Gerçekleştirilen Görüşmeler

Çalışmaya katılan 105 düzensiz göçmenin demografik yapısı Şekil 4'te görüldüğü üzere cinsiyetleri, yaşları, etnik kimlikleri, meslekleri, eğitim durumları, Türkiye'ye kaçınıcı kez geldikleri, Afganistan'dan ayrılma ve Türkiye'ye geliş amaçları soruları üzerinden araştırılmıştır. Her ne kadar nicel araştırmalarda daha derin anlamda kullanılabilir olsaydı da bu çalışmada nitel araştırma çerçevesinde demografik yapıyı içeren verilere Türkiye'ye Afganistan'dan gelen düzensiz göçmenlerin ortak özelliklerini ve göçe yönelik sosyolojik alt yapılarını anlamak bakımından yer verilmiştir. Afganistan'dan gelen düzensiz göçmenlerin cinsiyetlerine bakıldığında, mülakatlarda kadınların yer almasına yönelik hassasiyet gösterilmesine rağmen gelenlerin çoğunluğunu erkeklerin oluşturması çalışmanın merkezinde erkek Afganlıların yer almasına yol açmıştır. Bu mülakatlarda Afganlı 104 erkek ve 1 kadın düzensiz göçmenle görüşme gerçekleştirilmiştir.

Şekil 4: İncelenen Afganlı Düzensiz Göçmenlerin Demografik Yapısı

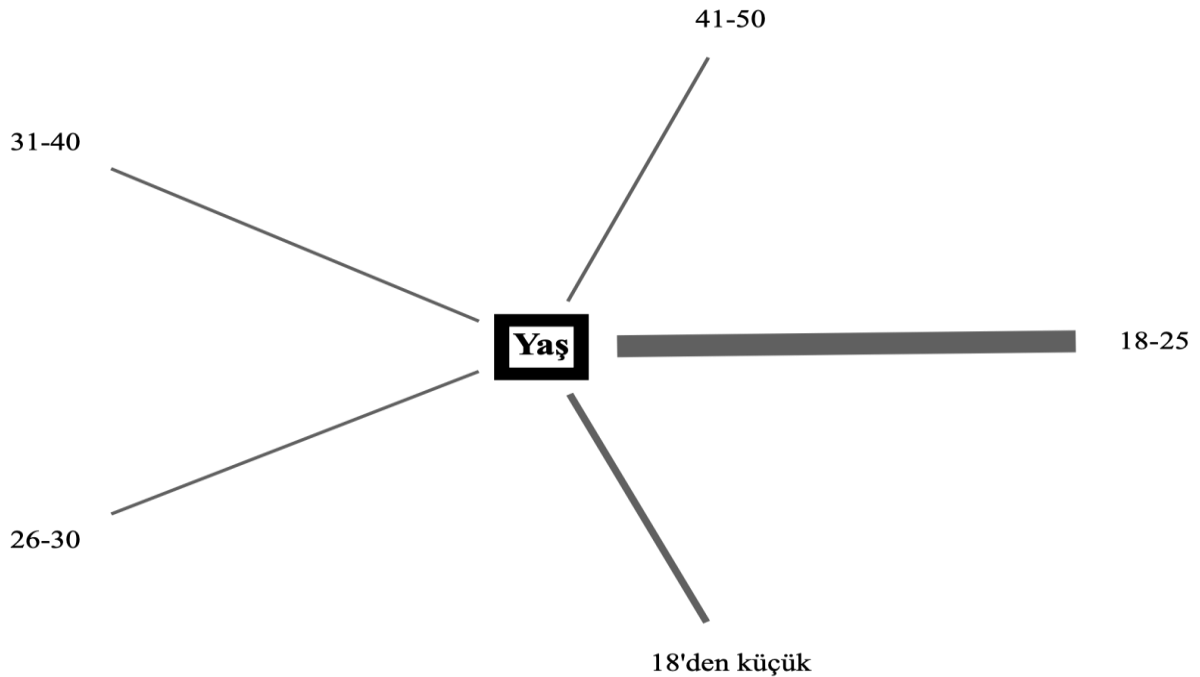
Şekil 5: Afganlı Düzensiz Göçmenlerin Etnik Kökeni

Görüşülen Afganlı düzensiz göçmenlerin etnik kökeninin karşılaşıma sıklıklarının da göz önüne alınarak incelendiği Şekil 5'te Afganistan'ın en temel ve nüfusu geniş etnik unsuru

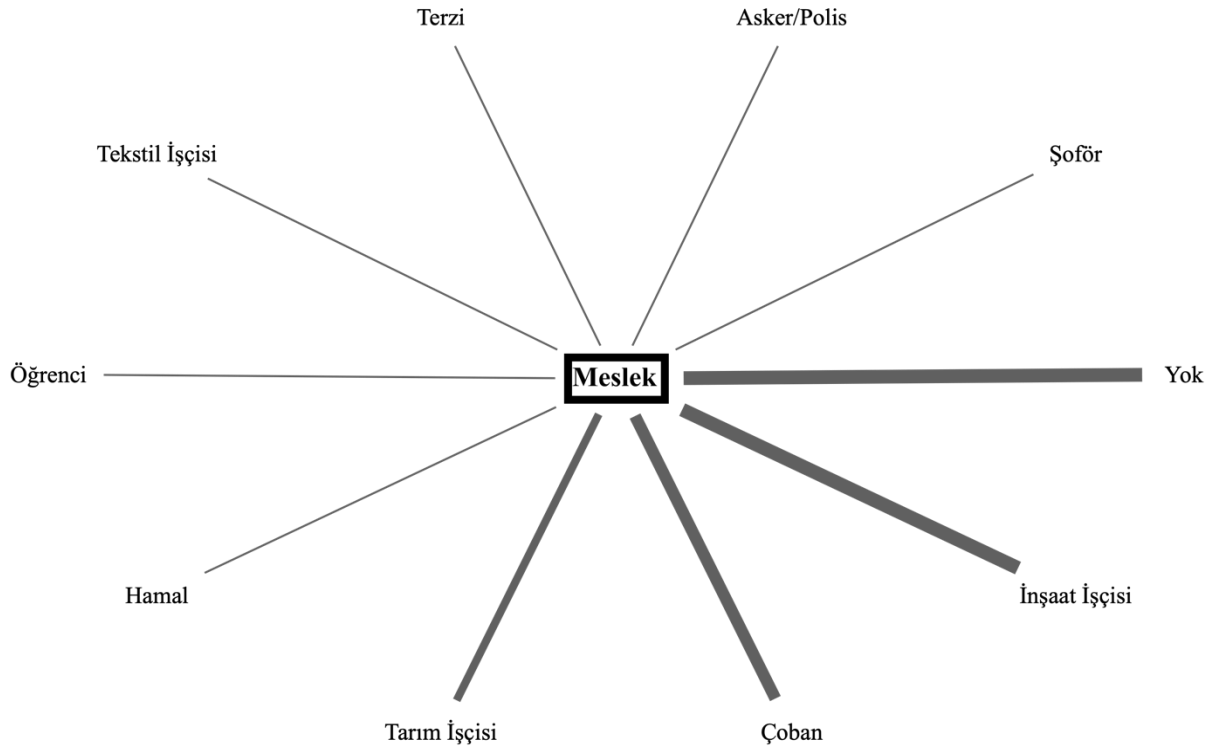
olmasıyla birlikte Peştunların (27 katılımcı) göç yoğunluğunda sayıca ön sırada yer aldığı görülmektedir. Afganistan'ın daha çok kuzeyinde bulunan Özbekler (25 katılımcı), Türkmenler (16 katılımcı) ve Tacikler (11 katılımcı) ise Peştunlardan sonra görüşülen göçmenler arasında sayıca en çok bulunan grubu oluşturmaktadır. Başka bir açıdan bakıldığında, Özbekler, Türkmenler ve Taciklerin Türk kökenli (52 katılımcı) oldukları değerlendirildiğinde Peştunlardan daha fazla sayıda Türk kökenli Afganlı düzensiz göçmenlerin geldiği görülmektedir. Diğer etnik kökene mensup Afganlıların sayıları 5'in altında bulunmaktadır. Türkiye'ye gelen Afganlı düzensiz göçmenlerin yaşları incelendiğinde, Şekil 6'da yaş dağılım aralığı açıklanırken çoğunluğu oluşturan 30 yaşa kadar olanların kendi içerisinde 18'den küçük (17 katılımcı), 18-25 (64 katılımcı) ve 26-30 (13 katılımcı) yaş arası olmak üzere üç grupta yoğunlaştığı belirlenmiştir. Buna göre 30 yaşından küçük olanların genele bakıldığında çoğunlukta olduğu (94 katılımcı) görülmektedir. Bu yaklaşımın benimsenmesinde düzensiz göçmenlerin çoğunluğunu oluşturan yaş aralığının daha açık bir şekilde gösterilmesi etkili olmuştur. 30 yaşından büyük olanlarda 31-40 (7 katılımcı) ve 41-50 (1 katılımcı) olmak üzere daha geniş bir yaş aralığı belirlenmiştir. Dolayısıyla çoğunluğunu 25 yaş ve altı erkek nüfus egemen Afganlıların olduğu bir düzensiz göç akımının geldiği görülmektedir.

Şekil 6: Afganlı Düzensiz Göçmenlerin Yaş Dağılımı

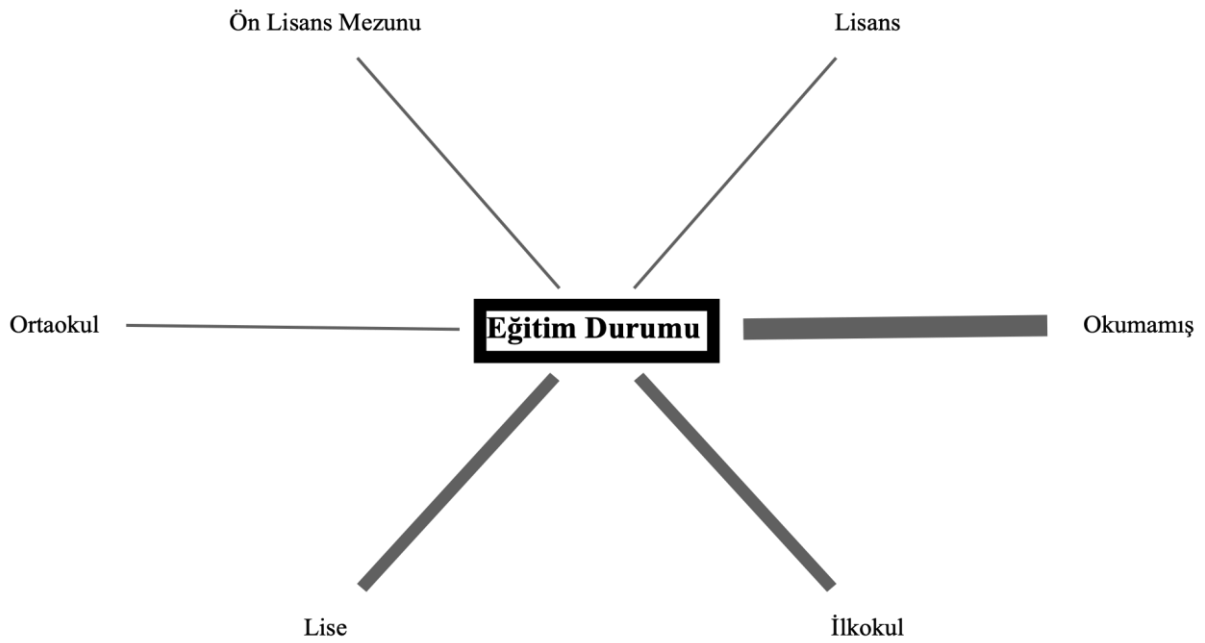

Afganlı düzensiz göçmenlerin mesleki durumlarının incelendiği Şekil 7’de, görüşmelerde ifade edilen tüm meslekler sıklıkları ile birlikte yer almaktadır. Bununla birlikte görüşmelerde en çok herhangi bir mesleği olmayan göçmenlerin (19 katılımcı) bulunduğu görülmektedir. Bu tespitin ardından meslek sahipleri incelendiğinde sırasıyla inşaat işçilerinin (17 katılımcı), çobanların (15 katılımcı) ve tarım işçilerinin (11 katılımcı) çoğunlukla geldiği görülmektedir. Daha az sayıda gelen mesleklere bakıldığında, hamalların (6 katılımcı), öğrencilerin (6 katılımcı), tekstil işçilerinin (4 katılımcı), terzilerin (3 katılımcı), güvenlik görevlilerinin (3 katılımcı) ve şoförlerin (3 katılımcı) bulunduğu görülmektedir. Şekil 7’ye bakarak genel bir çıkarım yapmak gerekirse, nitelikli iş gücü yerine niteliksiz ve ucuz iş gücünün geldiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır. Şekil 8’deki eğitim durumunun gösterimi bu çıkarımı destekler niteliktedir. Buna göre gelen Afganlı düzensiz göçmenler arasında hiç okula gitmemiş olanların (16 katılımcı) çoğunlukta olduğu görülmektedir. Eğitim almış kişilerin seviyeleri incelendiğinde ise ilkokulu (10 katılımcı) tamamlayan ya da yarıda bırakanların ağırlıkta olduğu, lise eğitimini alan ya da yarıda bırakanlarla (9 katılımcı) ortaokulu bitiren ya da yarıda bırakanların (3 katılımcı) yanında yok denecek kadar azınlıkta ön lisans mezunu (2 katılımcı) ve lisans mezunu (1 katılımcı) olduğu anlaşılmıştır. Sonuçta sahip olunan mesleğin niteliği ve eğitim durumunun birbirini destekler bir görünüşünün bulunduğu değerlendirilmektedir. Tablo 6’da görüldüğü üzere meslek sahibi olma kodu ile eğitim durumu kodu arasındaki ilişki çerçevesinde görüşmelere istinaden sıklığı en fazla olan 3 kod arasındaki ilişki incelendiğinde, en fazla okumamış veya ilkokul mezunu olma ile tarım işçisi olunması kodları arasındaki ilişki göze çarpmaktadır.

Şekil 7: Afganlı Düzensiz Göçmenlerin Meslekleri

Şekil 8: Afganlı Düzensiz Göçmenlerin Eğitim Durumu

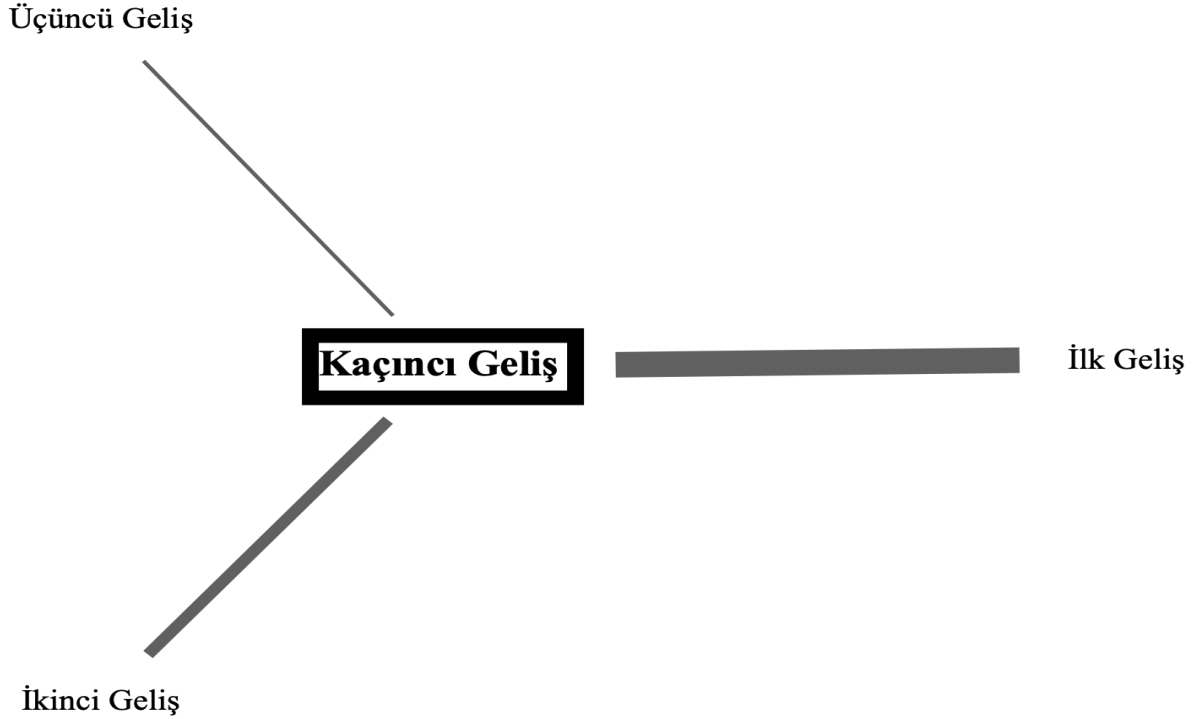
Tablo 6: Meslekler ile Eğitim Durumları Kodları Arasındaki İlişki

Meslek (Kod)	Eğitim Durumu (Kod)						
	Lisans	Ön Lisans	Lise	Ortaokul	İlkokul	Okumamış	Toplam
Mesleği Bulunmayan			4	2		2	8
İnşaat İşçisi				2	4	2	8
Çoban			2			4	6
Tarım İşçisi					6	14	20
Öğrenci			4				4
Hamal		2	2	2	2	2	10
Asker/Polis					2	4	6
Kaynak Ustası			2			2	4
Garson					2	2	4
Ev Hanımı	2	2					4
Şirket Yöneticisi	2	2					4
Toplam	4	6	14	6	16	32	78

Afganlı düzensiz göçmenlerin Türkiye-İran sınırından geçmesinin sıklığının incelenmesiyle sınır güvenlik tedbirlerinin düzensiz göçmenler üzerindeki etkisine dair yorumlarda bulunmak mümkün olacaktır. Şekil 9'da zamandan bağımsız olarak Afganlı düzensiz göçmenlerin Türkiye'ye sınırdan yasa dışı girişinde ilk defa gelenlerin çoğunluğu oluşturduğu (68 katılımcı) ve ikinci defa gelenlerin (34 katılımcı) küçümsenmemesi gereken bir rakama ulaştığı görülmektedir. Üçüncü defa gelenlerin henüz düşük bir oranda (3 kod) olmasına karşın sınırlardan geçişin düzensiz göçmen açısından riskine bağlı olarak zamanla artış gösterebileceği değerlendirilmektedir. Afganlı düzensiz göçünün 2014 yılından itibaren artmaya başladığı ve 2018-2019 yıllarında zirve yaptığı değerlendirildiğinde, ilk yasa dışı gelişinin ardından Afganistan'a dönüp ikinci defa yine yasa dışı yollarla gelenlerin sayısının artacağı ve dahası göç kanallarının oluşumundan sonra zamanla daha fazla sayıda gidiş gelişlerin oluşacağı görülmektedir. Dolayısıyla Afganlı düzensiz göçmenlerin Türkiye-İran sınırından geçişte

dönmelerini ve yeniden gelmelerini engelleyecek düzeyde bir sorunla karşılaşmadıkları veya en azından giremeye riskinin seviyesini düşük kabul ettikleri sonucuna varılabilir.

Şekil 9: Afganlı Düzensiz Göçmenlerin Gelme Sayısı

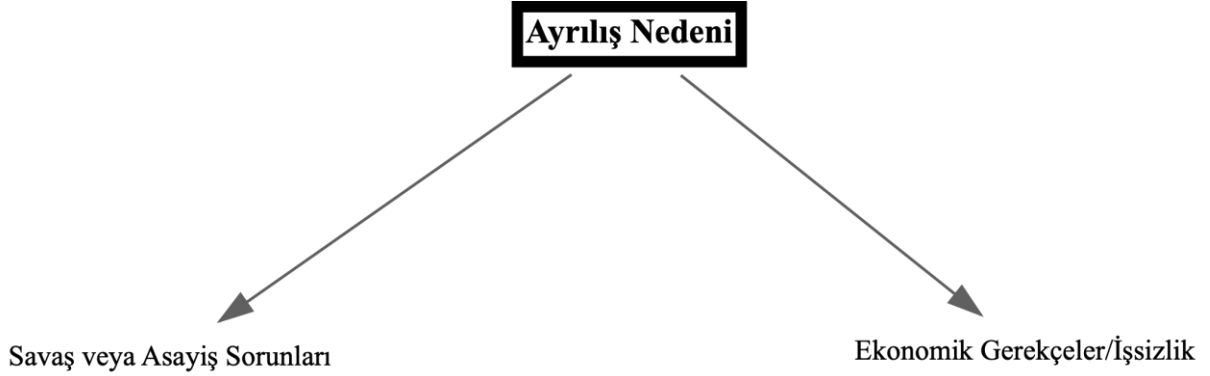

Yüz yüze gerçekleştirilen görüşmelerde Afganlı düzensiz göçmenlerin kendi ülkelerinden ayrılma ve Türkiye'ye gelme nedenleri bilinçli bir şekilde arka arkaya sorularak aralarındaki ilişki anlaşılmaya çalışılmıştır. Buna göre, Şekil 8'de görüldüğü üzere Afganistan'dan ayrılma gerekçelerinin başında savaş veya asayiş kaynaklı sorunların (27 kod) geldiği görülmektedir. Göçmenlerin hikâyelerinde bu yaklaşım birbirine benzemektedir. Örneğin, Göçmen 4 "Afganistan'da çobanlık yapıyordum, Taliban askerleri benden para istiyordu ben de kaçtım." derken, Göçmen 27 "14 yıl devlete hizmet ettim. Taliban işi bırakıp gitmem için beni tehdit etti. Ben de gelmeye mecbur kaldım.", Göçmen 34 ise "Uluslararası bir şirkette çalıştığım için Taliban tarafından tehdit ediliyorduk." ifadelerini kullanmaktadır. Bunun yanında tehditlerin ötesinde doğrudan ailesinde veya akrabalarında kayıplar yaşayan göçmenlerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Göçmenlerin verdiği bilgilerde "Bulduğum bölge Taliban'ın işgali altındaydı, tehdit edildim ve güvenliğim yoktu. İki kuzenim de Taliban tarafından

öldürüldüler.” (Göçmen 34), “*Taliban-Devlet savaşında ailem öldürüldü. 6 erkek kardeşim ve 3 kız kardeşim aynı gün içinde öldürüldü.*” (Göçmen 37), “*Ben Afganistan’da esnaftım. Amerikan uçakları Taliban’ı bombalarken benim de dükkânımı yerle bir ettiler. Aile fertlerimin de hepsi o anda orada yaşamını yitirdi. Yapacak ve duracak bir sebebim ve amacım kalmadı. Ben de daha önceden herkesin Türkiye’ye geldiğini biliyordum.*” (Göçmen 99) gibi ifadelerin sıkça kullanıldığı görülmektedir. Görüşülen Afganlıların birçoğu savaşın doğrudan etkisini anlatırken bir görüşmecinin anlattığı gibi “*Savaştan dolayı ayrıldım. Güvenliğim ve iyi bir hayatım yoktu.*” (Göçmen 39) cümlelerine benzer ifadeler kullanmaktadır.

Şekil 10’da savaş ve asayiş sorununun yanında ekonomik gerekçeler ve işsizliğin (23 kod) Afganistan’dan göçün temel sebeplerinden birisi olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki görüşmecilerin birçoğu işsizlikten dolayı ülkelerini geçici veya temelli terk ettiğini ifade etmektedir. Göçmen 8 “*Savaş öncelikli sebep ama 14 yıl okumama rağmen iş sahibi olamadım. Devlet bize iş vermedi.*” derken, Göçmen 24 ayrılık gerekçesini “*8 nüfusa bakmam gerekiyor. Kardeşimin çocuklarına da ben bakıyorum. Kardeşimi ABD askerleri öldürdü.*” şeklinde açıklamaktadır. Bu açıklamaların haricinde ayrılık gerekçesini ekonomik nedenler olarak açıklayan görüşmecilerin tamamına yakını ‘işsizlik’ terimini doğrudan kullanmaktadır. Bu iki ayrılma gerekçesine bakıldığında savaştan dolayı ayrılma ile ekonomik gerekçelerle ayrılma arasında ülkeden ayrılma bağlamında bir ilişki olduğu kabul edilmekle birlikte neden Türkiye’ye gelindiğine dair yaklaşımın başka bir soru sorma ihtiyacını doğurduğu açıktır. Başka bir ifadeyle, savaş nedeniyle uzaklaşan bir Afganlı düzensiz göçmenin sınır ülkelerden olan İran ve Pakistan Devletlerine sığınması savaştan uzaklaşması bakımından yeterli bir tedbir olarak değerlendirilirken, bu ülkelerin ötesine geçerek Türkiye’ye veya Türkiye üzerinden Avrupa ya da Kuzey Amerika ülkelerine ulaşmaya çalışması savaşın yanında ekonomik gerekçeler veya daha iyi yaşam talebi gibi gerekçelerle açıklanması ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Bu kapsamda görüşmelerde Afganlı düzensiz göçmenlerin Türkiye’ye geliş amaçları da irdelenmiştir.

Şekil 10: Afganlı Düzensiz Göçmenlerin Afganistan'dan Ayrılma Nedeni

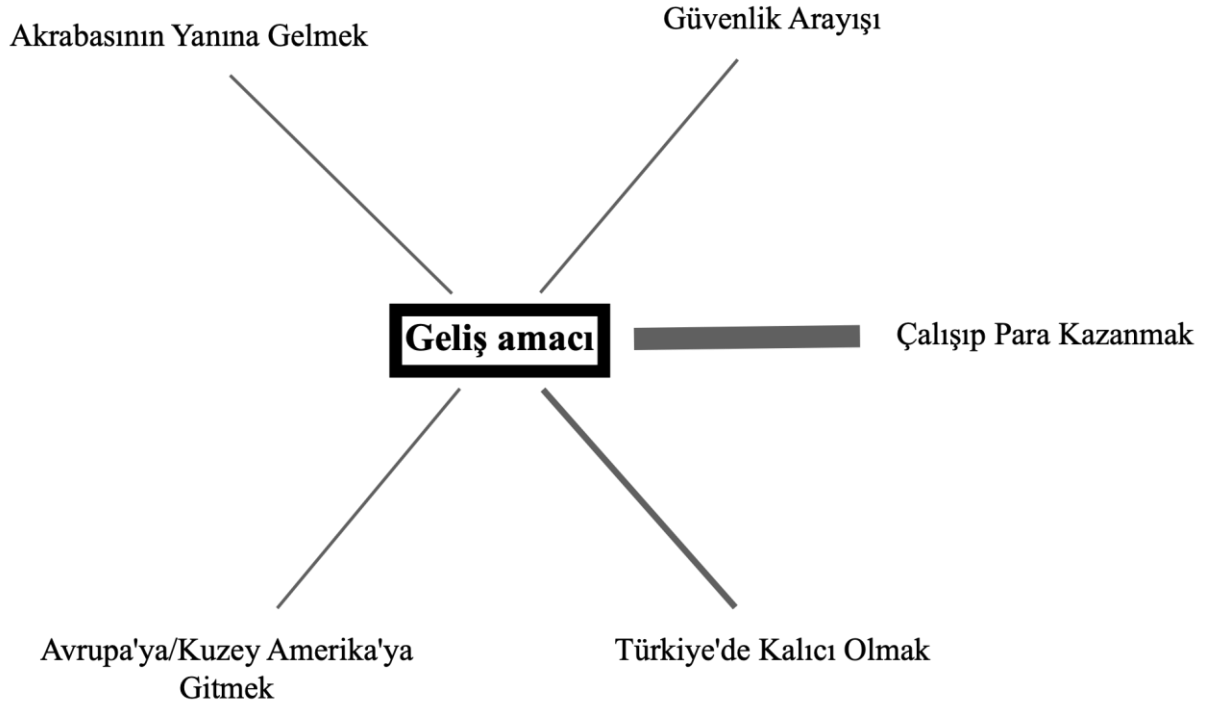

Şekil 11'e bakıldığında Afganlı düzensiz göçmenlerin Türkiye'ye gelmesinde çalışıp gelir elde etmek, Türkiye'ye yerleşmek, Avrupa veya Kuzey Amerika'ya ulaşmak, Türkiye'deki akrabalarının yanında kalmak veya güvenlik arayışı olmak üzere beş gerekçenin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu gerekçelerin birden fazlası bir göçmen tarafından ifade edilebilmektedir. Sıklığı gösteren bağlantı çubuğunun kalınlığından görüldüğü üzere, göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun çalışıp para kazanmak (54 kod) amacıyla geldiği Göçmen 3 ve 4'ün "*Türkiye'ye çalışmak için geldim, aileme bakmak zorundayım*", Göçmen 1'in "*Türkiye'de çalışıp para kazanmak ve Afganistan'a geri dönmek*", Göçmen 35'in "*Türkiye'de bir süre çalışıp para kazanmak istiyorum*" ve Görüşmeci 10'un "*Ankara'da çalışıp çocuklarıma iyi bir gelecek kurmak istiyorum*" ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bunun yanında çalışma ile ilişkili olarak Türkiye'de kalmak isteyenlerin oranının (14 kod) dikkate değer olduğu görülmektedir. Bu kapsamda savaşın ve ekonomik sorunların doğal bir sonucu olarak Göçmen 33 "*Bizim ülkede savaş var, orada çok zor günler geçirdim. Türkiye'de kalıcı olmaya geldim*", Göçmen 61 "*Oturma izni alabilirsem Türkiye'de kalacağım*" demektedir. Dahası, Göçmen 42'nin "*Türkiye'ye yerleşme ve ailesini buraya getirme*" şeklinde ifade ettiği gibi kimi göçmenlerin kendisi geldikten sonra ailesini getirme arayışına girdiği anlaşılmaktadır. Göçmen 37'nin "*İran'da ekonomik sıkıntı vardı ve yasal statü tanınmıyordu. Ben de Türkiye'ye geldim*" ifadesini kullanması İran'daki ekonomik gelişmelerin ve Afganlı düzensiz göçmenlere yönelik tutumun göçmenlerin İran'dan ayrılmasında etkili olduğunu açıklamaktadır.

Avrupa veya Kuzey Amerika'ya gitmeyi hedefleyen yalnızca 12 kodun bulunması Afganlı düzensiz göçmenlerin hedefinde Türkiye'nin ağırlığının bulunduğunu göstermektedir. Bu

çerçevede nitelikli göçmenlerden Göçmen 8 “*Avrupa’ya gitmek istiyorum. İngilizce ve Rusça dillerini biliyorum. Avrupa’ya gittikten sonra okumaya devam etmek istiyorum*” ve Göçmen 34 “*Kız kardeşim Kanada’da yaşıyor. Biz de yanına gitmek istiyoruz*” demektir. Niteliksiz göçmenlerden Göçmen 39 “*İran’da çok çalışıyordum ama paramı vermiyorlardı. Ben de Türkiye’ye geldim ve Avrupa’ya gitmek istiyorum*”, Göçmen 35 “*Türkiye’de bir süre para biriktirip Avrupa’ya gitmek istiyorum*” söylemlerinde bulunmaktadır. Dolayısıyla ön lisans ve lisans mezunu nitelikli göçmenlerin kodlarının tamamının Tablo 7’de olduğu gibi Avrupa veya Kuzey Amerika’ya ulaşmayı hedefleme ile ilişkili olduğu görülmektedir. Türkiye’de akrabalarının yanına gelenlerin görüşlerinin 14 kod altında açıklanması artık Afganlı düzensiz göçmenlerin Türkiye’de akrabalarının bulunduğunu ve onlara güvenerek Türkiye’ye gelmeye başladıklarını göstermektedir. Dolayısıyla kaçakçıların haricinde sosyal bir yapı olan göçmen kanallarının oluşmaya başladığı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda Göçmen 34 “*Abim Türkiye’de yaşıyor o beni çağırdı*”, Göçmen 19 “*Dayım Türkiye’de yaşıyor. Kızını bana verecekti, onunla evlenmeye geldim*”, Göçmen 32 “*Annem babam Afganistan’da öldü. 10 yıldır Türkiye’de yaşayan bir kız kardeşim var. Bana Afganistan’daki her şeyi satıp Türkiye’ye gelmemi söyledi*”, Göçmen 30 ve 40 abilerinin İstanbul’da yaşadığı şekilde ifadelerde bulunmuştur. Güvenlik arayışı nedeniyle Türkiye’ye geldiğini söyleyen görüşlerin (8 kod) genel sorunların aksine daha kişisel sebeplerle geldiği veya geri gönderilme çekincesiyle bu bilgiyi verdiği değerlendirilmektedir.

Şekil 11: Afganlı Düzensiz Göçmenlerin Türkiye'ye Gelme Nedeni

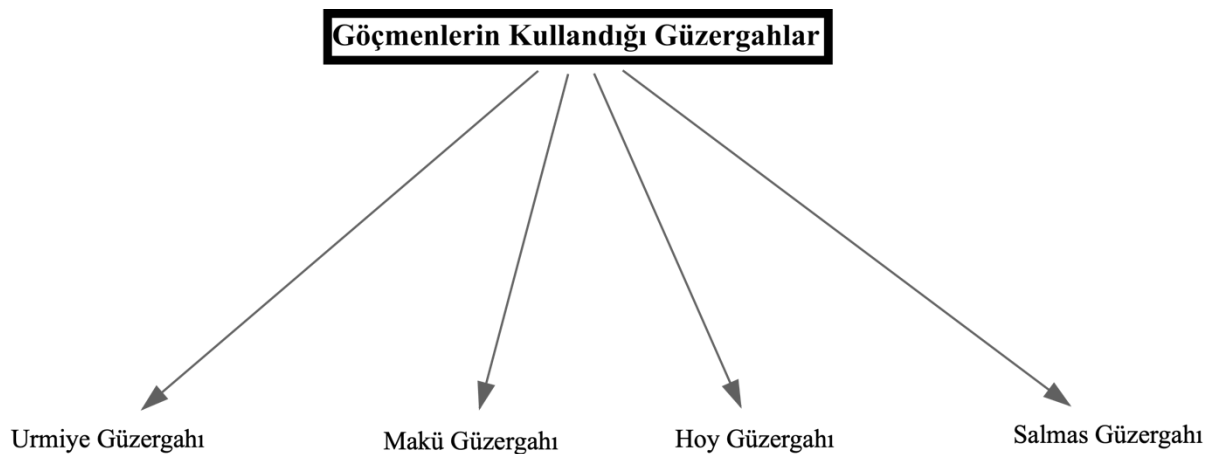

Tablo 7: Türkiye Sınırına Gelen Afganlı Düzensiz Göçmenlerin Eğitim Durumlarına Göre Geliş Amaçlarının İncelenmesi

Geliş Amacı (kod)	Eğitim Durumu (kod)						
	Lisans	Ön Lisans	Lise	Ortaokul	İlkokul	Okumamış	Toplam
Çalışıp Para Kazanmak			6	14	12	22	54
Kalıcı Olmak			4		6	4	14
Avrupa/Kuzey Amerika'ya Gitmek	2	4			4	2	12
Akrabalarının Yanına Gelmek			2		6	6	14
Güvenlik arayışı						4	4
Toplam	2	4	12	14	28	38	98

Afganlı Mülteci İşleri Ateşesi Rahimi'nin (2020, s. 7-14) bulguları ile uyumlu olan bu temel bilgilerin ardından Afganlı düzensiz göçmenlere yöneltilen sorulara gelindiğinde ilk olarak “Türkiye-İran sınırı gelirken ve sınırdan geçerken hangi güzergâhları kullandınız?” sorusu yöneltilmiştir. Bu soru ile öncelikle yakın zamanda geçmesi nedeniyle güzergâhların hangi şartlara göre tercih edildiği ve göçmenin kendisini rahat hissederek açık bir şekilde ifade etmesi için cesaretlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede alınan yanıtlar Şekil 12'deki gibi sınıflandırıldığında, *Urmiye* üzerinden gelenler, *Hoy* üzerinden gelenler, *Salmas* üzerinden gelenler ve daha az sayıda sınır hattının kuzeyindeki *Makü* güzergâhından gelenler olduğu görülmüştür. İran'ın başkenti Tahran'a kadar olan güzergâhın Afganistan-Pakistan-İran güzergâhını izlediği (Göçmen 35), kimi göçmenlerin ise İran'da Şiraz bölgesinde kaldıkları (Göçmen 10) görülmektedir. İnanşahr-Kirmah-Şiraz (Göçmen 38 ve 103) güzergâhından Tahran'a ulaşılmaktadır. Tahran'dan sonra İran'daki diğer düzensiz göçmenlerin katılımıyla birlikte Van ili sınırına kadar kısmen farklı güzergâhlardan (Göçmen 1, 3, 4) ve genellikle gece camları koyu renk filmlili minibüsler (Göçmen 7, 8, 44, 75 ve 76) ile bir yolculuk başlamaktadır. Göçmen 102, Van sınırında göçmenlerin gece saatlerinde dere yataklarından ve vadilerden mahallelerden uzak bir mesafede olacak biçimde geçtiklerini ve sonrasında minibüslerin kendilerini araziden alarak Van'a getirdiğini belirtmektedir.

Şekil 12: Göçmenlerin Van ili Sınırına Gelirken Kullandığı Güzergâhlar

Urmiye'den Van'ın Başkale ilçesi sınır hattından gelenlerin açıklamalarının yer aldığı (35 kod) görüşmelerden Göçmen 12 Tahran'dan yola çıktıklarını, Hoy üzerinden Başkale, Yüksekova

ve Şemdinli'ye sınırı bulunan Urmiye'ye ulaştıklarını ve İran Azerbaycanı bölgesinden Van'a geçtiklerini belirtmektedir. Ayrıca kendilerini getiren şoföre öfkeli olduğundan göçmen kaçakçılığı kanalının bir aktörü olan şoförün adını vererek kendilerini aç bıraktığını ve bunun üzerine emniyet güçlerini arayarak kendilerini yakalattıklarını ifade etmektedir. Göçmen 14, 15, 28 ve 29 ise Tahran'dan başlayarak Tebriz üzerinden Urmiye'ye ulaştıktan sonra doğrudan Van'a geldiklerini, Göçmen 16 kaçakçıların geçtikleri yolları kendilerine söylemediğini ifade etmektedir. Göçmen 37 Afganistan'dan gelirken Pakistan üzerinden İran'a girdiklerini ve Urmiye üzerinden Van'a ulaştıklarını, Göçmen 47 Urmiye-Salmas arasında Gelenler Mahallesi (Başkale) olarak bilinen bölgeden girdiklerini, Göçmen 44 ise kendisinin Urmiye-Salmas arasındaki bir bölgeden girmesiyle birlikte farklı güzergâhları kullanan arkadaşlarının bulunduğunu ifade etmektedir. Güzergâhların çeşitlenmesinde ya da belirlenmesinde sınır bölgesindeki hudut birliklerinin yaklaşımı ile arazi ve mevsim koşulları etkili olmaktadır.

Sınırdan geçişin nasıl yapıldığına dair Göçmen 45 ve 94 Urmiye'nin kırsal kesimlerinden gece vakti toplu bir şekilde yürüyerek gelip sınırda tel örgütleri aştıklarını, Göçmen 42, 51 ve 91 Başkale'ye dağlardan yürüyerek geçtiklerini ve bu güzergâhı çok kişinin kullandığını anlatmaktadır. Göçmen 63 Tahran'dan Başkale'ye girene kadar beş gün boyunca araba veya yaya hareket halinde olduklarını söylemektedir. Göçmen 52 İran askerlerinin bu güzergâhı bilmekle birlikte herhangi bir müdahalede bulunmadıklarından göçmenlerce tercih edildiğini belirtmiştir. Tahran-Tebriz güzergâhından sonra Urmiye'ye ulaşan göçmenlerin (31 kod) Başkale sınırından geçerken, geri kalanın bir kısmının Hoy üzerinden Başkale veya Saray'a geçtikleri (2 kod) ve diğer bir kısmının ise Urmiye'den Yüksekova'ya (2 kod) geçtiği öğrenilmiştir. Urmiye-Hoy güzergâhından gelen Göçmen 73 sınır kapısına yakın bir yerden dere yatağından geçtiklerini, Göçmen 57 ise Van'a geldikten sonra iki gün göçmen kaçakçıları tarafından bir evde bekletildiklerini anlatmaktadır. Urmiye'den Yüksekova sınırından geçerek Van (Türkiye) sınırını geçen Göçmen 46 dağlardan yürüyerek girdiklerini, Göçmen 31 ise Urmiye'de 45 gün bir evde kapalı kaldıklarını, bazı günler hiç yemek yemediklerini ve kaçakçıların kendilerini Hakkâri sınırına bıraktıklarını açıklamıştır.

Tebriz-Melendiz güzergâhından doğrudan Hoy (10 kod) üzerinden Van'a giriş yapan düzensiz göçmenlerden (Göçmen 21, 36 ve 97) Göçmen 5 Çaldıran ilçesi üzerinden Van'a ulaştığını, Göçmen 32 ise geçmeden önce sınırda beş gün boyunca aç bir şekilde beklediklerini

belirtmektedir. Göçmen 42'nin söylediğine göre Hoy yolunda arabalarla taşıma yapılabilenkte, Göçmen 43'ün dediğine göre iki yıldan bu yana aynı Hoy ve Salmas bölgelerinden giriş yapılmaktadır. Göçmen 49 ise genelde Hoy kentinin dağlık bölgelerinden geçerek Başkale'ye ulaşan güzergâhı tercih etmektedir. Salmas (9 kod) üzerinden gelen güzergâhı tercih edenlerin dağlardan ve patika yollardan Başkale (Göçmen 27, 58, 69 ve 91) ve Saray (Göçmen 84, 86) ilçelerinin sınırlarından geçtikleri görülmektedir. İlk defa gelen Göçmen 93, sınır kapısına yakın bir yerden geçtiklerini ve yaklaşık 50 kişilik bir grup olduklarını ifade etmiştir. Göçmen 103 Tahran'dan itibaren aynı kaçakçının Van sınırına beş saat yürüme mesafesinde kendilerini indirdiğini, toplamda 15 araç değiştirdiklerini ve yürüme esnasında İranlı birisinin kendilerine eşlik ettiğini anlatmaktadır. Kimi göçmenler ise sınıra kadar arabanın içerisinden hiç inmeden geldiklerini ifade etmektedir (Göçmen 74, 75 ve 98). Sınırı geçtikten sonra kaçakçıların düzensiz göçmenleri sınıra yakın bir mahallede bekletip doğrudan Van'a getirdikleri görülmektedir (Göçmen 75).

Türkiye-İran sınırının kuzeyinde bulunan Makü (9 kod) bölgesinden gelenlerin güzergâhı incelendiğinde, Göçmen 102 bir kaçakçının öncülüğünde 40 kişilik bir grup ile Makü üzerinden gece beş saat yürüme ve iki saat araçla yolculuk yaparak Van sınırına ulaştıklarını, sınıra kadar İranlı kaçakçının getirdiğini ve sınırdan sonra bir evde beklediklerini, Göçmen 39 ve 41 Makü'de birkaç gün kaldıktan sonra Razi sınırına gelerek 12 saat beklediklerini ve bir arabanın kendilerini alarak Van'a getirdiğini ve Göçmen 54 ile 66 ise hiçbir şehir merkezine girmeden Makü'den Çaldıran üzerinden Van'a dört günde geldiklerini ve kaçakçıların askerleri gözetlediğini belirtmektedir. Göçmen 33 ve 41 ise Makü üzerinden sınırı geçerek Doğubayazıt'a geçtiklerini anlatmaktadır. Makü güzergâhı üzerinden Doğubayazıt üzerinden Ağrı'ya gidilmesinin dışında düzensiz göçmenlerin Van'a yönelmesinde Iğdır-Ağrı sınırı boyunca bulunan sınır duvarlarının etkisinin bulunmaktadır. Doğal bir süreç olarak kaçakçılar düzensiz göçmenleri mümkün olan en kolay yoldan sınırdan geçirmektedir. Sonuç olarak Türkiye-İran sınırı boyunca kaçakçının inisiyatifi çerçevesinde tüm sınır boyunca geçişlerin yapıldığı, güvenlik kuvvetlerince tedbir alındığı anlaşıldığında riskin değerlendirilerek sınırın daha kuzeyi veya daha güneyine göçmen akışının yönlendirildiği anlaşılmaktadır.

Göçmenlere ikinci olarak "*İran askerleri ile karşılaştınız mı? Karşılaştıysanız nasıl bir iletişim kurdunuz?*" sorusu yöneltilmiştir. Alınan yanıtların içeriklerine göre analizi yapıldığında İran

askeri ile karşılaşmayanlar, karşılaşmalarına rağmen herhangi bir sorun yaşamayanlar, kendilerini Türkiye sınırına gönderdiklerini söyleyenler ve kendilerine kötü davrandıklarını anlatanlar olmak üzere dört farklı yanıtın verildiği görülmüştür. Göçmenlerin beyanlarının bulunduğu 50 kodun içeriğinde İran askerleri ile sınır bölgesinde karşılaşmadığı belirtilmektedir. Göçmen 80 ve 81 karşılaşmamasını gece süresince gelinmesine bağlarken, Göçmen 48 İran askerinin durmadığı veya kontrol edemediği bölgelerden geçiş yapılmasına bağlamaktadır. Dolayısıyla geri kalan 55 kodun içeriğinde İran askeri ile karşılaştığı ifade edilmektedir. İran askeri ile karşılaşanların bir kısmı (4 kod) İran askerlerinin kendilerine bir müdahalede bulunmadıklarını anlatmaktadır. Göçmen 86 İran askerlerinin kendilerine kötü davranmadan geçmelerine müsaade ettiğini, Göçmen 94 aile olmaları nedeniyle herhangi bir sorun yaşamadıklarını düşündüğünü ve Göçmen 56 ile 101 ise kendilerine hiç karışmadan ve durdurmadan görmezden geldiklerini ifade etmektedir.

İran askeri ile karşılaştığını anlatanların bir kısmı (8 kod) İran askerlerinin göçmenleri Türkiye sınırına doğru çeşitli yöntemlerle yönlendirdiği yönünde beyanda bulunmuştur. Bu kapsamda Göçmen 17, 33, 56, 89 ve 91 İran askerlerinin kendilerini önce dövdüklerini, Göçmen 91 ise korkuttuklarını ve sonrasında Türkiye sınırına yönlendirdiklerini belirtmektedir. Türkiye sınırında sınır güvenlik görevlileri tarafından geri gönderilen göçmenlerin ise İran tarafına geçince İran askerlerince tekrar Türkiye'ye yönlendirildiği anlaşılmaktadır (Göçmen 26, 28 ve 29). Bu yanıtı veren göçmenler İran askerlerinin kendilerine kötü muamelede bulunmalarından çok Türkiye sınırına geri göndermelerine yoğunlukla vurgu yapmıştır. İran askeri ile karşılaştığını anlatan 43 kod ise aynı soruya İran askerlerinin kendilerine kötü davrandığı yönünde doğrudan yanıt vermiştir. Bu doğrultuda Göçmen 1, 2 ve 84 İran askerlerinin kendilerini dövdüğünü, Göçmen 79 döverken ellerinden kaçıktıklarını ancak arkalarından ateş açmadıklarını, Göçmen 83 kendi gruplarından birçok insanı dövmeleri nedeniyle koşarak kaçıktıklarını ve göçmenlerin sayıca kalabalık olması nedeniyle kovalamadıklarını aktarmaktadır. Göçmen 10 dövme esnasında bir kadının elinin kırıldığını, Göçmen 66 kendi gruplarından bir Afganlının kolunu ve ayağını acımasızca kırdıklarını, Göçmen 3 ise birkaç kez karşılaştıklarını ve her seferinde dövüp işkence ettikten sonra serbest bıraktıklarını beyan etmektedir. Göçmen 68 İran askerlerinin göçmenleri suya atmadan önce darp ettiklerini duyduğunu söylemektedir.

Göçmenlerin beyanlarına göre İran askerlerinin kimi zaman ateşli silaha başvurduğu da anlaşılmaktadır. Göçmen 31 İran askerlerinin kendilerini yakaladıktan sonra değerli eşyalarını aldıklarını ve kendi gruplarından 3 kişiyi öldürdüklerini ifade etmektedir. Göçmen 41 İran askerlerinin arkadaşlarının grubuna ateş açtığını, Göçmen 35 İran askerlerini görünce kaçmaya başlamalarından sonra bir arkadaşlarını baş kısmından ateşli silahla vurduklarını anlatmaktadır. Göçmen 37 İran askerlerinin kendilerini görmeden uzaktan izlediklerini ve birisini dövdüklerini ya da öldürdüklerini gördüklerini beyan etmiştir. Göçmen 39 İran askerlerinin Razi sınırında kendilerini çağırarak “*Türkiye ’ye gitmeyin bize gelin*” dediklerini, uymadıkları için kendilerini silahla kovaladıklarını, “*Türk askeri size zarar verecek*” demelerine karşın yakalandıklarında kendilerine kötü bir şey yapılmadığını anlatmaktadır. Göçmen 44 Türkiye’ye yasa dışı yolculuklarında İran askeri ile ilk defa Urmiye’den Van sınırına giderken göçmen kaçakçıları ile araçtan inip yürümeye başladıktan sonra dağlardan ve patika yollardan geçerken karşılaştığını, kendilerine doğru ateş açılması üzerine herkesin kaçıştığını, sonrasında kendilerini kovalamadıklarını ve bu esnada göçmen kaçakçılarının bölgeyi terk edip kaçtığını anlatmaktadır. Göçmen 49 İran askerlerinin ateş açması sonrasında bir kısım göçmenin ölüm korkusuyla geri kaçtığını söylerken, Göçmen 97 İran askerlerinin sınırı geçerken kendilerine açtığı ateşte arkada kalan bazı kişilerin vurulduğunu ve kendilerine ne olduğunu bilmediklerini beyan etmektedir. Benzer şekilde Göçmen 57 İran askerlerinin kendilerinin içinde bulunduğu 50 kişilik grubu yakaladığını, 6 kişilik grup olarak ellerinden kaçtıklarını, bir arkadaşlarının dağda kaybolduğunu ve haber alamadıklarını belirtmektedir. Göçmen 85 ve 87 İran askerlerinin kendilerini yakaladıklarında suya atıp öldürülmeyi beklediklerini, 4 arkadaşını sırtından vurarak öldürdüklerini ve kendilerinin dereden yüzerek kaçtıklarını belirtmektedir. Karşılaşmayan göçmenlerin de İran askerlerinden korktukları ve daha önceki gruplardaki arkadaşlarının, akrabalarının veya ailelerinin zarar gördüğünü bilerek karşılaştıklarında öldürülebilecekleri ihtimalini düşündükleri anlaşılmaktadır (Göçmen 25, 71, 74, 75, 77, 82).

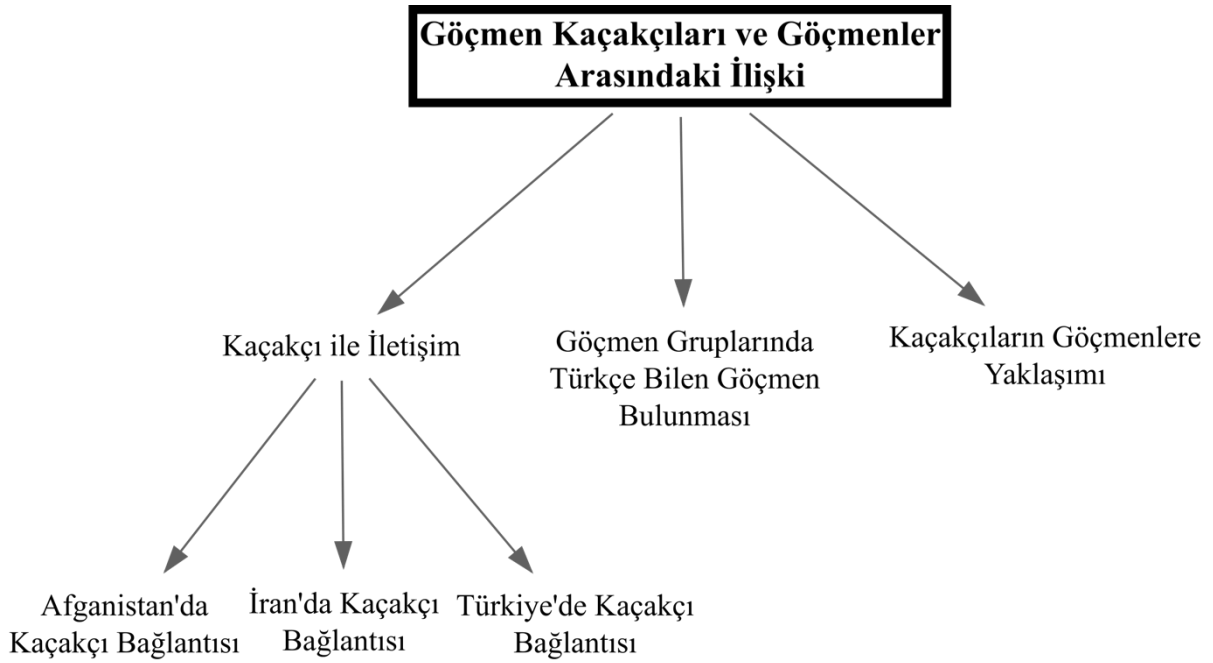
Afganlı düzensiz göçmenlerin İran askerleri ile yaşadığı sorunlardan bir diğerinin tecavüz ve paralarının alınması olduğu görülmektedir. Düzensiz göçmenlerin zor durumundan faydalanıp uluslararası insan hakları sözleşmelerine ve insan onuruna aykırı hareket edildiği birçok göçmen tarafından dile getirilmektedir. Düzensiz göçmenlerden kadın ve tek başına olanların İran askerleri tarafından göçmen gruplarından koparılarak yanlarında götürülmesinin ardından

paralarının alınarak tecavüz edilmesi veya kimi zaman öldürülmesi olayları göçmenler arasında bilinen ve beklenen bir olgu olmuştur (Göçmen 43). Göçmen 46 kendisinin kadınların tecavüze uğramasına çokça şahit olduğunu, Göçmen 47 ise kadınlara tecavüz ve hırsızlık olaylarını yaşayan yakınlarının bulunduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla aile olanların haricinde münferit gelen kadınların sayısının azlığında bu çekincenin etkili olduğu değerlendirilebilir. Göçmen 50 kaçakçıların göçmenleri İran askerlerinin göremeyeceği yerlerden geçirme çabalarının temelinde yakalanarak ülkelerine geri gönderilme korkusu yerine paralarını kaptırmamak ve tacize uğramamak olduğunu açıklamaktadır. Kötü muameleye maruz kalan Göçmen 61 Urmiye şehrinden Türkiye sınırına gelirken İran askerlerinin kendilerini yakaladığını, bütün paralarını ve eşyalarını aldıktan sonra kovduklarını anlatmaktadır. Göçmen 82 ve 100 karşılaşmalarına rağmen İran askerleri tarafından hırsızlık ve tecavüz ile karşı karşıya kalma ihtimalinin zihinlerinde yer ettiğini bildirmektedir. Bu görüşmeler sonrasında göçmenlerin yanıtlarının işaret ettiği bakış açısına göre sınır boyunca görevli İranlı askerlerin, güvenlik korucularının veya asker görünümlü yapıların hiçbir çekincesi olmadan göçmenlere yönelik kendi inisiyatiflerince belirli bir hareket tarzı olmadan insan onuruna yakışmayacak bir şekilde hırsızlık, tecavüz, yaralama ve öldürme faaliyetlerinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Düzensiz göçmenler ve kaçakçıların ise sınır bölgesinde İran askerleri tarafından gerçekleştirilen bu insan onuruna yakışmayacak davranışlardan daha önce yakınlarından duydukları tecrübeler sayesinde haberdar oldukları ve sınırı geçerken kötü muameleye maruz kalmamak için İran askerlerine görünmeden geçmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır.

Göçmenlere üçüncü olarak göçmen kaçakçıları ile göçmenler arasında nasıl iletişim kurulduğu, göçmen kaçakçılarının örgüt yapısı ve her göçmen grubunda bir kişinin Türkçe bilmesi hakkında ne düşündükleri sorulmuştur. Bu sorunun amacı göçmen kaçakçıları ve göçmenler arasındaki iletişimi ve yolculuk boyunca süren karşılıklı ilişkiyi göçmenlerin gözünden anlamaktır. Göçmenlerin yanıtları Şekil 13'deki gibi kaçakçı ile doğrudan iletişim, kaçakçıların göçmenlere yaklaşımı, her grupta en az bir Türkçe bilen göçmen bulunması ve kaçakçıdan bağımsız gelenler olarak sınıflandırılmaktadır. İlk olarak kaçakçılar ile iletişim incelendiğinde göçmenlerin koşullarına ve bağlantılarına göre Afganistan, İran ve Türkiye'deki bağlantıları veya akrabaları vasıtasıyla İran'daki göçmen kaçakçıları ile çoğunlukla telefon vasıtasıyla fazla bir zahmete girmeden iletişim kurdukları anlaşılmaktadır. Göçmenlerin kendi arasındaki

bağlantı ve iletişim kanalının güçlü olması, göçmen kaçakçılarının yeni göçmenleri İran üzerinden geçirerek maddi getirilerini sürdürmek istemeleri nedeniyle piyasa ve göç yolculuğu memnuniyetini düzenleme üzerinde kısmen etkili olmaktadır. Her ne kadar göçmen kaçakçılara kimi zaman kendilerine yeterince bakmadıkları yönünde serzenişte bulunsalar da başlarına bir şey gelmeden varmak istedikleri hedefe ulaştırabilmesi göçmen kaçakçılarının göçmenlerin nezdinde güvenilirliğini artırmaktadır.

Şekil 13: Göçmen Kaçakçısı ve Göçmenler Arasındaki İlişki

Göçmen 50 göçmen kaçakçıları ile iletişim kurmanın oldukça basit olduğunu, Türk, İranlı ve Afganlı başta olmak üzere birçok ülkeden göçmen kaçakçısının bulunduğunu, Türkiye'ye gelirken Tahran'da tır şoförlerinin bulunduğu uluslararası otoparklarda bulunan Türk tır şoförlerinden kaçakçıların telefon numaralarına ulaştıklarını, bu tır şoförlerinin kendilerine tercümanlık yaparak Türkiye'deki göçmen kaçakçıları ile irtibat kurmalarını sağladığını ifade etmektedir. Tahran'da her yerde kaçakçılara rahatça ulaşılabilindiğini (Göçmen 53), genellikle herkesin bu işi yapması (Göçmen 93) nedeniyle bu iş kolunun geniş bir sektör haline geldiği, Afganistan sınırına gelen göçmenlerin kaçakçılar tarafından işçi toplar gibi alındığı, küçükten büyük kaçakçıya kadar birçok tercih seçeneğinin olduğu (Göçmen 65) ve kaçakçıların kendi bölgelerinde faaliyet yürüten diğer kaçakçıları tanıdığı (Göçmen 93) anlaşılmaktadır.

Göçmenlerin yoğun bir çaba sarf etmelerine gerek kalmadan kaçakçıların telefonlarını kolayca elde ettikleri görülmektedir. Göçmen kaçakçısı ile iletişim için telefonun tercih edildiği, birbirinden çeşitli bağlantılarla kaçakçının telefonunun elde edilmesi göçmen kaçakçılığı olgusunun yaygınlığına bir işaret olarak değerlendirilebilir.

Kaçakçılar ile göçmenler arasında bağlantı kuran kişilerin mekânsal durumu incelendiğinde, Göçmen 16 Afganistan'da kaçakçılık yapan bir köylüsünün İran'daki kaçakçıları ayarladığını, Göçmen 17 kendi köyünden kaçakçıların numarasına ulaştığını ve gelip kendilerini aldıklarını, Göçmen 23, 44, 49 ve 63 kaçakçılarla Afganistan'daki akrabalarının iletişime geçtiğini, Göçmen 38 kaçakçıların kendi akrabaları olduğunu, Göçmen 28 görüştüğü Afganlı kaçakçının her şeyi ayarladığını, Göçmen 47 genelde Afganlı tanıdık kaçakçıların bulunduğunu, Göçmen 71 kaçakçıları daha önceden tanıdığını, birçoğu (Göçmen 95, 21, 33 ve 34 vd.) arkadaşları sayesinde kaçakçılarla Afganistan'da tanıştığını, Göçmen 35 daha önce Türkiye'ye gidip gelenler aracılığıyla kaçakçılarla irtibat kurduğunu, Göçmen 101 kaçakçılarla Afganistan'da tanıştığını ve yolculuk boyunca Türkiye'ye kadar toplam 7 göçmen kaçakçısı değiştirildiğini gördüklerini anlatmaktadır. Görüldüğü üzere bir Afganlı göçmen Afganistan'da bir sabah uyandığında köyünden çıkmadan Türkiye'ye gelme kararı alıp göçmen kaçakçılarının Afganistan'daki bağlantısına rahatça ulaşabilmekte ve yasa dışı yollardan Türkiye yolculuğuna başlayabilmektedir. Diğer bir yandan göç olgusunun birçok hanede yaygın olduğu için Afganlılar için alışılmış bir davranış biçimi olduğu ve garipsenmediği değerlendirilmektedir.

Göçmen 1, 2 ve 36 İranlı bir arkadaşından Tahran'daki göçmen kaçakçısının telefon numarasını aldığını, Göçmen 7 İran'daki arkadaşlarından kaçakçıların telefon numarasını elde ettiğini ve Türkiye'ye kadar tek kaçakçı ile geldiklerini, Göçmen 11 İran'da Türkçe bilen bir arkadaşının kaçakçılarla bağlantı kurduğunu ve Türkiye'ye gelene kadar iki kaçakçı değiştirdiklerini, Göçmen 5 İran'dan aldıkları kaçakçı numarası ile gruplarındaki yaşça en büyüklerin görüşmeyi gerçekleştirdiğini ve Van'a gelene kadar üç kaçakçı değiştirdiklerini belirtmektedir. İran'a kadar pasaportla gelen Göçmen 19 bir arkadaşına Türkiye'ye gitmek istediğini söyleyince bağlantıyı kurduğunu, Göçmen 41 İran'daki kaçakçıları aradıktan sonra kendilerini gelip aldıklarını, Göçmen 20 arkadaşından telefon numarasını aldığı kaçakçıların kendisini Tahran'dan aldığını, Göçmen 31 ise Urmiye'ye kadar gittikten sonra kaçakçı ile telefon irtibatı kurarak sınırı geçtiğini ifade etmektedir. Bunun yanında Göçmen 18 İran'da bulunduğu süre

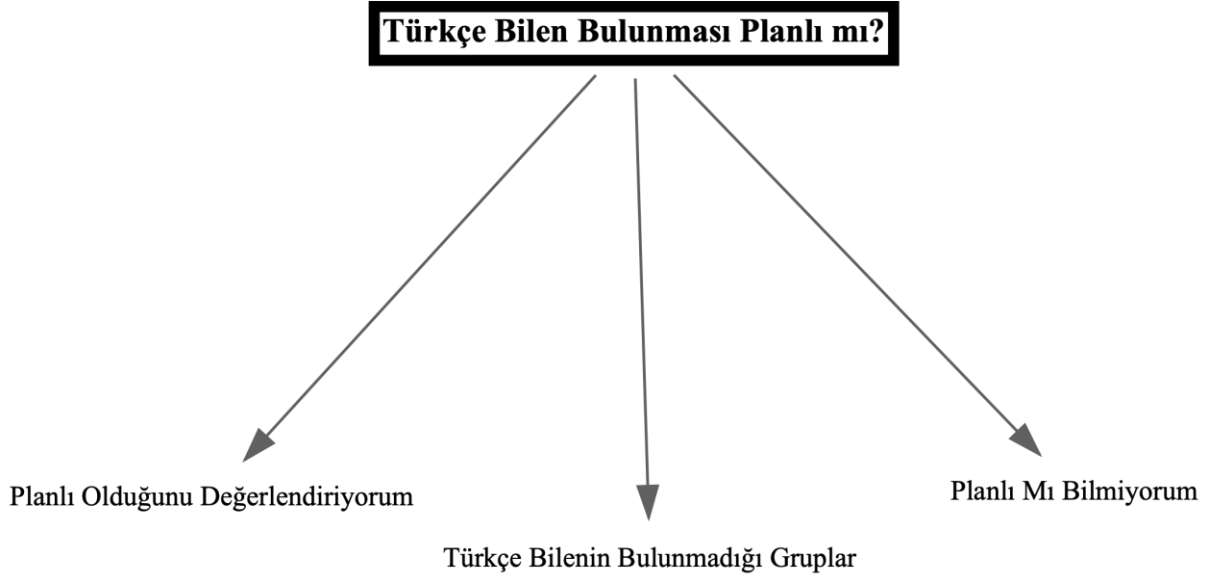
içerisinde kendisinin yabancı olduğunu fark eden kişilerin yanına gelerek Türkiye'ye gitmek isteyip istemediğini sorduğunu, Göçmen 32 İran'a geldikten sonra tesadüfen iki Afganlının konuşmasına şahit olduğunu, Türkiye'ye geçeceklerini öğrenince de onlara katıldığını anlatmaktadır. Göçmen 43 İran'da göçmen kaçakçılarının sokak satıcıları gibi herkes tarafından tanındığını, tanınmasa bile sokakta yürürken birkaç kişinin İranlı olmadıklarını anladıklarında yanaşıp Türkiye'ye götürmeyi teklif ettiklerini, Göçmen 58 benzer bir şekilde sokakta göçmen kaçakçılarıyla tanıştığını ve kaçakçıların birbirini tanıdığını beyan etmektedir. Dolayısıyla düzensiz göçmenlerin genellikle arkadaşları veya sokakta bulma vasıtasıyla kaçakçılarla iletişim kurduğu, göçmen kaçakçılığının İran'da toplumda bir iş kolu olarak yaygın olduğu ve göçmen kaçakçılarına ulaşmanın kolay olduğu değerlendirilmektedir.

Göçmen kaçakçıları ile iletişim kurulmasının Türkiye boyutuna bakıldığında, genellikle daha önce Türkiye'de bulunmuş veya halen bulunan çoğunlukla akrabaların ve bazen arkadaşların kaçakçılarla iletişimde bağlantıyı sağladığı anlaşılmaktadır. Bu değerlendirmeyi destekler nitelikte Göçmen 14 ve 15 kaçakçıları Türkiye'de yaşayan abisinin ayarladığını, Göçmen 24 kaçakçılarla bağlantıyı Türkiye'de yaşayan amcasının oğlunun kurduğunu, Göçmen 42 bağlantıyı Van'daki bir arkadaşının kurduğunu, Göçmen 45 ve 98 genelde daha önce Türkiye'de yaşamış veya halen yaşayan akraba veya tanıdıklarının vasıtasıyla bağlantı kurduklarını ve göçmen kaçakçılığı örgütünün diğer üyelerini tanıyamadığını, Göçmen 48 göçmen kaçakçılarıyla göçmenlerin iletişimde Türkiye'den İran'a giden tır şoförlerinin önemli bir rol oynadığını ifade etmektedir. Afganistan veya İran'daki göçmenlerin göçmen kaçakçılarına Türkiye üzerinden ulaşmasında genellikle Türkiye'de bulunan akrabalarının ön planda olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla zaman içerisinde Türkiye'de bulunan göçmenlerin yakınlarını getirmek üzere göçmen kaçakçılarıyla iletişim kurmasının güçlenme olasılığının bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Göçmen kaçakçıları ile göçmenlerin birbirleriyle bu üç ülkedeki iletişimi incelendiğinde kaçakçı örgütlerinin kendi içlerinde örgütlü bir yapısı olmakla birlikte birbirinden bağımsız birçok farklı kaçakçı örgütünün kendisine ait uluslararası bağlantı kanalının bulunduğu değerlendirilmektedir. Göçmen kaçakçılarının İran ve Afganistan'da rahat bir şekilde faaliyet yürütmelerinin Afganistan ve İran Hükümetlerinin gizli gündemlerinin veya herhangi bir politika oluşturmama politikalarının bir parçası olması ihtimali gözden kaçırılmamalıdır.

Göçmen kaçakçılarından ayrı olarak kendi çabalarıyla Van'a gelen Afganlı düzensiz göçmenler incelendiğinde, Göçmen 77 ve 78'in 4 kişilik bir grupla kendi başına geldiği, Göçmen 80'in aynı şeyleri söyleyerek gruplarında Türkçe bilen olmadığını ancak olsaydı daha iyi olacağını vurguladığı, Göçmen 82, 83, 84, 87, 88, 89 ve 91 kendilerinin bağımsız geldiğini ve göçmen kaçakçıları ile hiç irtibat kurmadığını ve karşılaşmadığını ifade etmektedir. Bu gruptaki düzensiz göçmenlerin söylediklerinin doğru olabileceği gibi aynı görüşlerin birbirini takip eden görüşmelerde ortaya çıkması göçmenlerin birbirini etkilediğini veya görüşme esnasında kendilerinin suçlanabileceği gerekçesiyle tedirgin olabileceklerini de göz önünde bulundurmaları gerekmektedir. Bu kapsamda görüşmenin yapıldığı esnada ilgili çeşitli günlük nedenlerle gruba yeterince güven verilemediği ve alınan bilgilerde eksiklik oluşmasına neden olduğu sonucu da çıkarılabilir.

Sınır birlikleri veya kolluk kuvvetleri tarafından yakalanan düzensiz göçmen grupların çoğunda en az bir Türkçe bilen göçmenin bulunması göçmen kaçakçılarının bu kişileri grupların içine planlı bir şekilde yerleştirdiği düşüncesini akla getirmektedir. Şekil 14'te görüldüğü üzere, 49 kodun gruplarda Türkçe bilenlerin olmasının planlı olduğunu, 13 kodun gruplarında Türkçe bilenlerin olmadığını ve 9 kodun planlı olup olmadığını bilmediğini değerlendirdiği görülmektedir. Düzensiz göçmenlerin görüşleri incelendiğinde birçoğunun aralarında iyi derecede Türkçe bilenlerin olduğunu belirttiği (Göçmen 2, 4, 8, 14, 15, 19, 21, 28, 31, 35, 38, 42, 51), kimilerinin birden fazla ve her grupta mutlaka Türkçe bilen bulundurmanın bilinçli olduğunu farkında oldukları (Göçmen 12, 13, 18, 63, 85) görülmektedir. Göçmen 47 daha önceki gelişlerinde de gruplarda Türkçe bilenlerin bulunduğunu ifade etmektedir. Göçmen 32 buldukları gruptaki iyi derecede Türkçe bilen iki şahsın kaçakçılara yardımcı olduğunu anlatmaktadır. Göçmen 34 gruplarında Türkçe bilen birisinin olduğunu ve bu kişinin Van sınırına gelince dağda ortadan kaybolduğunu belirtmektedir. Göçmen 36 ise gruplarında bulunan Türkçe bilen kişi vasıtasıyla güzergâhta değiştirdikleri kaçakçılarla iletişim kurduklarını vurgulamaktadır.

Şekil 14: Düzensiz Göçmen Gruplarda Türkçe Bilen Bulunması

Göçmen 39, gruplarındaki Türkçe bilenlerin Afganlı olduğunu ve yıllarca Türkiye’de yaşadığını söylerken, Göçmen 40 gruplarındaki Türkçe bilen Afganlının kendilerini Van’a getirdikten sonra İstanbul’a gittiğini, Göçmen 41 Türkçe bilenin genelde Türkiye’de bir süre kalmış kişiler olduğunu anlatmaktadır. Göçmen 44 kaçakçıların genelde kendilerini Türkiye’ye getirmeyi planlarken aralarında Türkçe, Farsça veya Kürtçe bilen olup olmadığını sorduklarını, nedenini sorduklarında ise kendileriyle iletişim kurup çevirmenlik yapabilecek bir arkadaş aradıkları yanıtını verdiklerini, Göçmen 46 ve 49 ise Türkçe bilenin bulunmasını gidilecek yerleri bildiğinden kendilerine rehberlik etmesi olduğu şeklinde açıklamaktadır. Bununla birlikte, Göçmen 55 ve 56 Türkçe bilenlerin tesadüfen denk geldiğini, Göçmen 66, 67, 81 ve 98 gruplarda Türkçe bilenin bulunmasının zorunlu olmadığını ve denk gelince aldıklarını, Göçmen 72 ise ülkelerinde yeterince Türkçe bilen olduğundan kaçakçıların planlamasına gerek olmadığını düşünmektedir. Gruplarda Türkçe bilenlerin bulunmasının planlı olduğunu düşünen Göçmen 48 ve 49 genelde bu kişinin Türk vatandaşı olmadığını belirtmektedir. Gruplarda Türkçe bilenin bulunmasının planlı olup olmadığının sorulmasına olumsuz yanıt verenler arasında bulunan göçmen kaçakçıların planlı yerleştirdiği Türkçe bilenlerin bu konuda hassasiyet oluşmasını önleme duygusuyla hareket edebileceği ihtimali gözden kaçırılmamalıdır.

Kimi göçmenlerin *hırsız* olarak adlandırdığı göçmen kaçakçılarının yapısının göçmenlerin gözünden incelenmesiyle güvenlikçi yaklaşımın dışında farklı bir bakış açısı elde edilmektedir. Göçmen 66, 99 ve 102 kaçakçıların her şeyi bildiğini, askerlerin nerede durduğunu takip ettiğini, kendilerine rahat olmalarını telkin ettiklerini ve kaçakçıların birbirleriyle konuştuklarını söylemektedir. Göçmen 75 ve 85 kaçakçıların sırtlarına sigara ve telefon yüklediklerini ve Van'a vardıklarında bekleyen kaçakçının yükü aldığını anlatmaktadır. Göçmen 1 İranlı kaçakçının kendilerini Vanlı bir kaçakçıya teslim ettikten sonra Van merkeze geldiklerini, iki kaçakçının birbirini tanıdığını ve kaçakçılar arasında Türkçe bilenlerin olduğunu, Göçmen 7 ve 8 Türkçe ve Kürtçe bilen kaçakçılar olduğunu ifade etmektedir. Göçmen 19 İran'dan Van'a kadar bir kaçakçı, Göçmen 15, 20 ve 22 iki kaçakçı ve Göçmen 5 ve 17 üç kaçakçı, Göçmen 24 dört kaçakçı değiştirdiklerini belirtmektedir. Göçmen 10 Afganistan'dan Van'a kadar birbirlerini tanıyarak telefonla iletişim halinde olan altı kaçakçı, Göçmen 21 beş kaçakçı ve Göçmen 17 ise üç kaçakçı değiştirdiklerini anlatmaktadır. Göçmen 12 Afganistan'dan Türkiye'ye gelene kadar birbirini tanıyan örgütlü çalışan birçok kaçakçı değiştirdiklerini, Göçmen 26 yalnızca Afganistan'daki kaçakçıyı tanıdıkları toplam on kaçakçı değiştirdiklerini ve kaçakçıların birbirini tanıdığını beyan etmektedir.

Göçmen 33 ve 38 Afganistan-Pakistan-İran-Türkiye kaçakçılarının beraber ve örgütlü şekilde hareket ettiğini, Göçmen 37 kaçakçıların sürekli irtibat halinde olduğunu, Göçmen 28, 43, 44, 46, 48 ve 96 birbirini tanıyan kaçakçıların örgütlü çalıştığını, Göçmen 55, 56, 61, 95 ve 97 kaçakçıların bağlantılı olduklarını, Göçmen 58 İran'da çarşıda tanıştığı kaçakçıların hepsinin birbirini tanıdığını, Göçmen 34, 42, 47, 49, 50 ve 51 kaçakçıların göçmen grubu önceden planlanan bölgeye geldiğinde birbirlerine devrettiklerini anlatmaktadır. Göçmen 13 Van'a varınca kaçakçıların evinde bir hafta 150 kişiyle birlikte kaldığını ve kaçakçıların hepsinin Vanlı olduğunu, Göçmen 41 kaçakçıların çoğunun Vanlı olduğunu ve aralarındaki hiyerarşik bağı istinaden küçük kaçakçıların kendilerini büyük kaçakçılara teslim ettiğini, Göçmen 42 kaçakçıların Van'da kaldığını anlatmaktadır. Göçmen 25 ise kendilerini getiren kaçakçının Afganlı (Peştun) olduğunu ifade etmektedir. Göçmen 39 ana kaçakçı ile irtibata geçince kendilerini götürülecek işbirlikçilere yönlendirdiğini, Göçmen 52 yalnızca kaçakçıların işbirlikçilerinin kendilerini karşıladığını, Göçmen 23 kaçakçıların ücretini Van'a vardıktan sonra teslim ettiklerini bildirmektedir. Kaçakçıların örgüt işleyişleri değerlendirildiğinde

kaçakçıların kanallarının veya örgütlerinin büyüklüğünün birbirinden farklılaştığı, göç güzergâhında birbirleriyle irtibatlı oldukları ve göçmen grupları birbirlerine devrettikleri, işbirlikçilerinin göçmen kaçakçıların sahadaki faaliyetini yürüttüğü ve örgütlerin kendi içlerinde görev paylaşımının olduğu anlaşılmaktadır.

Göçmenlere dördüncü olarak göç güzergâhı üzerinde İran askerleri haricinde başka gruplarla karşılaşp karşılaşmadıkları ve aralarında nasıl bir iletişim olduğu sorularak İranlı askerler haricindeki aktörlerin tespiti ve düzensiz göçmenlerle iletişimi anlaşılmaya çalışılmıştır. Böylece yol güzergâhında göçmenlerin karşılaştığı tüm aktörler ve sorunlar ile bu sorunlara rağmen Türkiye'ye gelme kararlılıkları öğrenilecektir. Görüşülen göçmenlerin yanıtlarına göre Şekil 15'te olduğu gibi bir sınıflandırma yapıldığında oranın yüksekliğine göre sırasıyla başka göçmen veya kaçakçı grupları ile karşılaştığını anlatan kodlar (58 kod), herhangi bir grup ile karşılaşmadığını aktaran kodlar (33 kod), terörist gruplarla karşılaştığını paylaşan kodlar (10 kod) ve hırsızlarla karşılaştığına dair kodlar (5 kod) olduğu görülmektedir. Göçmen ve kaçakçıların aynı grupta değerlendirilmesi, kaçakçılar açısından bakıldığında yalnızca yasa dışı geçirilenlerin mal veya insan olarak değişmesini ifade etmektedir. Dolayısıyla kaçakçılar yasa dışı yollarla sınırı geçirdiğinin kendisine sağladığı risk ve getiri ilişkisi ile ilgilenmektedir.

Şekil 15: Göç Güzergâhında İran Askerleri Dışında Karşılaşılan Başka Gruplar

Başka bir göçmen veya kaçakçı grup ile karşılaşanların tecrübelerinden yola çıkarak göçmen veya kaçakçıların hareket tarzlarının yoğunluğu ve çeşitliliği daha açık bir şekilde ortaya çıkarılmıştır. Göçmen 102 sınıra kadar kendi grupları ile ulaştıktan sonra sınırda 40 kişi olduklarını ve farklı grupların sınırda toplandığını anlatmaktadır. Birçok göçmen (Göçmen 8,

17, 23, 25, 37, 63, 69, 73, 82 ve 89) farklı kaçakçıların başında olduğu göçmen grupları ile karşılaştıklarını ancak iletişime geçemediklerini, kendi grupları 30-40 kişiden oluşan Göçmen 12 ise bu sayıları içeren en az 20 grup gördüğünü ve herkesin kendi grubu ile ilerlediğini, Göçmen 58 İran sınırından geçerken 40 ve 200 kişilik iki farklı grup gördüğünü, Göçmen 60 Urmiye sınırına doğru beş farklı grup gördüklerini, Göçmen 47 daha önceki gelişlerinde de farklı göçmen grupları ile karşılaştığını söylemektedir. Daha geniş bir göçmen sayısı ile Göçmen 10 kendi gruplarının 10 kişi olmasına karşın gelenlerin sınırda toplamda 600 kişiyi bulduğunu ve bu grubun yarısının kendileri gibi sınırdan geçebildiğini ifade etmektedir. Sınırı geçtikten sonra farklı göçmen grupları ile Göçmen 13 Van gölü kıyısında tekne beklerken ve Göçmen 51 Van'da tuttıkları evde bir araya geldiklerini anlatmaktadır. Göçmen 44 Türkiye sınırına yakın bir yerde aile ve gençlerden oluşan başka göçmen grupları ve kaçakçıları ile toplanma merkezi gibi bir alanda ortalama 350-400 göçmen ile bir araya geldiklerini, sonrasında sınıra doğru yürüdüklerinde köprü gibi bir yerden çok sayıda İran askerinin çıkarak üzerlerine ateş açtığını ve yaklaşık yalnızca 40 kişilik bir grubun sınırı o anda geçip diğerlerinin geri kaçtığını heyecanlı bir şekilde anlatmaktadır.

Göçmen 49 ve 50 Türkiye'ye yaklaştıkça farklı istikametlerden gelen göçmen gruplarla daha çok karşılaştıklarını ve kimi zaman kaçakçıların bu grupları birleştirdiğini, Göçmen 84 İran-Türkiye sınırına yakın bölgede birçok göçmen gördüklerini, Göçmen 45 ve 62 kırsal kesimdeki patika yollarda diğer grupları gördüklerini ve kimi zaman birlikte yürüdüklerini, Göçmen 65 ve 96 farklı gruplarla birleşerek sınırı geçtiklerini ve geçtikten sonra ayrıldıklarını belirtmektedir. Göçmen 94 ise sınırı geçmeden önce farklı göçmen grupları gördüklerini, Göçmen 93 ve 97 başka göçmen grupları ile karşılaştıklarını ancak kendilerinden farklı başka bir sınır bölgesinden geçtiklerini, Göçmen 98 gördükleri birçok grubun farklı sınır noktalarından geçmek için kendilerinden ayrıldıklarını söylemektedir. Farklı göçmen ve kaçakçı gruplara denk gelen Göçmen 72, 75, 79, 85 ve 101 bazı kaçakçıların göçmenlere sigara taşıyıp sınırı geçirmeleri karşılığında Türkiye'de istedikleri yere götüreceklerini vaat ettiklerini söylemektedir. Göçmen 10 bu grupların Afganlı olduğunu anladığını, Göçmen 31, 32 ve 57 gördükleri grupların Pakistanlı, İranlı, Afganlı ve Bangladeşli gruplardan oluştuğunu değerlendirdiğini, Göçmen 32 sınırda beklerken bir Uygur Türkü grubunun kendilerine katıldığını, Göçmen 42 Pakistanlı bir göçmen grupla karşılaştığını ancak Afganlı, Iraklı vb. ayrı ayrı gruplar halinde geldiğini ve

Göçmen 28 ile 30 bazı gruplarda çocukların da bulunduğunu ifade etmektedir. Anlatılar toparlandığında, birçok göçmen grubun göç yolculuğuna çıktığı, Türkiye sınırına doğru birbirine yakın güzergâhlara güvenlik tedbirleri, arazi şartları, göçmen kaçakçılarının kanalları vb. nedenlerle kanalize oldukları ve kaçakçıların göçmen gruplardan yasa dışı mal geçirmelerini isteyerek faydalandıkları anlaşılmaktadır.

Düzensiz göçmen grupların terör örgütü mensupları ile karşılaşmalarının yorumları incelendiğinde, Göçmen 3 ve 71 teröristlerin başka gruplardaki bazı arkadaşlarının her şeylerini aldıklarını, Göçmen 10 ve 37 sınır bölgesinde terörist gruplar gördüklerini ancak kendilerine karışmadıklarını, Göçmen 36 Türkiye tarafına geçtikten sonra karşılaştıkları teröristlere benzeyen bir grubun üstlerini ve eşyalarını aradıktan sonra kendilerini serbest bıraktıklarını, Göçmen 39 terörist olup olmadıklarından emin olmadıkları maskeli 3-4 kişinin farklı yollardan gitmeleri için kendilerini uyardıklarını ifade etmektedir. Göçmen 33 Pakistan-İran sınırında Sünni-Şii sorununa yönelik kurulan Abdülmalik Rigi'nin¹⁶⁷ terörist grubu ile karşılaştıklarını, paralarını aldıktan sonra Sünni olduklarını öğrenince bıraktıklarını, Göçmen 66 Pakistan-İran sınırında teröristlerin kendilerini yakaladıklarını, her şeylerini almak istediklerini ve karşı gelince bıraktıklarını belirtmektedir. Göçmen 47 ve 50 terör örgütü mensuplarını görmediklerini, ancak kaçakçıların onlardan çekinerek denk gelmeyecekleri güzergâhlardan kendilerini götürdüğünü değerlendirmektedir. Bu görüşlere bakıldığında, Pakistan-İran sınırındaki terörist grupların düzensiz göçmenlerin üzerindeki eşya ve paralarını aldıkları, Türkiye-İran sınırındakilerin ise düzensiz göçmenleri kendi yerlerinin belli olmaması için farklı güzergâhlara yönlendirdiği ve istediklerinde göçmen grupların arasına karışabilecekleri değerlendirilmektedir. Hırsızlarla karşılaşmaların görüşlerine bakıldığında, Göçmen 18 ve 25 hırsızların kendilerine saldırarak her şeylerini aldıklarını ve bir göçmenin tırnaklarını söktüklerini, Göçmen 40 İranlı olduklarını tahmin ettikleri hırsızların kendilerini soyduğunu ve paralarını aldığını, Göçmen 56 yolda önlerine çıkan tanımadıkları insanların zorla paralarını aldıklarını ancak silahları olmadığını gördüklerini, Göçmen 67 ise yalnızca bir silahlı hırsıza denk geldiklerini ve görünce kaçtıklarını anlatmaktadır.

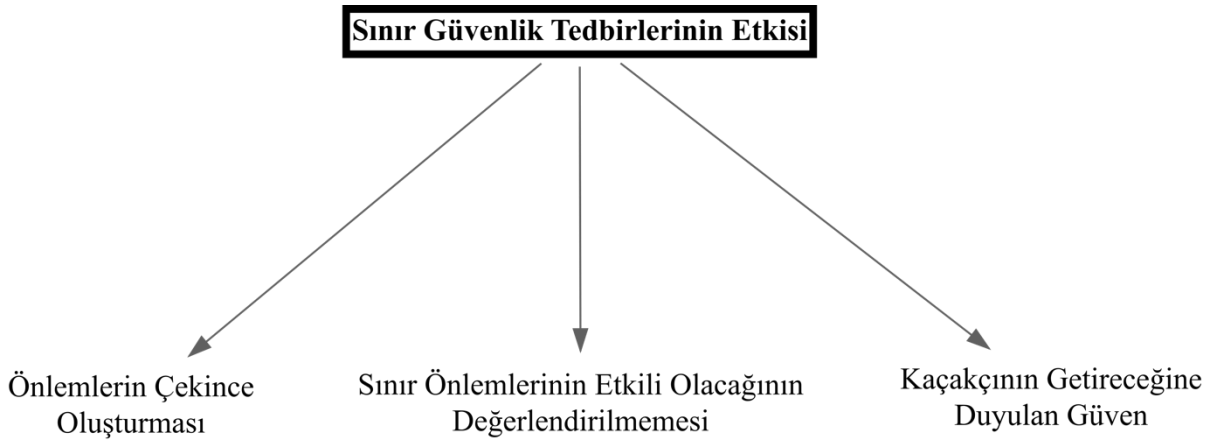
¹⁶⁷ MEHR Haber Ajansı (2010). Terörist Lideri Abdülmalik Rigi Tutuklandı, <https://tr.mehrnews.com/news/1039846/Terörist-çete-lideri-Abdulmalik-Rigi-tutuklandı> (Erişim Tarihi: 26.02.2021)

Göçmenlere beşinci olarak sınır hattında alınacak güvenlik tedbirlerinin yasa dışı geçişi engellemedeki etkisinin kendilerine göre nasıl olacağı sorulmuştur. Bu soru karşısında göçmenlerin yanıtları sınıflandırıldığında, Şekil 16'da görüldüğü üzere ifade ettiği tedbirler olsa göçmenlerin çekineceğini, kaçakçının bir şekilde kendilerini getireceğine güvenildiğini ve sınır önlemlerinin etkili olmayacağını düşünenler olmak üzere üç grubun bulunduğu görülmektedir. Sınırdaki önlemlerin artırılmasının kimi düzensiz göçmenler üzerinde caydırıcı bir etki yaratabileceğinin belirtileri görülmüştür. Buna göre Göçmen 3, 4, 5, 22, 24, 29 gibi olanlar sınırdaki önlemler artırılırsa kendilerinin gelmeyebileceğini düşünürken, Göçmen 7, 21, 23 ve 67 gibi düşünenler göçmen kaçakçılarının bu tedbirlere rağmen kendilerini getireceğine güvenmektedir. Göçmen 33, 34 ve 36 ise engellerin işe yaramayacağını düşünerek bu önlemlerin kendilerini korkutmasına rağmen Afganistan'daki koşulların kötü olması nedeniyle riskleri göze alarak gelmeye devam edeceklerini anlatmaktadır. Göçmen 27 caydırıcı önlemler alınırsa bir daha gelmeyeceğini, İran'da kendilerine Türkiye'ye ulaşan göçmenlerin geri gönderilmediğine dair yalan söylendiğini ifade etmektedir. Göçmen 43 önlemlerin artırılmasının erkeklerin aksine kadınlar için tecavüz gibi tehditlerin yanında yeni bir sorun oluşturmasıyla gelmemeleri yönündeki etkiyi güçlendireceğini değerlendirmektedir. Göçmen 71, 75, 89, 91 ve 95 sınır güvenliğinin zayıf olduğunu ve engellerin güçlendirildiğinde geçişlerin kısıtlanabileceğini düşünmektedir. Göçmenlerin beyanlarına göre muhtemel caydırıcı önlemlerin düzensiz göçmenlerin geçişlerini olumsuz etkileyeceğine yönelik değerlendirmelerde sıklığına göre sırasıyla sınır devriyelerinin (18 kod), sınır duvarlarının (17 kod) ve İHA'ların (6 kod) öne çıktığı görülmektedir.

Göçmen 44, 93 ve 101 hava ya da arazi şartlarının kendilerini etkilememesi nedeniyle yasa dışı geçişlerin engellenmesinin en iyi yolunun sınır devriyelerinin hem İran hem Türk askerleri tarafından artırılması olacağını, 2 kişilik silahlı asker gruba denk geldiğinde 400 kişiden 350'sinin geri kaçtığını değerlendirmektedir. Göçmen 46'ya göre sınır hatlarındaki karakolların sürekli kontrol yapamaması ve kaçakçıların bu durumdan faydalanması karakolların ve personelinin sayısının artırılmasını gerektirmektedir. Göçmen 47, 62, 64 ve 65 sınırların daha fazla denetlenmesi ve belli noktalara nöbetçilerin yerleştirilmesi ile sınırların daha fazla kontrol edilmesini önermektedir. Göçmen 73 İHA veya duvarların değil, yalnızca askerlerin sınırdan geçişi engelleyebileceğini düşünmektedir. Göçmen 74 ve 87 daha bütünlükçü bir yaklaşım ile

sınır hattına duvar inşa edilse bile hudut birliği devriyeleriyle korunmadığı sürece göçmenlerce aşılacağını, Göçmen 97 hudut birliklerinin devriyesinin artmadığı sürece tel örgü ya da duvar arkasından kendilerine yardım edecek daima birilerinin olacağını değerlendirmektedir. Göçmen 77 ve 85 sınır geçişlerinde askerın olmayışı ile tellerin esnek ve yıpranmışlığı nedeniyle, Göçmen 80 ise sınırların açık olması ve askerın tellere yakın olmaması nedeniyle sınırdan geçişlerinin kolay olduğunu ifade etmektedir. Göçmen 86 sınır hattına geldikleri gün ve önceki günlerde kimsenin olmadığını ve asker ile karşılaşmış olsalar giriş yapmaktan çekineceklerini belirtmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere göçmenler sınır bölgesinde askerler ile karşılaşmaktan çekinirken, sınırı geçtikten sonra içeri geçilen mesafe arttıkça bu çekince azalmaktadır. Göçmen 102'nin Van ili merkezinde birçok düzensiz göçmenin görevliler tarafından tespit edilse bile alınmadığını bildirmesi sınırdan uzaklaştıkça düzensiz göçmenlerin kolluk görevlilerince alınmama eğiliminin arttığını göstermektedir.

Şekil 16: Sınır Güvenlik Tedbirlerinin Etkisi

Duvarların veya tellerin düzensiz göçmenlerin engellenmesinde etkili olacağını düşünenlere (18 kod) göre, Göçmen 57, 58 ve 62 sınır hattına duvar inşa edilmesinin, Göçmen 64 ve 83 ise arazinin durumuna göre sınır duvarına ilave olarak hendek inşa edilmesinin geçişleri büyük oranda engelleyeceğini değerlendirmektedir. Bununla birlikte, Göçmen 65 ve 87 duvarların etkisini ancak sınır devriyeleri ile birlikte başvurulduğunda göstereceğini belirtmektedir. Göçmen 69 mevcut durum hakkında bir değerlendirme yaparak duvar ya da hendeklerin henüz sınır hattında yeterince bulunmadığını anlatmaktadır. Göçmen 68 sınır tellerinin sık olması ve Göçmen 91 ise duvarlar ve tellerin güçlendirilmesi sağlandığında geçişlerin azalacağını ifade

etmektedir. Göçmen 70 ve 77'ye göre sınırdaki halihâzırda zayıf durumda bulunan teller yerine ancak duvar inşa edilirse geçişler engellenebilecektir. Göçmen 79 tellerin durumunun eksikliğini vurgulayarak sınırdan geçerken tel veya duvarla karşılaşmadıklarını, Göçmen 91 ise sınırdaki tel örgüden daha fazla önlem alınmazsa gelmeye devam edeceklerini ve duvar olsaydı geçişlerini kısmen durdurabileceğini düşünmektedir. Göçmen 85, 86 ve 98 tellerin rahatça kesildiğini ve esnek olduğunu öne sürerek sanıldığı kadar bir etki sağlamadığını, duvarlar inşa edildiğinde geçişin engellenmesine etkisinin artacağını belirtmektedir. Bu açıklamalardan farklı olarak Göçmen 98 arkadaşlarının Pakistan-İran sınırından duvarları aşarak geldiklerini ve Türkiye sınırında da aşacaklarını değerlendirmektedir. Bu açıklamalar ışığında duvar ve hendeklerin yasa dışı geçişte özellikle hudut birlikleri devriyeleriyle desteklendiği müddetçe kısmen caydırıcı bir etkisinin bulunabileceği, sınır tellerinin ise geçişi engelleme açısından caydırıcı bir etkisinin olmadığı anlaşılmaktadır.

İnsansız hava araçlarının (İHA) düzensiz göçmenlerin engellenmesindeki etkisi (6 kod) göçmenler açısından değerlendirildiğinde, Göçmen 44 ve 46 tel örgülerin kolayca aşılrken duvarlar inşa edilse bile kaçakçıların kendilerini bir şekilde geçireceğini, oysa İHA'lar olduğunda kaçakçıların rahatça geçemeyeceğini ve nedenini bilmemekle birlikte kaçakçıların İHA'lardan oldukça çekindiğini ifade etmektedir. Göçmen 65 kaçakçıların İHA'ya yaklaşımını biraz daha açık ifade ederek kaçakçıların dağlardan geçerken İHA'ları fark ettikleri zaman saklanmaları yönünde uyardığını, buna rağmen yolculuk sürecinde kimsenin İHA'lardan kaynaklı zarar gördüğünü duymadıklarını anlatmaktadır. Göçmen 45 sınırdaki illa ki güvenlik açıklıklarının olduğunu, kaçakçıların bu açıklıkları önceden araştırdığını ve irtibat kurduklarında kendilerini bilgilendirdiklerini düşünerek İHA'ların kaçakçılar tarafından önceden tespit edilemediğinden daha etkili olacağını değerlendirmektedir. Göçmen 47 ve 48 sınır hattındaki duvarların veya hendeklerin düzensiz göçmenleri engelleyebilseydi zaten sınırı geçememiş olacaklarını, bununla birlikte İHA'ların İran ve Afganistan sınırlarında da kullanıldığında daha etkili olacağını bildirmektedir.

Dolayısıyla caydırıcılık açısından incelendiğinde İHA'ların göçmen kaçakçıları açısından terör örgütü mensupları üzerindeki etkilerini duyduklarından caydırıcı olurken, düzensiz göçmenlerin henüz güzergâh üzerinde herhangi bir göçmenin zarar gördüğünü duymadıklarından göçmen kaçakçılarına göre daha az caydırıcı etkisi olduğu

değerlendirilebilir. Göçmen 74'ün görüşüne göre sınır hattında duvar veya asker olsa bile aşılabilmesi mümkün olmasına rağmen mayın döşendiğinde caydırıcılığın üst seviyede olacağı değerlendirilmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında, fiziki tedbirlerin ve devriyelerin düzensiz göçmenler açısından caydırıcı rolü İHA'lara göre daha öne çıkarken, göçmen kaçakçıları açısından tersi bir durum söz konusu olmaktadır.

Görüşmelerde göçmenlerin kaçakçıların kendilerini Türkiye'ye getireceğine yönelik tam bir güvenleri (29 kod) olduğu anlaşılmıştır. Bu çerçevede sınır bölgesinde tedbirler alınması politikasının göçmenleri tedirgin etmesine karşın, göçmen kaçakçıların bir şekilde kendilerini getireceğinden şüphe duymamaktadırlar. Göçmen 96 ve 102 kaçakçıların askerlerin durduğu yerleri bildiğini ve kendilerine rahat olmalarını telkin ettiklerini anlatmaktadır. Göçmen 2, 3, 4, 5, 15, 42, 61 tedbirlerin nasıl olacağı ve kaçakçıların kendilerini nasıl getireceğini bilmemesine rağmen kaçakçıların bir şekilde kendilerini getireceğine tam anlamıyla inanmaktadır. Başka bir örnekle açıklamak gerekirse Göçmen 7, 11, 13 ve 16 yüksek duvarların inşa edildiğinde nasıl geçeceklerini bilemeyeceklerini ve sınırda sorun yaşayabileceklerini kabul ederken kaçakçıların kendilerini getireceğinden emin bir düşünceye sahiptir. Göçmen 14 olguya daha pazar merkezli bakarak ücretlerini aldığı ve talep olduğu sürece kaçakçıların kendilerini getirecek bir yolu bulacaklarını değerlendirmektedir.

Göç etmek zorunda kalmak ve kendisini kabul ettirmeye çalışmaktan yorulduğu anlaşılan Göçmen 21 ve 23 güçlü tedbirler alınmasına rağmen göçmen kaçakçılarına güvenirken bir yandan da böyle bir durumla karşılaşıldığında bir daha gelmeyeceğini ifade etmektedir. Göçmen kaçakçıların göçmen getirmeye devam etmekteki kararlılığına inandığı anlaşılan Göçmen 31 ve 88 kaçakçının ücret almak için her şeyi yapacağını ve gerekirse duvarı yıkıp kendilerini getireceğini vurgulamaktadır. Kaçakçılara güveni en iyi anlatan örneklerden Göçmen 38, 40 ve 94 duvar, hendek veya asker olmasının kaçakçıları etkileyemeyeceğini düşünmektedir. Göçmen 45 kaçakçıların kendileriyle irtibat kurduklarında sınır bölgesine hâkim oldukları yönünde ikna eden açıklamalarda bulduklarını ifade etmektedir. Göçmen 59 kaçakçıları oldukça işinin ehli olarak değerlendirerek hiç yakalanan kaçakçı duymadığını, Göçmen 67 kaçakçıların kendilerinin gelebileceğini, Göçmen 99 ve 100 ise kaçakçıların kendilerine güvence vererek Türkiye'ye getirdiklerini ve güvendiklerini belirtmektedir.

Göçmen 66 Pakistan-İran arasında duvar olmasına rağmen kaçakçıların geçecek yerleri bulunduğunu vurgulamaktadır.

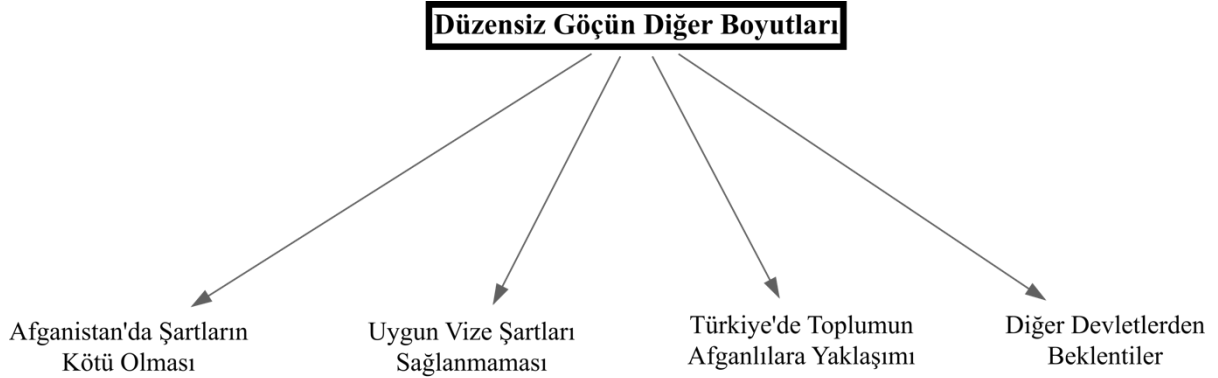
Göçmenlerin sınırdan geçme kararlılıklarının (39 kod) yüksek olmasından yola çıkarak göç olgusunun Afganistan'daki olumsuz şartlar sürdüğü sürece Afganlı düzensiz göçmenler açısından devam edeceği anlaşılmaktadır. Göçmen 2, 4, 8, 10, 25, 28, 35, 72 ne tedbir alınırca alınınsın ülkelerini çok sevmelerine rağmen gelmek zorunda olduklarını ifade etmektedir. Göçmen 102 [ağlamaklı] sınırdan geri gönderilse bile tekrar gelmekten başka bir şansı olmadığını, Türkiye'deki sınır görevlilerinin Müslüman oldukları için kendilerini vurmayaacağını bildiğini, ücretini karşılayabilseydi Van Gölü üzerinde göçmen kaçakçıların yönettiği tekneye binerek yakalanmayacağını, Göçmen 97 Müslüman ve kendilerine en yakın ülkenin Türkiye olduğu için geleceklerini ifade etmektedir. Göçmen 26 Afganistan'da Taliban'dan dolayı can güvenliklerinin olmadığını ve Göçmen 1 Afganistan'da savaş ve işsizlik olduğu müddetçe Türkiye Cumhuriyeti sınıra daha fazla asker yerleştirse bile bir şekilde yine geleceklerini, Göçmen 2 ve 5 Türkiye'ye çalışmak için gelmek zorunda olduklarını beyan etmektedir.

Göçmen 3 Türkiye'nin Müslüman kardeşleri olarak kendilerine İran ve Pakistan'dan daha iyi davrandıklarını ve tedbirlere aldırılmadan geleceklerini belirtmektedir. Göçmen 36 önlemlerin korkuya neden olmasına rağmen gelişleri azaltmayacağını, Göçmen 12, 39, 41, 60 ve 88 içinde bulunduğu çaresizliği anlatmak [kararlı bir bakışla] için yola çıkarken her şeyi göze aldıklarını, onlarca çukur ve duvar inşa edilse bile yine gelmek zorunda olduklarını vurgulamaktadır. Kararlılığın temelinde yatan çaresizliği anlatan başka bir örnekte ise Göçmen 18 ve 20 Afganistan'da insanların işsiz olduklarını ve tedbirlere rağmen gerekirse duvarın altına kazıp Türkiye'ye gireceklerini, Göçmen 19 ve 30 Afganistan'daki koşullardan dolayı kendileri gelmese bile muhakkak gelenlerin olacağını, Göçmen 49 ve 53 şu anki şartlarda göçmenlerin yasa dışı girişinin önlenemeyeceğini, Göçmen 72 ise tam aksine sürekli artacağını anlatmaktadır. Göçmen 82 ve 88 sınırlardaki tedbirlerin artırılmasının ancak Afganistan'da iş imkânı olduğunda işe yarayacağını belirtmektedir. Dolayısıyla Afganlı düzensiz göçmenlerin Türkiye'nin kendilerine daha iyi davrandığını ve iş imkânları bulduklarını düşünerek gözü kara bir şekilde Türkiye Cumhuriyeti sınırından geçmek için geldikleri görülmektedir.

Göçmen kaçakçılarından ve sınır bölgesinde alınacak tedbirlerden bağımsız olarak Afganlıların algısı ve düzensiz göçün sınır tedbirleri haricinde yapısal olarak nasıl engellenebileceği Şekil 17’de olduğu gibi diğer boyutları çerçevesinde incelendiğinde, görüşmelerde Afganistan’daki şartların kötü olması (69 kod), uygun vize şartları sağlanmaması (18 kod), Türkiye’de toplumun Afganlılara iyi davranması (10 kod) ve diğer devletlerden beklentiler (6 kod) olmak üzere dört boyutun öne çıktığı görülmektedir. Göçmen 102 savaş ve ölümü engelleyecek bir şey yapılmadığını ve kimsenin umurunda olmadığını, yalnızca Türkiye ve Pakistan Devlet Başkanlarının kendilerini sevdiğini ve Türkiye Cumhuriyeti Başkanı’nı ise herkesin sevdiğini bildirmektedir. Göçmen 9, 54 ve 98 Afganistan’da fakir ve aç kaldıklarını, Göçmen 17, 52 ve 78 ülkelerinde yaşanacak bir hayat olmadığını, Göçmen 88 bitmeyen savaşlardan dolayı geleceklerini, Göçmen 2, 4, 8, 79 ve 84 Afganistan’da savaş olmasaydı gelmeyeceklerini, Göçmen 7 ise Afgan Devleti teröristlerle baş ederse orada kalıp okumak istediğini belirtmektedir.

Göçmen 103 Taliban’ın köylerde çok güçlü olduğunu, çocuklar katılmak istemezse öldürdüklerini, göçmenlerin bu nedenle köylerden daha fazla geldiğini, sürekli intihar saldırıları gerçekleştirildiğini ve köylerde yakalanan Taliban üyelerinin de sonrasında gelişebilecek saldırılardan çekinerek serbest bırakıldığını anlatmaktadır. Göçmen 31 Taliban askerlerinin sürekli kendilerini taciz ettiğini ve devletin kendilerine yardım etmediğinden karşı koyamadıklarını, Göçmen 36 devlet ve Taliban’ın bir arada olduğunda ancak çözümün sağlanabileceğini, Göçmen 41 Afganistan’ın bir yarısının devlet ve diğer yarısının Taliban olduğunu ve arada kaldıklarını ifade etmektedir. Göçmen 32 kimi zaman hem Taliban hem de devlet tarafından baskı gördüklerinden kaçmak zorunda kaldıklarını, Göçmen 38 Taliban’ın kardeşini öldürdüğünü anlatmaktadır. Göçmen 45 herkesin ailesini ve canını kurtarmak için savaştan kaçtığını ifade etmektedir. Göçmen 91 Afganistan’da huzur sağlandığında kimsenin vatanını bırakıp gitmeyeceğini söylemektedir. Göçmen 78 [üzgün ifadeyle] hayal kırıklığını ve ümitsizliğini Afganlıların herhangi bir vatanı olmadığını söyleyerek anlatmaktadır.

Şekil 17: Türkiye'ye Gelen Düzensiz Göçün Diğer Boyutları

Göçmen 5 Türkiye Cumhuriyeti'nin kendilerine Afganistan'da yardım etse orada kalabileceklerini, Göçmen 6, 8, 9 ve 67 vd. iş olsa gelmeyeceğini bildirmektedir. Göçmen 13 Afganistan'da işin az ve ücretin düşük olduğunu, Türkiye'de kazandığı iki bin liranın dörtte üçünü Afganistan'daki ailesine göndererek geçimlerini sağladığını ve Afganistan'da bu şartlar bulunsaydı Türkiye'ye gelmeyeceğini, Göçmen 18 ve 22 ise Afganistan'da çalışma imkânı olsa bu kadar zor bir yolu göze alıp gelmeyeceğini, Göçmen 23 yaklaşık on aydır Türkiye'de olmasına rağmen Türkçe öğrenemediğini ve Afganistan'da iş olsa İran ya da Türkiye'ye gelmek yerine ülkesinde kalacağını, Göçmen 27 Afganistan'da yirmi lira bile kazansa gelmeyeceğini, Göçmen 20 yaşadığı şehirde (Bağlan) iş olmasına rağmen Taliban'ın çalışmalarına izin vermediğini vurgulamaktadır. Göçmen 10, 15, 26, 27, 29, 55 ve 96'nın belirttiği üzere işsizlik ve savaşın Afganistan'da cari ve süregelen bir sorun olduğu ve bu sorunlar ortadan kaldırıldığında Afganistan'da yaşamak istediklerini anlattıkları görülmektedir. Göçmen 43 ekonomi ve savaş sorunu nedeniyle ülkelerin caydırıcı yaptırımlarını artırmadığı müddetçe gelmeye devam edeceklerini, Göçmen 59 kendi ülkelerinin iş verdiği ve savaş bitirdiğinde gelişlerin duracağını vurgulamaktadır. Göçmen 55 [öfkeli] Afganistan'da başka ülkeler olduğu sürece kendilerinin de onların ülkesine gideceğini ve elbet bir gün kendi ülkelerine döneceklerini, Göçmen 66 [öfkeli] sömürgeci devletlerin ülkelerini terk ettiğinde gelmeyi bırakacaklarını, Göçmen 71 sömürge devletlerin ülkelerinden çıkması ve Taliban'ın silah bırakmasıyla sorunların çözüleceğini söylemektedir.

Düzensiz göçmenlerin Türkiye'ye gelmek istemesinin nedenlerine bakıldığında, Göçmen 102 Türkiye Cumhuriyeti'nin güvenlik kuvvetlerinin Müslüman oldukları için kendilerini

vurmayacağını bildiğini, davet edildiği için geldiğini, yakalandığında kolluk kuvvetleri ve vatandaşlar tarafından kendisine yemek verilmesi karşısında etkilendiğini ifade ederken, Göçmen 3 Türkiye’de Müslüman kardeşlerinin bulunduğunu, kendilerine İran ve Pakistan’dan daha iyi davrandığını belirtmektedir. Göçmen 6 Müslüman olduğu için başka ülke yerine Türkiye’ye gelmek istediğini ve Afganistan Devleti’nin kendilerine yardım etmediğini vurgulamaktadır. Göçmen 8 Türkiye’yi dost ülke olarak tanımlarken, Göçmen 34 yabancılara en iyi davranan ülke Türkiye olduğu için gelmeyi tercih ettiklerini anlatmaktadır. Göçmen 39 Afganistan’da 15 yıl önce ailesinin öldürüldüğünü, Türkiye’de iyi insanlar ile okulların olduğunu ve her türlü işi yapabileceğini ifade etmektedir. Göçmen 63, 75 ve 97’nin anlatımına göre, Afganistan’da insanlar arasında Türkiye’nin en iyi durumdaki Müslüman ülke olduğu algısı bulunmakta olup Afganlılar Türkiye’ye gitme hayali ile yaşamaktadır. Bu açıklamalar ışığında Afganistan’dan kaynaklı düzensiz göçün Türkiye’ye yönelmesinde Müslüman ülke olmasının yanında vatandaşların ve kamu görevlilerinin göçmenlere insani yaklaşımının bir etkisinin bulunduğu sonucu çıkmaktadır.

Düzensiz göçmenlerin Türkiye sınırlarından yasa dışı geçişinin engellenmesine yönelik sınır güvenliği haricindeki politikalar kapsamında diğer devletlerin yapması gerekenler değerlendirildiğinde, Göçmen 50 düzensiz göçün önlenmesinde Türkiye’nin yanında İran Devleti’nin de çaba göstermesi gerektiğini, İran askerlerinin geçişlerine müdahale etmediğini, önce iki devlet arasında bu çerçevede anlaşmaya varılması gerektiğini, aksi takdirde yasa dışı geçişlerin her geçen gün artacağını, Göçmen 74 İran Devleti ve askerleri kendilerini engellemediği sürece Türkiye’nin tek başına düzensiz göçle mücadelesinin mümkün olmadığını değerlendirmektedir. Göçmen 71 ve 93 sömürgeci ülkelerin Afganistan’dan çıkması ve Taliban’ın silah bırakması halinde kendi ülkelerinin toparlanabileceğini ve yasa dışı geçişlerin engellenmesinin kolaylaşacağını ifade etmektedir. Göçmen 99 yabancı devletlerin Afganistan’a müdahalesinden rahatsızlığını dile getirirken “*Amerika-Rusya eğer bir gün kanlı ellerini ülkemizden çekerse bu yasa dışı faaliyet duracaktır.*” ifadelerini kullanmaktadır. Göçmen 73 sorunun çözümünün dışında yasa dışı geçişlerin engellenmesi isteniyorsa uluslararası toplumun birlikte hareket ederek ancak sert tedbirler aldığı anda düzensiz göçün önlenilebileceğini belirtmektedir. Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere Afganistan’da toplumun işsizlik ve savaş kaynaklı sorunlardan bıkkınlığının altında yatan nedenlerden biri yabancı

devletlerin müdahalesi olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla sorunun çözümünde dış güçlerin müdahalesinin ortadan kalması ve Taliban'ın anlaşma sonrasında silah bırakması gerektiği değerlendirilmektedir. Bunun yanında mevcut şartlardaki düzensiz göçün boyutuyla mücadelede İran Devleti'nin desteği olmadığı sürece Türkiye'nin sınır tedbirlerinin yetersiz kalacağı kabul edilmektedir.

Düzensiz göçmenlerin sınırlardan yasa dışı geçişini engellemek için göçmenlerin önerilerinden bir diğeri ise vize konusunda kolaylaştırıcı düzenlemeler getirilmesi yönündedir. Bu kapsamda Göçmen 14 Türkiye'nin kendisine uygun bir ücrete vize sağlaması durumunda kaçak yollara başvurmayacağını belirtirken, Göçmen 16, 20, 21, 24 ve 30 pasaport ve vize kolaylığı sağlandığında kaçak yollara gerek duyulmayacağını ifade etmektedir. Göçmen 15 ve 22 daha karamsar bir yaklaşımla vize kolaylığı sağlansa bile çok pahalı olacağını değerlendirerek kendilerinin yine kaçak yollardan gelmek zorunda kalacağını, benzer şekilde Göçmen 18 vize ücretinin hâlihazırda beş bin dolar dolaylarında olduğunu ve alacak şansları olmadığından kaçak geldiklerini, Göçmen 26 imkânı olsaydı vize alıp gelmeyi tercih edeceğini anlatmaktadır. Göçmen 34 uluslararası vize işlemlerinin kolaylaştırılmasını beklediklerini ve Türkiye'nin özellikle Afganistan'a vize vermediğini, Göçmen 56 ise Türkiye'nin kendilerini yasal yolla kabul etmelerini beklediklerini anlatmaktadır. Tabi bu görüş, Afganistan'dan kaynaklanan düzensiz göçün önlenmesinin bir yana bırakılıp Afganistan'dan ayrılacakları baştan kabul edilmesini ve vardıkları ülkeye hem yasal hem de tehlikeli bir yolculuğa girişmeden nasıl girebileceklerine dair bir çözüm olarak tamamen göçmen odaklı bir bakış açısını içermektedir. Göçmenlerin yasal olarak Türkiye'ye kabul edilmelerinin uluslararası ve ulusal yasalarda göçmenlere birçok hak tanınması ve sayıca fazla kitlesel göçün gelmesine yol açması sorunların daha karmaşık bir hal alması ihtimalini ortaya çıkarmaktadır.

3.1.2. Sınır Güvenliğinde Rolü Bulunan Aktörlerle Gerçekleştirilen Görüşmeler

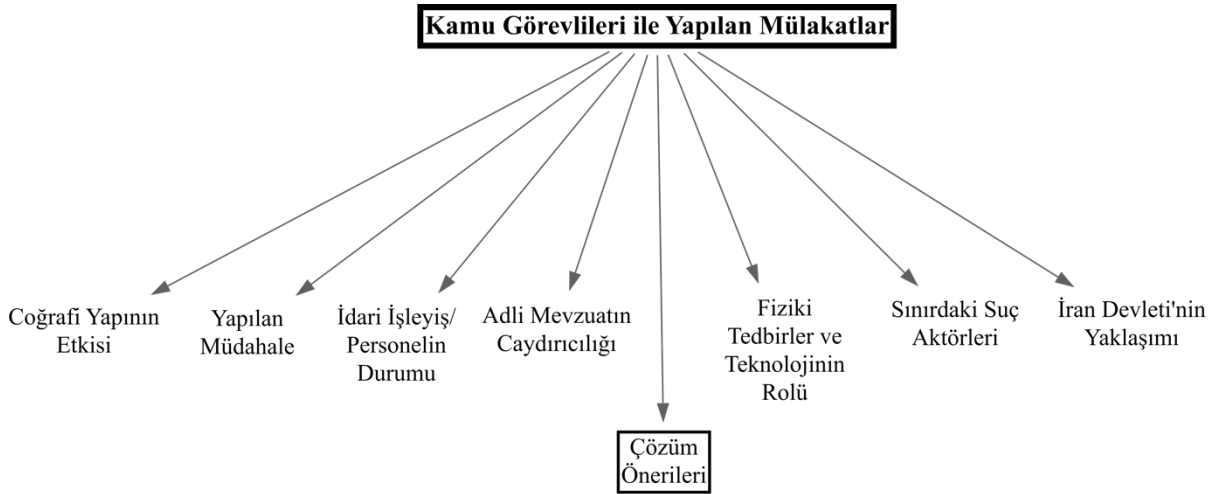
Tekli durum çalışması deseni ile yürütülen saha çalışmasının ilk bölümünde Afganlı düzensiz göçmenlerin göç güzergâhı ve İran'dan Van ili sınırına girerken yaşadıkları tecrübelerinde sınır güvenliğinin yeri anlaşılmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte tekli durum çalışmasının ikinci bölümünde sınır güvenliği çerçevesinde sınırın Türkiye tarafındaki bölümünde sınır güvenliğinden sorumlu sokak düzeyi bürokrati statüsündeki aktörler ile görüşmeler

gerçekleştirilerek sonraki bölümlerde incelenen ulusal düzey bir yana bir sınır ili olan Van'da sınır bölgesinde sorumlu aktörler açısından sınır güvenliğine yaklaşım veya bakış açısı anlaşılacak tüm sınırlara uygulanabilecek genel çıkarımlar elde edilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde sokak düzeyi bürokrati seviyesinde 34 kamu görevlisi ve Van ili sınır bölgesinde yaşayan ve düzensiz göçmen kaçakçılığı hakkında bilgi sahibi olan vatandaşlar gözünden güvenlik görevlilerinin rolünü değerlendirmek üzere 4 vatandaş ile görüşülerek gerçekleştirilen çalışmada aktörlerin sorumluluklarını ve yaklaşımını tüm boyutlarıyla anlamak üzere sınır ilçelerinde bulunan mülki idarelerin amirleri, sınır güvenliğinden sorumlu hudut birliklerinin komutanları, sınır bölgesinde meydana gelen adli olaylardan sorumlu cumhuriyet savcılar, sınır bölgesinde meydana gelen adli olayların işlemlerini cumhuriyet savcısı adına yürüten kolluk amirleri ve il düzeyindeki yetkilileri, göçmenlerin geri gönderilmesinden sorumlu göç idaresi personeli, akademisyenler, sınır kapısında görevli personel, sınır bölgesinde yaşayan ve göçmen kaçakçılığı konusuna vakıf vatandaşlar ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışmada bu yöntemin benimsenmesi sınırların ulusal güvenlik sorunu olarak algılanmasının yanında sınır bölgesindeki kamu görevlilerinin ve kısmen vatandaşların sosyal antropolojik yapısı ve düzensiz göçe bakışını değerlendirme amacını taşımaktadır.

Bu amaçla gerçekleştirilen görüşmeler yöneltilen sorular üzerinden Şekil 18'de görüldüğü üzere Tek Vaka Modeli'ne (Hiyerarşik Kod) göre şekillendirilen kod sisteminde olduğu düzende incelenmiştir. Bu başlıklarda gerçekleşen alt tartışmalar her başlığın altında incelenmiştir. Bu kod sisteminde düzensiz göçmenlerle gerçekleştirilen mülakatlardan farklı bir şekilde sıklıktan bağımsız olarak tüm öne çıkan başlıklardaki tartışmaların anlaşılması amaçlanmıştır. Bu çerçevede Van ilinde sınır bölgesinde gerçekleşen yasa dışı düzensiz göçmen girişlerinin tüm boyutlarıyla incelenmesi için karar verici sokak düzeyi bürokrati düzeyindeki kamu görevlilerine yöneltilen sorulara karşılık alınan cevaplar ışığında coğrafi yapının etkisi, yapılan müdahalenin içeriği, kurum içi ve kurumlar arası ilişkiler, adli mevzuatın etkisi, fiziki güvenlik tedbirlerinin rolü, sınırdaki suç aktörleri ve İran Devleti'nin rolü olmak üzere Van sınırı özelinde yedi boyutun öne çıktığı görülmüştür. Bu yedi boyutun tartışılmasının ardından daha yaratıcı ve ilham verici fikirlere ulaşmak amacıyla varsa başka tecrübelerinden faydalanmak üzere düzensiz göçle mücadele sorunsalına yönelik sınırdaki tartışmalar ve ötesinde başkaca önerileri varsa öğrenilmek istenilmiştir. Bu görüşmelerin sonucunda Van

ilinin İran Devleti ile sınırı özelinde elde edilen verilerle düzensiz göçle mücadeleye yönelik sınırların tamamının incelenmesi amacıyla aktarılabılır bir metodoloji veya genellenebilir çıkarımların elde edilmesi amaçlanmıştır.

Şekil 18: Van İlinde Kamu Görevlileri ile Gerçekleştirilen Görüşmeler

Bu çerçevede ilk olarak sınırın coğrafi yapısının sınırdan yasa dışı geçişlerin üzerindeki etkisi (38 kod) incelenmiştir. Mevsimlerin etkisi ve düzensiz göçmenlerin araziden geçiş yaptığı yerler üzerinden gerçekleşen bu incelemede düzensiz göç olgusu Van ilinde ve özellikle sınır ilçelerinde (Çaldıran, Başkale, Özalp ve Saray) düzensiz göçle sahada mücadele eden kamu görevlileri açısından değerlendirilmiştir. Mevsimlerin etkisine (11 kod) bakıldığında, Görevli 9 ve 11 sisin çökmesi ve kar gibi meteorolojik olayların düzensiz göçle mücadeleyi zorlaştırdığını ifade etmektedir. Görevli 2 ve 30 mevsim şartlarının hem göçmen hem de sınır birlikleri açısından önem taşıdığını, Görevli 1 mevsimselliğin başta Çaldıran olmak üzere sınır bölgesinde yaz ile kış koşullarının birbirinden oldukça farklı olması bakımından sınır birliklerinin çalışmalarını etkilediğini ve rakıma göre yasa dışı geçiş yapma şartlarının değiştiğini belirtmektedir. Örneğin, mevsimsel şartlara rağmen 2700 m rakımda 15-45 yaş arası göçmenlerin kış süresince mayıs ayına kadar 2.5-3 metre kar olduğu koşullarda gelmeye devam ettiği görülmektedir. Kışın sınır birliklerinin harekât güzergâhını oluşturan hudut yollarının açılmamasıyla sınır birliklerinin hareket kabiliyetinin kısıtlanması neticesinde göçmenlerin sınırın dibine kadar araçlarla gelebildiği gözlemlenmektedir.

Görevli 2 göçmen kaçakçılarının kışın gelen düzensiz göçmen sayısının azalmasına rağmen donmalarını engelleyecek kimi tedbirler alıp işlerini devam ettirdiğini, Görevli 30 ise güvenlik tedbirlerinin etkisine rağmen sınırdan geçişlerin kaçakçıların inisiyatifinde yürüdüğünü belirtmektedir. Diğer sınırların yapısını ve işleyişini bilen Görevli 27 ise yasa dışı geçişlerin geleneksel diğer malları getiren kaçakçılar tarafından yönetildiğini ve tecrübelerini içerdiğini ifade etmektedir. Yoğun karın olduğu şartlarda bile birçok düzensiz göçmenin yakalanması, *hipotermi* nedeniyle arazide ölümlerle karşılaşılması, göçmenlerin donmamak için sınır birlikleri veya kolluk kuvvetlerine yakalanmak istemesi mevsimsel şartların geçiş ve mücadele koşullarını etkilemekle birlikte engellemediğini göstermektedir. Bu çerçevede düzensiz göçmenlerin kış şartlarının ağırlığına göre rakımın daha düşük olduğu bölgelerden gelişlerinin devam etmesine karşın, sınır birliklerinin ulaşımının ancak sınır hattı üzerinde hudut yolundan gerçekleştirilmesi kış şartlarında ulaşımın güç ve riskli olmasına yol açmaktadır.

Araziden geçiş yapılan yerler incelendiğinde, Görevli 1, 3, 5, 7, 13 ve 14 geçiş güzergâhlarını büyük oranda bildiklerini ve yasa dışı geçişlerin dere yataklarından yapılmasıyla daha fazla karşılaştıklarını ifade etmektedir. Görevli 32'ye göre düzensiz göçmenler sınır bölgesinde rahat yürüyüş imkânı bulurken, hudut görevlileri veya kolluk kuvvetlerince erişimi kolay olmayan ve 24 saat tedbir alınamayan bölgelerden geçiş yapmaktadır. Görevli 8 çok fazla dere yatağı bulunduğunu ve neredeyse tamamından göçmen kaçakçısının inisiyatifinde gelişen durumlara göre geçiş yapıldığını ve ana güzergâhların kapatılmasına rağmen geçişlerin halen sürdüğünü anlatmaktadır. Görevli 1 sınırı geçen düzensiz göçmenlerin düz dere yatağından gelmelerine rağmen hudut görevlileri açısından görüş alanının sorunlu olması, Görevli 3 ve 30 geçişlerin sabaha karşı veya hava kararırken gerçekleştirilmesi nedeniyle tespitlerinin güçleştiğini belirtmektedir.

Bu çerçevede, Görevli 8 hudut birliklerinin kararlı olursa dere yataklarının tamamını kapatabileceğini değerlendirirken, Görevli 9 güzergâhların bilinmesine rağmen hepsini aynı anda kapatmanın şu anki şartlarda mümkün olmadığını ve kapatılsa bile bu kapatmayı uzun süre sürdürmelerinin mümkün olmayacağını ifade etmektedir. Örnek vermek gerekirse, arazinin düzensiz göçle mücadelede olumsuz etkisinin bulunduğunu değerlendiren Görevli 10'a göre en çok yasa dışı geçişin Rasim Çöze ve Kapıköy sınır kapısı yakınlarından gerçekleşmesine karşın bu bölgede tedbirler artırıldığında kısa zamanda yasa dışı geçişlerin

birçok alternatif güzergâh bulabilmesi nedeniyle başka bölgelere kaydığı veya yöntem değişikliğine uğradığı görülmektedir. Yöntem değişikliğini açmak gerekirse, aynı anda tüm geçişleri kapatmanın mümkün olmadığını değerlendiren Görevli 11 ve 15, göçmen kaçakçılığı rehberliğinde düzensiz göçmenlerin ölü bölge olarak tabir edilen alanlardan gizlice gelmesinin tespiti güçleştirdiğini ifade etmektedir.

Başka bir görüşe göre (Görevli 12 ve 16), engebeli arazi şartlarından dolayı termal kameraların dere yataklarını görmemesinden dolayı Özalp ilçesindeki Tulgalı bölgesi ve Çaldıran ilçesindeki Osmanlı ve Sarıçimen Mahalleleri düzensiz göçmenler tarafından sıkça tercih edilmektedir. Van ilinin İran Devleti ile sınırınının 295 km olmasıyla tamamı 560 km olan sınırınının yarısından fazlasına tekabül ettiğini ve göçmenlerin geçiş güzergâhlarının ayrıntılı bir şekilde bilindiğini belirten Görevli 28 ve 31, göçmenlerin 2019-2020 yıllarında sınır hattında Çaldıran ve Saray güzergâhlarını yoğunlukla kullandığını ve bu tercihte bölgenin yükseltisinin düşük ve arazi şartlarının nispeten diğer bölgelere kıyasla daha kolay olmasının etkili olduğunu belirtmektedir. Görevli 30'un edindiği tecrübelerden yol çıkarak coğrafi yapının sınır geçişlerinde göçmenler açısından ciddi zorluklar oluşturduğunu belirtmesine karşın, Görevli 29 coğrafi yapının inilmesi ve çıkılmasını mümkün kılmadan geçişi tamamen engellemedikçe arazinin aşılmasının zorluğunun geçişleri engelleme üzerinde etkili olmayacağını değerlendirmektedir. Başka bir ifadeyle arazi şartları zor da olsa göçmen yakalanmamayı birinci önceliğine koyduğundan zor güzergâhtan geçmekte tereddüt etmemektedir. Bununla birlikte araziden geçişin daha rahat olmasına rağmen önceki yıllarda tercih edilmeyen Saray güzergâhının, Türkiye'nin AB sınırını açtığı algısının oluşmasından sonra oldukça yoğun bir şekilde tercih edildiği değerlendirilmektedir. Dolayısıyla göçmenin güzergâh önceliğini belirlemesi yakalanmama üzerine kuruludur.

Görevli 1 Van ili kuzeyinde kalan Iğdır ilinin sınır bölgesine kıyasla, Van bölgesinde arazi şartlarının sınıra araçla ulaşmayı güçleştirdiğini belirtmektedir. Görevli 6 ise coğrafi yapının arazi ve mevsimsel şartlar nedeniyle zorluğuna rağmen gelmeyi kafasına koymuş göçmenleri engellemediğini açıklamaktadır. Görevli 26 düzensiz göçmenlerin geçiş güzergâhlarını bilmelerine rağmen hudut görevlilerini hava şartları ve terör saldırısı riski nedeniyle 24 saat boyunca aynı ilgili yerlerde bulduramadıklarını ifade etmektedir. Bu kapsamda kulelerden hudut görevlilerinin gözetlemesi, sıkça belirlenen güzergâhlarda devriyeler icra edilmesine

karşın, göçmen kaçakçılarının ve düzensiz göçmenlerin devriyelerin faaliyetlerini gözlemledikleri ve geçişlerini buna göre gerçekleştirdikleri anlaşılmaktadır. Bu bilgilere bakıldığında, geniş bir sorumluluk sahası bulunan hudut birliklerinin bu kadar geniş bir alanı mevcut insan gücüyle gözetleyerek kapatmasının kolay olmayacağı anlaşılmaktadır. Göçmen 26 hudut birliklerinin etkisinin artırılması için hudut karakolu ve kuleleri ile personel sayısının artırılmasını önermektedir. Göçmen 30 Van'ın İran sınırının yalnızca personel imkânlarıyla tutulmasının mümkün olmadığını değerlendirmektedir. Bu bakış açısıyla arazi şartlarının düzensiz göçle mücadeledeki olumsuz etkisini azaltmak amacıyla Görevli 2 insanın yeteneklerinin haricinde teknolojik gelişmelerden faydalanarak ve sensörlü aydınlatmalarla karanlık bölgelerin aydınlatılması vb. asimetrik mücadele yöntemlerinin insan gücüne destek olması gerektiğine inanmaktadır. Görevli 7 kaçakçılık, uyuşturucu ve terör örgütü mensuplarının güzergâhlarının örtüştüğünü ve sınırı geçme bakımından hudut birliğine yakalanmama olmak üzere aynı amacı taşıdıklarını ifade ederken, Görevli 5 terör örgütleri mensuplarının göçmen grupları arasında aynı güzergâhtan giriş yapabilmesinin sınırın güvenliğinin önemini artırdığını bildirmektedir.

Düzensiz göçmenlere yapılan müdahale (25 kod) incelendiğinde, Görevli 2 ve 14'e göre askeri yasak bölgede yakalanan göçmenlere mevzuat çerçevesinde göçmen kaçakçısı (organizatör, hırsız vb.) ile birlikte yakalanırsa adli işlem (TCK 79), organizatör olmadan yakalanırsa ise idari işlem (6458 sayılı kanun) uygulanmaktadır. Görevli 3'e göre göçmen grupları müdahale edilince dağılmakta ve sınırın öteki tarafında hudut görevlilerinin çekilmesini beklemektedir. Dolayısıyla bir geri-itme yapılmasına karşın göçmenler bir şekilde yer değiştirip başka bir yerden giriş yapmaktadır. Görevli 1 bu durumda göçmenlerin müdahale sonrasında İran tarafından kabul edilmediğinden iki sınır arasında sıkıştıklarını ve oluşan sorunların örneklerine geçmişte rastlandığını ifade etmektedir. Görevli 9 ve 12 gece görüş ve termal sistemlerin tespiti üzerine zırhlı araç himayesinde yaya personel ile müdahale edildiğini, göçmenlerin geldikleri yoldan geri gönderilip tekrar gelmemeleri için beklendiğini, ancak göçmenlerin çoğunlukla başka bir dere yatağından yeniden geldiklerini ifade etmektedir. Görevli 26 tel örgüyü geçemedikleri sürece göçmenlere gelmemeleri yönünde silaha başvurmadan telkinde bulduklarını, yeniden gelmekte ısrar ederlerse havaya ateş açtıklarını anlatmaktadır.

Görevli 8 farklı bir değerlendirme öne sürerek göçmenlere yapılan müdahalenin görüşülen şahıslar, ihbar veya hudut devriyesi esnasında karşılaşılmaması üzerine gerçekleştiğini, yakalandıklarında göçmenlerin yürümekten kurtularak devlete sığındıklarını düşündüklerini ifade etmektedir. Dolayısıyla gece görüş sistemleri, ihbar ve hudut devriyelerinin müdahale öncesinde bilgi alma kaynakları olduğu anlaşılmasına karşın, Görevli 15 göçmen gruplara müdahalede personel yetersizliği ile teknolojik destek eksikliğinin öne çıktığını ve mücadelenin çoğunlukla beşerî sermaye ile sağlandığını belirtmektedir. Göçmen grupların müdahale edildiğinde dağılmak veya devlete sığınmak için yakalanmak gibi birbirinden farklı tepkilerinin ardındaki gerekçe uygulamadaki kamu siyasasının göçmenlere yaklaşımı ile ilgilidir. Bu kapsamda 2018 yılından 2019 yılı ortalarına kadar kolluk kuvvetlerine kendilerini yakalatmak isteyen göçmenler geri gönderilmeyeceklerini ve kendilerine geçici izin belgesi verilerek ülke içerisinde bir şehre yönlendirileceğini bilirken, bu dönemin sonlanmasından itibaren göçmenlere izin kâğıdı verilmeden geri gönderme veya sınırdan alınmama politikasının uygulanmasıyla kamu görevlilerine yakalanmamanın en öncelikli konu olması ağırlık kazanmıştır.

Görevli 4 askerlik yasasının değişmesi¹⁶⁸ sonrasında bir anda çok sayıda askerin terhis olmasının müdahale gücünde geçici bir eksiklik oluşturduğunu ve yerini doldurmanın zaman aldığını ifade ederek müdahale gücünün yaşadığı değişimin dinamik sürecine vurgu yapmaktadır. Görevli 5 hudut birliklerinin düzensiz göçmenler bir yana terörü birinci öncelik ve ülke güvenliği için tehdit olarak gördüğünden düzensiz göçle mücadelede yeterli müdahalede bulunamadığını belirterek sınır bölgesinde ilk mücadele edilecek tehdidin en yakın tehdit olduğu yaklaşımının benimsendiğini ifade etmektedir. Görevli 27 ise terörle mücadele hassasiyeti gözetilerek beşerî sermaye ile gözlem faaliyetlerinin aralıksız sürdürüldüğünü ifade etmektedir. Görevli 6 hudut birliklerinin geçiş yapan göçmen gruplarını görmesine karşın müdahalede geç kalacağını değerlendirdiğinde kolluk kuvvetlerini bilgilendirerek müdahale edilmesini sağladığını anlatmaktadır. Yapılan müdahalenin önleme odaklı olması fiziki

¹⁶⁸ 7179 sayılı Asker Alma Kanunu

tedbirlerin alınıp göçmenlerin belirli bölgelere yönlendirilerek müdahalenin etkisinin artırılmasını gerektirmektedir.

Görevli 7 düzensiz göçün önlenmesinde ilk görevin sınırlardan geçmesini önlemekle görevli hudut birliklerinde olduğunu, kolluk kuvvetlerinin sınırdan geçerken yakalanamayan göçmenlere müdahale ettiğini ve iç güvenlik birlikleri ile sınırlardan yasa dışı geçişe sınır bölgesi veya askeri yasak bölgede destek olduğunu ifade etmektedir. Görevli 32 hudut birliklerinin önlem aldıkları birinci hattın gerisinde ikinci hat bölgesinde göçmenlerin geçiş güzergâhı veya göçmen kaçakçılarının bulunduğu meskûn mahallin çevresinde keşif ve gözetleme ile ihbarlar vasıtasıyla tedbirler alındığını vurgulamaktadır. Görevli 14 kolluk kuvvetlerinin bu desteğinde sınır güvenliğinin en önemli boyutunu muhtemel terör örgütü mensuplarının geçiş istikameti olarak görmesinin yattığını değerlendirmektedir. Bunun yanında sınır ilçelerinde kolluk kuvvetlerinin devriyeler ve yol kontrol ve arama noktaları ile düzensiz göçle mücadelede yardımcı olduğu görülmektedir.

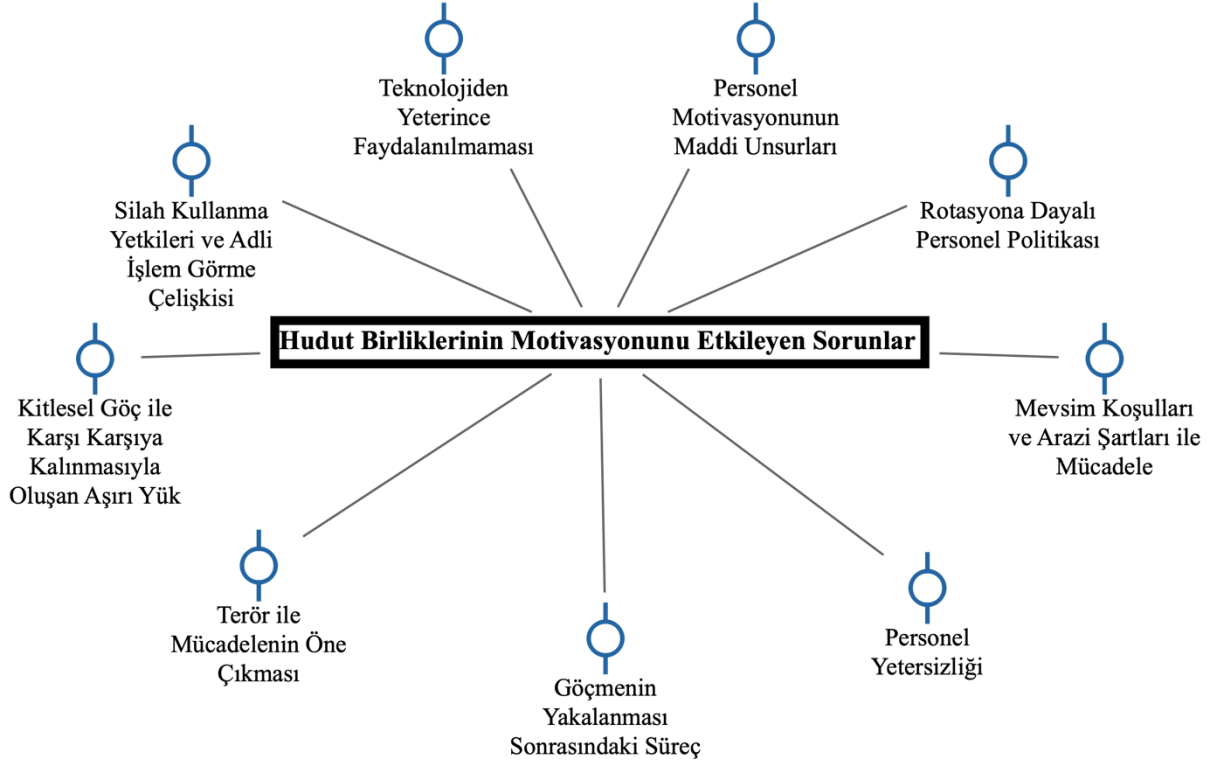
Görevli 8 ve 13 düzensiz göçle mücadelede müdahalenin etkisinin istenen düzeyde olmadığını anlatırken hukuken bir engel olmamasına karşın silah kullanma yetkilerine başvuramadıklarını, bu yetkilerin '*hudut namustur*' ve sınırdan yasa dışı geçişten terör örgütlerinin faydalandığı prensibi çerçevesinde terörle mücadele odaklı esas alınmasıyla caydırıcılığın artırılabilceğini değerlendirmektedir. Hudut birliği ve kolluk kuvvetleri haricindeki diğer kurumların sınır bölgesinde göçmenlere müdahaleye dair bakış açıları değerlendirildiğinde, Görevli 17 daha sık ve teçhizatı kuvvetli devriyelerin gerçekleştirilmesi gerektiğini, Görevli 25 hudut birliklerinin sınırdaki bekleyip gelmemeleri yönünde göçmenlerin uyarılmasını önermektedir. Görevli 28 kendi kurumunun idari bir birim olması nedeniyle mevzuat çerçevesinde operasyon imkân ve kabiliyeti olmamasına karşın, sürekli gözlem ve devriye faaliyetlerine ağırlık verilmesinin sorunu çözmekte yardımcı olacağına inanmaktadır. Bu yapılmadığında yasa dışı bir şekilde ülke sınırlarından giren ve sınır dışı edilmeden ülke içerisinde kalan bu göçmenlerin hareketliliğinin kamu düzeni, güvenliği ve sağlığı açısından başka sorun alanları oluşturacağını değerlendirmektedir. Görevli 30 Afganlı göçmenlerin yakalandıktan sonra idari işlemlerinin ardından geri gönderilmesi kapasitesinin artırılıp yasa dışı girişlerin önüne geçilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Burada sınırdan uzaklaştıkça diğer kurumlardaki kamu görevlilerinin düzensiz göçün önlenmesindeki rolü hudut birliklerine verdiği ve düzensiz

göçmenlerin yasa dışı girişinin ağırlıklı olarak sınırda önlenmesi gerektiğine vurgu yaptığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte hudut birlikleri ve kolluk kuvvetlerinin uygulamada karşılaştıkları güçlüklerin diğer kurumlarca yeterince bilinmediği anlaşılmaktadır.

Sınır güvenliğini yönetiminde kurumsal aktör düzeyinde görüşülen kamu görevlilerinin gözünde hudut birliklerinin motivasyonu (35 kod) ve mevzuata hâkimiyeti (25 kod) boyutu incelenerek düzensiz göç ile mücadelede hudut birliklerinin kendisine bakışı ve diğer kurumlardaki sınır bölgesinde düzensiz göçle mücadele algısı Şekil 19'da görüldüğü üzere anlaşılmalı çalışılmıştır. Bu çerçevede Görevli 1, 9, 13, 16, 17, 25, 28 ve 30 hudut personelinin düzensiz göçle mücadelede motivasyonunun yüksek olduğunu ve imkân ve kabiliyetlerini en etkili şekilde kullandıklarını ifade etmektedir. Buna karşın motivasyonun görev bilinci nedeniyle yüksek olmasına karşın Görevli 9 arazi şartlarının ve sınırın İran Devleti tarafının tutumunun mücadeleyi olumsuz etkilediğini, Görevli 30 motivasyon yüksekliğinin veya hudut görevlilerinin sayısının artırılmasının tek başına mücadelede yeterli olmadığını, Görevli 2 düzensiz göç konusunda olağanüstü bir dönem içerisinde bulduklarını, kitlesel bir hareket ile karşı karşıya kaldığını ve mücadele edilmesinin beklendiğini, Görevli 26 hudut görevlilerinin birçok kez vicdani durumlarla karşı karşıya kaldığını ifade etmektedir.

Buna karşın hudut personelinin elindeki donanım yalnızca görev bilinci ve yüksek hukuk bilgisiyle mücadeleyi yürütmesini gerektirmektedir. Oysa içinde bulunulan durum daha önce hiç yaşanmamış bambaşka bir boyutta seyretmektedir. Görevli 10 hudut personelinin eğitiminde, karşılaşılabilecekleri sorunlar anlatıldığında motivasyonlarının yükseleceğini değerlendirmektedir. Görevli 4 ve 25 hem hudut hem de kolluk görevlilerinin göçmen gruplara müdahale ederken terör tehdidini göz önünde bulundurmak zorunda olması nedeniyle yalnızca düzensiz göçle mücadele üzerinden motivasyonu değerlendirmenin doğru olmayacağını belirtmektedir. Görevli 7, 26 ve 32 terörle mücadelenin düzensiz göç ile mücadeleye kıyasla daha yüksek bir motivasyona yol açtığını, küçük göçmen gruplarına karşı içinde terör örgütü üyesi olabileceği şüphesiyle bu gruplara hudut birliği ve kolluk kuvvetlerin müdahalesinde aşırı duyarlılık gösterildiği görülmektedir.

Şekil 19: Hudut Birliklerinin Motivasyonunu Etkileyen Sorunlar

Görevli 13'e göre hudut birlikleri ile kolluk kuvvetleri arasında kurumların sosyal, ekonomik ve politik ilişkilerinin farklılığı nedeniyle uyum eksikliği göze çarpmaktadır. Örneğin, hudut birliklerine kendi bölgesinde istihbarat yapma ve komşu ülkede düzensiz göçle mücadele ile ilgili istihbaratı çalışma yapma yetkisinin verilmesiyle daha somut bilgiler elde edilmesi motivasyonu artıracaktır. Hudut birliklerinin arazi şartlarına göre teşkilatlandırılması, teçhiz edilmesi, personel desteğinin sağlanması, iki sene yerine aynı bölgede daha uzun süre çalışılmasına yönelik tedbirler alınması, özlük haklarının iyileştirilmesi, kaçakçılığın diğer türlerindeki (5607 sayılı kanun) gibi yakalamalarda ikramiye alınması sürecinin hızlandırılmasının personelin motivasyonunu artırmada etkili olacağı değerlendirilmektedir. Görevli 15 hudut birliklerinin motivasyonlarının yüksek olmasına karşın, teçhizat ve kamera gibi donanım eksikliği kaynaklı sorunlar yaşadığını belirtmektedir. Görevli 3, aynı bölgede uzun süre görev yapılması konusunda sınırın İran tarafına bakıldığında sınır güvenliğinden sorumlu personelin akraba olduğu ile memleketi sınır bölgesinden olanlardan seçildiğini ve motivasyonları konusunda sınırın iki tarafındaki personel rejiminin bir karşılaştırmasının

yapılmasının incelemeye değer olacağını ifade etmektedir. Görevli 14 İran sınırındaki askerlerin 20 yıldır aynı yerde çalıştığını, rotasyonun bu görevi olumsuz etkilediğini, sınırın Türkiye tarafında sosyolojik yapı açısından bu bölgeden personel görevlendirilmesinin doğru olmayacağını değerlendirmesine rağmen görevli personelin sosyal şartlarının iyileştirilmesine ihtiyaç duyulduğunu ifade etmektedir. Bu çerçevede Vatandaş 2 düzensiz göç ve genel olarak kaçakçılık ile mücadelede güvenlik koruculuğunun rolünü değerlendirdiğinde güvenlik korucusu olanların geçmişe kıyasla daha az kaçakçılık ile uğraştıklarını, ancak hane nüfusu fazla olan güvenlik korucularının aldıkları ücret yetmediğinde kaçakçılık konusunda hassasiyet oluşturduğunu ifade etmektedir. Motivasyonun ikramiye boyutuna değinen Görevli 14 ve 29 düzensiz göç ile mücadelede ikramiyenin motivasyonu yükselteceğini belirtmektedir.

Görevli 15 Çaldıran özelinde sınır karakollarının sınırdan uzakta bir mevkide bulunmasından ötürü düzensiz göç ile mücadelede tespitin zaten sınırın içinde yapıldığını ifade etmektedir. Görevli 13 İran hudut görevlilerinin sınırdan 1500 m içeriye kadar yasa dışı girenlere yönelik silah kullanma yetkisinin bulunmasına karşın, kendilerinin TCK'ya tabi olmaları nedeniyle etkili bir müdahalede bulunamadıklarını ve bulduklarında haklarında adli işlem yürütüldüğünü ifade etmektedir. Bu açıklamayı destekleyen Vatandaş 1, İran askerlerinin sınırın Türkiye tarafına geçerken 'dur' talimatı verdikten sonra uyulmadığında doğrudan hedefe yönelik ateş ettiğini ve amcasının bu şekilde hayatını kaybettiğini anlatmaktadır. Bunun yanında Türkiye tarafında hudut görevlilerinin İran tarafına kıyasla daha disiplinli ve gözetlemeye dikkat ettiğini ve teçhizatlarının İran askerlerine göre daha iyi durumda olduğunu anlatmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, silahlı mücadele eğitimi almış personelin görevini icra ederken karşılaştığı durumlarda adli işlem görebileceğini düşünerek silahını kullanmakta tereddüt etmesi hem personeli kontrol altında tutması hem de görevin etkisini azaltması bakımından iki boyutuyla tartışılmalıdır.

Görevli 7 ve 8 hudut birliklerinin sınır bölgesindeki mahrumiyet ve sert iklim koşulları karşısında ancak kendi hayatlarını idame ettirmeye çalıştıklarından düzensiz göçle mücadelede motivasyonlarını olumsuz etkilediği kanaatindedir. Görevli 12 kışın doğa şartlarının devriyelerin yürütülmesini güçleştirdiğini, ancak yaz döneminde motivasyonun yükseldiğini belirterek motivasyonu mevsimsel koşullara bağlamaktadır. Görevli 6 hudut birliklerinin motivasyonunun yüksek olduğunu ve 'hudut namustur' yaklaşımını benimsediğini anlatmasına

karşın, 2000 yılı sonrasında neslin değişiminin her kurumda olduğu gibi personelin motivasyonu ve görevine katkısını azalttığını değerlendirmektedir. Hudut görevlilerinin motivasyonunun düşük olduğu kanaatini taşıyan Görevli 10 ve 12 bunun nedenini personel yetersizliğine bağlamakta ve sonucunda muhtemel geçiş bölgelerinin kapatılmadığını ifade etmektedir. Hudut birlikleri ve kolluk kuvvetlerinin motivasyon düşüklüğü olduğunu düşünen Görevli 29 göçmenlerin yakalanmasının birçok sorunu (yeme, barınma, hastalık vb.) beraberinde getirdiğine vurgu yapmaktadır.

Düzensiz göç ile mücadele eden görevlilerin mevzuata hâkimiyetinin (26 kod) incelenmesindeki amaç etkili mücadelede yetkilerin ve sorumlulukların bilinme düzeyinin anlaşılmasıdır. Görevli 6, 9, 10, 15, 16, 17, 28 ve 30 hudut görevlilerinin mevzuata hâkim olduğunu, Görevli 9 Askeri Yasak Bölgeler ve Güvenlik Bölgeleri Kanunu (2565 sayılı kanun) ile bu kanun çerçevesinde oluşturulan hudut yönergesine hudut görevlilerinin hâkim olduğunu ve işlemlerini bu yönerge çerçevesinde yürüttüklerini ifade etmektedir. Bununla birlikte silah kullanma yetkilerinin kanunda kendilerine tanınmış olmasına rağmen, uygulamada kendilerine daha geniş bir inisiyatif tanınması gerektiğini değerlendirmektedir. Görevli 11 personel eksikliğine başka bir açıdan bakarak nitelikli personel eksikliğine vurgu yapmakta olup sınırın İran tarafındaki hudut görevlilerinin uzun yıllar aynı bölgede çalıştığını ve bu vesileyle tüm araziye ve mevzuatı bildiklerini belirtmektedir. Görevli 12 sınır mevzuatının derin bir mevzuat olmadığını ve hudut görevlilerince hâkim olduğunu düşünürken, Görevli 13 mevzuata hâkim olmalarına karşın hâlihazırdaki düzensiz göçmen akışının boyutuna karşı ilgili mevzuatın geliştirilmediği sürece yetersiz kalacağını ve katkısının sınırlı olacağını değerlendirmektedir. Görevli 14 personel politikasına göre rotasyonun hudut görevlilerinin mevzuata hâkim olmasına engel olduğunu, Görevli 27 ise hudut görevlilerinin yasa dışı sınır geçişi hakkındaki mevzuata hâkim olmasına karşın sonrasında yapılacak işlemler konusundaki kapasitelerinin artırılabilirliğini belirtmektedir.

Kolluk kuvvetleri ile mevzuata hâkimiyet yönüyle karşılaştırıldığında, Görevli 5 hudut görevlilerinin adli mevzuata hâkim olmadığını ifade ederken, Görevli 7 hudut birliklerinin kendi sorumluluk bölgelerinde (2565 sayılı kanun 5. Md.) yakalama esnasında kolluğun yetkilerine sahip olmasına karşın bu yetkisini kolluk kuvvetlerine bıraktığını ifade etmektedir. Yakalama sonrasındaki adli veya idari sürecin yürütülmesinde Sınır Yönetimi Alanında

Kurumlararası İş Birliği ve Koordinasyon Hakkında Yönetmelik (Md. 8/1/a) ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik (Md. 55/6) hudut birlikleri ile kolluk kuvvetleri arasındaki iş birliğinin esaslarını belirlemektedir. Konuya adli açıdan bakan Görevli 8 hudut birliklerinin eğitim seviyelerinin ve teçhizatlarının yeterli olmadığını, kolluk kuvvetlerinin ise değişen mevzuata daha hızlı uyum sağladığını değerlendirmektedir. Görevli 25 ve 26 kolluk kuvvetlerinin adliye ile yakın bir ilişkisi olduğundan hudut birliklerine kıyasla mevzuata daha hâkim olduğunu, bununla birlikte Görevli 25 göçmenlere yönelik hudut birliklerinin uygulamalarında da herhangi bir olumsuz duruma rastlanmadığını ifade etmektedir. Görevli 28, tüm boyutlarıyla değerlendirildiğinde hudut görevlilerinin faaliyetlerinin ağırlığı ve aynı göreve uzun süre devam etmemelerinden ötürü mevzuata yeterince hâkim olmalarının mümkün olmadığını ve dönemsel olarak mevzuat eğitimine tabi tutulmalarının doğru bir yaklaşım olacağını değerlendirmektedir. Görevli 30 kolluk kuvvetlerine dönemsel eğitim verildiğini ve sahte belgeyi tanıma açısından bu eğitimlerin faydalı olduğunu ifade etmektedir. Görevli 2 mücadelenin tam anlamıyla uluslararası hukuka uygun bir şekilde yapılmasında AB fonları desteğinin önem taşıdığını, hudut birliklerinin hukuki sorun yaşadığında motivasyonunun olumsuz etkilendiğini, adli ve uluslararası mevzuat açısından bilgilendirilmesi ve hesapverebilirliğinin artırılması gerektiğini değerlendirmektedir. Görevli 29 göçmenleri yakalama oranı yüksek ilçeler ve karakollarda görevli personellerin mevzuata hâkimiyetinin diğerlerine göre fazla olduğunu ve deneyimi daha kısa zamanda kazandıklarını anlatmaktadır.

Hudut kolluğu kurulması ile ilgili tartışmalar (21 kod) sınır bölgesindeki kamu görevlileri çerçevesinden incelendiğinde, sınır bölgesinden sorumlu hudut kolluğu kurulmasını destekleyenlere göre, Görevli 1 sınır hattından itibaren 600 metre içeriye kadar olan bölgeden sorumlu olan hudut birliğinin hudut kolluğuna dönüştürülmesinin faydalı olabileceğini, ancak bu yapılırken gelişmiş maddi ve özlük haklarının tanınması gerektiğini ifade etmektedir. Görevli 29 yalnızca düzensiz göç bağlamında sınır güvenliğine yönelik bir hudut kolluğunun kurulmasının yeterli motivasyon sağlandığında etkili olacağına inanmaktadır. Görevli 3 hudut kolluğunun kurulması ve 5-10 km sınırın içine kadar bir sorumluluk bölgesi verilmesinin düzensiz göç ile mücadelede daha etkili olabileceğini değerlendirmektedir. Bu kapsamda vatandaşların hudut görevlilerinin kendilerine yönelik bir arama gerçekleştirme yetkisinin

olmadığını bildiği ve aynı durumun terör, kaçakçılık ve göçmen kaçakçılığı için geçerli olduğu belirtilmektedir. Soruna başka bir çözüm olarak hudut karakollarına kolluk yetkilerinin kullanılması için en az bir kolluk personeli görevlendirilmesini önerilmektedir. Görevli 28'e göre, düzensiz göç bağlamında sınır güvenliğinin sabit ve uzmanlaşmış bir kurum tarafından yürütülmesi mevzuata hâkim ve ileriye gören bir politikanın oluşmasına yol açacaktır. Bu kapsamda AB'nin FRONTEX benzeri bir yapısının ihtiyaçlar çerçevesinde ihdas edilmesinin yararlı olacağını değerlendirmektedir. Görevli 31, FRONTEX sınır polisliği benzeri bir kolluk teşkilatı ya da birimi kurulduğunda yasa dışı göç ile yalnızca bu aktörün mücadele edeceğini ve hudut birlikleri ile diğer kolluk kuvvetlerinin yükünün azalacağını belirtmektedir.

Hudut kolluğu kurulmasını desteklemeyen görüşler incelendiğinde, Görevli 25 sınır bölgesinden sorumlu yeni bir kolluk kuvveti kurulmasına ihtiyaç olmayacağını, Görevli 4 sınır bölgesinden sorumlu hudut kolluğu kurulmasının yeni ve daha büyük sorunlara yol açacağını, Görevli 5 terör tehdidi nedeniyle hudut kolluğunun beklenen faydayı sağlamayacağını, Görevli 6 çevredeki ülkelerin içinde bulunduğu durum ve jeopolitik konum nedeniyle Norveç ya da İsveç'te olduğu gibi sivil bir hudut kolluğu teşkilatının kurulmasının uygulanabilir olmadığını değerlendirmektedir. Görevli 26 ve 32 jeopolitik ve mekânsal anlamda bulunulan coğrafyada sınır bölgesinden sorumlu bir kolluk kuvvetinin etkili olacağını düşünmediğini, personel rejimi ve özlük hakları konusunda sorunlar çıkacağını değerlendirmektedir. Görevli 27 yalnızca sınır güvenliğinden sorumlu bir kolluk kuvveti ihdasının özellikle terörle mücadelenin devam ettiği bölgelerde kısa vadede gerçekçi bir amaca hizmet etmeyeceğini belirtmektedir. Görevli 7 AB sınırları ile Türkiye'nin sınırlarının aynı koşullarda olmadığını, yeni kurulacak bir kolluğun deneyim kazanmasının en az on yıllık süreç alacağını ve bunun mevcut birikimin kaybına neden olacağını, hudut birliğinden daha etkili bir mücadeleyi hiçbir kolluğun gerçekleştiremeyeceğini¹⁶⁹ ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) görevinin sınır ötesinden gelebilecek tehditlere karşı ülke sınırlarını korumak olduğunu ifade etmektedir. Görevli 9 ise hudut kolluğu kurulmasının hudut görevlilerini rahatlatacağını, ancak yasa dışı geçişleri durdurmada etkili olmayacağını anlatmaktadır.

¹⁶⁹ Jandarma Genel Komutanlığının hudut görevleri 2013 yılında 3497 sayılı kanuna istinaden fiili olarak TSK'ya devredilmiştir.

Görevli 8 sınır kapılarının Ticaret Bakanlığına bağlı olmasından yola çıkarak mevcut hudut birliklerinin terör örgütü üyelerine karşı önleyici kapsamdaki görevlerini devam ettirmesini, bununla beraber adli görevlerin yerine getirilmesi bakımından Ticaret Bakanlığına bağlı bir hudut kolluğu kurulmasının düzensiz göç ile mücadelede etkili olacağını değerlendirmektedir. Görevli 10 hudut kolluğunun personelin buldukları bölgeden seçildiğinde güvenlik korucusu benzeri bir sistem olacağını ve etkili olmayacağını belirtmektedir. Bunun yerine hudut ve kolluk görevlilerinin terör yasasında olduğu gibi elektroşok, gaz vb. ve ateşli silah kullanma yetkisinin düzensiz göçle mücadelede uygulamaya yansıtılması faydalı olacaktır. Buna karşın Vatandaş 2 sınırın İran tarafında güvenlik koruculuğu benzeri bir sistem bulunduğunu, sınır karakollarına bağlı güvenlik korucularının geceleri sınırdan geçiş noktalarında pusu faaliyetleri gerçekleştirdiğini ve hudut görevlilerinin yetkilerine haiz olduklarını anlatarak benzeri bir yapının kurulmasını önermektedir. Yaşanılan düzensiz göç sürecinin kavimler göçü benzeri olağanüstü bir süreç olduğu değerlendirildiğinde olağanüstü hukuk tedbirlerinin geliştirilmesine ihtiyaç olduğu görülmektedir. Görevli 14 daha radikal bir çözüm önererek hudut kolluğu kurulması yerine birinci derece askeri yasak bölgesi fiili olarak boşaltıldığında hudut birliği ve kolluk kuvveti arasındaki görev karmaşasının önüne geçileceğini ve göçmen kaçakçılığına sınır bölgesindeki vatandaşların desteğinin azalacağını düşünmektedir. Görevli 15 hudut kolluğu kurulması yerine mevcut hudut birliklerinin personel sayısı ve teçhizatının artırıldığında sınırdan yasa dışı geçişin azalacağını değerlendirmektedir.

Kaymakamların sınır güvenliğindeki rolü (2 kod) değerlendirildiğinde, Görevli 2'nin sınır makamı ile hudut birliği arasındaki organik bağ bulunmaması ve Görevli 1'in sınır makamının hudut birliklerinin ihtiyaçlarında daha fazla rol almasını beklemesi sınır makamları ve hudut birlikleri ilişkilerinin doğasını inceleme ihtiyacını doğmuştur. Türkiye-İran sınırında yerel sınır makamları, kaymakamların temsil ettiği birinci derece sınır makamları (birinci derece sınır komiseri) ve valilerin temsil ettiği ikinci derece sınır makamları (ikinci derece sınır komiseri) olarak belirlenmiştir. Van ilinde ilçeler düzeyinde sınır makamlarının İran tarafındaki karşılıkları sınır taşları arasındaki bölgelerine göre incelendiğinde, Çaldıran Birinci Derece Sınır Komiserliğinin karşılığının Kilisekent ve Siyahçeşme Sınır Komiserliği, Özalp Birinci Derece Sınır Komiserliğinin karşılığının Siyahçeşme ve Belesor Sınır Komiserliği, Saray Birinci Derece Sınır Komiserliğinin karşılığının Belesor ve Kotur Sınır Komiserliği ve Başkale

Birinci Derece Sınır Komiserliğinin karşılığının Kotur, Sinci ve Bradost Sınır Komiserliği olduğu görülmektedir. Van Valiliğinin (İkinci Derece Sınır Komiserliği) karşılığına bakıldığında ise sınır taşları arasındaki bölgelere göre Makü, Hoy, Salmas ve Urmiye Birinci Derece Sınır Komiserlikleri bulunmaktadır. Sınır makamlarının görevlerine yönelik mevzuat¹⁷⁰ incelendiğinde, sınır olayları ile ilgili birinci derece sınır makamlarının karşılığındaki sınır komiserliği ile görüşmesi, sonuçlandıramadığı durumlarda ikinci derece sınır makamları arasında görüşülmesi ve yine bir sonuç elde edilemediğinde konunun Yüksek Sınır Komisyonu'na¹⁷¹ havale edilmesi beklenmektedir. Bölgelerinde meydana gelebilecek her çeşit kaçakçılık ve yasa dışı geçiş olaylarının önlenmesine yönelik tedbir alma sorumluluğu sınır makamlarının sınırdaki gelişmelerin içine girmesine imkân tanımakta ve söz konusu sınır makamlarını sınır konuları ile ilgili birinci derece sorumlu yapmaktadır (Gündüzöz ve Çapar, 2017, s. 46-47).

Sınırlar ile ilgili diğer makamlar ve kuruluşlarla iş birliği ve eşgüdümün sağlanması çerçevesinde sınır makamlarının hudut birlikleri ile ilişkilerini incelemek faydalı olacaktır. Sınır makamlarının sınır birlikleri ile ilişkilerini belirleyen 'Kara Sınırlarının Korunması ve Güvenliği Hakkında Yönetmeliğin' (Md. 12-13) hudut birlikleri ve sınır makamları arasında karşılıklı iş birliği ile talebi esas aldığı ve sınır makamlarının sınır birlikleri üzerinde bir amirlik yetkisinin olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte, sınır makamlarının sınır güvenliği ve kaçakçılığın önlenmesi konusunda mevzuata uygun taleplerinin hudut birliklerince yerine getirilmesi gerekliliğine yer verilmiştir. Sınır makamları, sınır görevleri yerine getirilirken hudut birlikleri, kolluk kuvvetleri, adli makamlar ve sorumlu bakanlıklar arasındaki iş birliğinin sağlanması ile sınırdaki gelişmelerle ilgili stratejinin belirlenmesine öncülük etmektedir. Birinci ve ikinci derece sınır makamlarınca oluşturulan heyette hudut müşaviri unvanı ile sorumlu hudut birlik komutanı ve kolluk amiri üye olarak yer almakta olup birinci derece sınır makamları iki ayda, ikinci derece sınır makamları altı ayda bir toplanmaktadır. Dahası, sınır

¹⁷⁰ 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu, Hudut Teşkilatının Vazifelerine ve Gümrük Muhafaza Teşkilatının Kaçakçılığın Men ve Takibi Hususunda Mıntıklarındaki Valilerle Vazife Münasebetlerine Dair Nizamname, 29821 sayılı Kara Sınırlarının Korunması ve Güvenliği Hakkında Yönetmelik ve 29656 sayılı Sınır Yönetimi Alanında Kurumlararası İş Birliği ve Koordinasyon Hakkında Yönetmelik

¹⁷¹ 14 Mart 1937 tarihli mukavelenamenin 7. maddesi

güvenliğine dair uygulamaların etkin ve etkili yerine getirilmesinde hudut birliklerinin yol, su, elektrik ve iletişim gibi altyapı ihtiyaçlarının karşılanması, mevsim ve arazi şartlarına göre hudut birliklerinin devriye faaliyetini gerçekleştirdikleri yolların açık tutulmasında sınır makamlarının hizmet desteği sağlaması beklenmektedir. 2565 sayılı ‘Askeri Yasak Bölgeler ve Güvenlik Bölgeleri Kanunu’na (31. Md.) göre fiziki güvenlik sistemlerinin kurulumu ve idame ettirilmesinden Millî Savunma Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı doğrudan sorumludur. Bu açıklamalar ışığında sınır makamlarının sınırdan birinci derece sorumlu olmasına karşın hudut birlikleri üzerinde amir yetkisinin bulunmaması yetki ve sorumluluk çerçevesinde değerlendirildiğinde aksaklıklara yol açabilir. Yapılan görüşmelerde bu konuya eğilme ihtiyacının olduğu gözlenmiştir.

Sınır güvenliği yerelde sorumlu adli aktörlerin rolü (31kod) açısından incelendiğinde, ilk olarak AB uyum çalışmaları çerçevesinde adli mevzuatta gerçekleştirilen düzenlemeler ve sonrasında görüşmelerin içeriğine yer verilmiştir. Avrupa İnsan Hakları Bildirgesi’nin (1948) 13. Maddesinde yer aldığı üzere bir ülkeyi terk etmek evrensel bir hak olarak kabul edilmesine rağmen, ulusal aktörlerin düzensiz göçü yasa dışı tanımlayarak bu eyleme suç atfetmesi göçü alan ülkenin bakış açısını yansıtmakta ve bir ülkeyi terk etmenin diğer ülkeye girme sonucu doğurduğunu kabul etmemektedir. Ayrıca Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin (AİHM) anayasanın (125. Md.) geri göndermeyi engellemediğine dayanarak göçmenler lehine verdiği kararlar ve göçmenlerin iç hukuk yollarını tüketmeden doğrudan ilk derece mahkemesi olarak AİHM’ye başvurarak sonuç alması sorunu daha karmaşık bir hale getirmektedir. AİHM’ye göre Türkiye Cumhuriyeti’nin hukuk sistemindeki 5683 sayılı kanun¹⁷² (23. Md.) ve 5682 sayılı kanun (4. Bölüm) özgürlüğünden mahrum edilmeye atıf yapmadan keyfi gözaltına almaya yol açmaktadır. Sonuç olarak AİHM kararları sonrasında coğrafi kısıtlamaya dayalı uygulamalara başvurulma alanı daralmış (ORSAM, 2012, s. 20) ve Türkiye göç olgusu ile ilgili adli ve idari konularda politika transferi açısından bakıldığında zorlayıcı düzenlemelere tabi olmuştur. Türkiye’de düzensiz göçmenleri içeren Pasaport Kanunu’nda yapılan düzenleme¹⁷³

¹⁷² Yabancıların Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun

¹⁷³ 6712 sayılı Yargı Hizmetlerinin Hızlandırılması Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’un (2016) 9. Md. ile 5682 sayılı Kanun’un 35. Md. “Bakanlar Kurulunca tayin olunan mahallerden başka yerlerden Türkiye’ye giren veya Türkiye’den çıkanlar usulüne uygun pasaport veya vesika taşıyıcılar

(Rittersberger-Tılıç, 2015, s. 91) ile düzensiz göçmenlerin ‘suçlu’ olarak adli işlem görmeleri¹⁷⁴ yerine idari yaptırımlar uygulanması kabul edilmiştir. Görevli 25’e göre düzensiz göçmenlerin ülkeye yasa dışı girişinin Birleşmiş Milletler’in (BM) 1951 ve 1967 sözleşmelerine göre adli bir yaptırıma yol açmayacağına kabulü, anayasanın 91. Md. uyarınca kabul edilen uluslararası sözleşmelerin ulusal hukuka üstünlüğünün bulunması nedeniyle düzensiz göçmenler adli açıdan suçtan zarar gören olarak değerlendirilmektedir.

Yapılan düzenlemelere bakıldığında, AB yetkililerince düzenlenen 2001 ve 2002 yılı ilerleme raporlarında yasa dışı göçle uluslararası mücadeleye yönelik çalışmaları onaylamamakla eleştirilen Türkiye, ‘Sınır aşan Örgütsel Suç Karşısı BM Anlaşması’nı (Palermo Anlaşması, 2003) ve protokollerini¹⁷⁵ onaylamıştır (Özçürümez ve Şenses, 2011, s. 244-245). Bu süreçte BM Anlaşması ve protokollerine uyum çerçevesinde Ulusal Program’da yer aldığı üzere ‘Göçmen Kaçakçılığı Suçu Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’¹⁷⁶ (2002) TCK’ya¹⁷⁷ (1926) eklenmiştir. Önceki yıllarda idari ceza veya para cezasına dönüştürülen hafif adli cezalarla idare edilirken, TCK’ya eklenen 201/a maddesi¹⁷⁸ ile göçmen kaçakçılığına adli ceza verilmesi yönünde yeni bir düzenleme oluşturulmuştur. Dahası 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu’nda (CMK) göçmen kaçakçılığı suçu katalog (Md. 135/6) olarak kabul edilerek tutuklamaların önü açılmıştır. Bunun yanında Karayolu Taşıma Kanunu’nda¹⁷⁹ (2003) kaçak insan taşımacılığı ve ticareti ile diğer suçlar nedeniyle yargı kurumlarınca verilen kesinleşmiş mahkûmiyet kararı bulunan ‘Taşıma Yetki Belgesi’ sahiplerinin yetkisinin iptal

bile beşyüz Türk Lirası idarî para cezası ile cezalandırılırlar.” şeklinde düzenlenmiş ve 10. Md. ile kolluk kuvvetleri yetkilendirilmiştir.

¹⁷⁴ 2000-2006 yılları arasında Türkiye’de 500 bin göçmen tutuklanmıştır (IOM, 2008)

¹⁷⁵ İnsan Ticaretinin Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokol ve Kara, Deniz ve Hava Yoluyla Göçmen Kaçakçılığına Karşı Protokol (2000)

¹⁷⁶ 4771 sayılı kanun

¹⁷⁷ 765 sayılı kanun

¹⁷⁸ Yabancı devlet uyruğunda bulunan, vatansız olan veya Türkiye’de yetkili olarak çıkar sağlamak amacıyla Türkiye’ye sokmaya, ülkede kalmalarına imkân tanımaya ve yasal olmayan yollardan ülke dışına çıkmasını sağlama göçmen kaçakçılığı suçunu oluşturmaktadır.

¹⁷⁹ 4925 sayılı kanun, Kara Taşıma Yönetmeliği, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/01/20180108-1.htm> (Erişim Tarihi: 26.07.2020).

edilmesi kararlaştırılmıştır. 2005 yılı İlerleme Raporu'nda belirtildikten sonra yeni TCK'nın¹⁸⁰ (2005) 79. Maddesi'nde bu suç yer almış ve daha önceki adli yaptırımların artırılmasına¹⁸¹ gidilmiştir. 690 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK, 2017) ile göçün yönetiminde daha önceki dağınık ve dolaylı düzenlemelerin yerini alan 'Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'na¹⁸² (2013) göçmen kaçakçılığı suçunun işlenmesinde kullanılan araçlara el konulması eklenmiştir. 2008 yılı İlerleme Raporu'nda belirtildiği üzere göçmen kaçakçılığı konusu ile ilgili ifade vermek isteyen mağdurların korunmasına dair 'Tanık Koruma Yasası'¹⁸³ (2008) düzenlenmiştir.

Sınır güvenliğinden sorumlu kurumsal aktörlerin adli açıdan farklı değerlendirmelerinin olduğu görülmektedir. Hudut birlikleri açısından bakıldığında, Görevli 9 ve 11 hudut birliklerinin müdahalede yetkilerinin artırılması ile ateşli ve ateşsiz silah kullanma yetkilerinin genişletilmesi ve uygulanması sonrasında adli yönden sorun yaşamayacak şekilde bir uygulamaya geçilmesi gerektiğini anlatmaktadır. Görevli 10 göçmen kaçakçılarında uygulanan en üst tedbirin tutuklama olduğunu, bununla birlikte terör yasasında¹⁸⁴ olduğu gibi elektroşok, gaz vb. ateşsiz silahlar yetkisinin sınır birliklerine tanınması ihtiyacını kavimler göçü gibi olağanüstü sorunlar karşısında olağanüstü hukuk tedbirlerinin alınması olarak açıklamaktadır. Görevli 2 adli mevzuatın yeterli olmadığını, düzensiz göçün yoğunlaşmasından önce az sayıda göçmene uygulanan hukuki işlemlerin çok sayıda düzensiz göçmene uygulanmasının mümkün olmadığını ve bu süreçte kadük kaldığını, bilmedikleri ya da tanımlayamadıkları insanların yasa dışı geçişi durumu ile karşılaştığını, bu mücadelenin tek başına sınır güvenliğini sağlamayı aştığını ve eldeki mevcut yöntem ve tekniklerin yetersiz kaldığını (kendinden emin) ifade etmektedir. Görevli 26 önceden Türkiye'de düzensiz göçmen sorunu olmaması ve kısa sürede

¹⁸⁰ 5237 sayılı kanun

¹⁸¹ 765 sayılı kanunda iki yıldan beş yıla kadar adli ceza ve bin liradan az olmamak üzere adli para cezası öngörülürken; 5237 sayılı kanunda üç yıldan sekiz yıla kadar adli ceza, on bin güne kadar adli para cezası ve örgüt kapsamında cezanın yarı oranda artırılması yer almıştır.

¹⁸² 6458 sayılı Kanun

¹⁸³ 5726 sayılı Kanun

¹⁸⁴ 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu

akışın yoğunlaşması nedeniyle yeni koşullara göre adli ve idari cezaları içeren mevzuatın güncellenmesi gerektiğini düşünmektedir. Görevli 32 sorunun adli mevzuatın güçlendirilmesinin ötesinde göç güzergâhındaki ülkelerle iş birliğinden geçtiğini değerlendirmektedir. Görevli 3 adli mevzuat bir yana bırakıldığında, düzensiz göçmenlerin ‘Türk askeri bizi vurmaz’ ve ‘ateş etme yetkileri yok’ düşüncesine hâkim olduğunu, adli mevzuat açısından bakıldığında göçmen kaçakçılığındaki (TCK 79) cezaların caydırıcı olmadığından uyuşturucu imal ve ticareti suçundan (TCK 188) daha fazla tercih edildiğini anlatmaktadır.

Görevli 12 göçmen kaçakçılığı suçunun cezasının nispeten diğer kaçakçılık türleri ve uyuşturucu imal ve ticaretine göre daha az olduğundan daha fazla tercih edildiğini, Görevli 13 ise yüksek bir kâr elde edildiği için göçmen kaçakçılığının tercih edildiğini değerlendirmektedir. Görevli 6, 11, 25 ve 26’ya göre 6458 sayılı ‘Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’ (Md. 102) çerçevesinde düzensiz göçmenlere ancak idari para cezasının valilik veya kolluk görevlileri tarafından uygulandığını ve caydırıcı olmadığını, göçmen kaçakçılarının (organizatör, hırsız vb.) uygulanan cezaların ise ağırlaştırılmasına ihtiyaç duyulduğunu değerlendirmektedir. Adli cezaların caydırıcı olmadığını düşünen Görevli 15 ve 30’a göre adli cezaların artırılmasının yanında yargılama sürelerinin kısaltılması ve yalnızca göçmen kaçakçılığı ile görevli savcılarının bulunması cezaların etkisini artıracaktır. Görevli 5 göçmen kaçakçılığı suçunun katalog suçlar¹⁸⁵ kapsamına alındığında göçmen kaçakçılarının artık doğrudan tutuklamaya sevk edilebileceğini, Görevli 27 6458 sayılı kanunun güncel gelişmelere uyumlu ve yeterli olduğunu, Görevli 8, 13, 15, 16 ve 28 adli mevzuatın göçmeni veya göçmen kaçakçılarını durdurmaya yönelik caydırıcı olmadığını, Görevli 8 adli mevzuatın anlaşılması için içtihatların da anlatılması gerektiğini ve infaz kanununda¹⁸⁶ yapılan düzenleme ile adli mevzuatın göçmen kaçakçılığı açısından caydırıcılığının ortadan kalktığını düşünmektedir. Görevli 29 göçmen kaçakçılığının katalog suç kabul edilerek tutuklamanın kolaylaşmasına karşın bu suçu defalarca işlemesine rağmen bu suçu işleyip de adli ceza

¹⁸⁵ 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu 135/6 Md.

¹⁸⁶ 7242 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (18. Md.)

almamış çok sayıda göçmen kaçakçısının olduğunu belirtmektedir. Görevli 25'e göre göçmen kaçakçılarının tutuklama tehdidini hissetmemeleri nedeniyle tarlasında veya başka işlerde çalışmak yerine göçmen kaçakçılığını tercih etmektedir. Görevli 31 adli cezası üç ile sekiz yıl arasında değişen göçmen kaçakçılığı suçundan yakalanan göçmen kaçakçılarının uygulamada en fazla iki ile üç ay arasında cezaevinde kaldıklarını ve hatta kimilerinin tutuklamaya itirazın hemen ardından serbest kaldığını belirtmektedir. Sonuçta, adli yaptırımların hem mevzuat hem de uygulama bakımından düzensiz göçle mücadelede sorunları bulunduğu anlaşılmaktadır.

Sınır hattına inşa edilen fiziki güvenlik sistemlerinin (duvar, hendek vb.) ve teknolojik sistemlerin (insansız hava araçları, erken ikaz sistemleri, çeşitli kameralar vb.) düzensiz göç ile mücadeledeki etkileri (35 kod) sorularak bu alana yatırımların sürdürülmesi politikası Şekil 20'de olumlu ve Şekil 21'de olumsuz görüşler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Fiziki güvenlik sistemlerinin inşasına İran sınırı özelinde bakıldığında Iğdır-Hakkâri arasını kapsayan sınırdaki Iğdır ve Ağrı illerinin (144 km)¹⁸⁷ sınır hattında fiziki güvenlik sistemleri kurulumunun 2020 yılı aralık ayında tamamlandığı¹⁸⁸ ve Hakkâri'nin Yüksekova ile Van ilinin Çaldıran ve Özalp'ten başlayan inşa çalışmalarının sürdüğü görülmektedir. Görevli 1, 5, 10, 11, 15 ve 28 duvar, hendek vb. fiziki güvenlik sistemlerinin düzensiz göç ile mücadelede faydalı olduğunu değerlendirmektedir. Görevli 12, 14, 16 ve 25 duvarların inşasıyla yasa dışı geçişlerin azalacağını, Görevli 16 duvarın inşasından sonra Doğubayazıt üzerinden gelen düzensiz göçmen akışının henüz duvar bulunmayan Van bölgesine kaydığını, Görevli 26 ise olumsuz hava şartları düşünüldüğünde duvarların yasa dışı geçişleri azaltacağını ifade etmektedir. Bununla birlikte, Görevli 8, 9, 17 ve 28 duvarların inşa edilirken altından veya üstünden geçilmemesi için fiziki ve teknolojik tedbirlerin alınmasının duvarın inşası kadar önem taşıdığını vurgulamaktadır. Özalp (Görevli 12) ve Çaldıran (Görevli 15) bölgesi arazisinin duvar inşa edilmesi için elverişli olduğu değerlendirilmektedir. Bunun yanında, Görevli 7

¹⁸⁷ Hürriyet Gazetesi (2017). İran Sınırında İlginç Görüntü, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/iran-sinirinda-iliginc-goruntu-40695196> (Erişim Tarihi: 10.12.2020).

Basın İlan Kurumu (2020). Türkiye-İran Sınırına 144 Km.lik Güvenlik Duvarı, <https://www.bik.gov.tr/turkiye-iran-sinirina-144-kmlik-guvenlik-duvari/> (Erişim Tarihi: 10.12.2020).

¹⁸⁸ Soylu, S. (2020). "Ağrı-İran Sınırında 81 Km.lik Güvenlik Duvarı Projesi Sona Erdi", <https://twitter.com/suleymansoylu/status/1334781951652278272/photo/1> (Erişim Tarihi: 10.12.2020)

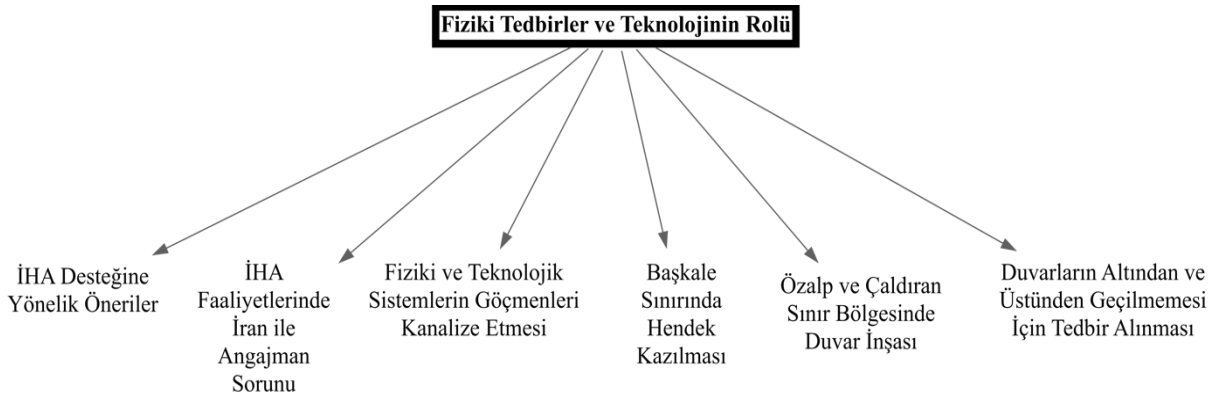
Özalp bölgesinde arazinin durumuna göre fiziki güvenlik sistemlerinden hendeklerin de oluşturulmaya devam edildiğini, Çaldıran bölgesinden duvar inşa edilmesi sürecinin sürdüğünü ve tüm bu fiziki tedbirlerin düzensiz göçle mücadelede içinde bulunulan süreçte olumlu katkıları olduğunu belirtmektedir.

Görevli 11 sınır hattında kazılan 3 metre derinlik ve 3 metrekare genişlik (3*3) veya 4 metre derinlik ve 4 metrekare genişlik (4*4) boyutlarındaki hendeklerin caydırıcı olduğunu belirtmektedir. Görevli 26 özellikle Başkale bölgesinde duvar inşa edilmesinin kolay olmayacağını, bunun yerine şimdiye kadar 140 km olan sınırın yaklaşık üçte birinde hendek kazılmasının tamamlandığını, hendeklerin düzensiz göçmenlerin sıklıkla kullandığı bölgelerin tespit edilerek kazıldığını, bu bölgelerdeki geçişleri güçleştirerek cinsiyet bağlamında tamamen erkekleştirdiğini, geçişi zorlaştırdığı için hendeklerin göçmenlerin yakalanma ihtimalini artırdığını ve geçişleri azalttığını ifade etmektedir. Görevli 32 ise hendeklerin duvar inşasının temelini oluşturabileceğini değerlendirerek, Saray ve Başkale bölgesinde kazılan hendeklerin içinin doldurulmasıyla duvar inşa edilmesinin de mümkün olduğunu belirtmektedir. Görevli 3 fiziki tedbirlerin etkili olduğunu düşünmekle birlikte sınırın tam üstünde kurulması yerine daha etkili olabileceği değerlendirilen sınırın içinde ancak koruması kolay ve geçiş bölgelerini tutan yerlerden geçirilmesini önermektedir. Görevli 6, 28, 30 ve 33 önleyici tedbirler çerçevesinde fiziki ve teknolojik sistemlerin düzensiz göçmenleri kanalize ederek daha kolay kontrol edilebilen ya da ulaşılabilen alanlara yönlendirdiğini belirtmektedir. Görevli 29 fiziki güvenlik tedbirlerinin düzensiz göçmenleri belirli istikametlere yönlendirmesi için fiziki tedbirlerin birden fazla kademedan oluşmasını önermektedir. Görevli 4 ve 8 ise sınır hattı boyunca tel engel sisteminin bile bulunmadığından yola çıkarak düzensiz göçmenlerin sıklıkla kullandığı güzergâhlarda¹⁸⁹ fiziki ve teknolojik tedbirlerin artırılarak geçişlerin engellenmesi ihtiyacının bir an önce karşılanması gerektiğini vurgulamaktadır. Esasında sınır bölgesinde görevli kamu görevlilerinin fiziki tedbirlerin yasa dışı geçişin önüne geçmede etkili olacağına inandığı görülmektedir.

¹⁸⁹ Başkale ilçesinde Sarısı, Güllük, Böğrüpek Mahalleleri ve Kaşkol Mahallesi İkizler Dere bölgesi

Görevli 11 ve 32 teknolojik sistemlerin etkili olmakla birlikte İran Devleti ile İHA'ların kullanımı konusunda bir protokol yapılarak sınır bölgesinde faaliyet yürütmesine yönelik angajman sorununun çözülmesi ihtiyacı bulunduğunu belirtmektedir. Teknolojik sistemlerden yalnızca terörle mücadeleye yönelik kullanılan İHA'ların düzensiz göçmen ve diğer kaçakçılık suçlarının tespitinde kullanılmasının da faydalı olacağı değerlendirilmektedir. Görevli 25 İHA'ların terör örgütü mensupları ile düzensiz göçmenlerin birbirinden ayırt edilmesinde kullanılabileceğini, diğer elektronik tedbirlerin sağlığa kalıcı zarar vermeden gelenleri engelleyecek şekilde müdahale imkânı tanınmasının caydırıcı olacağına inanmaktadır. Görevli 27 İHA'ların arazi şartları ve terör örgütü faaliyetleri göz önüne alınarak havadan 24 saat esasına göre devriye kapasitesinin geliştirilmesinin hudut görevlilerine katkısının olacağını, Görevli 30 İHA'ların düzensiz göçmen grupları önceden tespit ettiğinde bu bölgeye hudut görevlilerinin erkenden ulaşarak tedbir almalarının mümkün olacağını belirtmektedir.

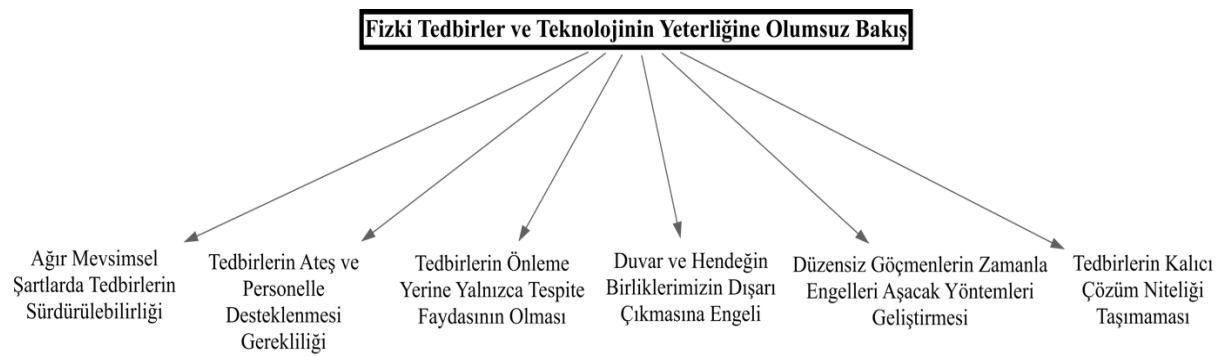
Şekil 20: Fiziki Tedbirler ve Teknolojinin Rolü

Fiziki tedbirler ve teknolojiyi eleştiren görüşler incelendiğinde Şekil 21'de olduğu gibi altı başlığın öne çıktığı görülmektedir. Görevli 2 [özgüvenli ve tecrübeli] ve 32 fiziki güvenlik sistemleri ve teknolojik sistemlerin içinde bulunan durumun kitlesel bir göç olması nedeniyle düzensiz göçü azaltmasına rağmen tek başına engellemeyeceğini, sınırın her iki tarafında göçmen kaçakçılığı ağını yönetecek yapıların bulunduğunu, karşı karşıya kalınan insani durumun ulusal mücadelenin ötesinde insani yaklaşımı içeren uluslararası bir yaklaşımı ve uluslararası kuruluşların temsilciliklerinin sınır bölgelerinde bulunması ile çözülebileceğini önermektedir. Görevli 6 AB'nin güvenlikçi yaklaşımını temsil eden FRONTEX kurumu ile

mesafeli olunmasının Türkiye Cumhuriyeti'nin insani yaklaşımını gölgelemek adına daha doğru olacağını değerlendirmektedir. Görevli 7, 11 ve 12 fiziki güvenlik tedbirlerine rağmen düzensiz göçmenlerin zamanla bir şekilde duvarı veya hendeği aşacağını, Görevli 31 hâlihazırda yakalanan kimi göçmenlerin duvarların altını kazarak geçiş yaptıklarını kendilerine bildirdiğini ifade etmektedir. Görevli 7 ileride gelişebilecek muharebe şartlarında hendeğin veya duvarın kendi birliklerimizin ülke dışına çıkmasına engel teşkil edeceğini ve hudut görevlilerinin fiziki tedbirlere güvenmesinin farklı sorunlara yol açabileceğini değerlendirerek birliklerin dışarı çıkmayı engelleyecek tedbirleri benimsemediğini ifade etmektedir. Görevli 13 ve 27 fiziki ve teknolojik tedbirlerin yasa dışı geçişi engelleyemeyerek yalnızca düzensiz göçmenlerin tespitini sağlayacağını, buna rağmen silah kullanma yetkilerine başvurmadıktan sonra yakalamanın veya engellenmenin mümkün olmadığını değerlendirmektedir. Görevli 16 mevsimsel ve arazi şartlarından dolayı teknolojik tedbirlerin sürekliliğinin veya idamesinin mümkün olmayacağını vurgulamaktadır. Bu kapsamda, Vatandaş 2 İran tarafındaki kara mayınlarının mevsimsel şartlar nedeniyle açıkta görüldüğünü ve yanlarından geçip gittiklerini ifade etmektedir. Görevli 11 ve 31 düzensiz göçmenlerin Afganistan'da iç savaş ve ekonomik sorunlar bitmediği sürece fiziki tedbirlerle kısmen engellenebileceğini, engellerin ancak ateşle veya hudut görevlileri ile desteklendiği sürece bir anlam taşıyacağını belirtmektedir.

Şekil 21: Fiziki Tedbirler ve Teknolojinin Yeterliğine Olumsuz Bakışlar

Yasa dışı geçişin önlenmesine yönelik çözüm önerileri araştırılırken, kamu görevlilerinin bakış açısıyla göçmen kaçakçılığındaki aktörlerden sınır bölgesinde yaşayan insanların ve göçmenlerin yapısına (29 kod) dair değerlendirmeler de elde edilmiştir. Görevli 1 ekonomik-coğrafi gerekçelerin etkisiyle sınır bölgesinde yaşayan insanların göçmen kaçakçılığında bir

aktör olarak yer aldığını ifade etmektedir. Görevli 14'ün anlatımıyla ekonomik motivasyon Antalya ilinde daha fazla kazanmak üzerine kuruluyken, Çaldıran ilçesinde geçinme veya hayatta kalma mücadelesi olarak kendini göstermektedir. Görevli 15'e göre, sınır mahalleleri kaçakçılığı meşru ve geçim kaynağı olarak değerlendirdiğinden göçmen kaçakçılığına karşı da olumsuz bir bakışa sahip değildir. Görevli 25 göçmen kaçakçılarının sınırdan göçmenleri geçirdikten sonra sınırın yakınındaki mahallelerde anlaşmalı evlere getirildiği ve bekletildiğini bildiklerini anlatmaktadır. Vatandaş 4 [açık sözlü] sınır bölgesinde hiçbir geçim kaynağı bulunmadığını ve hayvancılıktan uzaklaşıldığını belirtmektedir. Vatandaş 1 ve 3 sınır bölgesindeki insanların *kanal* olarak adlandırılan güzergâh üzerindeki bağlantıları oluşturduğunda sınır algısı bulunmadan ya da önemsenmeden kaçakçılık faaliyetlerine giriştiğinden ve bu konuların açıktan konuşulmadan akraba ilişkilerinin ötesinde karşılıklı güvene dayalı yürüdüğünden bahsetmektedir.

Bunun yanında, Vatandaş 1 ve 4'e göre güvenlik koruculuğunun sayısının ve özlük haklarının artırılmasından sonra güvenlik korucusu olanlar kaçakçılık faaliyetlerinden uzak durmaktadır. Vatandaş 3'e göre akrabalık bağlantıları nedeniyle sınırın öteki tarafına geçerken başkasının toprağına geçildiği algısı zayıf olmakta ve kaçakçılık meşru bir meslek olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, Vatandaş 2 sigara ve Görevli 25 mazot kaçakçılığının artık getirisinin azalmasından sonra göçmen kaçakçılığının öne çıktığını gözlemlemektedir. Vatandaş 4 ve Görevli 26 diğer kaçakçılık türlerine kıyasla uyuşturucu ve silah kaçakçılığının cezasının ağır olması nedeniyle birçok kaçakçının çekindiğini, göçmen kaçakçılığının ise tedbirlere ve yakalamalarına rağmen cezasının az ve mali getirisinin yüksek olmasının teşvik ettiğini belirtmektedir. Görevli 25 hiçbir kaçakçılık türünün diğerinden masum olmadığını, yalnızca maddi getiriye esas alan kaçakçıların terör örgütü güçlü olursa kaçakçılığa devam edebileceğini değerlendirdiğini, kaçakçılığın ancak devletin güçlü olduğu sürece azaltılabileceğini kabul etmektedir. Görevli 18'e göre kaçakçılığın vatandaşların gözündeki meşruiyeti sınırdan uzaklaştıkça azalmakta, Çaldıran ilçesinin gerisinde (batısında) yer alan Muradiye ilçesinde bile sınır etkisi kuvvetli hissedilmemektedir. Göçmenlere bakış incelendiğinde, Görevli 1 ve 25 Türkiye'de Afganlıların ucuz iş gücü olarak değerlendirilirken, Görevli 20 İran'daki ambargo şartlarının ağırlaşması sonrasında Afganlıların Türkiye'ye yönelerek ekonomik gerekçelerle geldiğini belirterek karşılıklı arz ve talebin karşılandığı

görüşünü taşımaktadır. Görevli 34 Afganlıların işini önceden hazırlayıp Türkiye sınırına öyle geldiğini ve doğrudan hedef yerine ulaşmak için güvenlik görevlilerine yakalanmadan ve Geri Gönderme Merkezi'nde beklemeden geçmeye çalıştığını ifade etmektedir.

Kamu görevlileri gözünden İran Devleti'nin düzensiz göçmenlerin Türkiye'ye geçişine yaklaşımı (12 kod) değerlendirildiğinde, Şekil 22'de olduğu üzere görüşlerin beş başlık altında şekillendiği anlaşılmaktadır. Görevli 1'e göre düzensiz göçmenlere müdahale edildiğinde İran askerlerinin de geri kabul etmemesi üzerine göçmenler tampon bölgede sıkışmakta ve insani durumlar ortaya çıkmaktadır. Ayrıca sınır bölgesindeki İran askerlerinin göçmen kaçakçılığından gelir elde ettiği ve gizli bir devlet politikası olarak düzensiz göçmenlere kötü muamelede bulunduğu değerlendirilmektedir. Görevli 2 de İran'da düzensiz göçmenlerin kendi ülkelerinde kalmaması için geçiş yapmasının gizli bir devlet politikası olarak kabul edildiğine inanmaktadır. Görevli 6 [usanmış bir ifadeyle] İran Devleti'nin dostça yaklaşımlar sergilediğine inancını artık yitirdiğini, iki tarafın sınır makamlarının gerçekleştirdiği düzenli mülakatların bir araya gelmekten başka çözüm anlamında bir katkısının olmadığını, kendilerinin sınırları daha sıkı tutma taleplerini iletmelerine karşın İranlı sınır komiserlerinin sınırları oldukça sıkı tuttuklarını öne sürdüklerini anlatmaktadır.

Görevli 9 benzer bir yaklaşımla sınırın İran tarafının tutumunun kendileri lehine olmadığını ve Görevli 11 düzensiz göçle mücadeleyi Türkiye sınırında İran Devleti'nin açıkça umursamadığını değerlendirmektedir. Görevli 9 [karamsar] İran Devleti sınır komiserlikleri ile düzensiz göçün önlenmesi konusunda bir ilişki kurulmasının mümkün olmadığını ve sınır komiserliklerinin merkezi Tahran yönetiminden oldukça çekinerek karar alma sürecinde sürekli merkezi yönetime danıştıklarını ifade etmektedir. Görevli 13 ve 15 İran Devleti'nin oldukça kuvvetli merkezi idare anlayışının sınır makamları üzerinde etkisinin iki ülke arasındaki iş birliğine alan açmadığını, bunun somut örneğinin sınır makamları arasında yapılan görüşmelerden bir sonuca varılmamasında görüleceğini ifade etmektedir. Buna rağmen, sorunların çözümüne yönelik sınır makamları arasında daha teknik kanalların oluşması ve ortak iş birliği merkezi kurulması önerilmektedir.

Şekil 22: İran Devleti'nin Düzensiz Afganlı Göçmenlere Yaklaşımı

Görevli 14 ve 26 İran Devleti'nin hudut görevlilerinin uzun süre aynı bölgede görev yapmalarına rağmen kendilerinin rotasyona tabi olması nedeniyle iki devletin hudut görevlileri arasında kalıcı bir diyalog kanalının geliştirilemediğini ve bu durumun İran hudut görevlilerinin bölgedeki tecrübe üstünlüğü nedeniyle özgüvenli hareket etmesine yol açtığını bildirmektedir. Görevli 26 sınırın İran tarafındaki hudut görevlilerinin sınır bölgesine yakın yerlerden seçildiğini, uzun süre aynı yerde görev yaptığı için mevzuata ve araziye daha hâkim olduklarını, görev yeri değişikliklerinde yine sınırlarda çalıştıklarını ve herhangi bir asayiş görevlerinin bulunmadığını belirtmektedir. Sınırın İran tarafında kule ve karakol sayısının daha fazla olması nedeniyle istenirse düzensiz göçmenlerin yasa dışı geçişini engelleyebileceğini, bunun yapılmaması bir yana İran-Van sınırındaki tampon bölgede 2019 yılı içerisinde sıkışan 258 düzensiz göçmeni İran tarafının geri almaması üzerine sorunun Dışişleri Bakanlığı üzerinden çözüldüğünü ifade etmektedir. Van-İran sınırında görevli kamu görevlileri açısından İran Devleti'nin yaklaşımı ve Afganlıların İran'daki tecrübeleri değerlendirildiğinde, İran Devleti'nin düzensiz göçmen grupların İran'dan Van ili sınırına doğru çıkışlarına müdahale etmemeyi en azından 'politika belirlememek de bir politikadır' yaklaşımıyla bir kamu politikası olarak uyguladığı değerlendirilmektedir. Sınır makamları arasındaki mülakatlarda merkezi idarenin güçlü olduğunun anlaşıldığı göz önünde bulundurulduğunda, İran hudut görevlilerinin merkezi idareden habersiz düzensiz göçmenlere yönelik bir hareket tarzı belirlemesi mümkün görünmemektedir.

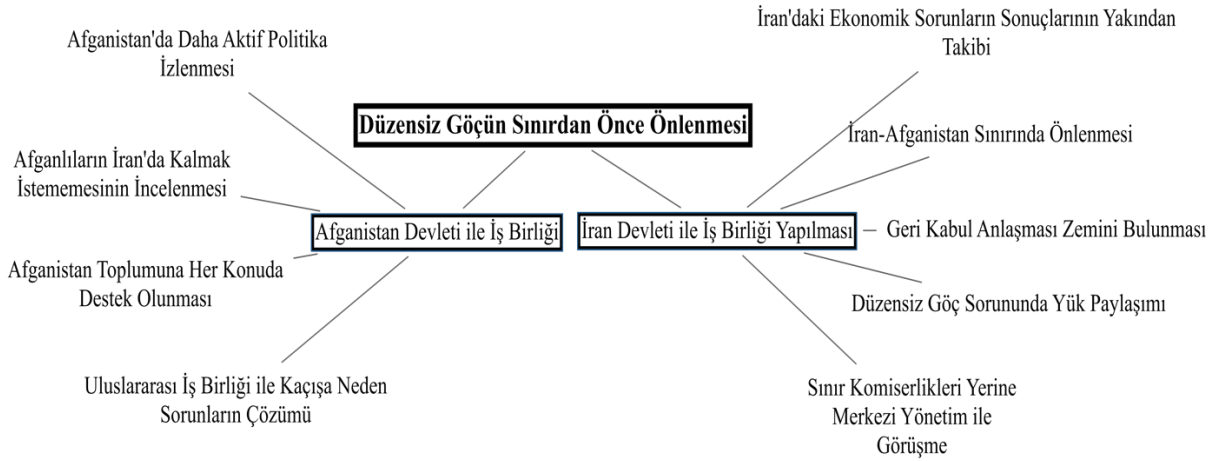
Van ilinde sınır bölgesindeki kamu görevlilerinin Van-İran sınırı haricinde düzensiz göçün önlenmesine yönelik başkaca önerilerine (24 kod) bakıldığında, Görevli 30 geri gönderme

yeteneğinin kaynak, geçiş ve hedef ülkelerle iş birliği zemininde artırılması, kaynak ülkedeki bilgilendirme faaliyetlerinin, adli yaptırımların ve ‘Destekli Gönüllü Geri Dönüş’ çalışmalarının artırılması gibi çok boyutlu bir yaklaşımı önermektedir. Bu kapsamda Şekil 23’te görüldüğü üzere kaynak ve geçiş ülkelerle ilişkiler çerçevesinde Afganistan ve İran Devleti ile iş birliği konusundaki görüşler öne çıkmaktadır. Bu kapsamda ilk olarak Afganistan ve sonrasında İran ile iş birliğine ihtiyaç duyulan konular incelenmiştir. Görevli 2 ve 27 Afganlıların neden kaçıyor, o sorunun ortadan kaldırılmasını, uluslararası iş birliğiyle Afganistan’ın düzeltilebileceğini, uluslararası mücadele modeli ne ise Türkiye’nin aynısını uygulamasını önermektedir. Bunun yanında, Afganistan toplumuna her anlamda destek olunmasını ve düzensiz göçmenlerin İran’da neden kalmak istemediğinin araştırılması gerektiğini belirtmektedir. Görevli 6 sosyal anlamda küreselleşmeye inanmadığını ve bu nedenle ülkelerin kendilerini yönetmesine izin verilmesini, Görevli 10 ise sorunların çözümü için Türkiye’nin Afganistan’da varlığını hissettirerek daha aktif bir politika izlemesini önermektedir. Bu görüşü destekleyen bir örnekte, il düzeyinde yönetici Görevli 30 Afganistan’da yasa dışı girişlerin oluşturacağı sorunlara yönelik yerel Sivil Toplum Kuruluşları (STK) üzerinden bilgilendirmeler yaptıklarını, buna karşın göçmen kaçakçılarının da açık bir şekilde kendileri lehine benzer faaliyetlerde bulunduğunu anlatmaktadır. Görevli 26 Afganlı düzensiz göçmenin gelmesinin Afganistan ile ilgili olduğundan, Afganlıların ülkelerinden ayrılma sebeplerinin oluşturduğu itmenin gücünün Türkiye’nin çekme rolü karşısında daha güçlü olduğunu ve sorunun toplumsal bir tehdit olarak devam edeceğini değerlendirmektedir.

Görevli 13, 15 ve 31 Afganlı düzensiz göçünün engellenmesinde komşu İran Devleti ile iş birliği zemininin oluşturulmasının olumlu katkılarının kısa zamanda kendisini göstererek sınırdan yasa dışı geçişlerini azaltacağına inanmaktadır. Bu nedenle İran Devleti’nin merkezi yapısının sınır komiserlikleri üzerindeki güçlü etkisini gözden kaçırmadan sınırdaki sorunların ancak merkezi yönetim ile çözülebileceğinin bilinciyle düzensiz göçün önlenmesi konusunda iş birliğinin geliştirilmesinin yollarının araştırılmasını önermektedir. Bunun yanında İran’da ekonomik sorunların büyümesi ve olası bir ABD müdahalesi senaryosu gibi bir nedenle umutsuzluğun baş göstermesi halinde İran’daki Afganlılar ve İranlılardan oluşan göç dalgasına maruz kalınma ihtimalinin oluşturacağı tahribat göz önünde bulundurulduğunda İran Devleti ile iş birliğinin önemi bir kat daha artmaktadır. Bunun yanında Görevli 13 göçün

güvenikleştirilmesi çerçevesinde tehdidin İran-Afganistan sınırında önlemeye yönelik tedbir alınmasını, Görevli 28 göç güzergâhı üzerindeki ülkelerle geri kabulün iş birliği içerisinde ve yük paylaşımı esaslı gerçekleştirilmesine yönelik çözümlere ağırlık verilmesini önermektedir. Görevli 10 ve 25 toplumsal güvenliğe yönelik 21. Yüzyıl'daki tehditlerinin çeşitlenmesi çerçevesinde ayrıca İran'dan düzensiz göçmenlerle taşınabilecek bir salgınla (Covid-19, Sars vb.) mücadele politikasının geliştirilmesine ihtiyaç duyulduğunu değerlendirmektedir.

Şekil 23: Düzensiz Göçün Sınırın Ötesinde Önlenmesi

Afganlı düzensiz göçü ile mücadele kapsamında sınır bölgesindeki kamu görevlilerinin görüşlerinden yola çıkarak bir kamu politikası oluşturulmasına yönelik Şekil 24'teki gibi diğer öneriler incelendiğinde, Görevli 7 ve 30 kamu politikaları açısından Afganlı düzensiz göçüyle mücadeleye yönelik nasıl bir yaklaşımın benimseneceğinin belirlenmesi ve kararlı bir yaklaşıma ihtiyaç bulunduğunu ifade etmektedir. Görevli 21 çok sayıda düzensiz göçmenin gelmesinin geri göndermeyi zorlaştırdığını, bu kapsamda 'az göçmen azaltır, çok göçmen çoğaltır' prensibiyle hareket edilmesi gerektiğini değerlendirmektedir. Görevli 6 AB'nin düzensiz göçe karşı güvenlikçi yaklaşımına (realist paradigma) karşın Türkiye'nin insani bir yaklaşım (devrimci paradigma) içerisinde olduğunu, ancak Suriye'den gelen çok sayıda göçmenin ardından toplumsal tahammülünün azaldığını belirtmektedir. Görevli 29 insani yaklaşımla Afganistan'daki sorunlar düzelmediği sürece yasa dışı geçişin yalnızca tedbir alınan bölgede engellenerek başka bölgeye kaydırılabileceğini değerlendirmektedir. Bu kapsamda yasa dışı geçişleri önlemenin tek yolu geçişleri yasal hale getirerek yasa dışı geçişi sıra dışı hale

getirip göçmen kaçakçılarının kontrolünden çıkarmak ve düzensiz göçmenlerin kabulüne yönelik uluslararası yük paylaşımı zeminini aramaktır. Görevli 30 Avrupa'daki en özgürlükçü yabancılar kanunu olarak gördüğü 6458 sayılı kanunun ulusal menfaatler çerçevesinde insani yaklaşımdan uzaklaşmadan toplumsal güvenlik odaklı değiştirilmesini önermektedir.

Şekil 24: Diğer Kamu Politikası Önerileri

Görevli 13 ve 15 birinci derece askeri yasak bölgelerinin genişletilerek kanunda yer aldığı üzere kamulaştırılmasını, bu arazilerin boşaltılarak vatandaşın kullanımına açılmamasını ve bu şartlar sağlandıktan sonra silah kullanma yetkilerinin kullanımına müsaade edilmesini önermektedir. Görevli 5 ve 16 düzensiz göçmenlerin gelişinin hali hazırdaki uluslararası denklem sürdüğü sürece yönetilemediğinden önlenemeyeceğini, gelişlerin ancak Afganistan'da sorunlar çözümlenince duracağını düşünmektedir. Bunu kabul ederek sınır bölgesinin iki tarafında belirlenen alanda düzensiz göçmenlerin geçici barınma merkezinde veya tampon bölgede bekletilmesini önermektedir. Görevli 26 bu yaklaşımı destekler nitelikte sınır mahallelerinde ihtiyaç olmamasına rağmen çok sayıda göçmen kaçakçılığı amaçlı minibüs bulunduğunu, milyonla ifade edilen çok sayıda Afganlının Türkiye'ye geçmeyi beklediğini ifade etmektedir. Görevli 13 ve 25 bir şekilde gelen Afganlıların Van'ın sınır mahallelerinde veya sınırdan geçtikleri bölgeye yakın yerlerde iskân edilmesine yönelik tedbirler alınmasının geçerli bir politika olacağını değerlendirmektedir. Dolayısıyla Afganlıların geleceği gerçeğinin kabul edilerek düzensiz göçün yönetimine dair önerilen eleştirel inşacı yaklaşımlar sorunun

sürekliliğini göz önünde bulundurarak kontrolsüz sosyolojik ve kültürel etkileşimin önüne geçmeye çalışmaktadır.

3.2. TARTIŞMA

Bigo'ya (2002, s. 66-67) göre, güvenliğin azalmasının sorumluluğu ve yükü göçmenlerin işlediği suçlar, kabahatler ve sapkınlıklara yüklenmektedir. Bununla birlikte, bu söylemlerle uyumsuz eleştirel analizler, siyasi liderler ve bürokratlar arasında bu konuda oluşan uzlaşmayı değiştirmemektedir. Dolayısıyla göçün güvenleştirelmesi karşıtı eleştirel söylemler mevcut algıyı değiştirmemekte, reddetme veya kabullenme gibi devletçi ya da güvenlikçi uygulamalar çerçevesinde ilerlemektedir. Sınırların gözetleme teknolojileri vasıtasıyla korunmasıyla 'içeride' olanın bütünleşmesi sağlanırken dışarıdan gelenin ulusal aktör devletin, toplumun ve kurumsal yapının homojenliğine karşı bir tehlike oluşturduğu benimsenmekte ve eleştirel söylemler 'görmezden gelme' bakış açısıyla değerlendirilmektedir. Foucault'nun (2008) belirttiği gibi gücün analizinde yasal ve düzenli motiflerin aranması yerine, gücün baskınlığının teknik ve taktikleri olarak yasal düzenlemelerin önünde bir yapısı bulunduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Güvenlik uygulamaları da doğuştan gelmesinin ötesinde tehdit algısı üzerinde politikacılar ve uzmanların siyasi çalışmaları ile ilişkilidir. Siyaset, egemenlik ve devlet miti üzerinden değerlendiren politikacılara göre dışarıdan vücuda yabancı bir şeyin girmesi metaforu İngiltere'de gelgit dalgası, Hollanda'da siperlerde delik veya Fransa'da barbar istilası olarak betimlenmektedir. Politikacıların diğer ülkelerden gelen göçmen hareketlerini kabul etmeme üstünlüğünü kendisinde görmesine rağmen sınır uygulamalarına bakıldığında yasa dışı girildiğini gözlemlemesi politikacıların gözünde göçmenlerin toplum düşmanı görülmesine yol açmaktadır. Göçün güvenleştirelmesinde politik ve bürokratik etkileşimin (2002, s. 84) diyalektik bir zeminde incelenmesiyle 'siyasi manzara' daha iyi anlaşılacaktır. Bu bölümde ilk olarak anlatıları güçlendirmek amacıyla ABD, sonrasında diğer ülkeler ve son olarak politika hedefinden uzaklaşmama bağlamında 'şeyleşme' bakış açısıyla etkisini değerlendirmek amacıyla Türkiye'deki sınır politikaları örnekleri incelenmiştir.

3.2.1. ABD’de Sınır ve Göç Politikası Örnekleri

Gorman (2017) mekân, düzenlemeler ve toplum üzerinden ABD’deki göçmen yasalarını incelediği çalışmasında, BM’nin mültecilerle ilgili 1951 ve 1967 (Ek Protokol) yıllarındaki anlaşmaların ABD’nin 1980 Mülteci Yasası’nın çıkmasına yol açtığını ve bu yasanın ardından mülteci tanımındaki değişikliğin yasadışı göçmen ile mülteci arasındaki ayrımı belirsizleştirdiğini değerlendirmektedir. Daha önce coğrafi, ideolojik ve dış politika çerçevesinde yönetilen ve öncesinde incelenip seçilen sığınmacıları temsil eden mültecilik, insan haklarını daha ön planda tutan bir yaklaşımla ırk, din, milliyet, sosyal bir gruba veya siyasi düşünceye aidiyet gibi nedenlerle kendi ülkesinin dışında bulunan bir kişiyi uluslararası koruma altına almaktadır. Yani 1980 yılı öncesinde mültecilik başvurusu ABD’ye gelmeden yapılırken, bu tarihten sonra ABD’ye ulaşıldığında aynı başvuru yapılabilir hale gelmiştir.

Bu durumun doğal bir tepkisi olarak devletler göçü ve mültecilerin geniş haklarını yönetmek ve devletin sınırlardaki egemenliğinin kaybolmasını önlemek (Hyndman ve Giles, 2011) için farklı yöntemler izlemek zorunda bırakılmıştır. Bunlardan birisi mekânsal bir yaklaşım sergilenerek göçmenlerin veya mültecilerin ülkenin sınırlarına ulaşmasının önlenmesi ya da caydırılması yoluna gidilmesidir. Bu kapsamda sınır kolluğu (Hyndman ve Mountz, 2008), Kanada ve Avustralya Devletleri’nin uyguladığı gibi tedbirler alarak göçmenlerin veya mültecilerin ülkenin sınırının ötesinde mültecilik haklarını elde etmesinin önüne geçmektedir. Sonuçta göçmen ve mülteci kavramları arasındaki ayrımın belirsizleşmesinin olumsuz etkileri görülmektedir.

ABD’nin Meksika Devleti sınırındaki güvenliğin artırılmasında düzenleme anlamında kırılma noktalarının ilki yasa dışı göçe yönelik Göç Reformu ve Kontrolü Kanunu’nun¹⁹⁰ kabulü (1986), ikincisi 1990’lı yıllardaki ulus-ötesi örgütlü suç ile mücadele¹⁹¹ ve üçüncüsü son dönemdeki düzenlemelerin başlamasındaki temel güdü olan 9/11 terör saldırıları olmuştur.

¹⁹⁰ Immigration Reform and Controls Act (1986)

¹⁹¹ Bu mücadelede Kolombiya kartellerinin gücünün kırılması ve Karayip kaçakçılık rotasının engellenmesi sonrasında Meksika uyuşturucu örgütlerinin gücünün arttığı görülmüştür (Lewandowski vd., 2017, s. 162). Bu süreçte 1990 yılında 4,000 olan sınır muhafazasından sorumlu personel sayısı, 2000 yılında 9,000 rakamına yükselmiştir (Rosenblum, 2012).

Terör saldırılarını gerçekleştirenlerin hiçbirinin kara yoluyla yasa dışı yollarla girmediği bilinmesine rağmen, kamuoyu ve siyasi eğilimin bu yönde olması nedeniyle göç/göçmen ve sınır güvenliği olguları bir arada değerlendirilmiştir (Lewandowski vd., 2017, s. 162).

ABD Kongresi, 9/11 saldırılarından sonra sınırların güvenliğinin artırılmasının gelecekteki terör saldırılarının önüne geçilmesinde bir zorunluluk olduğunu değerlendirmiş ve 9/11 saldırıları öncesinde sınır sorumluluğu açısından dağınık bir yapıda bulunan Adalet Bakanlığı, Hazine Bakanlığı, Tarım Bakanlığı ve Ulaştırma Bakanlığı gibi çeşitli federal kurumların sorumluluklarını yeniden düzenleme yoluna gitmiştir. Anavatan Güvenliği Bakanlığı¹⁹² (DHS, 2002) sonrasında, daha önce ABD sınırları boyunca kara sınırları, deniz sınırları, terminaller ile kara, hava ve deniz ulaşım sistemlerinden sorumlu olan ve ülkeye giriş sürecini yöneten Sınır ve Ulaştırma Güvenliği Müdürlüğü¹⁹³ (BTS) sorumluluğunda faaliyetlerini sürdüren Sınır ve Gümrük Muhafaza¹⁹⁴ (CBP), Göç ve Gümrük Kolluk Kuvveti (ICE), Ulaştırma Güvenliği Başkanlığı (TSA) ve Sahil Güvenlik kurumları, artık yeniden örgütlenen DHS altında yer almıştır. DHS'nin politika önerisi (2005) doğrultusunda BTS kaldırılmış ve bağlı kurumları DHS'ye aktarılmıştır. Bu düzenlemeler sonrasında 2010 yılı bütçesinde DHS'nin¹⁹⁵ sınır güvenliğinden sorumlu kurumlarının bütçesi (30,96 milyon dolar) ve personel sayısı (180,142) yükselmiştir (Haddal, 2010, s. 1).

Bu düzenlemelerde şemsiye oluşuma gidilerek birbiriyle ilgili kurumların aynı çatı altında toplanması yoluna gidilmiştir. Örneğin CBP kurumu, Göç ve Vatandaşlığa Kabul Hizmeti (INS),¹⁹⁶ Sınır Devriyesi Hizmeti,¹⁹⁷ Gümrük Hizmeti ve Tarım Bakanlığından personel

¹⁹² Department of Homeland Security (DHS)

¹⁹³ Directorate of Border and Transportation Security (BTS)

¹⁹⁴ Sırasıyla US Cumstoms and Border Protection, US Immigrations and Customs Enforcement, Transportation Security Administration, US Coast Guard

¹⁹⁵ DHS'nin bütçesi 2009 yılına kıyasla 2,9 milyar dolar (%6,7) artarak 44,1 milyar dolara yükselmiştir (Lake ve Haddal, 2009, s. 1). Güncel durumda DHS'nin bütçesi 2020 yılı için göç ile ilgili politika düzenlemeleri göz önüne alınarak 53,18 milyar dolara yükseltilmiştir (Painter, 2020, s. 1).

¹⁹⁶ US Immigration and Naturalisation Service

¹⁹⁷ Border Patrols

alınmasıyla kurulmuştur. Çalışmanın konusunu oluşturan kapılar arasındaki yasa dışı geçişin önlenmesi sorumluluğu Sınır Devriyesi tarafından yerine getirilmekte olup 9/11 saldırılarından sonra personel sayısı 15 binin üstüne çıkmıştır. Bir kolluk kuvveti olarak sınır boyunca göç yasaları ve diğer federal kanunları uygulayan Sınır Devriyesi, DHS'nin üniformalı bir kolluk kuvveti olarak sınır kapıları arasında yetkisiz yabancıların yanı sıra teröristlerin, kitle imha silahlarının, uyuşturucu kaçakçılarının veya diğer suçluların girişini önlemekle görevlendirilmiştir. Başka bir örnekte, bağlı olduğu DHS'nin araştırmacı kolu olan ICE, sınıraşan suçlar ve yasa dışı göçmenlerin geçişleri ile ilgili istihbarı çalışma yürütmektedir. Bu çerçevede 'sınırdaki tek yüz' yaklaşımı benimsenerek Meksika ve Kanada sınırlarındaki yaklaşık 13,000 km (8,000 mil) alan DHS bağlı CBP sorumluluğunda bulunmaktadır. (Haddal, 2010, s. 2-3).

Lewandowski'ye (2017, s. 165-168) göre, Sınır Devriyesi'nin faaliyet alanı olan sınır bölgesinde farklı federal kolluk kuvvetlerinin ve birçok yerel kolluk kuvvetinin örtüşen kaygıları ve sorumlulukları bulunmaktadır (US GAO, 2013). Son olarak Ulusal Muhafız'ın (Ackleson, 2003, s. 59) sınır güvenlik çalışmalarını desteklemek üzere 2005 yılından beri güneybatı sınır bölgesinde bulunduğu görülmektedir. Dolayısıyla Sınır Devriyesi ile farklı federal, eyalet ve yerel kolluklar arasında sınır güvenliğine yönelik bütünleşik bir yaklaşım ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda oluşturulan 'kaynaşma merkezleri'¹⁹⁸ politikası (Carter ve Carter, 2009) ile sınır bölgesindeki sorumlu kurumlar arasında bilgi kaynaklarının birleştirilerek analitik istihbarat sonucunda sınırdan yasa dışı geçişe dair durumsal farkındalığın artırılması ve elde edilen bilgilerin eyalet ve yerel kuruluşlarla paylaşılması amaçlanmıştır. Texas ve Arizona gibi sınır eyaletlerinin uluslararası sınırları kontrol etmesi bakımından ihtiyaçlarının iç bölgelerdeki eyaletlerden farklı olması sonucunda iş birliğinin olmaması nedeniyle geliştirilen kaynaşma merkezleri 'noktaları birleştirmek' üzere çeşitli kolluk kuvvetlerinin bir tesis içerisinde temsilciler vasıtasıyla açık bir diyalog ile iletişiminin geliştirilmesi ve sahada toplum ile günlük ve sürekli etkileşim halinde bulunan yerel kurumlara yayımlanmasına olanak sağlamıştır. Oluşturulan kaynaşma merkezleri ulusal ve yerel kurumları sınır güvenliği işlevi için bir araya getirerek sınırın karmaşıklığını ve dağınıklığını

¹⁹⁸ Fusion Centers

azaltmaktadır. Patrick (2007, s. 227) bu yaklaşımı genişleterek sınır toplumu temsilcilerinin federal düzeyde politika oluşturma sürecine dâhil edilerek sınır güvenliği yanında ekonomik bütünleşme, göç, sosyal, sağlık ve çevresel tartışmalarla ilgili bir ilişki mekanizması kurulmasını önermektedir.

Doty (2007), ABD’de düşmanların ve egemenliğin tartışmalı bir yapıya dönüşerek yalnızca elitlerin aldığı kararlar olmadığını ve toplumsal yaklaşımın önemli yer tuttuğunu ifade etmektedir. Göçün güvenleleştirilmesinde ulusal aktör devletin yaklaşımına kıyasla siyasi ya da kurumsal bir stratejik konumları bulunmayan göç karşıtı aktörlerin daha etkili bir şekilde toplumu yönlendirmesiyle bireylerin yerine grupların hedef alındığı ‘toplumsal düşman’ tanımlaması oluşmuştur. Toplumun bir kesimindeki göç karşıtı bu yaklaşımın ‘olağan’ olarak kabul edildiği, sınır bölgelerinde tehdidi belirlediği ve örgütlü bir yapıya¹⁹⁹ dönüşerek Arizona’da sınır bölgesinde tamamen sivillerden oluşan sınır devriye gruplarının faaliyet yürütmeye başladığı, hükümet ve yerel kolluk kuvvetlerinin kanun ve kısıtlamalar çerçevesinde yapamadıklarının boşluğunu doldurduğu görülmektedir. Eyaletlerdeki yasa dışı göçmenlerin yoğunluğu ve yol açtığı asayiş sıkıntılarına tepki olarak ortaya çıkan bu oluşumlar, 9/11 saldırıları sonrasında meşruiyet kazanmış ve hükümetlerin sınır politikalarına etki etmiştir. Örneğin, 2006 yılında Gönüllü Sivil Savunma Güçleri²⁰⁰ (MCDC) örgütünün Ulusal Muhafızlar kuvvetlerinin Meksika ile güneybatı sınırına gönderilmemesi halinde sınır hattında engel sistemini kendilerinin inşa edeceğini açıklaması üzerine ABD hükümeti 6 bin personelden oluşan Ulusal Muhafız birliğini bu bölgeye göndermiştir. Ayrıca ABD Temsilciler Meclisi’nden Meksika sınırının 1/3’ünü kapsayan (1126 km) bölgede güvenlik engeli inşa edilmesine dair Güvenlik Engeli Kanunu’nun (2006) geçirilmesinde bu örgüt etkili olmuştur.

Göç, terör ve uyuşturucu ile mücadelenin birbirinden farklı politikalarla yürütülmesi ihtiyacı ve sınır güvenliğine yönelik genel bir politika geliştirilmesi karşısında bu üç olgu hem siyasi hem de güncel politikaların uygulanmasında iç içe geçmiştir. Bu kapsamda yasa dışı göçün işgücü talebiyle doğrudan ilişkisi, göçmen işçilerin yasal yoldan gelmeleri ve yasa dışı

¹⁹⁹ Minutemen Project, Minutemen Civil Defense Corps, the American Border Patrol, Ranch Rescue, Tombstone Militia vb. (Doty, 2007, s. 119-121).

²⁰⁰ Minutemen Civil Defense Corps

göçmenleri çalıştıran şirketlerin caydırılmasına yönelik sıkı tedbirlerle sağlanabilecektir. Uyuşturucu ile mücadelede kendi dinamiklerine göre iç talebin azaltılması, nitelikli istihbarat, kolluk çalışması, komşularla iş birliği ve sınırda hedefe yönelik çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Terörle mücadelede ise diğer olgulara kıyasla daha az sayıda bulunan veya tespiti daha güç olan örgüt üyesinin belirlenmesi ve durdurulması için istihbarat, bilgi paylaşımı ve diğer ülkelerle iş birliği ile mücadele edilmelidir. 9/11 Eylül saldırılarının ardından siyasetçilerin toplumun tepkisinin etkisiyle göçün önlenerek²⁰¹ terörle mücadele edilmesi yaklaşımını benimsemesi sonucunda özellikle ülkenin güney sınırlarının güvenliği önem kazanmıştır. Bununla birlikte, bu yanlış çıkarım büyük mali yük getirmiş, göçmenle mücadeleyle²⁰² teröristler yerine kaçak göçmenler yakalanmıştır. ABD Kongresi'nin (2007) yasal göçmenlerin kabul edilmesine dair geleneksel yaklaşımın ancak sınırların güvenliğinin sağlanmasından sonra düzenlenmesi yönündeki kararıyla birlikte, DHS binlerce sınır devriye²⁰³ personeli alıp giderini artırmış, yasa dışı göçmenleri tutuklamış ve gözetleme teknolojilerine milyarlarca dolar harcamıştır. Bu tedbirlere rağmen yasa dışı göçmenler caymamış, güçlendirilmiş sınır tedbirlerine uyum sağlamış, kaçakçı sayısı ve yasa dışı sınırı geçiş maliyeti ise önceki döneme kıyasla artmıştır (Alden, 2008, s. 292-296).

Ülke içerisinde düzensiz göçle mücadeleye yönelik ABD göç politikaları incelendiğinde, 1940'lı yıllardan 1964 yılına kadar Meksikalı çalışanlardan tarım ve diğer sektörler tarafından faydalandığı, 1964 yılından sonra ise işçi talebinin yüksek olmaya devam etmesiyle büyük ölçekte yasa dışı girişin devam ettiği görülmektedir. Göç Reform ve Kontrol Yasası (IRCA, 1986) yetkisiz yabancıları çalıştırmayı suç olarak kabul etmiş ve belirli bir süre boyunca

²⁰¹ Göçe yönelik mücadele sayılarla tanımlanabilen ve ölçülebilen bir olgu niteliğine sahip olduğundan yöneltildiği değerlendirilmektedir.

²⁰² Bu kapsamda NSEERS²⁰² programıyla ABD'de yaşayan 84 bin yabancı kayıt altına alınmış, bunların 13 bin kadarı (%16) göç kanununu ihlal ettiği tespit edilip sınır dışı edilmiştir. US-VISIT programı ile adi suçlular veya kaçak göçmenler tespit edilmesine rağmen hiçbir terörist tespit edilmemiştir (Alden, 2008, s. 294). Bu programın sınır geçişlerinde gümrük ve göç incelemesinin bekleme veya düzensiz göçe sebep olması fayda-maliyet analizinin yapılmasını gerektirmektedir (Patrick, 2007, s. 228).

²⁰³ 2008 yılında 10 bin sınır devriye personeli bulunurken, toplamda 31,700 personele ihtiyaç duyulacağı belirtilmiştir. DHS'nin yıllık bütçesi 10 milyar doların büyük bir kısmı sınır devriye personeline ayrılmaktadır. Ayrıca 650 sınır dışı ile görevli personel bulunurken 15,600 personele ihtiyaç duyulacağı belirtilmektedir (Alden, 2008, s. 297). Bunun yanında Kongre Araştırma Servisi'nin tahminine göre sınır engel sisteminin 1,126 km sınır hattının tamamında kurulmasının maliyeti 50 milyon doların üzerinde olacaktır (Alden, 2008, s. 302).

ABD’de çalıştığını ispatlayan göçmen işçileri yasallaştırmaya yönelik düzenleme getirerek yaklaşık 2,7 milyon yabancıya yasal göçmen statüsü kazandırılmıştır. Bununla birlikte politikanın amacı gerçekleşmemiş ve beklenmeyen sonuçlarla karşılaşmıştır. Bu çerçevede, belgesiz göçmen işçi çalıştıran işverenlere yönelik caydırıcı ceza veya hapis cezası uygulanamamış, yasal göçmen işçiler düşük ücretli tarımsal alandan daha iyi kazanç sağlayan endüstri ve hizmet alanlarına kaymış ve aile birlikteliği kapsamında ailesini de yanına almıştır. Dahası tarım sektörü işverenlerinin talepleri doğrultusunda daha ucuz ve çalıştırması kolay olan yasa dışı göçmenlerin teminini kolaylaştıracak ‘Yedek Tarımsal İşçiler’²⁰⁴ taslağı kabul edilmiştir. Dolayısıyla IRCA yasal göçmen nüfusunu artırmış, ancak yasa dışı girişi frenleyememiştir (Castles, 2004, s. 206).

Düzensiz göçmenlerin kontrolüne yönelik tedbirler (IOM, 2003, s. 34-35) 9/11 saldırıları sonrasında güvenlikleştirme yaklaşımı çerçevesinde ele alınırken, öncesinde göçmenlere yönelik daha olumlu bir bakış açısının hâkim olduğu görülmektedir. Bu kapsamda Senatör Phil Gramm (2001) yasa dışı Meksikalı göçmenlere bir yıla kadar misafir işçi statüsü verilerek sürelerinin bitiminde geri dönmelerinin sağlanmasını önermiştir. İkincisi, Senatör Bob Graham (2000) ise tarım alanında istihdam edilen tüm yetkisiz göçmenlerin önce geçici ve ardından göçmen statüsü çerçevesinde yasallıklarını kazanması önerisinde bulunmuştur. Üçüncüsü, ayırım gözetmeksizin ABD’de 2000 yılı 6 Şubat tarihi öncesindeki yasa dışı göçmenlerin geçici yasal statü, 1996 yılı 6 Şubat öncesindeki yasa dışı göçmenlerin ise derhal göçmen statüsü kazanarak yasa dışılığın ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Bununla birlikte, ABD ekonomisinde 2001 yılı mart ayındaki kriz sonrasında işsizlik oranının %4’ten %6’ya çıkması işten çıkarılan Meksikalıların ülkelerine dönmesine yol açarken diğerlerinin gelmesini engellemiştir. Dolayısıyla iki ülke arasındaki refah farkının azalması göçmenlerin gelmesi üzerinde doğrudan etki oluşturmakta ve gelişi azaltmaktadır.

Rodriguez’e (2014, s. 91-100) göre, düzensiz göçle mücadelede sınırlar ülkenin sınırları yerine toplumsal sınırları ifade etmektedir. Mülteci ve göçmen arasındaki ayırımın belirsizleşmesine rağmen sınırın yasa dışı geçilirken aynı hareket biçiminin sergilenmesi ve kontrol edilebilir bir

²⁰⁴ Replacement Agricultural Workers

seviyenin üzerine çıkması sonucu toplumda oluşan uyum sorunları sınır güvenlik yönetimi yaklaşımına mekândan bağımsız yeni bakış açıları getirilmesine yol açmıştır. ABD’de New Jersey eyaleti örneğinde olduğu gibi sınırın toplumsal aidiyet veya öteki yaklaşımı üzerine kurulu ve sınır kolluğunun uygulamalarının yalnızca sınır üzerinde yer almadığı kabul edilerek ‘sınırın içine taşınması’ ve yerel kolluk teşkilatlarının sınır kolluğu sorumluluğunu kendi bölgesinde üstlenmesi ile ‘yerelleştirilmesi’ politikasına başvurulduğu görülmüştür.

Düzensiz göç ile mücadelenin mekânsal bir yaklaşımla yalnızca sınırlarda önlenmesi gereken bir olgu olmasının aksine ‘vatandaşlık’ yaklaşımı üzerinden ulusal kaygılarla birlikte yerelde sosyal refahı ve günlük yaşamı korumak üzere ülkenin iç bölgelerindeki kolluk teşkilatlarının ve toplumun tamamının sınır kolluk görevlilerinin sorumluluğunu üstlenmesi²⁰⁵ benimsenmiştir. Belirli bir coğrafi alan içerisinde ikamet veya çalışma bileşenlerini içeren vatandaşlık yaklaşımı yasa dışı göçmenlerin ev ve iş sahibi olmasını ve eğitimden faydalanmasını engellemeye yönelik tedbir alırken, yereldeki kolluk kuvvetleri eğitime tabi tutularak yasa dışı göçmenler ile ilgili tespit ve diğer işlemlere başlamıştır. Bu tedbirlerin toplum nezdinde olağan olduğu algısı kamu kaynakları harcamalarının yasa dışı göçmenlere destek niteliği taşıyan yönlerinin (hastane hizmeti, ehliyet ayrıcalığı, okul desteği vs.) öne çıkarılmasıyla oluşmuştur.

Castles’a (2004, s. 205) göre, Clinton yönetiminin öncülük ettiği ‘Bekçi Operasyonu’ politikası (1994) ile Göç ve Vatandaşlığa Kabul Hizmeti (INS) sonrasında çelik teller, helikopterler, aydınlatmalar ve yüksek teknoloji cihazlar ABD-Meksika sınırında kullanılmaya başlanmıştır. Bunun yanında sınırda devriye görevi yürüten personel sayısı iki katına çıkarılmış ve INS’nin bütçesi 1994-2000 yılları arasında üç katına (5,5 milyar dolar) yükseltilmiştir. Buna rağmen yasa dışı sınır geçişlerinde bir azalma olmamış ve Kaliforniya bölgesi tarımı göçmen işgücünden mahrum kalmamıştır. Bunun yanında sınırı geçmeye çalışırken hayatını kaybedenlerin sayısı 1994 yılında 23 iken, daha tehlikeli ve göçmenlerin kontrolsüz alanlara ulaşarak geçmek zorunda kalmasıyla 2000 yılında 499’a çıkmıştır. Başka bir örneğe göre (Lewandoski, 2017, s. 164), 1998 yılında 254 ölüm görülürken, 2005 yılında bu sayı 472’ye

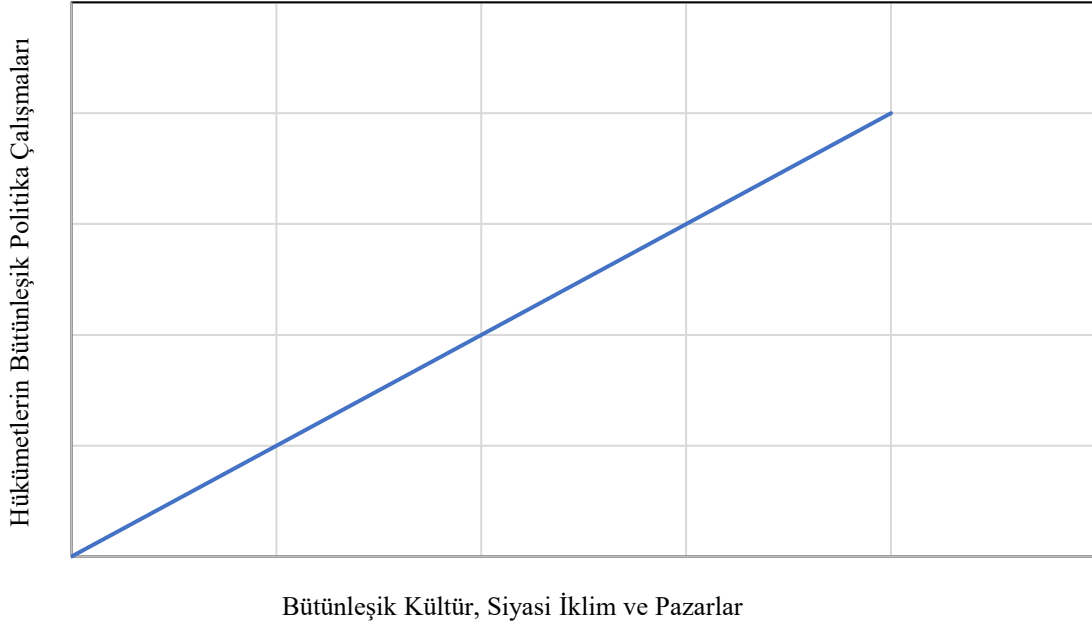
²⁰⁵ ABD’de yerel kolluk kuvvetlerine göç kolluğu sorumluluğunu veren 287(g) programını New Jersey eyaleti 2007 yılında kabul etmiştir (Rodriguez, 2014, s. 95).

yükselmiştir. Ölümler çoğunlukla Arizona çölünde su kaybı, *hipotermi*, güneş çarpması veya Amerikan Kanalı'nı geçerken boğulma şeklinde gerçekleşmiştir. Dahası kaçakçıların aldığı ücret, riskin artması sonrasında altı yılda 143 dolardan 1,500 dolara yükselmiştir. Dolayısıyla bu güvenlikçi politikanın temel amacı göçmen akışını durdurmak olmasına rağmen istenen başarının elde edilmediği anlaşılmaktadır.

3.2.2. Bazı Ülkelerdeki Sınır ve Göç Politikalarına Örnekler

Castles'a (2004, s. 222-223) göre, daha dengeli ve gerçekçi politikalara ulaşmak için politika yapımcıların göç ve toplum düzeninin belirli süreçlerinin etkileşimini değerlendirerek göçün öne çıkan boyutlarını dikkate alması gerekmektedir. Bu çerçevede, ilk olarak göç kendi dinamiklerini barındıran sosyal bir süreç olarak kabul edilmelidir. Bu sosyal süreç, göçmen karakteristiği, göç sürecinin başladıktan sonra kendi kendini sürdüren yapısı ile göç veren ve alan ülkelerin yapısal bağımlılığının ortaya çıkarılması olarak üç temel prensip altında incelenmelidir. İkincisi günümüzdeki göç krizi küreselleşme kaynaklı Kuzey-Güney ilişkileri çerçevesinde değerlendirilmelidir. Bu alandaki politika küresel eşitsizlik ortamında ekonomik ve zorunlu göçe hitap etmediği sürece başarılı olması mümkün değildir. Küreselleşmenin oluşturduğu bu boşluğun yine küreselleşmenin teknolojik ve kültürel yöntemleriyle üstesinden gelinebileceği düşünülebilir. Ulusal kurgu içerisinde gelişmesi ile yardım, ticaret, gelişme ve yönetim konusundaki politikalardan ayrı olduğu sürece ulus-ötesi ağların göç kontrolünü önemsemeyeceği anlaşılmaktadır. Buna rağmen, en gelişmiş uluslararası yapı olan AB'nin bile henüz ulusal kontrol yapısını kıramaması bu alanda uzlaşının uzak olduğunu göstermektedir. Üçüncüsü göç sürecinin anlaşılması ile ulus-ötesi boyutların ağırlığı ulusal ve uluslararası aktörlerin politika oluşturma sürecinde göz önünde bulundurulmalıdır.

Şekil 25: Sınır-Güvenlik İkilemi

Brunet-Jailly (2007, s. 351-356) sınırlardaki insan yaşamı, sınırların geçirgenliği ve sınır güvenliğine yönelik politika yapıcılara önerilerde bulunduğu çalışmasında sınırların geçirgen olmasında pazar güçleri, ticari akış ve insan hareketlerinin sınır bölgesindeki yerel kültür ve siyasi iklim ile doğrudan ilişkili olduğunu belirtmektedir. Bu çerçevede sınırlar farklı özellikler taşımakla birlikte sınır politikaları ortak dinamikler arasındaki etkileşimden faydalanmaktadır. Bu yaklaşıma göre, hükümetler ulusal sınırlarını yönetmeye yönelik örgütlenmeye giderken, bireyler düzenlemelerle ilgisiz olarak kendi çıkarlarına göre hareket etme eğilimindedir. Sınır güvenliğinin merkezi bir yaklaşımla tekdüze ve katı politikalar yerine merkezi kurumların yeterince değer vermediği sınır bölgelerinin karakteristiklerini göz önüne alarak daha etkili sağlanabileceği ve sınırın iki tarafındaki güvenlik politikalarının eşleşmemesinin düzensiz akış ve geçirgenliği artırdığı değerlendirilmektedir. Bu çerçevede etkili sınır politikalarının dizaynı ve uygulanması yerel ekonomik, kültürel ve siyasi boyutların incelenmesiyle elde edilebilir. Öyle ki sınırlar arasındaki yerel kültür, siyasi iklim ve pazar güçleri boyutları göz önünde bulundurularak eksik iş birliği geliştirilmeden hükümetlerin merkezi bir bakışla oluşturduğu 'akıllı sınır' güvenlik politikaları başarılı bir etki oluşturamayacaktır. Bu dört boyutun aralarındaki ilişki Şekil 25'te gösterildiği gibi kültür, siyasi iklim ve pazar güçlerinin

bütünleşmesi az olduğunda hükümetlerin sınır güvenliğini sağlamak için daha az politikaya, aksi yönde olduğunda ise daha fazla politika yapmaya ihtiyacı bulunmaktadır.

Amaçlarının dışında sonuçlarla veya dışsallıklarla karşılaşılacak politikaların birçok örneğini vermek mümkündür. Avustralya Devleti'nin ülkeyi beyaz ve İngiliz tutma amacını taşıyan savaş sonrası göç programı dünyanın en çeşitli toplumlarından birinin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Almanya'daki 1955-73 yılları arasındaki geçici işgücü ihtiyacını karşılamayı amaçlayan 'misafir işçi' temini politikası, uzun süreçte ailenin bir araya gelmesi, sürekli ikamet ve yeni etnik azınlıkların ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Hollanda, İngiltere ve Fransa Devletlerinin imparatorluk sonrası siyasi ve ekonomik etkiyi sürdürmeye yönelik oluşturduğu göç ve vatandaşlık politikaları geniş ölçekli göç ve etnik çeşitliliğe yol açmıştır. Son dönemdeki göç yasaklama politikaları ise göçmen kaçakçıları için uluslararası ve karlı bir sektör oluşturmuştur. Güçlü ve etkili devletlerin politikalarını yansıtan bu örnekler politika başarısızlıklarının yalnız güçsüz devletlerde görülmediğini ve kısa dönemi kapsayan bir bakış açısıyla oluşturulan göç politikalarının başarısızlığa uğrayabileceğini anlatmaktadır. Başka bir ifadeyle, beklenmeyen politika sonuçlarıyla karşılaşmamak için göç sürecinin orijin ülkeden başlayarak kendi iç dinamikleri bulunan uzun dönemli bir sosyal süreç olarak analiz edilmesi gerekmektedir (Castles, 2004, s. 207). Bu çerçevede göçün yönetiminin (Sirkeci ve Martin, 2014, s. 12) göçmen işçilerin ulus-ötesi bir yaklaşım ile evrensel boyutta korunması ile sağlanabileceği yönünde değerlendirmeler de bulunmaktadır.

İsrail Devleti'nin göçmen veya sığınmacı karşıtı politikasının temelini 'Sızmanın Önlenmesi Kanunu'²⁰⁶ (1954) oluşturmaktadır. Ulusal ve dini kimlik üzerinden tanımlanan bu düzenleme İsrail Devleti vatandaşlığının dışında, İsrail Hükümeti'ne düzenlemelere uymayarak girenleri, 'düşman' ülkelerden²⁰⁷ gelenleri ve silahlı Filistin vatandaşlarını 'sızmacı' olarak değerlendirmektedir. 1951 Cenevre Anlaşması ve 1967 Ek Protokolü'nü kabul etmekle birlikte, bu protokolün gereklerini göç kanununa yansıtmayarak Yahudi karakteri ve kimliğini koruma yaklaşımıyla hareket eden İsrail Devleti'nin kuruluş karakteristiği ve tarihsel birikiminin

²⁰⁶ The Prevention of Infiltration Law

²⁰⁷ Lübnan, Mısır, Suriye, Suudi Arabistan, Ürdün ve Yemen'den gelenlerdi (Yaron vd., 2013).

göçmen politikalarına etki ettiği görülmektedir. Bu yaklaşımın temelinde, Afrikalı göçmen veya sığınmacıların kabul edildiğinde Filistinlilerin öne sürebileceği hak taleplerinden çekinilmesi bulunmaktadır. 2002 yılından sonra Tablo 8’de olduğu üzere artan göçmen veya sığınmacı akını karşısında BM’nin tavsiyesi doğrultusunda geçici ikamet izni²⁰⁸ verilmeye başlanmış, Sudan dâhil ‘düşman devlet’ olarak tanımlanan ülkelerin vatandaşları ise bu sürecin dışında bırakılmıştır (Yaron vd., 2013).

2006 yılından sonra ise Sudan (Darfur) ve sonrasında Eritre’den gelen sığınmacılar önce sızmacı olarak nitelendirilerek tutuklanmış, sonrasında mültecilik başvuruları görmezden gelinerek yalnızca geçici çalışma izni verilmiştir. Küreselleşme olgusu çerçevesinde uluslararası düzenlemeleri kabul etmesine rağmen, bu düzenlemelerle uyum içerisinde olmayan İsrail’in *ad hoc* göç politikalarının 2007 yılından itibaren düzensiz göçmen veya kendi tanımlamasıyla sızmacıyı engellemekte yetersiz kaldığı görülmektedir. Afrikalı toplumlara dayanarak özellikle 2006 yılından itibaren oluşan ‘mülteci sektörü’ hükümetlerin açık, istikrarlı ve hesapverebilir sığınmacı politikaları izlemesini ve mültecilerin ülkeyle bütünleşmesini başarısızlığa uğratmıştır. Öyle ki 2010 yılında İsrail Hükümeti tarafından Mısır sınırına engel sistemi inşa edilmiş ve elektronik sınır gözetlemesine geçilmiştir. Bunun yanında 30 bin Afrikalı sızmacıyı alıkoymaya yetecek düzeyde bir tesis inşa edilerek İsrail’in Yahudi karakterini korumaya dönük bir yaklaşım benimsenmiştir (Yaron vd., 2013, s. 6).

Tablo 3: İsrail Devleti’nde Yıllara Göre Mülteci Başvuruları

1970’ler	1980’ler	1990’lar	2000	2007	2008	2009	2010	2011
95	236	755	6,148	456	355	-	922	939

Kaynak: Yaron vd., 2013, s. 3-5

1980’li yıllarda birçok ülkenin karşılaştığı sığınmacı²⁰⁹ akımına yönelik politikaların aksine Pakistan ve İran Devletleri Afganlı göçüne karşı ‘açık kapı’ politikasını benimseyip yüksek

²⁰⁸ Bakanlıklar arası komite olarak bilinen ‘Ulusal Statü Kabul Kuruluşu’ (NSGB) tarafından kabul edilmiştir.

²⁰⁹ Sığınmacı ve mülteci kavramları arasındaki farkın bilincinde olarak sığınmacı kavramı tercih edilmiştir.

sayıda sığınmacı olarak insani bir yaklaşımı benimsemiştir. Pakistan Hükümeti sığınmacıları kendi akrabaları ile aynı bölgede sığınmacı köylerine yerleştirip bu köylerde dış dünyadan soyutlamayarak mülteci politikasının yerel ve ulusal düzeyde kabul görmesini sağlamıştır. Ayrıca Müslüman toplum geleneğine uygun bir politika benimsenerek kendi dinlerini savunmak için yerinden edilen ve ‘muhacir’ olarak adlandırılanlara yardım edilmiştir. Bununla birlikte toplumsal güvenlik açısından bakıldığında, Afganlı sığınmacıların ciddi oranda destek almasına karşın yerlerinden edilmelerinin uzun sürmesi hem kabul eden toplumun hem de sığınmacıların sabrının zamanla tükenmesine yol açmıştır.

1990’lı yıllarda Pakistan Hükümeti suç, kolayca elde edilen silah, uyuşturucu kullanımı, fuhuş ve Pakistan ekonomisinin düşüşe geçmesi gibi sosyal sorunlardan Afganlı sığınmacıları sorumlu tutmaya başlamıştır. Dolayısıyla sığınmacıların yerlerinden edilme süresinin uzaması bir süre sonra kabile ve dini misafirperverliğin yeterliğini aşmaya başlamıştır. İkincisi uluslararası yardımlar azalırken, Afganlı sığınmacıların yükü iyice Pakistan Devleti’nin omuzlarına binmiştir. Üçüncüsü Afganlıların işgücü pazarında ücretleri daha aşağı düzeylere çekerek gelir seviyesi düşük Pakistanlıları çalışma hayatının dışına ittiği ile şehirlerde kiralarda ve taşınmazların fiyatlarını artırdığı tartışmaları başlamıştır. Dördüncüsü sığınmacılar başlangıçta Afganistan ile sınır kırsal Kuzey Batı Sınır Eyaleti’nde (NWFP)²¹⁰ yoğunlaşırken, ilerleyen süreçte ülkenin şehirlerine yayılarak nüfus ve sosyolojik dengeyi kimi şehirlerde²¹¹ Peştunların lehine çevirmiştir (Schmeidl, 2002, s. 12-14).

Gelişmiş devletlerin göçü kontrolünde (IOM, 2003), sınırda alınan güvenlik tedbirleri nedeniyle hayatını kaybeden göçmenlerin ve sığınmacıların artmasının maliyete yansması, politika hedeflerinin ulaşmak istediği bağımlı değişkenin değişmesi ve bu politikaların çeşitli hedefleri bulunmasına rağmen hangisinin öncelikli olduğunun tespitindeki güçlükler fayda-maliyet incelemesinde karmaşıklığa yol açmaktadır. Başka bir açıdan bakıldığında, göç politikasının amacı göçmenlerin ilgili düzenlemeler çerçevesinde girişlerinin sağlanması ise sınır kontrolleri, kolluk ve yargılama, yakalama ve geri gönderme giderlerinin ve ülke

²¹⁰ North West Frontier Province

²¹¹ Karaçi ve Peşaver’deki Peştunların nüfusu Kabil’den sonra en geniş nüfusu oluşturmuştur (Schmeidl, 2002, s. 12).

içerisinde denetim müfettişlerinin göç kontrol sistemleri olarak maliyetinin değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede caydırma stratejisi göçmenlerin kaçakçılara yaklaşmasına, daha fazla risk alarak göçmen ölümlerinin artmasına, hudut birlikleri ve kolluk kuvvetlerinin güvenlik ve kolluk görevi haricinde arama ve kurtarma (Vaughan-Williams, 2015, s. 12) rolünün artmasına yol açmıştır. Dolayısıyla 1990'lı yıllardan itibaren sınır görevlilerinin sayısının artırılması kaçakçıların rolünü artırırken düzensiz göç akışını engellememiştir.

Avrupa'nın ekonomik lokomotif konumundaki Almanya'da düzensiz girişlerin önlenmesi sınır kontrolleri, ikamet kontrolleri ve işverenlere yönelik kısıtlamalarla yürütülmektedir. İşgücü kontrolü iyi örgütlenmiş olmakla birlikte belgesiz yabancı çalışanların girişi ya da çalışması eğilimi kırılmamıştır. Avrupa'da kaçakçılar göç ağını yönetmiş, ulusal politika ve düzenlemelere hızlıca cevap vermiş ve göçmenleri ihtiyaç halinde başka rotalara taşımıştır. İtalya Başbakanı Matteo Renzi batan bir göçmen teknesi sonrasında yaptığı açıklamada Akdeniz'deki göçmen kaçakçıları 18. Yüzyıl'daki köle tüccarlarına benzetmiştir (Hürriyet, 2016).²¹² Sınırlarda kontrollerin kaldırılarak yasal girişin sağlanması mümkün olmakla birlikte, göçmenin hedef ülkeye ulaşmakla elde ettiği faydasının düşürülüp maliyetinin artırıldığı durumda başarıya ulaşılabilir. Ayrıca ticaretin yarattığı işgücü ihtiyacına yönelik bir kapının göçmenlere açılması bu kapının yanında yasa dışı göçün de yolunu açacaktır.

Young vd. (2018, s. 84) ev sahibi toplumdaki bireylerin ulus-devletin bileşenleri olduğunu kabul ederek sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel ve güvenlik kaygılarının göçe yönelik yaklaşımları ve kamu politikalarını belirlediğini değerlendirmektedir. Buna göre bireylerin açık ya da kapalı sınırlara destek olmasının temelinde yalnızca ekonomik konular, eğitim düzeyleri ve iş statüleri değil, ulusal ve küresel bağlamda ekonomik sınıflandırma ve istikrarsızlık, etnik heterojenlik ve belirsizlik kaynaklı güvenlik kaygıları etkili olmaktadır. Castles (2004, s. 213-217) bu süreci sosyal süreç ve küreselleşme etkisi boyutlarıyla ilişki içerisinde karmaşık ve çelişkili bir anlam taşıdığı şeklinde yorumlamaktadır. Bu yaklaşım özellikle liberal-demokratik devletlere yönelik olmakla birlikte göç veren ülkeler ile göç alan demokrasisi gelişmemiş

²¹² Hürriyet Gazetesi (2016). Akdeniz'de Göçmen Faciası! 400 Kişinin Öldüğü Sanılıyor. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/akdenizde-gocmen-faciasi-400-kisinin-oldugu-saniliyor-40089990> (Erişim Tarihi: 20.09.2020).

ülkeler açısından da göç kontrolü ve çıkarlar arasında bir mücadeleyi ifade etmektedir. Bu boyutun sekiz bileşeni bulunmaktadır:

- **Göç veren ülkelerdeki siyasi çatışmalar:** Kimi devletler işgücü göçünü teşvik ederken, kimileri önleyemeyeceğini görmesi üzerine bazı düzenlemeler gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bununla birlikte, ulusal ekonomiler ve yerel topluluklar göçmenlerin para göndermesine bağımlı olduğunda, bu devletlerin göçü etkili bir şekilde düzenlemesi ya da vatandaşlarını koruması²¹³ (Ör. Afganistan) güçleşmektedir.
- **Göç alan ülkelerdeki çıkar çatışmaları:** Göçün siyasallaşmasına yol açan bu konuda Malezya Ticaret Birliği Kongresi²¹⁴ işgücü alımının yerel çalışanların ücretleri ve işlerine etkisi üzerinde durup itiraz ederken, Çin’de ise siyasi gruplar Endonezya göçünün etnik dengeleri değiştirebileceğinden endişe etmektedir. Benzer durum göç alan otoriter ülkelerden petrol üreticisi Körfez ve Afrika ülkelerinde görülürken yabancı işgücüne bağımlılık devam etmektedir.
- **Göç politikalarındaki çıkar çatışmaları ve gizli gündemler:** Çıkar gruplarının önemli bir aktör olarak görüldüğü demokratik devletlerde işverenler göçmen çalışanların bulunmasını destekleyerek yerel işçilerin aleyhinde bir tutum sergilerken, derneklerin bu konuda yeni gelenleri örgütlemek ve yerel işçilerin yanında olmak arasında kararsız kaldığı görülmektedir. Kimi insanlar göçmenlerin yerleşmesine ve komşuları olmasına sıcak bakmazken, kimilerinin ise şehirlerin yenilenmesi bakımından olumlu yaklaşımında politikacıların, sosyal hareketlerin ve medyanın etkili olduğu değerlendirilmektedir. Göç alan ülkelerde ulusçuluğun gücü kamuoyunun göçe karşı bir tutum sergilemesine daha yakın olmasına yol açmakta, politikacılar göç karşıtı söylemlerde bulunurken aslında daha fazla göçe öncülük eden politikalar izleyerek gizli gündemlerini uygulamaktadır.
- **Göçü kontrol etmek için siyasi kabiliyet:** Ulusal aktörlerin söylemi göç akışını yönetme isteği ve yeterliliğini yansıtırken gerçekte başka bir sonuç ortaya çıkmaktadır. İşverenler tarafından her gün kiralanan yasa dışı göçmen işçilere müdahale etmeyen Japonya

²¹³ Hindistan Devleti Office of the Protector of Emigrants ve Filipinler Devleti Overseas Employment Administration (POEA) ve Overseas Workers’ Welfare Administration (OWWA) kuruluşlarını oluşturmuştur.

²¹⁴ Malaysian Trades Unions Congress

Hükümeti'nin vasıfsız işçi ihtiyacını göz önünde bulundurarak kamuoyundaki olumsuz bakış açısına rağmen bu çelişkiyi yönettiği anlaşılmaktadır. Yabancı işçi çalıştıranlar, araçlar ve yabancı işçilere yönelik çeşitli cezalar düzenlenmesine rağmen (1989) Japonya kökenli 'Nikkeijin'²¹⁵ grubu üyelerine 'yan kapı' açıldığı görülmektedir

- **Politika oluşturma sürecindeki çelişkiler:** Ekonomik ve sosyal çıkarlar ile ulusal aktörlerin bu çıkarları dengeleme çabaları göç konusundaki politika yapımında tarım ve inşaat alanında olduğu gibi güçlü yapıların baskı kurmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla ekonomi ve siyasi sosyoloji arasındaki etkileşim göç politikasını karmaşık ve çelişkili hale getirmektedir.
- **Hakların önemi:** 'Liberal devlet tezi' içerisinde (Hollified, 2000) hakların önemi devletler açısından göçün yönetimini sınırlandıran bir boyut olmuştur. Ailenin korunması ve mahkemelerin rolünü artıran anayasal hakların elde edilmesi 1970'li yıllarda geri göndermelerin durmasına yol açmıştır. Dolayısıyla uzun dönem kalan göçmenlerin hak elde etmesi, toplumda geçici görülmelerinin önüne geçmekte, sosyal bütünleşme ve vatandaşlığa geçişe yönelik baskılara neden olmaktadır.
- **Sivil toplumun önemi:** Liberal batı devletlerinde bile göçmenlere hakların verilmesinde ağır kalınmaktadır. Bu ülkelerde çeşitli hareketler ve hükümet dışı örgütler (NGOs²¹⁶) göçmenlerin hakları için ayrımcılık ve ırkçılık karşıtı mücadele vermektedir. Bu kuruluşların yeni göç almaya başlayan ve göçmenlere hak vermemekte direnen Asya ülkelerinde etkili olabileceği değerlendirilmektedir.
- **Refah devleti:** Sosyal hakların vatandaşlığın mühim bir parçası olduğu liberal ve refah seviyesi yüksek ülkelerde, ulusal aktörler yeni gelenlerin engellemesi yönünde tavır almaktadır. Bu kapsamda yerleşmiş göçmenlere sosyal haklarının verilmemesinin sosyal bölünmelere yol açacağı ve çoğunluğun sosyal haklarının göz ardı edilmesine neden olacağı değerlendirilmektedir.

²¹⁵ Kojima, S. (2017). Who are Nikkeijin? <http://www.discovernikkei.org/en/journal/2017/4/21/nikkei-wa-dare-no-koto/> (Erişim Tarihi: 05.04.2021)

²¹⁶ Non-Governmental Organisations

Sonuç olarak, yasa dışı çalışanları dışarıda bırakmaya yönelik politikalar esasında yan veya arka kapıdan girerek daha rahat istifade edilmelerine veya bir bakış açısına göre sömürülmelerine yol açmaktadır. Dahası bu durum yetenek ve etnik kimliğin yanında yasal statü olarak da sınıflandırılmış ulus-ötesi çalışan sınıfın ortaya çıkarılmasına yönelik bir girişim olarak da görülebilir. Gelişen küresel düzende refah ve güç eşitsizlikleri tüm vatandaşların eşit olmamasına ve bazı pasaportların diğerlerinden üstün olmasına neden olmaktadır. Bu hiyerarşiler göçün temelinde olduğu küresel ekonomik sınıflandırmaya dayalı yeni bir sistemin temeli niteliğindedir. Bu kapsamda, göç kontrolünün esas olarak Kuzey-Güney ilişkileri ve eşitsizliğin devamını sağlamak ile ilgili olup amacın yalnızca eşitsizliği azaltmaya yöneldiğinde göç kontrolünün başarılı sonuçlar verebileceği değerlendirilmektedir (Castles, 2004, s. 223-224).

3.2.3. Türkiye’de Sınır ve Göç Politikaları

Uluslararası göç olgusuna bakıldığında Osmanlı Devleti döneminde izlenen açık kapı politikası, kurulduğu günden bugüne kadar Türkiye Cumhuriyeti döneminde de kendini göstermektedir. 1980’li yıllarda komşu ülkelerde meydana gelen bölünmeler, siyasi karmaşıklıklar, rejim değişiklikleri ve iç çatışmalar sonucunda yoğun uluslararası göç ve sığınmacı akımları; 1990’lı yıllarda ise düzensiz göç ismi verilen yeni bir olgu ile karşılaşmıştır. Türkiye’nin göç politikaları tarihsel sıralamaya göre üç döneme ayrılmaktadır. Birinci dönem, 1923-1950 yıllarını içeren ulus-devlet inşasının ilk dönemini temsil etmektedir. Bu dönemde nüfusun hızla etnik, dini ve kültürel yönden benzer hale getirilmesi amaçlanmıştır. İkinci dönem 1950-1980 yılları arasını kapsayan ulus-devlet inşa sürecinin yerel ve ulusal bakımdan yerleşik hale geldiği süreçtir. Bu dönemde sanayileşme ile kırdan kente ve 1960’lı yıllardan itibaren batı ülkelerine göç verme dönemi başlamıştır. Üçüncü dönem ise 1980 yılından sonra ulus-devlet inşasının küresel bağlamda öne çıkmasıyla çevre ülkelerdeki karışıklıklar insanları kitleler halinde Türkiye’ye yönlendirmiş, 1990’lı yıllardan itibaren ise küreselleşmenin hız kazanması ile uluslararası göç artmıştır. Bu dönemin bir özelliği AB ile üyelik müzakerelerine başlanması, göç ve iltica mevzuatının AB müktesebatı ile uyumlu hale getirilerek 2001 yılından itibaren Avrupalılaşmasıdır (İçduygu, 2014, s. 53; İçduygu vd., 2014, s. 239).

Soğuk Savaş (1945-1989) dönemindeki ulusal aktörün güvenliğini merkeze yerleştiren ve sınır güvenliği ile özdeşleştiren gerçekçi yaklaşımdan 21. Yüzyıl'ın başlarından itibaren terörizm, yasadışı göç ve sınıraşan suçlar başta olmak üzere ulusal kimliğe karşı gelişen tehditlere yönelik bir güvenlikleştirme yaklaşımına dönüşüm ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşım en iyi kurumsal ve uygulama örneğini AB'nin Entegre/Bütünleşik Sınır Yönetimi (ESY) uygulamasında kendini göstermiş; kurum içi, kurumlar arası ve uluslararası çerçevede üç boyutlu bir düzeyleme oluşturulmuştur. Göçün güvenlikleştirilmesinde ulusal aktörlerin belirleyici rolü devam ederken, yasadışı göç akınına karşı ulusal kimliğin ve toplumun korunması hedeflenmektedir. Güvenlikleştirme sürecinin devletler üzerindeki etkisini anlamak için ulusal aktörler özelinde çalışmalar yürütülmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Türkiye'de sınır güvenliğinin 'açık kapı' politikasından (Örselli ve Babahanoğlu, 2016, s. 2067; Koca, 2020, s. 1) güvenlikleştirilme sürecine dönüşümü incelendiğinde, öncesinde ulusal bir sınır güvenlik politikasının oluşturulmayarak AB üyeliği kapsamında ESY politikasının transferiyle benimsendiği görülmektedir. Bununla birlikte her sınırın kendine özgü bir risk analizinin²¹⁷ yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır (Kara, 2013).

Bu çerçevede önceki bölümlerde belirtildiği üzere bir sınırdaki politikanın tüm sınırlarda ve hatta bir ülkenin diğer sınırlarında uygulanmasına dair genel-geçer bir yaklaşıma ulaşılması henüz mümkün görünmemektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nde düzensiz göçün sınır güvenliği üzerinden incelenmesinin getirdiği sınırlılıklar gözetildiğinde, TSK'ya bağlı Kara Kuvvetleri Komutanlığı (KKK) ve İçişleri Bakanlığı diğer kurumlara göre daha fazla ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının²¹⁸ doğrudan düzensiz göçün önlenmesi ile ilgili bir bakanlık olduğu değerlendirilerek bu bölümde KKK, İçişleri Bakanlığı

²¹⁷ FRONTEX Risk Analiz Ağı (FRAN) yıllık bazda yasadışı göç ve sınır geçişleri konusunda ülkelerden rapor almaktadır (Kara, 2013, s. 83).

²¹⁸ Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (73 sayılı) ile 21 Nisan 2021 tarihinde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı olmak üzere iki farklı bakanlık olarak teşkilatlandırılmıştır. Resmî Gazete (2021, Nisan 21). Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının Kurulması ile Kamu Personel İşlemlerinin Yürütülmesine İlişkin Bazı Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/04/20210421-5.pdf> (Erişim Tarihi: 21.04.2021). Çalışmada bakanlıklar arasında karmaşıklığa mahal vermemek için güncel haliyle Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı kullanımı tercih edilmiştir.

ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının merkezi çalışmalarına ve politika oluşturma sürecindeki etkilerine daha fazla yer verilmiştir.

3.2.3.1. Sınır Güvenliğinden Sorumlu Aktörler

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının (1923) ardından ilk olarak günümüzde²¹⁹ İçişleri Bakanlığına bağlı olarak faaliyetlerini sürdüren Jandarma Genel Komutanlığına (J.Gn.K.lığı) tevdi edilen sınırların korunması sorumluluğu, 1929 yılında dönemin koşulları göz önünde bulundurularak imkânlar yönünden daha iyi durumda bulunan Millî Savunma Bakanlığına verilmiştir (Ulusal Eylem Planı, 2006). 1956 yılında uygulamaya giren 'Sınır, Kıyı ve Kara Sularımızın Muhafaza ve Emniyeti ve Kaçakçılığın Men'i ve Takibi İşlerinin Dâhiliye Vekâletine Devri Hakkında Kanun' (6815 sayılı kanun) ile söz konusu tarihten önce Gümrük ve Tekel Bakanlığına bağlı tümen düzeyinde askeri nitelikte bir kuruluş olarak bulunan Gümrük Umum Kumandanlığı tarafından icra edilen sınır, kıyı ve karasularımızın emniyet ve korunması ile gümrük alanlarında kaçakçılığı engelleme, takip ve tahkik etme görev ve sorumluluğu J.Gn.K.lığına verilmiştir (Küçükbaşol ve Pekdoğan, 2019, s. 888).

1988 yılında 'Kara Sınırlarının Korunması ve Güvenliği Hakkında Kanun' (3497 sayılı kanun) ve sonrasında 'Kara Sınırlarının Korunması ve Güvenliği Hakkında Yönetmelik'²²⁰ ile kara sınırlarımızın askeri bakımdan korunması ve güvenliği ile asayiş yönünden kaçakçılığın önlenmesi ve mücadele edilmesi ile Türkiye'ye iltica (sığınma) edenler ile ilgili işlemleri yerine getirme vazifesi KKK'ya verilmiştir (2. Md.). 3497 sayılı kanuna rağmen (Geçici 1-3. Md.), Suriye (911 km.) ve İran sınır hattının (560 km.) bir kısmı ile Irak sınır hattının (384 km) tamamının sorumluluğu J.Gn.K.lığında kalmıştır (Ulusal Eylem Planı, 2006, s. 32-34). 2013 yılında gerçekleştirilen politika değişimi ile Türkiye Cumhuriyeti'nin kara sınırlarının tamamına yakın bir kısmının sorumluluğunu KKK devralmıştır (Tafolar, 2013). Bu tecrübeden yola çıkıldığında, yeni sınır teşkilatı kurulmasına dair yasa tasarısında (2010) belirtildiği üzere

²¹⁹ 25.07.2016 tarih ve 688 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile İçişleri Bakanlığına bağlanmıştır. <https://www.jandarma.gov.tr/tarihce> (Erişim Tarihi: 20.04.2021)

²²⁰ 21.03.1991 tarih ve 20821 sayılı yönetmelik

(Geçici 3. Md.)²²¹ İçişleri Bakanlığına bağlı Sınır Muhafaza Teşkilatı Başkanlığı²²² (Köktaş, 2011, s. 23) kurulursa İran ve Irak sınırlarının devrinin oldukça uzun süreceği değerlendirilmektedir.

Askeri Yasak Bölgeler ve Güvenlik Bölgeleri Kanununa²²³ (2565 sayılı kanun) göre, hudut birlikleri kara sınırları boyunca kaçak girilip çıkılması ve Birinci Derece Askeri Yasak Bölge (30-600 m) içinde konusu suç teşkil eden eylemleri önlemek, suçluları yakalamak, bu bölgede işlenen suçların faillerinin İkinci Derece Askeri Yasak Bölge’de (5-10 km derinlik) takibini yapmak ve yakalamak, yakalanan kişi ve suç delillerini ilgili kolluk kuvvetine teslim etmekle yükümlüdür. Dahası göçmen veya sığınmacıları silah vb. harp araçlarından arındırmak ve sığınmacıları veya düzensiz göçmenleri sorumluluk bölgesine göre ilgili kolluk kuvvetine teslim etmesi beklenmektedir. Hudut birliklerinin tüm yetkisi bu sınırlar içerisinde geçerlidir. Bu bölgede yakalananlar (kaçakçı, göçmen vs.) genel kolluk kuvvetine suç delilleriyle birlikte teslim edilmektedir. Dolayısıyla 3497 sayılı kanunda öngörülen sorumluluklarını KKK genel kolluk kuvveti yardımıyla ilgili mülki ve adli makamlar ile iş birliği (2. Md.) içerisinde yerine getirmektedir.

Sınır güvenliği yönetiminin idari yapısı incelendiğinde, yetki ve sorumlulukların farklı kurumlar arasında paylaştırıldığı anlaşılmaktadır. Sınır idaresi kapsamında sınır, kıyı ve karasularımızın muhafaza ve emniyetini sağlamak, suç işlenmesini önlemek, suçluları takip etmek ve yakalamak, her türlü kaçakçılığı men ve takip etmek sorumluluğu ‘İçişleri Bakanlığı’nın Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanun’ (3152 sayılı Kanun) ile temel aktör olduğu görülen İçişleri Bakanlığına verilmiştir (2. Md.). İçişleri Bakanlığı bu sorumluluğunu sınır makamları olan mülki idare amirleri aracılığıyla yerine getirmektedir. Bununla birlikte

²²¹ “KKK ve J.Gn.K.lığı kara sınırlarının korunması ve güvenliği konusundaki görev ve yetkilerini, bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren; a) Yunanistan ve Bulgaristan kara sınırlarında en geç beş (5) yıl içinde; b) Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan ve Suriye kara sınırlarında en geç on (10) yıl içinde; c) İran ve Irak kara sınırlarında Bakanlar Kurulu’nun uygun göreceği tarihe kadar Sınır Muhafaza Teşkilatı’na devretmesi öngörülmüştür.”

²²² Anadolu Ajansı (2016). Başbakan Yardımcısı Numan Kurtulmuş: Sınır Güvenliği Kanun Tasarısı Başbakanlıkta Bekliyor, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/basbakan-yardimcisi-numan-kurtulmus-sinir-guvenligi-kanun-tasarisi-basbakanlikta-bekliyor/513750> (Erişim Tarihi: 13.07.2020).

²²³ Kanun No: 17552, Kabul Tarihi: 22.11.1982

sınır makamlarının KKK'ya bağlı birlikler üzerinde tam manasıyla bir amirlik yetkisi bulunmamaktadır (Altınyuva, 2008, s. 40). 'Sivil Hava Meydanlarında, Limanlarda ve Sınır Kapılarında Görev ve Hizmetlerin Yürütülmesi Hakkında Kanun'²²⁴ (2677 sayılı Kanun) ile yetkilendirilen mülki makamlar²²⁵ sınır kapıları arasındaki kırsal sınır bölgesindeki askeri kurum ve kuruluşlar üzerinde (20. Md.) bir yetki sahibi değildir.

Bununla birlikte sınırların kontrol ve gözetimi farklı kurumların iş birliği ile gerçekleştirilmektedir. Sınır kapılarının güvenliği ve insanların yaptığı giriş-çıkışların sorumluluğu Emniyet Genel Müdürlüğü'nde, aynı yerde malların ve araçların giriş-çıkışı ise Gümrük ve Ticaret Bakanlığının sorumluluğundadır. Sınır kapılarında birimler arasında eşgüdümün gerçekleştirilmesinde kaymakamlar birinci derece ve valiler ikinci derece hudut makamları olarak sorumludur. Konunun sınırlılıkları kapsamında bu çalışmada sınır kapıları incelenmemiştir. Bunun yanında sınır bölgesinde istihbarat toplama gayretleri Millî İstihbarat Teşkilâtı (MİT), hayvan, bitki ve gıda ürünlerinin denetimi ise Gıda ve Tarım Bakanlığı tarafından yürütülmektedir (Birdişi ve Gören, 2017, s. 25-26).

Dünya Sağlık Örgütü (WHO, 2020)²²⁶ tarafından *pandemi* olarak ilan edilen Covid-19 salgını sürecinde olduğu gibi göçmenlerin veya sığınmacıların bulaşıcı hastalıklara sahip olma ihtimalinin toplum sağlığını tehdit etmesi nedeniyle (Önen ve Karatepe, 2017, s. 513) Sağlık Bakanlığının sınırlardaki mevcut rolünün daha da artacağını tahmin etmek zor değildir. Bununla birlikte, kurumlar arası iş birliği açısından sınırlarda sorumlulukları birbirinden farklı kurumların birlikte faaliyet yürüttüğü, askeri hiyerarşik yapının yatay iş birliğini güçleştirdiği ve sonucunda yasa dışı göçmen ve kaçakçılığın önlenmesini olumsuz etkilediği yönünde görüşler de bulunmaktadır (Doruk, 2012, s. 73). Farklı kurumlar arasındaki iş birliğini sağlamak ve göç politikalarına yön vermek bakımından Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün (2013)

²²⁴ Kanun No: 17722, Kabul Tarihi: 12.06.1982

²²⁵ Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (70 sayılı) ile Vali Yardımcısı düzeyinde Hudut Mülki İdari Amirliği makamı ihdas edilmiştir. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/02/20210206-7.pdf> (Erişim Tarihi: 10.05.2021).

²²⁶ Euronews (2020). Dünya Sağlık Örgütü Covid-19'u Pandemi (Salgın) Kategorisine Aldı. <https://tr.euronews.com/2020/03/11/dunya-saglik-orgutu-covid-19-salginin-pandemi-kategorisine-aldi> (Erişim Tarihi: 13.02.2021).

kurulması bu konudaki önemli gelişmelerin başında gelmektedir (Önen ve Karatepe, 2017, s. 517-518).

3.2.3.2. Entegre Sınır Yönetimi Çerçevesinde Türkiye'nin Sınır ve Göç Politikası Uyumu

Kingdon'ın (1984) çoklu akımlar yaklaşımına göre sorunlar akımı çerçevesinde yapılan incelemede, komşu ülkelerde devam eden savaş ve istikrarsızlık ortamı, akrabalık ilişkileri ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi sınırlarının coğrafi güçlükleri göz önüne alındığında etkili sınır kontrolünün zor olması nedeniyle Türkiye Cumhuriyeti hem hedef hem de AB ülkelerine yönelen göç güzergâhında özellikle Afganistan, Pakistan, İran, Irak ve Bangladeşli göçmenler için geçiş ülkesi konumundadır. Başka bir soruna bakıldığında, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde kaçakçılık ve düzensiz göçün yanında aynı zamanda terör örgütlerinin faaliyetlerinin önlenmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirilmesine rağmen komşu ülkeler kendi koşullarına bağlı olarak sınır güvenliğine Türkiye Cumhuriyeti'nin beklediği özeni göstermemektedir. Bu çerçevede Türkiye'nin sınır sorumluluğu bakımından AB'den daha fazla sorumluluğu bulunduğu ve işinin daha zor olduğu anlaşılmaktadır (Ulusal Eylem Planı, 2008, s. 13-14). Bunun yanında sığınma ve mülteci ile göçe dair hazırlanan Ulusal Eylem Planı'nda²²⁷ (2005) bu alandaki kapsamlı düzenlemenin 2012 yılına ertelendiği görülmüştür (İçduygu vd., 2014, s. 243).

ESY özelinde iç içe geçmiş siyaset ve politika akımı açısından bakıldığında, Türkiye Cumhuriyeti'nin AB üyeliği sürecinde göç veren, alan ve geçiş ülkesi olma özelliği nedeniyle uluslararası göç olgusu ve ilgili düzenlemeler iki aktörün ilişkilerinin merkezine yerleşmiştir (Bali ve Gündoğdu, 2017, s. 191). Türkiye Cumhuriyeti'nin AB'ye üyeliğine yönelik ilerleyişine dair tavsiyeler içeren Komisyon Raporu'nda²²⁸ (2004) AB'nin yeni ve uzun sınırlarının yönetiminin açık bir siyasi mücadele ve büyük bir yatırım gerektirdiği belirtilmiştir.

²²⁷ İltica ve Göç Alanındaki Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Eylem Planı (2005). <https://www.goc.gov.tr/iltica-ve-goc-ulusal-eylem-planı> (Erişim Tarihi: 05.04.2021)

²²⁸ Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2004 Yılı İlerleme Raporu ve Tavsiye Metni (2004). https://sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2018/11/Turkiyenin_Avrupa_Birliğine_Katılım_Surecine_Iliskin_2004_Yılı_Ilerleme_Raporu_ve_Tavsiye_Metni.pdf (Erişim Tarihi: 03.04.2021)

Başlayan müzakerelerde (2005) ilişkilerin gündeminde bulunan uluslararası göç olgusu kapsamında AB'nin dış sınırlarının güvenliğinin sağlanması, sığınmacı ve göçmen kaçakçılığı konularında iş birliği sağlanması tartışmalarının temelinde yer almıştır. Ekonomik, sosyal ve siyasi dönüşümlerin yanı sıra AB ile bütünleşme için 'göç yönetiminin' Avrupalılaştırmanın bir bileşeni olduğu görülmüştür. Göç yönetiminin inşa süreçleri, yayılımı, resmi ve gayri resmi kuralların kurumsallaşması, prosedürleri, politik paradigmaları ve uygulama yöntemleri Avrupa yönetim modelinde yer almış, Türkiye Cumhuriyeti sınırlarında göç ve sığınmacı akışının kontrolüne yönelik daha fazla kaynak ve enerji ayırmaya teşvik edilmiştir (İçduygu ve Yüksek, 2010, s. 453-454).

AB'nin 'yeni' dış sınırı olarak göç, iltica ve sınır politikalarıyla uyumunu 'şartlı kabul etme' olarak tanımlayan Türkiye, AB'nin göç ve yabancılara ilişkin düzenlemelerini böyle bir ihtiyacın yeni doğması nedeniyle kendi düzenlemeleri ile çoğunlukla çatışmadan kabul etmektedir. Ülke içerisinde politika yapımına etkisi bulunan siyasi partiler, baskı grupları ve sosyal ayrışma yapılarının göçle ilgili bir yaklaşım geliştirememesi ve AB üyeliği beklentisiyle ülkeye giriş, kalma ve çalışmaya ilişkin düzenlemelere istinaden yasa dışı göçmeni tanımlayan ve Türkiye'deki politikaların dönüşümünü etkileyen bir dış etmen olan göç politikalarının Avrupalılaştırması düzensiz göç politikalarının oluşmasında temel unsur olmuştur (Özçürümez ve Şenses, 2011). Türkiye'nin göç politikalarının oluşumunda dış etmenlerin önemine vurgu yaparak 'göçmen yasadışılığının uluslararası üretimi' yaklaşımını savunan Üstübcü (2017, s. 107-111), konuyla ilgili siyasi tartışmaların, mülteci karşıtlığının ya da göçmen hakları savunuculuğunu görev edinen oluşumların kamuoyunda henüz yer edinmediğini belirtmektedir. Bu çerçevede, göçmen yasadışılığı ve 'geçiş ülkesi'²²⁹ kavramsallaştırması AB'nin göç ve sınır politikaları çerçevesinde gelişmektedir.

Bu çerçevede kamu politikalarının Avrupalılaştırması boyutuyla incelendiğinde, ilk defa 2002 İlerleme Raporu'nda²³⁰ geçiş ve varış ülkesi olarak tanımlanan Türkiye'nin İltica ve Göç Ulusal

²²⁹ Türkiye, Fas, Ukrayna ve Libya AB kavramsallaştırmasında geçiş ülkesidir (Üstübcü, 2017, s. 110-111)

²³⁰ Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu. https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2002.pdf (Erişim Tarihi: 02.04.2021).

Eylem Planı'nda (2005) bölgesel ve küresel göç yolları üzerinde bir kavşak olduğu ve caydırıcı önlemler alınacağı belirtilmesi politika sorununun benimsendiğini göstermektedir. İkincisi, politikanın uygulanmasına yönelik teknik kapasitenin²³¹ artması, Türkiye ve AB'nin ilgili birimleri²³² arasındaki bilgi paylaşımının artması ve yasal alandaki düzenlemeler bu alanlarda politikanın Avrupalılaşmasına yol açmıştır. Bunun yanında yeni politika araçlarından geri kabul anlaşmaları konusunda İran ve Pakistan gibi ülkelerle anlaşılmasına rağmen AB ile bu sürecin sonuçlandırılmaması ve kurumsal bakımdan sınırların kontrolünden sorumlu sivil bir koluğun kurulmaması tam uyumun önünde engel oluşturmuştur (Özçürümez ve Şenses, 2011). Ayrıca Yasa Dışı Göçle Mücadele Koordinasyon Kurulu'nun (2011) çalışmalarıyla Düzensiz Göçle Mücadelede Strateji Dokümanı ve Eylem Planı (2015) düzenlenmiş (Rittersberger-Tılıç, 2015, s. 91) ve sonrasında (2019) güncellenmiştir.

21. Yüzyıl'da sınırların etkisini yeniden hissettirmesi sonrasında oluşan 'kapılı küreselleşme' (Cunningham, 2001, s. 382) yaklaşımı çerçevesinde göçün etkisiyle sınırların devletlerin ulusal politika alanı olması yerine ulusal sınırların korunması yönünde bir politika değişikliği ortaya çıkmıştır. Sınırların bölgesel, uluslararası ve küresel yönetim bakımından belirsizleşmesiyle sınırların dizaynı, politikası, yönetimi, yasal ve teknik uygulamaları için yeni bir bakış açısına ihtiyaç duyulması uluslararası aktör olan AB'nin politikalarını destekler nitelikte yine uluslararası başka bir aktör olan Uluslararası Göç Örgütü (IOM,²³³ 1951) gibi çeşitli kuruluşların²³⁴ oluşumuna yol açmıştır. Ulusal ve bölgesel sınır politikaları ve uygulamaları ile ilgili destek veren IOM kuruluşu göçün düzenlenmesi ve dizginlenmesi amacıyla göç hareketlerinin küresel Kuzey'in ekonomik gelişmesinde itici güç olmasına çalışmaktadır. IOM programları²³⁵ bir yandan 'neo-liberal' bir yaklaşımla ortak ve danışılan olarak ulusal aktörlere

²³¹ Ekipmanların yenilenmesi, yeni gözlem kuleleri, kontrol noktaları ve devriyelerin oluşturulması vb.

²³² Göç ve Sınırların Geçişinde Bilgi, Tartışma ve Paylaşım Merkezi (CIREFI)

²³³ International Organization of Management

²³⁴ Sınır güvenliği ile ilgili FRONTEx, hizmetlerin ve malların küresel ekonomide pazarlanması ile ilgili 'Accenture', pasaport ve diğer sınır kontrol tedbirlerine yönelik teknik standartlar ile ilgili International 'Civil Aviation Organization', insani örgütler olan 'the Jesuit Refugee Service' ve 'Medecins sans Frontieres'.

²³⁵ 'Göç Yönetiminin Esasları' (EEM) üzerine IOM müfredatı, Göç Yönetimi İçin Uluslararası Gündem ve Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (Andrijaseviç ve Walters, 2010, s. 988).

destek verirken diğer yandan ‘postimperial’ bir bakışı da beraberinde getirmektedir. IOM, AB üyeliği beklentisindeki ulusal aktörlerin göç yönetiminin geliştirilmesi ile sınırlar ve göçün yönetimi üzerine birlikte çalışabilmektedir (Andrijaseviç ve Walters, 2010, s. 984).

IOM, Türkiye’deki faaliyetlerine Ortadoğu’daki sığınmacı krizden sonra (1991) başlamış, dönemin hükümeti ile bir anlaşma (1995) imzalamış, sonrasında Ulusal Eylem Planı kapsamında (2004) Türkiye’nin örgüte üyeliği sağlanmıştır (Üstübici, 2017, s. 111; Uzun, 2017, s. 90). Benzer şekilde mültecilere yönelik çalışmalar yürüten uluslararası aktör BMMYK²³⁶ (1950) ile Türkiye Cumhuriyeti 1960’lı yıllardan bu yana iş birliği içinde olmuş, 2016 yılında iki aktör arasında ‘Ev Sahibi Ülke Anlaşması’ imzalanmıştır (Yerli, 2018, s. 56; Özçürümez ve Türkay, 2012, s. 34).

IOM projeleri AB’nin genişleme yaklaşımı ile istediği çalışma iklimine kavuşmuştur. Batı Balkanlar’da hükümetlere göç konusunda yasal uzmanlık verilmesi ve Ulusal Eylem Planları’nın (NAP²³⁷) oluşturulmasına yönelik projeler; yakın süreçte AB üyeliği öngörülme-yen Doğu Avrupa ve Akdeniz ülkelerinde Avrupa Komşuluk Politikası (ENP)²³⁸ ile gelecekte AB ile bütünleşmelerine yönelik siyasi, güvenlik, ekonomik ve kültürel iş birliği süreci yürütülmektedir. Batı Balkanlar’da²³⁹ devletler arasında ulusal stratejiler ve eylem planları ışığında oluşturulan ESY sınır muhafızı ve gümrük gibi kurumsal inşa, süreçlerin eşgüdümü, bilgi teknolojisi sistemlerinin geliştirilmesi, ekipman ve altyapı desteğini (sınırların çizilmesi, gözetleme ekipmanları vs.) içermektedir. Avrupa sığınmacı ve göç politikasının AB’nin üçüncü ülkelerle dış ilişkilerine yansıtılması çerçevesinde Batı Balkanlar’daki ülkelerin politikalarına yansıtıldığı²⁴⁰ ve bütünleşmenin sağlandığı değerlendirilmektedir. Sonuçta, AB

²³⁶ Ankara, İstanbul, İzmir, Gaziantep, Hatay, Şanlıurfa ve Van’da ofisleri bulunmaktadır.

²³⁷ National Action Plan

²³⁸ European Neighbourhood Policy

²³⁹ Arnavutluk, Bosna Hersek, Hırvatistan, Makedonya, Sırbistan ve Karadağ

²⁴⁰ ‘Göç modülü’ çerçevesinde sığınmacı modülünün UNHCR, vize modülünün ICMDP ve göç modülünün IOM tarafından oluşturulduğu projeler uygulanmıştır (Andrijaseviç ve Walters, 2010, s. 992).

sınırlar ve kontrollerine yönelik kabulleri ve örnekleri tanımlamış, IOM ise bu yönde gelişime dair ulusal aktörlere yardımcı olmuştur (Andrijaseviç ve Walters, 2010, s. 991).

1998-2000 yılları arasındaki ilerleme raporlarında (İçduygu vd., 2014, s. 250) yer alan göç ve sınırların kontrolü ile ilgili eleştirilerden sonra Türkiye'nin AB'nin ESY politikasına uyum konusunda müktesebatın Adalet, Özgürlük ve Güvenlik faslı içerisinde gerçekleştirdiği önemli çalışmalar bulunmaktadır. 2001 yılında Katılım Ortaklığı Belgesi'nde²⁴¹ sınır güvenliğinin güçlendirilmesi ve Schengen Anlaşması'nın uygulanmasına yönelik hazırlık yapılmasının bildirilmesinin ardından 2003 yılında hazırlanan 'Dış Sınırların Korunmasına Yönelik Strateji Belgesi' başlıklı ulusal programda askeri olmayan profesyonel bir sınır muhafızı teşkilatı kurulana kadar sınır yönetiminden sorumlu kurumların idari ve teknik altyapılarının güçlendirilmesine yer verilmiştir. 2008 yılındaki ulusal programda ise Türkiye'nin Entegre Sınır Yönetimi Stratejisinin Uygulanmasına Yönelik Ulusal Eylem Planı'nın (2006) uygulanmasına yönelik çalışmalara devam edilmesi, İçişleri Bakanlığına bağlı bir sınır yönetim teşkilatı kurulması için ihtiyaç duyulan düzenlemelerin gerçekleştirilmesi yer almıştır. Bu gelişmeler ilerleme raporlarına yansımıştır. 2001-2008 yılları arasındaki ilerleme raporlarında Türkiye'deki olumlu gelişmelere atıfta bulunulduğu ve eleştiri bakımından özellikle askeri olmayan profesyonel sınır muhafızı teşkilatı kurulması konusunda yavaş kalındığı belirtilmiştir (Akman ve Kılınç, 2010, s. 24-27).

Siyasi akımın politikalar akımını baskılayarak iki akımın birleştiği değerlendirildiğinde, Türkiye'de sınır politikaları özellikle 21. Yüzyıl'ın ilk döneminin başlamasından sonra AB ve ESY'den bağımsız değerlendirilememektedir. Dış sınırların korunması çerçevesinde AB ile uyum çalışmalarında bir strateji belirlemek üzere ülke içerisindeki ana aktör olan İçişleri Bakanlığı eşgüdümünde 'İltica, Göç ve Dış Sınırların Korunması Görev Gücü' ihdas edilmiş ve bünyesinde bu konuda AB politikalarıyla uyumlu bir ulusal politika oluşturmak maksadıyla çalışma grupları oluşturulmuştur. Bu çalışmaların sonucunda sınır güvenlik yönetiminin profesyonel bir kolluk tarafından yerine getirilmesi ulusal anlamda ilk defa 'Dış Sınırların

²⁴¹ Türkiye Cumhuriyeti ile Katılım Ortaklığında Yer Alan İlkeler, Öncelikler, Ara Hedefler ve Koşullara İlişkin Konsey Kararı. https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2001.pdf (Erişim Tarihi: 03.04.2021)

Korunmasına Yönelik Strateji Belgesi'nde' (2003) yer almıştır. Bu belgenin amacı AB'nin bu alanda sağlayacağı mali desteğe temel niteliğinde hukuki ve kurumsal reformları ve altyapı yatırımlarını oluşturacak bir yol haritası oluşturmaktır. Strateji belgesinde sınır güvenliğinin ülkenin genel güvenliği bakımından önemi ve sınır teşkilatı olarak yeni bir kurumun oluşturulmasının getireceği mali yük değerlendirilerek AB üyelik sürecindeki gelişmeler ve mali yardımlar çerçevesinde hareket edilmesi öngörülmüştür. Ayrıca bu belge ile sınır güvenliği, göç ve iltica konuları birlikte incelenmeye başlanarak göç politikalarının dışsal ve teknik yapısı kendini göstermiştir (Savaşeri, 2014, s. 138-139; Üstübcü, 2017, s. 110; Oktay vd., 2016, s. 778; Yerli, 2018, s. 52).

2009 yılı İlerleme Raporu'nda²⁴² Ulusal Eylem Planı'nın uygulanmasını takip edecek bir mekanizma bulunmadığı, yeni sınır teşkilatının kurulması için yeterli adımların atılmadığı, yasa dışı göç konusunda komşu ülkelerle daha yakın iş birliği çabasına girilmesi gerektiği gibi daha temkinli ifadeler kullanılmıştır. Avrupa Komisyonu'nun dış sınırlar ve Schengen altyapısının oluşturulması konusunda sınırlı bir gelişme kaydedildiğinin yer aldığı 2012 yılındaki İlerleme Raporu'ndaki²⁴³ eleştiriler arasında sınır yönetiminin askeri olmayan profesyonel bir teşkilata bırakılmasına yönelik yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmediği, meclis tarafından kabul edilen ESY Yol Haritası'nın eksikleri bulunduğu, kurumlar içi, kurumlar arası, komşu ve göç kaynağı ülkeler başta olmak üzere uluslararası işbirliğinin artırılması ihtiyacı, ilgili sınır otoriteleri arasındaki iş birliğiyle gerçekleştirilecek risk analizlerinin bulunmamasının yeterince etkili olmayan sınır kontrolüne ve kaynakların verimsiz kullanımına yol açtığı değerlendirilmiştir (Sert, 2013, s. 178-179).

Türkiye'nin ESY uyum sürecinde eylem planı geliştirmesine yönelik eşleştirme projesi²⁴⁴ (2004) sonucunda 'Türkiye'nin Entegre Sınır Yönetimi Stratejisinin Uygulanmasına Yönelik

²⁴² 2009 Yılı Türkiye İlerleme Raporu.

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2009.pdf (Erişim Tarihi: 03.04.2021)

²⁴³ 2012 Yılı İlerleme Raporu. <https://www.ab.gov.tr/48402.html> (Erişim Tarihi:03.04.2021)

²⁴⁴ 'Türkiye'nin Entegre Sınır Yönetimi Stratejisinin Uygulanmasına Destek Sağlamak Amacıyla Eylem Planı Geliştirilmesi'

Ulusal Eylem Planı' (2006) ve bu plana göre taslak yol haritası²⁴⁵ oluşturulmuştur. Ulusal Eylem Planı'nın (2006, s. 38) önce batı bölgesindeki kara sınırlarında uygulanması, doğu ve güneydoğu bölgesinde bulunan ulusal sınırların ise yatırım önceliğinden faydalanması kararlaştırılmıştır. Başka bir eşleştirme projesi ile 'Sınır Muhafızı Eğitim Strateji Belgesi' ve hâlihazırda sınır bölgesinde görev yapan personel için 'AB Dış Sınır Kontrolleri El Kitabı'²⁴⁶ oluşturulmuştur. 2008 yılında İltica-Göç ve Entegre Sınır Yönetimi adıyla iki büro kurulmuş, Polis Akademisi bünyesinde 'Sınır Güvenliği Bölümü' açılmış, 'Yasadışı Göçle Mücadele Koordinasyon Kurulu' oluşturulmuş (Akman ve Kılınç, 2010, s. 21-22; Demirhan ve Aslan, 2015, s. 42), Kamu Güvenlik Müsteşarlığı personeline kimlik saptama ve sahte belgeler ile Adalet Bakanlığına bağlı hâkim ve savcılara 2001 yılından itibaren göçmen kaçakçılığı hakkında eğitim verilmesine başlanmıştır (Özçürümez ve Şenses, 2011, s. 241).

AB Türkiye Delegasyonu ile Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) ve Emniyet Genel Müdürlüğü iş birliğiyle sınır yönetiminin geliştirilmesine teknik destek²⁴⁷ bağlamında, Finlandiya²⁴⁸ ve FRONTEX²⁴⁹ ile eşleştirme projeleri kapsamında risk yönetimi ve analizi çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Kara, 2013, s. 76). Sınır yönetimini geliştirmek üzere

²⁴⁵ 'Türkiye'nin Entegre Sınır Yönetimi Ulusal Eylem Planı'nın Uygulanmasına Yönelik Taslak Yol Haritası'

²⁴⁶ Sınır yönetiminde risk analizine yönelik sınırdaki yasa ihlallerinin niteliği, yeri, zamanı ve sınır trafiğinin oluşumunu sınır kontrolcünün örgütlenmesinden sorumlu idareciler gerçekleştirmektedir. Bu analizde sınırların belirli bir bölümünde gerçekleşme ihtimali yüksek olayların tespit edilmesi amaçlanmaktadır (Kara, 2013, s. 86).

²⁴⁷ Technical Assistance for Development of the Border Management Roadmap and Execution of a Border Gate Survey in Turkey

²⁴⁸ Risk Yönetimi Taslak Modeli (2012) ile Türkiye'nin Entegre Sınır Yönetimi İçin Bir Özel Risk Yönetimi ile ESY'nin Türkiye'de nasıl uygulamaya geçirileceği konusu ele alınmıştır. Güvenlik alanındaki faaliyetlerde risk alınmasına karşın bir fayda/mali kazanç beklenmemektedir. Riskin kabul edilmesi en iyi ihtimalle statükoyu devam ettirmek anlamına gelmektedir. Riskin gerçekleştiği durumda ise can ve mal kaybı ile karşılaşılabilir (Kara, 2013, s. 77-79). Kolluk kuvvetleri asayiş sorunlarının önlenmesi ve adli işlemlerinde güvenlik risklerini değerlendirmeden yüksek seviyede risk tedbirleri uygulamaktadır. Bu kapsamda riskin yönetilmesi gerçekleştirilmektedir. Riskin yönetilmesi bertaraf edilmesi manasını taşımamaktadır (Kara, 2013, s. 84). Bu modelin içerisinde salgın hastalıklarla ilgili risk ve tehditlerin de incelendiği görülmektedir. (Kara, 2013, s. 88).

²⁴⁹ FRONTEX'in risk analizi modeli 'OERAM' desteğiyle oluşturulan Fizibilite Analizi Raporu'nda AB üyesi ülkelerde ESY yapılarının farklı sayıda alt bölge müdürlüklerine sahip olduğu görülmektedir. Türkiye'de AB ile uyumlu olan Bölgesel Birimlerin İstatistiki Sınırlandırılması (NUTS) ölçütüne göre birinci düzeyde 12, ikinci düzeyde iller bazında 26 alt bölgeye ayrılmıştır. Van, Hakkâri, Muş ve Bitlis aynı bölgede yer almıştır. Fizibilite Analizi Raporu'nda Türkiye'de en az yedi bölge müdürlüğü kurulması önerilmiştir (Kara, 2013, s. 99-100).

yürütülen çeşitli AB projeleri²⁵⁰ kapsamında IPA-I Döneminde (2007-2013) ESY alanında 3²⁵¹ ve Göç ve İltica alanında 6²⁵² proje tamamlanmıştır. Bu süreçte başlayan ESY alanında 5²⁵³ ve Göç ve İltica Alanında 7²⁵⁴ proje 2013 yılından sonra da devam etmiştir. IPA-II Döneminde (2014-2020) ise ESY alanında 2²⁵⁵ ve Göç ve İltica alanında 8²⁵⁶ proje yürütülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin Doğu Sınırlarında Gözetim Kapasitesinin Güçlendirilmesi-Aşama I Projesinde düzensiz göç ile mücadele odaklı bir yaklaşım benimsenmiş ve KKK içerisindeki 700 personele eğitim verilmesi planlanmıştır (İçişleri Bakanlığı, 2017). Göç ve iltica ile ilgili eşleştirme (twinning) projeleri çerçevesinde ise 3²⁵⁷ proje tamamlanmıştır. Dolayısıyla

²⁵⁰ Batı Balkanlar ve Türkiye'de Entegre Sınır Yönetimi'nin Sağlanması, ESY Taslak Yol Haritası Geliştirilmesine Destek Projeleri (IOM), Türkiye'nin Entegre Sınır Yönetimi Stratejisinin Uygulanması İçin Bir Eylem Planı Geliştirilmesine Destek Sağlama ve Sınır Polisi İçin Eğitim Sistemi Geliştirilmesi Projesi

²⁵¹ Batı Balkanlar ve Türkiye'de Entegre Sınır Yönetiminin Güçlendirilmesi Projesinde (2007), Sınır Yönetimi Alanında Türkiye, Bulgaristan ve Yunanistan Arasında Bölgesel İş birliği-Aşama I Projesi (2010) ve Sınır Polisinin Eğitimi Projesi

²⁵² Türkiye'de Yasadışı Göçle Mücadele Kapasitesinin Desteklenmesi ve Yasadışı Göçmenler İçin Geri Gönderme Merkezlerinin Tesisi (2007), Mülteci ve Sığınmacı Kabul, Tarama ve Barınma Merkezlerinin Tesisi (2007), Kabul ve Geri Gönderme Merkezlerinin Tesisi-Aşama II (2010) ve İnsan Ticareti Mağdurlarının Korunması (2011) projeleri

²⁵³ Türkiye'nin Doğu Sınırlarında Mayın Temizlenmesi ve Sınır Gözetleme Kapasitesinin Artırılması-Aşama I (2011) ve II, Mülki İdare Amirlerinin Sınır Yönetimi Konusunda İdari Kapasitesinin Geliştirilmesi (2013), Türkiye-Yunanistan Sınırı Arasında Sınır Gözetleme Kapasitesinin Artırılması-Aşama I (2013) ve Sınır Yönetimi Alanında Türkiye-Bulgaristan ve Yunanistan Arasında Bölgesel İş birliği-Aşama II (2013)

²⁵⁴ Kent Ortamında Yaşayan Uluslararası Koruma İhtiyaç Sahiplerine Yönelik Koruma Stratejilerinin Geliştirilmesi (2011), Ulusal İltica Karar Verme Usullerinin Güçlendirilmesi (2011), Türkiye'deki Düzensiz Göçmenlerin Destekli Gönüllü Geri Dönüşü ve Yeniden Entegrasyonu (2011), Geçici Koruma Altındaki Suriyelilere Yardım Sağlanması İçin Türkiye'ye Destek (2012), Türkiye'nin Ulusal İltica Sisteminin Güçlendirilmesi (2013), Türkiye'nin Göç Yönetiminin Desteklenmesi (2013) ve Türkiye'nin Göç Politikalarının Desteklenmesi (2013)

²⁵⁵ Ulusal Koordinasyon ve Ortak Risk Analiz Merkezi (NACORAC) ve Sınır yönetimi Veri Tabanının Kurulması (2014) ve Türkiye'nin Doğu Sınırlarında Gözetim Kapasitesinin Güçlendirilmesi-Aşama I (2015)

²⁵⁶ Geri Gönderme Merkezlerinin Tefrişatı ve Yenilenmesi (2014), Türkiye'de Düzensiz Göçmenlerin Destekli Gönüllü Geri Dönüşü ve Yeniden Entegrasyonu (2014), Göç ve Uluslararası Koruma Alanında Faaliyet Gösteren Sivil Toplum Kuruluşları ile İşbirliğinin Geliştirilmesi (2014), Göç ve Uluslararası Koruma Alanında Farkındalığın Artırılması (2014), Geçici Koruma Altındaki Suriyelilere Eğitim Hizmetlerinin Sağlanması (2014), AB-Türkiye Geri Kabul Anlaşmasının Etkin Uygulanması İçin Geri Gönderme Merkezi İnşa Edilmesi (2015), AB-Türkiye Geri Kabul Anlaşmasının Etkin Uygulanması Amacıyla Üçüncü Ülke Vatandaşlarının Geri Kabulü İçin İrtibat Ofisleri ve Misafirhanelerin Tefrişatı (2015), Deniz Yoluyla Gelen Düzensiz Göç ve Organize Suçla Mücadelede Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın Kapasitesinin Geliştirilmesi (2015),

²⁵⁷ Türkiye'de Göç ve İltica Stratejisinin Uygulanmasına Yönelik Bir Eylem Planının Geliştirilmesine Destek Eşleştirme Projesi (2002), İltica ve Menşe Ülke Bilgi Sisteminin Kurulması Eşleştirme Projesi (2006), Mülteci ve

uluslararası ve ulusal aktörler arasında bu bakımdan bir iş birliği sürecinin geliştiği görülmektedir.

Bu çerçevede uluslararası aktörlerin beklentileri doğrultusunda ulusal aktörün ESY Eylem Planı Aşama I²⁵⁸ (2010) ve II²⁵⁹ (2011) planları yol haritası oluşturması bakımından önemli bir yer teşkil etmektedir. İlk aşamanın amacı sınır yönetimine bütünlük bir bakış açısı kazandırılması ve AB sınır politikalarıyla uyumlu bir sistem oluşturulmasıdır. Aynı yıl içerisinde ‘Entegre Sınır Yönetimi Konulu Başbakanlık Genelgesi’²⁶⁰ (2010/15) düzenlemesi gerçekleştirilmiştir. Bu genelgede, ESY çalışmalarının politika transferi süreci ana aktörlerinden İçişleri Bakanlığı yönetiminde ‘Entegre Sınır Yönetimi Koordinasyon Kurulunca’²⁶¹ yürütülmesi, ilgili mevzuat ve kurumların AB ile uyumlu hale getirilmesi ve İçişleri Bakanlığına bağlı bir sınır güvenlik teşkilatı kurulması yer almıştır (Akman ve Kılınç, 2010, s. 21-22). Bununla birlikte bürokratik ve siyasi yükün yanında yeni bir kolluk kuvveti oluşturmanın büyük bir ekonomik yükü (Kıyanç, 2010, s. 1) bulunmakta ve AB fonu²⁶² bu maliyetin bir kısmını karşılayabilmektedir.

İkinci aşamanın amacı ise sınır güvenlik yönetiminin sınırlardan yasal yollardan geçişi kolaylaştırırken, düzensiz göçü engellemeye yönelik politikalar belirleyip uygulamaktır. Genelkurmay Başkanlığının sürece dâhil olduğu bu dönemde (AB Türkiye Delegasyonu,

Göçmenler İçin Kabul, İzleme ve Konaklama Merkezlerinin Kurulması Eşleştirme Projesi (2007) ve Yasadışı Göçle Mücadele ve Yasadışı Göçmenler İçin Nakil Merkezlerinin Kurulması Konularında Türkiye'nin İdari Kapasitesinin Güçlendirilmesi Eşleştirme Projesi (2007)

²⁵⁸ Kurumsal ve teknik yeterliliğin artırılmasına yönelik 9,83 milyon avro (toplam 10,96 milyon avro) AB katkısı olmuştur.

²⁵⁹ İkinci aşamada 21,88 milyon avro (toplam 28,73 milyon avro) AB katkısı olmuştur (İçişleri Bakanlığı, 2012, s. 123-129).

²⁶⁰ Avrupa Birliğine (AB) üyelik müzakerelerinde “Adalet, Özgürlük ve Güvenlik” faslında yer almaktadır. Resmî Gazete (2010, Mayıs 5). Entegre Sınır Yönetimi Konulu Başbakanlık Genelgesi. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/05/20100526-5.htm> (Erişim Tarihi: 13.02.2021).

²⁶¹ İçişleri Bakanlığı Müsteşarı başkanlığında, Genelkurmay Başkanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı, Gümrük Müsteşarlığı, Denizcilik Müsteşarlığı, AB Genel Sekreterliği, Emniyet Genel Müdürlüğü, Sahil Güvenlik Komutanlığı ve İller İdaresi Müdürlüğü temsilcilerinden oluşmaktadır (Entegre Sınır Yönetimi Konulu Başbakanlık Genelgesi, 2010).

²⁶² AB Dış Faaliyetler, Ülke Strateji Planları 2007-2013 vb.

2018), İçişleri Bakanlığına bağlı yeni bir sınırdan sorumlu kolluk teşkilatı kurulması amaçlanmasına rağmen 2020 yılına kadar henüz bu yönde bir gelişme olmamıştır. Başka bir çalışmada ise düzensiz göç güzergâhlarından doğu sınırına odaklanılmış²⁶³ (2012), yasa dışı göç başta olmak üzere sınır aşan suçların önlenmesi ve teknolojinin desteğiyle sınır gözetiminin etkili ve etik bir şekilde yürütülmesi çalışmaları gerçekleştirilmiştir (İçişleri Bakanlığı, 2012, s. 123-129). Dönemin İçişleri Bakanı Atalay (2011-2014) entegre sınır yönetimi ile ilgili çalışmaların müzakere sürecinde ‘Adalet, Özgürlük ve Güvenlik’ faslının (24. Fasıl) başlaması için ön koşul olduğunu, bu alanda uyumun sağlanmasının Türk vatandaşlarına AB’ye girişte vize muafiyeti getirilmesine fayda sağlayacağını ifade etmesi (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2011) bu çalışmalara yönelik kamuoyunun olası karşıtlığının azalmasına katkısı olmuştur (Burgin, 2011, s. 5).

Aynı çerçevede, FRONTEX ile düzensiz göçün önlenmesine yönelik iş birliğinin esaslarını belirleyen bir ‘mutabakat zaptı’ (Dışişleri Bakanlığı, 2012; Sert, 2013, s. 178-179) gerçekleştirilmiş, sonrasında 2014 yılında iki aktör arasında bir ‘iş birliği eylem planı’ oluşturulmuştur (AB Türkiye Delegasyonu, 2018). Bu doğrultuda, birinci ve ikinci aşama kapsamında sınırlar üzerindeki teknik kapasitenin artırılması ve kara mayınlarının daha güvenli ve etkili gözetleme yöntemleriyle değiştirilmesine yönelik ortak projeler yürütülmüştür (Sert, 2013, s. 178-179). İçişleri Bakanlığı teşkilatında İller İdaresi Müdürlüğüne bağlı Sınır Yönetimi Daire Başkanlığı²⁶⁴ (2015) ihdas edilmiştir. Sonrasında sınır güvenlik yönetimi çerçevesinde ilgili kurumlar arasında iş birliğini ve ihtiyaç duyulan bütünleşik yapıyı sağlamak üzere düzenlenen yönetmelikte²⁶⁵ yasadışı veya düzensiz göçün önlenmesinde kamu politikası olarak

²⁶³ ‘Doğu Sınırlarında Gözetleme Kapasitesinin Güçlendirilmesi ve Mayın Temizleme Yoluyla Sosyo-Ekonomik Gelişme Sağlanması Projesi’

²⁶⁴ İlk olarak Entegre Sınır Yönetimi Proje Uygulama Müdürlüğü 2004 yılında kaldırılmış ve yerine 2008 yılında Sınır Yönetimi Mevzuatı ve İdari Kapasitesi Geliştirme ve Uygulama Bürosu ihdas edilmiştir. Entegre Sınır Yönetimi I ve II projeleri bu büro sorumluluğunda yürütülmüştür (İçişleri Bakanlığı, 2012, s. 123-129). Hâlihazırda Sınır Yönetimi Daire Başkanlığının adı Sınır Yönetimi, Dış İlişkiler ve Proje Daire Başkanlığıdır (İçişleri Bakanlığı, 2021).

²⁶⁵ ‘Sınır Yönetimi Alanında Kurumlar Arası İş birliği ve Koordinasyon Hakkında Yönetmelik’ (2016)

göçün güvenlikleştirilmesinin²⁶⁶ hedefler arasında yer aldığı görülmektedir. Sınır Yönetimi, FRONTEX ile 2020-2022 yıllarını kapsayacak yeni mutabakat zaptının Dışişleri yerine İçişleri Bakanlığı tarafından gerçekleştirilmesi bu alanda sorumluluğun İçişleri Bakanlığına devredildiğini göstermektedir (İçişleri Bakanlığı, 2020).

3.2.3.3. Göçün Güvenlikleştirilmesinin Sınırlar İçerisinde Düzensiz Göçle Mücadeleye Etkisi

Bu alt bölümde Türkiye’de ülke içerisindeki düzensiz göçle mücadele veya uyum düzenlemeleri incelenmiştir. Karlofça Anlaşması (1699) ile kaybedilen topraklarla başlayan göç süreci Balkan Savaşları’nın (1912) sonuna kadar sürmüş ve Osmanlı Devleti’nin kurumları ülkeye yönelen Türk soyundan veya Müslümanların göç hareketlerini (Güler ve Özer, 2017, s. 1935) yönetebilmek için teşkilatlanmıştır. Bu çerçevede ilk olarak Muhacir Komisyonu (1860), Balkan Savaşları sonrasında Aşâir ve Muhacirin Müdüriyeti ile sonrasında ihtiyaçların büyümesiyle Aşâir ve Muhâcirin Müdüriyet-i Umûmiyesi Teşkilatı (1916) birbirinin devamı niteliğinde kurulmuştur (Erdem, 2017). Cumhuriyetin kurulmasının ardından 1923-1950 yılları arasında milli kimlik oluşturma çabaları ve nüfus mübadeleleri sonrasında Türk soyu ve kültüründen gelen göçmenlerin ülkeye bir iskân politikası doğrultusunda yerleştirilmesi ihtiyacı doğmuştur (Oktay vd., 2016, s. 777; Demirhan ve Aslan, 2015, s. 36-37). Dolayısıyla Türkiye’de göçmenlere yaklaşım soydaşlar odaklı düzenlenerek Osmanlı Devleti izlerini taşımış, ilk olarak 2510 sayılı İskân Kanunu²⁶⁷ (1934) ve sonrasında 5543 sayılı İskân Kanunu (2006) çerçevesinde yürütülmüştür. Bu yaklaşımın ilerleyen yıllardaki yansıması Türk Kökenli Afganlı Göçmenlerin Türkiye’ye Kabulü²⁶⁸ (1982) yasasında görülmektedir (Yıldırım, 2018, s. 164; Uzun, 2017, s. 87).

Soğuk Savaş (1947-1991) dönemiyle örtüşen 1950-1980 yılları arasındaki düzenlemelerde 5682 sayılı Pasaport Kanunu (1950) ve içeriğinde göçmen kavramı yer almayan (Toksöz vd., 2012, s. 24; İçduygu vd. 2014, s. 239) 5683 sayılı Yabancıların Türkiye’de İkamet ve

²⁶⁶ “Yasadışı sınır geçişleri, düzensiz göç, göçmen kaçakçılığı, insan ticareti ile her türlü kaçakçılığın ve sınır aşan diğer yasadışı faaliyetlerin önlenmesi” (5. Md.)

²⁶⁷ 1923 ve 1926 (885 sayılı kanun) yıllarında çıkarılan İskân Kanunları o ana kadarki en kapsamlı kanun olmuştur.

²⁶⁸ 2641 sayılı kanun

Seyahatleri Hakkında Kanun (1950) Türkiye'nin NATO üyeliği (1952) sürecinde güvenlik kurumlarının inisiyatifi altında (ORSAM, 2012, s. 15) oluşturulmuştur. Bu süreç Cenevre Sözleşmesi²⁶⁹ (1951) ve Ek Protokolü²⁷⁰ (1967) ile devam etmiştir. Türkiye'nin coğrafi sınırlama şerhi ile kabul ettiği bu sözleşmeler (İçduygu, vd. 2014, s. 236; Demirhan ve Aslan, 2015, s. 39; Saygıcı, 2018, s. 247) İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'daki mülteci sorunu ile ilgili ortaya çıkmakla birlikte, 21. Yüzyıl'ın ilk çeyreğinde Türkiye'nin göçmen deposu olma kaygısıyla²⁷¹ sürdürülmektedir.

1990'lı yıllarda küreselleşme sonrasında göç akını süreci ile karşılaşmıştır. Bu sürecin başlamasıyla birlikte komşu ülkelerden soydaşların haricinde göç alan Türkiye'de göç politikaları günün ihtiyaçlarını karşılamamaya başlamıştır. BMMYK ve uluslararası kuruluşlar ile mevcut sorunları çözmek amacıyla ulusal mevzuatta yapılan düzenleme ile 'Mülteci Yönetmeliği'²⁷² (1994) yürürlüğe girmiştir. Bu yönetmelikte (4. ve 5. Md.) başka bir ülkeye iltica etmek için Türkiye'ye bir şekilde giren şahıslardan bahsedilerek geçici koruma altında oldukları belirtilmiştir. Geçici koruma statüsü kitlesel sığınmacı akını karşısında bireysel başvurunun alınmasının mümkün olmadığı süreçte benimsenen bir yaklaşım olmuştur. Bu yönetmeliğin ardından (Demirhan ve Aslan, 2015, s. 41) 57 sayılı 'İçişleri Bakanlığı Uygulama Yönetmeliği' (2006) sığınma usulleri ile ilgili ikinci temel düzenleme olmuştur. Dahası aynı bakanlıkça (ORSAM, 2012, s. 22) 'İltica Genelgesi ve Yasadışı Göç Genelgesi' (2010) yayımlanarak sığınmacılar lehine uygulamaya yönelik düzenlemeler getirilmiştir. Bu statüdeki şahısların sağlık ve eğitim hizmetlerinden faydalandığı görülmektedir. Özellikle Suriye İç Savaşı'nın (2011) başlamasıyla soydaşların haricinde Suriye ve Afganistan başta olmak üzere üçüncü dünya ülkelerinden yoğun göç alınmaya başlanmıştır (Örselli ve Babahanoğlu, 2016, s. 2067; Oktay vd., 2016, s. 778). Benzer süreçlerin yakın coğrafyalarda yaşanması ihtimali de bu konuda bir kamu politikası oluşturulmasını zorunlu kılmıştır. Öyle ki 21. Yüzyıl Türkiye

²⁶⁹ 29 Ağustos 1961 tarihinde 359 sayılı kanunla (Uzun, 2017, s. 89)

²⁷⁰ 5 Ağustos 1968 tarihli 6/10266 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı (Uzun, 2017, s. 89)

²⁷¹ Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu 61. Md.

²⁷² Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek İçin Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Yabancılar ile Toplu Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılara Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik

Enstitüsü'nün (2020, s. 3) raporunda aşırı güvenlikleştirici bir yaklaşımla Türkiye'nin karşı karşıya olduğu durumun kavimler göçüne benzetildiği ve bu olgunun stratejik göç mühendisliğinin²⁷³ bir ürünü olduğu belirtilmektedir.

1922-2015 yılları arasında yaklaşık 2,5 milyondan fazla göçmen kabul eden (Bali ve Gündoğdu, 2017, s. 188) ve Birleşmiş Milletler Cenevre Anlaşması'nda (1951) imzası bulunan Türkiye, uluslararası toplum tarafından yalnızca Doğu Avrupa'dan gelen sığınmacıları kabul ederek coğrafi ayırım yaptığı eleştirilerine maruz kalmaktadır. Bu durum sorunlar akımı çerçevesinde, Türkiye ve AB ilişkilerinde iki tarafın da kendi taleplerinde ısrarcı olması nedeniyle soruna yol açmıştır. Sığınmacı ve mülteci hareketleri 2000'li yıllara kadar Türkiye'ye gelen göç akışının büyük bir kısmını oluşturmuştur (Çağlar, 2011). 1997-2007 yılları arasında 31 bin sığınmacı başvurusu olmuş, bu başvuruların %46'sı İrani'lardan ve %44'ü Iraklılardan oluşmuştur. 1997-2007 yılları arasındaki Türkiye'de alınan başvuruların %48'ine mülteci statüsü verilerek ABD ve Kanada gibi ülkelere yerleştirilmiştir (İçduygu ve Yüksekler, 2010, s. 452).

Başka bir yönden bakıldığında, Türkiye Cumhuriyeti aslında sığınmacı akını kapsamında daha önce komşu Irak'tan yoğun bir insan akışı ile karşılaşmış ve tecrübe kazanmıştır. I. Körfez Savaşı (1991) sırasında Avrupalı olmayan bu insanlara geçici sığınmacılık hakkı tanımış (Danış ve Aksel, 2014, s. 79) ve yaklaşık beş yüz bin sığınmacının dönüşünü göz önüne alarak dönemin Başbakanı Özal tarafından Irak'ın kuzeyinde tampon bölge kurulması önerilmiştir (Hyndman, 2000, s. 151). Aynı yıl BM tarafından Irak'taki çatışmalardan kaçanların Irak sınırları içerisinde güvenli olarak yaşamalarına yönelik bir bölge oluşturulmuş ve Türkiye içerisindeki etnik şiddeti artırabilecek bir etkileşimin önüne geçilmiştir. Buna rağmen, ilerleyen süreçte 2016 yılı haziran ayı sonu rakamlarına göre 123,584 Iraklı ve 109,012 Afganlının mültecilik başvurusunun Türkiye'de BMMYK tarafından yürütüldüğü görülmektedir (Sert ve Yıldız, 2017, s. 98; Yerli, 2018, s. 54-56). Afganlılar açısından mülteci veya sığınmacılık olgusu incelendiğinde, 2020 yılı itibarıyla Türkiye'deki kolluk veya askeri yetkililerce yasa dışı giriş yaptığı tespit edilen düzensiz göçmen Afganlıların göçmen işçi (Yerli, 2018, s. 50)

²⁷³ Tarih boyunca uygulanmış, bilinçli nüfus hareketlerini gerçekleştirmek amacıyla uygulanan politikaları ifade etmektedir (21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, 2020, s. 3).

sınıfında değerlendirildiği ve bu nedenle mültecilik başvurularının hızlı bir değerlendirmeye²⁷⁴ çoğunlukla olumsuz sonuçlandırıldığı görülmektedir. Başka bir söylemle (İçduygu vd., 2014, s. 238) sığınmacı göçü ile düzensiz göçmenlerin davranışları ve hareket biçimleri sınırı yasa dışı geçmeleri bakımından birbiri ile örtüşmekte ve iç içe geçmektedir. Kimi düzensiz göçmenlerin hakkı olmadığı halde mültecilik başvurusunda bulunduğu da görülmektedir.

Sorunlar akımı kapsamında, yasaklayıcı kurallar (Sirkeci ve Martin, 2014, s. 3-5) göç üzerinde baskı oluşturarak düzensiz göçü tetiklemede, daha katı ve sıkı sınır kontrol rejimlerine yol açarak sonuçsuz bir çaba (Cornelius vd. 1994) oluşturmaktadır. Göçü kontrol etme veya işgücünü yönetmede başarının anahtarı sınırları korumak kadar işgücü pazarını kontrol etmekten geçmektedir. İş imkânları, iş bulma mücadelesi ve gelir yetersizliği dünya genelinde insanların hareketliliğinin sebebini oluşturmaktadır. Dolayısıyla ekonomik boyutlar göç yönetim tartışmalarının odağında yer almaktadır. Birçok göçmen açısından sosyo-ekonomik refah düzeyi yüksek ülkelere gitmek istenilmekte, iş imkânları ve gelir düzeylerinin eğitim, sağlık ve siyasi güvenliği de beraberinde getirdiği değerlendirilmektedir. Özçürümez ve Şenses'in (2011, s. 235) belirttiği üzere yasa dışı göçmenlerin çalışmasına olan talep ve göç alan ülkelerdeki gayri resmi pazar ve düzensiz göç arasındaki ilişki Türkiye'deki düzensiz göç çalışmalarında yeterince incelenmemektedir. İç kontroller çerçevesinde (Triandafyllidou ve Ambrosini, 2011, s. 271; Hein de Haas, 2008) göç akışını durduramayarak sınır engellerini kuvvetlendiren hedef ülkelerin düzensiz sınır geçişlerinden daha fazla ekonomi ve işgücü pazarı ile ilgili kayıt dışı yapıyı kontrol etmesi önem taşımaktadır. Bir ülkede kayıt dışı işgücüne talep ne kadar fazla olursa, sınır kontrolü veya gözetlemesinin etkisi o kadar az olacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti ekonomik, siyasi ve kültürel açıdan bölgesi ve ötesindeki göçmenlere cazip gelmekte, göç kuralları ve sınır kontrolleri sıkılaştırıldıkça düzensiz göç rakamları artış göstermektedir. Bunun yanında düzenli göç ile gelenlerin kurduğu ağların düzensiz göçmenlerin iş bulmasını kolaylaştırdığı ve göç veren küçük ekonomilerin de diasporalardan gelen bu para akışından memnun olduğu görülmektedir. Ayrıca ABD örneğinde olduğu gibi kimileri göçmenlerin istihdam ücretlerini düşürdüğünü, kimileri ise vatandaşların gelirini

²⁷⁴ Hızlandırılmış prosedür

artırdığını belirtmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin (Sirkeci ve Martin, 2014, s. 14) yasal ve yönetsel altyapısı ile politik yaklaşımının uzun ve geçirgen sınırlarının da etkisiyle düzensiz göçü kolaylaştırdığı ve göçün yönetilmesine ihtiyaç bulunduğu değerlendirilmektedir. Göç ile ilgili uluslararası örgütlenmelerden Geçiş Göçü Üzerine Akdeniz Diyalogu²⁷⁵ ve Göç ve Kalkınma Üzerine Küresel Forum²⁷⁶ üyesi olan Türkiye Cumhuriyeti, başkanlığı (2014-2015) döneminde kamu politikalarında göçün kalkınma etkisi, göçmen merkezli göç ile göç ve kalkınma arasındaki bağın güçlenmesine yönelik paydaşların bir araya getirilmesini öne çıkarmıştır. Bu çalışmalar Kalkınma Bakanlığınca Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'na²⁷⁷ yabancı işgücünü çekmek amacıyla yansıtılmıştır (Rittersberger-Tılıç, 2015, s. 94-95; Bali ve Gündoğdu, 2017, s. 194).

İç içe geçmiş politikalar ve siyaset akımı açısından bakıldığında, AB üyelik süreci ile Pasaport Kanunu, Vatandaşlık Kanunu²⁷⁸ ve Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun'da yapılan değişiklikler Türkiye'nin bir göç politikası oluşturma sürecinin başlangıcını ifade etmektedir (Üstübici, 2017, s. 112). Ülke içerisinde yabancıların çalışmasına veya çalıştırılmasına yönelik getirilen Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun (2003)²⁷⁹ düzenlemesi ile izni bulunmadan çalışan ve çalıştıran işyerlerine yönelik caydırıcı idari cezalar getirilmiş (21. Md.) ve çalışma izni alınması (8. Md.) hukuki açıdan düzenlenmiştir. Aynı düzenlemeyle Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkındaki Kanun²⁸⁰ (1932) geçersiz olmuş ve yabancı çalışanların önündeki büyük bir engel kalkmıştır (İçduygu

²⁷⁵ IOM (2020), <https://www.iom.int/mtm> (Erişim Tarihi: 01.09.2020)

²⁷⁶ Global Forum on Migration and Development (2020), <https://www.gfmd.org/> (Erişim Tarihi: 01.09.2020).

²⁷⁷ Kalkınma Bakanlığı (2013). Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), s. 50. <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Onuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2014-2018.pdf> (Erişim Tarihi: 01.09.2020).

²⁷⁸ 1995 ve 2003

²⁷⁹ 4817 sayılı kanundur. Çalışma izni almaktan muaf tutulan yabancıların işlemleri 6735 sayılı Uluslararası İşgücü Kanunu'na (2. Md.) göre yürütülür.

²⁸⁰ 2007 sayılı kanun

vd. 2014, s. 241). Aynı konuyla ilgili AB direktifinin (2009/52/EC²⁸¹) düzensiz göçmenlerin işe alınmasına yönelik kısıtlamalar ve tedbirler getirerek yasal bir altyapı oluşturduğu görülmektedir (Sirkeci ve Metin, 2014, s. 11).

Bu gelişmelere rağmen yabancının yasal statüsünün belirlenmesinin uygulayıcıların inisiyatifinde olması idareye geniş yetki tanımış, mültecilerin haklarında gelişmeler sağlanırken düzensiz göçmenlerin görmezden gelinmesi mağduriyet temelli bir yaklaşımın benimsendiğini göstermiştir (Üstübcü, 2017, s. 113-116). AB üyeliği tartışmaları ile örtüşen bu süreçte etkili bir göç politikası yürütülmesi ve dağınık kurumsal yapıların toparlanmasına yönelik düzenlenen 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (2013) göç politikaları bakımından bir milat olarak kabul edilmekte ve idarenin uygulamaya dair özellikle alıkoyma ve sınır dışı etme ile ilgili yetkisini daraltmaktadır. Bu kanunda düzensiz göçmenlere eğitim ve sağlık gibi temel hakların tanınmaması bu göçmenlere karşı daha katı bir yaklaşımın benimsendiğini göstermektedir (Uzun, 2017, s. 91).

‘Geçici koruma’ statüsü tanınan Suriyelilerin 6458 sayılı kanunun kabulü sonrasında düzenlenen ‘Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik’ (2016) ile işgücü piyasasına girmelerinin önü açılmıştır (Eroğlu, 2017, s. 1799). 6458 sayılı kanunla birlikte göç ile ilgili politika ve stratejileri merkezileştirmek, ilgili kurum ve kuruluşlar arasında iş birliği sağlamak ve göçmenlerle ilgili işlemleri yürütmek gibi amaçlarla İçişleri Bakanlığına bağlı bir aktör olarak Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2013, 103. Md.) kurulmuştur (Yerli, 2018, s. 53). Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, iltica, göç ve sınır güvenliğinin sağlanması için oluşturulan ‘Göç Çalışma Grubu’ sorumluluğunu üzerine almıştır (Bali ve Gündoğdu, 2017, s. 193).

6458 sayılı kanuna istinaden Kabul ve Barınma Merkezleri ile Geri Gönderme Merkezlerinin (GGM) Kurulması, Yönetimi, İşletilmesi ve Denetimi Hakkında Yönetmelik (2014) çıkarılmış (58. ve 85. Md.) olup halen ülke genelinde 2’si Van ilinde olmak üzere çalışmanın hazırlandığı tarih itibarıyla toplam 28 GGM bulunmaktadır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2020). Göç

²⁸¹ AB (2009). Directive 2009/52/EC of the European Parliament and the Council. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32009L0052> (Erişim Tarihi: 09.04.2021)

İdaresi Genel Müdürlüğünün genel kolluk başta olmak üzere göçle ilgili kurumlarla ilişkilerini ve iş birliğini düzenlemek amacıyla İçişleri Bakanlığınca özellikle Suriyeli sığınmacılarla ilgili çeşitli düzenlemeler²⁸² gerçekleştirilmiştir. Bu yeni aktör (Örselli ve Babahanoğlu, 2016, s. 2071; Oktay vd. 2016, s. 779; Yerli, 2018) Emniyet Genel Müdürlüğünün Yabancılar Şubesi'nin göç olgusu ile ilgili görev ve sorumluluklarının tamamını üstlenerek (2015) merkez ve taşrada teşkilatlanma yoluna gitmiştir.

Aynı aktör bünyesinde sürekli komisyonlar olarak akademisyen, sivil toplum temsilcileri ve uzmanlardan oluşan (Bali ve Gündoğdu, 2017, s. 193) 'Göç Danışma Kurulu', 'Uluslararası Koruma Değerlendirme Komisyonu' ve 'Düzensiz Göçle Mücadele Koordinasyon Kurulu' oluşturulmuştur. Düzensiz Göçle Mücadele Koordinasyon Kurulu (116. Md.) düzensiz göçle mücadeleye yönelik kolluk birimleri ve ilgili kamu kurumları arasında eşgüdümü sağlamak, tedbirler geliştirmek ile mevzuat oluşturma ve uygulama çalışmalarını planlamak ve izlemek üzere oluşturulmuş olup İçişleri Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Milli İstihbarat Teşkilatı Başkanlığı ve ilgili kolluk teşkilatlarının katılımıyla faaliyet yürütmektedir (Uzun, 2017, s. 91). Bu kurul düzensiz göçle ilgili kamu kurum ve kuruluşları arasında iş birliğini sağlamak, tedbirleri geliştirmek ve mevzuat çalışmalarını yürütmekle sorumludur (Önen ve Karatepe, 2017, s. 518). Bunun yanında göç politikalarına yön vermek amacıyla oluşturulan 'Göç Politikaları Kurulu', İçişleri Bakanlığı başkanlığında Çalışma ve Sosyal Güvenlik, Milli Eğitim ve Sağlık Bakanlığının da aralarında bulunduğu bir kuruldur. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün Strateji Planı'nda (2017, s. 70-74) düzensiz göçle mücadele çerçevesinde yer aldığı üzere göçe karşı güvenlikçi bir yaklaşımı benimsediği görülmektedir.

Bu açıklamalarla birlikte daha önemlisi sorunlar akımının bir parçası olarak bu düzenlemelerin gerektirdiği yaptırımları sahada yerine getirmekten geçmektedir. Göçmenlerin çalışma koşullarını ve kayıt dışı çalışma oranını doğrudan etkileyen sosyal güvenlik politikaları, hükümetlerin eğitim ve sağlık politikalarının önünde yer almaktadır (Örselli ve Babahanoğlu,

²⁸² 'Sınır Dışı Etme İşlemlerine İlişkin Uygulama Talimatı' (2015/15 sayılı genelge), 'Geçici Koruma Yönetmeliği' (2014), 'Geçici Koruma Kapsamındaki Yabancılarla İlgili Yapılacak İş ve İşlemlerin Uygulanmasına Dair Usul ve Esaslar' (2016/8 sayılı genelge)

2016, s. 2063-2065). Düzenlemelerde yabancıların²⁸³ Türkiye’de çalışabilmeleri ancak çalışma izni ile mümkün olmaktadır. Yabancıların (mülteciler, şartlı mülteciler, ikincil koruma statüsüne sahip olanlar, geçici koruma statüsündekiler,²⁸⁴ vatansızlar, göçmenler vb.) Türkiye’de çalışmalarını düzenleyen ‘Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun’ geniş kitlesel göç hareketleri karşısında yetersiz kalmış ve bunun üzerine ‘Uluslararası İşgücü Kanunu’²⁸⁵ (2016) düzenlenmiştir. Uluslararası İşgücü Kanunu (Md. 23/1.) kapsamındaki yabancıların ve işverenlerin yükümlülükleri Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına bağlı iş müfettişleri, SGK müfettişleri ve sosyal güvenlik denetmenleri tarafından denetlenmekte ve haklarında yaptırımlar²⁸⁶ uygulanabilmektedir. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca yürütülen ve nitelikli işgücünü çekmek için yasada düzenlenen Uluslararası İşgücü Kanunu’na²⁸⁷ göre yönetilen düzenli göç veya göçmenlerin çalışma izinlerine (aynı zamanda ikamet izni) dair uygulamalar kayıt dışı ekonomide geçerli olmayıp düzensiz göçmenleri kapsamamaktadır (Saygıcı, 2018, s. 247). Bunun yanında aynı bakanlığın 2017-2021 strateji planında²⁸⁸ göç ve iltica ile ilgili herhangi bir politikanın bulunmadığı görülmektedir (Bali ve Gündoğdu, 2017, s. 194).

Rittersberger-Tılıç (2015) Türkiye’de düzensiz göç²⁸⁹ ve işçi göçmenlerin yönetimine dair politika ve stratejileri incelediği çalışmasında, işçi göçmenlerin büyük oranda kayıt dışı ekonomide iç hizmetler, deri, tarım, turizm, tekstil ve inşaat gibi sektörlerde çalıştığını

²⁸³ 6458 sayılı Kanun’un 3 (ü) maddesinde “*Türkiye Cumhuriyeti ile vatandaşlık bağı bulunmayan kimse*” yabancı olarak tanımlanmaktadır.

²⁸⁴ İlk defa 6458 sayılı kanunda tanımlanmıştır. Bu statü Türkiye’de kalma hakkı tanırken ikamet izni yerine geçmemektedir (Saygıcı, 2018, s. 249)

²⁸⁵ 6735 sayılı kanun

²⁸⁶ Aynı kanunun 23/4 maddesinde çalışma izni olmaksızın yabancı çalıştıran işverene her bir yabancı için altı bin Türk lirası tutarında idari para cezası verilmesi hükmü bulunmaktadır (Saygıcı, 2018, s. 260).

²⁸⁷ Mültecilerin çalışma hakkı 12. Md. ile güvenceye alınmıştır.

²⁸⁸ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2016). Stratejik Plan (2017-2021). http://www.sp.gov.tr/upload/xSPStratejikPlan/files/DgyTA+CSGB_17-21_SP.pdf (Erişim Tarihi: 09.04.2021).

²⁸⁹ Yasa dışı göç veya düzensiz göç tanımlaması 1970’li yıllardan itibaren Avrupa ülkelerinin işçi göçmen alımını durdurması sonrasında ortaya çıkmıştır (Saygıcı, 2018, s. 86).

belirtmektedir. Bu konudaki yapısal düzenlemelerin iş pazarındaki esnekliğin sağladığı kârın sürdürülebilmesi için geniş bir kayıt dışı ekonomiye dayandığı ve özellikle (Toksöz, 2007, s. 185; Demirhan ve Aslan, 2015) gelişmekte olan ülkelere bu işgücüne (yetenekli veya vasıfsız) yönelik güçlü bir talep olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Meksikalı işçi göçmenler örneğinde (De Genova, 2004, s. 179) olduğu gibi yasa dışı tanımlaması bu göçmenleri disipline edip düzenlemek ve kontrol etmek amacıyla yalnızca sınır dışı etmekten daha fazlasını ifade etmektedir. Dolayısıyla sorunlar akımının bir parçası olarak düzensiz göçmen ile işgücü pazarı arasındaki ilişki gözden kaçırılmamalıdır.

Bu kapsamda (Üstübcü, 2017, s. 114) Türkiye'deki yabancı işgücü ihtiyacına veya arzına dair resmî bir açıklama bulunmazken, göçün ekonomik boyutu ve işgücüne etkisi Suriyeli mültecilerden sonra tartışılmaya başlanmıştır. Önen ve Karatepe (2017, s. 512-513) düzensiz göçün olumlu dışsallıklarını açıklarken kira fiyatlarının artmasının ev sahipleri açısından fırsat oluşturduğunu, işgücü maliyetinin ucuzlamasına yol açtığını, sığınmacı veya göçmenlere yapılan yardımların gıda-tekstil sektöründeki işletmelere katkı sağladığını, orta ve yüksek gelirli göçmenlerin kendi işletmelerini açarak ülkenin büyüme rakamlarına katkıda bulunduğunu belirtmektedir.

Toksöz'e (2007, s. 185) göre, teknolojik gelişmelerin etkisiyle sermaye merkezli üretime geçen gelişmiş ülkelerin işgücü yoğun olan üretimi geliştirmekte olan ülkelere bırakmasının maliyetleri azaltması nedeniyle geliştirmekte olan ülkelerde kayıt dışı ekonomiye eğilim artmıştır. İtalya'da (Reyneri, 1998, s. 321) 1990'lı yılların ortalarında kayıt dışı istihdamın tarımsal alanda %60 ve inşaat sektöründe %33'e yükseldiği dönemde düzensiz göçmenlerin tekstil, tamir, ulaşım ve eğlence sektörlerinde yer aldığı görülmektedir. Bununla birlikte işverenlerin oda/sendikaların belirlediği ücretleri kayıt dışı çalışanlara vermesine rağmen, sosyal güvenlik katkıları ve gelir vergisi verilmediğinden maliyet yaklaşık %50 azalmıştır. Güney Avrupa (İtalya, İspanya, Portekiz ve Yunanistan) ülkeleri örneği üzerinden gidildiğinde Türkiye'de ekonomik açıdan aktif yaştakilerin düşüş eğilimine girmesi, düşük ücretler nedeniyle işgücünün karşılanamaması ve işsizlik sorunu oluşması sonucunda düzensiz göçmenler toplumdaki işgücünün istemediği veya işverene maliyetinin nispeten daha yüksek olduğu işlerde düşük ücretle çalışarak kolayca iş bulmaktadır. İşgücü maliyetinin ve ele geçen ücretin artması arasındaki makasın açılması, çalışanlar ve işverenlerin kayıt dışı istihdama yönelmesine ve bu olgunun toplumda kabul

edilmesine yol açmıştır. Dahası sorun akımının bir parçası olarak arz ve talebin olduğu bir ekonomik çevrede sınır kontrolleri ile düzensiz göçün sınırlarda yönetimi politikası etkisiz kalmaktadır (Toksöz, 2007, s. 196-197).

Türkiye'nin özellikle Afganlı göçmenler tarafından hedef ülke olarak veya daha batıya gitmeden önce tercih edilmesinde sorunlar akımı açısından coğrafi yakınlık, komşu ülkelerin içinde bulunduğu siyasi iç karışıklıklar ve Türkçe konuşan veya Müslümanlar açısından göç veren ülke ile kültürel yakınlık bulunması etkili olmaktadır (İçduygu ve Yüksek, 2011). Bunun yanında Türkiye'de İran'a göre daha kolay kayıt dışı (Özçürümez ve Yetkin, 2014, s. 454) iş bulma imkânlarının bulunması, kendi ülkesinden daha iyi kazanması, ulaşım yollarının rahat ve ucuz olması, sosyal ağların güçlü olması, kayıt dışı sektörde talebin olması ve sınırdan geçtikten sonra ülkesine geri gönderilmesinin daha güç olduğunu bilmesi teşvik edici nedenler olmaktadır. Toksöz vd. (2012, s. 130) yasa dışı göçün yaygınlığı ve kayıt dışı istihdamın yüksek oranının düzensiz göçmenlerin kolayca iş bulmasını sağladığını, işgücü maliyetini düşürdüğünü ve böylece kayıt dışı ekonominin devam ettiğini belirtmektedir. Bununla birlikte ekonomik kriz dönemlerinde göçmen işgücüne toplumsal tepki artarken, işgücü eksikliğinin hissedildiği sektörlerde bu tepkinin olmayacağı göz önünde bulundurulmalıdır. Toksöz (2007, s. 197-198) Türkiye'de farklı sektörlerdeki kayıt dışı ekonominin küçültülmesi, küçük işletmelerin, hizmetlerin ve tarımsal girişimlerin kayıt dışı işgücünden ekonomiye dâhil edilmesi ile imalat ve inşaat sektörlerindeki çalışanların sosyal korumasının sağlanması için denetim faaliyetlerinin artırılmasını ucuz işgücü ve kayıt dışı göçmenleri azaltmanın tek yolu olduğunu değerlendirmektedir.

Başka bir görüşe göre (Massey vd. 1993, s. 451), düzensiz göçmenlerin göç alan ülkedeki işgücü talebini karşılamasıyla göç akımının kontrolünde güçlük yaşayan hükümetlerin yöneldiği güvenlik veya askeri tedbirlerin yalnızca uluslararası hareketlerde karaborsa yarattığı ve insan haklarını göz ardı eden sert göç politikaları oluşturduğu görülmektedir. Hükümetlerce (Rittersberger-Tılıç, 2015, s. 101) sınır kontrolleri gibi tedbirlerin artırılması düzensiz göçün yönetimine dair kısır bir döngü oluşturmaktadır. Parla (2011) ve Gökbayrak ve Erdoğan'a (2010, s. 100) göre, ticaret odaları veya sendikalar düzensiz göç karşısında bilinçli bir şekilde politika geliştirmeme veya kayıtsız kalma yaklaşımını benimsemektedir. Göç yönetiminde (Toksöz vd., 2012, s. 133) temel sivil toplum örgütlenmesi olan odalar veya sendikaların

gündemine düzensiz göçmenler yapısal karakteristik nedenlerle girememiş, odalar veya sendikalar bu konuda düzenleyici bir yaklaşım benimsemeyerek düzensiz göçle mücadeleyi hükümete bırakmıştır. Düzensiz göçle mücadelede kurumsal ve sosyal ağların eksikliğinin yanında sivil toplum kuruluşlarının desteğinin eksikliği bu konunun tartışılmasını sınırlandırmış, dahası ticaret odalarının veya sendikaların yasal düzenlemelerde bir baskı grubu olmalarının da önüne geçmiştir. Düzensiz göçmenler açısından ise kayıt dışı ekonomide çalışma (Lewis vd., 2014, s. 15) kendi yaşamlarını kurabilmenin ilk basamağı kabul edilmektedir.

3.2.3.4. Güncel Tartışmalar

AB'nin 2000'li yılların başlarında soğukkanlı ve yapıcı bir şekilde göç yönetimi stratejisinde²⁹⁰ Güney'den Kuzey'e ve Doğu'dan Batı'ya göç hareketine göç veren ve alan ülkelerin arasındaki iş birliğine dayalı, insan hakları merkezli ve göç olgusunu siyasi ve ekonomik tüm boyutlarıyla görmeye çalışan bir yaklaşımı bulunurken, düzensiz göçün 21. Yüzyıl'ın ilk çeyreğinden itibaren yoğunlaşmasıyla bu yaklaşım güvenlikleştirme politikasına dönüşmüştür (Avrupa Konseyi,²⁹¹ 2006, s. 35). Bu yaklaşım olağan dışı tedbirleri meşrulaştırmaya yardımcı olmuş ve göç yönetimini etkisi altına alarak güvenlikleştirme ve dışsallaştırma politikasının benimsenmesinin önünü açmıştır. 9/11 saldırılarından sonra güvenlik eksenine giren AB göç politikaları, dışsallaştırma çerçevesinde özellikle geri kabul anlaşmaları üzerinden iltica ve düzensiz göçün önlenmesindeki sorumluluğun üçüncü ülkelere yüklenmesini beraberinde getirerek sınırların AB dışına taşınmasını ve göç denetiminin sınırlar dışında yapılmasını ifade etmektedir. Bu çerçevede AB'ye aday konumundaki ülkelerin zorlayıcı bir yaklaşımla AB göç politikasını benimsemesinin sağlanması amaçlanmaktadır (ORSAM, 2012, s. 12-14).

Fait'e (2013, s. 25-26) göre, politikalar ve siyaset akımı açısından Türkiye'nin değişmekte olan göç politikaları kısmen AB'nin göç ve mülteci politikasıyla (Kogovšek, 2006) uyumludur.

²⁹⁰ Bu çalışmada göçmen işçi, nitelikli işçi, kadın göçmen, düzensiz göçmen, sınır kontrolü ve iç güvenlik, ekonomik ve sosyal entegrasyon, dönüş, geri kabul ve göç ile gelişme arasındaki ilişki olmak üzere dokuz boyut altında bir inceleme gerçekleştirilmiştir.

²⁹¹ The European Committee on Migration (CDMG) of Council of Europe

Birincisi, Türkiye açısından Irak ve İran sınırındaki geniş ve dağlık sınır alanları düzensiz göçün engellenmesinin önünde büyük bir engel oluşturmaktadır. Buna karşın AB, Türkiye'nin göçmen verme açısından yüksek riskli ülkelerin vatandaşlarına özgürlükçü vize yaklaşımından vazgeçmesi gerektiğini öne çıkarmıştır. İkincisi, AB'ye göre Türkiye'nin sığınmacı rejiminin özellikle mülteci kabulünde Cenevre Anlaşması'nda belirttiği coğrafi kısıtlama²⁹² (Sert ve Yıldız, 2017; Parlak ve Şahin, 2015; Yerli, 2018; Ekşi, 2014) konusunda bir reforma ihtiyacı bulunmaktadır. Hâlihazırda Avrupa dışındaki diğer milletlerden sığınmacı başvurusunun Türkiye'ye yapılması ancak üçüncü bir ülkede yerleşmesi koşuluyla kabul edilmektedir. Bu sürecin uzun sürmesi, sığınmacıların sosyal destekten uzak kalmasına ve sığınmacılar tarafından Türkiye'nin üçüncü bir ülkeye gitmek için fırsat olarak değerlendirilmesine yol açmaktadır. Bununla birlikte BMMYK'nın Türkiye'ye komşu olmayan ülkelere gelen sığınmacıları üçüncü bir ülkeye yerleştirmeyeceğini açıklaması ve AIHM'nin kararları²⁹³ (ORSAM, 2012, s. 19) nedeniyle bu çekincenin eski önemini yitirdiği yönünde değerlendirme de bulunmaktadır. Üçüncüsü, AB tarafından Türkiye'ye göç politikasında değişiklik yaparak Türk vatandaşlığı ve çalışma izninin önünde bulunan birçok engelin kaldırılması dayatılmaktadır. Bununla birlikte, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (2013) sonrasında özellikle mültecilerin çalışma izni ve sosyal hizmetlere ulaşmasının önünün açıldığı değerlendirilmektedir. Aynı çerçevede Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının önerisiyle Tarım Bakanlığı'nın tarım alanlarındaki ihtiyacına istinaden gelecek göçmenlerle ilgisi esaslar belirlenmektedir (Yerli, 2018, s. 54).

Türkiye açısından sorun oluşturan alanlardan dördüncüsü geri kabul anlaşmasıdır. AB üye devletlerinin zirve toplantılarında düzensiz göçle mücadele konusunda Türkiye'ye baskı yaptığı görülmektedir. Bu kapsamda 18-19 Haziran 2009 tarihlerinde gerçekleştirilen Brüksel Zirve

²⁹² Cenevre Sözleşmesi'nin ilk maddesinde 1 Ocak 1951 tarihinden önce Avrupa kıtasından ırk, din, uyruk ve belirli bir sosyal ve politik gruba üyelik nedeniyle zulüm görmüş veya zulme uğramaktan çekinen birey olarak tanımlanarak zaman ve coğrafi olarak kısıtlanmıştır. 1967 Ek Protokolü'nde coğrafi ve zaman kısıtlamasının kaldırılması ya da sürdürülmesi egemen devletlerin tercihine bırakılmış ve Türkiye bu kısıtlamayı sürdürmeyi tercih etmiştir (Sert ve Yıldız, 2017, s. 96).

²⁹³ AIHM'nin 22 Eylül 2009 tarih ve 30471/08 sayılı Abdolkhani ve Karimnia lehine verdiği karar

Toplantısı'nın²⁹⁴ sonuç bildirgesinde Yunanistan'ın üstelemesiyle düzensiz göçle mücadele çerçevesinde AB'de yasa dışı bulunan Türk vatandaşları ve Türkiye üzerinden AB ülkelerine giriş yapan tüm üçüncü dünya vatandaşları ve vatansız şahısların Türkiye'ye geri gönderilmesi anlamına gelen geri kabul anlaşmasının imzalanmasına yönelik bir ifade yer almıştır. Yine aynı yıl 29-30 Ekim tarihlerindeki Brüksel Zirve Toplantısı²⁹⁵ sonrasında benzer konular dile getirilmiştir. Sonrasında FRONTEX'in 2011 yılında AB üyelerine yaptığı sunumda düzensiz göçmenlerin 2/3 oranında Türkiye üzerinden AB'ye giriş yaptığı belirtilmiş, Afganistan başta olmak üzere Asya ülkelerinden gelenler ve Kuzey Afrika'dan gelenlerin sayısındaki artış vurgulanmıştır (Köktaş, 2011, s. 17-18). Bu bakımdan mültecilerin ve düzensiz göçmenlerin Türkiye-AB müzakerelerinde araçsallaştırıldığı anlaşılmaktadır (Üstübcü, 2017, s. 117).

Bu süreçte 2003 yılından beri geri kabul diyalogunun başladığı, AB Konseyi'nin (2005) AB Daimî Temsilciler Komitesince (COREPER²⁹⁶) benimsenen üçüncü ülkelerin geri kabul anlaşmasını kabulü sonrasında vatandaşlarına vize kolaylığı sağlanması politikasına (Canpolat, 2015, s. 38) dayanarak 2013 yılı sonunda 'Türkiye ile AB Arasında İzinsiz İkamet Eden Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma' imzalanmıştır (Gündoğdu, 2019, s. 102). Bu anlaşmanın uygulanmaya üç yıl sonra (24. Md.) başlanması öngörülürken, mülteci krizi sonrasında daha erkene alınarak 2016 yılı haziran ayında başlanmıştır. Suriyeli mültecileri kapsamayan bu anlaşmaya 18 Mart 2016 tarihli zirvedeki Ege ve Akdeniz üzerinden Yunanistan'a geçmek isteyen Suriyeli mülteciler hakkındaki karar eklenerek zirve sonrası süreçten itibaren Türkiye üzerinden Yunan adalarına geçen tüm düzensiz göçmenlerin iade edilmesi, iade edilen her bir Suriyeli göçmene karşın başka bir Suriyeli göçmenin AB'ye yerleştirilmesi ve 'Sığınmacı Mali İmkânı' kapsamında 2018 yılı sonuna kadar 6 milyar avronun²⁹⁷ Türkiye'ye verilmesi kararı alınmıştır (Saliji, 2018, s. 67-95; Heck ve Hess, 2017, s. 45). Başka bir bakış açısıyla, AB güvenlikleştirme yaklaşımı ile sınır denetimlerini artırırken

²⁹⁴ AB (2009). Brussels European Council 18/19 June 2009 Presidency Conclusions. https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/108622.pdf (Erişim Tarihi: 09.04.2021)

²⁹⁵ AB (2009). Brussels European Council 29/30 October 2009 Presidency Conclusions. https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/110889.pdf (Erişim Tarihi: 09.04.2021)

²⁹⁶ Committee of Permanent Representatives to the European Communities

²⁹⁷ 2018 yılında verilmesi öngörülen 3 milyar avroluk destek verilmemiştir.

geri kabul anlaşmalarını yaygınlaştırma politikasını yürütmekte ve aday ülke olmasına rağmen²⁹⁸ Türkiye’yi Libya ile bir tutarak geri kabul anlaşmasına mecbur bırakmak istemektedir (ORSAM, 2012, s. 18; Canpolat, 2015, s. 39).

Bu anlaşmanın 2019 yılında askıya alınma nedenlerinden birisi geri kabul anlaşmasının uygulanmasına rağmen Türk vatandaşlarına AB ülkelerine girişte vize serbestliği sağlanmamasıdır.²⁹⁹ İkincisi ise AB’nin Geri Kabul Anlaşması’nda “Bu anlaşmanın, ortak sorumluluk, dayanışma, Türkiye ve AB arasındaki göç akımlarının yönetiminde eşit ortaklık ilkelerine dayandığını ve bu bağlamda AB’nin, Türkiye’yi bu anlaşmanın uygulanmasını desteklemek için mali kaynaklar sağlamaya hazır olduğu” (Geri Kabul Anlaşması,³⁰⁰ 2014) açıklamasıyla Türkiye’ye atfedilen rol vurgulanmasına rağmen böyle bir desteği göstermemesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla ‘Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan Cumhuriyeti Arasında Suçla, Özellikle Terörizm, Örgütlü Suçlar, Yasadışı Uyuşturucu Madde Ticareti ve Yasadışı Göçle Mücadele (8. Md.) İşbirliği Anlaşması’ (2001)³⁰¹ ve ‘Türkiye-AB Zirvesi Kararları’³⁰² (2016) çerçevesinde Yunanistan’a Türkiye’den giden göçmenlerin geri kabul edilmesi ve kendi ülkelerine gönderilmesi³⁰³ uygulamasına başlanmasına rağmen,

²⁹⁸ AB Konseyi’nin 2002 yılında aldığı karara göre aday ülkeler ile geri kabul anlaşması yapılmasına ihtiyaç duyulmamaktadır (ORSAM, 2012, s. 18).

²⁹⁹ DW (2019). Çavuşoğlu: Geri Kabul Anlaşmasını Askıya Aldık. <https://www.kisa.link/OyMN> (Erişim Tarihi: 13.02.2021).

³⁰⁰ Resmî Gazete (2014, Ağustos 2). Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği Arasında İzinsiz İkamet Eden Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma (2014/6652). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/08/20140802-1-1.pdf> (Erişim Tarihi: 13.02.2021).

³⁰¹ TBMM (2001). Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan Arasında Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı ile Yunanistan Cumhuriyeti Kamu Düzeni Bakanlığı Suç ile, Özellikle Terörizm, Örgütlü Suçlar, Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı ve Yasa Dışı Göç ile Mücadelede İş Birliği Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun, <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4654.html> (Erişim Tarihi: 26.07.2020)

³⁰² AB (2016). 18 Mart 2016 Tarihli Türkiye-AB Zirvesi Bildirisi. https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/18_mart_2016_turkiye_ab_zirvesi_bildirisi_.pdf (Erişim Tarihi: 26.07.2020).

³⁰³ Suriyeli olanların kamplara yerleştirilmesi üzerinde anlaşılmıştır.

masraflarının AB tarafından karşılanmaması sonucunda bu anlaşmanın uygulanması Türkiye tarafından 2018 yılı haziran ayında durdurulmuştur (Üstübcü, 2017, s. 107; DW, 2018³⁰⁴).

Yılmaz'a (2016, s. 292-334) göre, AB'nin Küresel Yaklaşımı (GAMM³⁰⁵, 2011) çerçevesinde yenilenen ortak bildirisindeki eylem bölgelerinden³⁰⁶ Türkiye ile iş birliği stratejisiyle düzensiz göçmenlerin kabulü veya geri gönderilmeleriyle caydırıcılığın artırılmasının amaçlanması iki aktör arasında yeni bir diyalog penceresi açmıştır. Ortak bildirideki başlıklar göç yönetimi konulu Türkiye-AB Ortak Eylem Planı (2015) ile düzenlenmiş, AB'nin maddi yardımları ve vize serbestliğinin araçsallaştırılması karşılığında Türkiye'nin düzensiz göçmenlerin Avrupa'ya geçmesini engellemesi sorumluluğu kabul ettirilmiştir. Bu kapsamda AB ülkeleri göçmenler ve mülteciler konusundaki küresel aktör olmaktan gelen sorumluluklarını kontrol odaklı bir dış göç politikası sonucunda komşularına kaydırmasıyla eleştirilmiştir. Öyle ki göç yönetiminde iş birliği konusu AB üyelik sürecinde özel bir konumda tutularak AB tarafından faydacı bir yaklaşım benimsenmiş ve Türkiye'ye sığınmacılar ve göçmenler yönüyle 'çöplük' rolü biçilmiştir. AB'nin küresel yaklaşım çerçevesinde diyalogunun geliştirilmesi ile başlayan sürecin göç akınının artması sonrasında uygulamada düzensiz göç yaklaşımının benimsenerek göçün güvenlileştirilmesi yaklaşımı sürmüştür.

Türkiye Cumhuriyeti açısından bakıldığında bütünleşmeye yönelik tablo olumlu gibi görünse de işin aslı öyle değildir. AB üyelik sürecinde yer alan yeni yasal düzenlemeler ve bakış açıları Türkiye'deki göç ve sığınmacı rejimlerinde paradigma değişimlerine yol açmıştır. Bu düzenlemelerin pozitif yönüne bakıldığında, göçmen kaçakçılığına yönelik adli ve idari cezaların artırılması örnek verilebilir. Bununla birlikte, yeni yasanın gelmesiyle sığınmacılarla ve düzensiz göçle ilgili eğitimli personel gibi yakalanan düzensiz göçmenlere yönelik tesislerin yetersizliği alıkoyma merkezlerinde insan hakları ihlaline yönelik kaygıların artmasına yol açmıştır. İkincisi, göç ve sığınmacı politikaları ile uygulamalarının Avrupalılaşması göç yükünün Türkiye'nin üzerine kalacağı kaygısını yaratmıştır. Başka bir ifadeyle, AB'nin göç

³⁰⁴ DW (2018). Türkiye Yunanistan ile Geri Kabul Anlaşmasını Durdurdu. <https://www.dw.com/tr/turkiye-yunanistanla-geri-kabul-anlasmasini-durdurdu/a-44113345> (Erişim Tarihi: 26.07.2020).

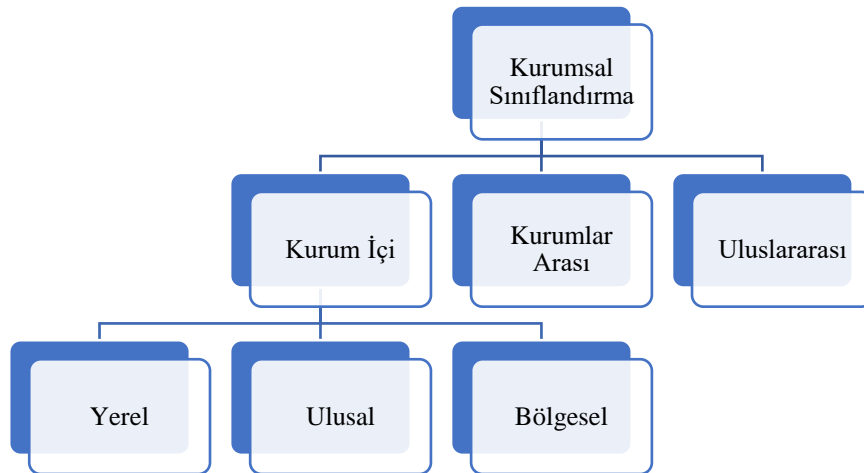
³⁰⁵ Global Approach to Migration and Mobility

³⁰⁶ Diğerleri Suriye, Irak, Türkiye, Batı Balkanlar ve Afrika

politikaları ve uygulamaları göç yükünü sınırlardaki ülkelere vermek istemesiyle, Türkiye açısından göçmen çeken Avrupa ve göçmen veren dış bölgeler arasında kalma riski ortaya çıkmıştır (İçduygu ve Yüksekler, 2010, s. 453).

Konuya geniş açıdan bakıldığında hem AB'nin hem de Türkiye'nin göç politikalarında birbirine temkinli yaklaştığı görülmektedir. AB açısından Türkiye ile iş birliği yapılması özellikle düzensiz göçmen konusunda komşularla iş birliği sağlanması bakımından ESY politikasına uygun bir davranıştır. Öyle ki Avrupa Komisyonu'nun (2010, s. 20-25) 'Avrupa Komisyonu Dış İş Birliğinde Entegre Sınır Yönetimi için Rehber' çalışmasında yer alan 'dört ayaklı bağlantı kontrol modeli' zemininde 'ESY bağlamında iş birliği' (Şekil 26) içerisinde ESY modelinin hedefinin AB sınırları içerisine düzensiz göç girişinin engellenmesi olduğu ve izlenmesi gereken yolun nasıl olması gerektiği yer almaktadır. Bununla birlikte, AB'nin temel niyetinin düzensiz göçmeni AB sınırlarından girmeden Türkiye'de tutmak olduğunu anlamak zor olmayacaktır. Dolayısıyla Türkiye ancak AB'nin tampon bölgesi olmayı kabul ettiği takdirde bu konudaki müzakerelerin olumlu bir havaya dönüşebileceği anlaşılmaktadır. Türkiye ise AB müzakerelerinin tüm alanlarda sağlayacağı katkıyı öngörerek bu süreci yönetmeye çalışmış, iki aktör arasında Geri Kabul Anlaşması'nın esasında AB'nin Türkiye üzerinden gelen düzensiz göçmenleri geri vermek amacıyla gerçekleştirildiği bilinmesine rağmen kabul etmiştir. Ancak düzensiz göçmen akınının ne zaman duracağına dair herhangi bir zaman öngörüsünün yapılamaması sürecin yönetimini daha da zorlaştırmaktadır.

Şekil 26: Kurumsal Yatay ve Dikey İlişkiler

Özler'in (2010, s. 1-6) farklı AB ülkeleri³⁰⁷ ile Türkiye'deki sınır güvenliği yapısını karşılaştırdığı raporunda, üye devletlerin ortak politika belirleme niyetiyle sınır güvenliği alanındaki yetkiyi birliğe devretme noktasında istekli olmadığı, birlik düzeyindeki FRONTEX, EUROPOL, EUROSUR vb. kurumların destekleyici olmaktan öteye gidemediği anlaşılmaktadır. Bu kapsamda kurumsal yapı yönünden üye ülkelerin birbirinden farklı sınır güvenliği yönetimi uygulamalarının bulunduğu ve genel-geçer tüm üyeler için uygun bir model geliştirilemediği görülmektedir. Bunun yanında sınır güvenliğinin yalnızca üye ülkelerle sağlanamaması ve komşu ülkelerle iş birliği içerisinde olma ihtiyacı AB'nin Türkiye'nin sınır güvenliği politikasına müdahil olma ihtiyacını doğurmuştur. Türkiye'nin sınır güvenliği sağlandığında, Türkiye üzerinden AB'ye geçen göçmenlerin sınırı geçmeden tespit edilmesi AB'nin üzerindeki yükü azaltacaktır. Türkiye'nin AB üyelik süreci bu bakımdan AB için bir fırsat doğurmuştur.

AB ile müzakerelerin hızının düşmesi sonrasında siyaset akımı çerçevesinde AB'nin düzensiz göçmen politikasına tam anlamıyla uymanın mümkün olmadığı, göçmenlerin sınırların fiziki yapısı dolayısıyla tedbirlere rağmen Türkiye sınırına kolaylıkla ulaştığı, ulaşanların ise AB ülkelerine gitmemeleri için sınır güvenlik tedbirleri ile batı sınırında mücadele verildiği göz önünde bulundurulduğunda düzensiz göçmenlerin veya sığınmacıların Türkiye'de birikmesi gibi bir sonuç ortaya çıkmaktadır. İki ulusal aktörün veya siyasal aktörlerin sınırları arasındaki tedbirler yönünden büyük farkın olması doğu ve güneydoğu sınırlarında yer alan ülkelerin sınır güvenlik politikalarına yeterince kıymet vermemesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca ESY'nin AB içerisinde bile uygulanması ile ilgili sorunların olmasından ötürü Türkiye'nin sınır güvenliğine sağlayacağı katkı konusunda şüpheler bulunmaktadır. Nitekim 2020 yılı ilk döneminde Türkiye artan düzensiz göçmen sayısı ve daha fazla göçmenin gelme riskini değerlendirerek Yunanistan sınır kapılarını göçmenleri veya sığınmacıların Avrupa'ya geçişi için açmıştır.³⁰⁸ Dolayısıyla üyelik müzakerelerinin bürokratik talepleri bir yana bırakıldığında,

³⁰⁷ İngiltere, Fransa, Finlandiya, İtalya ve Almanya kısaca incelenmiştir.

³⁰⁸ Berberakis, S. (2020). Mülteci Krizi: Türkiye Sınırına Giden AB Yetkilileri Yunanistan'la Dayanışma Mesajı Verdi. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51726737> (Erişim Tarihi: 10.10.2020).

siyasi bakımdan Türkiye'nin AB Entegre Sınır Yönetimi'ne tamamen dâhil olmasının kendi çıkarına uygunluğu tartışmalıdır.

Schimmelfenning and Sedelmeier (2005), AB ile üyeliğe aday ülkeler arasındaki süreci etkileyen boyutları dışsal inisiyatifler (koşulların belirleyiciliği, ödüllerin boyutu ve erişim hızı, koşulların güvenilirliği, veto eden aktörler ve benimseme maliyetleri), sosyal öğrenme modeli (meşruiyet, kimlik ve iç direnç) ve ders-çıkarma modeli olmak üzere üç başlık altında değerlendirmiştir. Bu boyutların birbirine karşı olmak yerine tamamlayıcı nitelikte olduğu kabul edilmektedir. AB üyelik müzakereleri 2009-2011 yılları arasında çalışmaların yoğunlaştığı ESY bağlamında incelendiğinde, 'geri kabul anlaşmasının' meşruiyet bakımından sorunlu olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin bir tampon bölge olarak Türkiye'de tespit edilen ve AB tarafından iade edilen göçmenler ile dolup taşmasından endişe edilmesi ile Avrupa'nın sınır polisi (Rygiel, 2014, s. 142) gibi davranılmasının talep edilmesi AB'nin bu politika transferinin meşruiyetinin aday ülke Türkiye açısından zayıf kabul edilmesine yol açmıştır. Bununla birlikte bu politikanın benimsenmesi sonrasında ödülün boyutu ve erişim hızı (mali destek) ile koşulların güvenilirliğinin (Cassarino, 2010) düşük olması da olumsuzluğun kaynakları olarak değerlendirilmiştir. Ders çıkarma modeli açısından bakıldığında, Türkiye'nin AB üyelik sürecinin her aşaması baştan itibaren mevcut politikaları iyileştirme ve sorunlara çözüm olarak başvurulacak bir araç olarak benimsenmiştir.

AB'nin göç politikalarının göçün temel nedenlerine inmediği yönünde bazı eleştiriler arasında AB içindeki ulusların egemenlik kaygıları nedeniyle iş birliğinin belirli bir seviyede kalması ve göçün esas nedeninin Kuzey-Güney arasındaki ekonomik zenginlik, sosyal koşullar, güvenlik ve insan hakları talebinden kaynaklanması bulunmaktadır. Bunun yanında, AB'nin ekonomik anlamda mal ve hizmetlere serbestçe erişim çağrısında bulunurken kendi pazarlarında koruyucu tedbirler uyguladığı, böylece serbest ticaretin Kuzey ülkelerince benimsenirken az gelişmiş ülkelerde fakirleşmenin nedenlerinden birini oluşturduğu değerlendirilmektedir. Neticede 'Washington Uzlaşması' politikalarını oluşturan serbest ticaret ve yatırım, özelleştirme ve sosyal harcamalar üzerindeki kısıtlamalar sorunlara yol açmış ve göç 'son çare mücadele mekanizması' olmuştur. Dahası ticaretin kimi şekillerinin çatışmalara neden olduğu, Afrika'daki 'çatışmalı elmasların', petrol, kobalt ve diğer malların yasa dışı ticaretinin küresel boyutta yasaklanmasıyla ülkeler içerisindeki çatışmaların azalacağı ile çatışma

bölgelerine ve hükümetlere silah ihracatının durdurulması için AB'nin yeterince ekonomik özveride bulunmadığı değerlendirilmektedir (Castles, 2004, s. 221-222).

3.2.3.5. Sınırların Sorumluluğu Tartışması

Bigo'ya (2002, s. 77) göre göç, güvenlik profesyonelleri açısından kendi teknolojilerinin denenmesi ve kullanımını için bir hedef teşkil ederken, ikincil olarak korumakla sorumlu oldukları sınırlara yönelik bir tehdit olarak değerlendirilmektedir. Farklı aktörler açısından göçmenlere yönelik geniş bir bakış açısı (Buzan vd., 1998) ile incelendiğinde, gazetecilerin göçmenler konusunda yerelde yaşayan insanlar arasında güvensizlik hissinin oluşmasına yol açtığı görülürken, ekonomistler ortaya çıkan yeni yükün devletin refah seviyesine olan etkisini değerlendirmektedir. Sağlık uzmanları ise göçmenleri Covid-19 gibi örneğinde olduğu gibi bulaşıcı hastalıkları ve virüsleri ülke içine taşımaları yönünden bir tehdit olarak değerlendirmektedir. Akademisyenler açısından ise çoğunlukla toplumsal veya kültürel tehlike oluşturması üzerinden incelenmektedir. Daha geleneksel güvenlik yaklaşımı boyutuyla göç olgusuna bakıldığında, askeri uzmanların 'haydut devletler', başarısız devletler, diasporalar ve orijin ülkeler arasındaki ilişkiler üzerinde durmaktadır. Bunun yanında, istihbarat servisleri açısından bakıldığında ülke dışından gelen terörizmin göçmenlerden destek alabileceği, kolluk açısından bakıldığında ise suç oranının yükselmesinin göçmenlerin ve varılan ülkeye uyum sağlayamayan çocuklarının faaliyetlerinden kaynaklanması üzerinden açıklanmaktadır.

IOM'in politikalar akımı içerisinde incelenen bakış açısı göre (Andrijaseviç ve Walters, 2010, s. 985-987), 21. Yüzyıl'da sınır sorunu ulusal aktörlerin jeo-askeri araçları olması veya insanlar arasında yeryüzünün belirli bir bölümünü ayıran çizgiler olmasının ötesinde daha özellikli bir nitelik taşıyarak küresel hareketler ve akış süreçlerinin kontrol altında tutulmasını ifade etmektedir. Bu kapsamda IOM'in bakışı sınırların ve toplumun göç istilasına karşı savunulması veya sınırlardaki savunma duvarlarını küçümseyen bir yaklaşım olmamıştır. Bununla birlikte, 21. Yüzyıl'da sınırların işleyişinin düğümler, ağlar, geçitler, engeller ve geçiş noktaları alanlarından oluşarak önceki savunma hatlarından oluşan güçlü 'Kale Avrupa' veya 'Kale Amerika' algularından farklı olduğu değerlendirilmektedir. Bu çerçevede sınırlara yönelik söyleme dayalı genellemeler yanında yapıcı bir yaklaşımla devletlerin uzmanları, politika

yapıcıları, sınır muhafızları vb. ile sınırlar sorununun anlaşılmasına³⁰⁹ yönelik çaba gösterilmektedir. Etkili bir sınır yönetiminin göç yönetiminden bağımsız bir olgu olmadığı, sınır yönetiminin yalnızca insanların ve şeylerin sınır bölgesindeki akışının kontrol edilmesiyle görevli sınır muhafızlarının sorumluluğuna indirgenmesinin doğru olmayacağı, insan haklarına bağlılık, ticaret ve güvenlik arasındaki ilişkilerin gözetildiği koşullara göre yürütülen ve sınır ötesi stratejiler gerektiren bir sınır yönetimine ihtiyaç bulunduğu değerlendirilmektedir.

Köktaş (2011, s. 19-21) ve Kaya'nın (2013, s. 8) belirttiği üzere, politikalar akımı içerisinde yeni bir sınır kolluk kuvveti kurulması yönündeki çabaların istenen olgunluğa erişemediği ve Katılım Ortaklığı Belgelerinde (2003, 2006 ve 2008) sınır kolluk kuvveti kurulmadığının yer aldığı görülmektedir. Buna karşın, 2003 yılındaki 'Dış Sınırların Korunmasına Yönelik Strateji Belgesi', 2006 yılındaki 'Entegre Sınır Yönetimi Stratejisi ve Ulusal Eylem Planı', '2008 Ulusal Programı' ve 'Dokuzuncu Kalkınma Planı'nın (2007-2013) tamamında yer almasına rağmen askeri nitelikte olmayan bir sınır kolluk kuvveti kurulmamıştır. AB'nin sınırlar konusundaki temel motivasyonunun düzensiz göçün önlenmesi olduğu kabul edilerek İçişleri Bakanlığınca 'Sınır Muhafaza Teşkilatı Başkanlığı' (2010) adı altında bir sınır kolluk kuvveti kurulması yönünde kanun taslağı hazırlanmasına rağmen, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi sınırlarında düzensiz göçmenin yanı sıra sorunlar akımı içerisinde terör tehdidinin bulunması askeri nitelikte olmayan ve düzensiz göçmen konusunda profesyonel bir kolluk kuvvetinin terör tehdidine yönelik nasıl bir yaklaşım sergileyeceği konusunda tartışmalara neden olmuştur.

Sınır Muhafaza Teşkilatı Başkanlığının polis memurları, sivil görevliler ve kamu işçilerinden oluşan 50 bin personele sahip bir teşkilat olması ve 2014 yılına kadar 70 bin kişinin bu eğitimi alması planlanmıştır. Öğrencilerin büyük bir bölümünün askeri kurumlar ve emniyet teşkilatlarından alınmasına rağmen yönetimin asker veya emniyet görevlileri yerine sivil yöneticilerce yerine getirilmesi öngörülmüştür. Öyle ki teknoloji yönünden güçlü yeni sınır

³⁰⁹ Bu kapsamda sınırlar sorunu, hükümetlerin teknolojik yeniliklerini denedikleri alanlar olarak görülmesine rağmen yerel polislere el kitaplarının verilmesi, sınır muhafızları için eğitim seminerleri ve göç yetkilileri için çalışma ziyaretleri gibi sosyal teknolojilerin küçümsenmemesi gerektiği değerlendirilmektedir (Andrijaseviç ve Walters, 2010, s. 986).

kolluğuna³¹⁰ düzensiz göç, yasa dışı geçiş, göçmen kaçakçılığı, sınıraşan suçlar, geri gönderme işlemleri, geri gönderme merkezleri ve sınır kapılarındaki giriş çıkışların kontrolü gibi sınır bölgesindeki sorunlu sahaların büyük bölümünün sorumluluğunun verilmesi planlanmıştır. Burada amaç (Kıyanç, 2016, s. 10-13) sınır güvenliğinin uygulayıcı güvenlik kurumu bakımından tek çatı altında toplanması olmuştur.

Macaristan modeli³¹¹ çerçevesinde planlanan bu değişikliklere karşın, askeri karar vericilerin sınırların korunması bakımından otoritenin sivil kontrole verilmesinin Türkiye'nin sınırlarda dağlık alanlarda askeri gücünün zayıflamasına ve terörle mücadelede olumsuz etkilere yol açarak ulusal güvenliğe tehdit oluşturacağı yönünde bir yaklaşım olmuştur (Doruk, 2012, s. 41-43). Daha genel ve AB yaklaşımı göz önünde bulundurularak bakıldığında (Schroeder ve Chappuis, 2014, s. 133-134), daha etkin ve etkili güvenlik kuvvetleri oluşturulması amacıyla sivilin kontrolünde, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygı söylemiyle gerçekleştirilen güvenlik yönetimine dair güvenlik sektörü reformu (SSR³¹²) dış müdahalelerin başarısının ölçülmesinde dışarıdan tanımlanmış hedeflerin gerçekleştirilmesini göz önünde bulundurmaktadır. Dolayısıyla iç ve dış paydaşların arasındaki etkileşimin öne çıkması klasik Weberyan devlet yaklaşımının ötesinde aktörlerin ve kurumların çeşitlenmesiyle karmaşık hale gelmesine yol açmaktadır.

Soğuk Savaş'ın (1945-1989) sona ermesinin ardından Balkanlar, Kafkaslar, Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'deki istikrarsızlık ve çatışmalar Türkiye'nin geleneksel güvenlik mücadelesini daha karmaşık bir duruma getirmiştir. Türkiye'nin Avrupa'nın güvenlik düzenlemelerindeki yeri belirsizliğini korurken, hassas jeo-politik konumunun etkisiyle ulusal güvenlik kaygılarının dış politikaya etkisi oldukça yüksek olmaktadır. Bu hassasiyetin oluşmasında Soğuk Savaş

³¹⁰ Sınır kolluğu merkez, taşra ve yurtdışı birimlerinden oluşacaktır. Rütbeleri ise Sınır Muhafaza Hizmetleri temelinde belirlenmiştir (Kıyanç, 2016, s. 13).

³¹¹ Gelecekteki Sınır Muhafızlığı Teşkilatı Başkanlığı kurulması çerçevesinde, Türkiye tarafından Macaristan modeli tercih edilmiş ve bu konuda Macaristan, İngiltere ve Slovenya ile birlikte (Project Activity 3.2) çalışılmıştır. Bu kapsamda 'Eşleştirme' politikasının kuralların kabul edilmesine yardımcı olduğu ve aday ülkeler arasında sosyalleşmeye zemin hazırladığı kabul edilmektedir (Danış ve Aksel, 2014, s. 90).

³¹² Security Sector Reform

sonrasında NATO'nun³¹³ güvenlik tehdidi olarak belirlediği 16 bölgenin 13'ünün Türkiye yakınlarında olmasının etkisi de bulunmaktadır. Bununla birlikte 21. Yüzyıl'daki güvenlikleştirme yaklaşımı geleneksel askeri politikaların yanı sıra daha geniş ekonomik ve siyasi olguların güvenlik tehdidi olarak belirlenerek bütünlük ve sınırların savunulmasına ilave olarak büyük göç hareketlerinin de içerisinde olduğu yeni bir güvenlik yaklaşımının benimsenmesini zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla yalnızca askeri bir bakışın değişen güvenlik yaklaşımına uyum sağlaması beklenmemelidir (Aydın, 2003, s. 181-183).

Danış ve Aksel (2014, s. 81) Irak sınırı yönetimini incelediği çalışmada, ESY çerçevesinde yönetim mekanizmaları ile bir iktidar teknolojisi elde edildiğini belirtmektedir. Ayrıca AB'ye uyum kapsamında 1990'larda sınır bölgelerindeki çalışmaların birçoğunun kaldırılması ve yerine yeni mekanizmaların³¹⁴ kurulması istenmektedir. Bununla birlikte, Türkiye Cumhuriyeti'nin İran ve Irak sınırında süregelen güvenlik kaygıları dolayısıyla sınırların sivil otorite altında yönetilmesi konusuna sıcak bakmaması sonucunda iç politikadaki önceliklerle AB'nin öncelikleri uyuşmamaktadır. Türkiye'nin politikaları öncelikli olarak 'içerideki yabancılara' yoğunlaşırken, AB'nin yalnızca 'dışarıdaki yabancılar' yaklaşımıyla 'Kale Avrupa' olgusunu daha güçlü bir söylem haline getirmeye yönelik çaba içinde bulunması Türkiye'nin sınır güvenlik yönetiminde yeterince karşılık bulmamaktadır. Kalekol projeleri ve sınır boyunca inşa edilen barajlar üzerinden bakıldığında 'içerideki yabancılar' yaklaşımının ve askeri yapının bu alandaki etkisinin devam ettiğini göstermektedir.

Önceki bölümlerde belirtildiği üzere ulus-devlet bakış açısından ulusal aktörlerin güvenliğinin sınır güvenliği ile ilişkilendirildiğini gösteren bir değerlendirme olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla sorunlar akımı açısından düzensiz göçün önlenmesi beklenmesine karşın askeri güçlerin yapılanma, tecrübe ve eğitiminin askeri tedbirlere yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Bu çerçevede ulusal güvenlik ve sınır güvenliği arasında bir anlam karmaşası bulunduğu görülmektedir. AB açısından bakıldığında, ulusal güvenlik mevcut veya muhtemel düşmanlara karşı askeri tedbirlerin geliştirilmesi olarak değerlendirilirken, sınır güvenliği yasa dışı göç ve

³¹³ North Atlantic Treaty Organization

³¹⁴ Örneğin Ottawa Konferansı'ndaki (1997) sözleşmeye istinaden Türkiye'nin sınırlarındaki kara mayınlarının temizlenmesi ilerleme raporlarında yer almıştır (Danış ve Aksel, 2014, s. 81).

kaçakçılıkla mücadele kapsamında iç güvenlik sorunu olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, askeri bakış açısına göre terör tehdidinin yalnızca sınır güvenliğini tehdit eden bir olgu olmasının ötesinde önlenmediğinde ülke içerisinde ulusal güvenliği tehdit edebilecek boyutlara ulaşabildiği görüşü hakimdir. İçerdeki aktörler açısından tartışmalı olan bu boyutun kısmi etkisiyle 2020 yılı itibarıyla henüz ilgili kanun taslağı kabul edilmemiştir. Bu tartışma çerçevesinde Kara (2013, s. 102), ESY çalışmalarında AB standartlarının uygulanmasının ilgili sınırlarda genel güvenliğin sağlanmasıyla uygulanabileceğini şerh düşmüştür.

Canpolat'a (2015, s. 42) göre, sınır güvenlik yönetimi konusunda gelişme sağlanamaması sınır yönetimi ile sınır güvenliği kavramlarının birbirinden ayrılmaması ile ilişkilidir. Bu doğrultuda sınır yönetimi kara ve deniz sınırlarında ülke içine doğru bir derinliğe kadar olan bölgede idari ve adli görevlerden sorumlu bir kolluk tarafından yürütülürken, sınır güvenliği ise fiziki sınırların dışına doğru bir derinlik ile askeri bir nitelik taşımaktadır. Bu alanda oluşturulan taslak sınır yönetimi reformu Sınır Muhafaza Teşkilatı Başkanlığının bu sorumluluğunu üstlenmesini ve çok başlılığın ortadan kaldırılmasını içermesine rağmen sınır yönetimi reformuna hâlihazırda bulunan köklü güvenlik kuruluşları ve hukuki düzenlemeler mevcut koşulları göz önüne alarak direnç göstermektedir. Bununla birlikte oluşturulması ve geliştirilmesi fayda-maliyet yönünden değerlendirildiğinde yeni bir kolluk kuvveti kurulması yerine altyapısı ve tecrübesi bulunan bir kuruma verilmesi görüşü de değerlendirilmelidir. AB göç politikalarının uygulanmasında sınırdaki bu düzenlemenin gerçekleştirilmesinin etkili olacağı kabul edilmektedir.

Etnik kaynaklı terör ile komşu devletlerdeki iç savaş ve istikrarsızlıkların siyasal varlığını tehdit etmesi nedeniyle, Türkiye Cumhuriyeti sınırlarında merkezi yönetim odaklı ve askeri bir bakış açısına sahip olunmuştur. Bununla birlikte düzensiz göçmen akını nedeniyle bir yandan göç güvenikleştirilirken, diğer yandan askeri olmayan tedbirlerin alınmasına mecbur kalınmıştır. Öyle ki 'Sınıraşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek Kara, Deniz ve Hava Yoluyla Göçmen Kaçakçılığına Karşı Protokolün Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun'³¹⁵ (2003, 5. Md.) ile göçmenlerin cezai sorumluluğunun bulunmadığı Türkiye

³¹⁵ Kanun No: 4803, Kabul Tarihi: 30.01.2003

Cumhuriyeti tarafından kabul edilmiştir. Dolayısıyla terör örgütlerine karşı yürütülen mücadele kapsamında alınan önlemlerle düzensiz göçle mücadelede alınacak tedbirler aynı olmayacaktır. Kaldı ki sınırlardan sorumlu yeni bir kolluk kuvveti kurulması sorununun bir asayiş sorunu olarak algılanarak sivilleşmeyi sağlamasına rağmen, düzensiz göçmenlerin gelmesinin sayısal bakımdan azalmasında olumlu bir katkı sağlamayacağı açıktır. Buna rağmen düzensiz göçün önlenmesinde Türkiye'ye ağırlıklı bir politika transferi yaptırmak isteyen AB'nin, sınır güvenliği konusundaki yasal düzenleme, kurumsal yapılar ve çalışma prensiplerine dair beklentileri ancak Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde terörle mücadele konusu bir çözüme ulaştığında iklim ve coğrafi şartların elverdiği ölçüde uygulanabilir. Öyle ki düzensiz göçmenlerin Türkiye rotasını tercih etmelerinin sebebi coğrafi yapının yasa dışı geçişe tanıdığı imkânlardan faydalanmaktır. AB Katılım Ortaklık Belgeleri ve İlerleme Raporları yalnızca düzensiz göçmen girişini önlemeye yönelik bir yaklaşım sergilerken, Türkiye'de ulusal aktör tarafından doğu sınırında düzensiz göçmenin güvenlikleştirilmesinin haricinde terör faaliyetleri daha yakın bir tehdit olarak değerlendirilmektedir. Bu kapsamda, sınır güvenliğinin günlük uygulamaları üzerinde odaklanmak stratejik politika analizine katkı sağlayacaktır.

3.2.4. Teknoloji ve Engeller ile Sınır Güvenlik Yönetimi İlişkisi

Bigo (2001, s. 100), 9/11 terör saldırıları sonrasındaki kriz sürecinde teknoloji³¹⁶ ve sınır güvenliği politikası ilişkisini daha çok kapılara yönelik oluşturulan 'akıllı sınırlar'³¹⁷ yaklaşımı üzerinden incelediği çalışmasında teknoloji merkezli kontrol sistemlerini gözetleme, biyometrik ve bilgi teknolojisi olmak üzere üçe ayırmaktadır. Küresel terörizm ve sınır aşan suçların önlenmesinde sınırın kontrolünü sağlamak üzere dijital teknolojiler, veri bütünleşmesi ve yönetsel uzmanlık çerçevesinde demokratik değerlerle ilgili eleştirilere rağmen teknolojik çözümler sorunlarla başa çıkmak üzere devletlerce giderek daha fazla tercih edilmektedir. Bu

³¹⁶ DHS'nin US VISIT (Visitor and Immigrant Status Indication Technology System) programı ile biyometrik sınırlar oluşturularak yasa dışı göçmen ve teröristlerin topluma tehdit olmasının yanı sıra günlük yaşamın da güvenlikleştirildiği görülmektedir (Bigo, 2001, s. 100).

³¹⁷ Bush, George W. (2002). "Securing America's Borders Fact Sheet: Border Security". Washington D.C: White House, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/homeland/01.html> (Erişim Tarihi: 25.09.2020).

çalışmanın sınırlıkları gözetilerek düzensiz göçmenlerin sınırdan yasa dışı girişlerini tespit etme politikalarını içeren gözetleme tespit teknolojileri üzerinden bir inceleme gerçekleştirilmiştir.

Teknolojinin sınır güvenlik yönetiminde kullanılma amacı insan ve malzemelerin sorunlu girişlerini önlemesi ile yasal yoldan girişini kolaylaştırmaktır. Sınırlarda teknolojiye verilen önem sınırların uluslararası terörizm, sınıraşan suçlar ve düzensiz göçmenler üzerinden güvenlikleştirilmesinin karar vericiler (Waeber, 1995; Dillom ve Reid, 2001) tarafından tanımlanması ve kurumsal³¹⁸ politikalar ile doğrudan ilişkilidir. “*Ulusun savunması sınırların savunması ile başlar*” veya “*ulusal güvenlik çıkarlarını korumak amacıyla askeri birlikleri sınıra çağırmanın zamanıdır*” gibi söylemler güvenlikleştirme çerçevesinde görünür tedbirler alındığına dair ‘sembol’ olarak toplumu ikna etmenin zeminini oluşturmaktadır. Teknolojinin gelişmesinin, konuşlandırılmasının ve sunulmasının maliyetler, değerler ve demokratik haklarla ilgili karmaşık soruları da beraberinde getirdiği görülmektedir (Ackleson, 2003; Amooore, 2006; Jeandespoz, 2016; Lehtonen ve Aalto, 2017; Peterman vd., 2006; Møhl, 2020; Ceyhan, 2008; Leese, 2016).

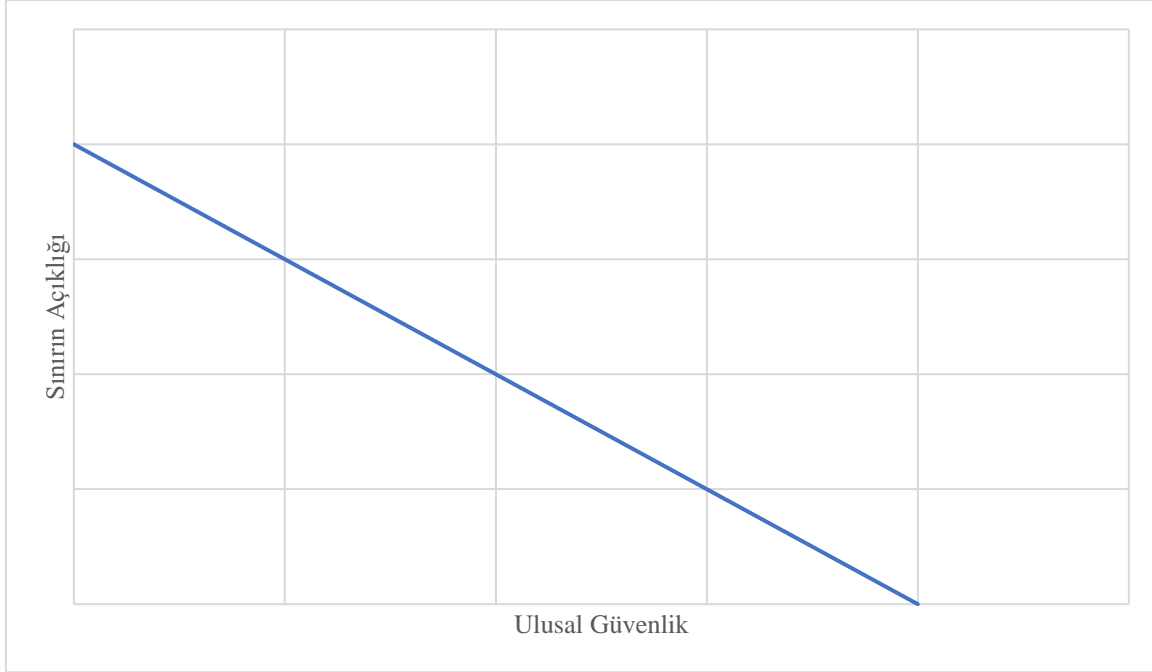
Jellissen ve Gottheil (2013, s. 271-276) sınırlardaki engelleri fayda-maliyet analizi üzerinden incelediği çalışmasında, “iyi engeller iyi komşuluklar oluşturur” önermesine vurgu yaparak devletlerin kabul edilebilir düzeyde ulusal güvenliklerini sağlamak üzere kendilerini tehdit eden sınırlardaki geçişleri azaltmaya çalıştığını değerlendirmektedir. Bu kapsamda oluşan sınır engelleri (duvarlar, hendekler, insansız hava araçları, termal kameralar vb.) tehditleri caydırma başta olmak üzere sınırdaki engelleme veya tespit etmeyi sağlamaktadır. Sınırlardan teröristlerin geçişi veya kaçakçılık tehditlerinin yanı sıra güvenlikleştirme yaklaşımı çerçevesinde küreselleşmenin etkisiyle artan yasa dışı veya düzensiz göçün ulusal aktör olan devletler tarafından bir güvenlik tehdidi olarak kabul edilmesi sınır engellerinin inşa edilme amaçlarına bir yenisini eklemiştir. Birçok büyük devletin başvurduğu bu politikanın en iyi uygulamalarından birisi olan Suudi Arabistan örneği, askeri veya ekonomi alanında sınırdaş olduğu tüm devletlerden daha iyi durumda olmasına rağmen sığınmacı veya göçmen ve terör

³¹⁸ The White House Office of Science and Technology Policy, National Research Council (NRC) and National Academy of Sciences, the Technical Support Working Group (TSWG), RAND gibi düşünce kuruluşları ve üniversiteler bu sürece katılmıştır (Bigo, 2001, s. 63).

tehdidi dâhil herhangi bir muhtemel güvenlik tehdidini bertaraf etmek üzere sınırlarında engel kurmayı bir politika olarak benimsemiş ve sınırlarının tamamında uygulamıştır. Düzensiz göçmenlerin engellenmesine yönelik sınırda tedbir alınmasını içeren bu politika Çin-Kuzey Kore, Türkmenistan-Özbekistan, Türkiye-Yunanistan, Polonya-Rusya, Macaristan-Rusya, Fransa-İngiltere (Manş Tüneli), Bostwana-Zimbabve-Güney Afrika-Mozambik, Güney Afrika-Zimbabve, Brunei-Malezya, ABD-Meksika vb. sınırlarda görülmektedir.

Bu kapsamda ulusal güvenliğin sağlanması amacıyla devletlerin fayda-maliyet analizi sonucu neden ve hangi koşullar altında bağımsız değişken olarak bir güvenlik engeli veya duvarı (Brown, 2010; Vallet ve David, 2014) inşa etmeye karar verdiği Şekil 27'deki gibi düzensiz göçmenlerin bağımlı değişken olduğu varsayılarak incelendiğinde düzensiz göçmenin artması sonucu ulusal güvenliğin azaldığı algısı artarken sınırları kapatma politikasının güçlendiği görülmektedir. Devletlerin sınırlarını tamamen açtığında ulusal güvenliğin tehditlere tamamen açılacağı, sınırlarını tamamen kapattığında ise ulusal güvenliğin tam anlamıyla sağlanabileceğinden hareketle iki olgu arasındaki dengenin kurulması gerektiği değerlendirilmektedir. Bu bakış açısıyla sınır engellerinin sınırların fiziki olarak kapatılmasında temel rolü oynadığı belirtilmektedir. Bununla birlikte, sınırların tamamen kapatılması uygulamada kolay olmamakta, ulusal aktörler bu politikalarını fayda-maliyet analizi çerçevesinde şekillendirmektedir. Sınırların (Jellissen ve Gottheil, 2013, s. 268-271) açık olması ile düzensiz göçmenin, uyuşturucunun veya teröristin kolay bir şekilde ülkeye girmesinin toplumsal ve ekonomik maliyetinin yüksek olmasına karşın, sınırlardaki engellerin inşa edilmesi en az zararlı ve en etkili metot kabul edilmektedir. Öyle ki ulusal güvenliğe yönelik teknolojik gelişmelerin yıllar içerisinde değişmesine karşın modern devletlerin bariyerler, duvarlar, engeller, toprak tümsekler, dikenli tel, hendek vs. ile sınırı kapatmasına yönelik politikaları fayda-maliyet analizi çerçevesinde sürmüştür.

Şekil 27: Düzensiz Göç Bağlamında Sınırın Açıklığı-Ulusal Güvenlik İlişkisi

Jumbert'e (2018) ve Novotny'e (2020) göre, insani kriz, Avrupa'ya giriş krizi veya AB'nin düzensiz göçmenleri tehlikeli bir yolculuğa zorlayan göç ve mülteci politikaları krizi gibi farklı bakış açılarıyla değerlendirilebilen göçün akışı ve stratejileri, hedef ülkelerin gözetleme, kontrol ve kurtarma faaliyetleri çerçevesinde yürütülmektedir. Güncel bağlamda, gözetleme teknolojilerinin sivil kullanım çerçevesinde göçmen akımını azaltmak ya da ülkeye girmelerini önlemek yerine tespit edilmeleri ve bölgede ne olduğunun anlaşılmasına yönelik bakış sınırda egemenlik, güç ve hedefin daha doğru bir çizgide tanımlanmasını sağlayacaktır. Başka bir ifadeyle, hukuki ve teknik kısıtlamalarından dolayı sınırlarda göçmenleri durduramayan gözetleme ve tespit teknolojileri, buna rağmen düzensiz göçle mücadelede somut veya gözle görülebilir bir tepki niteliği taşımaktadır. Bu kapsamda gözetleme ve tespit teknolojisinin sınırda göçmenleri durduramaması veya geri gönderememesine rağmen, ihtiyaç duyulmasında tehlikeli durumların tespiti, arama ve kurtarma faaliyetlerine destek, tespit edilmeyen sınırdan girişlerin azaltılması sonucu göçmen kaçakçılarının yakalanması ve genel 'durumsal farkındalığın' artırılması sayesinde sınırlardaki görevlilerin ve karar vericilerin durumu kontrol altında tuttukları algısına yol açmaktadır. Dolayısıyla gözetleme teknolojileri tespit edilmeyen göçmenlerin sayısını azaltırken, ülkeye giren göçmen sayısı üzerinde pek etkili olmamaktadır.

Dahası gözetleme çalışmalarının artması gözetleyenlerin diğer komşu ulusal aktörlerin bölgesini gözetlemesine de yol açmaktadır.

Bu çerçevede (Jumbert, 2018, s. 684-687), İtalya Devleti'nin Akdeniz'de uluslararası sularda yaptığı gibi göçmenleri 'geri itme' politikasıyla (Rygiel, 2014, s. 149) yürüttüğü operasyon Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 'Hirsi Jamaa ve Diğerleri Davası' (2012³¹⁹) kararıyla İtalya'nın yetki alanında olduğu değerlendirilerek kınanmıştır. Dahası sınır gözetlemesini düzenleyen uluslararası bir anlaşma bulunmadığından her egemen devlet kendi iç hukukuna göre bu faaliyeti örgütleyebilmektedir. Bununla birlikte, göçü itme ve çekme politikalarının ikisi de güçlü olduğunda, göçmenler yeniden ve usanmadan aynı yöntemi denemekte ve sınırdaki güvenlik görevlilerinin 'geri göndermeme prensibi' nedeniyle göçmenleri durduracak bir yöntemleri bulunmamaktadır. Ayrıca gelenlerin sığınmacı veya göçmen olması gibi sınıflandırılması gözetleme teknolojileri değil, ancak uzman yetkililer tarafından değerlendirilebilmektedir. Dolayısıyla sınırlardaki gözetleme ve tespit teknolojileri göçmenler üzerinde yalnızca caydırıcılık rolü oynamaktadır. Örneğin, Türkiye-Yunanistan kara sınırında engel sistemleri kurulması göçmenlerin Ege Denizi'ne ve İspanya-Fas sınırında Entegre Sınır Gözetleme Sistemi³²⁰ (uzak mesafe radar sistemleri, uzaktan kalp atışını tespit eden sistemler, termal kameralar, gece görüşler, kızıl ötesi sistemler, helikopterler ve devriye botları vs.) kurulması göçmenlerin Cebelitarık Boğazı'ndan daha uzun ve tehlikeli rotalara yönelmesine yol açmıştır.

Martin ve Wright'a (2006) göre, sınır politikalarını meşrulaştırmak üzere devletlerce güvenlikleştirme yaklaşımı ile düzensiz göçmenler sosyal anlamda bir tehdit olarak inşa edilerek karşılarında yeni teknoloji kullanımına başvurulabilmektedir. Bu çerçevede sınır bölgelerinde kolluk ve askeri makamların başvurabileceği kontrol metotlarından 'öldürücü olmayan' klasik tedbirlerin (plastik mermi, elektroşok cop, biber gazı vs.) yanı sıra teknolojik gelişmelerle (kimyasal, biyolojik, nörolojik ve enerji yönlendirme mekanizmaları vb.) karşısındaki geniş gruplarda sığınmacı veya göçmen ayrımı gözetmeksizin otonom harekete

³¹⁹ European Court of Human Rights (2012). Case of Hirsi Jamaa and Others vs. Italy, [https://hudoc.echr.coe.int/spa#{"itemid":\["001-109231"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/spa#{) (Erişim Tarihi: 02.10.2020)

³²⁰ Sistema Integrado de Vigilancia Exterior (SIVE)

geçerek fiziksel, duygusal veya sosyal zararlar ortaya çıkarma ihtimali insan hakları örgütleri ve sivil toplum kuruluşları tarafından eleştirilmektedir. Yeni teknolojik uygulamalar (elektroşok mayınları,³²¹ öldürücü olmayan silahlı robot sınır devriye görevlileri veya yüksek güçlü mikrodalgalar, kablosuz elektrik, akustik cihazlar, enerji lazerleri, kimyasal yatıştırıcılar, uyarıcılar, biyo-düzenleyiciler, kötü kokular vb.) ve düzensiz göçmenin artmasıyla devletler elindeki teknoloji ile etik ve hukuki sınırlamaları aşabilir.

Dahası, bu teknolojik silahların sınırlarda bölgesel koruma rolü üstlenerek kurban tarafından harekete geçirilen sistemleri içermesi benimsenebilir. Politika karar vericilerine göre, öldürücü olmayan silahlar daha iyi niyetli bir algıyla öldürücü silahlara kıyasla daha az soruna neden olmaktadır. Düzensiz göçmenler açısından ilk dönemde bu tedbirlere uyum sağlamak kolay olmasa da bir süre sonra bu tedbirlerden kurtulma veya karşı koymada sınır duvarlarının aşılmasından farklı bir süreç olmamaktadır. Sonuçta ulusal aktör olan devletlerce sınır politikalarında katı bir güvenlikleştirme yaklaşımına başvurulursa teknolojik araçlar öldürücü veya zarar verici bir niteliğe erişebilir.

İspanya Devleti'nin (Andersson, 2016) Afrika'daki sınırında (Ceuta ve Melilla) teknolojiye başvurmasının ekonomik ve ekolojik etkileri incelendiğinde, ekonomik bakımdan engel sistemlerinin kendi içerisinde bir dinamik yapı meydana getirerek düzensiz göçmenlerin ilkel yöntemlerle bu sistemleri başarısızlığa uğratmasına rağmen yeni engeller inşa edilmesinin yolunu açarak yasadışı endüstrisi oluşturduğu anlaşılmaktadır. Sınır ekolojisi veya yönetsel ekoloji (Dijstelbloem ve Broeders, 2015, s. 34) bakımından ise uydu vasıtasıyla kurulan iletişim sisteminin (The Seahorse ağı) ve engellerin İspanya ve Afrika kuvvetleri (Senegal ve Moritanya) yanında sınır birlikleri, yardım çalışanları, gazeteciler ve göçmenler arasında iş birliğini artırdığını belirtmektedir.

Teknolojik engel sistemleri incelendiğinde, Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin Ceuta ve Melilla'daki zayıf sınır engellerine hücum etmesi (2005) sonrasında oluşturulan ve duvarlarla birlikte başvuru katmanlı bariyerler (*vallas*) büyük kitlelerin aynı anda saldırmasına veya alışılmadık giriş metotlarına başvurmasına yol açmıştır. 2013 yılında düzensiz göçmenler

³²¹ Elektroşok mayınları esasında Ottawa Anlaşması'na (1999) uyumlu bir şekilde tasarlanmıştır.

bariyerleri aşacak basit teknikler geliştirmiş ve 2014 yılında 15 göçmenin Ceuta sınırında boğulması sonrasında engellerin deniz üzerinde de alınması ihtiyacı doğmuştur. İnsanların kendi ülkelerini terk etme nedenlerine odaklanmadan yalnızca güvenlik tedbirleriyle Ceuta ve Melilla'dan insanların gelmelerini önlemeye çalışmak hem uzun vadede başarılı olmamakta hem de bu süreçte birçok düzensiz göçmen hayatını kaybetmektedir. Öyle ki alınan tedbirler sonrasında İspanya'ya ulaşamayan göçmenler rotasını değiştirerek Kanarya Adaları'na (2006) ulaşmıştır. Kanarya Adaları'nda alınan tedbirler sonrasında rota Sahra Çölü'ne ve devamında Cezayir ve Libya bölgesine kaymıştır (Dijstelbloem ve Broeders, 2015, s. 34).

Sınırlardaki teknolojik gelişmeler (Topak, 2014) biyosiyaset yaklaşımının (Foucault, 1998, s. 140) göçmenlerin sınırlardaki idaresine siyasi bakışı üzerinden incelendiğinde, karar vericilerin teknolojik gelişmelere küreselleşme kaynaklı yoğunlaşan ve genişleyen (Jones ve Johnson, 2016, s. 187) sınır bölgelerini kontrol edilebilir hale getirdiklerini kabul ederek güvendiği belirtilmektedir. Teknolojinin yardımıyla düzensiz göçmenlerin gözetlenmesi, durdurulması, tutuklanması, geri gönderilmesi veya geçişlerinin kapatılması sonrasında Türkiye-Yunanistan sınırında 2010-2014 yılları arasında 300'den fazla sığınmacı veya göçmen hayatını kaybetmiştir. Bu gerçeklikler ışığında sınır bölgesi, gözetlemenin yoğunlaşması ve düzensiz göçmenlerin tehlike altında bulunmasıyla biyosiyasetin bir uygulama alanı haline gelmiştir. Karar vericiler kendi egemenlik sınırlarını korurken sınır kontrol politikaları ile insan hakları ihlalleri gerçekleştirmektedir. Başka bir ifadeyle sığınmacılara veya göçmenlere yönelik insan hakları ihlalleri ve etkileri sınır bölgelerinde 21. Yüzyıl'ın ilk çeyreğinde çeşitli sınır teknikleri (duvarlar, engeller, dijital gözetleme teknolojileri, ses dalgası yayan cihazlar³²² vs.) ve biyometrik tekniklerle yoğunlaşmaktadır. Gizlice yapılan geri itme veya geri göndermeler (Papastavridis, 2010, s. 75) düzensiz göçmenleri daha riskli rotalara sürüklemekte, artan ölümler göçmen kaçakçıları ve ağır coğrafi şartlara bağlanmakta ve buna rağmen düzensiz göçmenler caydırılmamaktadır. Rygiel'e (2014, s. 142) göre hükümetlerin sınırlardaki hareketliliği düzenlemek üzere başvurduğu vatandaşlık politikasına dair söylemler, uygulamalar ve teknolojik sistemler sınırlar üzerinde tam bir kontrol oluşturamamakta, karar

³²² NTV (2020). Yunanistan Sığınmacılara Karşı Meriç Sınırına Sağlıklı Yapabilecek Ses Üreten Cihazlar Koydu. https://www.ntv.com.tr/dunya/yunanistan-siginmacilara-karsi-meric-sinirina-sagirlik-yapabilecek-ses-ureten-cihazlar-koydu.Q0-UjFFNQekzpzr_pjnDg (Erişim Tarihi: 16.10.2020).

vericiler tarafından düzensiz göçmenler üzerinde engelleyici yerine biyosiyasi bir yaklaşımın doğmasına yol açmaktadır.

Danış ve Aksel'e (2014, s. 76) göre, Türkiye'de 1980'li yıllar öncesine kadar Irak sınırında nüfusun homojenleştirilmesi ve kaçakçılığın önlenmesine öncelik verilirken, sonrasında sınır kontrolünden sınır güvenliğine dönüşüm ile 'terörle mücadele' yaklaşımı çerçevesinde ele alınmıştır. Bu sürecin başlamasıyla sınır güvenliğinin teknolojik araçlar ve askeri kuvvetlerle sağlanması kapsamında dev projektörler (1985), termal kameralar (1995) ve sınıra 'askerden bir duvar çekilmesi' politikasının benimsendiği görülmektedir. 2000'li yılların ilk çeyreğinde inşa edilen yüksek güvenli karakollar sınırın yalnızca fiziki değil, sosyal anlamda da yereldeki güçlüklerini azaltmaya yönelik gözetlenmesi ve düzenlenmesini kolaylaştırmıştır.

Topak (2014) ve Koca'nın (2020) sınırları biyosiyaset alanı olarak kabul ederek teknolojik gelişmelerin etkisi bağlamında incelediği çalışmasına göre, askeri teknoloji olarak kabul edilen ve düşmanlara karşı askeri amaçlarla başvurulan tekniklere veya araçlara düzensiz göçün yönetimi kapsamında tespit, seyreltme ve engelleme amacıyla başvurulmaktadır. Esasında tüm sınırlara yönelik ortak bir çıkarımın oluşturulmasının mümkün olmadığı değerlendirilmekle birlikte, sınır anlayışının sabit bir nokta veya bölge olmak yerine düzensiz göç bağlamında teknolojik gelişmelerin desteğiyle sınırların içerisine taşındığı ve tüm ülkeyi kapsadığı düşüncesi tartışmaya değerdir. Bununla birlikte sınırlardaki terörist faaliyetlerinin bulunması durumunda askeri teknolojinin geleneksel (duvar, engeller vs.) ve modern (termal kameralar, İHA'lar, sensörler vs.) kullanımlarına başvurulması ile düzensiz göçün yönetimi arasındaki ilişki terörist ve göçmen ayrımının yapılması ve göçmenlerin hayatları tehlikede olduğunda kurtarılması yaklaşımı üzerinden meşrulaştırılmaktadır.

Teknik bir bakışla (Al Fayeze vd., 2019; Aseeri vd., 2017), sınır gözetlemesinin zor ve maliyetli olmakla birlikte teknolojik gözetleme sistemlerinin tespitlerinin güvenilirliğinin yüksek olması beklenmektedir. Bu çerçevede etkinliği ve etkililiği göz önüne alarak görevin kötüye kullanılması ve güvenliklerinin tehlikeye girmesi karşısında hudut görevlilerinin kastedildiği insan müdahalesinin azalmasına yönelik talebin artmasıyla en iyi gözetleme sistemlerinin

yüksek etkinlik ve etkililik için statik, hareketli ve özel sensör ağlar (kablosuz sensör ağları³²³) gibi çeşitli teknolojilerle sistematik alan oluşturanlar olduğu değerlendirilmektedir. Birçok çevresel etkiye açık olan bu sistemlerin etkili bir tespit ve tanımlama yapmasında faaliyetlerini gizli yürüten teknolojilerin kullanılması etkililiği artırmaktadır. Sınırların coğrafi yapısı çoğunlukla sınır görevlilerinin yerleştirilmesine imkân tanımadığından, etkililik ve etkinlik talebi otonom hareket eden kablosuz sensör ağlarının insan kaynağı ve maliyetin azaltılmasında başvurulmasına yol açmaktadır. Ayrıca basit engeller ve duvarlardan gelişmiş gözetleme araçlarına kadar geniş bir yelpazedeki sınır sistemlerin modellenmesinde meydana gelen yeni ihtiyaç ve aksaklıkların sistemin geri kalanını etkilememesi önem taşımaktadır. Bu kapsamda, geniş-ölçekli gözetleme sisteminin başarısı gözetleme alanı, tespit etme yeteneği ve gerçek-zamanlı bilgi paylaşımına bağlı olup, düşük ekipman ve operasyon maliyeti, zorlayıcı hava koşulları ve arazi şartlarında faaliyetin sürmesi ve en az insan müdahalesine ihtiyaç duyulması ile doğrudan ilişkilidir.

ABD-Meksika sınırında (Boyce, 2016, s. 257-258) ‘caydırma politikası’ (1994) ile çöldeki zor iklim ve sarp arazi gibi çevresel koşulların kolluk kuvvetlerine göçmenler karşısında taktik bir fayda sağlaması öngörülmesine rağmen, aynı çevresel koşulların ve sınır bölgesinde yaşayanların beklenen iş birliğini sağlamaması, devletin aktörlerinin yasa dışı geçişlere yönelik sert tedbirleriyle bir süre başarılı olmasına karşın çevresel koşullar nedeniyle beklentiler gerçekleşmemiştir. Buna rağmen, ‘sürekli gözetleme’ ile ‘operasyonel kontrol’ politikası kaynakların, yetkinin, altyapının ve teknolojinin gelişimi ile pazar oluşumuna³²⁴ yol açtığı görülmektedir. Erişim ve alt yapı güçlükleri nedeniyle yüksek profilli teknolojik programlara³²⁵ başvurulmuş, tespit ve gözetleme sistemleri³²⁶ ile yapay zekanın birleşimi sonucu ‘sanal engel’

³²³ Wiresell Sensor Network (WSN)

³²⁴ Anavatan Güvenlik Araştırması (Homeland Security Research) tahminlerine göre 2020 yılına kadar sadece ABD’de bu alandaki kamu harcamalarının 81 milyar dolara, küresel boyutta ise 544 milyar dolara yükselmesi beklenmektedir.

³²⁵ Computer-Aided Detection System (ICAD: 1989-1994), ICAD II (1994-1998), the Integrated Surveillance Intelligence System (ISIS: 1998-2004), the America’s Shield Initiative (ISI: 2004-2006), the Secure Border Initiative network (SBI-net: 2006-2011) ve Arizona Border Surveillance Technology Plan (2011-)

³²⁶ Yer sensörleri, kızıl ötesi, yüksek çözünürlüklü kamera bulunan sabit kuleler, harekete duyarlı yer radarı ve iletişim sistemleri

ile tam bir durumsal farkındalık ve etkililik amaçlanmıştır. Buna rağmen çevresel koşullar kaynaklı sorunlarla bu sistemlerin etkisini yitirdiği, göçmenlerin bu sistemlerin çalışmasının sahaya etkilerine kısa zamanda uyum sağlayarak yakalanmadıkları görülmüştür. İHA teknolojisinin gelişmesine rağmen uzun dönemde 7 gün 24 saat sürdürülmesi mümkün olmamış, teknik sorunlar ve hava şartları nedeniyle planlı faaliyetlerin ancak %22'si (2014) gerçekleştirilebilmiştir. Sonrasında İHA'ların bilinen geçiş güzergâhları veya ulaşılamayan alanlar gibi daha sınırlı bir yaklaşımla kullanılmasına dönülmüştür. Sınır duvarlarının ise bir kısmı sel (Lukeville, Arizona) ve fırtına (Organ Pipe National Monument, Arizona) nedeniyle yıkılmıştır. Sonuçta sınırlarda benimsenen *panopticon*³²⁷ (Foucault, 2015) yaklaşımı ayrılan kaynağın artmasına rağmen uygulamada henüz gerçekleştirilememiştir.

Yasal yolla girmenin güçlüğünün yanında (Newell vd., 2016; Rygiel 2014), sınır güvenliğindeki teknolojik gelişmeler, duvar ve engel sistemleri ile yasa dışı geçişin önlenmesinde karar vericiler tarafından geliştirilen tedbirlerin düzensiz göçmenlerin üzerindeki etkileri değerlendirildiğinde, düzensiz göçmenlerin ulaşmak istediği yere varmasını engelleyen sistemlere karşı özellikle ilk karşılaşmaların derin bir hayal kırıklığı ve rahatsızlık hissetmesi, daha sert ve uzak alanlara yönlendirmesi ile sığınmacı ve göçmen ölümlerine yol açması karar verici aktörlerin sınır güvenlik politikaları ve hızlı bir şekilde artış gösteren göçmen ölümleri arasında bir ilişki olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla yasa dışı göçün bu yöntemle azaltılacağına dair 'süzgeç etkisi' (Rubio-Goldsmith vd, 2006) yaklaşımıyla beklenen sonuç elde edilememiştir. Bununla birlikte, olumsuz dışsallık çerçevesinde artırılan tedbirler göç rotasının ABD'de Arizona'dan Teksas eyaletine kaymasında (Lipton ve Preston, 2013) olduğu gibi değişikliğe uğramasına neden olmaktadır. Göçmenler ve kaçakçılar karar vericilerin politika ve uygulamalarına uyum sağlayarak iletişim vasıtaları (özellikle internet üzerinden mesajlaşma uygulamaları ve sosyal medya) ile birbirlerini önceden sınırı geçen yakınları veya onların referans olduğu kişiler vasıtasıyla bilgilendirmekte ve yönlendirmektedir. Bunun yanında göçmenler tespit edilmemek için siyah kıyafet, siyah su şişeleri ve ucuz tenis ayakkabıları gibi gizleme teknikleri ile gizli geçişe yönelik kişisel tedbirlerini almaktadır.

³²⁷ Sınır üzerinde her yerin gözetlenebilir bir durumda olması durumudur.

Dolayısıyla sınırlarda göçmenleri engellemeye yönelik somut tedbirler karşısında kaçakçıların yönlendirdiği göçmenler de karşı tedbirler geliştirmektedir.

Türkiye'deki sınır güvenliğine yönelik teknoloji politikası ve uygulamaları, duvar ve hendek gibi geleneksel araçlar ile akıllı üs bölgeleri, İHA'lar, radarlar, termal ve gece görüş kameraları, sensörler, araçlar ve aydınlatma sistemleri (STM,³²⁸ 2020, 144-151) gibi modern araçlar vasıtasıyla komşu ülkelerden gelen göç ve terörist akınına karşı toplumsal ve ekonomik güvenliği sağlamada (Carter ve Poast, 2017; Jones, 2012; Gurfinkiel, 2017) tedbir alınması amacına hizmet etmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin AB'den politika transferi çerçevesinde FRONTEX ile iş birliği neticesinde ağırlık kazanan sınır güvenliğinde teknolojik araçlara başvurulmasında İçişleri Bakanlığının Millî Savunma Bakanlığı desteğiyle kamuoyunu düzensiz göçle mücadele edildiğine yönelik düzenli bilgilendirme içeren söylemlerinin (Erdoğan, 2018) yanında bir başka boyut olarak mücadelenin gerçekleştirildiğine somut örnek verme ve düzensiz göçmenleri caydırma yaklaşımı ulusal ve toplumsal aktörlerce sınır duvarları (Yıldız ve Ekmekcioğlu, 2018) ile özdeşleştirilmiştir.

Suriye sınırı boyunca Millî Savunma Bakanlığı öncülüğünde yürütülen Sınır Fiziki Güvenlik Projesi kapsamında tamamına yakını inşa edilen³²⁹ sınır duvarlarının ardından İran sınırında Ağrı ve Iğdır illerinin sınırları boyunca inşa edilen sınır duvarlarının büyük bir bölümü tamamlanmıştır. İçişleri Bakanı Soylu'ya³³⁰ (2020) göre, bu politikanın uygulanmasına kuzeyindeki illerde duvar inşa edilmesi sonrasında Afganlı göçmen güzergâhının yükünü üstlenen ve sert iklim koşulları ile arazi şartlarına sahip Van ili boyunca devam edilecektir. Bu çerçevede düzensiz göçmenlere yönelik tedbir olarak başvurulmakla birlikte terör örgütü mensuplarıyla mücadele sınır duvarı inşa edilmesini meşrulaştırmada kolaylaştırıcı bir araç rolü taşımaktadır. Sınır duvarlarının uzun vadede etkisizliği (Bier, 2017; Arıboğan, 2017) ya da etkililiğinden (Parker, 2018; Gurfinkel, 2017; Matthias, 1997), sürdürülebilirliğinden ya da

³²⁸ STM Teknolojik Düşünce Merkezi kuruluşu, teknolojik bakış açısıyla ulusal güvenliği incelediği bu rapor/kitap çalışmasında sınır güvenliği ve göç ilişkisine teknolojik bakış açısıyla yer vermiştir.

³²⁹ Hürriyet Gazetesi (2018). Suriye Sınır Duvarının Yüzde 93'ü Bitti. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/suriye-sinir-duvarinin-yuzde-93u-bitti-40947974> (Erişim Tarihi: 13.10.2020).

³³⁰ Mutaf, M. (2020). İçişleri Bakanı Soylu Türkiye-İran Sınır Duvarını İnceledi. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/icisleri-bakani-soylu-turkiye-iran-sinir-duvarini-inceledi/1867763> (Erişim Tarihi: 13.10.2020).

fayda-maliyet incelemesinden bağımsız bir şekilde somut ve görünür bir tedbir olması inşa edilmesi için makul bir sebep olmaktadır.

İHA'ların Türkiye'de kullanımını incelendiğinde (Ekmekcioğlu ve Yıldız, 2018), sınır güvenliği kapsamında yerli şirketlerce³³¹ üretilen İHA'lar³³² askeri ve kolluk kuvvetleri tarafından terörle mücadele başta olmak üzere sınır güvenliği ve iç güvenlik faaliyetlerinde oldukça yaygın kullanılmaktadır. Bu kapsamda İHA kullanımının öncelikle terörle mücadele (Bekdil, 2017; Aksan, 2020) ile özdeşleşmesi göçmen kaçakçılığı suçlarının tespitinde kullanılmasını geriplanda bırakmaktadır. Yalnızca Van Gölü'nde batan tekne³³³ (Varol, 2020) ve Yunanistan sınırı³³⁴ (Baran, 2020) örneğinde olduğu gibi düzensiz göçe yönelik özellikle göçmenlerin hayatının tehlikede olduğu arama ve kurtarma amaçlı sınırlı faaliyetlerde İHA'lardan faydalanılmaktadır. Dolayısıyla düzensiz göçmenlerin tespit edilerek ülkeye yasa dışı girişlerinin önlenmesine odaklı bir kullanım alanı henüz bulunmamaktadır. Ancak terörle mücadele çerçevesinde sınır bölgesinde İHA'lar ile gerçekleştirilen çalışmalarda tesadüfen bir düzensiz göçmen kafilesi ile karşılaşıldığında sınır güvenliğinden sorumlu birliklere bilgi verilerek katkı sağlanması söz konusu olmaktadır.

Sivil bir kolluk faaliyeti niteliğindeki düzensiz göçün yönetimi fayda-maliyet üzerinden incelendiğinde göçmen tespit edilse bile sınır birliklerinin geri itme veya kolluk kuvvetlerine teslim etme dışında başka bir mücadele yöntemi bulunmamaktadır. Sınır birliklerinin geri itme uygulaması sonucunda düzensiz göçmenler çıkış bölgelerine geri dönmekte, hayatları pahasına kontrolün daha zayıf olduğu başka bir noktadan yasa dışı girişi aramaktadır. Kolluk kuvvetlerine teslim edilen göçmenler ise GGM'lere teslim edilmekte ve sonrasında uçaklarla Afganistan'a sınır dışı edilmektedir. Ancak düzensiz göçün boyutunun büyük olmasıyla

³³¹ TUSAŞ, Vestel, Baykar vb.

³³² Mikro, Küçük, Taktik, Orta İrtifa Uzun Mesafe³³² (MALE) ve Yüksek İrtifa Uzun Mesafe (HALE)

³³³ Varol, M. (2020). Van Gölü'nde Batan Tekneden Çıkan Ceset Sayısı 50 Oldu. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/van-golu-nde-batan-tekneden-cikarilan-ceset-sayisi-50-oldu/1914746> (Erişim Tarihi: 14.10.2020)

³³⁴ Baran, S. (2020). Milli İHA, Yunanistan'ın Geri İtmelerine Karşı Türkiye'nin Gözü Oluyor. <https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/milli-ihayunanistanin-geri-itmelerine-karsi-turkiyenin-gozu-oluyor/1765868> (Erişim Tarihi: 14.10.2020)

caydırıcılığın artırılması ihtiyacı doğmakta, barınma ve geri göndermeyi içeren maliyetin fayda-maliyet yönünden bekleneni karşılamaması refleks tepki niteliğindeki geri itme uygulamasını caydırıcılık açısından nispeten kabul edilebilir bir yöntem kılmaktadır.

SONUÇ

Payan'ın tipolojisi (2014) çerçevesinde şekillendirilen çalışmada tipolojinin boyutlarına göre düzensiz göç ile mücadele özelinde tarihsel birikim çerçevesinde sınır ilişkileri, kültürel bağlar ve demografik eğilimler kapsamında İran-Türkiye sınır bölgesindeki sosyal antropolojik yapının hem vatandaşlar hem de sınır güvenliğinden sorumlu kamu görevlileri açısından incelenmesi gerçekleştirilmiştir. Kurumsallaşma seviyesi tartışmasında sınırın iki tarafındaki sınır güvenliğinden sorumlu aktörlerin motivasyon ve mevzuata hâkimiyet boyutlarıyla değerlendirilmesi, ekonomik gelişme boşlukları açısından Afganlı düzensiz göçmenlerin kendi ülkelerinden toplumsal ve ekonomik güvenlik gerekçeleriyle çıkmakla birlikte İran'da kalmak istemeden ekonomik odaklı çalışmak için Türkiye'ye gelmeleri süreci çerçevesinde inceleme yapılmıştır. İç çevre kapsamında Afganlı düzensiz göçmenlere yönelik Türkiye'deki resmi ve sivil aktörlerin yaklaşımın anlaşılması, küresel bağlam çerçevesinde düzensiz göçle mücadelenin uluslararası ve küresel bakış boyutuyla gözden geçirilmesi değerlendirilmiştir. Teknolojik farklılıklar tartışması, fiziki güvenlik tedbirleri ve teknolojik gelişmelerin sınırın geçirgenliği ve düzensiz göçü kontrol altına alınmasına etkisi çerçevesinde dünyadaki örneklerine değinilerek ele alınmıştır.

Bu çalışmada, bir sınırın incelenmesinde Payan'ın metodolojisinin (2014) ulusal aktörleri merkeze alarak ulusal güvenlik çerçevesinde bir değerlendirmede bulunmasına karşın, düzensiz göç yönetimi özelinde bir sınırın güvenlikleştirme yaklaşımı çerçevesinde incelenmesi sınır bölgesi özelinde yerel dahil çeşitli düzeylerdeki aktörlerin bakış açılarını göz önüne alarak metodolojik olarak dört boyutta gerçekleştirilmiştir:

- Sınır bölgesindeki aktörlerin (yerel aktörler) sınır güvenliğine yaklaşımı
 - Sınır bölgesindeki resmi aktörler (askeri kurumlar, kolluk kuvvetleri, mülki ve adli makamlar vb.)
 - Sınır bölgesinde kurumlar arası ve kurum içi ilişkiler
 - Sınır bölgesindeki fiziki ve teknolojik güvenlik tedbirleri
 - Sınır bölgesindeki suç aktörü (göçmen kaçakçıları)
 - Sınır bölgesinde kültürel bağlar ve demografik eğilimler
- Merkezi yönetimlerin (ulusal aktörler) sınır güvenliğine yaklaşımı

- Sınırın oluşmasında tarihsel birikim
- Merkezi yönetimlerin ilişkileri
- Sınırdan sorumlu aktörlerin ilişkileri
- Devletlerin göç politikaları
- Uluslararası örgütlerin (uluslararası aktörler) sınır güvenliğine yaklaşımı
- İnsani güvenlik (göçmen ve toplumsal aktörler) yaklaşımı
 - Ekonomik güvensizlik
 - Toplumsal güvensizlik
 - Sınır güvenliği algısı
 - Hedef ülke toplumunun göçmenlere bakışı

Çoklu Akımlar Kuramı (Kingdon, 1984) bakımından incelendiğinde, sorunlar akımı içerisinde İran sınırının yasa dışı geçilmesi konusu ve bu sayının çok olması nedeniyle düzensiz göçe dönüşmesi geniş bir yer tutmaktadır. Suriye’den gelen geçici koruma statüsündeki sığınmacıların görünürlüğünün gölgesinde kalan Afganlı göçmenlere yönelik işverenler dışında toplumda henüz kamuoyu algısında sınırlı düzeyde bir farkındalık bulunmaktadır. Bununla birlikte Türkiye’de işverenler açısından bakıldığında Afganlıların ucuz işgücü sağlamanın memnuniyet oluşturduğu ve kayıt dışı ekonomide Afganlı işgücüne talep bulunduğu görülmektedir. Afganlılar açısından ise İran ve Pakistan Devleti’nin Afganlılara yaklaşımının ekonomilerinin bozulması sonrasında olumsuz bir yaklaşıma dönüşmesi ve Türkiye’de işverenin talebinin yoğun olması Türkiye’ye gelmede teşvik edici bir nitelik taşımaktadır. Bu açıdan bakıldığında, odağın sınır güvenliğinin yönetimine verilmesine karşın içerdeki ucuz işgücü talebinin düzenlenmesi ihtiyacının sınır güvenliği kadar sorun akımı içerisinde ağırlığının bulunduğu anlaşılmaktadır.

Sorun akımı içerisinde odak noktayı Afganlıların düzensiz göçü bağlamında sınır güvenlik ve göç yönetiminin bertaraf edilerek yasa dışı geçilmesi oluşturmaktadır. Afganlıların işverene ucuz işgücü sunması ve toplum kaynaklarının bir kısmının geri gönderme, yiyecek ve sağlık ihtiyaçları gibi zaruri konularda yasa dışı göçmenlere harcanmak durumunda kalınması Afganlı düzensiz göçünün boyutu büyüdükçe veya ülke ekonomisinin iyi yönetilememesi halinde toplumda sorun oluşturabilecek alanların başında gelmektedir. Afganlı düzensiz göçmenlerin

devletlerin yapay ulusal sınırlarını tarih boyunca göçün devam eden bir olgu olduğu gerçeğini tekrar eder nitelikte tanımadığı ve sınırlarını ihlal ettiği görülmektedir. Buna karşın, devletlerin geri gönderme veya geri itme dışında göçmenlere zarar vermeden başkaca bir yaptırımını bulunmamaktadır. Başka bir ifadeyle, devletlerin güvenlikleştirme yaklaşımının dışarıdaki düzensiz göçmene yönelik caydırma ve içerideki topluma yönelik düzensiz göçle mücadele edildiği algısı oluşturması dışında heybesinde başka bir yaptırımının olmadığını göstermektedir. Başka bir yönüyle bakıldığında, sınır bölgesinde terörle mücadele yaklaşımının getirdiği askeri tedbirlerin ağırlığının azalması bölgenin jeo-politik yapısı açısından mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla düzensiz göçmenlerin gelmesi bir sorun olarak kabul edildiğinde, çözümün terörle mücadele yaklaşımdan ayrıştırılarak toplumsal güvenliğin sağlanması çerçevesinde insani bir yaklaşımda aranması daha yapıcı olacaktır.

Politikalar akımı incelendiğinde, Türkiye'deki göç politikalarının AB merkezli yürütülmesi karar vericiler veya politika yapıcılar düzeyinde İran sınırında güvenlikleştirme yaklaşımının benimsenmesine yol açmaktadır. Bu noktada İran sınırında terörle mücadele gerçeğinin bulunması nedeniyle askeri tedbirlere başvurulması, düzensiz göçle mücadelede aynı tespit tekniklerinin kullanımını meşrulaştırmakta ve terörle mücadeleyi düzensiz göçle mücadele bakımından aynı teknolojik sistemlerin kullanılması bakımından araçsallaştırmaktadır. AB ülkelerinden farklı olarak sınırın düzensiz göç açısından sorumluluğu, sivil ve askeri yaklaşım arasında sınırın kendine özgü (sui generis) gerçekliğinde bir dengede yürütülmektedir. Bu politikanın uygulamada görünürlüğü sınır duvarlarını içeren engel sistemleri ile sınırın tamamının kapatılması ve yeni ulusal aktör olan İl Göç İdarelerine bağlı GGM'lerin açılması ile somutlaşmaktadır. Ulusal ve yerel aktörlerden sivil toplum kuruluşlarının veya sendikaların ise İran sınırından gelen Afganlı düzensiz göçüne yönelik herhangi bir görüşünün oluşmadığı ya da politikasızlığın bir politika olduğu kabul edilerek bilinçli bir şekilde sessiz kaldığı görülmektedir. Dolayısıyla düzensiz göçe yönelik güvenlik tedbirlerinin dışında karar vericiler veya sendikalar gibi sivil toplum kuruluşları tarafından sunulan bir politika önerisine rastlanmamaktadır.

Karar vericiler veya politika yapıcılara göre ulusal güvenliğin sınır güvenliğinden başlaması ve ülke dışından gelecek tehditlere karşı ulusal güvenliğin sağlanmasında gücünü temsil eden TSK'nın sorumluluğunun bulunması düzensiz göçle mücadelede de mekânsal, örgütsel ve

işlevsel üstünlüğüyle aynı aktörün öne çıkmasına yol açmıştır. Bununla birlikte tehdidin toprak bütünlüğü yerine toplumsal yaşama yönelik gelişmesi, sorunun askeri veya kolluk tedbirleriyle çözülmesi konusunda zihin karmaşıklığı oluşturmaktadır. Bu kapsamda sınırlarda TSK'nın eğitimi ve donanımının arama ve kurtarma faaliyetlerine uygun olmasına rağmen ulusun toprak bütünlüğüne bir tehdit oluşturmaksızın yalnızca daha iyi bir yaşam şartlarına erişmek üzere tek amacı ülkeye girmek veya Batı Avrupa ya da Kuzey Amerika'ya ulaşmak olan düzensiz göçmenlere karşı geri itme veya kolluk kuvvetlerine teslim etme gibi yaptırım çeşitleri sorunun geçici veya kalıcı çözümünde etkili olmamaktadır. Bu çıkarımın örnekleri bulgular bölümünde detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

Sınırlardan geçtikten sonra sınıra yakın bölgelerde kolluk kuvvetlerinin düzensiz göçmenle mücadelesi yüksek olurken, sınırdan uzaklaştıkça kolluk kuvvetlerinin mücadele motivasyonunun düşme eğilimine girdiği görülmektedir. Bu kapsamda konunun yalnızca sınır güvenliği üzerinden değerlendirilmesi yerine düzensiz göçün yönetiminin ülkenin tamamında sınırlarda olduğu gibi yürütülmesini sağlayacak politikalar oluşturulması, kurumların bu yönde teşkilatlandırılması veya düzenlenmesi ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Sonuçta sınırda güvenlikleştirme yaklaşımı politikasının sürdürülmesi durumunda ulusal düzeyde mücadele politikaları geliştirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Toplumsal ve ülkesel bütünlüğü korumayı, mücadele edilen düşman silahlı örgütünün bertaraf edilmesi ile eşleştiren Mustafa Kemal Atatürk'ün (2015, s. 463) "*hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır, o sathı bütün vatandır*" yaklaşımı sorunun çözümüne yönelik politika oluşturulmasında güvenlikleştirme çerçevesinde toplumsal bütünlüğü koruma açısından düzensiz göçün yönetiminde sınır anlayışının değiştirilmesinde göz önüne alınabilir.

Siyaset akımı uluslararası aktörler açısından incelendiğinde, üyelik beklentisi içerisinde AB'nin sınır ve göç politikalarından etkilenen siyasi yaklaşım, düzensiz göçmen kaynaklı sorunların yanı sıra ucuz işgücünün özellikle kayıt dışı ekonomide kabul görmesi neticesinde Afganlı düzensiz göçmenlere yönelik toplumda ve siyasi söylemlerde bir karşıtlık kendini göstermemektedir. AB'nin kendisini odak merkezinde tutarak Türkiye'yi düzensiz göçün dışsallaştırması politikasının bir parçası olarak kabul edip bu yönde politikalar belirlediği görülmektedir. Bu çerçevede düzensiz göçmenlerin AB sınırlarına girmeden önce üyelik beklentisindeki komşu Türkiye Cumhuriyeti'nde önlenmesi veya yönetilmesi

amaçlanmaktadır. AB'nin göçmen ve sığınmacıları çekme gücünün Afganlıların ötesinde insani güvenliğin zayıf olduğu birçok toplumu etkisi altına aldığı anlaşılmaktadır.

İran Devleti'nin geçiş ülkesi rolünü benimseyerek Türkiye istikametine giden göçmenleri özellikle sınırda engellemeye odaklanmadığı görülmektedir. Buna karşın Türkiye Cumhuriyeti'nin sınır ve göç politikalarında AB etkisinde bir yaklaşım ile AB sınırından geçmek isteyen düzensiz göçmenleri engellemeyi benimsemesi Türkiye'de toplumsal güvenliğin korunması gerçekliği ile çelişmektedir. Uluslararası aktörlerden BM ve IOM gibi kuruluşlar ise sınır ve göç politikası oluşum sürecinde ağırlığını Türkiye'nin mülteci kabulü konusundaki 1951 ve 1967 anlaşmalarına koyduğu çekincesini kaldırmasına yöneltmiştir. Bu çekincenin Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (2013) ile uygulamada etkisi önceki yıllara kıyasla azalmıştır.

Siyaset akımı ulusal aktörler açısından incelendiğinde, Afganistan Devleti'nin Afganlı göçmenlerin başka ülkelerde çalışarak Afganistan'a kazancını aktarmasını bir gelir kaynağı olarak benimsemesi karşılıklı geri kabul sürecinde soruna yol açmaktadır. Komşu ulusal aktör İran Devleti ise kendi ekonomik sıkıntılarını ve siyasi iç dinamiklerini gözeterek Türkiye Cumhuriyeti ile diğer konularda olduğu gibi düzensiz göçle mücadelede de yakın iş birliğine temkinli yaklaşmaktadır. Dolayısıyla aktörlerden AB, Afganistan, İran Devleti ile Türkiye'deki işverenler bakımından düzensiz göç kapsamında gelen Afganlılar herhangi bir sorun oluşturmamaktadır.

Türkiye'nin komşu İran Devleti ile sınırında düzensiz göç politikalarının güvenlikleştirme yaklaşımı çerçevesinde, AB üyeliği beklentisiyle müktesebata uyum sağlamak için AB'den zorlayıcı politika transferine yakın bir çerçevede çoğunlukla sınır güvenlik yönetimi odaklı bir yaklaşımın benimsendiği görülmektedir. Buna rağmen, Türkiye'nin düzensiz göç ile mücadele politikaları ve uygulamaları göçmen deposu olma kaygısıyla AB'nin beklentilerinin gerisinde kalmıştır. Siyasi yaklaşım açısından, düzensiz göçmenlerin yasa dışı girişinin yeterince önlenememesine rağmen, Türkiye'den çıkışlarının da AB'nin göçü dışsallaştırma politikası çerçevesinde önleme çabasının sonucunda Türkiye'nin göçmen deposu durumuna gelmesi kaçınılmaz olmaktadır. Biyosiyaset uygulamasının iyi bir örneği olarak açılan fırsat penceresi

çerçevesinde Yunanistan sınırından AB'ye geçmeye çalışan düzensiz göçmenleri Türkiye içerisinde tutma çabasına yönelik politika terk edilmiştir.³³⁵

Toplumda düzensiz göçle mücadele edilmediği yönünde bir algı oluşumunu önlemek üzere özellikle terörle mücadele araçlarına düzensiz göçle mücadelede tespit amacıyla başvurulmaktadır. İran sınırından gelen Afganlı düzensiz göç olgusu üç akımın belirli doyuma ulaşmasıyla oluşan fırsat penceresinin açılması yönüyle değerlendirildiğinde, sorunlar akımının AB'nin karşı karşıya olduğu göçmen akımı kaynaklı bir süreç ile yaşandığı anlaşılmaktadır. Afganlılar açısından Türkiye'nin niteliksiz işgücü açısından hedef ve nitelikli işgücü açısından geçiş ülkesi olarak değerlendirilmesi yönü ile diğer toplumlardan gelen göç akımından ayrılmaktadır. İran sınırında terörle mücadele ile düzensiz göçün bir arada bulunması sorunun AB sınırlarındaki ile farklılaşmasına neden olmaktadır. Politika akımının AB yaklaşımına uygun olarak güvenlikleştirme odaklı gelişmesine karşın toplumsal bağlam gözetildiğinde doyuma ulaştığını işaret eden göstergelerle henüz karşılaşılmamakta, sivil toplum örgütlerinin ve siyasi partilerin Afganlı göçmenlere yönelik bir politika oluşturmadığı, kamu kurumlarının topyekûn mücadeleye girmedeği görülmektedir. Sınır ve düzensiz göç politikasında uluslararası toplum ve özellikle AB'den bağımsız değerlendirilemeyen siyaset akımının ise sorunlar ve politika akımının siyaset akımıyla aynı kanalda yeterince akmaması neticesinde fırsat penceresi açılmadığından göçün politika transferi ile güvenlikleştirilmesi dışında Türkiye Cumhuriyeti'nin kendine özgü (sui generis) bir sınır ve göç politikası gelişmemiştir. Başka bir anlatımla, politika akımının AB politikaları çerçevesinde gelişmesine karşın siyaset akımının toplumsal güvenlik ile AB'nin düzensiz göçü kendi sınırlarından uzaklaştırarak dışsallaştırması yaklaşımı arasında şekillendiği değerlendirilmektedir.

Sınır ve göç politikası etki değerlendirmesi çerçevesinde incelendiğinde, düzensiz göçün yönetimine dair kamu politikalarının oluşumunda uluslararası kuruluşların (AB, BM ve IOM)

³³⁵ Habertürk Gazetesi (2020). Göçmenlere Avrupa Kapıları Açıldı! Sınıra Yürüyorlar, Geçişler Başladı, <https://www.haberturk.com/son-dakika-haberler-gocmenlere-avrupa-kapilari-acildi-sinira-yuruyorlar-2597795> (Erişim Tarihi: 16.10.2020).

Hürriyet Gazetesi (2020). Göçmenlerin Yunanistan Sınırında Bekleyişi 19'uncu Gününde. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/gocmenlerin-yunanistan-sinirinda-bekleyisi-19uncu-gununde-41470735> (Erişim Tarihi: 16.10.2020).

ve ulusal aktörlerin (Türkiye, İran ve Afganistan) yaklaşımı ve birbirleriyle ilişkileri etkili olduğundan politikaların merkezi bir yaklaşımla oluşturulduğu değerlendirilmektedir. Bununla birlikte ikinci olarak daha bölgesel veya yerel bir bakışla yereldeki aktörlerin belirlenmesi, sınırlar ve sınır bölgelerinin kendisine özgü (sui generis) karakteristiklerine eğilmek ve tekli durum çalışmaları deseni ile sınırları başka ve daha yakın bir açıdan incelemek düzensiz göçün yönetimine katkı sağlayacaktır. Van-İran sınırında olduğu gibi kontrolü zor arazi ve iklim koşullarına sahip olunması ve sınırın iki tarafında birbiriyle akraba toplulukların bulunmasından kaynaklı bu bölgedeki fiziki ve teknolojik güvenlik tedbirleri ile ekonomik koşulların ülkenin diğer sınırları ve hatta aynı sınırdaki Van'ın kuzeyindeki Ağrı ve Iğdır ili ile yalnızca arazi şartları boyutuyla karşılaştırıldığında bile farklılaştığını söylemek mümkündür. Bu kapsamda sınırlara dönük bir kamu politikasında yereldeki farklılıkları göz önüne alan bir yaklaşımın egemen olması etkili bir sınır güvenlik yönetimine katkı sağlayacaktır. Son olarak düzensiz göçmenlerin kaynak ülkeden çıkarak hedef ülkeye ulaşma çabası, insani güvenlik paradigması çerçevesinde değerlendirilmeden sınırın dinamik yapısı düzenlenemeyecektir. Bu çerçevede kaynak ülkedeki insani güvenliğin yetersizliğinin düzeyi düzensiz göçmenlerin bireyselden kitlesele kadar değişen yelpazede gelmesini ve hedef veya geçiş ülkesinde düzensiz göçün yönetiminin başarısını etkilemektedir.

Düzensiz göç politikası değerlendirildiğinde, düzensiz göçün yönetiminde sorumluluğun ve çözümün sınırlardan yasa dışı geçişin önlenmesi üzerine kurulmasının ötesinde başka bakış açılarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kapsamda hudut birlikleri başta olmak üzere sınırlardan sorumlu aktörlerin rolü ağırlıkla sınırların ulusal güvenliğinin ve toprak bütünlüğünün korunması doğrultusunda siyasi ve askeri bir yaklaşımı içermektedir. Düzensiz göçmenlerin sınırlardan yasa dışı geçişi ise ulusal sınırların güvenliğine bir tehdit olmak yerine bireysel bir amaçla ekonomik güvenlik başta olmak üzere insani güvenliğin (BM Kalkınma Programı, 1994) tüm boyutlarına (ekonomik, gıda, sağlık, kişisel, çevre, topluluk ve siyasi güvenlik) erişmeyi amaçlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında sınıra kitlesel veya gruplar halinde gelseler bile düzensiz göçmenler sınırlardan yasa dışı geçerken bireysel niyetlerle hareket etmekte ve ulusal sınırların kaldırılması veya değiştirilmesini içeren bir tehdit oluşturmamaktadır.

Sınırlardan bireysel niyetlerle geçen düzensiz göçmenlerin Şekil 28'de olduğu üzere ülke içerisinde insani güvenliğe ulaştıktan sonra bir araya geldiklerinde oluşturduğu topluluğun

toplumsal ve ekonomik güvenliğe nasıl bir etkide bulunacaklarının bir tehdit olarak değerlendirilmesi daha mümkün görünmektedir. Bulgularda yer aldığı üzere az göçmen azaltmakta, çok göçmen çoğaltmaktadır. Bu kapsamda, göçmenin insani güvenliğinin artışıyla ilişkili olarak yeni düzensiz göçmenlerin gelişinin de artacağı, sınır güvenliğinin yanı sıra toplumsal ve kimlik güvenliğinin de azalacağı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla düzensiz göçmenlerin toplumsal ve ekonomik güvenliğe tehditleri sınırlardan içeri doğru değil, içeriden sınırlara doğru bir gelişim eğilime sahip olmaktadır. Sınırların güvenliğinden sorumlu güvenlik kuvvetleri açısından bakıldığında ise insani güvenliği göz ardı etmeden düzensiz göçmenlerin fiziki güvenlik ve teknolojik tedbirlerle tespit edilmesine rağmen sınırdan geçmelerini önleyemedikleri için sınırı geçtikten sonra yakalanması nedeniyle ancak adli ve idari işlemlerin ardından geri gönderildiği görülmektedir.

Şekil 28: İnsani Güvenliğin Ülke İçerisinde Sağlanması Matrisi

Bununla birlikte, düzensiz göçmenlerin sınırı yasa dışı yollarla geçtikten sonra sınırdan ülke içine doğru uzaklaştıkça yakalanma korkusunun azaldığı görülmektedir. Bu çerçevede sınırı geçtikten sonra Van ili sınırları içerisinde düzensiz göçmenlerin kolluk kuvvetlerine yakalanmama çabası kendisini gösterirken, Van ilinden çıktıktan sonra artık kolluk

kuvvetlerince yakalanıp geri gönderilme kaygılarının azaldığı görülmektedir. Kamu kurumları açısından bakıldığında ise düzensiz göçmenleri tespit etme hassasiyetinin geri göndermenin zorlukları başta olmak üzere çeşitli sebeplerle sınırdan uzaklaştıkça azaldığı görülmektedir. Bu kapsamda düzensiz göçün yönetiminde yasa dışı geçişin önlenmesi mücadelesinin yalnızca sınır bölgesine verilmesinin beklenmesi yerine güvenlikleştirme çerçevesinde ülkenin tamamına yayılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu bağlamda, ülke içerisindeki tüm sorumluluğun kolluk kuvvetlerine yüklenmesi de doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Kolluk kuvvetlerinin yanı sıra kayıt dışı istihdamın ve yaşamın önlenmesine yönelik diğer ulusal aktörlerin kendi sorumluluk alanına göre müdahale etmesi ihtiyacı doğmaktadır. Düzensiz göçün güvenlikleştirme yaklaşımı çerçevesinde yönetimi İran Devleti örneğinde olduğu gibi ulusal düzeyde ‘topyekûn denetim’ çerçevesinde bir önleme yaklaşımının kararlı şekilde benimsenmesiyle gerçekleştirilebilecektir. Buna rağmen, güvenlikleştirme yaklaşımının getirdiği çıktının değerlendirilmesi başarının ölçüldüğü etki değerlendirmesi ile uyumsuz olabilir. Dolayısıyla bütüncül, sürdürülebilir ve motivasyonu yüksek personelin gözetiminde bir fiziki ve teknolojik güvenlik tedbiri olmadığı sürece sınırdan yasa dışı geçişlerin devam edeceği ve Şekil 29’da olduğu gibi sınırdan uzaklaştıkça kolluk kuvvetlerinin düzensiz göçmenlere yönelik motivasyonu ve yakalaması azalırken, düzensiz göçmenlerin rahatlığı ve çalışma hayatında yer almasının arttığı değerlendirilmektedir.

Şekil 29: Sınırdan Uzaklığın Etkisi Matrisi

Mali yükünü göze alarak yüksek motivasyonlu yeterli sayıdaki personelin gözetiminde bütüncül ve sürdürülebilir nitelikteki fiziki güvenlik ve teknolojik tedbirlerin sınırdan geçişi önlemede büyük katkısının olduğu kabul edilmesine rağmen, düzensiz göçmenlerin sınıra gelişini önlemeyeceği değerlendirilmektedir. Bu süreçte bulgular bölümünde anlatıldığı üzere Afganlı düzensiz göçmenlerin kaynak ülke Afganistan'dan çıkmasını ve İran'da kalmamasını önleyecek gelişmeler olmadığı sürece sınırdaki tedbirlerin yakınında yığılacağını ve geçiş yolları arayacaklarını tahmin etmek güç değildir. Bu kapsamda Şekil 30'da görüldüğü üzere, alınan tedbirler sonrasında oluşacak tampon bölgedeki düzensiz göçmenlerin yönetimi iki ulusal aktörün ve uluslararası kuruluşların sınır bölgesinde iş birliğini öne çıkarması gerektirecektir. Dolayısıyla yönetimi güç olan düzensiz göçün ortadan kalkması yerine hedef toplumdaki uzaklaştırılması ve sınır bölgesindeki düzensiz göç yönetiminin öne çıkmasıyla birlikte yükünün mekânsal açıdan ulusal sınırlar içerisinde paylaşımı yerine İran sınırı boyunca paylaşımı ortaya çıkacaktır.

Şekil 30: İnsani Güvenliğin Sınırdan Alınmasının Etkileri

Böyle bir durumda insani güvenlik çerçevesinde düzensiz göçmenlerin ihtiyaçları sınır bölgesinde ortaya çıkacaktır. Bu ihtiyaçları karşılayacak aktörler ve çözüm yolları bu bölgedeki düzensiz göçmen sorununun görünür hale gelmesinin ardından daha fazla tartışılacaktır. Bir dışsallık olarak tampon bölgede beklemek istemeyen düzensiz göçmenlerin kaçakçıların kendilerini bir şekilde sınırdan geçireceklerine duyduğu güvenin etkisiyle rotasını daha kolay sınırdan geçilebilir bölgelere kaydırmalarına yol açabilir. Başka bir dışsallık ise düzensiz göçmenlerin yasa dışı girişinin azalmasıyla ucuz iş gücü niteliğinin de azalması, nitelikli göçmenlerin kabul edilmesi ve çalışma hakları elde etmesi sonrasında kayıt dışı ekonominin göçmenlere yaklaşımına etkisi değerlendirilmelidir. Bulgular bölümünde belirttiği üzere sınır bölgesinde göçmenlere yönelik ortaya çıkan hırsızlık, yaralama ve öldürme gibi süregelen asayiş sorunlarına bir çözüm getirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Bu bağlamda, insani güvenliğinin sınırlarda alınması sonucunda göçmenlerin görünürlüğü ve aktörler arasındaki iş birliği artışının olumlu bir dışsallık oluşturacağı değerlendirilmektedir.

Dolayısıyla fiziki ve teknolojik tedbirlerin tam olarak sağlanması öncesi ve sonrasında düzensiz göçün sınır bölgesinde yönetiminin birbirinden farklılaştığı değerlendirilmektedir. Fiziki

güvenlik ve teknolojik tedbirler bölgesel veya yerel bakımdan düzensiz göçün yönetimine sınırın dışında farklı bir boyut kazandırırken sınırın içindeki düzensiz göçmen akışının zayıflamasına yol açmaktadır. Dolayısıyla Van-İran sınırı boyunca düzensiz göçmenlerin yasa dışı girişinin önlenmesine yönelik kısa vadede belirgin bir katkısı olacağı görülmektedir. Bununla birlikte daha bütüncül bakıldığında ülkenin duvar olmayan bölümlerine yönelen yeni rotalardan bu göçmen akışının süreceği değerlendirilmektedir. Bulgular bölümünde yer aldığı gibi düzensiz göçmenlerin göçmen kaçakçılarının kendilerini istedikleri yere ulaştıracaklarına inancı tamdır.

Bu çerçevede Afganistan'daki insani güvenlik şartlarının düzelmemesi üzerine yeni düzensiz göç akışının yöneldiği bölgelerde yeni fiziki güvenlik ve teknolojik tedbirler alma süreçlerinin ulusal düzeyde karar verici aktörlerin politika ajandasına girmesi olağan bir sürecin ürünü olacaktır. Dolayısıyla düzensiz göçün yönetimi sınırda fiziki güvenlik ve teknolojik tedbirler alma üzerine kurulduğunda bir karar alma sürecinde düzensiz göçmenlerin yeni rotasının ülkenin dışına yönelene kadar düzensiz göçmenlerin ülkeye yönelen her rotasının önünün kesilerek tedbir alınması politikasının sürdürülmesine karar verilebilir. Bu durumda İran sınırındaki tampon bölgedeki göçmenlerin bir kısmının tampon bölgede kalması halinde hem tampon bölgede insani güvenliğin sağlanması hem de yeni rotadan gelen düzensiz göçmenlerin önlenmesi sorunsalı oluşabilir. Bu politikanın olumsuz bir dışşallığı ise dışardan içeri girmek zorlaşırken içeriden dışarıya çıkmak da öncekine göre daha zor olacaktır. Başka bir yöntem ise yeni rotalarda sınırda fiziki güvenlik ve teknolojik tedbirlerin kurulması yerine ülkenin tamamında 'topyekûn denetim' yaklaşımını benimsemek olacaktır. İki yaklaşım arasındaki tercih ucuz iş gücüne yaklaşım ve fayda-maliyet analizi ile doğrudan ilişkili olacaktır. Dolayısıyla sınır fiziki güvenlik ve teknolojik tedbirlerinin düzensiz göçün yönetiminde yeri olmasına karşın tek başına düzensiz göç sorununu çözemeyeceği ortadadır.

KAYNAKÇA

- Abbasi-Shavazi, M. ve Sadeghi, R. (2016). Integration of Afghans in Iran: Patterns, Levels and Policy Implications. *Migration Policy Practice*, 6(3), 22-29.
https://publications.iom.int/es/system/files/pdf/migration_policy_practice_journal_27.pdf
- Acemoğlu, D.ve Robinson J. A. (2014). *Ulusların Düşüşü: Güç, Zenginlik ve Yoksulluğın Kökenleri*. (Çev. F. R. Veliogđlu). İstanbul: Doğan Kitap.
- Ackleson, J. (2003). Securing Through Technology? “Smart Borders” after September 11. *Knowledge, Technology, & Policy*, 16(1), 56-74.
https://www.researchgate.net/publication/248139559_Securing_through_technology_Smart_Borders_after_September_11th
- Aghababaei, H. ve Rezaei, H. (2010). Iran: Borders of an Islamic Republic in the Middle East. John Winterdyk ve Kelly Sundberg (Eds.), *Border Security in the Al-Qaeda Era* (s. 307-349). CRC Press. DOI: 10.1201/9781420085464.ch9.
- Agnew, J. (1994). The Territorial Trap: The Geographical Assumptions of International Relations Theory. *Review of International Political Economy*, 1(1), 53-80.
<http://www.jstor.org/stable/4177090>
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2013). *Türkiye Aile Yapısı Araştırması Tespitler, Öneriler*.
<https://ailevecalisma.gov.tr/uploads/athgm/uploads/pages/indirilebilir-yayinlar/67-turkiye-aile-yapisi-arastirmasi-2013-tespitler-oneriler.pdf>
- Akman, A. ve Kılınç, İ. (2010). AB’de Entegre Sınır Yönetiminin Gelişimi ve AB sürecinde Türkiye’nin Entegre Sınır Yönetimine Geçiş Çalışmaları. *Türk İdare Dergisi*, 467, 9-29.
<http://www.tid.gov.tr/Makaleler/467ademakman.pdf>
- Aksan, S. (2020, Mart 3). *Türkiye’nin Gökyüzündeki Başarı İmzası: Yerli İHA ve SİHA’lar*. TRT Haber. <https://www.trthaber.com/haber/gundem/turkiyenin-gokyuzundeki-basari-imzasi-yerli-ihave-sihalar-464449.html>

- Akşam Gazetesi (2015, Eylül 5). *PKK, Göçmenlerin Yılda 300 Milyon Dolarını Çalıyor!*
<https://www.aksam.com.tr/guncel/pkk-gocmenlerin-yilda-300-milyon-sini-caliyor/haber-439941>
- Alden, E. (2008). *The Closing of the American Border*. New York: HarperCollins Publishers Inc.
- Al-Attar, M. (2012). *Islamic Ethics: Divine Command Theory in Arabo-Islamic Thought*. Londra: Routledge Taylor & Francis Group.
- Aleshkovski, I. (2016). International Migration, Globalization, and Development. A. N. Chumakov ve W. C. Gay (Eds.), *Between Past Orthodoxies and the Future of Globalization* (s. 83-100). Leiden, The Netherlands: Brill Rodopi. DOI: https://doi.org/10.1163/9789004307841_008
- Altuntek, N. (1993). *Van Yöresinde Akraba Evliliği*. Ankara: Sistem Ofset.
- Alvarez, J. (1995). The Mexican-US Border: The Making of an Anthropology of Borderlands. *Annual Review of Anthropology*, 24, 447-470.
- Altınyuva, F. (2008). *Türkiye'nin Sınır Yönetiminin Avrupa Birliği'ne Uyumunu*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Polis Akademisi Başkanlığı Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Amoore, L. (2006). Biometric Borders: Governing Mobilities in the War on Terror. *Political Geography*, 25, 336-351. DOI: 10.1016/j.polgeo.2006.02.001.
- Anadolu Ajansı (2016, Şubat 1). *Başbakan Yardımcısı Numan Kurtulmuş: Sınır Güvenliği Kanun Tasarısı Başbakanlıkta Bekliyor*. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/basbakan-yardimcisi-numan-kurtulmus-sinir-guvenligi-kanun-tasarisi-basbakanlikta-bekliyor/513750>
- Ancel, J. (1938). *Géographie des Frontières*. Paris: Gallimard.

- Andersson, R. (2016). Hardwiring the frontier? The Politics of Security Technology in Europe's Fight Against Migration. *Security Dialogue*, 47(1), 22-39. <https://www.jstor.org/stable/10.2307/26293583>
- Andrijaseviç, R. ve Walters, W. (2010). The International Organization for Migration and the International Government of Borders. *Environment and Planning D: Society and Space*, 28, 977-999. DOI:10.1068/d1509.
- Anzaldúa, G. (1987). *Borderlands/La Frontera: the New Mestiza*, San Francisco: Aunt Lute.
- Aras, B. ve Toktaş, Ş. (2008). *Güvenlik, Demokrasi ve İstikrar Sarmalında Suriye ve Afganistan*. SETA Yayınları II. <https://www.setav.org/en/guvenlik-demokrasi-ve-istikrar-sarmalinda-suriye-ve-afganistan/>
- Aras, R. (2014). Türkiye'de Sınır ve Sınır Bölgeleri Çalışmaları: Eleştirel Bir Değerlendirme. *Mukaddime*, 5(2), 15-37.
- Arıboğan, D. (2017). *Duvar*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Arlı, A. ve Parin, S. (2016). Van ve İlçelerinde İstihdam Yapıları (1985-2000). S. Parin (Ed.), *Van Kent Araştırmaları* (s. 40-54). Bağlam Yayıncılık.
- As, E. (2010). XVI. Yy.dan Cumhuriyetin İlk Yıllarına Kadar Türk-İran Sınır Sorunları ve Çözümü. *Atatürk Yolu Dergisi*, 46, 219-253.
- Aseeri, M., Ahmed, M., Shakib, M., Ghorbel, O. ve Shaman, H. (2017). Detection of Attacker and Location in Wireless Sensor Network as an Appscation for Border Surveillance. *International Journal of Distributed Sensor Networks*, 13(11), 1-8. DOI: 10.1177/1550147717740072
- Asijawu, A. (1984). *Artificial Boundaries*. Lagos: Lagos Univ. Press.
- Atatürk, M. K. (2015). *Nutuk*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Ateş, S. (2013). *The Ottoman-Iranian Borderlands: Making a Boundary, 1843-1914*. New York: Cambridge University Press. DOI:10.1017/CBO9781139522496

- Ateş, Y. (2014). Ağa Muhammed Han'ın Kafkasya Seferleri ve Osmanlı-İran İlişkileri (1795-1797). *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 16 (16), 39-56.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kid/issue/10139/124673>
- Avrupa Birliği (2010). *Directory of European Union Legislation in Force* [Bilgi Sayfası].
https://www.ab.gov.tr/files/SYİB/chapter_24_acquis_list_010710.pdf
- Avrupa Birliği (2016). *18 Mart 2016 Tarihli Türkiye-AB Zirvesi Bildirisi* [Bilgi Sayfası].
[https://www.ab.gov.tr/files/AB Iliskileri/18 mart 2016 turkiye ab zirvesi bildirisi .pdf](https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/18_mart_2016_turkiye_ab_zirvesi_bildirisi.pdf)
- Avrupa Birliği Komisyonu (2003). *A Simple and Paperless Environment for Customs and Trade (COM, 452)* [Bilgi Sayfası]. <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:111019a>
- Avrupa Birliği Komisyonu. (2006). *Communication from the Commission on Policy Priorities in the Fight against Illegal Immigration of Third-Country Nationals* [Bilgi Sayfası].
<https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52006DC0402>
- Avrupa Birliği Komisyonu (2010). *Guidelines for Integrated Border Management in European Commission External Cooperation* [Bilgi Sayfası].
<https://europa.eu/capacity4dev/file/21153/download?token=3IOSGDjf>
- Avrupa Birliği Konseyi (2004). *Council Directive 2004/83/EC* [Bilgi Sayfası]. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32004L0083>
- Avrupa Birliği Konseyi (2007). *Regulation (EC) No 862/2007 of The European Parliament and of The Council* [Bilgi Sayfası].
<https://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:199:0023:0029:en:PDF>
- Avrupa Birliği Konseyi (2009). *The Stockholm Programme-An Open and Secure Europe Serving and Protecting the Citizens, 19024/2009* [Bilgi Sayfası].
https://ec.europa.eu/anti-trafficking/eu-policy/stockholm-programme-open-and-secure-europe-serving-and-protecting-citizens_en

- Avrupa Birliği Parlamentosu ve Konseyi (2013). Regulation (EU) No.1052/2013 on Establishing the European Border Surveillance System [Bilgi Sayfası]. https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2013.295.01.0011.01.ENG
- Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu (2018). *Entegre Sınır Yönetimi Sisteminin Kurulması (1. ve 2. Aşama)* [Bilgi Sayfası]. <https://www.avrupa.info.tr/tr/entegre-sınır-yonetimi-sisteminin-kurulması-1-asama-160>, <https://www.avrupa.info.tr/tr/entegre-sınır-yonetimi-sisteminin-kurulması-1-asama-161>
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (2016). *Case of Hirsi Jamaa and Others vs. Italy*, [https://hudoc.echr.coe.int/spa#{"itemid":\["001-109231"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/spa#{)
- Avrupa Konseyi (2002). *European Committee on Migration: Towards a Migration Management Strategy* [Bilgi Sayfası]. [https://www.coe.int/t/dg3/migration/archives/Documentation/Migration%20management/Towards Migration Management Strategy en.pdf](https://www.coe.int/t/dg3/migration/archives/Documentation/Migration%20management/Towards%20Migration%20Management%20Strategy%20en.pdf)
- Aydeniz, A. (2019). Van'da Aşiret ve Siyaset: Temsiliyet mi? Tutunma Stratejisi mi? E. Çağlayan (Ed.), *Dünyada Van: Nüfus, Etnisite, Tarih ve Toplum*. İletişim Yayınevi.
- Aydin, M. (2003). Securitization of History and Geography: Understanding of Security in Turkey. *Southeast European and Black Sea Studies*, 3(2), 163-184. DOI: 10.1080/713999347
- Aygun, İ. (1995). *Erzurum Konferansı (1843-1847) ve Osmanlı-İran Hudut Anlaşması*. (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Bağcı, C. (2001). Van İli Sınır Köyleri Üzerine Sosyolojik Bir Yaklaşım: Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi*, 132, 2-26.
- Bali, B. ve Gündoğdu, H. (2017). Merkezi Yönetim Tarafından Uygulanan Göç Politikalarının Bir Analizi: Türkiye Örneği. A. Yatkın (Ed.), *Uluslararası Göç ve Mülteci Sorununun Çözümünde Kamu Yönetiminin Rolü* (s. 183-199). Fırat Üniversitesi (KAYSEM 11).

- Ballinger, P. (2003). *History in Exile: Memory and Identity at the Borders the Balkans*. Woodstock: Princeton University Press.
- Baran, S. (2020, Mart 14). *Milli İHA, Yunanistan'ın Geri İtmelerine Karşı Türkiye'nin Gözü Oluyor*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/milli-ihayunanistanin-geri-itmelerine-karsi-turkiyenin-go-zu-oluyor/1765868>
- Barkey, K. (2011). *Eşkıyalar ve Devlet*. (Çev. Zeynep Altok). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Barth, F. (1969). *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*. Boston: Little Brown Series in Anthropology.
- Basın İlan Kurumu (2020, Aralık 10). *Türkiye-İran Sınırına 144 Km.lik Güvenlik Duvarı*. <https://www.bik.gov.tr/turkiye-iran-sinirina-144-kmlık-guvenlik-duvari/>
- Baysal, B., Karakaş, U. ve Lüleci-Süla, Ç. (2019). Uluslararası Siyaset Sosyolojisi ve Güvenlik: Küresel Terörizm, Sınır Güvenliği ve Vatandaşlık Örnekleri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 74(4), 1203-1231.
- Baud, M. ve Van Schendel, W. (1997). Toward a Comparative History of Borderlands. *Journal of World History*, 8(2), 211-242. <http://www.jstor.org/stable/20068594>
- Bauman, Z. (1998). *Globalization, The Human Consequences*. New York: Columbia University Press.
- Bauman, Z. (2000). *Liquid Modernity*. Oxford: Polity Press.
- Bekdil, B. (2017, Ocak 17). Turkey's First Armed ANKA Drone to be Delivered in 2017. *DefenseNews*. <https://www.defensenews.com/air/2017/01/17/turkeys-first-armed-anka-drone-to-be-delivered-in-2017/>
- Benezer, G. ve Zetter, R. (2014). Searching for Directions: Conceptual and Methodological Challenges in Researching Refugee Journeys. *Journal of Refugee Studies*, 28(3), 297-318.

- Bennafla, K., Heyman J., Wilson, T. ve Van Schendel, W. (2014). Sınırı Tartışmak: Yuvarlak Masa Toplantısı. *Toplum ve Bilim*, 131, 11-32.
- Berberakis, S. (2020, Mart 3). *Mülteci Krizi: Türkiye Sınırına Giden AB Yetkilileri Yunanistan'la Dayanışma Mesajı Verdi*. BBC News. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51726737>
- Beşikçi, İ. (1969). *Doğuda Değişim ve Yapısal Sorunlar*. Ankara: Doğan Yayınevi.
- Bier, D. (2017, Nisan 10). Why The Wall Won't Work. *CATO Institute*. <https://www.cato.org/publications/commentary/why-wall-wont-work>
- Bigo, D. (2001). The Möbius Ribbon of Internal and External Security(ies). M. Albert, D. Jacobson ve Y. Lapid (Eds.), *Identities, Borders, Orders: Rethinking International Relations Theory (s. 91-116)*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Bigo, D. (2002). Security and Immigration: Toward a Critique of the Governmentality of Unease. *Alternatives*, 27, 63–92. <https://doi.org/10.1177/03043754020270S105>
- Bigo, D. ve Walker, R. B. J. (2007). International, Political, Sociology. *International Political Sociology*, 1, 1-5.
- Bilbaşar, K. (2013). *Cemo*. İstanbul: Can.
- Bilgehan, Z. (2020, Şubat 24). Van Mülteci Dramı Yaşıyor. *Hürriyet Haber*. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/van-multeci-drami-yasiyor-41453732>
- Biner, Ö. (2018). Crossing the Mountain and Negotiating the Border: Human Smuggling in Eastern Turkey. *New Perspectives on Turkey*, 59, 89-108. <https://doi.org/10.1017/npt.2018.24>
- Birdişli, F. ve Gören, M. (2018). Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi Bağlamında Türkiye-İran Arasında Göç ve Sınır Güvenliği. *İran Çalışmaları Dergisi*, 1(2), 11-38.

- Bizhan, N. (2016). The Effects of Afghanistan's Political Evolution on Migration and Displacement. *Migration Policy Practice*, 6(3), 4-9.
- Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu (1993). *International Migration Bulletin*. https://unece.org/fileadmin/DAM/pau/_docs/pau/PAU_1993_Publ_IntMigrBull3.pdf
- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (1994). *İnsani Gelişme Raporu 1994*. <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-report-1994>
- Birleşmiş Milletler (1998). *Recommendations on Statistics of International Migration* (Series M, No: 58[1]). https://unstats.un.org/unsd/publication/seriesm/seriesm_58rev1e.pdf
- Birleşmiş Milletler (2002). *International Migration Report 2002*. New York: United Nations.
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Kurulu (2015). *World at War, Global Trends Forced Displacement in 2014*. <http://unhcr.org/556725e69.html>.
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Kurulu (2018). *Asylum and Migration* [Bilgi Sayfası]. <https://www.unhcr.org/asylum-and-migration.html>
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Kurulu (2019). *UNHRC 2018 Global Report*. http://popstats.unhcr.org/en/overview#_ga=2.173146919.568765942.1586699022-1433886452.1586699022
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Kurulu (2020a). *Operational Portal Refugee Situations* [Bilgi Sayfası]. <https://data2.unhcr.org/en/country/afg>
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Kurulu (2020b). *Afghan Population Movement Snapshot*. <https://reporting.unhcr.org/sites/default/files/UNHCR%20Iran%20Population%20movement%20snapshot%20December%202020.pdf>
- Boggs, W. (1932). Boundary Functions and the Principles of Boundary Making. *Annals of Association of American Geographers*, 22, 48-49.

- Boggs, S. (1940). *International Boundaries: A Study of Boundary Functions and Problems*. New York: Columbia University Press.
- Boggs, S. (1941). Mapping the Changing World: Suggested Developments in Maps. *Annals of the Association of American Geographers*, 31(2), 119-128. DOI:10.1080/00045604109357222
- Bolat, G. (2016). Muhammed Ali Şah Döneminde İran'ın Siyasi Durumu (1907-1909). *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16), 327-350.
- Bonacker, T. (2006). Krieg und die Theorie der Weltgesellschaft. Auf dem Weg zu einer Konflikttheorie der Weltgesellschaft. A. Geis (Ed.), *Neue Kriegstheorien*. Baden-Baden: Nomos.
- Boroujerdi, M. (1998). Contesting Nationalist Constructions of Iranian Identity. *Critique: Critical Middle Eastern Studies*, 7(12), 43–55.
- Borthakur, A. (2017). Afghan Refugees: The Impact on Pakistan. *Asian Affairs*, 48(3), 488-509. DOI: 10.1080/03068374.2017.1362871
- Bowman, I. (1921). *The New World: Problems in Political Geography*. New York: World Book Co.
- Boyce, G. (2016). The Rigged Border: Surveillance, Policing and the Dynamic Materiality of the US/Mexico Frontier. *Environment and Planning D: Society and Space*, 34(2), 245-262, DOI: 10.1177/0263775815611423.
- Bozçalı, F. (2011). The Illegal Oil Trade Along Turkey's Borders, Middle East Research and Information Project. *Middle East Research and Information Project*. <https://merip.org/2011/11/the-illegal-oil-trade-along-turkeys-borders/>
- Bozçalı, F. (2014), İran Sınırında Kaçakçılık, Mahkeme Süreçleri ve Sınırın Resmi Temsilleri. *Toplum ve Bilim*, 131, 135-162.

- Bray, Z. (2002). *Boundaries and Identities on the Franco-Spanish Frontier*. CIBR Working Papers in Border Studies. <https://www.kisa.link/OyS4>
- Bray, Z. (2011). *Living Boundaries: Frontiers and Identity in the Basque Country*. Reno, Nevada: Centre for Basque Studies.
- Braybrook, D. and Lindblom, C. (1970). *A Strategy of Decision, Evaluation, Policy Evaluation as a Social Process*. New York: Free Press.
- Bressan, G. (2017). Power, Mobility and the Economic Vulnerability of Borderlands. *Journal of Borderlands Studies*, 32(3), 361-377. DOI: 10.1080/08865655.2016.1222871
- Brigham, A. P. (1919). Principles in the Determination of Boundaries. *Geographical Review*, 7, 201-219.
- Brown, W. (2010). *Walled States, Waning Sovereignty*. New York: Zone Books.
- Bruhl, T. ve Rittberger, V. (2001). From International to Global Governance: Actors, Collective Decision-Making, and the United Nations in the World of the Twenty-First Century. Volker Rittberger (Ed.), *Global Governance and United Nations System* (s. 1-47). United Nations University Press: Japonya.
- Brunet-Jailly, E. (2004). Comparing Local Cross-Border Relations under EU and NAFTA. *Canadian American Public Policy*, 58, 1-59.
- Brunet-Jailly, E. (2007). Conclusion: Borders, Borderlands, and Security: European and North American Lessons and Public Policy Suggestions. Emmanuel Brunet-Jailly (Ed), *Borderlands: Comparing Border Security in North America and Europe* (s. 351-359). University of Ottawa Press.
- Brunet Jailly, E. ve Dupeyron B. (2007). Borders, Borderlands, and Porosity. E. Brunet-Jailly (Ed.), *Borderlands: Comparing Border Security in North America and Europe* (s. 1-19). University of Ottawa Press.

- Brunn, S. ve Jones, J. (1994). Ethnic Communities in the Evolving 'Electronic State': Cyberplaces in Cyberspace. Gallusser, W.A. (Ed.), *Political Boundaries and Coexistence* (s. 415-424). Bern: Peter Lang.
- Burgin, A. (2011). European Commission's Agency Meets Ankara's Agenda: Why Turkey is Ready for a Readmission Agreement. *Journal of European Public Policy*, 1-17.
- Bush, G. W. (2002). Securing America's Borders Fact Sheet: Border Security [Bilgi Sayfası]. <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/homeland/01.html>
- Buzan, B., Waever, O. ve Wilde, J. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder, Colo: Lynne Rienner Pub.
- Canpolat, H. (2015). Küresel Göç ve Türkiye'nin Göç Politikalarının Gelişimi. *İdarecinin Sesi, Eylül*, 34-46.
- Carling, J. ve Hernandez-Carretero, M. (2011). Protecting Europe and Protecting Migrants? Strategies for Managing Unauthorised Migration from Africa'. *The British Journal of Politics and International Relations*, 13(1), 42-58.
- Carling, J. ve Talleraas, C. (2016). *Root Causes and Drivers of Migration: Implications for Humanitarian Efforts and Development Cooperation*. Oslo: Peace Research Institute.
- Carrera, S. ve Hertog, L. (2016). *A European Border and Coast Guard: Fit for Purpose*. CEPS
Commentary. <https://www.ceps.eu/wpcontent/uploads/2016/02/SCandLvH%20EBCG.pdf>
- Carrera, S. (2007). *The EU Border Management Strategy: FRONTEX and the Challenges of Irregular Immigration in the Canary Islands* (Working Document No: 261). Centre for Policy Studies, <http://aei.pitt.edu/7385/1/1482.pdf>
- Carter, D. ve Carter, J. (2009). The Intelligence Fusion Process for State, Local and Tribal Law Enforcement. *Criminal Justice and Behavior*, 36(12), 1323-1339.

- Carter, D. ve Poast P. (2017). Why Do States Build Walls? Political Economy, Security and Border Stability. *Journal of Conflict Resolution*, 61(2), 239-270.
- Cassarino, J. (2010). *Readmission Policy in the European Union*. Report for European Parliament,
[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2010/425632/IPOL-LIBE_ET\(2010\)425632_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2010/425632/IPOL-LIBE_ET(2010)425632_EN.pdf)
- Castells, M. (1989). *The Informational City: Information Technology, Economic Restructuring and the Urban Regional Process*. Oxford: Blackwell.
- Castles, S. ve Miller, M. (1998). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. Londra: Macmillan Press.
- Castles, S. (2004). Why Migration Policies Fail. *Ethnic and Racial Studies*, 27(2), 205-227.
 DOI: 10.1080/0141987042000177306.
- CDMG (2006). *Towards a Migration Management Strategy: Challenges for Countries of Origin*, Council of Europe. <https://www.kisa.link/OyRX>
- Ceyhan, A. (2008). Technologization of Security: Management of Uncertainty and Risk in the Age of Biometrics. *Surveillance and Society*, 5 (2), 102–123.
<https://ojs.library.queensu.ca/index.php/surveillance-and-society/article/view/3430>
- Cloke, P. ve Johnston, R. (2005). Deconstructing Human Geography's Binaries. P. Cloke ve R. Johnston (Eds.), *Spaces of Geographical Thought: Deconstructing Human Geography's Binaries* (s. 1-20). SAGE Books. <https://www.doi.org/10.4135/9781446216293.n1>
- Cohen, A. (1955). *Delinquent Boys: The Culture of Gang*. Glencoe: Free Press.
- Collins, D. (1985). Partitioned Culture Areas and Smuggling: The Hausa and the Groundnut Trade across the Nigeria-Niger Border from the Mid-1930s to the Mid-1970s. A. I. Asiwaju (Ed.), *Partitioned Africans: Ethnic Relations across Africa's International Boundaries 1884–1984* (s. 195–221). Lagos: University of Lagos Press.

- Collyer, M. (2010). Stranded Migrants and Fragmented Journey. *Journal of Refugee Studies*, 23(3), 273-293.
- Collyer, M., Düvell, F. ve de Haas, H. (2012). Critical Approaches to Transit Migration. *Population Space Place*, 18, 407-414. <https://doi.org/10.1002/psp.630>
- Cornelius, W. A., Martin, P. L. ve Hollifield, J. F. (1994). *Controlling Immigration: A Global Perspective*. California: Stanford University Press.
- Cote-Boucher, K., Infantino, F. ve Salter, M. (2014). Border Security as Practice: An Agenda for Research. *Security Dialogue: Special Issue on Border Security as Practice*, 45(3), 195-208.
- Cox, K. R. (2002). *Political Geography: Territory, State, and Society*. Oxford, Malden, Mass: Blackwell
- Creswell, J. W. (2003). *Research Design: Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches*. California: Sage Publications.
- Curzon, Lord (1908). *Frontiers*. Oxford: Oxford University Press.
- Çabuk, F. (2018). Osmanlı-İran Münasebetlerinde Hudut Boylarındaki Kürt Aşiretlerinin İltica ve Dehalet Meselesi (1850-1900). *Journal of Academic Social Science Studies*, 65, 393-415. DOI: 10.9761/JASSS7475
- Çağlar, A. (2011). *Türkiye’de Sığınmacılar*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Çetinsaya, G. (1998). Türkiye-İran İlişkileri, 1945-1997. F. Sönmezoğlu (Ed.), *Türk Dış Politikasının Analizi* (s. 135-158). İstanbul: Der Yayınları.
- Çifçi, D. (2019). Van’da Kürt Milliyetçiliği ve Siyasal Hareketi. E. Çağlayan (Ed.), *Dünyada Van: Nüfus, Etnisite, Tarih ve Toplum* (s. 317-335). İletişim Yayıncılık.
- Danış, D. ve Aksel, B. (2014). Sınır Yönetiminde Devlet ve Yeni İdare Biçimleri: Türkiye-İrak Sınırı. D. Danış ve İ. Soysüren (Eds.), *Sınır ve Sınırdışı: Türkiye’de Yabancılar, Göç ve Devlete Disiplinlerarası Bakışla* (s. 67-99). İstanbul Nota: Bene Yayınları.

- De Genova, N. (2004). *The Legal Production of Mexican/Migrant Illegality*. *Latino Studies*, 2, s. 160-185. <https://doi.org/10.1057/palgrave.lst.8600085>
- De Haas, H. (2007). Morocco's Migration Experience: A Transitional Perspective. *International Migration*, 45, 39-70. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2435.2007.00419.x>
- De Haas, H. (2008). The Myth of Invasion: the Inconvenient Realities of African Migration to Europe. *Third World Quarterly*, 29(7), 1305–1322.
- Demeny, P. (2002). Prospects for International Migration: Globalization and Its Discontents. *Journal of Population Research*, 19, 65–74. <https://doi.org/10.1007/BF03031969>
- Demirci, S. ve Çabuk, F. (2014). Celali Kürt Eşkiyası: Bayezid Sancağı ve Osmanlı-Rus-İran Sınır Boylarında Celali Kürt Aşireti'nin Eşkivalık Faaliyetleri. *History Studies*, 6(6), 71-97.
- Demirci, S. ve Çabuk, F. (2015). Hemavend Kürt Aşireti'nin Musul Vilayeti ve Osmanlı-İran Sınır Boylarındaki Eşkivalık Faaliyetlerine Dair Bir Değerlendirme (1863-1916). *History Studies*, 7(3), 39-59.
- Demirhan, Y. ve Aslan, S. (2015). Türkiye'nin Sınır Ötesi Göç Politikaları ve Yönetimi. *Birey ve Toplum*, 5 (9), 23-62.
- Deniz, O. ve Doğu, A. (2008). Türkiye-İran Sınırı: Sınırın Coğrafi Durumu ve Sınır Köylerimizin Sosyo-Ekonomik Yapıları. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 19, 49-71.
- Deniz, O. (2009). Mülteci Hareketleri Açısından Van Kentinin Durumu ve Kentteki Mültecilerin Demografik Profili. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 19, 187-204.
- Deniz, O. (2015). Ortadoğu ve Asya Kökenli Göçmenlerin Göç Güzergâhında Türkiye Opsiyonu. *Sosyoloji Divanı*, 6, 209-231.
- DePolo, J. (2018). The Strategic Relevance of Modern Foreign Internal Defense and Security Force Assistance Initiatives. *Special Operations Journal*, 4(1), 15-38. DOI: 10.1080/23296151.2018.1456287

- Derviş Paşa (1870). *Tahdid-i Hudud-i İrani*. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Dışişleri Bakanlığı (2012). FRONTEX’le İş birliği Mutabakat Zaptının İmzalanması Hk. [Bilgi Sayfası].http://www.mfa.gov.tr/no_148_-28-mayis-2012_-frontex_le-isbirligi-mutabakat-zaptinin-imzalanmasi-hk_.tr.mfa
- Diener, A. ve Hagen, J. (2009). Theorizing Borders in a ‘Borderless World’: Globalization, Territory and Identity. *Geography Compass*, 3(3), 1196-1216.
- Diener, A. ve Hagen, J. (2010). Introduction: Borders, Identity, and Geopolitics. Alexander C. Diener ve Joshua Hagen (Eds.), *Borderlines and Borderlands: Political Oddities at the Edge of the Nation-State* (s. 1-14). New York: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Dijstelbloem, H. ve Broeders, D. (2015). Border Surveillance, Mobility Management and the Shaping of non-Publics in Europe. *European Journal of Social Theory*, 18(1), 21-38. DOI: 10.1177/1368431014534353.
- Dillon, M. ve Reid, J. (2001). Global Governance, Liberal Peace and Complex Emergency. *Alternatives*, 25(1), 117-143.
- Donnan, H. ve Wilson, T. (1998). *Border Identities: Nation and State at International Frontiers*. New York: Cambridge University Press.
- Donnan, H. ve Wilson, T. (1999). *Borders: Frontiers of Identity, Nation and State*. New York, Oxford: Routledge.
- Dunne, M. (2003). The United States, The United Nations and Iraq: Multilateralism of a Kind. *International Affairs*, 79(2), 257–277. DOI:10.1111/1468-2346.00307
- Düvell, F. (2005). Globalization of Migration Control: a Tug-war between Restrictionists and Human Agency? Henke H. (Ed.), *Crossing over Comparing Recent Migration in the United States and Europe* (s. 23–46). Lanham: Lexington.
- Düvell, F. (2006). *Crossing the Fringes of Europe: Transit Migration in the EU's Neighbourhood* (Working Paper No. 33). Centre on Migration, Policy and Society

(COMPAS). https://www.compas.ox.ac.uk/2006/wp-2006-033_duvell_fringe_migration/

DW Gazetesi (2018, Haziran 7). *Türkiye Yunanistan ile Geri Kabul Anlaşmasını Durdurdu*. <https://www.dw.com/tr/türkiye-yunanistanla-geri-kabul-anlaşmasını-durdurdu/a-44113345>

DW Gazetesi (2019, Temmuz 22). *Çavuşoğlu: Geri Kabul Anlaşmasını Askıya Aldık*. <https://www.kisa.link/OyMN>

Edwards, D. (1986). Marginality and Migration: Cultural Dimensions of the Afghan Refugee Problem. *International Migration Review*, 20 (2), 313-325.

Ekinci, M. (2017). 1897 Tarihli Hamidiye Hafif Süvari Alayları Taksimatı. *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 9(2), 703-724. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/376674>

Ekmekcioğlu, A. ve Yıldız, M. (2018). İnsansız Hava Araçlarının Askeri ve Sivil Alanlarda Kullanımı: ABD ve Türkiye Örnekleri ve Bazı Politika Önerileri. *Türk İdare Dergisi*, 486, 169-229.

Ekşi, N. (2014). *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukuku*. İstanbul: Beta Yayınları.

Erdem, U. (2017). Aşâir ve Muhâcirin Müdüriyet-i Umûmiyesi (1913-1922). *ZfWT*, 9(1), 57-80, www.dieweltdertuerken.org

Erdoğan, M. (2018, Mart 1). Türkiye'nin Kaçak Göçmen Yoğunluğu. *Amerikanın Sesi*. <https://www.amerikaninsesi.com/a/turkyenin-kose-bucaginda-kacak-gocmen-geziniyor/4276320.html>

Erim, N. (1952). Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuzey Doğu ve Doğu Sınırları. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9 (1), 1-26. DOI: 10.1501/Hukfak_0000001017

- Eroğlu, H. (2017). Türkiye’de İş Gücü Odaklı Göç Yönetimi. A. Yatkın (Ed.), *Uluslararası Göç ve Mülteci Sorununun Çözümünde Kamu Yönetiminin Rolü* (s. 1797-1808). Fırat Üniversitesi (KAYSEM 11).
- Euronews (2020, Mart 11). *Dünya Sağlık Örgütü Covid-19’u Pandemi (Salgın) Kategorisine Aldı.* <https://tr.euronews.com/2020/03/11/dunya-saglik-orgutu-covid-19-salginin-pandemi-kategorisine-aldi>
- Fait, N. (2013). African Migrations toward Turkey: Beyond the Stepping Stone. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 68, 21-38. DOI: 10.1501/SBFder_0000002271.
- Farmer, M. ve Makoi, A. (2020, Mayıs 10). *Outcry Afghanistan-Iran Border Guards Accused Forcing Drowned.* Telegraph. <https://www.telegraph.co.uk/news/2020/05/10/outcry-afghanistan-iran-border-guards-accused-forcing-drowned/>
- Fayez, F., Hammoudeh, M., Adebisi, B. ve Sattar, K. (2019). Assessing the Effectiveness of Flying Adhoc Networks for International Border Surveillance. *International Journal of Distributed Sensor Networks*, 15(7), 1-12. DOI: 10.1177/1550147719860406.
- Febvre, L. (1973). *A New Kind of History and Other Essays*. New York: Harper Torchbooks.
- Fischer, E. (1949). On Boundaries. *World Politics*, 1(2), 196-222. DOI:10.2307/2008843.
- Fischer, F., Miller, G. ve Sidney, M. S. (2007). *Handbook of Public Policy Analysis: Theory, Politics, and Methods*. Boca Raton: CRC/Taylor & Francis.
- Foucault, M. (1979). *Discipline and Punish*. New York: Vintage.
- Foucault, M. (1998). *The History of Sexuality: Volume I, An Introduction*. New York: Random House.
- Foucault, M. (2008). *The Birth of Biopolitics*. (Çev. Graham Burchell). New York: Palgrave.
- Foucault, M (2015). *Hapishanenin Doğuşu*. (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay). İstanbul: İmge Kitabevi.

Frontex (2016). *Risk Analysis for 2016*.

https://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Annula_Risk_Analysis_2016.pdf,

Gencer, F. (2016). *Tahdid-i Hudud-i İraniyeye Memur Derviş Paşa Layihası*. Ankara: Gece Kitaplığı.

Gent, S. (2002). *The Root Causes of Migration: Criticising the Approach and Finding a Way Forward* (Working Paper no: 11). Sussex Centre for Migration Research. https://www.researchgate.net/profile/Saskia_Gent

Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Berkeley: University of California Press.

Glasman, N. (1987). Evaluation in the Context of Policymaking: Comments on E. Chelimsky's Politics of Program Evaluation. *Educational Evaluation and Policy Analysis*, 9(3), 215-217. <http://www.jstor.org/stable/1163609>

Gorman, C. (2017). Redefining Refugees: Interpretive Control and the Bordering Work of Legal Categorization in U.S. Asylum Law. *Elsevier*, 58, 1-10. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2016.12.006>

Göç Araştırmaları Derneği (2021). *Ghosts of Istanbul: Afghans at the Margins of Precarity*. <https://www.kisa.link/Oz7x>

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2017). *Strateji Plan: 2017-2021*.

http://www.sp.gov.tr/upload/xSPStratejikPlan/files/EeHs8+stratejik_plan_2017_090817_1.pdf

Gökalp, Z. (1992). *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Gökbayrak, Ş. ve Erdoğan, S. (2010). Irregular Migration and Trade Union Responses: The Case of Turkey. *İşgüç Dergisi*, 12(2), 89-114.

- Green, S. (2014). Sınır Araştırmaları: Alanla İlgili Bazı Düşünceler. *Toplum ve Bilim*, 131, 32-44.
- Gul, A. (2020, Mayıs 06). *US 'Appalled' at Iran's Alleged Drowning of Afghan Migrants*. Voanews. <https://www.voanews.com/middle-east/us-appalled-irans-alleged-drowning-afghan-migrants>
- Guo, R. (2015). *Cross-Border Management: Theory, Method and Application*. Londra: Springer.
- Gurfinkel, M. (2017, Kasım 7). *Border Walls are All the Rage Worldwide Because They Work*. Middle East Forum. <https://www.meforum.org/7002/border-walls-are-all-the-rage-worldwide>
- Güler, A. ve Özer, M. (2017). Geçmişten Günümüze Türkiye Cumhuriyeti'nin Göç Politika, Mevzuat ve Yaklaşımının Değerlendirilmesi. A. Yatkın (Ed.), *Uluslararası Göç ve Mülteci Sorununun Çözümünde Kamu Yönetiminin Rolü* (s. 1922-1944). Fırat Üniversitesi (KAYSEM 11).
- Gündoğdu, A. (2019). *Güvenlik Yönetişimi Kavramı Çerçevesinde Ulus-Üstü Polislik Uygulamaları: EUROPOL Örneğinde Göç Sorunu ile Mücadelenin Bir Analizi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Gündüzöz, İ ve Çapar, S. (2017). *Mülki İdare Sınır Görev Rehberi*. Ankara: Türk İdari Araştırmalar Vakfı.
- Habertürk Gazetesi (2019, Aralık 31). *Göçmen Operasyonundan PKK Bombacısı Çıktı*. <https://www.haberturk.com/hatay-da-pkk-nin-bombacisi-yakalandi-2554617>
- Habertürk Gazetesi (2020, Şubat 28). *Göçmenlere Avrupa Kapıları Açıldı! Sınıra Yürüyorlar, Geçişler Başladı*. <https://www.haberturk.com/son-dakika-haberler-gocmenlere-avrupa-kapilari-acildi-sinira-yuruyorlar-2597795>
- Haddal, C. (2010). *Border Security: Key Agencies and Their Missions* (RS21899). Congressional Research Service. <https://fas.org/sgp/crs/homsec/RS21899.pdf>

- Hamelink, W. ve Barış, H. (2014). Dengbejs on Borderlands: Borders and the State as Seen through the Eyes of Kurdish Singer-Poets. *Kurdish Studies*, 2(1), 34-60.
- Harris, J. R. ve Todaro, M. P. (1970). Migration, Unemployment, and Development: Two-Sector Analysis. *American Economic Review*, 60, 126–142.
- Hartshorne, R. (1933). Geographic and Political Boundaries in Upper Silesia. *Annals of the Association of American Geographers*, 23(4), 195-228.
<https://www.jstor.org/stable/2560608>
- Hartshorne, R. (1936). Suggestions on the Terminology of Political Boundaries. *Annals of the Association of American Geographers*, 26(1), 56–57.
- Heck, G. ve Hess, S. (2017). Tracing the Effects of the EU-Turkey Deal: The Momentum of the Multi-Layered Turkish Border Regime. *Journal for Critical Migration and Border Regime Studies*, 3 (2), 35–58.
<https://movementsjournal.org/issues/05.turkey/04.heck,hess--tracing-the-effects-of-the-eu-turkey-deal.html>
- Hentov, E. (2011). Turkey's Global Strategy: Turkey and Iran. N. Kitchen, (Ed.), *IDEAS Reports* (s. 28-33). Londra: London School of Economics and Political Science.
- Hirschman, A. (1970). *Exit, Voice, and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organizations, and States*. Cambridge: Harvard University Press.
- Hobbing, P. (2005). *Integrated Border Management at the EU Level* (Working Document No: 227). Brüksel: CEPS Publications. <http://aei.pitt.edu/6672/>
- Holdich, T. (1916). *Political Frontiers and Boundary Making*. Londra: Macmillan.
- Hollifield, J. (2000). The Politics of International Migration: How Can We "Bring the State Back in?" C. B. Brettell ve J. F. Hollifield (Eds.), *Migration Theory: Talking Across Disciplines* (s. 137-185). New York ve Londra: Routledge.

- Holloway, I. ve Wheeler, S. (1996). *Qualitative Research for Nurses*. Oxford: Blackwell Science Ltd.
- House, J. (1982). *Frontier on the Rio Grande: A Political Geography of Development and Social Deprivation*. Oxford: Clarendon Press.
- Houser, J. (2015). *Nursing Research: Reading, Using, and Creating Evidence* (3rd ed.). Burlington: Jones ve Bartlett Learning.
- Howlett, M., Ramesh, M. ve Perl, A. (2009). *Studying Public Policy: Policy Cycles and Policy Subsystems*. Toronto, Canada: Oxford University Press.
- Huntington, S. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster.
- Huysmans, J. ve Squire, V. (2010). Migration and Security. M. D. Cavelty ve V. Mauer (Eds.), *Routledge Handbook of Security Studies* (s. 169-180). Londra: Routledge Taylor & Francis Group.
- Hürriyet Gazetesi (2016, Nisan 18). *Akdeniz'de Göçmen Faciası! 400 Kişinin Öldüğü Sanılıyor*. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/akdenizde-gocmen-faciasi-400-kisinin-oldugu-saniliyor-40089990>
- Hürriyet Gazetesi (2017, Aralık 30). *İran Sınırında İlginç Görüntü*. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/iran-sinirinda-ilginç-goruntu-40695196>
- Hürriyet Gazetesi (2018, Eylül 9). *Suriye Sınır Duvarının Yüzde 93'ü Bitti*, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/suriye-sinir-duvarinin-yuzde-93u-bitti-40947974>
- Hürriyet Gazetesi (2020, Mart 17). *Göçmenlerin Yunanistan Sınırında Bekleyişi 19'uncu Gününde*. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/gocmenlerin-yunanistan-sinirinda-bekleyisi-19uncu-gununde-41470735>
- Hyndman, J. (2000). *Managing Displacement: Refugees and the Politics of Humanitarianism*. University of Minnesota Press. <http://www.jstor.org/stable/10.5749/j.cttscf9>

- Hyndman, J. ve Mountz, A. (2008). Another brick in the Wall? Neo-Refoulement and the Externalization of Asylum by Australia and Europe. *Government and Opposition*, 43(2), 249-269.
- Hyndman, J. ve Giles, W. (2011). Waiting for What? The Feminization of Asylum in Protracted Situations. *Gender, Place & Culture*, 18(3), 361-379.
- Hyndman, J. (2012). The Geopolitics of Migration and Mobility. *Geopolitics*, 17(2), 243-255. DOI: 10.1080/14650045.2011.569321.
- İçduygu, A. ve Yüksek, D. (2010). Rethinking Transit Migration in Turkey: Reality and Representation in the Creation of a Migratory Phenomenon. *Population, Space and Place*, 18, 441-456. <https://doi.org/10.1002/psp.633>.
- İçduygu, A., Erder, S. ve Gençkaya, Ö. (2014). *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere* (MiReKoç Proje Raporları). Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi. <https://www.kisa.link/OyS6>
- İçişleri Bakanlığı (2006). *Türkiye'nin Entegre Sınır Yönetimi Stratejisinin Uygulanmasına Yönelik Ulusal Eylem Planı*. Ankara: İçişleri Bakanlığı Yay.
- İçişleri Bakanlığı (2017). AB Projeleri Faaliyet Bülteni [Bilgi Sayfası]. [https://www.icisleri.gov.tr/kurumlar/icisleri.gov.tr/IcSite/diab/Proje\(1\)/AB%20Projeleri2017.pdf](https://www.icisleri.gov.tr/kurumlar/icisleri.gov.tr/IcSite/diab/Proje(1)/AB%20Projeleri2017.pdf)
- İçişleri Bakanlığı (2020). *Yıllara Göre Yakalanan Düzensiz Göçmen Sayısı* [Bilgi Sayfası]. <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>
- İçişleri Bakanlığı (2020). *FRONTEX ile 2020-2022 İş birliği Planı İmzalandı* [Bilgi Sayfası]. <https://www.icisleri.gov.tr/illeridaresi/frontex-ile-2020-2022-isbirligi-plani-imzalandi>
- İktisadi Kalkınma Vakfı (2011). *Entegre Sınır Yönetimi Eylem Planı Aşama-2 Projesi Başladı* [Bilgi Sayfası]. http://www.icisleri.gov.tr/default.icisleri_2.aspx?id=5816

- Jann, W. ve Wegrich, K. (2007). Theories of Policy Cycle. F. Fischer ve G.J. Miller (Eds.), *Handbook of Public Policy Analysis: Theory, Politics, and Methods* (1. ed., s. 43-63). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315093192>.
- Jeandespoz, J. (2016). Smartening Border Security in the European Union: An Associational Inquiry. *Security Dialogue*, 47(4), 292-309. DOI: 10.1177/0967010616650226.
- Jellissen, S. ve Gottheil, F. (2013). On the Utility of Securing Fences along International Borders. *Defense&Security Analysis*, 29(4), 266-279. DOI:10.1080/14751798.2013.842707.
- Jenkins, D. (2008, Aralık 10). Distinguishing Between Security Force Assistance & Foreign Internal Defense: Determining A Doctrine Road-Ahead. *Small Wars Journal*. <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/distinguishing-between-sfa-and-fid>
- Jones, S. (1943). The Description of International Boundaries. *Annals of the Association of American Geographers*, 33, 99–117.
- Jones, S. (1959). Boundary Concepts in Setting Time and Space. *Annals of the Association of American Geographers*, 49, 241–55.
- Jones, R. (2012). Why Build a Border Wall. *NACLA Report on the Americas*, 45(3), 70-72. DOI: 10.1080/10714839.2012.11722072.
- Johnson, D. (1917). The Role of Political Boundaries. *Geographical Review*, 4(3), 208-213. DOI:10.2307/207414.
- Johnson, C., Jones, R., Paasi, A., Amoore, L., Mountz, A., Salter, M., ve Rumford, C. (2011). Interventions on Rethinking ‘the Border’ in Border Studies. *Political Geography*, 30(2), 61–69. DOI: 10.1016/j.polgeo.2011.01.002.
- Joint Publication 3-22(2018). *Foreign Internal Defense*. Washington: Government Printing Office. https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/pubs/jp3_22.pdf?ver=2018-10-10-112450-103

- Jones, R. ve Johnson, C. (2016). Border Militarization and the Rearticulation of Sovereignty. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 41 (2), 187–200.
https://www.researchgate.net/publication/294289210_Border_militarisation_and_the_re-articulation_of_sovereignty
- Jordan, B. ve Düvell, F. (2002). *Irregular Migration: the Dilemmas of Transnational Mobility*. Northampton, MA: Edward Elgar Publication.
- Jumbert, M. (2012). Controlling the Mediterranean Space Through Surveillance. The Politics and Discourse of Surveillance as an All-encompassing Solution to EU Maritime Border Management Issues. *Espace, Populations, Sociétés*, 3, 35-48.
https://www.researchgate.net/publication/272437855_Controlling_the_Mediterranean_space_through_surveillance
- Jumbert, M. (2018). Control or Rescue at Sea? Aims and Limits of Border Surveillance Technologies in the Mediterranean Sea. *Disasters*, 42(4), 674-696.
- Kahanec, M. ve Zimmermann, K. (2008). *Migration and Globalisation: Challenges and Perspectives for the Research Infrastructure* (Discussion Paper No. 3890). The Institute for the Study of Labor. <https://www.iza.org/publications/dp/3890/migration-and-globalization-challenges-and-perspectives-for-the-research-infrastructure>
- Kâhya, Y. (2015). Suç Teorileri Işığında Türkiye’de Kaçakçılık Olgusu: Toplumsal Nedenleri, Boyutları ve Algısı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(3), 159-178.
- Kalkınma Bakanlığı (2013). Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) [Bilgi Sayfası]. <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Onuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2014-2018.pdf>
- Kara, M. (2013). Entegre Sınır Yönetiminde Pilot Uygulamalar: Risk Analizi ve Pilot Bölgelerin Kategorizasyonu. *Polis Bilimleri Dergisi*, 15(4), 75-108.

- Kara, H. (2017). Osmanlı Devleti'nde Askere Alma Kanunlarında Bedelli Askerlik. *International Journal of Social Science*, 64, 355-371. DOI: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7299>
- Karadeniz, Y. (2016). İnan ve Osmanlı Devleti Arasında Mezhebi İhtilafların Azaltılması ve İslâm Birliği Teşebbüsleri (1555-1746). *Asia Minor Studies*, 4(8), 65-78.
- Karma Göç Merkezi (2020). *Destination Unknown: Afghans on the Move in Turkey*. Middle East Research Report. https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/115_destination_unknown_research_report.pdf
- Kaya, A. (2013). Sınır Güvenliği Paradigmalarındaki Değişim ve Türkiye'nin Sınır Güvenliği Yapısının Analizi. *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, 4(2), 1-12.
- Kaya, H. (2017). 19. Yüzyılın Birinci Yarısında Aşiretler ve Demografik Yapı: Bayezid Sancağı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(5), 2594-2612.
- Kaya, M. (2017). Simko Ağanın Türk-İnan İlişkileri Üzerindeki Etkileri. *Bingöl Üniversitesi SBE Dergisi*, 7(14), 201-210.
- Kayaoğlu, B. (2014). The Limits of Turkish-İranian Cooperation, 1974-80. *Iranian Studies*, 47(3), 463-478. DOI: 10.1080/00210862.2014.880634.
- Kaytaz, E. S. (2016). Afghan Journeys to Turkey: Narratives of Immobility, Travel and Transformation. *Geopolitics*, 21(2), 284-302. DOI: 10.1080/14650045.2016.1151874.
- Keeley, B. (2009). *International Migration: The Human Face of Globalisation*. Paris: OECD
- Keskin, S. (2020, Şubat 10). *Mardin'de Göçmen Kaçakçılığı ve PKK Operasyonunda 5 Şüpheli Yakalandı*. İlkha. <https://ilkha.com/guncel/mardin-de-gocmen-kacakciligi-ve-pkk-operasyonunda-5-supheli-yakalandi-115357>
- Khosravi, S. (2010). *“Illegal” Traveller: An Auto-Ethnography of Border.*, Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan.

- Kıyanç, S. (2016, Mayıs 24-25). *AB Güvenliğinde Sınır Entegre Projesi* [Bildiri Metni]. Ege Üniversitesi 14. ULİT Sempozyumu, 21. Yüzyılın Değişen Dinamikleri ve Avrupa Birliği: Fırsatlar, Riskler ve Tehditler, Ege Üniversitesi. <https://www.kisa.link/OyRv>
- Kimya, O. (2018). Nadir Şah Afşar Dönemi Osmanlı-İran Münasebetleri ile İlgili Türkiye’de Yapılan Akademik Çalışmalar. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 5, 47-68.
- Kingdon, J. (1984). *Agendas, Alternatives, and Public Policies*. Boston: Little, Brown.
- Kirkby, J., Kliet, T., Frerks, G., Flikkema W. ve O’Keefe P. (1997). UNHRC’s Cross Border Operation in Somalia: The Value of Quick Impact Projects for Refugee Resettlement. *Journal of Refugee Studies*, 10(2), 181-198.
<https://academic.oup.com/jrs/article/10/2/181/1560944>
- Koca, B. (2020). Bordering Processes through the Use of Technology: the Turkish Case. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 2020. DOI: 10.1080/1369183X.2020.1796272, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1369183X.2020.1796272>
- Kogovšek, L. (2006). *Border Monitoring Methodologies: Stakeholders’ Manual for Establishing a Border Monitoring Mechanism*, Peace Institute: Institute for Contemporary and Political Studies. <https://www.unhcr.org/50ababbe9.pdf>
- Kopinak, K. ve Miras, R. (2013). Types of Migration Enabled by Maquiladoras in Baja California, Mexico: The Importance of Commuting. *Journal of Borderlands Studies*, 28 (1), 75-91. DOI: 10.1080/08865655.2012.751733.
- Köktaş, A. ve Yılmaz, Ö. (2010). Avrupa Birliği Entegre Sınır Yönetimi Modeli: Schengen Sözleşmesinden Stockholm Programına. *Polis Bilimleri Dergisi*, 12(2), 1-21.
- Köktaş A. (2011). “Sınır Güvenlik Birimi” Kurma Çalışmaları. Stratejik Düşünce Enstitüsü. <https://docplayer.biz.tr/4053743-Sde-analiz-sinir-guvenlik-birimi-kurma-calismalari.html>
- Kristof, D. (1959). The Nature of Frontiers and Boundaries. *Annals of the Association of American Geographers*, 49(3), 269-282. <http://www.jstor.org/stable/2561460>

- Kronenfeld, D. (2008). Afghan Refugees in Pakistan: Not All Refugees, Not Always in Pakistan, Not Necessarily Afghan? *Journal of Refugee Studies*, 21(1), 43-63.
- Kurtaran, U. (2011). Yeni Kaynakların Işığında Sultan I. Mahmud Dönemi Osmanlı İnan İlişkileri (1731-1747). *History Studies*, 3(3), 177-213.
- Kuschminder, K. ve Dora, M. (2009). Migration in Afghanistan: History, Current Trends and Future Prospects, *Migration and Development County Profiles*.
http://mgsog.merit.unu.edu/ISacademie/docs/CR_afghanistan.pdf
- Kuschminder, K., Siegel M. ve Majidi, N. (2014). *Changing Nature of Return Migration to Afghanistan. Afganistan's Displaced People: 2014 and Beyond*. FMR 469.
<https://www.fmreview.org/sites/fmr/files/FMRdownloads/en/afghanistan/kuschminder-siegel-majidi.pdf>
- Küçükbaşol, Y. ve Pekdoğan, H. (2019). Türkiye'nin Göç Yönetim Süreci ve Jandarmanın Dönüşümü. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 18(2), 887-903.
- Küpel, Ö. (2009). *Osmanlı-Safevi Münasebetleri (1612-1639)*. (Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Lake, J. ve Haddal, C. (2009). *Homeland Security Department: 2010 Appropriations*, Congressional Research Service. <https://fas.org/sgp/crs/homsec/R40642.pdf>
- Lee, E. S. (1966). A Theory of Migration. *Demography*, 3, 47-57.
- Leese, M. (2016). Exploring the Security/Facilitation Nexus: Foucault at the 'Smart' Border. *Global Society*, 30(3), 412-429. DOI: 10.1080/13600826.2016.1173016.
- Lehtonen, P. ve Aalto, P. (2017). Smart and Secure Borders through Automated Border Control Systems in the EU? The Views of Political Stakeholders in the Member States. *European Security*, 26(2), 207-225. <https://doi.org/10.1080/09662839.2016.1276057>.

- Levendoğlu, M. (2006). *Küresinliler Örneğinde Kültürel Kimlik: Küresinlilerin Sosyo-Kültürel Yapısı*. (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara). Erişim Adresi <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Lewandowski, C., Rojek, J. ve Manjarrez, V. (2017). Using a Fusion Center Model to Manage and Improve Border Security. *Journal of Applied Security Research*, 12(1), 160-178. DOI: 10.1080/19361610.2017.1228424.
- Lipsky, M. (2010). *Street-Level Bureaucracy, 30th Ann. Ed.: Dilemmas of the Individual in Public Service*. New York: Russell Sage Foundation.
- Lipton, E. ve Preston, J. (2013, Haziran 16). As U.S. Plugs Border in Arizona, Crossings Shift to South Texas, New York Times, NY Times. <https://www.nytimes.com/2013/06/17/us/as-us-plugs-border-in-arizona-crossings-shift-to-south-texas.html>
- Loschmann, C. ve Siegel, M. (2014). The Influence of Vulnerability on Migration Intentions in Afghanistan. *Migration and Development*, 3(1), 142-162.
- Loschmann, C., Kuschminder K. ve Siegel, M. (2017). The Root Causes of Movement: Exploring the Determinants of Irregular Migration from Afghanistan. M. Mcauliffe ve K. Koser (Eds.), *A Long Way to Go: Irregular Migration Patterns, Processes, Drivers and Decision Making* (s. 77-102). Canberra: ANU Press. <http://hdl.handle.net/1814/50845>
- Lösch, A. (1954). *The Economics of Location*. New Haven: Yale University Press.
- Lyde, L. (1915). *Some Frontiers of Tomorrow: An Aspiration for Europe*. Londra: A. & C. Black.
- Lynn Doty, R. (2007). States of Exception on the Mexico-U.S. Border: Security, “Decisions,” and Civilian Border Patrols. *International Political Sociology*, 1, 113-137.

- Marenin, O. (2010). *Challenges for Integrated Border Management in the European Union* (Occasional Paper: 17). Geneva Centre for the Democratic Armed Forces (DCAF).
https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/OP17_Marenin.pdf
- Marchand, K., Siegel, M., Kuschminder, K., Majidi, N., Vanore, M. ve Buil, C. (2014). *Afghanistan Migration Profile*. International Organization for Migration (IOM).
https://afghanistan.iom.int/sites/default/files/Reports/afghanistan_migration_profile.pdf
- Martin, B. ve Wright, S. (2006). Looming Struggles over Technology for Border Control. *Journal of Organizational Transformation and Social Change*, 3(1), 95-107.
 DOI:10.1386/jots.3.1.95/1.
- Martinez, O. (1994). The Dynamics of Border Interaction. Clive H. Schofield (Ed.), *Global Boundaries: World Boundaries Volume 1* (s. 1-14). New York: Routledge.
- Martínez, O. (1996). *U.S.–Mexico Borderlands: Historical and Contemporary Perspectives*. Wilmington, Del: Scholarly Resources.
- Mashal, M. ve Timory, A. (2020, Mayıs 2). *Afghanistan Investigating Claims Migrants Were Killed by Iranian Guards*. New York Times.
<https://www.nytimes.com/2020/05/02/world/asia/afghanistan-iran-migrants-drown.html>
- Massey, D. (2005). *For Space*. Londra: Sage.
- Massey, D. S., Arango, J., Kouaouci, H. A., & Taylor, J. E. (1993). Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*, 19(3), 431 – 466.
- Matthias, J. (1997). *East-West German Immigration Statistics*, German History in Documents and Images. http://ghdi.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=925
- McAuliffe, M. (2016). Introduction. *Migration Policy Practice*, 6(3), 2-3.

- McAuliffe, M. (2017). Seeking the Views of Irregular Migrants: Decision-Making, Drivers and Migration Journeys. M. McAuliffe ve K. Koser (Eds.), *A Long Way to Go: Irregular Migration Patterns, Processes, Drivers and Decision-Making* (s. 103-141). Sidney: Australian National University.
- Mehmet Hurşid Paşa (1997). *Seyahatname-Hudud*. (Çev. Alaattin Eser). İstanbul: Simurg.
- MEHR Haber Ajansı (2010, Şubat 23). *Terörist Lideri Abdülmalik Rigi Tutuklandı*. <https://tr.mehrnews.com/news/1039846/Terörist-çete-lideri-Abdulmalik-Rigi-tutuklandı>
- Minghi, J. (1963). Boundary Studies in Political Geography. *Annals of the Association of American Geographers*, 53(3), 407-428, <http://www.jstor.org/stable/2561272>
- Møhl, P. (2020). Biometric Technologies, Data and the Sensory Work of Border Control. *Ethnos*. DOI: 10.1080/00141844.2019.1696858.
- Monsutti, A. (2007). Migration as a Rite of Passage: Young Afghans Building Masculinity and Adulthood in Iran. *Iranian Studies*, 40 (2), 167-185.
- Monsutti, A. (2008). Afghan Migration Strategies and the Three Solutions to the Refugee Problem. *Refugee Survey Quarterly*, 27(1), 58-73.
- Moore, H. (2004). Global Anxieties: Concept-Metaphors and Pre-theoretical Commitments in an Anthropology. *Anthropological Theory*, 4(1), 71-88.
- Morehouse, C. ve Blomfield, M. (2011). *Irregular Migration in Europe*. Transtlanctic Council on Migration: A Project of the Migration Policy Institute. <https://www.migrationpolicy.org/pubs/TCMirregularmigration.pdf>
- Morley, D. ve Robis, K. (1995). *Spaces of identity: Global Media, Electronic Landscapes and Cultural Boundaries*. Londra: Routledge.

- Mutaf, M. (2020, Haziran 6). *İçişleri Bakanı Soylu Türkiye-İran Sınır Duvarını İnceledi*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/icisleri-bakani-soylu-turkiye-iran-sinir-duvarini-inceledi/1867763>
- Nader, A., Scotten, A., Rahmani, A., Steward, R. ve Mahnad, L. (2014). *Iran and Afghanistan: A Complicated Story*. Iran's Influence in Afghanistan: Implications for the US Drawdown. Rand Corporation. <https://www.jstor.org/stable/10.7249/j.ctt1287mjf.8>
- Nayyar, D. (2000). *Cross-Border Movements of People* (Working Papers: 194). World Institute for Development Economics Research. <https://www.wider.unu.edu/publication/cross-border-movements-people>
- Newell, C., Gomez, R. ve Guajardo V. (2016). Information Seeking, Technology Use, and Vulnerability among Migrants at the US-Mexico Border. *Information Society*, 32(3), 176-191. DOI: 10.1080/01972243.2016.1153013.
- Newman, D. ve Paasi, A. (1998). Fences and Neighbours in the Postmodern World: Boundary Narratives in Political Geography. *Progress in Human Geography*, 22(2), 186-207. DOI: 10.1191/030913298666039113.
- Newman, D. (2003). On Borders and Power: A Theoretical Framework. *Journal of Borderlands Studies*, 18(1), 13-25. DOI: 10.1080/08865655.2003.9695598.
- Newman, D. (2006a). The Lines that Continue to Separate Us: Borders in Our "Borderless" World. *Progress in Human Geography*, 30, 143–161.
- Newman, D. (2006b). Borders and Bordering: Towards an Interdisciplinary Dialogue. *European Journal of Social Theory*, 9(2), 171-186. <https://doi.org/10.1177/1368431006063331>
- Nolan, D. (2015, Eylül 23). *Refugee Crisis: EU Divided as Hungary Attacks Migrant Quota as 'Unrealisable and Nonsense'*. Telegraph. <https://www.kisa.link/OyNc>

- Novotny, V. (2020). Surveillance Aircraft and the Borders of Schengen, *European View*, 19(1), 27-35. <https://doi.org/10.1177/1781685820915975>.
- NTV (2020, Mart 14). *Van Valiliği: İran Sınırında 7 Kaçak Göçmenin Cesedi Bulundu*. <https://www.ntv.com.tr/turkiye/van-valiligiiran-sinirinda-7-kacak-gocmenin-cesedibulundu,nb7tZhOgXUOrDgBdWTXJSQ>
- NTV (2020, Ekim, 16). Yunanistan Sığınmacılara Karşı Meriç Sınırına Sağırılık Yapabilecek Ses Üreten Cihazlar Koydu. https://www.ntv.com.tr/dunya/yunanistan-siginmacilara-karsi-meric-sinirina-sagirlik-yapabilecek-ses-ureten-cihazlar-koydu,Q0-UjFFNQkekzpZr_pjnDg
- Obama, B. (2016, Aralık 6). Remarks by the President on the Administration's Approach to Counter-terrorism. FL: MacDill Air Force Base [Basın Bülteni]. <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-pressoffice/2016/12/06/remarks-president-administrations-approachcounterterrorism>
- O'Dowd, L. (2002). The Changing Significance of European Borders. *Regional and Federal Studies*, 12(4), 13-36.
- Ohmae, K. (1990). *The Borderless World: Power and Strategy in the Interlinked Economy*. New York: HarperBusiness.
- Ohmae, K. (1995). *The End of the Nation State: The Rise of Regional Economies*. New York: The Free Press.
- Oktay, E., Candan H. ve Maltaş, A. (2016, Ekim 27-30). *Göç Yönetiminde Merkezi İdare ve Yerel Yönetimlerin Fonksiyonel Sorun Alanları* [Bildiri Metni]. 3rd International Congress on Social Sciences, China to Ardiatic, Antalya.
- Orrenius, P. M. (2001). Illegal Immigration and Enforcement along the US–Mexico Border: An Overview. *Economic and Financial Review*, 1(1), 2–11.

- ORSAM ve The Black Sea International Center for Research and Dialogue (2012). *Küresel Göç ve Avrupa Birliği ile Türkiye'nin Göç Politikalarının Gelişimi* (Rapor No: 123/22). <http://madde14.org/images/3/3a/Orsamkureselgoc2012.pdf>
- Önen, M. ve Karatepe, S. (2017). Türkiye'nin Düzensiz Göç Yönetimi: Göç Raporları Üzerinden Bir İnceleme. A. Yatkın (Ed.), *Uluslararası Göç ve Mülteci Sorununun Çözümünde Kamu Yönetiminin Rolü* (s. 509-529). Fırat Üniversitesi (KAYSEM 11).
- Örselli, E. ve Babahanoğlu, V. (2016). Türkiye'nin Göç Yönetimi ve Göç Politikalarının Gelişimi: Bir Kamu Politikası Analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(43), 2062-2072.
- Özçürümez, S. ve Şenses, N. (2011). Europeanization and Turkey: Studying Irregular Migration Policy. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 13(2), 233-248. DOI: 10.1080/19448953.2011.578867.
- Özçürümez, S. ve Türkay, Ş. (2011). Türkiye'de İltica Politikası, Aktörleri ve Çalışmaları: Bir Epistemik Topluluk Oluşurken. Ö. Çelebi, S. Özçürümez ve Ş. Türkay (Eds.), *Uluslararası Göç ve Vatansızlık: Kuram, Gözlem ve Politika* (s. 9-26). Ankara: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Yayını.
- Özçürümez, S. ve Yetkin, D. (2014). Limits to Regulating Irregular Migration in Turkey: What Constrains Public Policy and Why? *Turkish Studies*, 15(3), 442-457. DOI: 10.1080/14683849.2014.954746
- Özer, A. (2000). *Doğu Anadolu'da Aşiret Düzeni*. İstanbul: Boyut Yayınları.
- Özgen, N. (2004). *Sınır Kasabaları Sosyolojisi Projesi: 2001-2004*. Ege Üniversitesi. <http://neseozgen.net/wp-content/uploads/26.pdf>
- Özgen, N. (2005a). Devlet, Sınır, Aşiret: Aşiretin Etnik Bir Kimlik Olarak Yeniden İnşası. *Toplum ve Bilim*, 2007, 108, 239-261.

- Özgen, N. (2005b, Aralık 7-9). *Sınır Kimliği; Sınırlar ve Egemenlik* [Bildiri Metni]. I. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, ODTÜ, Ankara. <http://neseozgen.net/wp-content/uploads/31.pdf>
- Özgen, N. (2011a). Sınırdaki Kaçakçı Olmanın Antropolojik Tarihi, *NTV Tarih Aralık*. http://neseozgen.net/wp-content/uploads/sinir_kacakciliginin_antropolojik_tarihi.pdf
- Özgen, N. (2011b). Sınıra Dair Kültürün Taşıyıcısı Olarak Sinema: Propaganda, Hudutların Kanunu ve Doz. *Sekizinci Kıt, 2*, 19-24.
- Öziş, M. ve Atbaş, F. (2019). J.M. Keynes'in Analizinde "Merkantilist Doktrinindeki Bilimsel Doğruluğun Esası". *Çalışma ve Toplum, 64*, 117-146. <http://www.calismatoplum.org/sayi64/ozis.pdf>
- Özler, Z. (2010). *İKV Değerlendirme Notu: AB'de ve Türkiye'de Sınır Yönetimi*. İktisadi Kalkınma Vakfı. https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=46&id=552
- Öztürk, B. (2017). Turkey-Iran Border Relations in the Scope of Border Security. *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi, 2 (2)*, 32-43. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/inciss/issue/57391/813314>
- Paasi, A. (1996). *Territories, Boundaries and Consciousness. The Changing Geographies of the Finnish-Russian Border*. Chichester: John Wiley.
- Paasi, A. (2001). Europe as a Social Process and Discourse: Considerations of Place, Boundaries and Identity. *European Urban and Regional Studies, 8(1)*, 7-28. <https://doi.org/10.1177/096977640100800102>.
- Paasi, A. (2005). The Changing Discourses on Political Boundaries: Mapping the Backgrounds, Contexts and Content. Van H. Henk, K. Olivier ve Z. Wolfgang (Eds.), *B/ordering the World (s. 2-16)*. Londra: Ashgate.
- Paasi, A. (2009). Political Boundaries. R. Kitchin ve N. Thrift (Eds.), *International Encyclopedia of Human Geography (s. 217-227)*. Oxford: Elsevier.

- Paasi, A. (2011). A Border Theory: An Unattainable Dream or a Realistic Aim for Border Scholars? D. Wastl-Walter (Ed.), *The Ashgate Research Companion to Border Studies*. Abingdon: Routledge.
- Painter, W. (2020). *Department of Homeland Security Appropriations: FY2020*, Congressional Research Service. <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R46113>.
- Papadopoulou, A. (2004). Smuggling into Europe: Transit Migrants in Greece. *Journal of Refugee Studies*, 17(2), 167-184.
- Parin, S. ve Demirci, E. (2016). *Sosyo-Ekonomik Göstergelerle Van (1963-2013), Van Kent Araştırmaları*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Parker, W. (2018, Ocak 4). Border Walls Work. American Renaissance. <https://www.amren.com/news/2019/01/border-walls-work-2/>
- Parla, A. (2011). Undocumented Migrants and the Double Binds of Rights Claims, Differences. *A Journal of Feminist Cultural Studies*, 22(1), 64-98.
- Patrick, J. (2007). The Economic Cost of Border Security: The Case of the Texas-Mexico Border and the US VISIT Program. E. Brunet-Jailly (Ed.), *Borderlands: Comparing Border Security in North America and Europe* (s. 197-231). University of Ottawa Class.
- Payan, T. (2014). Theory-Building in Border Studies: The View from North America. *Eurasia Border Review*, 5(1), 1-18. <http://www.bakerinstitute.org/research/theory-building-border-studies-view-north-america/>
- Peattie, R. (1944). *Look to the frontiers: A Geography for Peace Table*. New York: Harper & Brothers.
- Pécoud, A. ve de Guchteneire, P. (2006). International Migration, Border Controls and Human Rights: Assessing the Relevance of a Right to Mobility. *Journal of Borderlands Studies*, 21(1), 69-86. DOI: 10.1080/08865655.2006.9695652.

- Petermann, T., Sauter, A. ve Scherz, C. (2006). Biometrics at the Borders: The Challenges of a Political Technology. *International Review of Law Computers & Technology*, 20(1), 149-166. DOI: 10.1080/13600860600705077.
- Polat, Ö. (2013). *Mahmudo ile Hazel*. İstanbul: Evrensel.
- Portes, A. (2003). Conclusion: Theoretical Convergencies and Empirical Evidence in the Study of Immigrant Transnationalism. *International Migration Review*, 37 (3), 874–892.
- Pounds, N. (1951). The Origins of the Idea of National Frontier in France. *Annals of the Association of American Geographers*, 41, 146-57.
- Pounds, N. (1954). France and 'les limites naturelles' from the Seventeenth to the Twentieth Centuries. *Annals of the Association of American Geographers*, 44, 51-62.
- Prescott, V. (1965). *The Geography of Frontiers and Boundaries (1st ed.)*. Londra: Routledge, <https://doi.org/10.4324/9781315747965>.
- Prescott, V. (1987). *Political Frontiers and Boundaries*. Chicago, IL: Aldine.
- Pries, L. (2004). Determining the Causes and Durability of Transnational Labour Migration between Mexico and the United States: Some Empirical Findings. *International Migration*, 42, 3-39. <https://doi.org/10.1111/j.0020-7985.2004.00279.x>
- Pries, L. (2005). Configurations of Geographic and Societal Spaces: a Sociological Proposal between “Methodological Nationalism” and the “Spaces of Flows.” *Global Networks*, 5(2), 167–190. DOI:10.1111/j.1471-0374.2005.00113.x
- Quataert, D ve İnalcık, H. (Eds.). (1994). *An Economic and Social History of the Ottoman Empire 1300-1914*. New York: Cambridge University Press.
- Rahimi, F. R. (2020). Irregular Migration to Turkey: An Anlysis of the Process of Irregular Migration from Afghanistan to Turkey and Back. Afghan Ministry of Refugees and Repatriation Report.
- Ratzel, F. (1897). *Politische Geographie*. Münih: Oldenbourg Verlag.

- Resmî Gazete (2010, Mayıs 26). *Entegre Sınır Yönetimi Konulu Başbakanlık Genelgesi*.
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/05/20100526-5.htm>
- Resmî Gazete (2014, Ağustos 2). *Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği Arasında İzinsiz İkamet Eden Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma (2014/6652)*.
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/08/20140802-1-1.pdf>
- Resmî Gazete (2018, Ocak 8). *Kara Taşıma Yönetmeliği*.
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/01/20180108-1.htm>
- Resmî Gazete (2021, Nisan 21). *Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının Kurulması ile Kamu Personel İşlemlerinin Yürütülmesine İlişkin Bazı Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi*.
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/04/20210421-5.pdf>
- Reyneri, E. (1998). The Role of the Underground Economy in Irregular Migration to Italy: Cause of Effect. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 24(2), 313–31.
- Rittersberger-Tılıç, H. (2015), ‘Managing’ Irregular Labor Migrants in Turkey. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 80-107.
- Rodriguez, R. (2014). The Interiorisation and Localisation of Border Control: A US Case, H. Schwenken ve S. Rub-Sattar (Eds.), *New Border and Citizenship Politics* (s. 90-103). Palgrave Macmillan.
- Rosenblum, M. (2012). *Border Security: Immigration Enforcement Between Ports of Entry*, Congressional Research Service. <https://www.everycrsreport.com/reports/R42138.html>
- Rubio-Goldsmith, R., McCormick, M., Martinez, D. ve Duarte, I. (2006). *The “Funnel Effect” & Recovered Bodies of Unauthorized Migrants Processed by the Pima County Office of the Medical Examiner, 1990–2005*. Binational Migration Institute (BMI).
https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3040107

- Rygiel, K. (2014). Border Control Politics as Technologies of Citizenship in Europe and North America, H. Schwenken ve S. Rub-Sattar (Eds.), *New Border and Citizenship Politics* (s. 141-156). Palgrave Macmillan.
- Sack, R. (1983). Human Territoriality: A Theory. *Annals of the Association of American Geographers*, 73(1), 55-74. <http://www.jstor.org/stable/2569346>.
- Sagrera, R. (2014). Exporting EU Integrated Border Management Beyond EU Borders: Modernization and Institutional Transformation in Exchange for More Mobility? *Cambridge Review of International Affairs*, 27(1), 167-183. DOI: 10.1080/09557571.2012.734784.
- Sağlık Bakanlığı (2020). *Covid-19 Yeni Koronavirüs Hastalığı Nedir* [Bilgi Sayfası]. <https://covid19bilgi.saglik.gov.tr/tr/covid-19-yeni-koronavirus-hastaligi-nedir>
- Saliji, T. (2018). *Avrupa Birliği Geri Kabul Anlaşmaları: Türkiye Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Saray, M. (2019). *Türk-İran İlişkileri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Sarıçioğlu, M. (2013). *Osmanlı-İran Hudut Sorunları (1847-1913)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Savaşeri, İ. (2014). *AB Entegre Sınır Yönetiminin Türkiye'nin Sınır Güvenliğine Etkisi ve Yeniden Yapılandırma Çalışmaları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Ankara.
- Saygıcı, B. (2018). Yabancıların Türkiye'de Çalışma Hakları ve Karşılaşılan Sorunlar. A. Ertuğrul ve M. E. Uludağ (Eds.), *Uluslararası Göç ve Mülteci Kongresi Bildirileri*, Düzce Üniversitesi (s. 245-263). Düzce Üniversitesi Yayınları. <https://www.kisa.link/OyRI>
- Schimmelfenning, F. ve Sedelmeier, U. (2005). *The Europeanization of Central and Eastern Europe*. Ithaca and Londra: Cornell University Press.

- Schmeidl, S. (2002). (Human) Security Dilemmas: Long-Term Implications of the Afghan Refugee Crisis. *Third World Quarterly*, 23(1), 7-29. DOI: 10.1080/01436590120114328.
- Schmeidl, S. (2016). Deconstructing Afghan Displacement Data: Acknowledging the Elephant in the Dark. *Migration Policy Practice*, 6(3), 10-16.
- Schroeder, U. ve Chappuis F. (2014). New Perspectives on Security Sector Reform: The Role of Local Agency and Domestic Politics. *International Peacekeeping*, 21(2), 133-148. DOI: 10.1080/13533312.2014.910401.
- Semple, E. (1907). Geographical Boundaries. *American Geographical Society*, 39, 449-63.
- Semple, E. (1911). *Influences of Geographic Environment, on the Basis of Ratzel's System of Anthro-Geography*. New York: Henry Holt and Company; Londra: Constable and Company.
- Sendhardt, B. (2013). Border Types and Bordering Processes. A. Lechevalier & J. Wielgohs (Ed.), *Borders and Border Regions in Europe* (s. 21-44). Bielefeld: Transcript-Verlag. <https://doi.org/10.14361/transcript.9783839424421.21>.
- Sezer, T. (2017). *Osmanlı Yer Adları* (No: 26). Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. https://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/eskisiteden/yayinlar/genel-mudurluk-yayinlar/osmanli_yer_adlari.pdf
- Shils, E. (1957). Primordial, Personal, Sacred and Civil Ties: Some Particular Observations on the Relationships of Sociological Research and Theory. *British Journal of Sociology*, 8 (2), 130-145.
- Sibley, D. (1988). *Geographies of Exclusion: Society and Difference in the West*. Londra: Routledge.

- Sirkeci, İ. ve Martin, P. (2014). Sources of Irregularity and Managing Migration: The Case of Turkey. *Border Crossing*, 4 (1-2), 1-16.
<http://tplondon.com/journal/index.php/bc/article/view/373>
- Smith, A. (2001). *Nationalism: Theory, Ideology, History*. Cambridge: Polity Press.
- Smith, M. (2001). *Transnational Urbanism, Locating Globalization*. Oxford: Basil Blackwell.
- Soleimani, K. ve Mohammadpour, A. (2020a). Life and Labor on the Internal Colonial Edge: Political Economy of Kolberi in Rojhelat. *British Journal of Sociology*, 71(4), 741-760.
<https://doi.org/10.1111/1468-4446.12745>.
- Soleimani, K. ve Mohammadpour, A. (2020b). The Securitisation of Life: Eastern Kurdistan under the Rule of a Perso-Shi'i State. *Third World Quarterly*, 41(4), 663-682. DOI: 10.1080/01436597.2019.1695199.
- Soofizadeh, A. (2017). Kaçar ve Osmanlı Devletleri Arasında Belirsiz Sınır Meseleleri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (42), 437-449. DOI: 10.21563/sutad.377347.
- Soylu, S. [@suleymansoylu]. (2020, Aralık 4). Ağrı-İran Sınırında 81 Km.lik Güvenlik Duvarı Projesi Sona Erdi [Fotoğraf Ekli] [Tweet]. Twitter.
<https://twitter.com/suleymansoylu/status/1334781951652278272/photo/1>
- Sözcü Gazetesi (2020, Eylül 2). *Donma Tehlikesi Geçiren Göçmenler Son Anda Kurtarıldı*.
<https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/donma-tehlikesi-gecirirken-kurtarildilar-5615430/>
- Spykman, N. (1942). Frontiers, Security, and International Organization. *Geographical Review*, 32(3), 436-447. DOI: 10.2307/210386.
- Stary, B. (1999). Cross-Border Trade in West Africa: The Ghana-Côte d'Ivoire Frontier. D. C. Bach (Ed.), *Regionalisation in Africa: Integration and Disintegration* (s.169-77). Oxford: James Currey; Bloomington: Indiana University Press.

- Stetter, S. (2005). The Politics of De-Paradoxification in Euro-Mediterranean Relations: Semantics and Structures of “Cultural Dialogue”. *Mediterranean Politics*, 10(3), 331–48.
- STM (2020). *Türkiye'nin Bütünsel Güvenlik Yaklaşımı: Enerjiden Sağlığa, Göçten İç Güvenliğe Çok Boyutlu Ulusal Savunma*. İstanbul: Optimist.
- Szytniewski, B. ve Spierings, B. (2014). Encounters with Otherness: Implications of (un)familiarity for Daily Life in Borderlands. *Journal of Borderlands Studies*, 29(3), 339-351. DOI: 10.1080/08865655.2014.938971.
- Tafolar, M. (2013, Mart 3). *Jandarma Sınırı Kara Kuvvetleri'ne Bırakıyor*. Milliyet Haber. <https://www.milliyet.com.tr/gundem/jandarma-siniri-kara-kuvvetleri-ne-birakiyor-1685106>
- Tapper, R. (1983). *Khan and Khel: Dialectics of Pakhtun Tribalism, The Conflict of Tribe and State in Iran and Afghanistan*. Londra: Croom Helm.
- Taylor, P. (1996). *The Way the Modern World Works: World Hegemony to World Impasse*. New York: Wiley.
- TBMM (2001). Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan Arasında Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı ile Yunanistan Cumhuriyeti Kamu Düzeni Bakanlığı Suç ile, Özellikle Terörizm, Örgütlü Suçlar, Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı ve Yasa Dışı Göç ile Mücadelede İş birliği Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun (No: 4654). <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4654.html>
- TBMM (2005). Bitlis Milletvekili Vahit Kiler ve 29 Milletvekilinin; Akaryakıt Kaçakçılığının Ekonomiye, İnsan ve Çevre Sağlığına Verdiği Zararın Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Meclis Araştırması Açılmasına İlişkin Önergesi (10/238) ve Meclis Araştırması Komisyonu Raporu. *TBMM Tutanak Dergisi*, 98(4), s. 414-447. <https://www.kisa.link/OySC>

- Tekdemir, A. (2009). XIX. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Osmanlı-İran İhtilafları ve 1821–1823 Savaşı. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (4), 77-95. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kdeniz/issue/16871/175623> .
- Tekin, F. (2012a). *Sosyolojik Açından Sınır: Hakkâri Örneği*. (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Tekin, F. (2012b). Sosyolojik Açından Sınır: Derecik Örneği. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (28), 27-48.
- Tekin, F. (2014). *Sınırın Sosyolojisi: Ulus, Devlet ve Sınır İnsanları*. İstanbul: Açılım Kitap Yayınları.
- Tekin, F. (2016). Kaçakçı: Bir Sinemasal Tip Çözümlemesi (Hudutların Kanunu ve Sarhoş Atlar Zamanı). M. A. Aydemir (Ed.), *Toplumsal Tipler* (s. 203-216). Açılım Kitap: İstanbul.
- TESEV (2006). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Sosyal ve Ekonomik Öncelikleri*. <https://www.tesev.org.tr/tr/research/dogu-ve-guneydogu-anadoluda-sosyal-ve-ekonomik-ocelikler/>
- Theodoulou, S. (1995). Understanding How Policy is Made. Theodoulou, S. ve Cahn M. (Ed.), *Public Policy: The Essential Readings* (s. 191-200). New Jersey: Prentice Hall.
- Toksöz, G. (2007). Informal Labour Markets and the Need for Migrant Workers: The Case of Turkey from a Comparative Perspective. E. Berggren (Ed.), *Irregular Migration, Informal Labour and Community: A Challenge for Europe* (s. 183-198). Maastricht: Shaker Publishing.
- Toksöz, G., Erdoğan, S. ve Kaşka, S. (2012). *Türkiye'de Düzensiz Emek Göçü ve Göçmenlerin İşgücü Piyasasındaki Durumları*. Ankara: IOM Publications. <http://www.ceidizleme.org/ekutuphanedetay/41/872>

- Topak, Ö. (2014). The Biopolitical Border in Practice: Surveillance and Death at the Greece-Turkey Borderzones. *Environment and Planning D: Society and Space*, 32, 815-833. DOI: 10.1068/d13031p.
- Turton, D. ve Marsden, P. (2002). *Taking Refugees for a Ride? The Politics of Refugee Return to Afghanistan*. Afghanistan Research and Evaluation Unit (AREU). <https://www.refworld.org/pdfid/47c3f3cb1a.pdf>
- Uluerler, S. (2015). Osmanlı-İran Sınır Tespiti ve Güvenliği Açısından Bazı Aşiretlerin Çıkardığı Sorunlar (1850-1854). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25 (2), 249-268. DOI: 10.18069/fusbed.94536.
- Uluslararası Göç Örgütü (2003). *Bordering on Control: Combating Irregular Migration in North America and Europe* (No: 13). IOM Migration Research Series. <https://publications.iom.int/books/mrs-ndeg13-bordering-control-comparison-measures-combat-irregular-migration-north-america-and>
- Uluslararası Göç Örgütü (2004). Göç Terimleri Sözlüğü No: 31. R. Perruchoud ve J. Redpath (Eds.), *Uluslararası Göç Hukuku* (2. Baskı). https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml31_turkish_2ndedition.pdf
- Uluslararası Göç Örgütü (2005). *World Migration 2005. Costs and Benefits of International Migration*. <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2005-costs-and-benefits-international-migration>
- Uluslararası Göç Örgütü (2000). *World Migration Report 2000*. <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2000>
- Uluslararası Göç Örgütü (2017). *Key Migration Terms* [Bilgi Sayfası]. <https://www.iom.int/key-migration-terms>
- Uluslararası Göç Örgütü (2020). *World Migration Report 2020*. https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf

- Uluslararası Göç Örgütü (2020), Mediterranean Transit Migration [Bilgi Sayfası].
<https://www.iom.int/mtm>
- Uluslararası Göç Politikaları Geliştirme Merkezi (2020). *Migration Outlook 2020*.
[https://www.icmpd.org/fileadmin/ICMPDWebsite/2019/Migration Outlook 2020 FINAL_FINAL.pdf](https://www.icmpd.org/fileadmin/ICMPDWebsite/2019/Migration_Outlook_2020_FINAL_FINAL.pdf)
- Urry, J. (2000). *Sociology Beyond Societies, Mobilities for the Twenty-First Societies*. Londra: Routledge.
- U.S. Government Accounting Office (2013). *Southwest Border Security: Data are Limited and Concerns Vary about Spillover Crime along the Southwest Border*,
<https://www.gao.gov/products/GAO-13-175> .
- Uzun, Ş. (2017). Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Göç yönetimi. A. Yatkın (Ed.), *Uluslararası Göç ve Mülteci Sorununun Çözümünde Kamu Yönetiminin Rolü* (s. 79-97). Fırat Üniversitesi (KAYSEM 11).
- Ünal, F. (2012). Şikak Aşireti ve Reisi Simko Lakaplı İsmail Ağa'nın Faaliyetleri. *Tarih Dergisi*, (44), 169-198. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iutarih/issue/9615/120117>.
- Üstübcü, A. (2017). Türkiye'de Göç Politikalarının Dönüşümü: Yasadışılığın Uluslararası Üretiminden Makbul Yabancıya? *Toplum ve Bilim*, 140, 106-122.
- Vallet, E. ve David, C. (2014). Walls of Money: Securitization of Border Discourse and Militarization of Markets, E. Vallet (Ed.), *Borders, Fences and Walls: State of Insecurity?* (s. 143–159). Londra: Routledge.
- Van Bruinessen, M. (2003). *Ağa, Şeyh, Devlet*. (Çeviren: Banu Yalkut). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Van Hear, N., Bakewell, O. ve Long, K. (2018). Push-Pull Plus: Reconsidering the Drivers of Migration. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44(6), 927-944. DOI: 10.1080/1369183X.2017.1384135.

- Van Houte, M., Siegel, M. ve Davids, T. (2016). Deconstructing the Meanings of and Motivations for Return: an Afghan Case Study. *Comparative Migration Studies*, 4(21). <https://doi.org/10.1186/s40878-016-0042-y>.
- Van Houtum, H. ve Van Naerssen, T. (2001). Bordering, Ordering and Othering. *Tijdschrift Voor Economische en Sociale Geografie*, 93(2), 125–136. <https://doi.org/10.1111/1467-9663.00189>.
- Van Houtum, H. ve Strüver, A. (2002). Borders, Strangers, Doors and Bridges. *Space and Polity*, 6(2), 141-146. DOI: 10.1080/1356257022000003590.
- Van Houtum, H. ve Van der Velde, M. (2004). The Power of Cross-Border Labour Market Mobility. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 95, 100–107.
- Van Houtum, H. (2005). The Geopolitics of Borders and Boundaries. *Geopolitics*, 10 (4), 672-679, DOI: 10.1080/14650040500318522.
- Varol, M. (2020, Temmuz 18). *Van Gölü'nde Batan Tekneden Çıkarılan Ceset Sayısı 50 Oldu*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/van-golu-nde-batan-tekneden-cikarilan-ceset-sayisi-50-oldu/1914746>
- Vaughan-Williams, N. (2015). *Europe's Border Crisis: Biopolitical Security and Beyond*. Oxford: Oxford University Press.
- Vila, P. (2003). Gender and the Overlapping of Region, Nation and Ethnicity on the US-Mexico Border. Pablo Vila (Ed.), *Ethnography at the Border* (s. 73-105). Londra: University of Minnesota Press.
- Vorrath, J. (2010). On the Margin of Statehood? State-Society Relations in African Borderlands, I. William Zartman (Ed.), *Understanding Life in the Borderlands: Boundaries in Dept and in Motion* (s. 85-105). University of Georgia Press.
- Wæver, O. (1995). Securitization and Desecuritization. R. D. Lipschutz (Ed.), *On Security* (s. 46-87). Columbia University Press.

- Wallerstein, I. (1974). The Rise and Future Demise of the World Capitalist System: Concepts for Comparative Analysis. *Comparative Studies in Society and History*, 16(4), 387-415. <http://www.jstor.org/stable/178015>.
- Warwick, A. (2003). Culture, Continuity and Identity in the Slovene-Italian Border Region. *European Studies*, 19, 145-169.
- Williams, K. (2020, Mayıs 15). *Afghanistan Drawdown Continues Despite Violence*, Ghani Announcement. Defenseone. https://www.defenseone.com/threats/2020/05/afghanistandrawdown-continues-despite-violence-ghani-announcement/165444/?oref=defenseone_today_nl
- Wilson, T. M. ve Donnan, H. (1998). Nation, State and Identity at International Borders. T. M. Wilson ve Donnan, H. (Eds.), *Border Identities: Nation and State at International Frontiers* (s. 1-30). Cambridge: Cambridge University Press. DOI:10.1017/CBO9780511607813.
- Wilson, J., O'Leary, M., Metiu, A. ve Jett, Q. (2008). Perceived Proximity in Virtual Work: Explaining the Paradox of Far-but-Close. *Organization Studies*, 29, 979-1002.
- Yalçın-Heckmann, L. (1990). *Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yaron, H., Hashimshoney-Yaffe, N. ve Campbell, J. (2013). 'Infiltrators' or Refugees? An Analysis of Israel's Policy Towards African Asylum-Seekers. *International Migration*, 51(4), 144-157. DOI: 10.1111/imig.12070.
- Yeğen, M. (1999). *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yerli, G. (2018). Türkiye'deki Göç Politikaları Ekseninde Göç İdaresi Genel Müdürlüğü ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğinin Kuruluş ve Fonksiyonları. A. Ertuğrul ve M. E. Uludağ (Eds.), *I. Uluslararası Göç ve Mülteci Kongresi Bildirileri* (s. 49-59). Düzce Üniversitesi Yayınları. <https://www.kisa.link/OyRO>

- Yeung, H. (1998). Capital, State and Space: Contesting the Borderless World. *Transactions of the Institute of British Geographers NS.*, 23(3), 291-309.
- Yıldırım, S. (2018). Paradoksal Göç ve Afgan Mülteciler. A. Ertuğrul ve M. E. Uludağ (Eds.), *I. Uluslararası Göç ve Mülteci Kongresi Bildirileri* (s. 155-169). Düzce Üniversitesi Yayınları. <https://www.kisa.link/OyRO>
- Yıldız, M. ve Ekmekcioğlu, A. (2018). Sınır Güvenliğinde Duvar İnşa ve Tahkim Politikaları. C. Babaoğlu ve E. Akman (Eds.), *Kamu Politikası Analizi: Türkiye Uygulamaları* (s. 331-367). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Yıldız, U. ve Sert, D. (2017). Göçün Jeopolitiği ve Türkiye'nin Coğrafi Kısıtlaması Üzerine Farklı Bir Yorum. *Toplum ve Bilim*, 140, 93-106.
- Yılmaz Elmas, F. (2016). *Avrupa Birliği Göç-Dış Politika İlişkisinde Paradigma Değişimi*. (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara).
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Yılmaz, N. (2018). Doğu Anadolu'yu Konu Edinen Romanlarda "Bireysel ve Toplumsal Geri Kalmışlığın İzleri"ne Yönelik Bir İnceleme. *Turkish Studies*, 13(5), 689-708.
- Young, Y., Loebach, P. ve Korinek, K. (2018). Building Walls or Opening Borders? Global Immigration Policy Attitudes across Economic, Cultural and Human Security Contexts. *Social Science Research*, 75, 83-95. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2018.06.006>.
- Yüksel, K. ve Yüksel, B. (2018). Göçte Güvenli Yol: Sosyal Sermaye. A. Ertuğrul ve M. E. Uludağ (Eds.), *I. Uluslararası Göç ve Mülteci Kongresi Bildirileri* (s. 299-309). Düzce Üniversitesi Yayınları. <https://www.kisa.link/OyRO>
21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü (2020). *Stratejik Göç Mühendisliği: Suriyeli Sığınmacılar ve Büyük Kürdistan Projesi*. <https://21yyte.org/tr/ozel-raporlar/stratejik-goc-muhendisligi-suriyeli-siginmacilar-ve-buyuk-kurdistan-projesi>
- Zijlstra, J. (2014). Stuck on the Way to Europe? Iranian Transit Migration to Turkey. *Insight Turkey*, 16(4), s. 183-199.

EK 1. ORIJİNALLİK RAPORU

 <p style="margin: 0;">HACETTEPE UNIVERSITY GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES Ph.D. DISSERTATION ORIGINALITY REPORT</p>
<p style="margin: 0;">HACETTEPE UNIVERSITY GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES POLITICAL SCIENCES AND PUBLIC ADMINISTRATION DEPARTMENT</p> <p style="text-align: right; margin: 0;">Date: 22/06/2021</p> <p style="margin: 0;">Thesis Title: STUDY OF BORDER SECURITY ADMINISTRATION WITH REGARD TO AFGHAN IRREGULAR MIGRATION: VAN PROVINCE CASE</p> <p style="margin: 0;">According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 22/06/2021 for the total of 438 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 2 %.</p> <p style="margin: 0;">Filtering options applied:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. ☒ Approval and Declaration sections excluded 2. ☒ Bibliography/Works Cited excluded 3. ☒ Quotes excluded 4. ☐ Quotes included 5. ☒ Match size up to 5 words excluded <p style="margin: 0;">I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.</p> <p style="margin: 0;">I respectfully submit this for approval.</p> <div style="display: flex; justify-content: space-between; margin-top: 20px;"> <div style="width: 70%;"> <p style="margin: 0;">Name Surname: _____</p> <p style="margin: 0;">Student No: _____</p> <p style="margin: 0;">Department: Department of Political Sciences and Public Administration</p> <p style="margin: 0;">Program: Public Administration</p> <p style="margin: 0;">Status: ☒ Ph.D. ☐ Combined MA/ Ph.D.</p> </div> <div style="width: 25%; text-align: right;"> <p style="margin: 0;">Date and Signature</p> </div> </div>
<p style="margin: 0;"><u>ADVISOR APPROVAL</u></p> <p style="margin: 0; margin-top: 20px;">APPROVED.</p> <p style="margin: 0; margin-top: 10px;">_____</p>

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 22/06/2021

Tez Başlığı: AFGANLI DÜZENSİZ GÖÇÜ BAKIMINDAN SINIR GÜVENLİK YÖNETİMİNİN İNCELENMESİ: VAN İLİ ÖRNEĞİ

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam **438** sayfalık kısmına ilişkin, **22/06/2021** tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % **2** 'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç
- 4- Alıntılar dâhil
- 5- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: _____

Öğrenci No: _____

Anabilim Dalı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Programı: Kamu Yönetimi

Statüsü: Doktora Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

EK 2. ETİK KURUL/KOMİSYON İZİNİ

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Sayı : 12908312-300
Konu : Alper EKMEKCİOĞLU (Etik Komisyon İzni)

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Anabilim Dalınız Kamu Yönetimi Tezli Yüksek Lisans programı öğrencilerinden **Alper EKMEKCİOĞLU**'nun Tezi kapsamında Etik Komisyonu araştırma izni isteğine ilişkin Etik Komisyonundan alınan izin yazısı ekte gönderilmiştir.

Bilgilerinizi ve adı geçen öğrenciye tebliğini rica ederim.

Saygılarımla,

e-izmalıdır
Prof. Dr. Musa Yaşar SAĞLAM
Enstitü Müdürü

EK:

-Hacettepe Üniversitesi Rektörlüğünün 23/09/2019 tarih ve 761269 sayılı yazısı

Evrakın elektronik imzalı suretine <https://belgedogrulama.hacettepe.edu.tr> adresinden 19c0490f-93ef-4e1a-b0bd-911f2fbc6792 kodu ile erişebilirsiniz.
Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu'na uygun olarak Güvenli Elektronik İmza ile imzalanmıştır.

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü 06800 Beytepe-ANKARA
Telefon:(0 312) 297 68 60-61 Faks:(0 312) 299 21 47 E-posta:sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr
İnternet Adresi: www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr

Funda ÜNSA*

